

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

E.M. FORSTER

E.M. FORSTER

Hindistan'a Bir Geçit

ÇEVİREN

Hasan Fehmi Nemli

LIONEL TRILLING'İN ÖNSÖZÜ,
MALCOLM BRADBURY VE PETER BURRA'NIN SONSÖZLERİ,
D.H. LAWRENCE VE VIRGINIA WOOLF'UN KİTABA DAİR DÜŞÜNCELERİYLE

İLETİŞİM KLASİKLERİ

Hindistan'a Bir Geçit

A Passage to India

© 1924, 1978 The Provost and Scholars of King's College, Cambridge
Bu kitabın yayın hakları ONK telif hakları ajansı aracılığıyla alınmıştır.

© Önsöz: Lionel Trilling, "A Passage to India", *E. M. Forster: A Passage to India (A Casebook)*, ed. Malcolm Bradbury, Macmillan, 1970.

© Sonsöz I: Malcolm Bradbury, "Two Passages to India: Forster as Victorian and Modern", *E. M. Forster: A Passage to India (A Casebook)*, ed. Malcolm Bradbury, Macmillan, 1970.

İletişim Yayınları 695 • İletişim Klasikleri 108

ISBN-13: 978-975-05-2162-1

© 2017 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2017, İstanbul

2. Baskı 2020, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

YAYINA HAZIRLAYANLAR Barış Özkul, Emrah Serdan, Güneş Akkor

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Edwin Lord Weeks, "İrmak Basamaklarında, Mathura", 1880

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Büşra Bakan

BASKI Sena Ofset SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

E. M. FORSTER

Hindistan'a Bir Geçit

A Passage to India

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN *Hasan Fehmi Nemli*

LIONEL TRILLİNG'İN ÖNSÖZÜ,
MALCOLM BRADBURY VE PETER BURRA'NİN SONSÖZLERİ,
D.H. LAWRENCE VE VIRGINIA WOOLF'UN KİTABA DAİR
DÜŞÜNCELERİYLE

iletişim

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

EDWARD MORGAN FORSTER Ailesinin Londra'da Dorset Meydanı'ndaki evinde 1879'un ilk sabahı dünyaya geldi. Edwar Morgan Llewellyn Forster adlı bir mimar ile Alice Clara "Lily" Whichelo'nun tek çocuğuydu. Babasını erken yaşta kaybeden Forster, Tonbridge Okulu'nda öğrenim gördükten sonra King's College, Cambridge'e kabul edildi ve burada önce klasik filoloji, daha sonra tarih eğitimi gördü. Kolejiyle hayat boyu bağıni koparmayan Forster, olgunluk döneminde fahri öğretim üyeliği alacak ve dersler verecekti. Okul günlerinde Leonard Woolf, Lytton Strachey ve John Maynard Keynes gibi Bloomsbury Grubu üyeleriyle arkadaşlık kurdu; yazarlık kariyeri boyunca da bu grubun uzak çevresinde yer almayı sürdürdü. Altı romanından dördü Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önce yayımlanmıştır: *Meleklerin Uğramadığı Yer* (1905), *The Longest Journey* (En Uzun Yolculuk, 1907), *Manzaralı Bir Oda* (1908) ve *Howards End* (1910). Savaş yıllarında İskenderiye'de Kızıl Haç yararına görev yapan Forster, savaş sonrasında daha önce de ziyaret ettiği Hindistan'a giderek Dewas Mihracesi'nin yanında özel kalemlik yaptı. On yıl arayla yaptığı iki Hindistan seyahati sonrasında *Hindistan'a Bir Geçit* romanını bitirmiş ve 1924 yılında yayımlamıştır. Edebiyat çevrelerinin ve halkın övgülerle karşıladığı roman aynı zamanda Femina-Vie Heureuse ve James Tait Black Memorial Ödülü'nü de kazanmıştır. Bu başarılarına rağmen Forster'ın yazarlık ve üretkenlik konusunda ciddi şüpheleri devam etmiş ve hayat boyu yakasını bırakmamıştır. Kişisel hayatını gizli tutan ve günlüğüne "Böyle davranmaya devam edersem iyiden iyiye tuhaf-laşacak ve sevimsizleşeceğim," diye yazan Forster'ın savaştan önce kaleme aldığı homoseksüel öğeler taşıyan romanı *Maurice* de yazarın ölümünden sonrasına değin yayımlanmamıştır. Buna rağmen Forster üretken bir edebiyat eleştirmeniydi; çeşitli süreli yayınlara incelemeler ve denemeler yazmış, Cambridge'de edebiyat üzerine verdiği bir dizi dersi *Roman Sanatı* (1927) adıyla kitaplaştırmıştır. Aldığı fahri dok-toradan sonra hayatının geri kalanını Cambridge'de geçirdi. Forster'ın diğer eserleri arasında *Cennet Dolmuşu* (1911) ve *The Eternal Moment* (Ebedi An, 1928) adlı iki öykü derlemesi, iki deneme kitabı, iki biyografi, İskenderiye üzerine yazdığı iki kitap bulunur. 1949 yılında kendisine layık görülen şövalyelik unvanını reddetse de, 1969 yılında liyakat nişanını aldı. 1970 yılında 91 yaşında hayatını kaybetti. Külleri bir gül bahçesine döküldü. Eserlerinde Victoria devrinin sınıfçı ve ahlâkçı tutumunu ve sö-mürgeciliği eleştiren Forster, özel hayatında olduğu gibi edebiyatında da çelişkileri ve belirsizlikleri benimsemiştir. Zadie Smith onun hakkında şunları söyler: "Austen okurlarından hoşgörür ister. Forster'ın istediği ise daha yapışkan, daha yüz kızartıcı bir şeydir: sevgi."

İÇİNDEKİLER

ROMANA DAİR GÖRSELLER.....	6
KRONOLOJİ.....	13
ÖNSÖZ	
<i>HİNDİSTAN'A BİR GEÇİT</i> / LIONEL TRILLING.....	21

Hindistan'a Bir Geçit

BİRİNCİ BÖLÜM	
<i>Cami</i>	39
İKİNCİ BÖLÜM	
<i>Mağaralar</i>	155
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
<i>Tapınak</i>	311
SONSÖZ	
HİNDİSTAN'A İKİ GEÇİT: VICTORIA DEVRİ VE MODERN ÇAĞDA FORSTER / MALCOLM BRADBURY.....	353
SONSÖZ	
FORSTER'İN ROMANCILIĞINA DAİR / PETER BURRA.....	373
D. H. LAWRENCE'İN KİTABA DAİR MEKTUPLARI.....	391
VIRGINIA WOOLF'UN KİTABA DAİR DÜŞÜNCELERİ.....	393

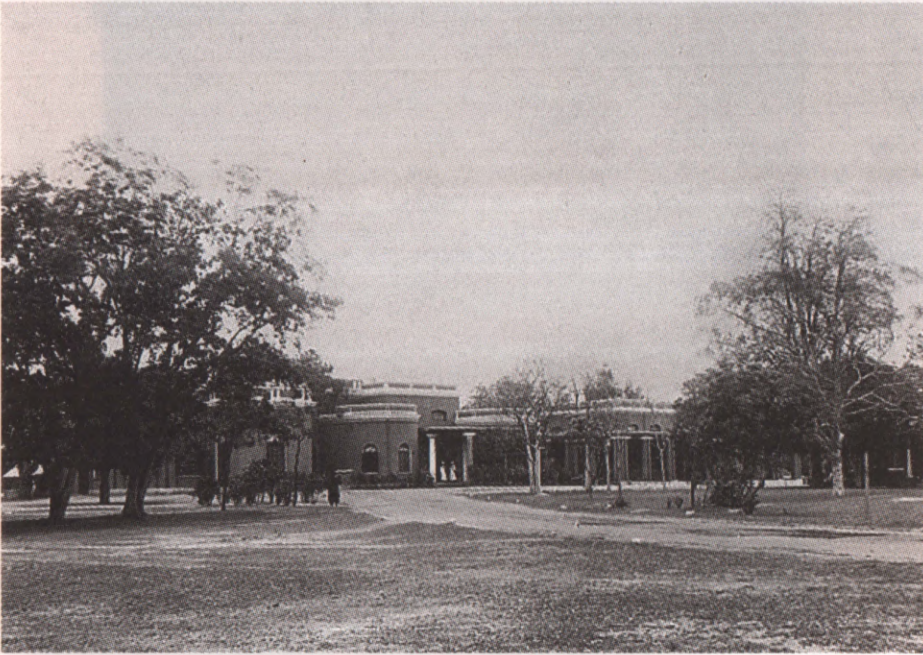
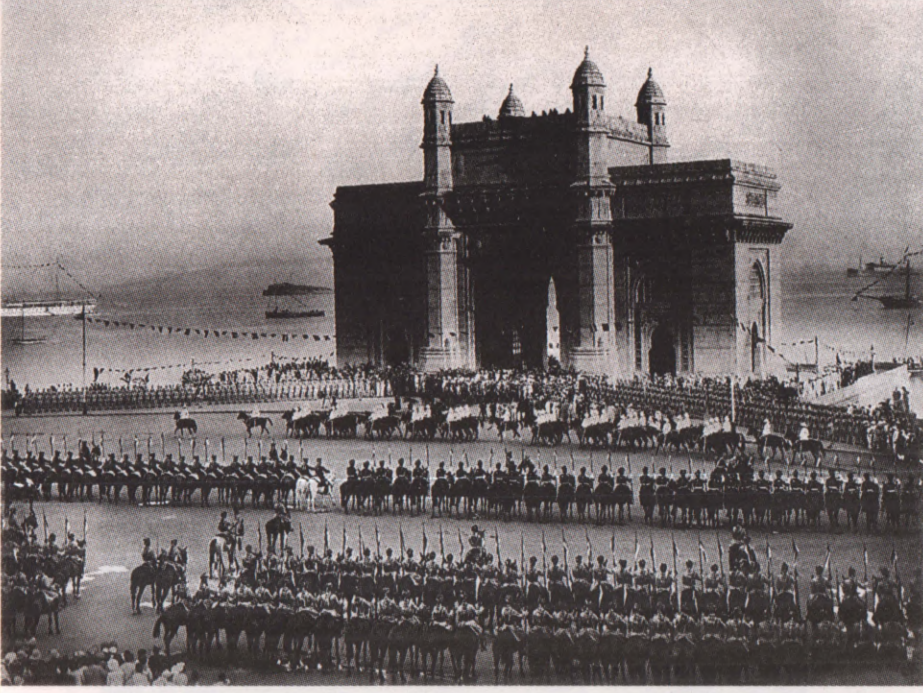

*to
unit
as
had
and not help
and, Cambridge,
is in a
ed of fever,
by which
he under
could have
bray of it
got on
And as it
came unhe
was so if ste*

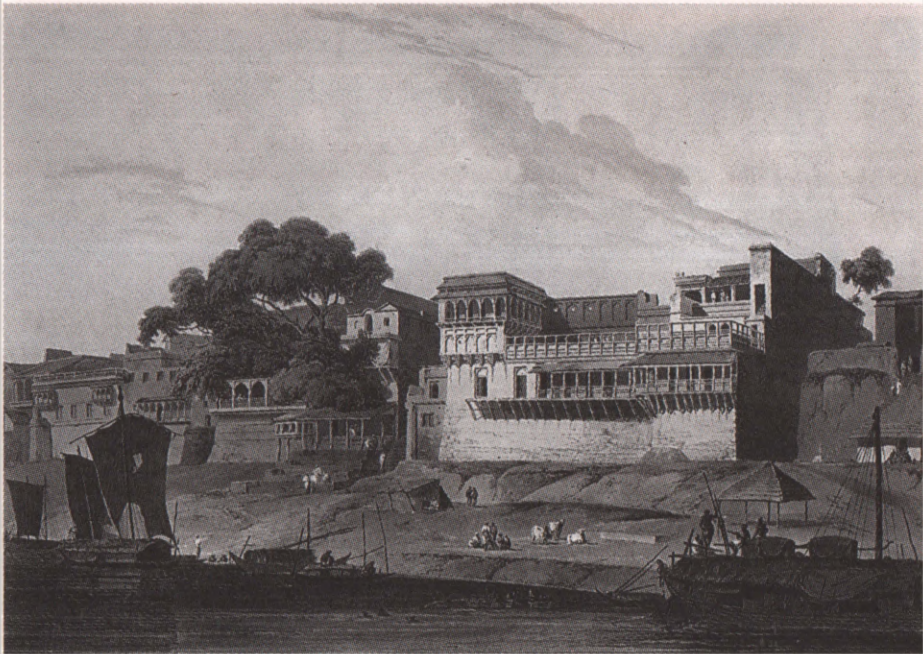
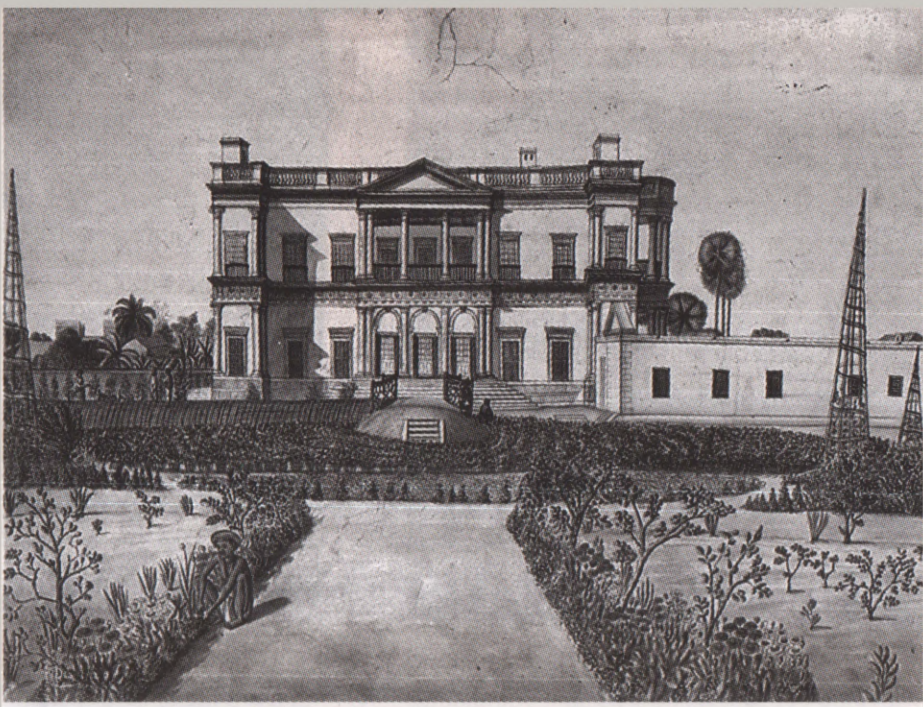
PASSAGE
TO
INDIA
E. M. FORSTER

A PASSAGE TO INDIA

E. M. FORSTER

- Bombay'da Umman Deniz Ücretsiz PDF Kitap Arşivi <https://rantey.org>
- Bangalore'da İngilizler için yapılan Birleşik Hizmetler Kulübü.

- Patna'da Avrupa üslubuyla yapılmış Ganj üzeri köprü.
- Ganj üzerinden Patna manzarası.

(3) 321 The most magnificent railway station in the world, Bombay, India.

- Patna'daki kadim yapılardan Ali Bhavani Tapınağı (sol üstte).
- Bombay Garı, "Dünyanın en muhteşem demiryolu istasyonu" (sağ üstte).
- Khajuraho'daki Jagadambi (sol alta) ve Varaha (sağ alta) tapınakları.

KRONOLOJİ

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1879	Edward Morgan Forster, Dorset Meydanı, Londra'da yeni yıl günü, bir mimar olan Edward Morgan Llewellyn Forster ile Alice Clara "Lily" Whichelo'nun tek oğlu olarak dünyaya geldi.	– Kuvvetli rüzgârlar, Tay Demiryolu Köprüsü'nü üzerinden geçen bir trenle birlikte devirdi, trende bulunan tüm yolcular öldü. – Henrik Ibsen, <i>Bir Bebek Evi</i> .
1880	Babası 30 Ekim günü tüberkülozdan hayatını kaybetti.	– On yaşın altındaki çocuklara eğitim zorunlu hale getirildi. – Fyodor Dostoyevski, <i>Karamazov Kardeşler</i> . – Arnold Böcklin, "Ölümler Adası"
1883	Annesiyle birlikte Stevenage'daki <i>Howards End</i> romanına adını veren evin ilham kaynağı olacak "Rooksnest"e taşındılar.	– Richard Wagner'in ölümü. Henrik Ibsen'in "Bir Halk Düşmanı" oyunu ilk kez sahnelendi. – Friedrich Nietzsche, <i>Böyle Buyurdu Zerdüş</i> .
1890	Kasaba öğretmeninden üç sene eğitim aldıktan sonra Eastborne, Sussex'teki Kent House'a yazıldı.	

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1897	Tonbridge Okulu'nu bitirdikten sonra King's College, Cambridge'de önce klasik filoloji, daha sonra tarih eğitimi aldı.	– Kraliçe Victoria'nın "Elmas Jübile"si. Tate Gallery kuruldu. – Bram Stoker, <i>Drakula</i> ; Henry James, <i>What Maisie Knew</i> (Maisie'nin Bildikleri).
1898	Cambridge'de hayatındaki en önemli insanlardan biri olacak Goldsworthy Lowes Dickinson ile tanıştı.	– Eski Britanya başbakanı Gladstone ve Lewis Carroll'ın ölümleri. Radyum ve plutonyum keşfedildi. – Oscar Wilde, "Reading Zindanı Baladı"
1901	Üniversitenin felsefi ve ahlaki konuları tartışan "Apostles" (Havariler) grubuna katıldı. Leonard Woolf, Lytton Strachey ve J.M. Keynes ile burada tanıştı. Ekim ayında annesiyle birlikte İtalya seyahatine çıktı; burada yaşadıkları <i>Meleklerin Uğramadığı Yer</i> , <i>Manzaralı Bir Oda</i> ve diğer İtalyan öykülerini etkileyecektir.	– Kraliçe Victoria'nın ölümüyle tahta VII. Edward geçti. – Rudyard Kipling, <i>Kim</i> .
1903	İtalya, Yunanistan ve Türkiye'yi ziyaret etti. Cambridge'de ders vermeye ve <i>Manzaralı Bir Oda</i> 'yı yazmaya başladı. Büyük halasından kalan miras sayesinde refahı arttı.	– Wright kardeşler ilk uçuşu gerçekleştirdi. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Londra Kongresi'nde parti Bolşevikler ve Menşevikler olarak iki gruba ayrıldı. <i>Daily Mirror</i> yayın hayatına başladı. – Henry James, <i>The Ambassadors</i> (Elçiler); Samuel Butler, <i>Tüm İnsanlar Gibi</i> .
1905	Altı ay Almanya'da özel dersler verdi. İlk romanı <i>Meleklerin Uğramadığı Yer</i> Ekim ayında yayımlandı ve övgülerle karşılandı.	– Norveç, İsveç'ten ayrıldı. Einstein İzafe teorisini formüle etti. Jules Verne'in ölümü. Jean-Paul Sartre dünyaya geldi.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1907	<i>The Longest Journey</i> (En Uzun Yolculuk) Nisan ayında yayımlandı. Basından iyi eleştiriler alsa da, Lytton Strachey gibi dostları bu kitabı beğenmemiştir. Syed Ross Masood adlı Oxford öğrencisi bir Hintli ile arkadaşlık kurdu, ona özel dersler vermeye başladı.	– W.H. Auden dünyaya geldi. – Joseph Conrad, <i>Gizli Ajan</i> .
1908	İtalya'yı tekrar ziyaret etti. Üçüncü romanı <i>Manzaralı Bir Oda</i> Ekim ayında yayımlandı; iyi eleştiriler aldıysa da kitabın satışları iyi olmadı. İslâm hakkında araştırmalara başladı ve Masood'a âşık oldu.	– H.H. Asquith başbakan oldu. – G.K. Chesterton, <i>Bay Perşembe</i> .
1910	<i>Howards End</i> , Ekim ayında yayımlandı; o güne kadarki en başarılı eseri olan roman, o yıl içinde dört baskı yaptı. Masood'a olan aşkını ilan etti.	– VII. Edward'ın ölümüyle tahta V George geçti. Florence Nightingale ve Lev Tolstoy'un ölümü. Karısını öldürmekle suçlanan Dr. Crippen, Londra'da idam edildi.
1911	İlk öykü derlemesi olan <i>Cennet Dolmuşu</i> 'nu yayımladı. Bu dönem yazdığı homoerotik konulu öyküler ölümünden sonra derlenmiştir. <i>Arctic Summer</i> (Kutup Yazı) adlı bitiremediği romana başladı. Ders vermeye on yıllık bir ara verdi.	– Kadınlara oy hakkı için ayaklanmalar. İlk hava postası. – Joseph Conrad, <i>Batılı Gözler Altında</i> ; D.H. Lawrence, <i>Ak Tavus Kuşu</i> .
1912	Ekim ayında Dickinson ile ilk Hindistan seyahatini yaptı. Nisan 1913'e kadar burada kalmış ve Hindistan'ın çoğu yerini görmüştür. Dewas Mihracesi'yle arkadaş oldu.	– II. Art İzlenimci Sergi. Rıhtım, kömür ve toplu ulaşım işçileri greve gitti. İrlanda'nın kendi kendini yönetmesi teklifi üçüncü kez Lordlar Kamarası'nda reddedildi. Titanic adlı transatlantik Atlas Okyanusu'nda battı. Çehov ve Dostoyevski'nin ilk İngilizce tercümeleri yayımlanmaya başladı.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1913	Seyahatten döndükten hemen sonra <i>Hindistan'a Bir Geçit</i> olacak romanın başına oturduysa da üretken olmadığı bir dönemdeydi. Ekim ayında tanıştığı, homoseksüelliğini gizlemeden yaşayan Edward Carpenter ile tanışması, <i>Maurice</i> romanına ilham kaynağı oldu.	– Kadınlara oy hakkı için yapılan ayaklanmalar yayıldı ve şiddetlendi. <i>New Statesman</i> yayın hayatına başladı. – D.H. Lawrence, <i>Oğullar ve Sevgililer</i> .
1914	Tamamladığı <i>Maurice</i> ölümünden sonrasına kadar yayımlanmadı. Yazarlık ve üretkenlik konusunda yaşadığı sıkıntılar, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle daha da körüklendi. National Gallery, Londra'da arşivcilik yaptı.	– İrlanda'nın kendini yönetmesi teklifi Parlamento'da kabul edildi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Arşidükü Franz Ferdinand suikaste uğradı. Birinci Dünya Savaşı başladı. İngiliz Dış Sefer Gücü (BEF) Alman ordusuyla Mons'da karşılaştı. Dylan Thomas dünyaya geldi. – James Joyce, <i>Dublinliler</i> .
1915	Pasifist olarak savaşta yer almayı reddetti ve Mısır, Iskenderiye'ye giderek Kızıl Haç'a yardım etti. 1918'e kadar burada kaldı.	– II. Ypres Muharebesi; Çanakkale Savaşı; Lusitania gemisinin batırılması; Londra'ya hava saldırıları. – T.S. Eliot, "J. Alfred Prufrock'un Aşk Şarkısı"; D.H. Lawrence, <i>Gökkuşağı</i> ; Ford Madox Ford, <i>İyi Asker</i> .
1919	Ocak ayında Iskenderiye'den İngiltere'ye döndü ve sol görüşlü <i>Daily Herald</i> 'da edebiyat eleştirisi yazmaya başladı.	– Versay Barış Antlaşması. Alcock ve Brown Atlantis Okyanusu'nu uçarak aştılar. Nasyonal Sosyalist Parti, Almanya'da kuruldu. – Pencap'ta İngiliz sömürgesine karşı ayaklanan Hintlilere karşı gerçekleştirilen Amritsar Katliamı.
1921	Hindistan'a döndü ve Dewas Mihracesi'nin özel kalemi oldu. <i>The Hill of Devi</i> (Devi Tepesi) adlı bir seyahat kitabı yazdı. Bu uzun ziyaretinde Masood ile sık sık görüştü.	– İrlanda Özgür Devleti kuruldu. – Aldoux Huxley, <i>Krom Sarısı</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1922	<i>Hindistan'a Bir Geçit</i> 'i yazmayı sürdürdü.	– James Joyce, <i>Ulysses</i> ; T.S. Eliot, <i>The Waste Land</i> (Çorak Ülke); Virginia Woolf, <i>Jacob'un Odası</i> .
1924	Son romanı olacak <i>Hindistan'a Bir Geçit</i> Haziran'da yayımlanmış ve her çevreden övgüyle karşılanmışır. "Arabistanlı" T.E. Lawrence ve Thomas Hardy ile arkadaş oldu.	İşçi Partisi ilk azınlık hükümetini kurdu. Ramsay MacDonald başbakan oldu. Vladimir İlyiç Lenin, Franz Kafka ve Conrad'ın ölümü.
1925	Annesiyle birlikte Surrey civarında bir eve taşındı ve burada yazmaya başladı.	– T.S. Eliot, "Oyuk Adamlar"; F. Scott Fitzgerald, <i>Muhteşem Gatsby</i> ; Virginia Woolf, <i>Mrs. Dalloway</i> .
1927	Cambridge'de edebiyat üzerine bir dizi ders verdi; bu dersler aynı yıl <i>Roman Sanatı</i> adıyla kitaplaştırıldı.	– Charles Lindbergh, Atlas Okyanusu'nu tek başına uçarak geçen ilk insan oldu. İlk sesli filmler. – Virginia Woolf, <i>Deniz Feneri</i> .
1928	İkinci öykü derlemesi <i>The Eternal Moment</i> (Ebedi An) yayımlandı.	– 21 yaş üzeri kadınlara oy hakkı tanındı. Hardy öldü. – D.H. Lawrence, <i>Lady Chatterley'nin Aşığı</i> ; Evelyn Waugh, <i>Decline and Fall</i> (Gerileme ve Çöküş); Aldous Huxley, <i>Ses Sese Karşı</i> ; Virginia Woolf, <i>Orlando</i> . – Otto Dix, "Metropolis"
1929	Üç ay boyunca Güney Afrika'yı gezdi.	– 2. İşçi Partisi hükümeti kuruldu, MacDonald ikinci kez başbakan oldu. New York borsasının çöküşüyle Büyük Bunalım başladı. – William Faulkner, <i>Ses ve Öfke</i> ; Robert Graves, <i>Goodbye to All That</i> (Hepsine Elveda); Virginia Woolf, <i>Kendine Ait Bir Oda</i> .
1934	Dört yıl önce hayatını kaybeden dostu Goldsworthy Lowes Dickinson'ın biyografisini yayımladı.	Sovyetler Birliği'nde "Terör" dönemi. Soyguncu aşıklar Bonnie ve Clyde, polis tarafından öldürüldü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1935	Paris'te Uluslararası Yazarlar Kongresi'nde konuşma yaptı.	V. George'un "Gümüş Jübile"si. Almanya silahlanmaya başladı. İtalya Habeşistan'ı (Etiyopya) işgal etti.
1939		– İspanya İç Savaşı sona erdi. Almanya, Polonya'yı işgal etti; Fransa ve Britanya, Almanya'ya savaş ilan etti ve İkinci Dünya Savaşı başladı. Freud ve W.B. Yeats'in ölümü. – Joyce, <i>Finnegans Uyanması</i> ; Christopher Isherwood, <i>Hoşçakal Berlin</i> .
1940	BBC'de Nazi rejimine ve baskısına karşı konuşmalar yapmaya başladı. Savaş boyunca BBC ile çalışmaya ve bir dizi yayında yer almaya devam etti.	– Almanya ordusu Hollanda, Belçika ve Fransa'yı işgal etti. Churchill hükümet kurdu. Britanya'da "Blitz" bombardımanları başladı. – Ernest Hemingway, <i>Çanlar Kimin İçin Çalıyor</i> .
1945	Annesi 11 Mart günü doksan yaşında hayatını kaybetti. Yılın son üç ayında Hindistan'a üçüncü ve son kez seyahat etti.	– Dresden'in Bombalanması, Yalta Konferansı. Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atıldı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonu. Franklin Delano Roosevelt, Adolf Hitler ve Benito Mussolini'nin ölümleri. Potsdam Konferansı'yla Avrupa, Batı ve Sovyet bloklarına ayrıldı. – Hermann Broch, <i>Vergilius'un Ölümü</i> ; Jean-Paul Sartre, <i>Akıl Çağı</i> ; George Orwell, <i>Hayvan Çiftliği</i> ; John Steinbeck, <i>Sardalye Sokağı</i> .
1946	King's Kolej, Cambridge'de fahri öğretim üyesi oldu ve hayatının sonuna kadar yaşamak üzere buraya yerleşti.	– W.H. Auden, ABD vatandaşı oldu. Christopher Isherwood, <i>Berlin Öyküleri</i> . H.G. Wells'in ölümü.

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1947	Nisan ayında Birleşik Devletler'e seyahat etti ve Temmuz ayına kadar burada kaldı. Toplu öyküleri ABD'de ilk kez yayımlandı.	– Hindistan Bağımsızlık Yasası yürürlüğe girdi. Pakistan ve Doğu Pakistan (bugün Bangladeş) devletleri kuruldu. Komünizmle savaş için Truman Doktrini uygulamaya kondu. CIA kuruldu. Ses duvarı aşıldı. – Albert Camus, <i>Veba</i> ; Max Horkheimer ve Theodor Adorno, <i>Aydınlanmanın Diyalektiği</i> .
1949	Kendisine layık görülen şövalyelik unvanını reddetti.	– NATO kuruldu; Berlin Ablukası sona erdi ve Almanya, Sovyet kontrolündeki Alman Demokratik Cumhuriyeti'yle NATO destekli Almanya Federal Cumhuriyeti olarak ikiye ayrıldı. – George Orwell, <i>Bin Dokuz Yüz Seksen Dört</i> ; Joseph Campbell, <i>Kahramanın Sonsuz Yolculuğu</i> ; Simone de Beauvoir, <i>İkinci Cins</i> .
1951	Eric Crozier'yle birlikte sözlerini yazdığı, Benjamin Britten'in bestelediği Melville uyarlaması "Billy Budd" operası 1 Aralık'ta ilk kez sahnelendi.	– J.D. Salinger, <i>Çavdar Tarlasında Çocuklar</i> ; Vladimir Nabokov, <i>Konuş, Hafıza</i> .
1960	D.H. Lawrence'ın sansüre uğrayan romanı <i>Lady Chatterley'nin Aşığı</i> davasında tanık olarak yer aldı. Roman suçsuz bulunarak yayımlandı.	– Liverpool'da The Beatles ilk kez sahneye çıktı. – Harper Lee, <i>Bülbülü Öldürmek</i> ; John Updike, <i>Tavşan Kaç</i> . Albert Camus trafik kazasında öldü.
1967		– İngiltere ve Galler'de homoseksüelliğe karşı yasalarda gevşemeye gidildi. "Aşk Yazı" ile hippie hareketi gençler arasında hızla yayıldı ve yarattığı sosyal değişim, 1960'ların geri kalanını ve 70'lerin ilk yıllarını etkiledi. İsrail ve Arap ülkeleri arasında Altı Gün Savaşı yapıldı. Ernesto "Che" Guevara'nın ölümü. – Gabriel García Márquez, <i>Yüzyıllık Yalnızlık</i> ; Angela Carter, <i>Büyük Oyuncakçı Dükkanı</i> .

Tarih	Yazarın Hayatı ve Eserleri	Dönemin Önemli Olayları
1969	Doksan yaşında Liyakat Nişanı'na layık görüldü.	– Apollo 11 Ay'ın yüzeyine indi, Neil Armstrong Ay'a ilk basan insan oldu. Woodstock Müzik Festivali düzenlendi. – Vladimir Nabokov, <i>Ada ya da Arzu</i> ; John Fowles, <i>Fransız Teğmenin Kadını</i> ; Philip Roth, <i>Portnoy'un Feryadı</i> ; Kurt Vonnegut, <i>Mezbaha No. 5</i> .
1970	7 Haziran günü arkadaşları Bob ve May Buckingham'ın Coventry'deki evinde hayata gözlerini yumdu. Külleri bir gül bahçesine döküldü. <i>Maurice</i> başta olmak üzere tüm yayımlanmamış eserleri ölümünden sonra yayımlandı.	– Polonya'da ayaklanma; Kamboçya'da iç savaş patlak verdi. – Bertrand Russell'in ölümü.

ÖNSÖZ
HİNDİSTAN'A BİR GEÇİT
LIONEL TRILLING

1910 ile 1914 yılları arasındaki dönem, Forster'ın deyimiyle "çağımızın meşum geçidi"ne açılan bir bekleme odasıydı. *Howards End*, Almanya'nın artmakta olan gücünü belgeler; Helen ve Margaret'in babası Mr. Schlegel kendisini filozofların, müzisyenlerin ve küçük sarayların eski Almanyası'ndan isteyerek uzaklaştırmış ve "Para, fevkalade yararlı; zekâ, oldukça yararlı; hayal gücü, hiçbir yararı yok" diye özetlediği yeni emperyalizmi sitemle anmıştır.

Bu dönemde, duruma bu kadar duyarlı olan pek fazla kitap olduğu söylenemez; buna rağmen o yıllarda edebiyata bunaltıcı ve meşum bir sessizlik çöker. Yüzyılın ilk on yılının iyimserliği baltalanmıştır. Daha beş yıl öncesinin eserlerinin ayırıcı özelliği olan atletik zekâ gerilemiştir.

1910 yılında *Howards End*'in yayımlanmasından sonra, Forster iki roman tasarlamış fakat ikisini de kaleme almamıştır. Ertesi yıl "The Heart of Bosnia" (Bosna'nın Yüreği) adında bir oyun yazmıştır; iyi olmadığını kendi söylediklerinden bildiğimiz bu oyun 1914 yılında sahnelenmek üzereyken savaşın çıkmasıyla sahnelenmesine dair tüm planlardan vazgeçilmiş, prodüktör de oyunun el yazmasını kaybetmiştir. Forster 1912 yılında, Dickinson ve R.C. Trevelyan ile birlikte Hindistan'a gemiyle yola çıkmıştı. Albert Kahn tarafından yardım amacıyla başlatılmış uluslararası bir burs ile yolculuk etmekte olan

Dickinson'ın yapması gereken resmî ziyaretler ve geziler vardı; iki arkadaşın yolu Bombay'da ayrılmıştı. Ancak birkaç defa yolları kesişmiş, Dickinson ve felsefeyi çok seven Çatarpur mihracesine iki haftalığına misafir olmuşlardı: "Söyleyin bakalım, Mr. Dickinson, Tanrı nerede?" demişti mihrace. "Herbert Spencer mı beni ona götürür, yoksa George Henry Lewes'e mi sorsam? Şu Krişna ne zaman gelecek de arkadaşım olacak? Ah Mr. Dickinson, ah!"

İki gezgin Hindistan'dan apayrı hislerle dönmüşlerdi. Daha sonra Çin'i çok sevecek olan Dickinson, Hindistan'da rahat etmemişti. Britanyalı hükümdarlarını sevmediği gibi, Hindistan'ın kendisinden de hiç memnun kalmamıştı. "Hindistan'ı yönetme derdinin bir çıkar yolu yok," diye yazmıştı. "Varlığımız hem onlar, hem de kendimiz için bir felaket. Gitmemiz daha da beter olur. Bunun her bir kelimesine inanıyorum. Peki iki ırk *niçin* uzlaşmıyor? Çünkü Hintliler, İngilizleri *usandırıyor*. Bu sarsılmaz, yalın bir gerçek." Bunun ne aydınlatıcı ne de ciddi bir değerlendirme olduğunu söyleyebiliriz; Forster da bu fikri paylaşmamış, 1912'de ve on yıl sonra tekrar ziyaretinde Hindistan'da bulunduğu "huzur ve mutluluk"u dile getirmişti.

Hindistan yolculuğunun verdiği en güzel meyve *Hindistan'a Bir Geçit* olacaktı, fakat Forster, Hint hayatına dair birkaç kısa parça yazmıştı; bunlardan ikisi, "The Suppliant" (Talip) ve "Advance, India!" (Hindistan, İleri!) (ikisi de *Abinger Harvest* dergisinde yayımlanmıştır) iki kültür arasında sıkışmış bir milletin komik ve hazin şaşkınlığını hayranlık uyandıran bir dille anlatır.

Hindistan'da geçen bir romanın taslağını çıkarmaya başlamışsa da savaş, romanın tamamlanmasını on yıl kadar geciktirmiştir. Forster'ın zihninin pek çok noktada buluştuğu bir yazar olan Samuel Butler'a dair yazmayı düşündüğü eleştirel bir inceleme de savaş yüzünden iptal olmuştu. Ancak Forster'ın savaş süresince Mısır'da geri hizmette çalıştığı sırada, Hindistan yolculuğuyla filizlenmiş olan imparatorluk tutumu ve politikalarına duyduğu ilgi yoğunlaşmıştı. Bundan önce Forster'ın kuvvetli fakat soyut diyebileceğimiz siyasi kaygıları, şimdi artarak belirginleşmişti. Mısır'da geçirdiği üç yıl, iki kitap ve birçok deneme için gerekli malzemeyi sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ona imparatorluk sorusu üzerine sağlam bir tutum da kazandırmıştır. 1922 yılında Forster ikinci kez Hindistan'a yolculuk etmiş ve o dö-

nem tasarladığı Hindistan hikâyesine tekrar başlamıştır. *Hindistan'a Bir Geçit*, 1924'te yayımlandığında müthiş başarı elde etmiştir.

Hindistan'a Bir Geçit, Forster'ın en bilinen ve en çok okunan romanıdır. Bu muhakkak toplumsal ve siyasal nedenlerle açıklanabilir; kitap İngiltere'de epey bir tartışma yaratmış, Amerika'da ise, Forster'ın da açıkladığı üzere, İngilizlerin Hindistan'daki durumu eline yüzüne bulaştırmasını üstünlükle seyreden Amerikalılar tarafından çok iyi karşılanmıştı. Ancak kitabın toplumsal, siyasi niteliği konu dışı değildi; romanın adeta biçimini ve dokusunu yaratıyordu.

Bu toplumsal ve siyasi nitelik, pek çok eleştirel ölçüte göre iyi amaçlıdır. *Hindistan'a Bir Geçit* Forster'ın en rahat, hatta en geleneksel yazılmış romanıdır. Roman yalnızca yazarın sezgisinin denetimi altında değildir; romancının gözlemleyen tek kişi olmadığı dev, muazzam bir maddi gerçek, yazarın bu veto yetkisine boyun eğmesini gerektirir. Bu sebepten Forster'ın en az şaşırtmacalı, en az değişken ve en az kişisel romanı da budur. Duygularımızı en baştan sabitler ve bunun dışına çıkmaz. İngiliz resmî görevlilerine yakınlık duymamayı hemen öğrenir; onun yerine Mrs. Moore ve "vatan haini" Fielding'e ısırır, Adela Quested'a mesafeli bir ilgi duyar, Aziz ve Hintli ahbablarına ise şefkat ve anlayış ile yaklaşırız.

Bu düzenin içerisinde, Forster'ın toplumsal tahayyülünün en hoş unsurları olan hızlı, ustalıklı değişiklikler, yargı esnasında aniden katılaşmalar veya merhamete gelmeler elbette bulunmaktadır. Ancak bu düzen her zaman toplumsaldır, yalındır ve anlaması kolaydır. Benzer toplumsal ve siyasi romanların düzeninden ayrıldığı nokta ise olağanüstü nesnelliğidir; adaletsiz, çılgınca duyguları masaya yatırır ve bizi adalete dair yoğun duygulara değil, soğukkanlılığımızı ve sağlam muhakememizi korumaya sevk eder; Ronny'ye duyduğumuz iğrenme duygusu hafiflemese de en azından aptal da olsa asil duygulara sahip olduğunu metnin sayesinde fark ederiz; bir yerlinin kendisine tecavüze yeltendiği kuruntusuna kapılan İngiliz kızın sersemce namusuna yüreğimiz ısırır; iyi kalpli Mrs. Moore'a veya kendi halkından ayrı duran Fielding'e, ya da iftiraya uğramış yerli doktora çabuk yargıda bulunamayız. Duygularımızı böyle dizginlemesi, kitabın büyüklüğünün önemli bir unsurudur.

Öykünün toplumsallığından ötürü Forster'da alışık olduğumuzdan

daha temiz ve daha gayri şahsi bir üslup, daha az keyfî olan bir tutum görürüz. Forster romanda lafa karışma hakkından vazgeçmez, ancak karışma biçimi her zamankinden çok daha tedbirlidir. Belki de bu kitapta, İngiltere ve İtalya hikâyelerinde hiç olmadığı kadar hakikatı elinde bulundurduğu için; Hint tanrıları onun tanrıları değildir, iyi huylu veya makul değildirler.

Bilgelikle davranan ve iyilik dolu bir zekâyâ sahip eski Akdeniz ilahları ona eşlik ettikçe, Forster rahattır; epey uzaklara gidebileceklerini ancak yolu tamamlayamayacaklarını düşünür, üslubunun samimiye-tine ket vurması da bu tereddütü yansıtır gibidir. Forster'ın Hint tanrılarının varlığını hissettirdiği, insanı alıp götüren anlar gerçekten inanılmazdır; yine de bu anlar hakikate hükmeden birine değil, hâlâ gördüklerini tam çözemeyen zeki bir acemiye aittir.

Bu yüzden romanın toplumsal açısının tümüyle iyiye hizmet ettiğini söyleyemeyiz. Forster ilk defa kendisini aslına uygunluk sınavına sokmuştur. Hindistan'ın aslı bu mudur? İngilizler bu şekilde mi davranırlar? Her zaman mı? Bazen mi? Hiç mi? Ya Hintliler böyle midir? Hepsi mi? Bir kısmı mı? Neden bu kadar çok Müslüman, bu kadar az Hindu vardır? Niçin Hindu dini uzun uzun anlatılır da, pek İslâm'dan söz edilmez? Son olarak her şeyi çözen soru gelir: Ne yapmalı?

Forster'ın resmettiği İngiliz resmî görevliler tablosu elbette İngiltere'de kabul görmedi; pek çok insan İngilizlerin öyle olmadığını ifade etti. Hiç bilgimiz olmasa dahi Hindistan Devlet Hizmeti'nde terbiyeli, özverili ve mütevazı memurların olduğunu farz etmemiz gerekir. Forster'ın portreleri öfkeyle abartılmış olsalar bile, öfke bazen aydınlatıcı olabilir; Forster'ın Çandrapur'undaki İngilizler, Hindistan'daki İngilizlerin ulaşabileceği sınırı temsil ederler. Zira Lord Acton'un söylediği doğrudur: "İktidar insanı bozar, mutlak iktidar ise mutlaka bozar."

Hintlilerin temsiline geldiğimizdeyse, bunu yalnız *a priori* temellerle değerlendirebiliriz. Hintliler şefkat ve sevgi ile resmedilmiş olsalar da, yalnız bu duygularla resmedilmişlerdir; hepsi sevimlidir ancak hiçbirinin haysiyeti yoktur; içimize işler ancak bizi asla hayran bırakmazlar. Aklanmasını kutlayan Aziz "uygardı, kusursuzdu, vakurdu, alabildiğine inatçıydı," diye anlatılır, Fielding de ona ilk defa "mahcubiyet" gösterir; ancak tüm bunlar aslında Aziz'in ne kadar haysiyetsiz olduğunu hatırlatmaya yarar. Duyarlı Batılılarda bile Hintlilerin bıraktığı intiba

bu olmalı herhalde: Dickinson, okuduğumuz gibi, onlardan usanmıştı; nesiller boyu itaate zorlanmış olmak insana haysiyetini unutturabilir, yetişkinlere küçük bir çocuğun numaralarını öğretebilir.

Bunlar çözebileceğimiz meseleler değildir; konu edilmeleri şüphesiz romanın bir kusurudur. Aslına uygunluğa dair tereddütlerin aldanmayı sekteye uğrattığı gerçeği bir kenara, öykünün oluşturulmasında da bir eksikliğe delalet eder. İngiliz memurlarını katıksız kötü, Hintlileriyse katıksız iradesiz olarak temsil etmek, hikâyenin karakterler üzerinden değerlendirilmesine engel olur; bir deyişle karakterler olayın içindedir, olaylar karakterin içinde değildirlir: gözümüz Fielding'i aşan bir İngiliz, Aziz'den daha ağırbaşlı bir Hintli arar.

Doğru, tüm bunlar kusurdur ancak Forster bu kusurları işleyebilecek ve buna rağmen bunları gölgede bırakacak ve hatta o kusurlardan istifade edebilecek tek romancıdır. Karakterlerin olaylarla ilişkisi, örneğin, olay örgüsünün hikâye ile ilişkisindeki ağır oransızlığın bir sonucudur. Olay örgüsü ve hikâye bu romanda Forster'ın diğer tüm romanlarında olduğu gibi eşit kapsamda değildir. (Burada olay örgüsü ve hikâyeyi, tam olarak Forster'ın *Roman Sanatı*'nda kullandığı anlamıyla kullanmıyorum.) Olay örgüsü Forster'ın önceki tüm eserlerindeki gibi kesin, sabit, somut ve basittir. Hikâye ise olay örgüsünün hem altında hem de üzerinde cereyan eder ve olay örgüsünden sonra da devam eder. Elbette olay örgüsünce yaratılmıştır ve olay örgüsünün çok katmanlı bir izdüşümüdür, ancak olay örgüsünden daha büyüktür ve onu da içine alır. Olay örgüsü bir yargı kuralı kadar nihaidir; hikâye ise bir itici güç, bir eğilim, bir sezgidir. Hikâyenin muazam, her yeri kuşatan ortamında olay örgüsünün aslı kalması, olay örgüsünün merkezinden hikâyenin dışarı doğru genişlemesi, herhangi bir roman içinde rastlanan en ustalıklı dokunuşlardan bazılarını gerektirir. Olay örgüsü ve hikâye arasındaki bu ilişki, bize alışık olmadığımız türden bir siyasi roman ile karşı karşıya olduğumuzu gösterir. Karakterlerin boyutu olay örgüsü için uygundur; hikâye içinse yeterince büyük değildir; ama hikâyenin anlamı da zaten budur.

Olay örgüsünün üzerinden kısaca geçecek olursak: Adela Quested, yaşlı Mrs. Moore'un gözetiminde Hindistan'a gelir; Adela'nın, Mrs. Moore'un ilk evliliğinden oğluyla arasında bir "gönül anlaşması" vardır. İkisi de merhametli hanımlardır, Adela liberaldir; ikisi de "Hin-

distan'ı tanımaya" can atmaktadır. Bu durum Mrs. Moore'un oğlu ve Adela'nın sözlüsü Ronny'nin canını sıkarken iki hanımı fil üstünde gezdirerek onları eğlendirmeye çalışan tren istasyonu civarındaki sıkıcı insanlar için hem bir eğlence hem de alay konusudur; yalnızca yeni gelen insanlar Hindistan'ı *tanımaya* çaba gösterir. Ronny hem Mrs. Moore'un hem de Adela'nın hevesini kaçıır; yönetici ırkın bakış açısını benimsemiş, en değerli niteliği olduğunu bildiği duygusuz ağırbaşlılığı sayesinde kasvetli bir genç yargıç olmuştur. Fakat Ronny'nin neyin usturuplu olup neyin olmadığına dair müşkülpesent sabit fikirliliğine rağmen, Mrs. Moore bir akşam bir camiye girer ve orada genç, Müslüman bir doktor olan Aziz ile tanışır. Aziz küçük düşürülmüş olduğu için rencide olmuştur ve canı sıkındır; Mrs. Moore'un sevecenliği ve samimiyeti onu sakinleştirir. İkili arasında nezaketen Adela Qu-ested'ı de kapsayan bir arkadaşlık filizlenir. Nihayet gezginler Hintlileri tanıyarak Hindistan'ı tanıyacaklardır; bu dostluk Aziz'i ise onlardan da çok mutlu eder. Duygularını ifade etmek amacıyla Marabar Mağaraları'na mükellef bir gezi tertipler. Bölgedeki kolejlin müdürü Fielding ve Hindu Öğretmen Godbole de bu kafiye dahildir, ancak trene yetişemedikleri için Aziz hanımlar ve beraberindeki saçma tiplerle birlikte yola çıkar. Mağaraların bir tanesinde Mrs. Moore huzurunu kaçıran psişik bir rahatsızlık yaşar, Aziz ve Adela'nın mağaraları onsuz keşfetmeye devam etmelerini ister. Pek güzel bir kız olmayan Adela, pek yakışıklı bir adam olmayan Ronny ile olan nişanlılığına dair şüpheler beslemektedir ve Aziz'e aşktan bahsetmeye başlar; ne söylediği tam anlaşılmasa da hem Aziz'i rencide eder hem de kendi huzurunu kaçıır. Mağaranın karanlığında biri Adela'nın dürbününü çeker ve kayışını koparır; genç kadın da Aziz'in kendisine tecavüz etmek istediği kuruntusuna kapılır, kendini kaybetmiş bir halde kaçar. Bu suçlamayı duyan istasyondaki İngilizler büyük bir öfkeyle adeta kudurur. Tüm İngilizlerin zihninde Aziz'in suçlu olduğu ve verilecek karar kesindir. Bu kuşkusuzluğu paylaşmayanlar yalnızca Fielding ve Mrs. Moore'dur. Fielding genç doktora kanı kaynadığı için, Mrs. Moore ise içindeki bir sezgiden ötürü bu olayın gerçekleşmiş olamayacağına ve Adela'nın kendini kandırdığına emindirler. Tarafını açıkça belli eden Fielding aforoz edilir; fikrini üstü kapalı söyleyen Mrs. Moore ise oğlu tarafından ülke dışına gönderilir. Hindistan'da mayıs ayının korkunç

sıcağına dayanamayan kadın gemide hayatını kaybeder. Mahkeme-
de, Adela'nın İngilizlerin kitlesel cinneti ile iyice azan sanrısı bir anda
dağılır; Adela fikrinden cayar, Aziz aklanır, haklı olduğu anlaşılan Fiel-
ding terfi alır, Hintliler sevinir, İngilizler öfkelenir.

Olaylar böyledir. Açıldığı gibi kapanan bir meseleyi işlediğine de
şüphe yoktur. Yine de hem İngiliz hem de yerli toplumlara dair muaz-
zam bir gözlem birikimini bir araya getirmek için bariz de olsa güzel
bir yoldur; hükmeden ile hükmedilenin arasındaki örtülü düşmanlığı
tüm şiddetiyle yüzeye çıkarır.

Anglo-Hint toplumu için "İngiltere'de olduğundan daha çok bura-
da gelişmiş" bir derecede İngiliz özel okul inançlarına göre yaşadığını
söylemek yeterli olacaktır. Küstah, cahil ve duyarsızdır: Zeki bazı yer-
liler, en kibar İngilizin bile Hindistan'da bir yıl yaşadktan sonra kaba-
laştığını tahmin ederler. Tüm İngilizler arasında da üstünlüğünü en
çok bastıra bastıra söyleyen, en terbiyesiz ve nezaketsiz davrananlar
kadınlardır. Erkekler, sömürgeci erkeklerine sıkıntılı bir sempati du-
yarlar; örneğin yerel yönetici Turton için şöyle yazar: "Yıllar yılı etrafta
koşturduğu piyonları hem hakir görüyor hem de seviyordu, harcadı-
ğı onca emeğe değmesi gerekiyordu." Ancak mesleki mecburiyet ve-
ya gurur gibi engellerle karşılaşmayan kadınlar yalnız basit sosyal say-
gınlıklar üzerinden düşünürler; Turton'un karısı ise yalnız bunun için
yaşar. "Aslında," diye içten içe düşünse de asla ifade edemez Turton,
"burada işi zora sokan kadınlarımız."

Bu gelişmemiş yüreğin bir ürünüdür.¹ *Hindistan'a Bir Geçit* aykırı
bir roman değildir; malzemesi, Hindistan milliyetçiliğinin tam hızı-
na ulaşmadığı 1912 ve 1922 yıllarında toplanmıştır; İngilizlerin Hin-
distan'da olmaması konusuyla ilgilenmez. Hatta kitabın en sonun-
da İngilizlerin bu topraklardan sürülmesi konusu gündeme gelir; ro-
man o zamana kadar emperyalist bir kurguyu izler –E.M. Forster'in

1 "Gelişmemiş yürek", E.M. Forster'in mektupları ve günlüklerinde sıkça değin-
diği, eserlerinde de işlediği bir konuydu. Bir nitelikten çok, bir nitelik eksikli-
ğine işaret eder. Forster, "İngiliz Karakteri Üzerine Notlar" (1926) isimli dene-
mesinde şöyle söylemiştir: "Onlar ki ne özel okulda yetişmiş erkeklerin, ne de
Anglosaksonların doldurduğu, denizdeki kum kadar birbirine benzemeyen in-
sanlarla dolu bir dünyaya girerler. Tamamen gelişmiş bir beden, neredeyse ge-
leşmiş bir zihin ve gelişmemiş bir yürekle girerler. İngilizlerin dışarıda yaşadığı
sıkıntıların en büyük sorumlusu da gelişmemiş yürekleridir." (*Abinger Har-
vest*, Harcourt Brace, New York, 1964, s. 4-5) – ç.n.

düşüncelerini yansıtmadığı için, ironiktir bu durum– ve İngilizlerin gelişmemiş yüreklerinin bir sonucu olarak Hindistan’ı elinde tutamadığını ifade eder. Bir tebessüm uğruna imparatorluk kaybedilecektir.² Adalet bile yetmez. “Hintliler sevilip sevilmediklerini anlarlar,” der Fielding, “bu noktada aldatılamazlar. Adalet onları asla tatmin etmez, İngiliz İmparatorluğu’nun sağlam bir temel kuramamamasının sebebi de bu.” Mrs. Moore, Ronny’nin İngiliz tutumunu savunmasını dinler; “Sesi olmasaydı sözleri annesini etkileyebilirdi, ama sesindeki kendinden hoşnut iniş çıkışları işittiğinde, kırmızı küçük burnunun altında kendinden memnun ve çokbilmiş bir havayla hareket eden dudaklarını gördüğünde, pek mantıklı olmasa da bunun Hindistan üzerine son söz olmadığını hissetti. Azıcık hüznün –yapmacık değil, yüreğinin derinliklerinden kopan gerçek bir hüznün– onu farklı bir adam, Britanya İmparatorluğu’nu da farklı bir kurum yapardı.”

O halde adalet yeterli olmadığı gibi, birine sevgi duymak ve iyi niyet göstermek de yetmez. Fielding ve Aziz birbirlerine dostça davran-salar da bin türlü laf oyunu, bin türlü farklı varsayım ve üsul onları birbirinden ayırır. Birbirlerinin duygularını anlamak bir yana, duygularına dair *ifadelerini* bile anlamazlar. “Heyecanların amaçlarıyla hiç orantılı görünmüyor, Aziz,” der Fielding; Aziz şöyle yanıtlar: “Heyecan bir çuval patates midir ki kantara vurasın?”

Ayrı kalma, çitler ve barikatlar gibi konular, Forster’ın tüm romanlarında karşımıza çıkan Pavlus’un mektupları motifi *Hindistan’a Bir Geçit*’te alabildiğince genişletilmiş ve egemen hale getirilmiştir. Tüm ilişkileri belirleyen ırkın ırktan, cinsiyetin cinsiyetten, kültürün kültürden, hatta insanın kendisinden ayrılmasıdır. İngilizler’in Hintlilerden ayrı olması romanın yalnızca en görkemli uçurumudur. Hindular ile Müslü-

---

2 H.N. Brailsford, *Rebel India* (İsyankâr Hindistan, 1931) kitabında gösterilerin nasıl bir vahşilikle bastırıldığına değinmiştir. “Arada sırada,” diye yazar, “ılımlılık ve yumuşak başlılık ülkedeki huzursuzluğu yatıştırmıştı. Halkın pek sevdiği bir devlet görevlisinin, Tuz Tekeli’ne karşı başlatılan isyanı şakaya vurduğunu duymuştum. Yerel Kongre liderleri bungalovunun önünde tuz imal ediyorlarmış. Dışarı çıkmış, kaçak tuzdan almış ve kalitesiz olduğunu söyleyip gülmüş; etraftakilerle şakalaşarak bir şey söylemeden evine dönmüş. Kalabalık dağılmış; bu iyi huylu bürokrata karşı tekrar bir teşebbüste bulunmamışlar. Diğer yandan her türlü vahşet, bilhassa fiziksel şiddet de beraberrinde gelmişse, yerel hareketi zıvanadan çıkarıyor ve yeni, cesur fedakârlıklara sebep oluyordu.”

manlar da birbiriyle anlaşılamaz. Aziz bir yandan tüm sıcakkanlılığıyla Öğretmen Godbole ile konuşur ve öte yandan, Hindular keşke kendisine inek gübresini hatırlatmasalar diye içinden geçirirken, Öğretmen Godbole de içten içe, "Bazı Müslümanlar pek haşin oluyor," diye düşünür: "Uzak iklimlerin insanları arasında romantizm ihtimali her zaman vardır, ama Hintlilerin çeşitli kolları bilinmezden kolayca üstesinden gelecek kadar iyi tanırılar birbirlerini." Adela ve Ronny cinsel mada buluşamazlar; mahkemeden sonra Adela ve Fielding aynı fikirde buluştukları zaman "Bir dostluk havası oluşmuştur." Fielding, Mrs. Moore'un kızıyla evlendikten kısa bir süre sonra genç eşinden uzaklaştığını hissedecektir. Mrs. Moore da oğlundan, tüm insanlardan, Tanrı'dan, evrenden uzaklaşmıştır.

Bu kasvetli ve sembolik ayrılık hissi tüm kitabın üzerine çöker –kitabın sonunda Aziz ve Fielding'in yollarının ayrılmasını adeta toprak şart koşar ve gökler uygun bulur– ve belki de karakterlerin arasındaki mesafeyi de açıklar: Birbirlerine o kadar uzaktırlar ki bize de ulaşamazlar. Ancak bu soyutlanmışlık sadece ana hatlarıyla anlatılmaz; romanın en nefis ve ustalıkla kısımlarından bazıları Aziz ve dostlarının betimlenmesine, Hintli ve İngilizleri birbirinden ayıran kültürel farklılıkların araştırılmasına ayrılmıştır.

Aziz, Forster'ın ilk romanındaki (*Meleklerin Uğramadığı Yer*) Gino Carella ile aynı kalıptan çıkmadadır. İngilizliğe aykırı olan bir kalıptır bu; diğer bir deyişle dengesiz, sıcakkanlı, duyarlı, biraz acımasız, son derece içten, duygulandırmayı seven, samimiyetsizlik pahasına karşındakini memnun etmeye çalışan bir kişiliktir. İngilizlerin tutucu dürüstlüğüne ulaşmaya uğraşsa bile, Aziz duygularının gerçeklerine uygun olarak yaşar; iyisiyle kötüsüyle daha insandır. Aynı arkadaşları gibi o da hızlı, verimli ve titiz biri değildir; bilim konusunda dahi Batı fikirlerini tam olarak benimsememiştir –yerli ortamına çekildiği zaman elindeki ilaçları karıştırarak büyü yapar– aynı diğerleri gibi o da kusurlarının bilincindedir. Aşırı duyarlıdır, o kadar çok adam yerine konulmamıştır ki, ortada bir şey yokken bile hakarete uğradığını düşünür; tevazu ve nefret doludur, çaresizce sevilmek ister. Kendisi bir kahraman değildir ama kendi kahramanları Babür ve Âlemgir gibi yiğit kişilerdir. Uzun lafın kısası Aziz, sömürge halkın bir üyesidir. Hindistan'da yükselen milliyetçilik, onu bir kenara itip daha militan bir kişiliği seçmiş

olabilir; ancak bu yeni kişilik Aziz'in yaşadığı duygusal çelişkileri anlamışsa, bu çelişkileri çözüme kavuşturmamıştır da.

Aziz ve dostları Müslümandır; romanın da neredeyse tümü ticaretle uğraşan ve esnafılık yapan Müslümanları konu eder. Yine de hikâye Hinduizmle örülmüştür.³ Hindu motifini devam ettiren Mrs. Moore'dur; Mrs. Moore hikâyenin kendisidir hatta. Bir yabanarısı seyre dalan Mrs. Moore ile bu motif kitaba girer.

Mantosunu asmaya gittiğinde, askının ucuna bir yabanarısının konmuş olduğunu gördü. (...) Yabanarısı yapıştığı yerde uyurken oadaki çakalların pavkırması davulların sesine karışıyordu.

"Sevgili dostum," dedi Mrs. Moore yabanarısına. Yabanarısı uyanmadı, ama Mrs. Moore'un sesi dışarıya ulaştı, gecenin sıkıntısını artırdı.

Bu yabanarısı, Çandrapur'dan ayrıldığında ve halkın Hindu olduğu bir eyalette eğitim müdürü olduğunda Öğretmen Godbole'nin zihninde tekrar canlanacaktır. Okulu unutulup gitmiştir –hatta bir zahire ambarı olmuştur–, şimdi romanın üçüncü kısmını kapsayan büyük dinî bayram sırasında Krişna'nın doğumunu kutlamaktadır. (Roman üç kısma ayrılır: Cami, Mağaralar, Tapınak. Everyman edisyonuna yazdığı notlarda Forster bu üç kısmın üç Hint mevsimini temsil ettiğini belirtir.) Bu yabanarısı zihninde –oraya ilk başta nasıl girdiğini bilmez, biz de öyle– Mrs. Moore'un hatırasına karışır:

Kendisi bir Brahman'dı, o ise bir Hristiyan, ama önemi yoktu, bunun zihninin ona oynadığı bir oyun mu yoksa telepatik bir çağrı mı olduğu önemsizdi. Kendini Tanrı yerine koyup kadını sevmek ve kadının yerine koyup Tanrı'ya "Gel, gel, gel, gel," demek hem görevi hem arzusuydu. Bütün yapabileceği buydu. Ne kadar yetersiz! Ama herkesten yeteneği kadar ve biliyordu ki kendisi pek yetenekli değildi. Tapınaktan kasvetli ve yağmurlu bir sabaha adım atar-

---

3 Hindu kitleler romanda yalnız kalabalık olarak temsil edilirler; mahkeme sahnesinde yelpaze sallayan sessiz, düşüncesiz adam dışında kitapta birey olarak asla bulunmazlar. Bir ilahın bedenine sahiptir, ancak "dokunulmaz" sınıftandır; Adela'nın zihninde de, mahkemede geçirdiği krizden hemen önce, kendi fikirlerini onaylayan "taşra peygamberi"ne dair şüpheler doğurur ve onu Mrs. Moore'u düşünmeye sevk eder.

ken "Yaşlı bir İngiliz kadın ve küçücük mü küçücük yabanarısı," diye düşündü. "Çok fazla görünmüyor, yine de benden daha büyük."

Yabanarısının önce Mrs. Moore'un, sonra Godbole'nin zihninde belirmesi, Mrs. Moore'un bu yabanarısının, Godbole'ninse Mrs. Moore'u kabul etmesi bunlar, sembolik bir şekilde, romanın olay örgüsünden bağımsız olarak hikâyenin izlediği basamaklardır. Çünkü hikâyenin asıl kaygısı, Mrs. Moore'un Hristiyanlığın yeterli olmadığını fark edişini konu etmektir. Mrs. Moore kendi halinde dindar bir kadındır; ancak yaşlandıkça, "en yüce varlık" olarak bildiği Tanrı'nın adını "sık sık anmak gereğini duyduğunu" fark eder. Ancak Hindistan'da Tanrı'nın adının tesiri giderek zayıflar: "Gök kubbenin dışında hep başka bir kubbe var gibi görünüyordu, en uzaktaki kubbenin ötesindeyse sessizlik yankılanıyordu."

Bu şekilde, farkına varmadan, Mrs. Moore adım adım bir Hintli gibi hissetmeye yaklaşır. Ronny ve Adela'nın Nevab Bahadır ile çıktıkları otomobil gezisi sırasında, arabaya bir şey çarptığı için şoförün arabayı durdurduğunu duyan Mrs. Moore hiç düşünmeden, "Bir hayalet!" der. Gerçekten de bir hayalettir bu, en azından Nevab öyle olduğuna inanır; kendisi dokuz yıl önce aynı noktada sarhoş bir adamı ezmiş ve öldürmüştür. "Ne bir İngiliz ne de şoförü bunu biliyordu; ırkını ilgilendiren, sözden çok kanla ifade edilebilecek bir sırdı bu." "İrkini ilgilendiren sır"a Mrs. Moore bir şekilde vakıf olmuştur. Avrupai hislerden uzaklaşma devam eder: "İnsanların kendileri önemli olsa da aralarındaki ilişkilerin önemli olmadığını, özellikle evlilik konusunda lüzumsuz yere yaygara koparıldığını giderek daha çok (düş mü karabasan mı?) hissediyordu; insanlar yüzyıllardan beri şehvetle kucaklaşıyorlardı, ama yine de birbirlerini anlamaktan çok uzaktılar." Marabar Mağaraları'na ziyareti yeterince korkunç olmasına rağmen, bu değişimin yalnızca doruk noktasıdır.

Mrs. Moore'u mağaralarda korkutan şey bir yankıdır. Yankılardan oluşan kitabın içindeki bir yankıdır. Adela Quested'in sanrısı, bu sanrıya hâkim olduğu zaman kesilen bir yankıyla el ele gittiği gibi, hikâyenin dokusu da bu yankılardan örülüdür. Eylemler ve konuşmalar, Hint evreninin karmaşık, "eğri" yapısına çarparak bazen daha iyi, bazense daha kötü bir biçime girmiş halde geri dönerler. Yabanarısının tek-

rarlanması bunun iyi bir örneğidir, ancak bunun gibi pek çoğu vardır. Aziz diyelim bir asteğmenle polo oynadıysa ve adam bu isimless yerliye ısındıysa, aynı asteğmen tecavüzcü Aziz'i yerden yere vurmakta tereddüt etmeyecek, sevdiği ve nefret ettiğı yerlinin aynı kişi olduğunu hiç anlamayacaktır. Yerliler trene yetişemediklerini anlatıyorlarsa, hikâyedeki bütün sorun bir İngiliz treni kaçırdığı için olacaktır. Mrs. Moore, Adela'ya hiddetli, Aziz'e ise küskün bir kayıtsızlıkla davranabilir ancak davranışlarının bir şekilde yankıları iyi olacaktır; çocukları da bu yankının devamı olacaktır. Forster'ın bu yankılar ağıını örerken niyeti her ne olursa olsun, kitaba genelde yalnız müzikte rastlanan bir tutarlılık ve incelik kazandırdığını söyleyebiliriz. Tüm yankıların arasında en çok duyulan da Marabar Mağarası'ndan yükselendir.

Bir Maramar Mağarası, Mrs. Moore'a göre korkunç bir yerdi, çünkü içeride neredeyse bayılıyordu, yeniden açık havaya çıkar çıkmaz bunu söylememek için kendini zor tuttu. Bu çok normaldi; her zaman baygınlık nöbetleri geçirirdi, hem mağara çok kalabalıktı, çünkü beraberlerindeki bütün insanlar arkaları sıra içeri girmişlerdi. Köylülerle ve uşaklarla tikiş tikiş olan yuvarlak oda pis pis kokmaya başlamıştı. Mrs. Moore karanlıkta Aziz'le Adela'yı kaybetti, kendisine kimin dokunduğunu bilemiyor, nefes alamıyordu; iğrenç, çıplak bir şey yüzüne çarptı ve bir tampon gibi ağzının üzerine yapıştı. Yeniden tünelin girişine dönmeye çalıştı, ama bir köylü dalgası onu geri püskürttü. Alnı duvara çarptı. Bir an çıldıracak gibi oldu, deliler gibi sağa sola vurmaya, ağzını kocaman açarak soluk almaya çalıştı. Çünkü onu dehşete düşüren sadece ezilme korkusu ve pis koku değildi, bir de müthiş bir yankı vardı.

Öğretmen Godbole yankıdan hiç söz etmemişti; belki de bu onu hiç etkilememişti. Hindistan'da çok hoş bazı yankılar vardı; (...) Maramar Mağarası'ndaki yankı bunlar gibi değildir; sözler hiçbir şekilde seçilemez. Ne söylenirse söylensin aynı monoton gürültü cevap verir ve tavan tarafından emilinceye kadar bu ses duvarlarda bir aşağı bir yukarı titrer. Bu ses insanoğlunun kullandığı alfabelerle "buum" "bu-uum" ya da "u-buum" diye ifade edilebilir; son derece boşuk bir ses. Umut, nezaket, aksırma, bir ayakkabının gıcırdaması, hepsi aynı "buum" sesini çıkarır.

Panik ve boşluk: Mrs. Moore'un paniği evrenin boşluğuna yöneltilmiştir. İnsan *Howards End*'de Helen Schlegel'in Beşinci Senfoni deneyimine kadar gider: mağaranın olumsuzlayıcı düzensizliği, bize Caroline Abbott'un Gino'yu çocuğuyla birlikte gördüğü odanın düzensizliğini hatırlatır. O düzensizlik hayatın ve ümidin kaynağı olmuş ve içinde küçük bir çocuk filizlenmiştir; Caroline misafir odasının "ölüler mahzeni"ne bakmış ve "sanki o ışık çok zarif, çok soylu bir güzellik taşıyan bir açıklıktan geliyordu," diye gözlemlemiştir. Rahmin ve bir hayat vaaadinin temsili olduğunu söylemek mümkündür. Marabar'daki mağaranın düzensizliğinin içinde de bir çocuk vardır; zira "bir tampon gibi" Mrs. Moore'un ağzının üzerine yapışan "iğrenç, çıplak bir şey" aslında "annesinin sırtına ata biner gibi bağlanmış küçük bir bebek"tir. Mrs. Moore arkasını mağaranın girişine vermiş, yüzünü mezara dönmüştür; dünyadan ışık içeri girmez, ölümün evreni her şeyi birbirine benzetir: hayat ile ölümü bile, iyilik ve kötülüğü bile.

(...) yankı tarifsiz bir şekilde hayata bağlılığını zayıflatmaya başladı (...) bu yankı çıkagelmiş kulağına "Duygusallık, dindarlık, cesaret; bütün bunlar vardır, ama bunların hepsi aynı şeydir ve pislikten başka bir şey değildir," diye fısıldamayı başarmıştı. İnsan burada rezil bir şey de söylese, soylu dizeler de okusa sonuç aynı olurdu: "U-buum." Birisi meleklerin diliyle konuşup dünyanın bütün geçmiş, şimdiki ve gelecek mutsuzlukları ve anlayışsızlıkları için, fikirleri ve konumları ne olursa olsun ve kaçınmak için ne kadar çabalarsa çabalarsınlar ya da hangi hileye başvurlarsa vursunlar insanların başına gelebilecek felaketler için yakarsa da sonuç hep aynı olur(du) (...) Şeytanlar, kuzeyin şeytanlarıdır; onlar üzerine şiir yazılabilir, ama kimse bir Maramar Mağarası'nı romantikleştiremez, zira o sonsuzluğu ve sınırsızlığı büyük olmaktan –mağaraları insana uygun kılan tek nitelik– çıkarmıştır. (...) Ama birden aklının bir köşesinde Din fikri belirdi; zavallı, geveze Hristiyanlık; "Işık olsun!"dan "Tamamlandı"ya kadar Hristiyanlığın bütün o kutsal sözlerinin sadece "buum"a eşit olduğunu biliyordu.

"Düğme burunlu, yüce gönüllülükten uzak ölümsüz solucanın ta kendisi" konuşmuştur onunla. Tanrı'nın aksine, çocukları ve Aziz onun gözünde iğrençtir. Kederine ilgi gösterilmesini ister, gösterildi-

ğinde ise reddeder. Aziz'in masum olduğunu bilse de ağzından çıkan birkaç sevimsiz söz Adela'nın kuşkusuzluğunu sarsmak dışında bir işe yaramaz; ifadesinin Aziz'e yarayacağını bilse de, Ronny'nin kendisini göndermesine ses çıkarmaz. Olayları Hinduların gördüğü gibi görme-ye başlamış, bu durum onu kahretmiştir. Öğretmen Godbole'nin Fielding'e ifade ettiği şekilde, Hinduların görme biçimi şöyledir:

İyilik ve kötülük, adlarının da ifade ettiği gibi farklıdır. Ama benim mütevazı fikrime göre her ikisi de Tanrı'nın farklı görünüşleridir. Tanrı birinde vardır, diğesinde yoktur ve varlıkla yokluk arasındaki fark büyüktür, benim zayıf aklımın kavrayabildiği kadar büyük. Yi-ne de yokluk, varlık anlamına gelir, yokluk var-olmayış değildir, do-layısıyla "Gel, gel, gel, gel" deme hakkına sahibiz.

Mrs. Moore vicdani vazifesi dahil her şeyi bıraksa da geride kalan eyleme egemen durumdadır. "Esmis Esmur" olarak, mahkemede toplanan kalabalığın gözünde Aziz'i kurtaracak bir Hint tanrıçasına dönüşür. Adela'nın aklını başına getiren ve gerçeklerle yüzleşmesini sağlayanın da onun etkisi olduğu bize işaret edilir. Kitabın son bulduğu o inanılmaz dinî şaşkınlık sahnesinde Öğretmen Godbole'nin zihninde yabancı ile birlikte tekrar canlanır. Tüm İngilizlerden nefret eden –veya nefret etmeye çalışan– Aziz'in zihnine işlenir. Fielding ile evlenerek Hindistan'a dönen kızı Stella, ve oğlu Ralph ile geleceğe uzanır. Stella da, Ralph de "gelenekleriyle ilgilenmemelerine rağmen" Hinduizm'le ilgilenirler ve yanıldıklarını düşünen Fielding'den de çekinirler. Mrs. Moore küskün ve incinmiş bir halde hayatını kaybetmiş olsa da Ronny'ye başarısızlıkların da pek çok türü olduğunu, bazılarının başarılı olduğunu söylediğinde haklı olduğu anlaşılır. Bu yankılarla dolu kitapta hiçbir düşünce, hiçbir eylem asla kaybolmaz.

Romanın üçüncü kısmına yayılan Hinduizm'in anlamını tahmin etmek kolay değildir. Hikâyenin son kısmının olayların bir sonucu olduğu kesindir; daha önceden yaşananlara atıfta bulunan bir karar ve ayrılıklar dizisidir. Fielding ve Aziz buluşur ve yolları bu kez ebediyen ayrılır; Aziz, Adela Quested'ı affeder ve Ralph Moore ile arkadaş olur; Fielding'in genç karısıyla anlaşamadığını öğreniriz; Hindu ile Müslümanlar, Brahman olanlar ve olmayanlar tıpkı Hintliler ve İngilizler kadar birbirine uzaktır; buna rağmen İngilizler ve Müslümanlar Hintli-

rin dinî coşkusuyla taşmış olan nehirde buluşurlar; her şeyi sanki hünkümsüzlüğün en büyüğünün hayaline, Krişna'nın doğumuna ve bereket getiren yağmurlara karışan Mrs. Moore'un ruhu kaplar.

Forster'ın Hinduizmi Hindistan'ın sorunlarına bir çözüm olarak gördüğü söylenemez; Mrs. Moore'un durumunda olduğu gibi taşıdığı tehlikeler bellidir. Ancak her şeyin yok olmasından önce, insanların diktiği bu keyfî duvarların indirilmesine şahit oluruz. *Hindistan'a Bir Geçit*'ten yetmiş beş yıl kadar önce, Matthew Arnold'un erkek kardeşi William Delafield Arnold, Punjab Eğitim Müdürü olarak Hindistan'a gitmişti. Deneyimlerinden yola çıkarak *Oakfield: Or Fellowship In The East* (Oakfield: Doğuda Dostluk) adlı bir roman yazmıştır; İngilizleri Hindistan'ı bir "rupi madeni"ne dönüştürdüğü için kınayan bu acıklı romanda, sözde Hindistan'a medeniyet getirmenin "muazzam çalışması"nın palavra olduğunu söylüyordu. William Arnold değişikliği getirecek olanın bir ihtimal sosyalizm, ancak muhtemelen Anglikan Kilisesi olduğu fikrindeydi. Bu iyi kalpli ve inançlı adam "insanlar arasında yaşamaktan" –Hintlilerle birlikte– "ve beraberliğin yoluna gerçeklerin taş koyması"ndan ıstırap duymaktadır; inancı "mücadele etmeden Hintlilere vahşi demeye teslim olmamalıyız"dır. Hristiyanlığın böyle bir dönemece gelmiş olduğunu Forster'ın söylediğini farz edebiliriz. Eğer ayrımları yok etmeye yarayacaksa, Mrs. Moore'un ki kadar korkunç bir hayale kapılmalıyız. Ancak ayrımlar yine de mevcuttur; Aziz bir kendini ifade etme çılgınlığı içinde, Fielding'le çıktıkları son gezi sırasında Britanyalıların gitmesi gerektiğini söyler; iç savaş da çıkacak olsa, Japonlar işgal edecek de olsa olması gereken budur. Ancak Britanyalılar gittikten sonra Fielding ile arkadaş olabilirler. Fielding ona dostluğu orada teklif eder: "Benim istediğim şey bu. Senin istediğin şey de." Ama toprağın kendilerine çizdiği yolda ilerleyen atlar birbirinden ayrılır; toprak ve gökyüzü dost olmanın zamanının gelmediğini söyler, bu ihtimalleri olayların gidişatına bırakır gibidir.

Hikâyeyi çözen, pek çok okur tarafından sorulan "O halde ne yapılmalı?" sorusu elbette hiç cevaplanmadı; ya da sorunun sorulduğu dilde cevaplanmadı. Kitap soruyu aşırılıklar üzerinden inceler. Bu elbette bir cevap değildir; yine de bir cevap ihtimalinin kapsamını belirler ve soruyu bu şekilde tekrar ifade eder. Soru tekrar zaman kazanmak için oyalanamaz; çünkü soru, bir kere hikâyenin türlü ruh halle-

ri ve hayallerinden geçtikten sonra sorulmuş olan en muazzam soru, yine muazzam bir yücelikle cevaplanması gereken bir soru haline gelir. Hindistan'ın sorunu büyüktür büyük olmasına ama Forster'ın kitabı yalnızca Hindistan hakkında değildir; insan hayatının tümü hakkındadır.

Çeviren EMRAH SERDAN

Hindistan'dan da öteye seyahat!
Ey yeryüzünün ve gökyüzünün sırları
Ey gündüz ve gece, size seyahat!
– WALT WHITMAN

*Seyid Ross Mesud'a
ve on yedi yıllık dostluğumuza*

-
- Metindeki Forster'ın notları dışındaki bütün dipnotlar çevirmene aittir.

Çevirmenin notu: *A Passage to India*'yı "Hindistan'a Bir Seyahat" adıyla çevirmeyi uygun bulmama rağmen kitabın 1961'den beri Türkiye'de bu adla tanınıyor olması, aynı adlı çok bilinen bir filminin olması ve daha da önemlisi hakkında yazılan çok sayıda inceleme yazısında, akademik çalışmada bu isme atıf yapılmış olması nedeniyle kitabın eski isminin korunmasının yerinde olacağı değerlendirilmiştir.

Cami**I**

Marabar Mağaraları dışında –ki onlar da yirmi mil ötededir– Çandrapur¹ kentinin olağanüstü bir yanı yoktur. Ganj Nehri'nin içinden değilse de yanından geçtiği kent, nehrin yanı başında birkaç mil boyunca uzanır ve nehirde başıboş sürüklenen süprüntülerden zor ayırt edilir. Nehir burada kutsal sayılmadığından kıyısında yıkanan insanların kullandığı basamaklar bulunmaz; aslında nehir kıyısı diye bir şey de yoktur; kıyıya sıralanmış dükkânlardan nehir görünmez bile. Sokaklar sefil, tapınaklar boştur ve birkaç güzel ev varsa da bunlar her zaman bahçelerin veya pisliği çağrılan konuklar dışında herkesin gözünü korkutup geri dönmesine yol açan daracık sokakların aşağısındadır. Çandrapur hiçbir zaman büyük ya da güzel bir kent olmamıştır, ama iki yüz yıl önce, o zamanlar bağımsız olan yukarı Hindistan ile deniz arasındaki yol üzerinde bulunuyordu; güzel evler de o günlerden kalmadır. Süsleme hevesi 18. yüzyılda sona erdi, zaten hiçbir zaman geniş halk kitlele-

---

1 Çandrapur coğrafi olarak Bankipur'u akla getiriyorsa da, sakinleri hayalidir – Forster'in notu.

Bankipur, Bihar Eyaleti'nde Patna'nın varoşlarından biridir.

rine yayılmamıştı. Çarşıda, pazarda resim bulunmadığı gibi oyma süslemelere de pek az rastlanır. Ahşap balçığı andırır, ahalisi hareket halindeki balçıktır adeta. Gözün gördüğü her şey o kadar bayağı, o kadar tekdüzedir ki Ganj alçaldığında taşıdığı pislikleri toprağın üzerine bırakması beklenir. Evler yıkılır, insanlar boğulur ve çürümeye bırakılır, ama kentin genel hatları, gelişimin alt basamaklarında olmakla birlikte yok edilemeyen bir hayat biçimi gibi şurada burada ilerleyip ötede beride geri çekilerek değişmeden kalır.

İçerilerde manzara değişir. Oval bir Meydan² ve soluk renkli uzun bir hastane vardır. Avrasyalılara ait evler garın yakınındaki yüksek bir bölgenin üzerine kurulmuştur. Demiryolunun ötesinde –ki nehre paralel uzanır– toprak alçalır, sonra oldukça dik bir şekilde yeniden yükselir. İkinci yükseltinin üzerinde küçük bir Avrupa Mahallesi bulunur; buradan bakınca Çandrapur büsbütün farklı bir yer gibi görünür. Burası bağlık bahçelik bir yerdir. Bir kent değil, orasına burasına tek tük kulübe-ler serpilmiş bir ormandır. Yanından ulu bir nehir geçen tropik bir parktır. Çarşıların arkasında saklanmış olan “toddy” palmiyeleri, tespihağaçları, mangolar ve kutsal incir ağaçları burada görünür olup bu sefer onlar çarşayı arkalarında saklar. Bu ağaçlar eski havuzların beslediği bahçelerde boy atar, boğucu kenar mahallelerden ve ihmal edilmiş tapınakların bahçelerinden fışkırır. Insandan ve eserlerinden daha güçlü olan bu bitkiler, birbirlerini dallarıyla ve başını sallayan yapraklarıyla selamlamak ve kuşlar için bir kent kurmak üzere, ışık ve hava peşinde, alt tabakalardan yukarılara tırmanırlar. Özellikle yağmurdan sonra aşağıda olup bitenleri gözlerden gizler, ama her zaman, güneşten kavrulmuş ve yapraksız olduklarında bile yükseklerde oturan İngilizlerin gözünde kenti güzelleştirir; öyle ki yeni gelenler kentin kendilerine dendiği kadar sefil olduğuna inanamazlar; inip kendi gözleriyle görmek istediklerindeyse hayal kırıklığına uğrarlar. Avrupa Mahallesi’nin kendisine gelince, insanda hiçbir heyecan uyandırmaz. Ne bir çekiciliği vardır

2 Metinde *Maidan*. Urduca, Farsça ve Arapça *meydan*, *maydan*: Bir kentin içinde veya yakınında, genellikle pazar kurulan, tören vb. yapılan açık alan.

ne de itici görünür. Önde kırmızı tuğladan kulüp binası, daha geride bakkal dükkânı ve mezarlığıyla akıllıca planlanmış bir mahalledir burası; bungalovlar birbirini dik açılarla kesen yollar boyunca sıralanmıştır. Hiçbir çirkinliği barındırmayan mahallenin tek güzelliği manzarasıdır ve ikisinin de üstünü örten gökyüzünden başka kentle ortak hiçbir yanı yoktur.

Gökyüzü de burada değişiklik gösterir, ama bitki örtüsü ve nehirdeki değişiklikler kadar belirgin değildir bu. Bulutlar bazen gökyüzüne haritalar çizer, bununla birlikte normal olarak gök kubbe mavinin egemen olduğu karışık renklere bürünür. Gündüzleri gökyüzünün mavisi solar, toprağın beyazıyla birleştiği yerde tümünden apak olur; güneşin batışından sonra ufuk koyu bir turuncuya, daha yukarıları ise morun en yumuşağına bürünür. Ama özünde mavi her zaman varlığını sürdürür; geceleyin de. Sonra engin bir kubbeden sarkan lambaları andıran yıldızlar belirir. Yıldızlarla bu kubbe arasındaki mesafe, kubbenin ötesinde uzanan mesafenin yanında bir hiçtir; bütün renkleri ardında bırakan bu derinlik maviden kurtulmuş olarak uzar gider.

Gök karar verir her şeye; sadece iklimlere ve mevsimlere değil, yeryüzünün ne zaman güzelleşmesi gerektiğine de. Yeryüzü tek başına çok az şey başarabilir; olsa olsa birkaç çiçeğin açmasını sağlar o kadar. Oysa gök istediğinde Çandrapur çarşısı ve pazarlarına nur yağar, bir ufuktan diğerine bereket yayılır. Gök bunu yapabilir, çünkü o kadar güçlü, o kadar büyüktür. Gücünü her gün içine nüfuz eden güneşten, büyüklüğünü önünde secdeye varan topraktan alır. Hiçbir dağ onun kavsini bozmaz. Toprak fersahlarca dümdüz uzanır gider, biraz yükselir, sonra yeniden düzleşir. Sadece, bir grup yumruk ve parmağın topraktan yukarı fıskırdığı güneyde, bu sonsuz uzanış kesintiye uğrar. Bu yumruk ve parmaklar, içinde olağandışı mağaraları barındıran Marabar tepeleridir.

II

Bir uşağın yakalamasına kalmadan yere devrilen bisikletinden atlayan genç adam birkaç adımda verandanın eşikine var-

dı. Ateş almış gibiydi. “Hamidullah, Hamidullah! Geç mi kaldım?” diye bağırdı.

“Özür dileme,” dedi ev sahibi. “Sen her zaman geç kalırsın.”

“Lütfen, cevap ver bana, geç mi kaldım? Mahmud Ali her şeyi yedi mi? Öyleyse, başka yere giderim. Mr. Mahmud Ali nasılsınız?”

“Teşekkürler, Dr. Aziz, ölüyorum.”

“Akşam yemeğini yemeden mi? Vah, zavallı Mahmud Ali!”

“Şu gördüğünüz Hamidullah çoktan öldü. Siz bisiklet sürerken ruhunu teslim etti.”

“Aynen öyle,” dedi diğeri. “Varsayın ki ikimiz de başka ve daha mutlu bir dünyadan sesleniyoruz size.”

“Sizin bu daha mutlu dünyanızda acaba nargile gibi bir şey de bulunur mu?”

“Zevzekliği bırak, Aziz. Biz burada hüznü şeylerden söz ediyoruz.”

Nargile, dostunun evinde her zaman olduğu gibi, tıka basa doldurulmuştu ve öfkeyle fokurduyordu. Aziz nargileyi okşadı. Sonunda çıkmaya başlayan duman ciğerlerini ve burun deliklerini doldurarak pazarda dolaşırken ciğerlerini işgal etmiş olan yanmış tezek kokusunu defetti. Çok hoştu. Aziz kösnül, ama sağlıklı bir esrime içinde uzanmıştı ve içinde bulunduğu durumda diğer ikisinin konuşmaları ona hiç de hüznü gelmiyordu; bir İngiliz’le dost olmanın mümkün olup olmadığını tartışıyorlardı. Mahmud Ali bunun mümkün olduğunu ileri sürüyordu, Hamidullah aynı fikirde değildi; ama o kadar iddiasız bir şekilde tartışıyorlardı ki aralarında bir sürtüşme çıkmıyordu. Ay gökyüzünde yükselir ve hizmetkârlar arkada yemek hazırlarken huzurunu bozacak hiçbir şey olmadan geniş verandada uzanıp yatmak gerçekten de çok hoştu.

“Pekâlâ, bu sabah başıma gelenlere bir bak.”

“Ben bunun sadece İngiltere’de olabileceğini iddia ediyorum,” diye karşılık verdi, yıllar önce, kitlesel akından önce bu ülkeye gitmiş ve Cambridge’de çok içten karşılanmış olan Hamidullah.

“Burada böyle bir şey imkânsız, Aziz! Şu kırmızı burunlu ço-

cuk mahkemede yine bana hakaret etti. Onu suçlamıyorum. Bana hakaret etmesi gerektiği söylenmiştir ona. Daha düne kadar bayağı iyi bir çocuktu, ama diğerleri yakasına yapışmış olmalı.”

“Evet, benim görüşüme göre burada hiç şansları yok. Bir beyefendi olmak niyetiyle buraya geliyorlar ve onlara bunun yürümeyeceği söyleniyor. Lesley’e bak, Blakiston’a bak, şimdi de sıra senin kırmızı burunlu çocukta, onu da Fielding takip edecek. Turton’un ilk geldiği zamanı hatırlıyorum. Eyaletin başka bir bölgesindeydi. Siz inanmayacaksınız, ama Turton’la kendi arabasında seyahat etmişliğim var. Evet, Turton’la. Bir zamanlar hayli yakındık birbirimize. Bana pul koleksiyonunu göstermişti.”

“Şimdi de senin onu çalmanı bekliyor. Turton! Ama kızıl burunlu çocuk ona rahmet okutacak!”

“Sanmam. Hepsi birbirinin aynısı oluyor, ne daha kötü ne daha iyi. Herhangi bir İngiliz’in Turton ya da Burton olması için iki yıl fazlasıyla yetiyor. Sadece tek harflik bir fark var aralarında. Bir İngiliz kadınsa altı ay fazlasıyla yeter. Hepsi aynı. Benimle aynı fikirde değil misin?”

“Değilim,” diye cevapladı bu acı verici oyuna katılan ve söylenen her kelimeyle hem içi sızlayan hem eğlenen Mahmud Ali. “Ben kendi payıma yöneticilerimiz arasında çok derin farklar görüyorum. Kırmızı Burun lafı ağzında geveler, Turton tane tane konuşur, Mrs. Turton rüşvet alır, Mrs. Kırmızı Burun almaz ve alamaz, zira öyle biri yoktur.”

“Rüşvet mi?”

“Bir Kanal Projesi için Central India’ya kredi verdiklerinde bir racanın ya da başka birinin suyun kendi toprağından geçmesi için ona som altından bir dikiş makinesi verdiğini bilmiyor musun?”

“Peki, geçmiş mi?”

“Hayır. Mrs. Turton’ın mahareti de işte tam burada. Biz zavallı siyahiler rüşvet aldık mı, rüşvetin gereğini yerine getiririz, sonuçta da kanun ensemble biner. İngilizler rüşvet alır, ama hiçbir şey yapmazlar. Onları takdir ediyorum.”

“Hepimiz takdir ediyoruz. Aziz, lütfen şu nargileyi bana uzat.”

“Henüz olmaz. Nargile şu an öyle hoş ki.”

“Çok bencil bir çocuksun.” Ansızın sesini yükseltip yemeğin hazırlanmasını emretti bağırarak. Uşaklar da bağırarak yemeğin hazır olduğunu söylediler. Yemeğin hazır olmasını arzu ettiklerini demek istiyorlardı ve öyle de anlaşılmıştı ki kimse yerinden kıpırdamadı. Sonra Hamidullah sözlerine devam etti, ama tavırlarında bir değişiklik ve belirgin bir heyecan göze çarpıyordu.

“Benim örneğimi alın; genç Hugh Bannister örneğini. Benim aziz ve müteveffa dostlarım, İngiltere’deki iyiliklerini asla unutamayacağım veya anlatamayacağım Papaz’la Mrs. Bannister’in oğulları. Onlar bana analık babalık ettiler; şimdi sizinle nasıl konuşuyorsam, onlarla da öyle konuşuyordum. Tatillerde onların papaz evi benim evim oluyordu. Çocuklarını bana emanet ediyorlardı –çoğu defa küçük Hugh’yu etrafta gezdiriyordum– onu Kraliçe Victoria’nın cenaze törenine götürmüş, kalabalıkta kucağıma almıştım.”

“Kraliçe Victoria bambaşkaydı,” diye mırıldandı Mahmud Ali.

“Şimdi öğreniyorum ki bu çocuk Kanpur’da deri ticareti işindeymiş. Düşünsenize, onu görmeye, evimde ağırlayarak ona olan borcumu ödemeye nasıl can atıyorum! Ama neye yarar? Anglo-Hintliler onu çoktan avuçlarının içine almışlardır. Büyük bir ihtimalle ondan bir şey istediğimi düşünecektir, eski dostlarımın oğlunun böyle davranmasına dayanamam. Vekil³ Sahib,⁴ soruyorum sana, bu ülkede neden her şey kötüye gitti?”

Aziz söze girdi. “Neden İngilizlerden konuşuyoruz ki? Brrr... Neden bu adamlarla dost ya da düşman olacaktıyız ki? Kapıyı suratlarına kapatalım, keyfimize bakalım. Kraliçe Victoria ile Mrs. Bannister istisnadan başka bir şey değiller; onlar da ölü.”

3 Metinde *Vakil*. Farsça ve Urduca *wakil*, Türkçe, Arapça vekil. Dava vekili, avukat.

4 Arapça, Urduca *sahib*. Sömürge Hindistanı’nda Avrupalılar için kullanılan bir saygı ifadesi, sör, efendi; genel anlamıyla dost. Memsahib: kadın efendi.

“Hayır, bunu kabul edemem, onlar gibi başkalarına da rastladım.”

“Ben de,” dedi beklenmedik bir şekilde fikir değiştiren Mahmud Ali. “Bütün İngiliz kadınları kesinlikle aynı değildir.” Değişik bir havaya girmişlerdi, ufak tefek saygılı, nazik davranışları anıyorlardı. “Kadın gayet doğal bir şekilde bana teşekkür etti.” “Toz boğazımı tahriş ettiğinde bana pastil verdi.” Hamidullah bu meleksi davranışlarla ilgili daha dikkat çekici anları hatırlıyordu, ama sadece Anglo-Hindistan’ı bilen diğeri bir kırıntı bulabilmek için belleğini altüst etmek zorunda kaldı ve “Ama bütün bunlar birer istisna. İstisnalar kuralı göstermez. Ortalama bir İngiliz kadını Mrs. Turton gibidir ve Aziz, onun nasıl biri olduğunu sen çok iyi bilirsin,” noktasına geri dönmesi hiç şaşırtıcı olmadı. Aziz’in bildiği falan yoktu, ama bildiğini söyledi. O da kendi yaşadığı aksiliklerden hareketle genellemeler yapıyordu; bir bağımlı ırk üyesinin aksini yapması zordur. İstisnalar bir yana, bütün İngiliz kadınlarının kendini beğenmiş ve parayla satın alınabilir olduğunu kabul etti. Bir kış göğü gibi açılıp hudutsuzca genişleyen sohbet bütün parıltısını yitirdi.

Bir uşak yemeğin hazır olduğunu haber verdi. Aldırış eden olmadı. Daha yaşlı olan ikisi bitmez tükenmez siyasi tartışmalara dalmıştı, Aziz dolaşmak için bahçeye çıktı. Ağaçlardan –yeşil çiçekli manolya çampaka– hoş kokular yayılıyor ve Aziz’in aklına Farsça şiir kırıntıları geliyordu. Yemek, yemek, yemek... Ama yemek için eve döndüğünde bu sefer de Mahmud Ali seyisiyle⁵ konuşmaya gitmişti. “Öyleyse,” dedi Hamidullah, “gel, biraz karımla görüş.” Yirmi dakika kadar perdenin⁶ gerisinde kaldılar. Aziz’in uzaktan teyzesi ve Çandrapur’daki tek kadın akrabası olan Hamidullah Begüm’ün⁷ ailenin kutladığı pek de şatafatlı olduğu söylenemeyecek bir sün-

5 Saîs: Atuşağı, seyis.

6 *Purdah*: Bir evde kadınların arkasında saklandıkları perde ve aynı zamanda bu perdenin simgelediği kaçgöç.

7 Hindistan’da sultanın gözde eşine, daha çok da Müslüman kadınlara verilen onursal unvan, kraliçe.

net töreni hakkında söyleyecek bir yığın lafı vardı. İzin alıp ayrılma zordu, zira erkekler yemeğini yemeden önce kadın kendi yemeğini yiyemezdi, o da sabırsız görünürüm korkusuyla lafı uzattıkça uzatıyordu. Sünnet törenini yerin dibine batırdıktan sonra, akrabalık konuları aklına geldi ve Aziz'e ne zaman evleneceğini sordu.

Sinirlenmesine rağmen Aziz saygıyla, "Bir evlilik yeter," diye cevap verdi.

"Evet, o görevini yaptı," dedi Hamidullah. "Onun böyle canını sıkma. Onun bir ailesi var; iki oğlanla bir kız."

"Teyze, çocuklar karımın öldüğü evde anneanneleriyle rahat rahat yaşıyorlar. Ne zaman canım isterse onları görebiliyorum. Onlar henüz çok küçükler."

"Maaşının tamamını onlara gönderip küçük bir memur gibi yaşıyor ve nedenini kimseye söylemiyor. Daha ne yapsın?"

Ama Hamidullah Begüm'ün meselesi bu değildi; birkaç dakika kibarca lafı dolaştırdıktan sonra yeniden konuya döndü. "Erkekler evlenmeyi reddederse kızlarımızın hali ne olur?" dedi. "Ya dengi olmayan erkeklerle evlenirler ya da..." Ve gururu nedeniyle sadece kendi dar çevresinde bir koca arayan, şimdi de yaşı otuzu geçtiğinden artık onu kimse almayacağı için bir daha evlenemeyecek olan imparatorluk soyundan bir kızla ilgili hep anlatılan bir hikâyeyi anlatmaya koyuldu. Hikâyeyi dinlerken iki adam da bu trajedinin toplumun alnına sürülmüş bir leke olduğuna ve bir kadının Tanrı'nın onun için yarattığı nimetleri tatmadan öleceğine erkeğin birçok eşinden birisi olmasının daha iyi olduğuna ikna oldular. Evlilik hayatı, annelik, evde sözünün geçmesi – kadın başka ne için dünyaya gelmiştir ki; ondan bunları esirgeyen bir erkek her ikisini de yaratan Tanrı'nın karşısına kıyamet günü nasıl çıkar? Aziz, "Belki... ileride," diyerek (bu tür taleplere her zaman verdiği cevap) izin istedi.

"Doğruluğuna inandığın şeyi ertelememelisin," dedi Hamidullah. "Hindistan'ın bugün içinde bulunduğu durumun sebebi bu, biz her şeyi erteliyoruz." Ama genç akrabasının endişelendiğini görünce, birkaç yatıştırıcı laf söyledi ve böylece karısının sözlerinin yaratmış olabileceği etkiyi sildi.

Onlar yokken Mahmud Ali, beş dakika sonra geri döneceğini, ama kendisini hiçbir şekilde beklememelerini bildiren bir not bırakarak arabasıyla gitmişti. Sofraya, Hamidullah'ın bağışlarıyla geçimini sürdüren ve ne uşak ne de eşitleri olan Muhammed Latifle birlikte oturdular. Latif ancak kendisine söz söylenince konuşurdu, kimse bir şey söylemediğinden hiç incinmeden suskunluğunu korudu. Arada bir yemeği ne kadar nefis bulduğunu göstermek için geçiriyordu. Nazik, talihli ve yalancı bir ihtiyardı. Hayatı boyunca çalışmak için parmağını oynatmamıştı. Akrabalarından birinin bir evi olduğu sürece onun da evi var demekti, böyle kalabalık bir ailenin toptan iflas etmesinin olanağı yoktu. Karısı da birkaç yüz mil uzakta benzer bir hayat sürüyordu; tren bileti yüzünden Latif karısını görmeye gitmezdi. Kısa bir süre sonra Aziz, ona ve uşaklara biraz takıldıktan sonra Farsça, Urduca ve biraz da Arapça şiirler okumaya başladı. Belleği iyiydi ve bu kadar genç biri olarak hayli okumuştı; tercih ettiği konular İslâm'ın çöküşü ve aşkın kısa ömürlü oluşuydu. Onu hayran hayran dinliyorlardı, çünkü İngiltere'deki gibi bireysel konuları ele alan şiirden değil toplumsal konuları ele alan şiirden yanaydılar. Kelimeleri dinlemek onları asla sıkıymıyordu; kelimeleri serin gece havasıyla birlikte içlerine çekiyorlardı; asla durup onları çözümlemiyorlardı; şairin adının Hafız, Hali, İkbâl⁸ olması yeterli garantiydi. Hindistan –yüz Hindistan– aldırışsız bir ayın altında dışarıda fısıldıyordu, ama o an için Hindistan onlara tek ve kendilerinin toprağı olarak göründü; kaybına gözyaşı döküldüğünü duyduklarında ülke geçmişteki büyüklüğünü yeniden kazandı; gençliğin geçici olduğu hatırlatıldığı için kendilerini yine genç hissettiler. Kırmızı urbalı bir uşak Aziz'in sözünü kesti; Tabip Binbaş'ının *çaprası*⁹ idi, Aziz'e bir not uzattı.

“İhtiyar Callendar beni bungalovuna çağırıyor,” dedi Aziz

8 Hafız (1320-1389) İran'ın altı büyük şairinden biri kabul edilir. Altaf Hüseyin Hali (1837-1914) Urdu dilinde yazan bir şairdir. Muhammed İkbâl (1875-1938) Urduca, Farsça ve Pencapça yazıyordu. İkbâl, Mesud'un ve eserlerine hayran olup ona *Two Cheers for Democracy* (Demokrasi İçin İki Kere “Çok Yaşa”) adlı deneme kitabında bir deneme adayan Forster'in dostuydu.

9 Resmi bir yaka kartı taşıyan ulak veya uşak.

yerinden kalkmadan. “Nedenini söyleme nezaketini gösterebilirdi.”

“Bir hastadır, sanırım.”

“Bence değildir. Hiçbir tahminde bulunamam. Yemek saati-mizi öğrendi, hepsi bu. Ve gücünü göstermek için her zamanki gibi yemeğimizi yarıda kesmeyi seçti.”

“Bir taraftan, o bunu hep yapıyor, diğer taraftan ciddi bir durum söz konusu olabilir, bunu bilemezsin,” dedi, söz dinlemenin önünü bilgece açan Hamidullah. *Pan*¹⁰ yedikten sonra dişlerini temizlesen iyi olmaz mı?”

“Dişlerimi temizlemem gerekiyorsa, hiç gitmiyorum. Ben bir Hintliyim, pan yemek bir Hint geleneğidir. Binbaşı buna katlanmalı. Muhammed Latif, bisikletim, lütfen.”

Yoksul akraba yerinden kalktı. Dünyanın gerçekliğine tam olarak uyanmamış halde, bisikleti itme işini uşaklardan birine bırakarak elini bisikletin selesine koydu. Bisikleti aralarına alarak iri başlı bir çivinın üzerinden geçirdiler. Aziz elini bir ibriğin altına tuttu, kuruladı, yeşil fötr şapkasını başına geçirdi ve Hamidullah’ın avlusundan beklenmedik bir enerjiyle rüzgâr gibi çıkıp gitti.

“Aziz, Aziz, düşüncesiz çocuk...” Ama öfkeyle pedala basan Aziz çoktan uzaklaşıp çarşının alt tarafına varmıştı bile. Ne farı ne zili ne de freni vardı, ama bisikletçinin tek umudunun birileriyle burun buruna gelip tam çarpışacakken yanından geçivermek olduğu bir ülkede bu aksesuarların ne faydası olacaktı ki? Ve kent bu saatte neredeyse bomboştu. Lastiği patladığında Aziz bisikletten atlayıp bir *tonga*¹¹ çağırmak için seslendi.

Hemen bir *tonga* bulamadı, ayrıca bisikletini de bir arkadaşının evine bırakması gerekiyordu. Bundan başka dişlerini temizlemek için biraz oyalandı. Ama sonunda hızlı gidiyormuş duygusuyla tıklar tıklar Avrupa Mahallesi’nin yolunu tuttu. Düzenli tertipli, ama çorak mahalleye girdiğinde ansızın içini sı-

---

10 Tembul, areka cevizi ve Hintlilerin günün her saatinde atıştırmayı sevdiği daha başka malzemelerin karışımıyla hazırlanan köfte.

11 Üstü kapalı, iki tekerlekli, küçük araba.

kıntı bastı. Muzaffer generallerin isimlerini almış ve birbirini dik kesen yollar Büyük Britanya'nın Hindistan üzerine attığı ağın simgesiydi. Kendini ağa yakalanmış gibi hissetti. Binbaşı Callendar'ın avlusuna girdiğinde bungalova yaya olarak yürümek için *tongadan* inme duygusunu güçbela bastırdı; kölece bir ruha sahip olması değildi bunun nedeni; çirkin bir hakaretle karşılaşmış duygularının –benliğinin hassas yanı– incinmesinden çekiniyordu. Geçen yıl bir “olay” olmuştu: Hintli bir beyefendi bir memurun kapısına kadar arabayla gelmiş ve uşaklar tarafından daha uygun bir şekilde yaklaşması uyarısıyla geri çevrilmişti; yüzlerce memura yapılan binlerce ziyaret içinde tek vakaydı bu, ama ünü kartopu gibi büyüyerek yayıldı. Genç adam bu olayın tekrarlanmasından duyduğu korkuyla gerildi. Sonra bir ara yol buldu ve arabayı verandadan düşen ışığın aydınlatmış bölgenin tam dışında durdurdu.

Binbaşı evde değildi.

“Peki, Sahib bana bir mesaj bıraktı mı?”

Uşak kayıtsız bir “Hayır,” cevabı verdi. Aziz kendini çaresiz hissetti. Bu, bahşış vermeyi unuttuğu bir uşaktı ve şimdi Aziz'in elinden bir şey gelmiyordu, çünkü salonda insanlar vardı. Bir mesaj bırakıldığına ve bu adamın öcünü almak için onu sakladığına ikna oldu. Uşakla tartışırken dışarı çıkanlar oldu. İki hanımefendi. Aziz şapkasını çıkardı. Tuvalet giyinmiş birinci kadın Hintliye bir göz attı, sonra içgüdüyle başını öteye çevirdi.

“Mrs. Lesley, bir *tonga*,” diye bağırdı kadın.

“Bizimki mi?” diye sordu Aziz'i gören ve benzer şekilde davranan ikinci kadın.

“Tanrı'nın gönderdiği armağanı, ne olursa olsun, kabul et,” diye cırladı ve ikisi de arabaya atladılar. “Hey *Tonga-wallah*,¹² kulüp, kulüp. Bu aptal neden gitmiyor ki?”

Aziz arabacıya, “Git haydi, paranı yarın veririm,” dedi ve araba uzaklaşırken arkalarından nezaketle “Güle güle hanımefen-

---

12 *Wallah*: Punka (tavandan asılı bir kumaş olup ipinin çekilmesiyle hareket ederek oda havasını serinletmekte kullanılan düzeneğe) ya da *tongadan* sorumlu kişi; vale.

diler,” diye seslendi. Kadınlar kendi meselelerine dalmış olduklarından cevap vermediler.

Böylece her şey olağan bir şekilde cereyan etmişti; tıpkı Mahmud Ali’nin öngördüğü gibi. Kaçınılmaz aşağılanma: selamı görmezden gelinmiş, arabası alınmıştı. Daha kötüsü de olabilirdi; şimdi hiç değilse her ikisi de şişman olan Mrs. Callendar’la Mrs. Lesley’in *tonganın* arkasını göçerteceğini düşünerek teselli buluyordu. Güzel kadınlar ona daha çok acı verirdi. Aziz uşağa döndü, eline birkaç rupi sıkıştırdı ve bir mesaj olup olmadığını yeniden sordu. Şimdi çok cana yakın davranmaya başlayan adam aynı cevabı verdi. Binbaşı Callendar yarım saat önce arabasına binip gitmişti.

“Hiçbir şey demeden mi?”

Aslında “Lanet olsun sana Aziz,” demişti. Uşak kelimeleri anlamıştı ama tekrarlamaya nezaketi elvermiyordu. İnsan çok fazla bahşiş de verebilir, çok az da, ancak kabul etmek gerekir ki hakikati satın alabilecek para henüz basılmamıştır.

“Öyleyse ona bir mektup yazayım.”

Bunu yapması için eve davet edildi, ama Aziz girmeyecek kadar onuruna düşküncü. Kâğıtla mürekkep verandaya getirildi. Aziz, “Efendim, özel ulakla gönderdiğiniz emre uyup bir astınız olarak aceleyle...” diye başladı, ama sonra yazmaktan vazgeçti. Protesto mektubunu yırtarak, “Uğradığımı söyleyin, yeter,” dedi. “İşte kartım. Bana bir *tonga* çağırın.”

“Huzur,¹³ hepsi kulüpte.”

“Öyleyse gara telefon edin, bir araba göndersinler.” Adam bu isteği yerine getirmek için harekete geçmişti ki, Aziz, “İstemez, istemez. Yürüyeceğim,” dedi. Bir kibrit isteyip sigarasını yaktı. Gösterilen bu ilgi, satın alınmış da olsa, onu sakinleştirdi. Cebinde parası olduğu sürece bu ilgi devam edecekti; bu da bir şeydi. Ama ayağındaki Anglo-Hindistan’ın tozunu temizlemek! Bu ağdan kurtulmak ve bildiği hal ve tavırlara dönmek yeniden! Yürümeye başladı; pek alışık olmadığı bir egzersiz.

Atletik, ufak tefek bir adamdı; zayıf yapılı, ama gerçekte çok

---

13 *Huzoor*: Hindistan’da yüksek bir rütbe ya da böyle bir insana saygıyla edilen hitap.

güçlüydü. Yine de yürüyüş, yeni gelenler dışında Hindistan'da herkesi yorduğu gibi, onu da yormuştu. Bu topraklarda düşmanca bir şeyler vardır. Toprak bazen boyun eğer, ayak bir çukura gömülür ya da beklenmedik derecede katı ve keskin olur, ayak her adımda taşlara, kristallere çarpar. Bir dizi böylesi küçük sürpriz insanı yorar, Aziz üstüne üstlük ne tür toprak olursa olsun işe yaramayacak ince pabuçlar giymişti. Avrupa Mahallesi'nin çıkışında dinlenmek için bir camiye girdi.

Bu camiye her zaman sevmişti. Zarif bir camiydi; tertibi, düzeni çok hoşuna gidiyordu. Harap bir kapıdan girilen avlusunda abdest almak için temiz su dolu bir havuz vardı; şehrin su yolunun bir parçası olduğundan havuzun suyu hep hareket halindeydi. Avlu kırık yassı taşlarla döşenmişti. Caminin üstü kapalı bölümü olağandan daha derine gömülüydü; bu da ona İngiltere'deki yan duvarı yükseltilmiş taşra kiliselerini andıran bir hava veriyordu. Oturduğu yerden, karanlığını tavana asılı küçük bir lambanın ve ay ışığının aydınlatığı üçlü kemere baktı. Alınlık –ay ışığı altında– mermer gibi görünüyor, karanlık göğe karşı bembeyaz parıldayan frizlerdeki Tanrı'nın doksan dokuz adı kapkara duruyordu. Bu ikilik arasındaki karşıtlık ve içerideki gölgelerin birbiriyle çekişmesi Aziz'in hoşuna gitti ve bütün bunlardan dine veya aşka dair bir gerçekliğin simgesini oluşturmaya çalıştı. Bir cami, rızasını kazanarak hayallerinin dizginlerini serbest bıraktı. Hindu, Hristiyan veya eski Yunan, bir başka inancın tapınağı canını sıkar ve onda güzellik duygusu uyandıramazdı. İslâm'dı bu, kendi vatanydı, bir inançtan daha fazlasıydı, bir slogandan daha fazlasıydı, çok, çok daha fazlası... İslâm, bedeninin ve düşüncelerinin doğal barınğını bulduğu, hayat karşısında mükemmel ve dayanıklı bir tavır alışı.

Aziz avlunun sol yanını çevreleyen alçak duvarın üstünde oturuyordu. Toprak, ayrıntıları seçilemeyen bir ağaç kümesi gibi görünen aşağıdaki kente doğru alçalarak uzanıyor ve sessizlik içinde bazı hafif sesler işitiyordu. Sağda, kulübün üst tarafında, İngilizler amatör bir orkestra kurmuşlardı. Başka bir yerlerde Hindular davul çalıyordu –onların Hindu olduğu-

nu biliyordu, çünkü ritim ona tatsız geliyordu– daha başkaları bir ölüye ağılıyordu; ölenin kim olduğunu biliyordu, çünkü bu öğleden sonra ölüm raporunu imzalamıştı. Pencap postası baykuşlar vardı... ve gar şefinin bahçesindeki çiçekler çok güzel kokuyordu. Ama cami... sadece cami bir anlam taşıyordu; Aziz gecenin karmaşık çağrısına aldırış etmeyerek camiye geri döndü ve mimarının asla aklından geçirmediği anlamlarla donattı onu. Bir gün o da bir cami inşa edecekti, bundan küçük, ama mükemmel bir zevki yansıtan bir cami; öyle ki yanından geçen herkes onun şimdi hissettiği mutluluğun aynısını hissedecekti. Ve caminin yanındaki alçak bir kubbenin altında kendi mezarı olacak, üzerine de Farsça olarak aşağıdaki dizeler yazılacaktı:

Heyhat, binlerce yıl bensiz geçip gidecek,
Güller açacak, ilkbaharlar gelip geçecek,
Ama neyse ki gizliden beni anlayanlar
Her daim kabrimi ziyarette gelecek.

Bu dörtlüğü bir Dekkan sultanının mezarında¹⁴ görmüş ve derin bir felsefe içerdiğini düşünmüştü; acınma duygusu uyandıran şeylerde bir derinlik olduğunu düşünürdü her zaman. Kalbin gizlice anlaşılması! Dörtlüğü gözyaşları arasında okudu ve bunu yaparken cami sütunlarından biri titrer gibi oldu. Sütun loş aydınlıkta sarsılarak ortaya çıktı. Aziz'in damarlarında hayalet inancı dolaştı, ama yerinden kıpırdamadı. Sonra bir başka sütun hareket etti, sonra bir üçüncüsü, derken bir İngiliz kadın ay ışığında avluya adım attı. Aziz ansızın öfkeye kapılarak bağırmaya başladı: “Madam! Madam! Madam!”

Kadın şaşkınlıkla “Ay! Ay!” dedi.

“Madam, burası bir cami, buraya girmeye hakkınız yok; ayakkabılarınızı çıkarmalıydınız; burası Müslümanlar için kutsal bir yer.”

“Çıkarmıştım.”

“Çıkardınız mı?”

“Onları girişte bıraktım.”

---

14 Ali Barid'in Bidar'daki 16. yüzyıl mezarı – Forster'in notu.

“Bu durumda, sizden özür diliyorum.”

Hâlâ şaşkınlığını üzerinden atamamış olan kadın havuzu aralarında bırakarak yürümeye başladı. Aziz kadına seslendi: “Sizinle böyle konuştuğum için gerçekten çok üzgünüm.”

“Ama haklıydım, değil mi? Ayakkabılarımı çıkarırsam, girmeme izin var?”

“Elbette, ama bu zahmete giren çok az kadın vardır, hele bir de kimsenin kendilerini görmediğini düşünüyorsa.”

“Birinin sizi görüp görmemesi fark etmez. Tanrı burada.”

“Madam!”

“Ben artık gideyim.”

“Size şimdi ya da başka bir zaman bir hizmette bulunabilir miyim?”

“Teşekkür ederim, gerekmez... İyi geceler.”

“Adınızı öğrenebilir miyim?”

Kadın şimdi giriş kapısının gölgesinde duruyordu, Aziz onun yüzünü göremiyordu, ama kadın onunkini görüyordu, değişik bir sesle, “Mrs. Moore,” dedi.

“Mrs. ” Birkaç adım atınca Aziz kadının yaşlı olduğunu gördü. Camiden de büyük bir perde gözlerinin önünden kalktı ve Aziz buna sevindi mi, üzüldü mü emin olamadı. Kadın kırmızı yüzü, beyaz saçlarıyla Hamidullah Begüm’den de yaşlı görünüyordu. Sesi Aziz’i yanıltmıştı.

“Mrs. Moore, korkarım sizi korkuttum. Sizden bizimkilere – dostlarımıza– bahsetmeliyim. Tanrı burada; çok güzel, gerçekten çok güzel. Sanırım Hindistan’a yeni geldiniz.”

“Evet... nereden anladınız?”

“Benimle konuşma tarzınızdan. Neyse, size bir araba çağırayım mı?”

“Şuracıktan, kulüpten geldim. Londra’da gördüğüm bir oyunu oynuyorlar, hava da çok sıcak.”

“Oyunun adı neydi?”

“*Cousin Kate*.”¹⁵

“Bence geceleyin yalnız dolaşmamalısınız, Mrs. Moore. Et-

---

15 Hubert Henry Davies’in üç perdelik komedisi. İlk olarak 1903’te Londra’da Haymarket Theater’da, sonra Broadway’de oynandı. 1921’de filme çekildi.

rafta kötü insanlar var, Marabar tepelerinden aşağı parsılar inebilir. Yılanlar da.”

Kadın çığlık attı; yılanlar hiç aklına gelmemiştir.

“Mesela, altı benekli bokböceği,”¹⁶ diye devam etti Aziz. “Elinize alıyorsunuz, sizi sokuyor ve ölüyorsunuz.”

“Ama siz dolaşıyorsunuz.”

“Ben alışkınım.”

“Yılanlara mı alışkınsınız?”

İkisi birden gülmeye başladılar. “Ben bir doktorum,” dedi Aziz. “Yılanlar beni sokmaya cesaret edemez.” İkisi yan yana girişe oturup akşam pabuçlarını ayaklarına geçirdiler. “İzninizle şimdi size bir soru sorabilir miyim? Neden yılın bu vakti, tam serin mevsim sona ererken geldiniz Hindistan’a?”

“Daha erken gelmek niyetindeydim, ama elde olmayan engeller çıktı.”

“Çok geçmeden buralar sizin için o kadar sağlıklı olacak ki! Peki, Çandrapur’a neden geldiniz?”

“Oğlumu ziyarete geldim. Oğlum bu şehrin yargıcısıdır.”

“Affedersiniz, ama bu mümkün değil. Bizim yargıcımız Mr. Heaslop’tur. Kendisini yakından tanırım.”

“Yine de o benim oğlum,” dedi Mrs. Moore gülümseyerek.

“Ama Mrs. Moore, bu nasıl olabilir?”

“İki kere evlendim ben.”

“Şimdi anlıyorum, bu durumda ilk kocanız ölmüş olmalı.”

“Evet. İkinci kocam da.”

“Öyleyse aynı durumdayız,” dedi Aziz esrarengiz bir tavırla. “Şimdi bizim yargıcımız ailenizin tamamı mı oluyor?”

“Hayır, daha küçükleri var. Ralph’la Stella İngiltere’de.”

“Peki, buradaki beyefendi Ralph’la Stella’nın üvey kardeşi mi?”

“Çok doğru.”

“Mrs. Moore, bütün bunlar son derece tuhaf, çünkü sizin gibi benim de iki oğlum ve bir kızım var. Buna tam manasıyla aynı durumda olmak demez de, ne dersiniz?”

---

16 “Bana altı benekli bir bokböceği gösterdiklerinde dehşet içinde kaldım, ama ondan sonra onun böcekbilimsel olmadığını öğrendim” – Forster’in notu.

“Adları ne? Onların adları da Ronny, Ralph ve Stella değil herhalde?”

Bu düşünce Aziz’in çok hoşuna gitti. “Değil tabii ki. Kulağa ne tuhaf geliyor! Çocuklarımla adları tamamen farklı ve sizi şaşırtacak. Dinleyin, lütfen. Size çocuklarımla adlarını söyleyeceğim. Birincinin adı Ahmed, ikincinin adı Kerim, üçüncüsünün –ablaları– adı Cemile. Üç çocuk yeterli. Benimle aynı fiilde misiniz?”

“Evet.”

İkisi de bir süre kendi ailelerini düşünerek sessiz kaldılar. Mrs. Moore iç geçirdi ve gitmek üzere ayağa kalktı.

“Bir sabah Minto Hastanesi’ni ziyaret etmek hoşunuza gider miydi?” diye sordu Aziz. “Çandrapur’da size önerebileceğim başka bir yer yok.”

“Teşekkür ederim, orayı gördüm; yoksa büyük bir zevkle sizinle gelirdim.”

“Herhalde Tabip Binbaşı götürmüştür sizi oraya.”

“Evet, ve Mrs. Callendar.”

Aziz’in sesi değişti. “Ah! Çok hoş bir hanım.”

“İnsan tanıdıkça onu hoş bulabilir herhalde.”

“Ne? Ondan hoşlanmadınız mı?”

“Nazik davranmak için elinden geleni yaptı, ama ondan pek hoşlandığımı söyleyemem.”

Aziz birden patladı: “Biraz önce iznim olmadan *tongamı* aldım; buna hoş bir davranış diyebilir misiniz? Ve Binbaşı Callendar ne zaman dostlarımla bir akşam yemeği yiyecek olsam yemeğin ortasında beni çağırır, zevkli bir eğlenceyi tepip derhal giderim, ama kendisi orada yoktur ve bir mesaj da bırakmamıştır. Söyleyin lütfen, hoş bir davranış mı bu? Ama ne fark eder? Elimden bir şey gelmez, o da bunu biliyor. Ben onun astıyım, zamanımın bir değeri yok, veranda bir Hintli için yeterince iyidir, evet, evet, bırak orada dikilip dursun ve Mrs. Callendar aşığılayan bir bakışla arabamı alıp gitsin...”

Mrs. Moore dinliyordu.

Aziz kısmen uğradığı haksızlık nedeniyle, ama daha çok da kendisini anlayan birine rastlamış olduğu için heyecanlanmıştı.

Bundan aldığı cesaretle tekrarlıyor, abartıyor, karşı çıkıyordu. Mrs. Moore kendi memleketlisi kadını ona çekiştirerek sempatisini kanıtlamıştı; ama Aziz bunu daha önce anlamıştı. Güzelliğin bile besleyemeyeceği bir alev yükseliyordu içinde; ağzından çıkan sözler ne kadar yakıcı olsa da yüreği içten içe aydınlanmaya başlamıştı. Birden konuşmaya başladı.

“Beni anlıyorsunuz, başkalarının ne hissettiğini biliyorsunuz. Ah, keşke diğerleri de size benzeseydi!”

Oldukça şaşırان Mrs. Moore, “İnsanları çok iyi anladığımı sanmıyorum. Sadece onları sevip sevmediğimi biliyorum,” diye karşılık verdi.

“Öyleyse siz bir Doğulusunuz.”

Mrs. Moore kulübe kadar Aziz’in kendisine eşlik etmesini kabul etti ve kulübün kapısında, “Sizi içeri davet edebilmek için kulübe üye olmuş olmayı isterdim,” dedi.

Aziz sadece, “Hintliler misafir olarak bile Çandrapur’da kulübe kabul edilmez,” dedi. Şu anda uğradığı haksızlıkların üzerinde durmak istemiyordu, çünkü mutluydu. Güzelim ayın altında tepeden aşağı inerken ve güzelim camiye tekrar gördüğünde bu topraklara herkes kadar sahip olduğu yanılsamasına kapıldı. Birkaç ruhsuz Hindu ondan önce buraya gelmişse ve birkaç soğuk İngiliz onların yerini almışsa, ne çıkardı bundan?

III

Mrs. Moore yeniden kulübe girdiğinde *Cousin Kate*’in üçüncü perdesi başlayalı hayli oluyordu. Hizmetkârlar memsahiblerinin rol yapmalarını görmesin diye pencereler kapatılmıştı, dolayısıyla boğucu bir sıcaklık hüküm sürüyordu salonda. Bir vantilatör yaralı bir kuş gibi dönüyordu, bir diğeri bozuktu. Oyunu izlemeyi canı çekmediğinden Mrs. Moore bilardo salonuna girdi. Birinin “Gerçek Hindistan’ı görmek istiyorum,” dediğini işittiğinde hızla kendi alıştığı hayata geri döndü. Bu sözü söyleyen Adela Quested idi; Ronny’nin kendisini İngiltere’den getirmekle görevlendirdiği tuhaf, ihtiyatlı kız; Miss Quested’in

kesin olmasa da muhtemelen evleneceği Ronny oğluydu ve o da ihtiyatlı biriydi; kendisine gelince, o yaşlı bir hanımdı.

“Onu ben de görmek istiyorum; keşke bunu yapabilirsek diyorum. Görünen o ki Turtonlar önümüzdeki salı bir şeyler düzenleyecekler.”

“Fil sırtında bir gezintiyle sonlanacak bu; her zaman böyle olur. Bu akşama bir bakın. *Cousin Kate!* Bir düşünün: *Cousin Kate!* Ama siz nereye kayboldunuz? Ganj’da ayın yansımasını yakalamayı başarabildiniz mi?”

Bu iki kadın tesadüfen önceki gece nehrin uzak bir kolunda ayın yansımasını görmüşlerdi. Su görüntüyü büyütüyordu, öyle ki görüntü aslından daha büyük ve parlak görünüyordu; kadınların çok hoşuna gitmişti bu.

“Camiye gittim, ama ayın görüntüsünü yakalamadım.”

“Ayın açısı değişti; daha geç doğuyor.”

“Giderek daha geç doğuyor,” diyerek esnedi yürüyüşten yorğun düşen Mrs. Moore. “Dur bakayım... buradan Ay’ın diğer yüzünü göremiyoruz, değil mi?”

“Hadi ama, Hindistan o kadar da kötü bir yer değil,” dedi hoş bir ses. “İsterseniz, Dünya’nın diğer tarafı deyin, ama Ay burada da bildiğimiz eski Ay.” Konuşan adamı kadınların ikisi de tanımıyordu, sonra da bir daha onu görmediler. Bu dostça lafları söyleyen adam kırmızı tuğladan sütunların arasından karanlığa karışıp gitti.

“Dünya’nın diğer yanını bile görmüyoruz; yakındığımız şey bu,” dedi Adela. Mrs. Moore aynı fikirdeydi; o da yeni hayatlarının durgunluğundan hayal kırıklığına uğramıştı. Akdeniz yoluyla ve Mısır’ın kumları üzerinden Bombay limanına romantik bir seyahat yapmışlar ve sonunda bula bula birbirini dik açılarla kesen yollar üzerine kurulmuş bir dizi bungalov bulmuşlardı. Ama Mrs. Moore bu hayal kırıklığını Adela Quested kadar ciddiye almıyordu; çünkü ondan kırk yaş daha büyüktü ve hayatın bize istediğimiz şeyi uygun bulduğumuz anda asla vermediğini öğrenmişti. Serüvenler yaşanır, ama söylenen saatte değil. Mrs. Moore gelecek salı uygun bir şeyler ayarlanacağını umduğunu söyledi yeniden.

“Bir içki alsanıza,” dedi bir başka tatlı ses. “Mrs. Moore, Miss Quested birer içki alın.” Seslenen kişiyi bu defa tanıyorlardı. Birlikte akşam yemeği yedikleri Genel Yönetici¹⁷ Mr. Turton’dı. Kendileri gibi o da *Cousin Kate*’in havasını çok sıcak bulmuştu. Dedğine göre, kimi yerli astlarının hayal kırıklığına uğrattığı Binbaşı Callendar’ın yerinde Ronny sahne yöneticisiymiş ve işini çok iyi yapıyormuş; sonra Ronny’nin diğer meziyetlerini sayıp dökmeye başladı ve sakin, kararlı bir sesle çok övücü şeyler söyledi. Genç adam oyunculukta ve yerli lehçelerde pek o kadar başarılı değilmiş, hukuk bilgisi de öyle aman aman değilmiş ama –anlaşıldığı kadarıyla büyük bir ama’ydı bu– Ronny ağırbaşlı biriymiş.

Ağırbaşlılık genellikle bir annenin oğlunda değer verdiği bir erdem olmadığından, Mrs. Moore bunu öğrenince şaşırды. Miss Quested bunu kaygıyla öğrendi, çünkü ağırbaşlı insanları sevip sevmediği hususunda kararsızdı. Bu hususu Mr. Turton’la tartışmaya çalıştı, ama Mr. Turton dostane bir el hareketiyle onu susturdu ve konuşmasına devam ederek söylemek üzere geldiği şeyi söyledi. “Uzun lafın kisası, Heaslop bir Sahib; tam istediğimiz gibi bir adam; o bizden biri.” Bilardo masasının üzerine eğilmiş bir başka görevli, “Tastamam öyle,” dedi. Mesele böylece hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde halledildiğinden ve yapacak başka işleri olduğundan Genel Yönetici yürüyüp uzaklaştı.

Bu arada oyun sona erdi ve amatör orkestra Ulusal Marşı çalmaya başladı. Sohbetler kesildi, bilardo oyunu durdu, yüzler sertleşti. Çalınan İşgal Ordusu’nun marşıydı. Kulübün erkek, kadın her üyesine bir İngiliz ve sürgünde olduğunu hatırlatıyordu. Herkesin biraz duygusallaşmasına yol açıyor ve iradelerinin fitilini ateşliyordu. Bu zayıf ezgi ve Yehova’ya yapılan bir dizi kısa yakarış İngiltere’de bilinmeyen bir duaya dönüşüyordu ve insanlar Krallığı ve Tanrı’yı hissetmeseler de başka bir şeyler hissediyorlar ve kendilerinde bir başka güne dayanma gücünü buluyorlardı. Sonra salondan çıkıp birbirlerine içki ikram ettiler.

“Adela, bir şey içmez miydin? Anne sen de?”

17 Başlıca görevinin vergi toplamak olması nedeniyle Tahsildar da denmektedir.

İkisi de teklifi geri çevirdi –içkiden bıkmışlardı– ve aklında-
kini açıkça söyleme alışkanlığına sahip Adela gerçek Hindis-
tan'ı görmeyi arzuladığını bir defa daha söyledi.

Ronny'nin keyfi yerindeydi. Bu istek çok komiğine gitti ve
yanından geçmekte olan birine seslendi: "Fielding! İnsan ger-
çek Hindistan'ı nasıl görür?"

Adam, "Hintlileri görmeyi deneyin," diye cevapladı ve uzak-
laştı.

"Bu kimdi?"

"Bizim kolejin müdürü."

"Sanki insan onları görmekten kaçınabilirmiş gibi!" diyerek
iç çekti Mrs. Lesley.

"Ben kaçındım," dedi Miss Quested. "Geldiğimden beri ken-
di uşağım dışında neredeyse hiçbir Hintliyle konuşmadım."

"Ne kadar şanslısınız..."

"Ama ben onları görmek istiyorum."

Miss Quested eğlenen bir grup hanımın ilgi odağı oldu bir
anda. Biri "Hintlileri görmek istiyormuş! Ne kadar yeni bir fi-
kir!" dedi. Bir diğeri, "Yerliler! Ne maval amma!" Bir üçüncü-
sü, daha ciddi, "Bakın açıklayayım, Hintliler tanıştığınızda size
saygı göstermeyecekler, tamam mı?" dedi.

"Bu dediğiniz iyice tanıştıktan sonra olur."

Ama tam fazlasıyla aptal ve iyi niyetli biri olan kadın devam
etti: "Demek istediğim, evlenmeden önce hastabakıcıydım, bu
yüzden onlarla hayli ilişkim oldu, buradan biliyorum. Sizi te-
min ederim Hintlilerin ciğerini bilirim. Bir İngiliz kadın için en
uygunsuz meslekti benimkisi; yarı bağımsız yerli devletlerden
birinde hastabakıcıydım. Onlardan kesin olarak uzak durmak-
tan başka insanın yapabileceği bir şey yok."

"Hastalarından bile mi?"

"İnsanın bir yerliye yapabileceği en büyük iyilik ölmesine
izin vermektir," dedi Mrs. Callendar.

"Ya cennete giderse?" diye sordu Mrs. Moore nazik, ama çar-
pık bir gülümsemeyle.

"Bana yakın gelmesin de, canı nereye istiyorsa oraya gitsin.
Tüylerimi ürpertiyorlar."

“Aslında cennetle ilgili söylediklerinizi ben de düşünmüştüm, işte bu yüzden misyonerlere karşıyım,” dedi hastabakıcı olan kadın. “Tamamen vaizlerin yanındayım, ama misyonerlere karşıyım. Bakın anlatayım.”

Ama kadının anlatmasına kalmadan Genel Yönetici araya girdi.

“Gerçekten Ari kardeşimizle görüşmek istiyor musunuz, Miss Quested? Bunu sağlamak zor değil. Bundan hoşlanacağınız aklıma gelmemiştir.” Bir an düşündü. “Aslında hemen hemen istediğiniz herkesi görebilirsiniz. Seçim sizin. Ben devlet görevlilerini ve toprak sahiplerini tanıyorum, Heaslop size avukat takımını getirebilir, eğitimcileri tanımak istiyorsanız da Fielディング’in başına ekşiyebiliriz.”

“Bir duvar resmi gibi önümden geçen ilginç kişiler görmekten usandım,” diye açıkladı genç kız. “İlk geldiğimizde olağanüstü güzeldi, ama bu yüzeysel cazibe uzun ömürlü olmuyor.”

Genç kızın izlenimleri Genel Yönetici’yi ilgilendirmiyordu; tek istediği ona iyi zaman geçirtmektir. Bir Briç Partisi genç kızın hoşuna gider miydi? Genel Yönetici bununla briç oyununu değil, Doğu ile Batı arasındaki uçurumun üzerine bir köprü kuracak bir topluluğu kastettiğini açıkladı. Bu ifade onun kendi uydurduğu bir şeydi ve dinleyenlerin çok hoşuna gitti.

“Ben sadece iyi geçindiğiniz, dostlarınız olan Hintlilerle tanışmak istiyorum.”

“Bizim onlarla pek sosyal ilişkilerimiz yok,” dedi Genel Yönetici gülerek. “Erdemli insanlar olduklarına şüphe yok, ama yine de onlarla bir ilişkimiz yok, saat on bir buçuk olmuş bile, nedenlere giremeyeceğimiz kadar geç bir vakit.”

Arabayla uzaklaşırlarken Mrs. Turton kocasına, “Miss Quested, nasıl bir isim bu böyle?” dedi. Zarafetsiz ve aksi bulduğu bu yeni genç kadına pek yakınlık duyamamıştı. Durum tersini gösterse de onun hoş bir delikanlı olan Heaslop’la evlendirilmek üzere getirildiğine inanmıyordu. Kocasını da onunla hemfikir, ama kaçınmak mümkünse asla bir İngiliz kadın aleyhinde konuşmazdı, Miss Quested’in doğal olarak hata yaptığını söylemekle yetindi. Sözlerine devamla, “Hindistan muhakeme gücü-

nü fena halde etkiler, özellikle de sıcak havalarda; Fielding'i bile nasıl etkiledi," dedi. Mrs. Turton bu ismi duyunca gözlerini kapadı ve Mr. Fielding'in bir pukka¹⁸ olmadığını ve Miss Ques- ted'la evlense iyi edeceğini söyledi, neticede o da pukka değildi. Sonunda bungalovlarına vardılar; alçak ve çok geniş olan bu bungalov bir çorba kâsesini andıran çukur çimenliğiyle Avrupa Mahallesi'nin en eski ve en rahatsız bungalovuydu. Birer kadeh daha içki, bu defa arpa suyu, içtikten sonra yattılar. Resmî bir havası olan bütün toplantılarda olduğu gibi, onların kulüpten ayrılmaları suareyi bitirdi. Bir kral naibinin önünde diz çöken ve krallığı kuşatan kutsallığın nakledilebileceğine inanan bir toplum, genel valiye, kim olursa olsun, biraz saygı göstermek zorundadır. Çandrapur'da Turtonlar birer küçük Tanrı'ydılar; yakın bir gelecekte emekli olup şehir dışında bir villaya çekilecek, sürgünde, şan ve şaşıaadan uzakta öleceklerdi.

Konuklarına gösterilen kibarlığa çok memnun olan Ronny, "Burra¹⁹ Sahib çok nazikti doğrusu," diye gevezelik etti. "Daha önce hiç Briç Partisi vermediğini biliyor muydunuz? Üstelik yemeğin hemen ardından! Keşke kendim bir şeyler düzenleyebilseydim, ama yerlileri daha iyi tanıdığınızda bunu Burra Sahib'in benden daha kolay gerçekleştirebileceğini anlarsınız. Yerliler onu tanırlar –onunla alay edilemeyeceğini bilirler– ben ona göre yeniyim burada. Kimse yirmi yıl burada yaşamadıkça, ülkeyi tanıdığını düşünmeye bile başlayamaz... Hey, anne, işte manton... Ee, ne diyordum? Burada genellikle yapılan hatalara bir örnek vereyim. Buraya gelişimden kısa bir süre sonra dava vekillerinden birine bir sigara ikram ettim, sadece bir tek sigara, anlıyor musunuz? Sonradan öğreniyorum ki adam olmayı duyurmak için çarşıya adamlar göndermiş, bütün davacılara 'Dava vekili Mahmud Ali'ye gelmelerinin en iyisi olacağını, zira onun yargıçla çok senli benli olduğunu," duyurmuş. Ondan sonra mahkemede ona elimden geldiğince zorluk çıkardım. Bu bana iyi bir ders oldu, umarım ona da olmuştur."

18 Hindi dilinde kelime anlamı "olgun", "olgunlaşmış" Dolayısıyla "kendisine güvenilebilir kişi veya şey. Hakiki, birinci sınıf."

19 Hindi dilinde *bara* kelimesinden; büyük, önemli.

“Bütün dava vekillerini çağırıp hepsine sigara ikram etsen, bu ders olmaz mıydı?”

“Belki, ama benim zamanım kısıtlı, insansa zayıf. Korkarım ki, sigaramı kendi insanlarımla birlikte, kulüpte içmeyi tercih ederim.”

“Neden dava vekillerini kulübe çağırmıyorsun?” diye ısrarını sürdürdü Miss Quested.

“Buna izin yok.” Ronny cana yakın ve sabırlıydı; belli ki genç kızın kendini neden anlamadığını anlıyordu. Çok uzun zaman önce olmasa da bir zamanlar kendisinin de onun gibi düşündüğünü ima etti. Verandaya çıkıp Ay’a doğru kuvvetle bağırdı. Seslenişine seyisi cevap verdi ve Ronny başını eğmeden arabasının getirilmesini emretti.

Kulübün sersemlettiği Mrs. Moore dışarı çıkınca kendine geldi. Yaydığı ışınlar çevresindeki göğün morunu soluk sarıya boyayan Ay’ı seyretti. İngiltere’de Ay cansız ve yabancı görünürdü; burada Dünya ve diğer yıldızlarla birlikte gecenin şalına sarınmıştı. Gök cisimleriyle birlik ve akrabalık duygusu, havuzdan akan bir su gibi ardında tuhaf bir serinlik bırakarak, yaşlı kadının içinden ansızın gelip geçti. *Cousin Kate*’den ya da ulusal marştan hoşlanmıyor değildi, ama ezgileri, tıpkı kokteyllerin ve puroların görünmez çiçeklere dönüştüğü gibi yeni bir ezgiye dönüşmüştü. Yolun dönemecinde cami, uzun ve kubbesiz, belirdiğinde, “Ah, işte buraya gittim, ben oradaydım,” diye haykırdı.

“Ne zaman oradaydın?” diye sordu oğlu.

“Perde arasında.”

“Ama anne, böyle bir şey yapamazsın.”

“Neden, yapamazmışım?”

“Bu ülkede olmaz. Yapılmaz. Birincisi yılan tehlikesi var. Onlar akşamları ortaya çıkar.”

“Evet, oradaki genç adam da böyle söyledi.”

“Çok romantik görünüyor,” dedi fazlasıyla Mrs. Moore’a düşkün olan ve onun bu küçük kaçamağına sevinen Miss Quested. “Genç bir adamla karşılaşıyorsunuz ve bana bundan hiç söz etmiyorsunuz.”

“Size anlatacaktım, Adela, ama araya laf girdi, sonra da unuttum. Hafızam giderek zayıflıyor.”

“Hoş biri miydi?”

Mrs. Moore biraz duraladı, sonra vurgulayarak, “Çok hoştu,” dedi.

“Kimdi?” diye sordu Ronny.

“Bir doktor. Adını bilmiyorum.”

“Bir doktor? Çandrapur’da genç bir doktor tanımiyorum. Ne tuhaf! Neye benziyordu?”

“Küçük bir bıyığı, canlı gözleri olan oldukça ufak tefek biri. Caminin karanlık tarafına girdiğimde bana seslendi – ayakkabılarımla ilgili. Konuşmaya böyle başladık. Ayakkabılarımlı çıkartmamış olmamdan korkmuştu, bereket versin bunu zamanında hatırlamıştım. Bana çocuklarından söz etti, sonra birlikte kulübe kadar yürüdük. Seni çok iyi tanıyor.”

“Keşke bana gösterseydin. Kim olabileceğini çıkaramıyorum.”

“Kulübe girmedi. Dedğine göre izin verilmezmiş.”

Bunun üzerine Ronny birden durumu anlayıp haykırdı, “Aman Tanrım! Desene bir Müslüman! Neden bir yerliyle konuştuğunu söylemedin bana? Ben tamamen yanlış anladım.”

“Bir Müslüman! Bu gerçekten harika!” diye haykırdı Miss Quested. “Ronny, tam annene göre bir iş değil mi? Biz gerçek Hindistan’ı görmekten söz ederken o gidip görmüş, sonra da gördüğünü unutmuş.”

Ama Ronny’nin keyfi kaçmıştı. Annesinin yaptığı tariften doktorun Ganj’in öte yakasından gelen genç Muggins olabileceğini düşünmüş ve dostça duygular beslediğini belli etmişti. Kafası karman çorman olmuştu. Annesi bir yerliyle konuştuğunu ne diye sesinin tonuyla belli etmemişti ki? Kırıcı, otoriter bir ses tonuyla onu sorgulamaya başladı. “Sana caminin içinde mi seslendi dedin? Nasıl? Saygısızca mı? Gecenin bu vakti o ne yapıyordu camide? Yo, onların ibadet vakti değil.” Büyük bir ilgi gösteren Miss Quested’in önerisine cevap olarak, “Demek sana ayakkabıların için seslendi. Bu bir saygısızlık. Bu eski bir hile. Keşke ayakkabılarını çıkarmamış olsaydın.”

“Sanırım bu bir saygısızlıktı, ama hileyle ilgili bir şey bilmiyorum,” dedi Mrs. Moore. “Sinirleri ayağa kalkmıştı; bunu ses tonundan çıkardım. Ben cevap verir vermez sesi değişti.”

“Cevap vermemeliydin.”

“Bakın,” dedi her zaman mantıklı olan genç kız, “bir Müslüman’a kilisede şapkasını çıkarmasını söylemeniz size cevap verir miydi dersiniz?”

“Aynı şey değil, aynı şey değil, anlamıyorsunuz.”

“Anlamadığımı biliyorum ve anlamak istiyorum. Farkı nedir, söyler misiniz lütfen?”

Ronny’nin bu müdahaleye canı sıkıldı. Annesi mesele değildi; o dünyayı dolaşıyordu, geçici bir süre için buradaydı, İngiltere’ye canının istediği izlenimlerle dönebilirdi. Ama ömrünü bu ülkede geçirmeyi düşünen Adela daha ciddi bir meseleydi; yerli sorununa böyle yaklaşırsa durum çok çekilmez olurdu. Kısrağın dizginlerini çekerek, “İşte sizin Ganj,” dedi.

Dikkatleri başka bir yöne çekildi. Altlarında ansızın bir parıltı belirmişti. Bu parıltı ne ay ışığına ne de suya aitti, karanlık tarlalar üzerinde bir ışık demeti gibi duruyordu. Ronny kadınlara orada yeni kum seddinin oluştuğunu, yukarılardaki karmaşık yollar ağının da kumdan olduğunu ve Benares’ten cesetlerin buraya yüzdüğünü, daha doğrusu timsahlar bıraksa yüzeceğini söyledi. “Çandrapur’a ulaştığında bir cesetten geriye çok fazla bir şey kalmaz,” dedi.

“Nehirde timsahlar olması ne korkunç bir şey,” diye mırıldandı annesi. Gençler birbirlerine bakıp gülümsediler; yaşlı kadının tüylerinin ürpermesi onları eğlendiriyordu; sonuçta aralarında bir duygu ve düşünce birliği kuruldu. Mrs. Moore, sözlerine devamla, “Ne müthiş, ne harikulade bir nehir!” diyerek iç çekti. Işıma, Ay’ın ya da kumun yer değiştirmesi nedeniyle değişmeye başlamıştı; çok geçmeden parlak demet görünmez olacak ve kendisi de değişen ıslıtlı bir halkacık akıntının görünmeyen yüzeyini cilalayacaktı. Sessizlik yer yer kısa süreli huzursuzluk anlarıyla bozulur ve kısrağın titrerken kadınlar değişikliği bekleseler mi, beklemeseler mi tartıştılar. Ama kısrağın titremesi nedeniyle beklemeyip Yargıcın bungalovuna gitti-

ler; Miss Quested yatak odasına çekilirken Mrs. Moore oğluyla kısa bir görüşme yaptı.

Ronny camideki Müslüman doktor hakkında birkaç şey sormak istiyordu. Şüpheli kimseleri ihbar etmek onun göreviydi ve belli ki bu çarşıdan çıkıp etrafta sinsi sinsi gezinen itibarsız bir hekimdi.²⁰ Annesi onun Minto Hastanesi'yle ilgili biri olduğunu söylediğinde Ronny rahatlayarak adamın adının Aziz olması gerektiğini, hakkında hiçbir suçlama olmayan sadık bir delikanlı olduğunu söyledi.

“Aziz! Ne hoş bir isim!”

“Onunla konuştun. Peki, iyi niyetli olduğu sonucunu çıkar-
dın mı?”

Bu sorunun önemini anlayamadan Mrs. Moore cevap verdi; “Evet, ilk andan sonra tastamam öyle düşündüm.”

“Genellikle demek istiyorum. Bize sempati duyuyor muydu – acımasız fatihler, duygusuz bürokratlar, bu tür şeyler?”

“Evet, sanırım Callendarlar dışında. Callendarlardan hiç hoşlanmıyor.”

“Gerçekten böyle mi dedi sana? Binbaşının ilgisini çekecektir. Ne amaçla böyle dediğini merak ettim.”

“Ronny, Ronny! Binbaşı Callendar’a bunu kesinlikle söylemeyeceksin?”

“Tam tersine. Aslında söylemem gerekir.”

“Ama sevgili çocuğum...”

“Binbaşı astım olan yerlilerden birinin benden hoşlanmadığını iştirse, bunu bana söylemesini beklerim.”

“Ama sevgili çocuğum... bu özel bir konuşmaydı!”

“Hindistan’da hiçbir şey özel değildir. Aziz düşüncesini dile getirdiğinde bunu biliyordu, bu yüzden, üzülme. Benim şahsi inancım söylediği şeyin doğru olmadığı yolunda.”

“Nasıl doğru değil?”

“Seni etkilemek için Binbaşı’yı kötölemiştir.”

“Ne demek istediğini anlamadım, tatlım.”

“Bu, eğitilmiş yerlilerin en son numarası. Eskiden yaltakla-

---

20 İngilizce metinde, “hakim” Arapça olan hekim kelimesi bilge adam ve geleneksel tıbbi uygulayan doktor anlamına geliyor.

nırlardı, ama genç kuşak erkekçe bir bağımsızlık gösterisi yapmak gerektiğine inanıyor. Bunun askerî inzibat üzerinde daha etkili olacağını düşünüyorlar. Ama yerli ister dayılsın, ister yaltaklınsın ağzından çıkan her lafın altında başka bir şey vardır, her zaman başka bir şey; hiçbir şey yoksa itibarını²¹ artırmaya –açıkçası– puan toplamaya çalışmaktadır. Elbette istisnaları vardır.”

“Memleketteyken insanları asla böyle yargılamazdın.”

“Hindistan memleketim değil,” diye karşılık verdi Ronny kaba bir şekilde; annesini susturmak için daha eski görevlilerden kaptığı cümle ve savları kullanıyor ve bunu yaparken kendinden pek emin görünmüyordu. “İtibarını artırmak” ifadesi Binbaşı Callendar’a aitken “Elbette istisnaları var” dediğinde Mr. Turton’ın sözlerini tekrarlıyordu. Bu cümleler işe yarıyordu ve kulüpte yaygın bir şekilde kullanılıyordu, ama annesi orijinal cümleyi alıntıdan ayıracak kadar zekiymi ve daha belirgin örnekler vermesini isteyebilirdi.

Mrs. Moore, “Söylediklerinin gayet makul görüldüğünü inkâr edemem, ama Doktor Aziz hakkında sana anlattıklarımı Binbaşı Callendar’a kesinlikle yetiştirmemelisin,” demekle yetindi.

Ronny kendi sınıfına ihanet ediyormuş gibi hissetmesine rağmen söz verdi ve “Buna karşılık sen de lütfen Adela’ya Aziz’den söz etme,” diye ilave etti.

“Ondan söz etmeyeyim mi? Neden?”

“İşte yine başladık, anne. Her şeyi de açıklayamam ki? Adela’nın endişelenmesini istemiyorum, hepsi bu. Yerlilere doğru dürüst davranıp davranmadığımızı merak etmeye başlayacak, bu tür saçma sapan şeyler.”

“Ama o buraya endişelenmek için geldi; burada olmasının sebebi kesinlikle bu. Gemide bütün bunları tartışıp durduk. Aden’de kıyıya çıktığımızda uzun uzun konuştuk. Dediğine göre seni iş başında değil, sadece oyun oynarken görmüş ve kararını vermeden –sen de kararını vermeden– önce gelip duru-

---

21 İngilizce metinde “izzat”. Arapçadan Urducaya geçen, Türkçedeki söylenişle izzet.

mu yerinde görmesi gerektiğini hissetmiş. Çok, çok akli başında bir kız.”

“Biliyorum,” dedi Ronny karamsar bir tavırla.

Sesindeki endişeli ton annesine onun hâlâ canının istediğine sahip olmak isteyen bir çocuk olduğunu hissettirdi; Mrs. Moore oğluna istediği gibi hareket edeceğini söyledi ve öperek iyi geceler diledi. Ama oğlu ona Aziz hakkında düşünmeyi yasaklamamıştı, o da odasına çekilince bunu yaptı. İkisinden hangisinin izleniminin doğru olduğunu anlamak için camideki sahneyi oğlunun yorumlarının ışığında yeniden gözden geçirdi. Evet, orada olup bitenler nahoş olarak yorumlanabilirdi. Doktor dayılanmakla başlamış, Mrs. Callendar’ın hoş biri olduğunu söylemiş, sonra –zeminin sağlam olduğunu hissedince değişmişti; sonra kâh kendisine yapılan haksızlıklardan yakınmış, kâh onun koruyuculuğuna soyunmuş, bir tek cümlede on defa yön değiştirmiş, güvenilirmez, meraklı ve kibirli biri olduğunu göstermişti. Evet, bunların hepsi doğrudu, ama bir insanı anlatmak için ne kadar yanlış bir özetti bu; böyle yapmakla hayatının özü katledilmiş oluyordu.

Mantosunu asmaya gittiğinde, askının ucuna bir yabanarısının²² konmuş olduğunu gördü. Gün içinde bu yabanarısıyla ya da benzerleriyle tanışmıştı; bunlar İngiliz yabanarlarına benzemiyordu, uçtuklarında arkalarından sarkan uzun sarı bacakları vardı. Belki askıyı bir ağaç dalı sanmıştı; Hindistan’daki hiçbir hayvan evin içiyle dışını birbirinden ayırt edemez. Yarasalar, fareler, kuşlar, böcekler bir evin dışına olduğu kadar içine de yuva yaparlar; ev onlar için sırasıyla evler, ormanlar, evler, ormanlar üreten sonsuz ormanın normal bir parçasıdır. Yabanarısı yapıştığı yerde uyurken ovadaki çakalların pavkırması davulların sesine karışıyordu.

“Sevgili dostum,” dedi Mrs. Moore yabanarısına. Yabanarısı uyanmadı, ama Mrs. Moore’un sesi dışarıya ulaştı, gecenin sıklığını artırdı.

---

22 Söz konusu yabanarısı Hint Sosyal Yabanarısı *polistes*’tir – Forster’in notu.

Genel Yönetici sözünü tuttu. Ertesi gün yakın çevredeki birçok Hintli beyefendiye ertesi salı günü saat beş ile yedi arasında kulüp bahçesinde kendilerini kabul edeceğini ve Mrs. Turton'ın da evden dışarı çıkabilecek eşlerini kabul etmekten memnun olacağını bildiren davetiyeler gönderdi. Onun bu hareketi genel bir heyecan yarattı ve birçok çevrede tartışıldı.

Mahmud Ali'nin yorumu, "Validen²³ emir gelmiş olmalı," oldu. "Turton mecbur kalmadıkça böyle bir şey yapmaz. Yüksek mevkilerdeki görevliler farklıdır; onlar bize yakınlık duyuyorlar; genel vali bize yakınlık duyuyor; onlar bize insan gibi davranmayı arzu ederler. Ama onlar buraya çok ender geliyorlar ve çok uzakta oturuyorlar. Bu arada..."

"Uzaktan yakınlık göstermek kolay," dedi sakallı, yaşlı bir beyefendi. "Ben kulağıma söylenen kibar bir söze daha çok değer veririm. Mr. Turton, sebebi ne olursa olsun, bunu söyledi. O söyledi, biz duyduk. Tartışacak ne var, anlamıyorum." Bunu Kur'an'dan yapılan alıntılar izledi.

"Senin gibi iyi huylu değiliz, Nevab²⁴ Bahadur, ne de senin irfanına sahibiz."

"Vali ile aram çok iyi olabilir, ama ona sorun çıkarmak istemiyorum. 'Nasılsınız Nevab Bahadur? – Çok iyiyim, Sör Gilbert, teşekkür ederim, ya siz?' Hepsi bu kadar. Mr. Turton'un başının belası olabilirim, ama beni davet etmişse, kabul ederim. Başka işlerimi ertelemek zorunda kalsam bile, Dilkuşa'dan²⁵ özellikle kalkar gelirim."

"Kendinizi küçük düşürmüş olursunuz," dedi ansızın ufak tefek, kara kuru bir adam.

Heyecanlı itiraz sesleri yükseldi. Bu görgüsüz türedi kimdi ki yörenin önde gelen Müslüman toprak sahibini eleştiriyordu? Mahmud Ali de onunla aynı görüşü paylaşmakla birlikte karşı

23 Metinde L. G. (korgeneral). Bir eyaletin korgenerali genellikle vali olarak adlandırılıyordu.

24 Nawab ya da Nabob: Hindistan'da güçlü, Müslüman toprak sahibi.

25 Dilkusha: Mutlu kalp.

çıkamak zorunda olduğunu hissetti. “Mr. Ram Çand!” dedi, elleri kalçalarında öne doğru atılarak.

“Mr. Mahmud Ali!”

“Mr. Ram Çand, sanırım, Nevab Bahadur bizim değerlendirmemiz olmadan da neyin insanı küçük düşüreceğini bilir.”

Nevab Bahadur, Mr. Ram Çand’a “Kendimi küçük düşürecekimi düşünmüyorum,” dedi yumuşak bir sesle, çünkü karşı-sındakinin kabalaştığını görmüştü ve kendini bunun sonuçlarından korumak istiyordu. Aklından, “Aslında kendimi küçük düşürecekimi düşünüyorum,” demek geçmişti, ama bunun daha az nazik bir cevap olacağını düşündüğünden vazgeçti. “Neden kendimizi küçük düşürmüş olacağımızı anlamıyorum; hiç anlamıyorum. Davet çok nazik bir dille kaleme alınmış.” Kendisiyle dinleyicileri arasındaki toplumsal uçurumu daha fazla azaltamayacağını hissettiğinden, yanında bulunan sevimli torunundan gidip arabasını getirmesini istedi. Arabası geldiğinde daha önce söylediklerini, ama daha uzun uzadıya yineledi ve “Gelecek salı, beyler, umarım hepimiz kulübün çiçekli bahçesinde buluşuruz,” diyerek bitirdi sözlerini.

Bu, ağırlığı olan bir görüştü. Nevab Bahadur büyük bir toprak sahibi ve bir insanseverdi; hayırsever ve kararlı bir adamdı. Eyaletteki her sınıftan insan için önemli bir şahsiyetti. Mert bir düşman, güvenilir bir dosttu ve konukseverliği dillere destandı. “Ödünç verme, temelli ver; ölümden sonra sana kim teşekkür edecek?” en sevdiği laftı. Zengin ölmeyi utanç sayıyordu. Böyle bir adam Genel Yönetici’nin elini sıkamak için yirmi beş mil yol gitmeye hazırsa, davet farklı bir nitelik kazanıyordu. Çünkü o geleceğini söyleyip son anda cayararak önemsiz kişileri yarı yolda bırakan kimi büyük şahsiyetler gibi değildi. Geleceğim dedi mi mutlaka gelir, destekçilerine hiçbir zaman hayal kırıklığı yaşatmazdı. Gelmelerini öğütlediği beyefendiler, aslında bu öğüde akılları yatmadığı halde, şimdi birbirlerini partiye katılmaya teşvik ediyorlardı.

Nevab Bahadur, mahkemelerin yakınındaki, dava vekillerinin müşteri bekledikleri küçük odada konuşmuştu; müşteriler dışarıda tozun toprağın üzerinde oturmuş dava vekillerini bek-

liyorlardı. Bunlara Mr. Turton'dan davetiye gelmemiştir. Bunların da gerisinde tek giysileri peştamal olan, hatta onu bile bulamayan, hayatını yosma bir insanlığın önünde iki çubuğu birbirine vurmakla geçiren insanlar yer alıyordu; hiçbir eğitilmiş bakışın kavrayamayacağı ve hiçbir dünyevi davetin kucak açamayacağı bir noktaya kadar derece derece alçalan bir insanlık.

Tüm davetler belki gökten geliyordur; belki de insanların birlik olmaya çalışmaları anlamsızdır, buna kalkışmakla aralarındaki uçurumu büyötmekten başka bir şey yapmamış olurlar. Mezbahaların ötesinde oturan, trende her zaman üçüncü mevkide seyahat eden ve hiçbir zaman kulübe ayak basmayan adanmış misyonerler, yaşlı Mr. Graysford'la genç Mr. Sorley yine de böyle düşünüyordlardı. Babamız'ın evinde çok sayıda köşk var, diye düşünüyordlardı, birbiriyle geçinemeyen sınıf sınıf insan ancak orada hoş karşılanır ve teselli bulur. İster siyah olsun ister beyaz, hiç kimse uşaklar tarafından verandadan geri çevrilmez, sevgi dolu bir kalple yaklaşan kimse ayakta bekletilmez. Peki, neden ilahi konukseverlik burada sona ersin? Saygıyla, maymunları düşünün bir. Maymunlar için de bir köşk olmayacak mı? Yaşlı Mr. Graysford "Hayır," diyordu, ama daha ileri olan genç Mr. Sorley'in bu soruya cevabı, "Evet"ti; "kuzenlerimiz" olan maymunların bu mutluluktan paylarını almamaları için bir neden göremediğini söylüyor ve Hindu dostlarıyla sevecen tartışmalara girişiyordu. Peki ya çakallar? Çakallar, gerçekte, Mr. Sorley'in fikrine göre daha az değerliydi, ama Tanrı'nın merhameti, sınırsız olduğundan, bütün memelileri kapsayabilirdi. Ya yabanarıları? Söz yabanarisına gelince Mr. Sorley huzursuzlanır, konuyu değıştirme eğilimi gösterirdi. Ya portakallar, kaktüsler, kristaller ve balçık? Ya içindeki mikrop-lar, Mr. Sorley? Yo, yo, bunun sonu gelmez. Birilerini topluluğumuzun dışında tutmalıyız, yoksa elimiz boş kalır.

V

Briç Partisi başarılı olmadı; en azından Mrs. Moore'la Miss Quested'in başarılı diye nitelemeye alışkın oldukları gibi bir top-

lantı olmadı. Erken gelmişlerdi, çünkü parti kendi şereflerine veriliyordu, ama Hintli konukların çoğu daha da erken gelmiş, tenis sahasının ilerisinde hiçbir şey yapmadan topluca dikiliyordu.

“Henüz saat beş,” dedi Mrs. Turton. “Kocam birazdan bürosundan dönüp partiyi başlatır. Ne yapacağımız hususunda benim bir fikrim yok. İlk defa kulüpte böyle bir parti veriyoruz. Mr. Heaslop, ben ölüp toprağa girdiğimde bu tür partiler verir misiniz? Bu, eski tip Burra Sahib’i bile mezarında döndürmeye yeter.”

Ronny saygıyla güldü. Miss Quested’a, “Pitoresk olmayan bir şey istemiştin, biz de sağladık,” dedi. “Şu geniş kenarlıklı şapkası ve kısa tozlukları olan Ari biradere ne dersiniz?”

Ne annesi ne de Miss Quested cevap verdi. Gözlerini hüznüyle tenis sahasının ötesine dikmiş bakıyorlardı. Hayır, pitoresk değildi; yüzlerce yıllık ihtişamını kaybeden Doğu, öte yanını kimsenin göremediği bir vadiye iniyordu.

“Unutulmaması gereken önemli nokta şu ki burada bulunanların hiçbirinin önemi yok, önemi olanlarsa buraya gelmezler. Öyle değil mi, Mrs. Turton?”

“Kesinlikle doğru,” dedi arkasına yaşılanan büyük hanım. Kendi ifadesiyle “gücünü idareli” kullanıyordu; hemen o öğleden sonra ya da o hafta bir şey olacağı için değil, belirsiz bir gelecekte yüksek rütbeli bir görevli çıkagelir de toplumdaki etkinliğini ölçer diye. Halk içindeki davranışlarına çoğunlukla bu ihtiyatlılık damgasını vuruyordu.

Hanımefendinin onayını aldığından emin olarak Ronny devam etti: “Bir kargaşa çıktığında eğitimli Hintlilerin bize bir yararı dokunmaz; onlarla uzlaşmaya çalışmak tek kelimeyle boşunadır; bu yüzden onları hesaba katmak gerekmez. Gördüğünüz insanların çoğu kalplerinde isyan duyguları besler, geri kalanlar ise bağıra bağıra kaçar. Çiftçiye gelince; bu başka bir hikâye. Peştü;²⁶ istiyorsanız ona insan diyebilirsiniz. Ama bu insanlar – onların Hindistan olduğunu düşünmeyin.” Avlunun ileri-

26 Afganistan’ın güneydoğusu ile Pakistan’ın kuzeydoğusunda yaşayan İranlı bir halk.

sindeki karanlık bir hattı işaret etti; şurada burada sanki Ronny'nin bu nefretinden haberdarmış gibi bir kelebek gözlük kısa bir an için parıldıyor veya sürüklenen bir ayakkabının sesi işiti-liyordu. Avrupa kıyafeti bir cüzam gibi çullanmıştı üzerlerine. Çok azı tam olarak boyun eğmişti, ama etkilenmeyen de yoktu. Ronny'nin konuşmasını bitirdiği sırada avlunun her iki yanında da bir sessizlik oldu; daha çok sayıda kadının gelip İngiliz grubuna katıldığı doğrudur, ama sözleri sanki daha ağızlarından çıkar çıkmaz ömürlerini tamamlıyor gibiydi. Başlarının üzerinde olanca aldırışsızlığıyla birkaç çaylak uçuyordu, onların da yukarısından bir akbaba sürüsü geçiyordu ve aldırışsızlıkta her şeyi geride bırakan –koyu bir renge bürünmemiş, yarı saydam– bir gökyüzü aşağıya ışığını boca ediyordu. Silsile burada sona eriyor gibi görünmüyordu. Gökyüzünün ötesinde bütün gökyüzünün üzerinde bir kemer oluşturan, onlardan bile daha aldırış-sız bir şeyin bulunması gerekmez miydi? Yine bunun ötesinde...

Cousin Kate'ten söz ettiler.

Hayata karşı kendi tavırlarını sahnede canlandırmaya ve orta sınıf İngilizler gibi –ki öyleydiler– giyinmeye çalışmışlardı. Seneye “Quality Street”i²⁷ ya da “The Yeomen of the Guard”i²⁸ oynayacaklardı. Senede bir uğraştıkları bu faaliyet dışında edebiyatla ilgilenmezlerdi. Erkeklerin buna vakti yoktu, kadınlar-sa erkeklerle paylaşmayacakları hiçbir şeyi yapmazlardı. Sannattan hiç mi hiç anlamazlardı ve bunu övünerek birbirlerine söylemek için hiçbir fırsatı kaçırmazlardı; burada, İngiltere’de hiç beklenmeyeceği kadar gelişme gösteren kolejli tavrıydı bu. Hintliler bir “iş” ise, sanatla uğraşmak kötü eğitim almış olmanın kanıtıydı; bu yüzden annesi viyolası hakkında soru sorduğunda Ronny onu susturmuştu; viyola neredeyse bir kusurdu ve pek tabii ki herkesin içinde uluorta konuşulacak bir çalgı aleti değildi. Mrs. Moore o anda, oğlunun yargılarının ne kadar hoşgörülü ve sıradan olduğunu gördü; geçmişte *Cousin Kate*’i Londra’da beraber izlediklerinde oyunu yerden yere vurmuştu;

---

27 J.M. Barrie'nin ünlü eseri *Peter Pan*'den önce yazdığı dört perdelik komedi, 1901.

28 W.S. Gilbert ve Arthur Sullivan'ın operası, 1888.

şimdiyse kimsenin duygularını incitmemek için beğenmiş gibi yapıyordu. Yerel gazetelerden birinde “sert bir eleştiri” yayımlanmıştı; Mrs. Lesley’nin dediği gibi “Hiçbir Beyaz’ın yazmış olamayacağı türden bir şey.” Oyun övülüyordu, elbette, reji ve bütün olarak performans da, ama haberde şu cümle de yer alıyordu: “Miss Derek, ne kadar cana yakın bir oyun sergiliyor olsa da gerekli deneyimden yoksundu ve zaman zaman sözlerini unutuyordu.” Bu küçük ve doğru eleştiri, aşırı sert ve vurdumduymaz olan Miss Derek’i değilse de dostlarını derinden yaraladı. Miss Derek’in Çandrapur’la bir ilgisi yoktu. Polis şefi McBraydeslarda iki hafta geçirmeye gelmiş ve son anda oyuncu kadrosundaki bir gediği kapatmak inceliğinde bulunmuştu. Buradan hoş bir konukseverlik izlenimiyle ayrılacaktı.

“İş başına, Mary, iş başına,” diye seslendi Yönetici bastonunun ucuyla karısının omzuna dokunarak.

Mrs. Turton beceriksizce ayağa kalktı. “Ne yapmamı istiyorsun? Ah, şu erkeklerden kaçınan kadınlar! Hiçbirinin geleceği aklımın ucundan geçmemiştir. Tanrım!”

Küçük bir grup Hintli kadın, bahçenin üçüncü bir köşesinde, gösterişsiz bir çardağın yakınında toplanmış, daha çekingen olanları da evin içine sığınmıştı. Ayakta duran diğerlerinin sadece sırtları görünüyordu; yüzlerini bahçe sınırındaki çallara dönmüşlerdi. Biraz uzaklarında erkek akrabaları, yine ayakta durmuş olup biteni izliyorlardı. Dikkate değer bir manzaraydı: gelgitin ortaya çıkardığı ve kesinlikle büyüyecek bir ada.²⁹

“Bana öyle geliyor ki onların gelip beni bulmaları gerekiyordu.”

“Haydi, Mary, geç bunları.”

“Nevab Bahadur dışında hiçbir erkeğin elini sıkmak istemiyorum.

“Şimdiye kadar kimler gelmiş, bir bakalım.” Yönetici, erkeklerin sırasına bir göz attı. “Hımm! Hımm! Beklenenden fazla insan gelmiş. Şunun neden burada olduğunu biliyoruz, sanı-

---

29 Forster, Hindistan’a yaptığı birinci ve üçüncü seyahatler arasında, yani 1912 ile 1945 arasında Hint toplumunda kadınların giderek özgürleşmekte ve toplum hayatına katılmakta olduğunu gözlemlemişti.

rım – şu kontrat meselesi, Muharrem dolayısıyla suyuma gitmek istiyor; şu, belediyenin inşaat mevzuatından kaçınmak isteyen astrolog ve şuradaki Parsi'ye gelince, o da... Hay Allah! İşte yaptı yapacağını; gülhatmilerimizi ezdi. Dizgini sağa çekeceğine sola çekti. Her zamanki gibi.”

“Bunların arabayla içeri girmesine hiçbir zaman izin verilmeli, bu onlar için çok kötü,” dedi nihayet yanında Mrs. Moore, Miss Quested ve bir av köpeğiyle birlikte çardağa doğru yürümeye başlayan Mrs. Turton. “Ne demeye gelirler, hiç anlamıyorum. Onlar da bizim kadar bundan nefret ediyorlar. Mrs. McBryde’a sorun, isterseniz. Kocasını haremlik-selamlık davetler vermeye zorladı, ta ki kadın kazan kaldırmıncaya kadar.”

“Bu bir haremlik-selamlık partisi değil,” diye düzeltti Miss Quested.

“Ya, öyle mi?” diye yanıtladı kibirli bir tavırla.

“Bu hanımların kim olduklarını bize söylemek inceliğinde bulunur musunuz?” diye sordu Mrs. Moore.

“Her halükârda siz onlardan üstünsünüz. Bunu unutmayın sakın. Birkaç raca eşi dışında Hindistan’daki herkesten üstünsünüz; onlarla da eşitsiniz.”

Mrs. Turton kadın grubuna yaklaştı ve Urduca birkaç hoş geldiniz kelimesi telaffuz ederek onlarla el sıkıştı. Bu dili öğrenmişti, ama sadece hizmetkârlarına emir vermek için; bu yüzden hiçbir nazik ifadeyi bilmiyor ve sadece emir kipiyle konuşuyordu. Konuşması biter bitmez arkadaşlarına dönüp, “İstedığınız şey bu muydu?” diye sordu.

“Lütfen, bu hanımlara onların dillerini konuşabilmeyi çok istediğimizi, bu ülkeye yeni geldiğimizi söyleyiniz.”

Kadınlardan biri, “Belki biz sizin dilinizi biraz konuşabiliriz,” dedi.

“Hayret! Anlıyor!” dedi Mrs. Turton.

“*Eastbourne, Piccadilly, High Park Corner,*” dedi kadınlardan biri.

“Evet, İngilizce konuşuyorlar.”

“Öyleyse, sohbet edebiliriz; ne güzel!” diye haykırdı yüzü aydınlanan Adela.

“Paris’i de bilir,” dedi seyircilerden biri.

“Yolları Paris’ten geçiyor, kuşkusuz,” dedi Mrs. Turton; sanki göçmen kuşların yolculuğunu anlatıyordu. Gruptan bazılarının Batılılaşmış olduğunu ve kendi standartlarını ona uygulayabileceklerini keşfettiği andan itibaren daha mesafeli davranmaya başlamıştı.

“Hanımlardan kısa olanı karım, Mrs. Bataçarya’dır,” diye açıkladı seyirci. “Uzunuyrsa kızkardeşim, Mrs. Das.”

Uzun ve kısa hanımların her ikisi de sarilerini düzeltip gülümsediler. Sanki ne Doğu’nun ne de Batı’nın sunabileceği yeni bir formül arıyormuş gibi garip bir tereddüt hâkimdi hal ve tavırlarına. Kocası konuşurken Mrs. Bataçarya diğer erkeklere bakmayı düşünmeden yüzünü ondan uzağa çevirdi. Doğrusunu söylemek gerekirse, bütün kadınlar tereddüt içindeydi; önce sus pus oluyor, sonra amaçsızca gülerek kendilerini topluyor, söylenen her şeyin ardından gönül alıcı ya da biçare ufak jestler yapıyor; kâh av köpeğini okşuyor kâh korkuyla ondan uzaklaşıyorlardı. Miss Quested şimdi aradığı fırsatı bulmuştu; dost Hintliler önündeydi; onlarla sohbet etmeye çalışıyor, ama yankı uyandıran bir kibarlık duvarına çarpıp durduğunu hissediyordu. Ağzından çıkan her laf bir itiraz mırıltısına yol açıyor, elindeki mendili yere düşürdüğündeysen endişeli mırıltılar yükseliyordu. Ne etki yaratacağını görmek için hiçbir şey yapmamayı denedi; kadınlar da bir şey yapmadılar. Mrs. Moore da bir o kadar başarısız oldu. Mrs. Turton ilgisiz bir tavırla onları bekliyordu; bütün bunların büyük bir saçmalık olduğunu ta başından biliyordu.

İzin isteyip kadınların yanından ayrılırlarken Mrs. Moore bir içgüdüyle, yüzünden hoşlandığı Mrs. Bataçarya’ya “Acaba bir gün sizi ziyaret etmemize izin verir miydiniz?” diye sordu.

“Ne zaman?” diye sordu kadın sevimli bir şekilde eğilerek.

“Sizin için ne zaman uygunsunsa.”

“Benim için her gün uygundur.”

“Perşembe...”

“Kesinlikle.”

“Çok mutlu oluruz; bizim için büyük bir zevk. Saat kaçta?”

“Kaçta isterseniz.”

“Hangi saati tercih ettiğinizi siz bize söyleyin. Biz ülkenize tamamen yabancıyız; saat kaçta ziyaretçi kabul ettiğinizi bilmiyoruz,” dedi Miss Quested.

Mrs. Bataçarya da pek biliyor gibi görünmüyordu. Halî tavrı perşembelerin var olduğu günden beri İngiliz hanımların bir perşembe kendisini ziyarete geleceğini ve sonuçta o güne kadar evde kalıp onları bekleyeceğini bildiğini söylüyordu adeta. Her şey onu memnun ediyor, hiçbir şey şaşırtmıyordu. “Bugün Kalküta’ya gidiyoruz,” diye ilave etti.

“Öyle mi?” dedi bunun ne anlama geldiğini hemen kavrayamayan Adela. Sonra haykırdı, “Ama bu durumda sizi bulamayacağız.”

Mrs. Bataçarya hiçbir itirazda bulunmadı. Ama kocası uzaktan seslendi, “Evet, evet, Perşembe günü bize gelebilirsiniz.”

“Ama siz Kalküta’da olacaksınız.”

“Hayır, hayır olmayacağız.” Karısına Bengal dilinde çabuk çabuk bir şeyler söyledi. “Perşembe günü sizi bekliyoruz.”

“Perşembe...” diye bir yankı gibi tekrarladı kadın.

“Bizim hatırimıza yolculuğunuzu ertelemek gibi feci bir karar almadınız, değil mi?” diye bağırdı Mrs. Moore.

“Hayır, elbette almadık, böyle insanlar değiliz biz.” Adam gülüyordu.

“Tam tersine, böyle bir karar aldınız, sanırım. Lütfen yapmayın; bu beni çok üzer.”

Şimdi gaf yaptıklarını akla getirmeksizin herkes gülüyordu. Kolay kolay tarif edilemeyecek bir tartışma sürerken Mrs. Turton kendi kendine gülerek kenara çekildi. Sonuçta perşembe günü, ama Bataçaryaların planlarını bozmamak için mümkün olduğunca erken gelmelerine ve Mr. Bataçarya’nın onları alması için yolu gösterecek uşaklarla birlikte arabasını göndermesine karar verildi. Onların nerede oturduklarını biliyorlar mıydı? Mr. Bataçarya elbette biliyordu, her şeyi biliyordu; yeniden güldü. Bir yığın tatlı sözlerle ve gülücüklerle ayrılmış gittiler ve o ana kadar kabulde yer almamış olan üç kadın çardaktan nefis renkli kırlangıçlar gibi dışarı çıkıp insanları selamladılar.

Bu arada Yönetici ortalıkta dolaşmaktaydı. Hoşa gidecek şeyler söyleyip, hararetle alkışlanan birkaç şaka yaptı, ama ziyaretçilerinin neredeyse hepsinin ciğerini biliyordu, bu yüzden üstünkörü laflar ediyordu. Bir dalavere çevirmedikleri zaman bu adamların işleri güçleri haşış, kadın ya da daha beteriydi; içlerinden “en makul” olanları bile ondan bir şeyler koparmaya çalışıyordu. Yönetici bir “briç partisi”nin zarardan çok yarar sağlayacağına inanıyordu, yoksa böyle bir parti vermezdi, ama kendisini kandırdığı da yoktu; vakti geldiğinde çimenin İngiliz tarafına geçti. Ardında farklı farklı izlenimler bıraktı. Konukların çoğu, özellikle de daha alçakgönüllü ve daha az İngilizleşmiş olanlar gerçekten minnettardı. Böyle yüksek rütbeli bir memurun onlarla konuşmuş olması kalıcı bir kazançtı. Bu kadar az bir şey için bu kadar uzun süre ayakta dikilmelerine ve saat yediyi vurunca kapı dışarı edilecek olmalarına aldırıyorlardı. Kimileri uzlaşma havası nedeniyle minnet duyuyordu. Kendi şahsını ve gördüğü ayrıcalıklı davranışı pek umursamayan Nevab Bahadur bu daveti mümkün kılan nezaketten dolayı duygulanmıştı. Güçlüklerin farkındaydı. Hamidullah da Yönetici’nin kendini sevdirmeye çalıştığını düşünüyordu. Ama Mahmud Ali gibi kimi insanlar kuşkuyla yaklaşıyorlardı; bu partiyi Yönetici’ye üstlerinin verdirdiğinden kesinlikle emindiler; ellerinden bir şey gelmeden öfke içinde kıvranıyorlar ve daha sağlıklı düşünebilecek olanları olumsuz yönde etkiliyorlardı. Bununla birlikte Mahmud Ali bile geldiğine memnundu. Türbeler büyüleyicidir, hele de ender olarak açılıyorsa. İngiliz kulübündeki törenleri izlemek, sonra da gülünçleştirerek dostlarına anlatmak onu eğlendirmişti.

Mr. Turton’dan sonra görevini en iyi yapan memur, küçük bir İngiliz kolejinin müdürü olan Mr. Fielding’di. Mr. Fielding yöreyi çok az biliyordu ve sakinlerine pek o kadar karşı değildi; bu yüzden daha az kuşkucu bir ruh hali içindeydi. Neşeli ve atletik biriydi; her tarafa koşturuyor, sürekli hatalar yapıyordu ama öğrencilerinin ebeveynleri arasında popüler olduğundan bu hataları elbirliğiyle örtüyorlardı. Yiyecek içecek ikramı yapıldığında İngiliz tarafına geçmek yerine Hint fasulyesi yedi.

Herkesle konuştu, önüne ne gelirse yedi. Bu kadar yabancı şeyin arasında, İngiltere'den yeni gelmiş iki hanımın büyük bir başarı elde ettiklerini ve Mrs. Bataçarya'yı ziyaret etmek istemelerindeki nezaketin sadece Mrs. Bataçarya'yı değil, bunu duyan bütün Hintlileri memnun ettiğini öğrendi. Bu, Fielding'i de memnun etti. İki kadını çok az tanımasına rağmen, dostça davranışlarının ne kadar memnuniyet yarattığını gidip onlara söylemeye karar verdi.

Kadınlardan genç olanını yalnız buldu. Kaktüs çitinin arasındaki bir gedikten uzaklardaki Marabar tepelerini seyreliyordu; tepeler günbatımında hep olduğu gibi daha yakınlaşmış görünüyordu; günbatımı daha uzun sürseydi kasabaya ulaşırlardı; ama tropikal bölgede olduğu için güneş çabucak battı. Fielding öğrendiklerini kadına anlattı; genç kadın o kadar memnun oldu ve o kadar yürekten teşekkür etti ki Fielding onu ve diğer kadını çaya davet etti.

"Seve seve gelirim, Mrs. Moore'un da bunu isteyeceğinden eminim."

"Dünyadan elini eteğini çekmiş vaziyette yaşıyorum."

"Burada yapılacak en iyi şey bu olmalı."

"İşim ve daha bir sürü şey nedeniyle kulübe pek yolum düşmüyor."

"Biliyorum, biliyorum, biz de aksine buradan dışarı çıkamıyoruz. Sizin Hintlilerle beraber olmanıza gıpta ediyorum."

"Bir ikisiyle tanışmak ister miydiniz?"

"Çok, çok isterim; bunun için can atıyorum. Bugünkü toplantı beni çok öfkeliendirdi ve üzdü. Yurttaşlarım burada akıllarını kaçırmış olmalı. Doğru dürüst davranmayacak olduktan sonra insanları davet etmenin ne anlamı var? Sizinle Mr. Turton ve belki bir de Mr. McBryde, sadece üçünüz insanlara nazik davrandınız. Geri kalanlar beni tam anlamıyla utandırdı ve durum her geçen dakika daha da kötüye gitti."

Doğru söylüyordu. İngiliz erkeklerinin niyeti rollerini daha iyi oynamaktı, ama buna karıları engel oldu: Karılarına eşlik etmek, çay ikram etmek ve köpekler hakkında öğütler vermek zorunda kaldılar. Tenis oyunu başladığında aradaki engel

büsbütün aşılmaz oldu. Doğu ile Batı arasında birkaç set oynanması bekleniyordu, ama bu unutulmuş ve tenis kortları kulübün her zamanki çiftleri tarafından ele geçirilmişti. Fielding buna da içerlemişti, ama genç kıza söylemedi, çünkü onun fevranında teorik bir şeyler bulmuştu. Genç kız Hint müziğini seviyor muydu, diye sordu; Kolej'de şarkı söyleyen yaşlı bir öğretmen vardı.

"Ah, duymak istediğimiz şey işte tam bu. Peki, Doktor Aziz'i tanıyor musunuz?"

"Hakkındaki her şeyi biliyorum. Kendisiyle tanışmadık. Onu da çağdırmamı ister misiniz?"

"Mrs. Moore onun çok iyi biri olduğunu söylüyor."

"Çok güzel, Miss Quested. Perşembe sizin için uygun mu?"

"Elbette, uygun. O sabah Hintli hanımları ziyarete gideceğiz. Bütün güzel şeyler perşembeye denk geliyor."

"Yargıçtan size eşlik etmesini istemeyeceğim. Onun o saate meşgul olacağını biliyorum."

"Evet, Ronny her zaman çok çalışır," dedi genç kız tepelere bakarak. Tepeler birden gözüne ne kadar da güzel görünmüştü! Ama oralara gidemezdi. Önüne, kendi evlilik hayatının görüntüsü bir kepenk gibi düştü. Ronny'yle birlikte her akşam kulübe gelecek, sonra giyinme zamanı bir araba onları evlerine götürecek ve gerçek Hindistan fark edilmeksizin yanlarından kayıp giderken davet ettikleri ve davet bekledikleri Lesleyleri, Callendarları, Turtonları, Burtonları göreceklerdi. Renk kalacaktı: sabahın erken saatlerinde kuşların geçit alayı, esmer gövdeler, beyaz sarıklar, kırmızı ya da mavi vücutlu mabutlar ve çarşı pazarda kalabalıklar ve havuzlarda yıkananlar olduğu sürece, hareket kalacaktı. İki tekerlekli bir at arabasının oturma yerinden bütün bunları görecekti. Ama renk ve hareketin gerisinde yatan güç bugünkünden daha etkili bir şekilde ondan kaçacaktı. Hindistan'ı her zaman bir duvar süsü olarak görecekti, asla bir ruh gibi göremeyecek ve onun Mrs. Moore'a şöyle kısa bir an görünen şeyin ruhu olduğunu varsayacaktı.

Ve gerçekten de birkaç dakika içinde bir araba onları kulüpten alıp götürdü; giyindiler ve Miss Derek ve McBrydelarla bir-

likte akşam yemeğine oturdular. Mönüde içinde demir leblebi gibi konserve bezelyeler olan sebze çorbası, sözümona İngiltere'deki iki katlı yuvarlak somunu andırır ekmek, güya pisiballığı olduğu söylenen çatallı kılçıklarla dolu bir balık, yine konserve bezelyeli külbastı, pandispanya, kızarmış ekmek üzerinde sardunya vardı: Anglo-Hindistan mönüsü. Konuğun memurluk hiyerarşisindeki yerinin yükselmesine veya düşmesine bağlı olarak sofradaki yemek sayısı artırılır veya azaltılır, bezelyeler daha takır tukur veya daha yumuşak olur, sardalyeler ve vermut farklı bir firmadan alınır, ama gelenek değişmezdi; sürgünlerin yemeği aşçılıktan hiç anlamayan hizmetkârlar tarafından pişirilirdi. Adela kendisinden önce P.&O.³⁰ gemilerine doluşup gelen, aynı düşüncelerle, aynı sofralara oturtulan, aynı güler yüzlü aşağılamalara maruz kalan, sonunda kendilerine dayatılan düşünceleri kabullenip başkalarına hor davranmaya başlayan genç erkekleri ve genç kadınları düşündü. "Ben asla böyle olmayacağım," diye düşündü; çünkü kendisi gençti; bununla birlikte sinsi ve zorlu bir şeyle karşı karşıya olduğunu biliyordu; buna karşı müttefiklere ihtiyacı vardı. Chandrapur'da etrafına kendisi gibi hisseden birkaç kişi toplamalıydı; Mr. Fielding ve adını söylemekte zorlandığı Hintli kadınla tanıştığına sevinmişti. Bu noktada her halükarda olayların bir nevi özeti- ni görmek mümkündü ve iki gün içinde nerede duracağını çok daha iyi bilecekti.

Miss Derek'e, uzak Hint eyaletinden birinden bir Maharani³¹ eşlik ediyordu. Genç kadın hayat dolu ve neşeliydi ve Maharani gidebileceğini söylediği için değil, hak ettiğine inandığı için izin aldığını anlatarak herkesi güldürüyordu. Şimdi Mihrace'nin otomobilini de almak istiyordu. Otomobil bir raca toplantısı nedeniyle Delhi'ye gitmişti ve trenle geri getirilirken demiryollarının kesiştiği kavşakta onu çalmak için Miss Derek kurnazca bir plan yapmıştı. Briç partisinden alaycı bir dille söz ediyordu; doğruyu söylemek gerekirse bütün yarımada onun

30 Peninsular and Oriental Navigation Company İngiltere ile Hindistan arasındaki başlıca seyahat şirketi idi.

31 Mihrace eşi.

gözünde bir operakomikten başka bir şey değildi. “Bu insanların gülünç yanını görmeyen kişi hapi yuttu demektir,” diyordu Miss Derek. Mrs. McBryde –hemşire olan oydu– boyuna “Ah, Nancy, ne şaşırtıcı! Ah, Nancy, beni gülmekten öldüreceksin! Keşke ben de olayları senin gibi görebilseydim” deyip duruyordu. Mr. McBryde’in pek sesi soluğu çıkmıyordu; kibar bir adama benziyordu.

Konuklar gittikten ve Adela odasına çekildikten sonra anneye oğul arasında başka bir görüşme daha oldu. Ronny işine başkalarının burnunu sokmasından hiç hazzetmese de annesinden görüş ve yardım istedi. “Adela sık sık seninle konuşuyor mu?” diye sorarak başladı konuşmaya. “İşim öyle başımdan aşkın ki onu istediğim kadar göremiyorum, ama umarım durumdan hoşnuttur.”

“Adela’yla ben daha çok Hindistan hakkında konuşuyoruz. Sevgili oğlum, madem konuyu açtın, çok haklısın; onunla şimdikinden daha fazla baş başa kalmalısın.”

“Evet, elbette, ama o zaman da insanlar ileri geri konuşurlar.”

“Bir süre konuşurlar herhalde. Bırak konuşsunlar!”

“Buranın insanı bir gariptir, bizim oraların insanına benzemez; Burra Sahib’in dediği gibi insan burada her zaman sahne ışıkları altındadır. Al sana aptalca bir örnek: Adela kulüp bahçesinin dışına yürüdüğünde ve Fielding onu takip ettiğinde Mrs. Callendar’ın bunu fark ettiğini gördüm. Tam anlamıyla onlardan biri olduğunuzdan emin oluncaya kadar her şeyi fark ederler.”

“Adela’nın hiçbir zaman onlardan biri olacağını sanmıyorum; kişilik sahibidir.”

“Biliyorum, bu onun son derece dikkate değer bir yanı,” dedi Ronny düşünceli bir tavırla. Mrs. Moore oğlunun fikirlerinde tutarlılık olmadığını düşündü. Londra’nın mahrem yaşamına alışkın olduğundan, görünüşte bu kadar gizemli olan Hindistan’da hiç mahremiyet olmaması ve sonuçta geleneklerin bu kadar güçlü olmasını anlayamıyordu. “Sanıyorum ki Adela’nın kafasına taktığı bir şey yoktur,” diye devam etti Ronny.

“Ona sor, ona kendin sor, sevgili oğlum.”

“Sıcakla ilgili hikâyeler duymuştur, ama tabii ki her sene nisan geldi mi onu dağa gönderirim; karısını ovanın sıcaklığında pişirecek bir adam değilim.”

“Sıcaklığın mesele olacağını sanmam.”

“Hindistan’da sıcaktan başka mesele yoktur, anneciğim; bütün mesele A’dan Z’ye bundan ibarettir.”

“Evet, Mrs. McBryde’in dediği gibi, ama muhtemelen Adela’nın sinirlerine dokunan daha ziyade Anglo-Hintliler. Onların Hintlilere iyi davrandıklarını düşünmüyor, anlıyor musun?”

“Ne dedim ben sana?” diye bağırды Ronny kibarlığı elden bırakarak. “Daha geçen hafta anlamıştım. Ah, kadınlar nasıl da önemsiz meseleler yüzünden kendilerine eziyet ediyorlar!”

Mrs. Moore şaşkınlığından Adela’yı unuttu. “Önemsiz mesele, önemsiz mesele?” diye tekrarladı. “Nasıl olabilir?”

“Burada iyi davranmak amacıyla bulunmuyoruz.”

“Ne demek istiyorsun?”

“Dediğim şey şu: Biz buraya adaleti sağlamaya ve barışı korumaya geldik. Benim düşüncem bu. Hindistan bir misafir odası değil.”

“Senin düşüncen bir tanrının düşünceleri,” dedi annesi sakince, ama onu rahatsız eden Ronny’nin düşüncelerinden ziyade davranışlarıydı.

Ronny öfkesini gizlemeye çalışarak “Hindistan tanrıları sever,” dedi.

“İngilizler ise tanrılık taslamayı.”

“Mesele bu değil. Bugün buradayız ve kalmaya devam edeceğiz; ister tanrı olalım ister olmayalım, bu ülke bize katlanmak zorunda.” Birden, acınası bir ses tonuyla patladı, “Hey bak sana, siz ikiniz, Adela’yla sen, benden ne yapmamı istiyorsunuz? Sınıfıma ve buradaki saygı duyduğum, takdir ettiğim bütün insanlara karşı çıkmamı mı? Davranışlarım iyi değil diye ülkenin yararına kullanacağım bütün gücü kayıp mı edeyim? İkiniz de iş yapmanın ne demek olduğunu anlamıyorsunuz, bu yüzden böyle saçma sapan şeyler söylüyorsunuz. Böyle konuşmaktan nefret ediyorum, ama insan bazen mecbur kalıyor. Senin gibi ve Adela gibi davranmak hastalıklı bir duygusallıktan başka bir

şey değil. Bugün kulüpte Burra Sahib sizi eğlendirmek için canla başla uğraşırken siz ikinizi seyrettim. Ben buraya çalışmaya geldim, dikkat buyurun, bu sefil ülkeyi güç kullanarak elde tutmaya. Ben bir misyoner, bir sosyalist ya da anlaşılmaz, duygusal bir yazar bozuntusu değilim. Ben Hükümet'in hizmetinde bir memurum; bu, senin seçmemi istediğin meslek, başka bir şey değil. Hindistan'da bizden hoşlanmıyorlar, bizim de hoşla gitmek gibi bir niyetimiz yok. Yapacak çok daha önemli bir işimiz var.”

Ronny açık yüreklilikle konuşuyordu. Her gün mahkemede iki yalan tanıklıktan hangisinin daha az yalan olduğuna karar vermek, korkusuzca adalet dağıtmak, zayıfı daha az zayıf olana karşı korumak için aklı başında tanıklara karşı tutarsız tanıklarla, yalan ve dalkavukluklarla çevrili olarak canla başla çalışıyordu. Daha bu sabah hac yolcularından fazla bilet parası alan bir demiryolu memurunu ve tecavüze teşebbüs eden bir Peştu'yu mahkûm etmişti. Bundan dolayı minnet, ün, şan beklemiyordu, hem memur hem de Peştu temyize başvurabilir, bu arada tanıklara rüşvet vererek mahkûmiyet kararını bozdurabilirlerdi. Bu onun göreviydi. Ama kendi yurttaşlarından saygı görmek istiyordu; yeni gelenler dışında herkes ona bu saygıyı gösteriyordu da. Günlük çalışması sona erdiğinde “Briç Partisi”ni dert etmesine gerek olmadığını düşünmüştü; eşitleriyle tenis oynamak ya da ayaklarını bir sandalyeye uzatarak dinlendirmek istemişti.

Ronny açık yüreklilikle konuşuyordu, ama annesi onun bu kadar hevesli olmamasını dilerdi. Ronny durumunun yarattığı engellerden nasıl da keyif alıyordu! Hindistan'da insanlara iyi davranmak için bulunmadığını tekrar tekrar söylüyor ve bundan nasıl da büyük bir keyif alıyordu! Annesine okul günlerindeki halini hatırlatıyordu. Gençliğindeki hümanizminden eser kalmamıştı, zeki ve yüreği acı dolu bir çocuk gibi konuşuyordu. Sesi olmasaydı sözleri annesini etkileyebilirdi, ama sesindeki kendinden hoşnut iniş çıkışları işittiğinde, kırmızı küçük burnunun altında kendinden memnun ve çokbilmiş bir havayla hareket eden dudaklarını gördüğünde, pek mantıklı olmasa da bunun Hindistan üzerine son söz olmadığını hissetti. Azıcık hüznün –yapmacık değil, yüreğinin derinliklerinden kopan ger-

çek bir hüzün– onu farklı bir adam, Britanya İmparatorluğu’nu da farklı bir kurum yapardı.

“İddia, hatta ısrar ediyorum,” dedi Mrs. Moore bileziklerini şingirdatarak “İngilizler buraya insanlara iyi davranmak için geldiler.”

“Bu sonuca nasıl vardın, anne?” diye sordu, sesini yeniden yumuşatan Ronny. Sinirlenmiş olduğu için utanmıştı.

“Çünkü Hindistan dünyanın bir parçası. Ve Tanrı birbirimizi iyi davranalım diye bizi yeryüzüne gönderdi. Tanrı... iyiliktir.” İleri sürdüğü savdan hoşlanmayarak duraksadı, ama bir şey onu devam etmeye zorladı. “Tanrı bizi komşularımızı sevelim ve bunu onlara gösterelim diye yeryüzüne gönderdi; bunu başarıp başarmadığımızı görmek için Tanrı Hindistan dahil her yerdedir.”

Ronny üzgün ve biraz da endişeli görünüyordu. Annesindeki bu dinsel eğilimi biliyordu ve yine biliyordu ki bu sağlığının iyi olmadığına belirtisiydi. Üvey babası öldüğünde de bu yanını fazlasıyla göstermişti. “Gerçekten yaşlandı; ne derse desin sinirlenmemeliyim,” diye düşündü Ronny.

“İyi davranma isteği Tanrı’yı memnun eder... Samimi istek, güçsüz bile olsa, Tanrı’nın lütfuna mazhar olur. Sanırım herkes başarısızlığa uğrar, ama çeşit çeşit başarısızlık vardır. İyi niyet, yine iyi niyet, yine iyi niyet. Gerçi konuştuğum dil...”³²

Ronny, annesinin sözünü tamamlamasını bekledi, sonra ki-barca, “Çok iyi anlıyorum. Sanırım ben şimdi dosyalarımın başına dönmeliyim, sen de yatarsın artık,” dedi.

“Sanırım, sanırım.” Birkaç dakika daha birbirlerinden ayrılmadılar, ama sohbet Hristiyanlığın araya girmesiyle gerçekdışı bir nitelik almıştı. Ronny, Ulusal Marş’ı desteklediği sürece dini onaylıyordu, ama hayatını etkilemeye kalkıştığında itirazı vardı. O zaman saygılı, ama kararlı bir tonla, “Bunu tartışmanın işe yarayacağını düşünmüyorum, herkes kendi dinini kendi kafasında kurmalıdır,” derdi; karşısındaki her kim olursa olsun cevap olarak “Kesinlikle!” diye mırıldanırdı.

Mrs. Moore, Tanrı’dan söz etmekle hata ettiğini hissetti; ne

32 I. Korintliler, 13.1. “Eğer insanların ve meleklerin diliyle konuşsam ve...

var ki yaşlandıkça bundan kaçınmakta giderek daha fazla zorlandığını görüyordu ve Hindistan'a geldiğinden beri, Tanrı, tuhaf bir şekilde kendisini daha az memnun etse de, sürekli olarak düşüncelerinde yer alıyordu. Bildiği en yüce varlık olarak sık sık onun adını anmak gereğini duyuyordu, ancak onu hiç bu kadar etkisiz bulmamıştı. Gök kubbenin dışında hep başka bir kubbe var gibi görünüyordu, en uzaktaki kubbenin ötesindeyse sessizlik yankılanıyordu. Mrs. Moore, Hindistan'a gelmesinin gerçek amacına, yani Ronny ile Adela arasındaki ilişki konusuna bağlı kalmadığına pişman oldu. Nişanlanmayı başaraabilecekler miydi, başaramayacaklar mıydı?

VI

Aziz Briç Partisi'ne gitmemişti. Mrs. Moore'la karşılaşmalarından hemen sonra dikkatini başka konulara çevirmek zorunda kalmıştı. Hastaneye birçok cerrahi vaka gelmiş, bu da onu çok meşgul etmişti. Bir parya ya da şair olmayı bırakmış, şen şakrak bir tıp araştırmacısı olmuştu ve onu dinlemeye pek istekli olmayan dostlarının kulaklarını ameliyatların ayrıntılarıyla dolduruyordu. Mesleği zaman zaman onu büyülüyordu, ama onun heyecan duymaya ihtiyacı vardı ve bilimsel olan kafası değil, elleriydi. Bıçağı seviyor ve ustalıkla kullanıyordu; en yeni serumları vücuda pompalamayı da bir o kadar seviyordu. Ama perhiz ve hijyen ona sıkıntı veriyordu ve birine tifoya karşı aşı yaptıktan sonra kendisi gidip filtreden geçmemiş su içiyordu. “Ne beklersiniz bu adamdan?” diyordu asık suratlı Binbaşı Callendar. “Ne kararlılığı var ne yüreği.” Ama kalbinin derinliklerinde bilirdi ki geçen yıl Mrs. Graysford'un apandisit ameliyatını kendisi değil de Aziz yapmış olsaydı yaşlı hanım muhtemelen bugün yaşıyor olurdu. Bu, Binbaşı Callendar'ın astına karşı daha iyi davranmasını sağlamadı.

Cami olayının ertesi günü bir ağız dalaşı çıkmıştı aralarında – her Allahın günü dalaşırlardı. Gecenin yarısını ayakta geçirmiş olan Binbaşı, Aziz'in çağrılır çağrılmaz neden hemen koşup gelmediğini bilmek istiyordu.

“Affedersiniz efendim, ama geldim. Bisikletle geliyordum, İnek Hastanesi’nin³³ önünde lastiği patladı. Bu yüzden bir *ton-ga* bulmak zorunda kaldım.”

“İnek Hastanesi’nin önünde lastiğin mi patladı? Peki, orada ne işin vardı?”

“Efendim?”

“Tanrım, Tanrım! Ben burada” –çakılları tekmeledi– “sen şurada, taş çatlasın on dakika uzakta otururken ve İnek Hastanesi ters tarafta ve bayağı uzaktayken, nasıl oluyor da bana gelirken önünden geçiyorsun? Şimdi, değişiklik olsun diye biraz iş yap bakalım.”

Binbaşı, Doktor Aziz’in mazeretini ki aslında sağlam bir mazeretti, dinlemeden öfke içinde uzun adımlarla yürüyüp gitti: İnek Hastanesi Hamidullah’ın eviyle onun evi arasındaki en kısa yolun üzerindeydi; Dr. Aziz doğal olarak oradan geçecekti. Binbaşı eğitilmiş Hintlilerin sürekli olarak birbirlerini ziyaret ettiğini ve ne kadar sancılı da olsa, yeni bir toplumsal kumaş dokuduklarını hiçbir zaman kavrayamadı. Kast sistemi “ya da o türden bir şey” onları engeller diye düşünüyordu. Yirmi yıldır Hindistan’da olmasına rağmen bütün bildiği hiç kimsenin kendisine doğru söylemediği idi.

Aziz onun gidişini keyifle seyretti. Keyfi yerindeyken İngilizler gözüne komik bir icat gibi görünür ve anlaşılmamak hoşuna giderdi. Ama bu, bir kazanın ya da zamanın tahrip edebileceği duygular ve sınırlardan kaynaklanan bir zevkti; güvendiği insanlarla birlikte olduğunda duyduğu gerçek neşeden çok uzaktı. Mr. Callendar’la ilgili nezaketsiz bir benzetme geçti aklından. “Bunu Mahmud Ali’ye anlatmalıyım; bu onu güldürür,” diye düşündü. Sonra çalışmaya koyuldu. İşinin ehli ve vazgeçilmezdi; bunun farkındaydı. Mesleğini icra etmeye dalınca yaptığı benzetme aklından uçup gitti.

Dolu dolu ve keyifli geçen bu günlerde Genel Yönetici’nin bir davet verdiği ve Nevab Bahadur’un fikrinin herkesin katılması gerektiği yönünde olduğu Doktor Aziz’in kulağına çalın-

---

33 Forster 28 Nisan 1921 tarihli bir mektupta hasta bir öküzün Indore Hasta İnek Hastanesi’ne gönderildiğini yazıyordu.

mıştı. İş arkadaşı Doktor Panna Lal davetten dolayı mest olmuştu ve davete yeni *tum-tum*'ıyla³⁴ beraberce gitmelerinde ısrar ediyordu. Bu düzenleme her ikisine de uygundu. Aziz bisikletle gitmenin küçük düşürücülüğünden veya araba kiralama masrafından kurtulurken çekingen ve yaşlı Dr. Panna Lal atını idare edecek birini bulmuş oluyordu. Atı kendi de idare edebilirdi, ancak zorlanırdı, otomobillerden ve kulüp yolundaki bilmediği dönemeçlerden korkuyordu. "Bir felaketle karşılaşabiliriz," dedi kibarca, "geri dönmese bile oraya her halükârda sağ salim varmalıyız." Ve daha mantıklı bir şekilde devam etti: "İki doktorun aynı anda varması, sanırım, iyi bir izlenim yaratır."

Ama vakit geldiğinde, Aziz aniden fikir değiştirdi ve gitmemeye karar verdi. Birincisi, son zamanlarda çok çalışmasının onu bağımsız ve sağlıklı kıldığı sonucuna varmıştı. Sonra, davet karısının ölüm yıldönümüne denk geliyordu. Karısı, Doktor Aziz'in ona âşık olmasından hemen sonra ölmüştü; Aziz başlangıçta onu sevmemişti. Batı düşüncesinin etkisiyle hiç görmediği bir kadınla evlenmekten nefret ediyordu; dahası onu gördüğünde hiç hoşlanmamıştı, kadın onu hayal kırıklığına uğratmıştı; ilk çocuğunu hayvani dürtülerle peydahladı. Değişim çocuğun doğumundan sonra başladı. Karısının kendisine duyduğu sevgi, boyun eğmekten de fazlasına teka-bül eden sadakati, kendi kuşaklarının değilse bile bir sonraki kuşağın göreceği kaçgöçün kaldırılması hususunda kendisini eğitime çabaları Aziz'in gönlünü kazanmıştı. Karısı zekiydi, bununla birlikte eski zamanların zarafetine sahipti. Aziz yavaş yavaş akrabalarının ona yanlış bir eş seçmiş oldukları duygusundan uzaklaştı. Tensel haz –eğer böyle bir haz aldıysa– bir yıl içinde sönmüş ve bunun yerini birlikte yaşadıkları sürece giderek güçlenen başka bir şey almıştı. Karısı ona bir erkek evlat verdi... ve ikincisini dünyaya getirirken öldü. Aziz işte o zaman ne yitirdiğini anladı; bundan böyle hiçbir kadın onun yerini alamazdı; bir dost herhangi bir kadından daha çok tutardı

---

34 Tek atlı, iki tekerlekli ve art arda iki oturma sırası olan faytona Hindistan'da verilen ad. Muhtemelen "tandem"den bozma.

karısının yerini. O gitmişti, onun gibisi yoktu; bu eşsizlik duygusu aşk değilse neydi? Bazen eğleniyor ve onu unutuyordu, ama bazen de onunla birlikte bütün güzelliği ve neşeyi cennete göndermiş olduğunu hissediyor ve intihar etmeyi düşünüyor-du. Ölümünden sonra onunla karşılaşacak mıydı? Böyle bir buluşma yeri var mıydı? Ortodoks da olsa bilmiyordu. Tanrı'nın birliği tartışma götürmezdi ve tartışmaya yer bırakmayacak şekilde bildirilmişti, ama bütün diğer hususlarda ortalama bir Hıristiyan gibi tereddütleri vardı. Öteki dünyaya olan inancı zayıf bir umut oluncaya dek soluyor, yok oluyor sonra tek bir cümlede veya bir düzine kalp atışında yeniden doğuyordu, öyle ki neye ne kadar süreyle inanması gerektiğine kendinden çok kanındaki yuvarlar karar veriyor gibiydi. Bütün fikirlerinde durum böyleydi. Hiçbir şey kalıcı değildi, hiçbir şey geri dönmek üzere temelli yok olmuyordu; bu devridaim sürekliydi ve onu genç tutuyordu; karısının yasını çok nadiren tuttuğundan çok içten tutuyordu.

Davet konusunda fikrini değiştirdiğini Dr. Lal'a söylemesi daha doğru olurdu, ancak son dakikaya kadar fikrini değiştirdiğini kendisi de bilmiyordu; aslında fikrini değiştirmemişti, o kendisi değişmişti. Bastıramadığı bir tiksinti hissetti birden. Mrs. Callendar, Mrs. Lesley – yo, bu kederli anında onlara katlanamazdı; onlar bunu sezerlerdi, çünkü İngiliz hatunlara tuhaf bir kavrayış gücü hamlediyordu; onlar kendisine eziyet etmekten hoşlanıyorlardı, kocalarına kendisiyle ilgili alaycı sözler söyleyeceklerdi. Hazır olması gerektiği saatte postane de durmuş çocuklarına telgraf çekiyordu; geri döndüğünde Dr. Lal'ın kendisine uğrayıp gitmiş olduğunu öğrendi. Pekâlâ, var-sın gitsindi; bu onun kaba saba tabiatına fevkalade uygundu. O, kendi payına, ölümlerle arkadaşlık edecekti.

Bir çekmeceyi açıp karısının fotoğrafını çıkardı. Resmi dik-katle uzun uzun seyretti, gözlerinden yaşlar boşandı. “Ne kadar mutsuzum!” diye düşündü. Ama gerçekten mutsuz olduğundan, kendine acıma duygusuna başka bir duygu daha karışıyordu: karısını hatırlamak istiyor, hatırlayamıyordu. Sevmeyi insanları niçin hatırlayabiliyordu? Onların görüntüleri

bütün canlılığıyla gözlerinin önündeydi, oysa bu fotoğrafa ne kadar çok bakarsa o kadar az görüyordu. Mezarına koyduğundan beri karısı kendisinden böyle kaçıyordu. Onun ellerinden ve gözlerinden kayıp gideceğini biliyordu, ama ölüleri sevmemizin onların gerçekdışlığını artırdığı ve onları ne kadar tutkuyla çağırırsak onların o kadar uzaklaştığı gerçeğinden haberdar olmadığı için, karısının zihninde yaşayacağını düşünmüştü. Kahverengi bir mukavva parçası ve üç çocuk; karısından geriye kalanlar bundan ibaretti. Bu dayanılmaz bir şeydi, yeniden “Ne kadar mutsuzum!” diye düşündü ve biraz teselli buldu. Bir süre, Doğuluları ve bütün insanları saran ölüm-cül havayı soludu ve soluğu kesilerek bu havadan çıktı, çünkü gençti. “Asla, asla bunu atlatamayacağım,” dedi kendi kendine. “Mesleğimde başarısız olduğum çok belli, oğullarım da kötü yetiştirilecek.” Bu ihtimal kesin olduğundan, ondan kaçmaya çalıştı ve hastanedeki bir olayla ilgili olarak tuttuğu notları okumaya koyuldu. Günün birinde, belki zengin bir adamın bu ameliyata ihtiyacı olacak ve bunun için iyi para ödeyecekti. Bu notlar ona ilginç görünüyordu; fotoğrafı yeniden çekmeceye kaldırdı. Zamanını doldurmuştu; karısını daha fazla düşünmedi.

Çaydan sonra ruhsal durumu biraz düzeldi ve çıkıp Hamidullah’ı görmeye gitti. Hamidullah davete gitmişti, ama midilli-lisi oradaydı; Aziz midilliyi, arkadaşının binici giysilerini ve polo sopasını ödünç aldı. Meydan’ın yolunu tuttu. Meydan’da kimseler yoktu; sadece çarşıda çalışan birkaç genç kenarda antrenman yapıyordu. Ne antrenmanı? Bunu söylemeleri zordu, ama kulaktan kulağa dolaşan bir söylenti vardı. Çarpık bacaklı, sıksa çocuklar –yöre çocuklarının fizikleri berbatı– yüzlerinde pek de kararlılığa benzemeyen bir ifadeyle, sanki karar vermiş olma kararlılığıyla koşturup duruyorlardı. Aziz, “Mihrace, selam,” diye bağırdı şaka olsun diye. Gençler durup güldüler. Aziz onlara kendilerini çok yormamalarını öğütledi. Çocuklar yormayacaklarına söz verip koşmaya devam ettiler.

Aziz atını Meydan’ın ortasına sürüp topu sürmeye başladı. Polo oynamasını bilmiyordu, ama atı biliyordu; öğrenmeye ko-

yuldu; bütün insani sıkıntılardan kurtulmuştu. Akşam rüzgârı alnını okşuyor, etrafını çevreleyen ağaçlar gözlerini dinlendiriyordu; meydanın kahverengi düzlüğünde sağa sola koştururken yaşama uğraşının bütün o kahrolası karmaşasını unutmuştu. Top tesadüfen orada bulunan ve polo oynamaya çalışan bir asteğmene doğru gitti; adam topu Aziz'e doğru gönderirken, "Tekrar bana gönder," diye bağırdı.

"Pekâlâ."

Yeni gelenin ne yapmak gerektiği hakkında az çok fikri vardı, ama atının yoktu, bu durumda güçler eşitti. Bütün dikkatlerini topa vermiş iki adam birbirinden bir şekilde hoşlandılar ve dinlenmek için atların dizginlerini çektiklerinde birbirlerine gülümsediler. Aziz askerleri severdi —onlar ya sizi kabul eder ya da size söverlerdi ki bu, sivillerin kendini beğenmişliklerine tercih edilecek bir şeydi — asteğmense at binen herkesten hoşlanırdı.

"Sık sık oynar mısın?" diye sordu asteğmen.

"Hiç oynamam."

"Hadi bir parti daha oynayalım."

Sopasını savururken atının tökezlemesiyle yere düştü, "Tanrım!" diye bağırarak tekrar atın üstüne sıçradı. "Siz hiç düşmez misiniz?"

"Defalarca düştüm."

"Olamaz."

Dizginlere asılıp atlarını yeniden durdurdular; gözlerinde dostluk ateşi yanıyordu. Ama gövdeleriyle birlikte bu ateş de soğudu, çünkü spor ancak geçici bir hararet yaratır. Uluslarına özgü nitelikleri geri geliyordu, ama ulusçuluk zehrini akıtmaya kalmadan iki adam birbirini selamlayarak ayrıldı. İkisi de "Keşke diğerleri de böyle olsaydı," diye düşünüyordu.

Şimdi gün batıyordu. Birkaç dindaşı Meydan'a gelmiş, yüzlerini Mekke'ye çevirerek ibadete durmuşlardı. Kutsal bir boğa onlara doğru yürüyordu; Aziz'in oturup ibadet etmeye niyeti yoktu ama dindaşlarının bu hantal put tarafından rahatsız edilmesi için bir neden göremiyordu. Polo sopasıyla hafifçe hayvana dokundu. Tam bunu yaptığı sırada birisi yoldan seslen-

di: Yönetici'nin davetinden büyük bir sıkıntıyla geri dönmekte olan Dr. Panna Lal'dı seslenen.

“Doktor Aziz, Doktor Aziz, nerelerdeydin? Evinde seni tam on dakika bekledim, sonra gittim.”

“Çok özür dilerim... Postaneye gitmek zorunda kaldım.”

Dostlarından biri bundan onun fikrini değiştirdiğini anlayıp özrünü kabul ederdi; kınanmaya bile değmeyecek alışıldık bir durum. Ama Dr. Lal düşük bir sınıftan geldiği için bir hakaretin söz konusu olup olmadığından emin olamıyordu ve boğayı örselediğini gördüğü için rahatsızlığı daha da artmıştı. “Postaneye mi? Hizmetkârlarını gönderemez miydin?” dedi.

“Çok az hizmetkârım var; derecem çok düşük.”

“Uşağın benimle konuştu. Uşağını gördüm.”

“Ama Dr. Lal, düşünsene. Sen gelecekken uşağımı nasıl gönderebilirdim? Sen geliyorsun, beraberce çıkıyoruz, evim boş kalıyor ve uşağım geliyor ki bu arada birileri bütün taşınır mallarımı yüklenip gitmişler. Bunun başıma gelmesini ister miydiniz? Aşçım sağır; aşçıma asla güvenemem; çocuk dersin daha çok küçük. Hasan'la ben hiçbir zaman, ama hiçbir zaman aynı anda evden ayrılmayız. Bu benim kesin kuralımdır.” Dr. Aziz bütün bunları daha çok nezaketen, Dr. Lal zor durumda kalmasın diye söyledi. Bunları hakikat olarak ileri sürmemişti ve bu şekilde eleştirilmemeliydi. Ama diğeri her şeyi berbat etti; kolay ve rezil bir iş. “Böyle olsa bile, nereye gittiğini bildiren bir not bırakmanı engelleyen nedir?” vs. vs. Aziz terbiyesizlikten nefret ederdi, midillisini şahlandırdı. Diğeri kızgınlığının gerçek nedenini açık ederek, “Uzaklaşın, yoksa benimki duyduğu yakınlıkla harekete geçecek,” diye sızıldandı. “Bu öğleden sonra öyle azgındı ki kulüp bahçesindeki en değerli çiçek tarhını mahvetti, dört kişi tarafından çekip geri çıkarılması gerekti. İngiliz kadınlar ve erkekler izliyordu; Yönetici Sahib'in gözünden de kaçmadı. Ama Dr. Aziz ben senin değerli vaktini almayayım. Bunlar bu kadar çok görevi, telgraf işleri falan olan senin gibi birini ilgilendirmez. Ben sadece istendiğinde saygılarını sunmayı doğru bulan ve çağrıldığı davetlere katılan zavallı, yaşlı bir doktorum. Şunu da söyleyeyim ki yokluğunuz bazı yorumlara yol açtı.”

“Yorumlarının cehenneme kadar yolu var.”

“Genç olmak güzel bir şey. Kesinlikle! Ah, çok güzel. Şeytan götürsün... kimi?”

“Canım nereye istiyorsa, oraya giderim.”

“Ama bana söz verdin, sonra da bu telgraf hikâyesini uydurdun. Deeh, Dapple.”

Dr. Lal uzaklaştı ve Aziz can düşmanı olma arzusunu duydu. Atını onun yanında dörtlüyle sürerek bunu kolayca yapabildi. Yaptı da. Dapple gemi azağına alıp ileri fırladı. Aziz yıldırım gibi Meydan’a döndü. Asteğmenle oynadığı oyunun sevinci bir süre devam etti; terden sıırıslık oluncaya kadar atını dörtlüyle sürdü, sağı sola hücum etti; midilliyi Hamidullah’ın ahırına geri götürünceye kadar kendini herkesle eşit hissetti. Ayakları yere değince yüreği korkuyla doldu. Kodamanlar üzerinde kötü izlenim bırakmış olabilir miydi? Yokluğuyla Yönetici’yi gücendirmiş miydi? Dr. Panna Lal önemsiz biriydi, yine de onunla bile kavga etmek akıllıca mıydı? Kafasındaki karmakarışık fikirler insanlardan siyasete yöneldi. Her tarafı kaplayan zehirli atmosferi soluyarak artık “İnsanlarla geçinebilir miyim?” diye düşünmüyor, “Onlar benden daha mı güçlüler?” diye düşünüyordu.

Evinde kendisini Hükümet damgası taşıyan bir pusula bekliyordu. Bir dokunuşta derme çatma kulübesini havaya uçuracak güçlü bir patlayıcı gibi masasının üzerinde duruyordu. Davete katılmadığı için işten atılacaktı. Zarfı açınca, içinden bambaşka bir şey çıktı; Kolej müdürü Mr. Fielding onu ertesi gün çaya çağırıyordu. Birden canlandı. Her halükârda canlanacaktı, çünkü acı çekebilen, ama boğulmayan bir ruha sahipti ve büründüğü değişik kılıkların altında istikrarlı bir hayatı vardı. Ama bu davet onu özellikle neşelendirdi; çünkü Fielding onu bir ay önce çaya davet etmişti, ama o bunu unutmuştu; ne cevap vermiş ne gitmiş, sadece unutmuştu. Şimdi de ikinci bir davetiye geliyordu, ne bir sitem ne de yaptığı yanlışla yönelik bir ima vardı. İşte incelik buydu; iyi kalplilik belirtisi olan kibar davranış. Hemen kalemini kapıp sevgi dolu bir cevap yazdı ve haberi vermek için koşarak Hamidullah’ı aramaya gitti. Çünkü Müdür’le hiç kar-

şılaşmamıştı, onunla tanışınca hayatındaki ciddi bir boşluğun dolacağına inanıyordu. Bu mükemmel insan hakkında her şeyi bilmek için sabırsızlanıyordu; maaşını, tercihlerini, geçmişini, en çok hoşuna giden şeyleri. Ama Hamidullah henüz eve dönmemişti, evde olan Mahmud Ali'nin ise "Briç Partisi" hakkında aptalca, kaba saba şakalar yapmaktan başka bir bildiği yoktu.

VII

Bu Mr. Fielding, Hindistan'la geç yaşta tanışmıştı. Kapıların en tuhafından, Bombay'daki Victoria Terminali'nden geçtiğinde kırkını aşmıştı ve –Avrupalı bir bilet kontrolörüne rüşvet vererek– bagajını tropikal bölgede bindiği ilk trenin bir kompartımanına aldırmişti. Bu yolculuk aklında anlamlı bir yolculuk olarak kaldı. İki vagon arkadaşından biri genç ve kendisi gibi Doğu'da yeniydi, diğeri kendi yaşlarında kaşarlanmış bir Anglo-Hintliydi. İkisiyle de arasında uçurum vardı; Fielding birincisi olamayacak ve ikincisine dönüşemeyecek kadar şehir ve insan görmüştü. Yeni yeni izlenimler üzerine çullanıyordu, ama bunlar tam olarak yeni izlenimler değildi; onları geçmişin süzgecinden geçiriyordu; hataları için de durum aynıydı. Bir Hintliyi bir İtalyan olarak görmek, örneğin, belki ölümcül değil, ama sıradan bir hatadır ve Fielding de sık sık bu yarımada ile Akdeniz'in klasik sularına doğru uzanan daha küçük ve daha zarif diğer yarımadalar arasında benzerlikler kurmaya kalkışıyordu.

Fielding'in meslek hayatı, ne kadar tekdüze olsa da, değişmişti; durumu zaman zaman kötüye gidiyor ve bunu pişmanlıklar izliyordu. Şimdi artık eğitime inanan, orta yaşın eşiğinde, görmüş geçirmiş, iyi huylu, anlayışlı bir insan olmuştu. Kimi eğittiğine aldırımıyordu; karşısına okul çocukları, zihinsel engelliler ve polisler çıkmıştı ve bunlara Hintlilerin de ilave olmasına bir itirazı yoktu. Dostlarının yardımı sayesinde Çandrapur'da küçük bir koleje müdür olarak atandı; okulunu sevdi ve bu işte başarılı olduğunu düşündü. Öğrenciler konusunda başarılıydı, ama trende fark ettiği yurttaşlarıyla arasındaki uçu-

rum umutsuzca genişliyordu. Yanlışın nerede olduğunu başlangıçta göremedi. Vatansever olmadığı söylenemezdi; İngiltere’de her zaman İngilizlerle iyi geçinirdi; en iyi dostlarının hepsi İngiliz’di, peki burada neden durum farklıydı? Dış görünüşü bakımından iri yarı, saçlı sakallı, mavi gözlü, sarsak bir adamdı, ağzını açıp konuşuncaya kadar insanda güven duygusu uyandırıyor. Sonra tavırlarındaki bir şey insanları şaşırtıyor ve mesleğinin doğal olarak esinlediği güvensizliği gidermeyi başaramıyordu. Hindistan’da böyle güvensiz ve kötücül bir akla ihtiyaç duyuluyor olabilir, ama yazıklar olsun onu allayıp pullayanlara! Mr. Fielding’in yıkıcı bir güç olduğu duygusu haklı olarak güçleniyordu, çünkü fikirler kast sistemi için öldürücüdür ve o da fikirleri en güçlü yöntemle –fikir alışverişiyle– kullanıyordu. Ne misyoner ne de öğrenci olduğundan gerçek mutluluğu sadece karşılıklı sohbette buluyordu. Dünya, onun inancına göre, birbirine ulaşmaya çalışan ve bunu en iyi, iyi niyet, kültür ve akılla yapabilecek insanların dünyasıydı –Çandrapur’a pek uymayan bir inanç– ama bu inancından vazgeçmeyecek kadar geç yaşta gelmişti buraya. Hiçbir ırkçı önyargısı yoktu; bunun nedeni diğer memur kardeşlerinden daha üstün olması değil, sürü içgüdüsünün yürürlükte olmadığı farklı bir atmosferde büyümesiydi. Kulüpte ona en çok zarar veren şey, beyaz olduğu söylenen ırkların aslında pembe gri olduğu hususunda yaptığı aptalca bir imaydı. Bunu sadece şaka olsun diye ve “beyaz”ın bir renkle ilişkisinin “Tanrı kralı korusun” sözünün Tanrı’yla ilişkisi kadar olduğunu aklına getirmeden söylemişti; bu sözü kelime anlamıyla anlamak münasebetsizliğin dik âlâsıydı. Konuşmakta olduğu pembe gri erkek bu lafa ifrit olmuş, varlığının tehlike altında olduğu duygusuna kapılmış ve sürünün geri kalanına bu sözü iletmişti.

Yine de insanlar, iyi kalpliliği ve cüssesi nedeniyle ona göz yumuyorlardı; onun gerçek bir Sahib olmadığına karar verense kadınlardı. Kadınlar ondan nefret ediyorlardı. Fielding onları hiç dikkate almadı, feminist İngiltere’de kimsenin üstünde durmayacağı bu durum, erkeğin şen şakrak ve yardımsever olmasının beklendiği bir toplumda ona zarar verdi. Mr. Fielding

hiçbir zaman kimseye köpekleri ya da atları konusunda akıl vermedi, kimseyle akşam yemeğine oturmadı, öğleden sonraları ziyaretlere katılmadı, kimsenin çocuğu için Noel ağacı süslemedi ve kulübe uğramasına rağmen, sadece tenis ya da bilardo oynadıktan sonra çıkıp gitti. Bütün bunlar doğrudu. Hintlilerle ve İngiliz erkeklerle aynı anda dost kalmanın mümkün olduğunu, ancak İngiliz kadınlarla da dost kalmak isteyen birisinin Hintlilerden vazgeçmesi gerektiğini keşfetmişti. Bu ikisi bir araya gelemezdi. İki taraftan birini suçlamak abesti, sorunu onların durmadan birbirlerini suçlamasında bulmak da. Durum tam olarak böyleydi, insan birini seçmek zorundaydı. Çoğu İngiliz erkek her geçen sene Hindistan'a daha çok sayıda gelen ve alışıldık aile hayatına daha uygun olan kendi ırkından kadınları tercih ediyordu. Fielding ise Hintlilerle düşüp kalkmayı daha uygun ve daha cazip bulmuştu; bedelini ödemesi gerekiyordu. Genel olarak hiçbir İngiliz kadın, resmî görevler dışında Kolej'e adımını atmazdı; Mrs. Moore ile Quested'ı çaya çağırmasının nedeni, onların Hindistan'da yeni olmaları ve her şeyi yüzeysel de olsa tarafsız gözlerle izleyecek ve diğer misafirlere imalı bir şekilde seslenmeyecek olmalarıydı.

Kolej, Fen İşleri Müdürlüğü'nün şamarını yemişti, ama kolejin arazisi içinde bakımsız bir bahçe ve yazlık bir ev³⁵ bulunuyordu ve Fielding yılın büyük bir kısmını burada geçiriyordu. Dr. Aziz'in gelişini haber verdiklerinde banyodan çıkmış giyinmiyordu. Sesini yükseltip yatak odasından, "Lütfen, evinizdeymiş gibi hareket edin," diye bağırdı. Bu sözler de, hareketlerinin çoğu gibi doğaldı; içinden öyle söylemek gelmişti.

Aziz için bunun anlamı çok açıktı. "Sahiden mi Mr. Fielding; çok sağ olun," diye bağırarak karşılık verdi, "rahat ve samimi davranışları çok severim." Yüreğinde bir ferahlık hissetti; oturma odasına göz gezdirdi. Bazı lüks eşyalar varsa da düzen namına bir şey, yoksul bir Hintlinin gözünü korkutacak herhangi bir şey yoktu. Üç adet yüksek tahta kemerli penceresi bahçeye bakan çok güzel bir odaydı burası. "Aslında sizinle tanışma-

---

35 Fielding'in yazlık evi gerçekte Aurangabad yakınlarında bulunmaktadır – Forster'in notu.

yı uzun zamandan beri bekliyordum,” diye devam etti. “Nevab Bahadır’dan yüce gönüllülüğünüz hakkında çok şey işittim. Ama Çandrapur gibi sefil bir delikte birisiyle nerede tanışacaksınız ki?” Kapıya doğru yaklaştı. “Burada yeni olduğum sıralarda, bakın ne diyeceğim size, sizinle tanışabileyim diye hasta olmanızı dilerdim.” Güldüler; başarısından cesaret alan Aziz o anda uydurduğu şeyleri söylemeye başladı. “Mr. Fielding bu sabah nasıl görünüyor acaba?” diye kendi kendime sorardım. Belki benzi solmuştur. Hükümet doktorunun da benzi solmuştur, titreme başladığında ona yardım edemez. Onun yerine beni çağırırlar. O zaman nefis sohbetler ederiz, çünkü Fars şiirine düşkünlüğünüzle ünlüsünüz.”

“Beni sima olarak tanıyorsanız, öyleyse.”

“Elbette, elbette. Siz beni tanıyor musunuz?”

“Sizi ismen çok iyi tanıyorum.”

“Çok kısa bir zamandan beri buradayım ve hep çarşıdayım. Beni hiç görmemiş olmanız çok normal, adımlı duymuş olmanız garip. Söylesenize, Mr. Fielding?”

“Evet?”

“Karşınıza çıkmadan önce nasıl göründüğümü kestirmeye çalışın. Bir çeşit oyun olacak bu.”

“Bir yetmiş beş boyundasınız,” dedi Fielding, yatak odasının buzlu camından bakarak bunu tahmin etmişti.

“Çok güzel. Sonra? Saygın bir aksakalım yok mu?”

“Allah kahretsin!”

“Bir şey mi oldu?”

“Son yaka düğmemin üzerine basıp ezdim.”

“Benimkini alın, benimkini alın.”

“Sizde yedek bir tane var mı?”

“Evet, evet, bir dakika.”

“Siz kendiniz takıyorsanız, olmaz.”

“Yo, Yo, cebimde bir tane var.” Siluetinin görünmemesi için kenara çekilerek yakasını tersyüz etti ve düğmesini çekip çıkardı, kayınbiraderinin Avrupa’dan getirmiş olduğu takımın parçası olan altın bir yaka düğmesi. “Buyrun,” diye seslendi.

“Teklifsizlikten rahatsız olmazsanız, içeri getirin.”

“Bir dakika.” Yakasını yerleştirdi ve çay içilirken ansızın yakasının yukarı fırlamaması için dua etti. Fielding’in giyinmesine yardım eden uşağı yatak odasının kapısını açtı.

“ok teşekkürler.” Gülümseyerek el sıkıştılar. Aziz eski bir dostuymuş gibi etrafa bakmaya başladı. Fielding aralarında bu kadar çabuk samimiyet kurulmasına şaşırmadı. İçinden geldiğı gibi davranan insanlarla ya hemen dost olursunuz ya da hiçbir zaman; Aziz’le o birbirleri hakkında sadece iyi şeyler duydukları için hazırlıklardan vazgeebilirlerdi.

“Ben İngilizlerin odalarının her zaman derli toplu olduğunu düşünürdüm. Bunun pek doğru olmadığı anlaşılıyor. O kadar utanmam gerekmiyormuş.” Neşeyle yatağın üzerine oturdu, sonra kendini tamamen unutup bacaklarını topladı, bağdaş kurdu. “Her şey ruhsuzca raflara dizilmiş olur sanıyordum. Mr. Fielding, yaka düğmesi oldu mu?”

“şüphem var.”

“Bu son söylediğiniz ne anlama geliyor?³⁶ İngilizcemi ilerletmem için bana yeni kelimeler öğretir misiniz?”

“Her şey ruhsuzca raflara dizilmiş” cümlesinin daha “ileri” bir İngilizceyle sylenebileceğinden şüphesi vardı Fielding’in. Genç kuşakların yabancı bir dilin üstesinden gelmedeki kıvraklıklarına şaşıyordu sık sık. Deyimleri değiştiriyor, ama ne söylemek istiyorlarsa çabucak syleyebiliyorlardı; kulüpte onlara atfedilen babuizmden³⁷ eser yoktu. Ama kulüp yavaş ilerliyordu; orada hâlâ birkaç Müslüman’ın bir İngiliz’in sofrasına oturabileceği, herhangi bir Hindu’nun ise oturamayacağı ileri sürülüyordu; Hintli kadınlara gelince zaten kağ vardı. Kulübün tek tek her üyesinin daha çok bilgisi vardı, ama kulüp bir bütün olarak değişmeyi reddediyordu.

“İzin verin yaka düğmesini ben takayım. Hımmm... gmleğın arka deliğı oldukça küçük, yırtıp genişletmek yazık olur.”

“Ne halt etmeye insanlar yaka düğmesi takarlar ki?” diye homurdandı Fielding boynunu eğerken.

36 Metinde “I have my doubts” yerine İskoç tiyatrosunun diliyle “I hae my doots”

37 İngilizce eğitimleri yetersiz Hintlilerin konuşmaları için kullanılan aşağılayıcı terim. Hindi dilinde Sr veya Mr.’ın eş değeri bb ’dan.

“Biz polis belası yüzünden takıyoruz.”

“Nasıl?”

“İngiliz kostümü –kolalı yaka, kenarlıklı şapka– ile bisiklete binersem polis dönüp bakmıyor. Bir fes taktığımdaysa, ‘Lambaların yanmıyor!’ diye bağırırlar. Lord Curzon³⁸ Hintlilerin renkli yerel kıyafetlerini giyinmeye devam etmeleri için ısrar ederken bunu düşünmemişti. Yaşasın! Yaka düğmesini takabildim. Bazen gözlerimi yumuyor, muhteşem bir kıyafet giymiş vaziyette Âlemgir’in ardı sıra dört nala savaşa gittiğimi düşünüyorum. Mr. Fielding, Babür İmparatorluğu doruk noktasındayken ve Âlemgir Delhi’de Taht-ı Tavus’ta³⁹ otururken Hindistan kim bilir ne kadar güzeldi değil mi?”

“Sizinle buluşmak için çaya iki hanım daha geliyor; sanırım onları tanıyorsunuz.”

“Benimle buluşmaya mı? Ben hiçbir hanımefendiyi tanımıyorum.”

“Mrs. Moore ile Miss Quested’i da mı tanımıyorsunuz?”

“Aa, evet... hatırlıyorum.” Camideki romantik sahne, sona erer ermez aklından çıkıp gitmişti. “Çok yaşlı bir hanımefendi, ama arkadaşının adını tekrar söyler misiniz, lütfen?”

“Miss Quested.”

“Nasıl isterseniz.” Başka konukların da olmasından hayal kırıklığına uğramıştı. Çünkü yeni dostuyla baş başa olmayı tercih ederdi.

“Miss Quested’la isterseniz Taht-ı Tavus hakkında konuşabilirsiniz; sanata düşkün olduğunu söylüyorlar.”

“Bir post-empresyonist mi?”

“Post-empresyonizm, bunu böyle mi görüyorsunuz? Haydi, çaya buyurun. Bu dünya benim için fazla hızlı.”

38 1899’dan 1905’e kadar kral naibi olan Lord Curzon “denasyonalizasyon”u bir tehlike olarak görüyordu.

39 Hindistan’ı yöneten altı büyük Moğol hükümdarının –Babür, Hümayûn, Ekber, Cihangir, Şah Cihan ve Evrengzib’in– art arda hükümlerlikleri 1526’dan 1707’ye kadar olan bir zaman dilimini kapsar. 1. Âlemgir adıyla da bilinen Evrengzib’in ölümünden sonra İmparatorluk gerilemeye başladı. Hindustani dilinde Mayurasana, Farsça Taht-ı Tavus denen taht mücevher kakmalı som altındandı. 1739’da Delhi’yi ele geçiren Nadir Şah, Taht-ı Tavus’u Delhi Kızıl Kalesi’ndeki Diwan-ı Aam’a götürdü.

Aziz gücenmişti. Bu cevap, onun gibi anlaşılmaz bir Hintlinin post-empresyonizmi işitmiş olmaya hakkı olmadığı, bunun Hâkim İrk'in bir ayrıcalığı olduğu anlamına geliyordu. Soğuk bir tavırla, "Mrs. Moore'u dostum saymıyorum, onunla tesadüfen bizim camide karşılaştım," dedi ve tam "bir tek karşılaşma dost olmak için yeterli değil," diyecekti ki gücenikliğinden eser kalmadı, çünkü Fielding'in esasen iyi niyetli olduğunu hissetti. Gönlü, yolcuyu demir atacağı yere ulaştırabileceği gibi kayalıklara da sürükleyebilecek güçlü heyecan dalgalarıyla boğuşarak ona doğru aktı. Gerçekte bütün gemilerin batacağı düşüncesiyle ayağını sıkı sıkıya toprağa basan bir kara adamı kadar güvendeydi ve bir kara adamının bilemeyeceği duygulara sahipti. Doğruyu söylemek gerekirse duyguları dış dünyadan çok bizzat kendinden besleniyordu. Söylenen her sözde, her zaman doğru olmasa da, bir mana buluyordu ve hayatı ne kadar hareketli olsa da büyük ölçüde bir düştten ibaretti. Fielding, sözgelimi, Hintlilerin değil post-empresyonizmin anlaşılmaz olduğunu kastetmemiştir; Mrs. Turton'un "Hayret! İngilizce konuşuyorlar!" cümlesiyle onun cümlesi arasında dağlar kadar fark vardı, ama Aziz'in kulağına ikisi de aynı geliyordu. Fielding bir şeylerin yanlış gitmiş ve aynı ölçüde düzelmiş olduğunu görüyordu, ama kişisel ilişkiler söz konusu olduğunda iyimser biri olduğundan bunu dert etmedi ve sohbetlerine önceki gibi devam ettiler.

"Bu hanımlardan başka asistanlarımdan birini de bekliyorum; Narayan Godbole."

"Oho, Dekkanlı⁴⁰ Brahman."

"O da geçmişe dönmek istiyor, ama tam olarak Âlemgir'e değil."

"Tahmin edebiliyorum. Dakhini Brahmanlarının ne dediğini biliyor musunuz? İngiltere Hindistan'ı onların elinden almış... onların, anlıyor musunuz? Moğolların değil. Yüzsüzlüğe bakar mısınız? Bunun ders kitaplarına girmesi için rüşvet bile vermişler, çünkü öyle kurnaz ve inanılmaz zenginler ki. Öğret-

---

40 Hindistan'ın orta ve güney bölgesinde yer alan plato. Brahman Hindistan'daki kastlardan ilki ve bu kastan olan kişi.

men Godbole, duyduğuma göre, diğer Dakhini Brahmanlarına pek benzemiyormuş. Çok dürüst bir adammış.”

“Neden siz de Çandrapur’da bir kulüp kurmuyorsunuz, Aziz?”

“Belki, bir gün... Hah, işte Mrs. Moore’la Miss –adı neydi?– geliyor.”

Ne mutlu ki bu davet bütün formalitelerin bir yana bırakıldığı “gelenek dışı” bir davetti. Buna dayanarak, Aziz İngiliz kadınlarla konuşmakta zorlanmadı; onlara erkekmişler gibi davrandı. Güzellik de rahatsızlık yaratırdı, zira onun uyulması gereken kendisine has kuralları vardı, ama Mrs. Moore o kadar yaşlı, Miss Quested ise o kadar sıradandı ki böyle bir endişe duymaktan kurtuluyordu. Adela’nın kemikli vücudu ve yüzündeki çiller Aziz’in gözünde müthiş kusurlardı ve Tanrı’nın dışı bir bedene nasıl bu kadar insafsızlık ettiğine hayret ediyordu. Sonuç olarak ona karşı dürüst ve açık sözlü davrandı.

“Size bir şey sormak istiyorum, Dr. Aziz,” diye söze başladı Adela. “Mrs. Moore bana camide ona ne kadar yardımcı olduğunuzu ve ilgilendiğinizi söyledi. O beş dakikalık konuşmayla Hindistan hakkında üç haftada öğrendiğimizden daha çok şey öğrenmiş.”

“Lütfen, bu kadar küçük bir şeyin sözünü etmeyin. Ülkem hakkında anlatabileceğim başka bir şey var mı?”

“Size bu sabah yaşadığımız bir hayal kırıklığından söz etmek istiyorum; Hindu görgü kurallarını yeterince bilmeyişimizle ilgili olmalı.”

“Dürüst olmak gerekirse Hindu görgü kuralları diye bir şey yok,” diye karşılık verdi Aziz. “Biz tabiatımız itibarıyla formalitelerden hoşlanmayız.”

“Korkarım ki biz bir pot kırdık ve karşımızdakini gücendirdik.”

“Bu daha da imkânsız, ama ne olduğunu öğrenebilir miyim?”

“Hintli bir hanımla beyefendi bizi alması için saat dokuzda arabalarını göndereceklerdi. Araba bir türlü gelmedi. Bekleyip durduk; ne oldu, anlamış değiliz.”

Bu olayın aydınlatılmamasının daha iyi olacağını sezen Fielding atılıp, “Bir yanlış anlaşılma olmuştur,” dedi.

“Yo, yo. Öyle bir şey olmadı,” diye ısrar etti Miss Quested. “Bizi ağırlamak için Kalküta’ya gitmekten bile vazgeçtiler. Aptalca bir gaf yapmış olmalıyız, bundan ikimiz de eminiz.”

“Ben olsam, bunu dert etmezdim.”

“Mr. Heaslop tam olarak bana böyle söyledi,” dedi Miss Quested biraz yüzü kızarak. “Eğer insan bir şeyleri dert etmezse, birini nasıl anlar?”

Ev sahibi konuyu değiştirmeye çalıştı, ama Aziz hararetle konuya dahil oldu ve bu ihmalde bulunan kişilerin adını iştirince onların Hindu olduğunu söyledi.

“Zayıf karakterli Hindular; toplum hayatından haberleri yoktur. Onları çok iyi tanırım; onlardan biri hastanede doktordur. Kaytarıcı, vakit kavramı olmayan bir adam! Evlerine gitmemeniz iyi olmuş; yoksa Hindistan hakkında yanlış izlenimler edindirdiniz. Temizlik nedir bilmezler. Benim fikrime göre evlerinden utandıkları için araba göndermemişlerdir.”

“Bu da bir fikir,” dedi diğer adam.

“Esrarengiz şeylerden nefret ederim,” diye fikrini belirtti Adela.

“Biz İngilizler, evet, esrarengiz şeylerden nefret ederiz.”

“Ben onlardan İngiliz olduğum için değil, kendi bakış açım yüzünden nefret ederim,” diye düzeltti Adela.

“Ben esrarı severim, hoşlanmadığım şey karmaşadır,” dedi Mrs. Moore.

“Esrar bir karmaşadır.”

“Öyle mi düşünüyorsunuz, Mr. Fielding?”

“Esrar, karmaşa için kullanılan cafcıflı bir kelimedenden başka bir şey değildir. Her ikisi de kurcalamaya gelmez. Aziz’le ben çok iyi biliyoruz ki Hindistan bir karmaşadır.”

“Hindistan bir... Ah, ne ürkütücü bir düşünce!”

“Beni görmeye geldiğinizde ortada karmaşa kalmayacak,” dedi Aziz derinlerden gelen bir sesle. “Mrs. Moore ve herkes, hepimizi davet ediyorum, lütfen.”

Yaşlı hanımefendi daveti kabul etti: genç doktorun çok iyi biri olduğunu düşünüyordu hâlâ; dahası, rehavet ve heyecan karışımı yeni bir duygu önüne çıkan her yeni yola girmesini em-

rediyordu. Miss Quested serüven olsun diye kabul etti. O da Aziz'den hoşlanmıştı ve onu daha iyi tanırsa o da kendisine ülkesinin kilidini açacağına inanıyordu. Bu davet onu çok sevindirdi ve Aziz'in adresini istedi.

Aziz dehşetle bungalovunu düşündü. Alçak bir dükkânın yanındaki iğrenç bir kulübeydi. Neredeyse tek odası vardı ve küçük göz-sineklerinin⁴¹ istilasına uğramıştı. "Artık başka şeylerden söz edelim," diye bağırды. "Keşke burada yaşasaydım. Şu güzel odaya bir bakın! Hep beraber tadını çıkaralım biraz. Kemerlerin altındaki şu kavislere bakın bir. Ne zarafet! Soru ve cevap mimarisi. Mrs. Moore, Hindistan'dasınız; şaka etmiyorum." Oda Aziz'e esin vermişti. Üst düzey bir görevli için 18. yüzyılda bir kabul salonu olarak inşa edilmişti; tahtadan olmasına rağmen Fielding'e Floransa'daki Loggia de' Lanzi'yi⁴² anımsatıyordu. Şimdi Avrupalılaştırmış olan küçük odalar salonunun iki yanına bitişikti, ama ortadaki salonun ne duvar kâğıdı ne de camı vardı; bahçenin havası serbestçe içeri doluyordu. İnsan burada oturduğunda –sergileniyormuşçasına– gözler önünde olurdu; kuşlara bağırın bahçıvanların ve sukestanesi yetiştirmek için havuzu kiralayan adamın gözleri önünde. Fielding mango ağaçlarını da kiraya vermişti –kim oraya giremezdi ki?– ve hizmetkârları hırsızları korkutmak için gece gündüz merdivenlerde oturuyorlardı. Ev gerçekten çok güzeldi, İngiliz de bu güzelliği bozacak bir şey yapmamıştı, oysa Aziz olsaydı Batılılığının tuttuğu bir anda duvarlara Maude Goodman tabloları asardı. Yine de odanın gerçekte kime ait olduğundan şüphe edilemezdi...

"Ben burada insanların hakkını teslim ederim. Soyulan zavallı bir dul gelir, ona elli rupi veririm, bir başkasına yüz rupi ve böyle devam edip gider. Ne kadar hoşuma giderdi bu."

Mrs. Moore, oğlunun açıkladığı çağdaş yöntemi düşünerek gülümsedi. "Rupiler, korkarım ki, sonsuza kadar yetmez," dedi.

41 Chloropidea ailesinden, tamamen kılsız olmaları nedeniyle çok parlak görünümlü, sarı ve siyah renkli, çok küçük bir sinek türü. Gözlere dadanmaları nedeniyle bu ad verilmiştir.

42 Floransa'da Piazza della Signoria'nın köşesindeki bina. Geniş kemerleri sokağa bakan bina Loggia dei Lanzi ve Loggia della Signoria adıyla da bilinir.

“Benimki yeterdi. Verdiğimi gördüğünde Tanrı bana daha fazla verirdi. Nevab Bahadur gibi hep verici olun. Babam da ona benziyordu, bu yüzden yoksul öldü.” Ve eliyle odayı işaret ederek orayı, eskiden yaşadıkları için hepsi de yardımsever olan memurlarla, görevlilerle doldurdu. “Durmadan verdiğimiz için koltukta, sandalyede değil, çul üzerinde otururduk; bugünle geçmiş arasındaki başlıca fark bu olurdu, ama sanırım hiç kimseyi cezalandırmazdık.”

Kadınlar bunu onayladılar.

“Zavallı suçlu, ona bir şans daha tanıyın. Hapse girip yozlaşmak bir insanı sadece daha kötü yapar.” Yüzünde sevecen bir ifade belirdi; yönetmekten aciz ve zavallı suçlunun serbest bırakılırsa zavallı dulu yeniden soyacağını kavrayamayan birinin sevecenliği. İnsandan saymadığı birkaç aile düşmanının dışında herkese karşı sevecendi; onlardan öç almak istiyordu. İngilizlere karşı bile sevecendi; yüreğinin derinliklerinde inanıyordu ki bu kadar soğuk ve tuhaf olmamak ve soğuk bir akıntı gibi ülkesinde dolaşmamak ellerinden gelmiyordu. “Kimseyi cezalandırmayız, kimseyi,” diye tekrarladı, “akşamları Hint danslarının yapıldığı bir büyük ziyafet veririz, güzel kızlar ellerinde havai fişeklerle havuzun her iki kıyısında ısıllı parıldarlar; şölen ve mutluluk sabaha kadar sürer, sonra sıra gelir önceki gibi adaletin yerine getirilmesine –elli rupi, yüz rupi, bin rupi– ta ki huzur gelinceye kadar. Ah, neden o çağda yaşamadık? Ama sizler Mr. Fielding’in evine hayran kalmadınız mı? Bakın sütunlar ve verandanın kanatları –ya da ne diyorsanız adına– nasıl güzel maviye boyanmış! Şu oymalara bir bakın. Düşünün ne kadar zaman almıştır bunları yapmak. Küçük çatılarına bambuyu taklit etmek üzere nasıl bir kavis verilmiş. Ne hoş bir görüntü! Ve dışarıda, havuzun kıyısında tatlı tatlı sallanan bambular. Mrs. Moore! Mrs. Moore!”

“Evet?” dedi gülerek Mrs. Moore.

“Bizim camideki akarsuyu hatırlıyor musunuz? Yukarılardan akıp havuzu dolduran suyu? İmparatorların ustalıkla bir icadı. Bengal’e doğru giderken burada konaklamışlar. Suyu seviyorlardı. Nereye gittilerse çeşmeler, bahçeler, hamamlar yap-

tırmışlar. Mr. Fielding'e diyordum ki onlara hizmet etmek için neler vermezdim!"

Aziz su konusunda fena halde yanıliyordu; hiçbir imparator, ne kadar becerikli olursa olsun, suyun yokuş yukarı akmasını sağlayamazdı. Cami ile Fielding'in evi arasında Çandrapur'un tamamıyla birlikte derin bir çukur uzanıyordu. Ronny orada olsa Aziz'i hizaya getirirdi, Turton da öyle yapmak ister, ama kendini tutardı. Fielding bunu aklından bile geçirmedi; gerçekliğin kelimesi kelimesine dile getirilmesi isteğini bastıralı çok oluyordu, daha çok temeldeki gerçekliğe önem veriyordu. Miss Quested'a gelince Aziz'in söylediği her şeyi kelimesi kelimesine gerçek kabul ediyordu. Cehaleti yüzünden, Aziz'in dar görüşlü, yönteminin yetersiz ve hiç kimsenin Hindistan olamayacağını aklına getirmeksizin onu "Hindistan" olarak görüyordu.

Aziz şimdi çok heyecanlanmıştı; durmadan gevezelik ediyor, lafı karıştırdığında küfür bile ediyordu. Onlara mesleğinden söz etti, tanık olduğu ameliyatları anlattı, Mrs. Moore'u irkilten ayrıntılara girdi; ama Miss Quested bunları yanlışlıkla onun açık fikirliliğinin kanıtı sayıyordu; İngiltere'de küçük özgür çevrelerde bu tür konuşmalar yapıldığını işitmişti. Aziz'i güvenilir olduğu kadar özgür de sayıyor ve onu üzerinde duramayacağı bir zirveye yerleştiriyordu. Aziz herhangi bir zirvede olmasa da, şu an yükseklerde olduğu kesindi. Kanatlar onu yükseğe çıkarmıştı, kuvveti kesilince yere inecekti.

Öğretmen Godbole'nin gelişi onu bir dereceye kadar sakinleştirdi, ama heyecanı bütün öğleden sonra devam etti. Kibar ve gizemli Brahman Aziz'in konuşmasını engellemedi, hatta alkışladı. Çayını paryalardan biraz uzakta içiyor, biraz arkasına yerleştirilmiş alçak bir masaya uzanarak tesadüfen eline gelen yiyeceklerden yiyordu; herkes Öğretmen Godbole'nin çay içişine ilgisizmiş gibi göründü. Godbole kır bıyıklı, griye çalan mavi gözlü, cildi buruş buruş ve yaşlıca bir adamdı; ten rengi bir Avrupalınıninki kadar açıktı. Başında düdük makarnasını andıran açık mor bir sarık vardı; ceket, yelek, *dhoti*⁴³ ve desenli çoraplar giyinmişti. Desenler sarıgiyle uyumluydu; kılık kıyafetinin

43 Hindistan'da giyilen bir çeşit şalvar.

bütününde Doğu ile Batı'nın, zihinsel ve fiziksel ürünlerini bir daha çözülmeyecek şekilde birleştirmişçesine bir ahenk vardı. Kadınlar onunla ilgilendiler ve din hakkında bir şeyler söyleyerek Dr. Aziz'i tamamlayacağını umdular. Ama o sadece yedi; bakışları asla ellerine değmeden gülümseyerek yedi, yedi, yedi.

Aziz, Moğol imparatorlarını bir yana bırakıp kimseyi rahatsız etmeyecek konulara döndü. Mangoların olgunlaşmasını ve çocukluğunda amcalarından birine ait bir mango korusuna yağmurda nasıl koşup tika basa mango yediğini anlattı. "Sonra üstünden sular akarak, karnımda bir sancıyla geri dönerdim. Ama ne önemi vardı? Bütün arkadaşlarım da aynı hastalıktan mustarıptı. Mango yedikten sonraki durumuza çok iyi uyan Urduca bir atasözümüz var: 'Hepimiz mutsuzsak, mutsuzluğun ne önemi var?' Miss Quested, mango mevsimini bekleyin. Neden temelli Hindistan'a yerleşmiyorsunuz?"

"Korkarım, bunu yapamam," dedi Adela. Ne anlama geldiğini düşünmeden söylemişti bunu. Bu söz ona –ve diğer üç erkeğe– sohbetin geri kalanına uygun bir söz gibi gelmişti ve dakikalar –aslında tam yarım saat– sonra bu sözün önemli ve herkesten önce Ronny'ye söylenmesi gereken bir söz olduğu kafasına dank etti.

"Sizin gibi ziyaretçiler çok nadirdir."

"Evet, gerçekten çok nadirdir," dedi Öğretmen Godbole. "Böyle nezaket nadiren görülür. Ama onları burada alıkoymak için ne sunabiliriz?"

"Mango, mango."

Herkes güldü. "Mango artık İngiltere'de de bulunuyor," diye atıldı Fielding. "Mangoları derin dondurucular içinde sevk ediyorlar. Hindistan'da İngiltere yarattığınız gibi İngiltere'de de bir Hindistan yaratabiliyorsunuz."

"Her iki durumda da korkunç derecede pahalı," dedi genç kız.

"Sanırım."

"Ve iğrenç."

Ama ev sahibi konuşmanın bu yöne kaymasına izin vermezdi. Biraz şaşkın ve dalgın görünen –nedenini bir türlü çıkaramıyordu– yaşlı kadına döndü, ne yapmayı düşündüğünü

nü sordu. Yaşlı kadın Kolej'i gezmekten hoşlanacağını söyledi. Bir muz yemekte olan Öğretmen Godbole dışında hepsi derhal ayağa kalktı.

"Siz gelmeyin, Adela; siz kurumlardan nefret edersiniz."

"Bu doğru," dedi Adela ve yeniden oturdu.

Aziz tereddüt etti. Dinleyicileri ikiye bölünüyordu. Daha tanıdık olan yarısı gidiyor, ama daha dikkatle dinleyenler kalıyordu. Bu öğleden sonranın "geleneklere uygun olmayan" bir öğleden sonra olduğunu düşünerek o da kaldı.

Konuşma eskisi gibi devam etti. İnsan misafirlerine püre halinde ham mango ikram edebilir miydi? "Bir doktor olarak söylüyorum, şimdi: Hayır." Bunun üzerine yaşlı adam, "Size birkaç sağlıklı tatlı gönderirim. Kendimi bu zevkten mahrum bırakmayacağım," dedi.

"Miss Quested, Öğretmen Godbole'nin tatlıları nefistir," dedi Aziz üzüntülü bir şekilde, çünkü o da tatlı göndermek istedi, ama pişirecek bir karısı yoktu. "Size gerçek bir Hindistan ziyafeti verecekler. Ah, ben bu zavallı halimle size hiçbir şey veremiyorum."

"Neden böyle söylüyorsunuz, bizi evinize davet etmek kibarlığında bulundunuz ya."

Aziz yine dehşetle bungalovunu düşündü. Vay be, aptal kız sözünü ciddiye almıştı! Ne yapacaktı şimdi? "Evet, her şey haloldu," diye sesini yükseltti. "Hepinizi benimle birlikte Marabar Mağaraları'nı gezmeye davet ediyorum."

"Çok memnun olurum."

"Bu, benim zavallı pastalarımın yanında çok muhteşem bir ikram. Ama Miss Quested mağaralarımızı zaten ziyaret etmiştir, değil mi?"

"Yo, adını bile duymadım."

"Adını bile mi duymadınız?" diye ikisi birden bağıştılar. "Marabar Mağaraları Marabar tepelerindedir."

"Biz kulüpte ilginç hiçbir şey duymuyoruz. Varsa yoksa tenis ve gülünç dedikodular."

Yaşlı adam belki genç kadının kendi ırkını eleştirmesinin yakışık almadığını hissettiği için, belki onaylaması halinde genç

kızın onun sadakatsizliğini ihbar edeceğinden korktuğu için suskunluğunu korudu. Ama genç adam çabucak, “Biliyorum,” deyiverdi.

“O zaman ne isterseniz anlatın bana, yoksa Hindistan’ı asla anlayamayacağım. Bunlar, akşamın alacakaranlığında bazen gördüğüm tepeler mi? Nasıl bir şey bu mağaralar?”

Aziz açıklamaya girişti, ama hemen anlaşıldı ki kendisi de mağaraları hiç ziyaret etmemişti; her zaman gitmeye “niyetlenmiş”, ama iş ya da özel meseleler onu engellemişti, hem mağaralar çok uzaktaydı. Öğretmen Godbole ona tatlı tatlı takıldı. “Genç adam, azizim, Çaydanlık ve demlik!⁴⁴ Bu yararlı atasözünü hiç duymuş muydunuz?”

“Bu mağaralar büyük müdür?” diye sordu genç kız.

“Yo, büyük değiller.”

“Mağaraları anlatsanıza, Öğretmen Godbole.”

“Benim için onurdur.” Yüzünde gergin bir ifadeyle sandalyesini yakına çekti. Adela sigara paketini alıp Godbole’ye ve Aziz’e ikram ettikten sonra bir tane de kendisi yaktı. Etkileyici bir suskunluğun ardından Godbole, “Kayanın içindeki bir girişten geçerek mağaraya gelirsiniz,” dedi.

“Elephanta’daki mağaralar gibi mi?”

“Yo, hayır, hiç ilgisi yok; Elephanta’da Siva’nın ve Parvati’nin heykelleri var. Marabar’da hiç heykel yok.”

“Çok kutsal olduklarına şüphe yok,” dedi anlatıcıya yardımcı olmak isteyen Aziz.

“Hayır, hayır.”

“Ama birtakım süslemeler vardır herhalde.”

“Hayır, yok.”

“Peki, neden bu kadar ünlüler? Hepimiz ünlü Marabar Mağaraları’ndan söz edip duruyoruz. Boş boş övünüyor muyuz?”

“Hayır, ben tam olarak böyle demezdim.”

“O zaman bu mağaraları hanımefendiye anlatın.”

---

44 Aslı “demliğe kara diyen çaydanlık” şeklinde olup kendisi suçlu olduğu halde başkalarını suçlayan insanları anlatmak üzere başvurulan bir deyiş. Ateşin üzerine konan ve islenen çaydanlık kendi yansımasını pırl pırl demlik üzerinde görünce onu isli zannederek alay edermiş.

“Büyük bir zevkle.” Zevk ne kadar büyük olsa da Godbole bu zevki tatmaktan vazgeçti, bu nedenle Aziz onun mağaralar hakkında bir şeyleri sakladığını anladı. Kendisi de sık sık benzer kısıtlamaların sıkıntısını çektiğinden bunu anladı. Bazen bir vakada asıl önemli noktayı bir kenara bırakıp yüzlerce önemsiz ayrıntı üzerinde durarak Binbaşı Callendar’ı çileden çıkarırdı. Binbaşı onu samimiyetsizlikle suçlardı; belli ölçüde haklıydı da, ama sadece belli ölçüde. Olan şey daha ziyade denetleyemediğı bir gücün zihnini canı istediğinde susturuyordu. Şimdi de Godbole susturulmu tu; bir şeyleri, şüphe-siz istemeyerek, gizliyordu. Ustalıkla yönlendirilirse, belki yeniden kendine hâkim olur, Marabar Ma araları’nın sarkıtlarla dolu olduğunu söylerdi. Aziz ona bunu söyletmeye çalıştı, ama sarkıt da yoktu.

Ikili konuşma sertle meden, dostça bir havada devam etti; Adela alttan alta nelerden söz edildiğini hiç anlamadı. Müslüman’ın nispeten basit ruhunun Kadim Gece’yle kar ıla tığını bilmiyordu. Aziz heyecan verici bir oyun oynuyordu. Karşısındaki insanı bozuk, çalışmayan bir oyuncağı çevirmişti. Eğer  alı saydı, ne o ne de  ğretmen Godbole en ufak bir üstünlük sa layabilirdi; ama bu girişim Aziz’i b y lemi ti ve neredeyse soyut bir d  nceye yakla ıyordu. Gevezelik etmeye devam etti ve her hamlesi, bir hamle yapıldığını bile kabul etmeye yana mayan ve Marabar Ma araları’nda olağanüstü bir şey olup olmadığını ke fetmekten giderek uzaklaşan hasmı tarafından alt edildi.

O anda Ronny  ıkageldi.

Saklama zahmetine girmediğı bir sıkıntıyla bahçeden seslendi: “Fielding’e ne oldu? Annem nerede?”

“İyi akşamlar,” diye karşılık verdi Adela soğuk bir tavırla.

“Hemen gelmenizi istiyorum, annemin ve senin. Polo oynayacağız.”

“Polo oynamayacağız sanıyordum.”

“Her şey değı ti. Bazı askerler geldi. Gelin, hepsini anlatacağım.”

“Anneniz birazdan gelir, efendim,” dedi saygıyla ayağı kal-

kan Öğretmen Godbole. “Bizim zavallı kolejimizde görülecek çok fazla şey yok.”

Ronny adamı hiç dikkate almayıp Adela’yla konuşmaya devam etti; işten çıkar çıkmaz onu polo seyretmek üzere götürmeye gelmişti, çünkü bundan hoşlanacağını düşünüyordu. İki adama karşı kabalık etmek gibi bir niyeti yoktu, ama bir Hindu’yla resmî ilişki dışında bir ilişki düşünemiyordu ve bu adamların ikisi de onun astı değillerdi. Aralarında resmî bir ilişki olmadığından onları unuttu.

Ne var ki Aziz ihmal edilmeye hazır değildi. Son bir saat içinde duyduğu güvenden ve samimi duygulardan vazgeçmeyecekti. Godbole ile birlikte ayağa kalkmamıştı, saldırgan bir senlibenlilikle oturduğu yerden seslendi; “Haydi gelip bize katılın Mr. Heaslop; anneniz dönünceye kadar oturun.”

Ronny’nin cevabı Fielding’in uşaklarından birisine derhal gidip efendisini getirmesini emretmek oldu.

“O bunu anlamayabilir. İzninizle...” Aziz emri yerel dille tekrarladı.

Ronny’nin içinden adamın ağzının payını vermek geçti; bu tipi tanıyordu; bütün tipleri tanıyordu; bu Batılılaşmış şımarık tiplerdendi. Ama o bir devlet memuruydu; “olaylara” karışmaktan kaçınmak göreviydi, bu yüzden sesini çıkarmadı ve Aziz’in yaptığı provokasyonu görmezden geldi. Aziz’in kışkırtıcılığı üzerindeydi. Söylediği her sözde bir münasebetsizlik veya hoş karşılanmayacak bir şeyler vardı. Kanatları kendisini taşımıyordu, ancak mücadele etmeden yere çakılmayı kabullene-miyordu. Kendisine hiçbir zararı dokunmamış olan Mr. Heaslop’a karşı bir terbiyesizlik yapmak niyetinde değildi, ama karşısında, eşitliğin yeniden kurulabilmesi için bir insan olduğunu kabul etmesi gereken bir Anglo-Hintli vardı. Miss Ques-ted’in sır ortağı olmaya niyeti yoktu, sadece desteğini kazanmaya çalışıyordu; Öğretmen Godbole’ye karşı da kaba ve alaycı olmak istemiyordu. Garip bir dörtlüydüler; kendisi alçaktan uçuyordu, Adela ansızın ortaya çıkan bu çirkinliklerden şaşkındı, Ronny burnundan soluyordu ve Brahman ellerini birleştirmiş mahzun gözlerle, dikkate değer hiçbir şey yokmuş gi-

bi diğeri için gözlüyordu. “Bir tiyatro sahnesi” diye düşündü uzaktan, verandasının muhteşem mavi sütunları arasından onları gören Fielding.

“Buraya gelmek için zahmet etme, anne,” diye seslendi Ronny, “hemen yola çıkıyoruz.” Sonra hızla Fielding’e yaklaşip onu bir kenara çekti ve sahte bir samimiyetle, “Dostum, kusura bakmayın, ama Miss Quested’i yalnız bırakmamalıydınız diye düşünüyorum.”

“Özür dilerim, mesele nedir?” diye cevap verdi güler yüzlü görünmeye çalışan Fielding.

“Şey... duyarsız bir bürokrat olduğuma şüphe yok; yine de bir İngiliz kızının iki Hintliyle sigara içtiğini görmekten hoşlanmıyorum.”

“Kendi istediği için burada kaldı ve yine kendi isteğiyle sigara içti, dostum.”

“Evet, İngiltere’de bu çok normal.”

“Bunda ne kötülük var, gerçekten anlamıyorum.”

“Anlamıyorsanız, çok kötü... Adamın terbiyesiz biri olduğunu görmüyor musunuz?”

Aziz gösterişli bir şekilde Mrs. Moore’un koruyuculuğuna soyunmuştu.

“O terbiyesiz biri değil,” diye itiraz etti Fielding. “Sadece biraz sinirleri bozulmuş, o kadar.”

“Değerli sinirlerini ne altüst etmiş ola ki?”

“Bilmiyorum. Ben ayrılırken bir şeyi yoktu.”

“Nedeni benim söylediğim bir şey değildir herhalde,” dedi Ronny onu rahatlatmak istercesine. “Ben onunla konuşmadım bile.”

“Pekâlâ, gelin, kadınlarınızı götürün; böylece felaketten kaçınmış oluruz.”

“Fielding... kötüye çektiğimi falan sanmayın... sanırım bizimle polo oynamaya gelmezsiniz, değil mi? Gelirseniz hepimiz seviniriz.”

“Korkarım ki gelemem, yine de teşekkürler. Beni ihmalci bulduğunuz için çok üzgünüm. Böyle olsun istemezdim.”

Bunun üzerine vedalaştılar. Herkes gücenik ve üzgündü. Öf-

ke sanki topraktan sızıyordu. İnsan acaba İskoçya bozkırlarında veya İtalyan Alpleri'nde de böyle titizlenebilir miydi? Fielding'in daha sonra kendine sorduğu soru buydu. Hindistan'a huzur hiç gelebilecek gibi görünmüyordu. Huzur ya hiç gelmeyecek ya da Öğretmen Godbole'ye yaptığı gibi her şeyi yutacaktı. İşte, al sana bayağı ve iğrenç Aziz; her ikisi de aptal Mrs. Moore ve Miss Quested ve görünüşte terbiyeli ama gerçekte tiksindirici ve birbirinden nefret eden Heaslop ve kendisi.

"Hoşça kalın, Mr. Fielding, çok teşekkür ederiz. Okulunuz çok güzel."

"Güle güle, Mrs. Moore."

"Hoşça kalın, Mr. Fielding, çok güzel bir gün geçirdik."

"Güle güle, Miss Quested."

"Hoşça kalın, Mrs. Moore."

"Hoşça kalın, Dr. Aziz."

"Hoşça kalın, Miss Quested." Rahat olduğunu göstermek için genç kadının elini yukarı aşağı salladı. "Şu mağaraları unutmazsanız, çok, çok iyi olur, unutmazsınız değil mi? Bir çırpıda sizi yukarı çıkarırım."

"Teşekkür ederim..."

Şeytan dürtmüş olmalı ki son bir çabayla ilave etti: "Hindistan'dan bu kadar çabuk ayrılacak olmanız ne yazık! Lütfen kararınızı bir daha gözden geçirin ve gitmeyin."

Birden endişeye kapılan genç kadın, "Hoşça kalın, Öğretmen Godbole," dedi, "ne yazık ki şarkınızı dinleyemedik."

"Şimdi söyleyebilirim," dedi Godbole ve söyledi de.

İnce sesi perde perde yükseldi. Ara sıra bir ritim hissediliyor, ara sıra bir Batı melodisi yanılsaması yaratıyordu. Ama şaşkınlıktan şaşkınlığa düşen kulak, çok geçmeden ipin ucunu kaçırdı ve ne kaba ne de nahoş olan, anlaşılmaz bir ses labirentine daldı. Bilinmeyen bir kuşun şarkısıydı bu. Sadece hizmetkârlar anladılar. Birbirlerinin kulağına fısıldadılar. Sukestanesi toplanan adam havuzdan çıplak çıktı, zevkten aralanan dudaklarının arasından kızıl dili görünüyordu. Şarkı bir süre devam etti ve başladığı gibi birdenbire; belki bir ölçünün ortasında, ana notanın üstündeki notada sona erdi.

“Çok teşekkürler; neydi bu?” diye sordu Fielding.

“Etraflıca açıklayayım. Dinsel bir şarkıydı. Kendimi bir süt-çü kızın yerine koydum. Sri Krişna’ya, ‘Gel, yalnız bana gel,’ diyorum. Tanrı gelmek istemiyor. Sonra gururu bir yana bırakıp ‘Yalnız bana gelme. Çoğalıp yüz Krişna ol ve her birini yüz arkadaşşıma gönder, ama parçalardan biri, ey Evrenin Tanrısı, bana gelsin.’ Ama o yine gelmeyi reddediyor. Bu birçok defa tekrarlanıyor. Şarkı, şu saate, yani akşamüstüne uygun geleneksel Hint müziği şeklinde bestelenmiştir.”

“Ama umarım, Tanrı bir başka şarkıda gelir?” dedi Mrs. Moore nezaketle.

Belki de Mrs. Moore’un sorusunu anlamayan Godbole, “Yo, hayır, o gelmeyi reddediyor,” diye tekrarladı; “Ben gel, gel, gel, gel, gel, gel diyorum O’na. O kulak asmıyor yakarışıma.”

Ronny’nin ayak sesleri uzakta yavaş yavaş kayboldu ve mutlak sessizliğin çöktüğü bir an geldi. Suyun yüzünü tek bir minik dalga bile kırıştırmadı, yaprak kımıldamadı.

VIII

Miss Quested, Ronny’yi İngiltere’de iyi tanıyor olmasına rağmen, karısı olmaya karar vermeden önce onu ziyaret etmenin akıllıca olacağını düşünmüştü. Hindistan onun karakterinde hiç sevmediği yanlarını geliştirmişti. Kendini beğenmişliği, devamlı kusur bulmaya olan düşkünlüğü, incelikten yoksunluğu tropik bir gökyüzü altında fazlasıyla gelişmişti; arkadaşlarının ne düşündüğüne eskiden olduğundan daha kayıtsız görünüyordu; haklı olduğundan daha fazla emindi ya da haksızsa bunun bir önemi yoktu. Haksız olduğu ortaya çıktığında, özellikle çileden çıkıyordu; genç kızın bunu ispatlamak zahmetine girmemesi gerektiğini ima etmeyi her zaman başarıyordu. Adela’nın işaret ettiği hususlar hiçbir zaman konuyla ilgili değildi. İleri sürdüğü savlar inandırıcı, ama işe yaramazdı; Ronny onun kendisi gibi derin bilgi sahibi olmadığını hatırlatıyordu boyuna; o tecrübe sahibi olsaydı bile, nasıl yorumlayacağını bilemeyeceği için bu tecrübe işine yara-

mazdı. Bir devlet okulu, Londra Üniversitesi, bir yıllık hızlandırılmış kurs, taşrada art arda bir dizi görev, bir attan düşme ve ateşli ufak bir hastalık Hindistan'ın ve orada yaşayan herkesin anlaşılması için gereken tek eğitim olarak sunuldu ona; onun anlayabileceği tek eğitim olarak; Ronny'nin yukarısında, bu ülkede bir yıldır değil yirmi yıldır bulunan ve içgüdüleri insanüstü olan Callendarların, Turtonların daha yüksek bilgi alanları uzanıyordu. Ronny'nin kendi hesabına ölçüsüz iddiaları yoktu; ama Adela olmasını isterdi. Çaylak memurun "Ben kusursuz değilim, ama..." anırmasıydı en çok Adela'nın sinirlerine dokunan.

Ronny, Mr. Fielding'in evinde ne kadar kabalaşmıştı; sohbeti dağıtmış ve zor unutulacak bir şarkının yarısında yürüyüp dışarı çıkmıştı. *Tum-tumla* giderlerken Adela onun kendisine öfkelenişini anlamadan, öfkeden neredeyse deliye dönmüştü. Ronny'ye çatmak için bir fırsat çıkmasını arzuluyordu; Ronny de ona gücenik olduğundan ve her ikisi de Hindistan'da bulunduğundan arzu edilen fırsat ortaya çıkmakta gecikmedi. Koleji'nin bahçesinden yeni çıkmışlardı ki ön tarafta annesinin yanında oturan Ronny'nin ona "Şu mağara hikâyesi de neydi?" diye sordüğünü işitti ve hemen saldırıya geçti.

"Mrs. Moore, sizin latif doktorunuz evinde bir parti vermek yerine piknik yapmaya karar verdi; onunla orada buluşacağız – siz, ben Mr. Fielding, Öğretmen Godbole– tam olarak aynı kişiler."

"Nerede?" diye sordu Ronny.

"Marabar Mağaraları'nda."

"Bak, sen," diye mırıldandı Ronny kısa bir suskunluktan sonra. "Peki, ayrıntılara girdi mi?"

"Girmedik. Onunla konuşmuş olsaydın, ayrıntıları belirleyebilirdik."

Ronny gülerek başını salladı.

"Komik bir şey mi söyledim?"

"Sadece değerli doktorunuzun yakasının boynundan nasıl fırladığını düşünüyordum."

"Mağaralardan konuşuyoruz sanmıştım."

“Öyle yapıyorum, zaten. Aziz kravat iğnesinden tozluğuna kadar gayet güzel giyinmiş, ama yakasının arka düğmesini unutmuş; işte, alın size tam bir Hintli: ayrıntıları savsaklamak, ırkının temel özelliklerini açığa vuran miskinlik. Mağaralar bir gardan ve birbirinden kilometrelerce uzaktayken, sanki Charing Cross İstasyonu’ndaki saatmiş gibi mağaralarda randevu vermekle aynı şey bu.”

“Hiç oraya gittin mi?”

“Hayır, ama hakkında her şeyi biliyorum, doğal olarak.”

“Doğal olarak!”

“Bu geziye katılmaya sen de söz verdin mi, anne?”

“Annen hiçbir şeye söz vermiş değil,” dedi Mrs. Moore, umulmadık bir şekilde. “Özellikle de bu polo oyununa. Önce eve uğrayıp beni bırakır mısın, lütfen? Dinlenmek istiyorum.”

“Beni de bırak,” dedi Adela, “ben de polo seyretmek istiyorum, kesinlikle.”

“En iyisi polodan vazgeçmek,” dedi Ronny. Yorulmuş, hayal kırıklığına uğramıştı; kendini kaybederek ders verir gibi yüksek bir sesle, “Bundan böyle Hintlilerle düşüp kalkmanıza izin vermeyeceğim! Marabar Mağaraları’na gitmek istiyorsanız, İngiliz koruması altında gidersiniz,” dedi.

“Bu mağaralardan söz edildiğini hiç duymadım, nasıl bir yer olduğunu ya da nerede olduğunu bilmiyorum,” dedi Mrs. Moore, “ama gerçekten,” –yanındaki yastığa hafif hafif vurdu– “bu kadar dalaşmaya ve sıkıntıya katlanamam.”

Gençler utanmışlardı. Mrs. Moore’u bungalova bıraktılar ve yapacak daha iyi bir şey bulamadıklarından arabayı polo maçına sürdüler. Sinirlerini geren huysuzlukları geçmişti, ama yüreklerindeki sıkıntı devam ediyordu; fırtınalar havayı nadiren temizler. Miss Quested kendi davranışlarını düşünüyor, pek beğenmiyordu. Ronny’yi ve kendisini tartmak ve evlilikleri hususunda makul bir sonuca ulaşmak yerine, mango hakkında konuşurken laf arasında, başkalarının yanında, Hindistan’da kalmak niyetinde olmadığını söylemişti. Ronny ile evlenmeyeceği anlamına geliyordu bu; ama bunu ilan etmenin ne de güzel yoluydu, iyi eğitim görmüş bir kıza ne de yakışır bir davranıştı!

Ronny'ye bir açıklama borçluydu, ama ne yazık ki açıklanacak bir şey yoktu. İlkelerine ve karakterine uygun "etraflica bir konuşma" yapmak için vakit çok geçti. Akşam akşam onun canını sıkmanın, karakteriyle ilgili şikâyetlerini sayıp dökmenin âlemi yoktu... Polo Çandrapur kentinin girişine yakın Meydan'da oynanıyordu. Güneş neredeyse batmak üzereydi ve her ağaç gecenin yaklaşmakta olduğunu sezdiriyordu. Memurların topluca durduğu yerden uzakta bir köşeye yürüdüler; Adela her ikisinin de buna mecbur olduğunu düşünerek ve kendini zorlayarak yeterince olgunlaşmamış fikrini dile getirdi: "Ronny, kor-karım ki, her şeyi enine boyuna konuşmak zorundayız."

"Çok berbat bir huyum var, özür dilerim," oldu Ronny'nin cevabı. "Sana ve anneme emirler yağdırmak gibi bir niyetim yok, ama şu Bengallilerin bu sabah size yarattığı hayal kırıklığı canımı sıktı, bu tür şeylerin bir daha olmasını istemiyorum."

"Ama benim konuşmak istediğim onlar değil..."

"Hayır, ama Aziz de şu mağara işini yüzüne gözüne bulaştırabilir. Davetinin hiçbir anlamı yoktu, bunu sesinin tonundan anladım; onların şirin görünme tarzları bu."

"Ama söylemek istediğim şeyin mağaralarla bir ilgisi yok." Gözlerini rengi atmış otlara dikmişti. "Sonunda ikimizin birbirimiz için yaratılmamış olduğu kanısına vardım, sevgili dostum."

Bu haber Ronny'yi çok incitti. Adela'nın bu ülkede kalmaya-
cağını Aziz'in söylediğini işitmiş, ama üzerinde durmamıştı, zira bir Hintlinin iki İngiliz arasında iletişim kanalı olabileceğini hiçbir zaman düşünmemişti. Kendini tuttu, yumuşak bir sesle, "Sen hiçbir zaman evleneceğimizi söylemedin ki sevgili dostum, ne kendini ne beni bağlamış değilsin; bunun için kendini üzme."

Adela yüreğinin utançla dolduğunu hissetti. Ne kadar nezih-ti Ronny! Fikrini Adela'ya dayatabilirdi, ama onu "nişanlılığa" zorlamadı, çünkü o da, kendisi gibi, kişisel ilişkilerin kutsallığına inanıyordu. İngiliz Göller Bölgesi'nin nefes kesici manza-rasında gerçekleşen ilk buluşmalarında onları birbirine yaklaştıran da bu olmuştu. Adela'nın çetin sınavı sona ermişti, ama bunun sanki daha uzun ve daha acı verici olması gerektiğini hissetmişti. Ronny ile evlenmeyecekti. Evlilik bir rüya gibi

uzaklaşp gidiyordu. “Ama sorunlarımızı tartışalım; bu son derece önemli, yanlış adımlar atmamalıyız. Benim hakkımda ne düşündüğünü bilmek isterim; bunun her ikimize de çok faydası dokunabilir,” dedi.

Ronny üzölmüş ve içine kapanmıştı. “Bu tartışma denen şeye pek inanmam ben; ayrıca Muharrem’in getirdiğı ilave işlerden ölesiye yorgunum, kusura bakma.”

“Ben sadece aramızdaki her şeyin açıklığa kavuşturulmasını ve davranışımı ilgili sormak isteyeceğın sorulara cevap vermek istiyorum.”

“Ama benim soracak bir sorum yok. Sen hakların dahilinde hareket ettin, gelip beni iş başında görmeyi istemekte çok haklıydın; mükemmel bir plandı; her neyse, artık bunu konuşmanın bir yararı yok; bu sadece asabımızı bozar.” Öfkeliydi, yaranmıştı; genç kızı fikrinden döndürmeye çalışmayacak kadar gururluydu; ama onun kendisine karşı yanlış davranmış olduğunu düşünmüyordu, zira kendi yurttaşları söz konusu oldu mu çok yüce gönüllüydü.

Miss Quested ağır ağır, “Sanırım başka bir şey yok, sana ve annene bu kadar sıkıntı vermem bağışlanabilir bir şey değil,” dedi ve hüzünle kasılmış yüzünü altında oturdukları ağaca çevirdi. Küçük, yeşil bir kuş ona bakıyordu; o kadar parlak ve temizdi ki sanki fırlayıp dükkândan yeni çıkmıştı. Bakışları karşılaşınca kuş gözünü kapattı, hafifçe sıçradı ve yuvasına dönmeye hazırlandı. Vahşi bir Hindistan kuşu. Adela ikisinden birinin ya da her ikisinin derin ve tutkulu bir konuşma yapması gerektiğini hissederek, “Evet, başka bir şey yok,” diye tekrarladı. “Bu meselede ikimiz de fazlasıyla İngiliz gibi davrandık, ama sanırım normal de bu.”

“Sanırım, İngiliz olduğumuzdan.”

“Hiç değilse kavgaya etmedik, Ronny.”

“Bu çok saçma olurdu. Ne demeye kavgaya edelim ki?”

“Bence dost kalmalıyız.”

“Dost kalacağımızdan eminim.”

“Elbette.”

İkisi de durumu kabullenir kabullenmez belli belirsiz bir ra-

hatlama hissettiler, sonra bu bir şefkat duygusuna dönüştü ve geçti. Kendi dürüstlükleri yüreklerini yumuşatmıştı; kendilerini yalnız ve mantıksız bulmaya başladılar. Onları karakterleri değil, tecrübeleri ayırıyordu; birbirleriyle olan farklılıkları diğer insanlarla olan farklılıkları kadar büyük değildi; aslında etraflarındaki insanlarla kıyaslandıklarında neredeyse aynı oldukları bile söylenebilirdi. Bir subayın polo midillisini tutan Bhil,⁴⁵ Nevab Bahadur'un arabasını süren Avrasyalı, Nevab Bahadur'un kendisi ve Nevab Bahadur'un ahlâksız torunu; hiçbirisi böyle bir sorunu bu kadar samimiyetle ve soğukkanlılıkla ele alamazdı. Sorunun yalnızca ele alınmış olması bile onu hafifletiyordu. Elbette dosttular ve hep öyle kalacaklardı. Adela, omzunu Ronny'ninkine yaklaştırarak, "Üstümüzdeki şu yeşil kuşun adını biliyor musun?" diye sordu.

"Arıkuşu."

"Hayır, Ronny, kanatlarının üzerinde kırmızı çizgiler vardı.

"Papağan,"⁴⁶ diye tahminde bulundu Ronny.

"Yok, daha neler!"

Söz konusu kuş ağacın kubbesine daldı. Önemi yoktu, ama yine de ne olduğunu bilmek isterlerdi; bir ölçüde yürekleri ferahlardı. Ama Hindistan'da neyin ne olduğunu bilmek mümkün değildir; sadece bir soru sormak bile onun ortadan kalkmasına ya da başka bir şeye dönüşmesine yol açar.

"McBryde'in resimli bir kuş kitabı var," dedi Ronny üzgün bir tavırla. "Kuşlar konusunda pek iyi değilimdir, aslında kendi işimin dışında hiçbir konuda bir işe yaramam, ne yazık ki."

"Ben de. Ben hiçbir konuda bir işe yaramam."

Nevab Bahadur her ikisini de irkiltlen yüksek bir sesle, "Neler duyuyorum?" diye bağırdı. "Ne beklenmedik bir şey bu işitiğim? Bir İngiliz hanımefendi, işe yaramaz olsun? Yo, yo, yo, yo, yo, yo." İyi karşılanacağını bilmenin verdiği güvenle, keyifle gülüyordu.

"Merhaba, Nevab Bahadur! Yine polo seyretmeye mi geldiniz?" dedi Ronny kayıtsızca.

45 Orta Hindistan'ın dağlık bölgelerinde yaşayan bir halk.

46 Kuş "Common iora"dır – Forster'in notu. Bilimsel adı, Aegithina Tiphia.

“Evet, Sahib, evet.”

“Nasılsınız?” dedi Adela kendini toparlayarak. Elini Nevab Bahadur’a uzattı. Yaşlı beyefendi bu kadar hafifmeşrep bir davranıştan onun Hindistan’da yeni olduğuna hükmetti, ama pek kulak asmadı. Yüzlerini açan kadınlar, bu tek hareketle ona o kadar gizemli göründü ki onları kendi yargılarından çok erkeklerinin yargılarına göre değerlendirmek gerektiğini düşündü. Belki de bunda bir ahlâksızlık yoktu. Her neyse, bu üstüne vazife değildi. Yargıç’ı alacakaranlıkta bir genç kızla baş başa görünce, ona bir ikramda bulunmak niyetiyle yanına gitmişti. Yeni, küçük bir otomobili vardı ve onu emirlerine vermek istiyordu. Yargıç teklifin kabul edilebilir olup olmadığına karar verecekti.

Ronny şu anda Aziz ve Godbole’ye karşı gösterdiği terslikten oldukça utanıyordu; şimdiyse hak ettiklerinde Hintlilere karşı saygılı olacağını gösterme fırsatı çıkmıştı. Bu yüzden, kuş hakkında konuştukları zamanki hüznü ve dostça ses tonuyla, “Yarım saatlik bir otomobil gezintisi hoşuna gider miydi?” diye sordu.

“Eve dönmemiz gerekmez mi?”

“Neden?” şaşkınlıkla kıza bakıyordu.

“Sanırım, gidip anneni görmeli ve bundan sonra ne yapacağımızı tartışmalıyım.”

“Nasıl istersen, ama bunun acelesi yok, öyle değil mi?”

“İzninizle sizi eve ben bırakayım, ama önce küçük bir gezinti,” dedi yaşlı adam ve çabuk adımlarla arabasına doğru yürüdü.

“Sana ülkenin benim gösteremeyeceğim bir yönünü gösterebilir; yönetime çok sadık biridir. Biraz değişikliğin hoşuna gideceğini düşündüm.”

Ronny’nin daha fazla canını sıkmamaya karar veren genç kız kabul etti, ama Hindistan’ı görme, tanıma merakı ansızın azalmıştı. Şimdiye kadar hissettiklerinde yapay bir yan vardı.

Arabada nasıl oturacaklardı? Şık torunun arkada bırakılması gerekiyordu. Nevab Bahadur öne bindi, çünkü bir İngiliz kıza yakın oturmak istemiyordu. “İleri yaşıma rağmen, araba sürmeyi öğreniyorum,” dedi. “İnsan denemek istiyor-

sa, her şeyi öğrenebilir.” Sonra başka bir güçlüğü sezerek ilave etti: “Direksiyonu kendim tutmuyorum. Öne oturup şoförüne sorular soruyorum, böylece kendim yapmadan önce yapılan her şeyin sebebini öğreniyorum. Bu yöntemle, İngiliz Kulübü’ndeki nefis davet sırasında yurttaşlarımdan birinin başına gelen türden ciddi, deyim yerindeyse gülünç kazaların önüne geçilmiş oluyor. Bizim iyi Panna Lal’ımız! Umarım, Sahib, çiçekleriniz büyük zarar görmemiştir. Küçük gezintimizi Gangavati yolunda yapalım. Yarım fersah ileri!”⁴⁷ Nevab Bahadur uyuyakaldı.

Ronny şoföre onarım çalışmalarının sürdüğü Gangavati yolu yerine Marabar yoluna çıkması talimatını verdi ve kaybettiği kadının yanına yerleşti. Otomobil hırıldadı ve kasvetli tarlaların üzerindeki set boyunca uzanan şosede hızla yol almaya başladı. Yol kenarındaki ağaçlar cılızdı, aslında bütün manzara vasattı ve kırların bir güzelliğe imkân tanımayacak kadar engin olduğunu düşündürüyordu. Manzaranın her parçası boş yere “Gel, gel,” diye haykırıyordu. Her tarafa yetecek kadar tanrı yoktu. İki genç insan ağızlarını nadiren açtılar ve kendilerini önemsiz hissettiler. Cılız bitki örtüsünden fışkırıyor gibi görünen karanlık her iki yandaki tarlaları tamamen kapladı, sonra yola taşıtı. Ronny’nin yüzü giderek seçilmez oldu: genç kızın onun karakterine duyduğu saygıyı artıran bir olay. Arabanın sarsılmasıyla elleri birbirine değdi ve hayvanlar âleminde çok sık duyulan heyecanlardan birini duydular; bu heyecan onlara yaşadıkları bütün zorluğun âşıklar arasındaki bir kavgadan ibaret olduğunu haber veriyordu. Her ikisi de diğerinin eline daha fazla baskı yapmayacak kadar gururluydu, ama ikisi de ellerini çekmedi; içinde bulundukları anın ve yerin yaratmış olduğu ve bir yıldızböceğinin parıltısı gibi kolayca yok olabilecek sahte bir birlik duygusu onları birbirine yaklaştırdı. Bu duygu her an yok olabilir veya yeniden ortaya çıkabilir; kalıcı olan sadece karanlıktı. Onları saran geceyse, ne kadar mutlak görünse de, ufkun geçmesine izin verdiği gün ışı-

47 Lord Tennyson’ın Kırım Savaşı üzerine 1854’te yazdığı “Hafif Süvari Bölüğünün Hücumu” adlı şiirinden.

ğının ve yıldızların yalanladığı sahte bir birlikten başka bir şey değildi.

Birbirlerini sıkıca kavradılar... çarpma, sıçrama, dönme, havaya kalkan iki tekerlek, fren, setin kıyısındaki bir ağaca çarpma ve hareketsiz kalma. Bir kaza. Küçük bir kaza. Yaralanan kimse yok. Nevab Bahadur uyandı. Arapça haykırdı ve var gücüyle sakalına asıldı.

Ronny, duruma el koymasına yetecek kadar bir süre geçtikten sonra, “Hasar ne kadar?” diye sordu. Telaşa kapılan Avrasyalı, kendi sesinden güç alarak, gayet düzgün bir İngilizceyle, “Bana beş dakika izin verin, sonra sizi nereye istiyorsanız götürüyüm,” dedi.

Ronny genç kızın elini bırakarak, “Korktun mu Adela?” diye sordu.

“Hiç korkmadım.”

“Korkmamayı deliliğin zirvesi olarak görürüm,” diye bağırdı Nevab Bahadur son derece kaba bir tavırla.

“Neyse, olan oldu, ağlayıp sızlamanın bir yararı yok,” dedi Ronny arabadan inerken. “Bu ağaca çarptığımız için şanslıyız.”

“Olan oldu... evet, tehlike geçti, sigaraları tellendirelim, canımız ne istiyorsa yapalım... eğlenmemize bakalım; ah, bağışlaması bol Tanrım...” Yeniden Arapça bir şeyler mırıldanmaya başladı.

“Köprü değildi. Kaydık.”

Kazanın nedenini gören ve herkesin de görmüş olması gerektiğini düşünen Adela, “Kaymadık,” dedi. “Bir hayvana⁴⁸ çarptık.”

Yaşlı adam tiz bir çığlık attı; duyduğu dehşet ölçüsüz ve gülünçtü.

“Bir hayvan mı?”

“Büyük bir hayvan sağ tarafımızda birden karanlıktan çıkıp olanca hızıyla bize çarptı.”

“Vay canına, Adela haklı, boya çizilmiş.”

“Vay canına, hanımefendi haklı,” diye bir yankı gibi tekrar-

---

48 Hayvanlar eskiden Dewas'ta Indore yoluna çıkıyordu; ben hiç görmedim, ama şaşırtıcı derecede ayrıntılı kanıtlarıyla karşılaştım – Forster'in notu.

ladı Avrasyalı. Menteşelerin hemen yanındaki bir yer içine göçmüştü, kapı zor açılıyordu.

“Elbette haklıyım. Kılı sırtını çok net gördüm.”

“Peki, neydi bu hayvan, Adela?”

“Buradaki hayvanları kuşlardan daha iyi biliyor değilim; bir keçi olamayacak kadar iriydi.”

“Kesinlikle keçi olamayacak kadar iri...” dedi yaşlı adam.

Ronny, “Şunu açıklığa kavuşturalım; izini sürelim,” dedi.

“Kesinlikle; şu el fenerini almak ister misiniz?”

İki İngiliz birkaç adım geriye, karanlığın içine doğru ilerlediler, birlikte ve mutluydular. Gençlikleri ve yetiştirilme tarzlarından dolayı kazaya üzölmüş değillerdi. Lastiklerin zikzak çizen izlerini, geriye doğru, kazanın olduğı yere kadar izlediler. Kaza tam köprünün çıkışında olmuştu; hayvan dere yatağından çıkmış olmalıydı. Bakla desenli bir şeridi andıran tekerlek izleri dümdüz geliyor, sonra her şey karışuyordu. Belli ki arabaya dışarıdan bir şey çarpmıştı, ama yoldan bir tek izin okunamayacağı kadar çok şey geçmişti ve el feneri o kadar koyu karanlık gölgeler ve ışık yaratıyordu ki gösterdiği şeyi yorumlayamıyorlardı. Ayrıca, Adela heyecanından çömelip sonunda arabaya saldıran bir başkası değil de oymuş gibi görünönceye kadar etekleriyle yeri süpürdü. Olay her ikisini de rahatlatmıştı. Başarısızlığa uğrayan kişisel ilişkilerini unutmuşlardı ve tozun içinde debelenirken bir serüven yaşıyor gibi hissetmişlerdi.

“Sanırım bir mandaydı,” diye seslendi Adela bu serüvende onlara eşlik etmeyen Nevab Bahadır’la Avrasyalıya.

“Kesinlikle.”

“Tabii bir sırtlan değilse.”

Ronny bu son tahmini onayladı. Sırtlanlar dere yataklarında dolaşırdı ve far ışıkları onların gözlerini alırdı.

“Güzöl, bir sırtlan,” dedi Hintli öfkeli bir ironiyle ve yumruğunu geceye doğru sallayarak. “Mr. Harris!”

“Durun biraz. Bana bir on dakika verin.”

“Sahib sırtlan diyor.”

“Mr. Harris’i hırpalamayın. Bizi takla atmaktan kurtardı. Harris, aferin.”

“Bizi Marabar yoluna getirmek yerine, emirlerime uyup Gangavati tarafına götürseydi, Sahib, bu kaza olmayabilirdi.”

“Bu benim hatam. Yol daha iyi diye bu tarafa gelmesini ben söyledim. Mr. Lesley tepenin eteklerine kadar harika sürdü.”

“Ah, şimdi anlamaya başladım.” Nevab Bahadur kendini toparlamış gibi görünüyordu, kaza için ağır ağır ve üzerinde dik katle durarak özür diledi. Rony, “Rica ederim,” diye mırıldandı, ama özür hakkıydı ve daha önce gelmeliydi; İngilizlerin bunalım anlarında soğukkanlılıklarını yitirmemeleri nedeniyle önemsiz insanlar oldukları sanılmamalıdır. Nevab Bahadur bu işin içinden çok iyi sıyrılamamıştı.

Tam o sırada karşı yönden kocaman bir otomobil çıkıverdi. Ronny yolda birkaç adım ilerledi; otoriter bir sesle otomobile durmasını işaret etti. Otomobilin kaportasında “Mudkul Eyaleti” yazıyordu. Bütün oyunbazlığı ve cana yakınlığıyla Miss Derek otomobilin içinde oturuyordu.

“Mr. Heaslop, Miss Quested, suçsuz bir kadını neden durduruyorsunuz?”

“Bir kaza geçirdik.”

“Ne feci!”

“Bir sırtlana çarptık!”

“Gerçekten çok feci!”

“Bizi arabanıza alır mısınız?”

“Elbette.”

“Beni de alın,” dedi Nevab Bahadur.

“Ya ben ne olacağım?” diye bağırdı Mr. Harris.

“Hey, ne oluyor? Posta treni miyim ben?” dedi Miss Derek kararlı bir ses tonuyla. “Yanımda zaten bir harmonyumla iki köpek var. Biriniz öne oturup küçük buldoğuma dadılık yaparsa üç kişi alabilirim. Daha fazlası olmaz.”

“Ben öne otururum,” dedi Nevab Bahadur.

“Öyleyse, atlayın. Kim olduğunuz hakkında hiçbir fikrim yok.”

Avrupalı gibi görünmeye ve hissetmeye çalışan şoför saldırganca araya girdi: “Hey, benim akşam yemeğim ne olacak? Bütün gece burada tek başıma kalmak istemiyorum.” Karanlığa

rağmen hâlâ başında olan *topi*⁴⁹ Hâkim İrk'in berbat bir dişle katkı yaptığı hazin yüzünün şöyle böyle görünmesine izin veriyordu; bu yüz sanki "Bütün bunlar da nereden çıktı? Bana böyle eziyet etmeyin, siz Siyahlar ve Beyazlar. Ben de sizler gibi bu kahrolası Hindistan'da sıkışıp kaldım ve daha iyi davranılmayı hak ediyorum," der gibiydi.

Her zamanki ağırbaşlılığını yeniden kazanan Nevab Bahadur, "Nussu bisikletle akşam yemeği için sana bir şeyler getirir. Olabildiğince çabuk gönderirim onu. Bu arada sen benim otomobilimi tamir etmeye bak," dedi.

Alalacele hareket ettiler ve Mr. Harris arkalarından kınayan bir bakış fırlattıktan sonra yere bağdaş kurdu. Yanında İngilizler ve Hintliler bulunduğunda, içine kapanıyordu, çünkü kime ait olduğunu bilemiyordu. Kanındaki ters akıntıların etkisiyle bir an için sinirlendiyse de, sonra bu akıntılar birbirine karıştı; artık kendinden başka kimseye ait değildi.

Oysa Miss Derek'in etekleri zil çalıyordu. Mudkul otomobilini çalmayı başarmıştı. Bu iş Mihracesini perişan etmiş olmalıydı, ama Miss Derek'in zerrece umurunda değildi. Mihrace-nin canı istiyorsa onu kapının önüne koyabilirdi. "Sizi yüzüstü bırakan bu insanlara inanmıyorum," diyordu. "İçinde bulunduğum durumdan kurtulmak için dişimi tırnağıma takmasam, hiçbir yerde olamazdım. Zaten otomobile de ihtiyacı yok salağın. İznim sırasında Çandrapur'da bu arabayla görölmem hiç şüphe yok ki onun eyaletinin itibarını artıracaktır. Meseleye böyle bakması gerekir. Zaten başka türlü bakma şansı da yok. Ama Maharanim ona benzemez. Benim Maharanim çok sevile-si biridir. Bu gördüğünüz onun teriyeri, zavalıcılık. Her ikisini de şoförle birlikte arayıp buldum. Düşünsenize; Şefler Toplantısı'na köpekleri götürmek! Aslında, bu oraya Şefleri götürmek kadar akıllıca olabilir." Tiz bir kahkaha attı. "Harmonyum... itiraf ediyorum, harmonyum benim küçük hatam. Bu harmonyum yüzünden az daha trende yakalanıyordum. Onu trende bırakmalıydım. Tanrım!"

---

49 Sıcak ülkelerde güneşten korunmak için giyilen geniş kenarlıklı, hafif ve sert bir şapka.

Ronny gülüşünü bastırmaya çalışıyordu. İngilizlerin yerel eyaletlerin hizmetine girip itibarlarını kaybetmek pahasına, belirli bir nüfuz elde etmelerini onaylamıyordu. Başına buyruk hareket eden birinin gülünç başarılarının yönetime bir faydası yoktu; genç kadına, daha ileri giderse, Hintlileri kendi oyunlarında yenebileceğini söyledi.

“Bu an gelmeden beni her zaman kapının önüne koyuyorlar, ben de başka bir iş buluyorum. Bütün Hindistan benim gibileri için yanıp tutuşan Maharani, Rani⁵⁰ ve Begüm kaynıyor.”

“Gerçekten mi? Hiçbir fikrim yoktu.”

“Nasıl fikriniz olurdu ki, Mr. Heaslop? Miss Quested Maharani hakkında ne bilebilir ki? Hiçbir şey. En azından bilmediğini umuyorum.”

Genç kadının ses tonundan hoşlanmayan Adela, “Bu önemli kişilerin pek de ilginç olmadığını anlıyorum,” dedi sakince. Eli karanlıkta yeniden Ronny’nin eline değdi; tensel hazza bu defa fikir birliği de katılmıştı.

“İşte bunda yanılıyorsunuz. Onlar çok değerli insanlardır.”

“Hanımefendinin yanıldığını pek söyleyemem,” diye araya girdi Nevab Bahadur, etliye sütlüye karışmadan tek başına oturduğu ön koltuktan. “Bir yerli eyalet, bir Hint eyaleti, bir Hint eyaletinin yöneticisinin eşi hiç şüphesiz çok mükemmel bir hanımefendi olabilir; hiçbir şekilde Altesleri, Mudkul Maharani’sinin kişiliğine karşı bir imada bulunduğum düşünülmesin. Ama korkarım ki eğitimsiz biridir, korkarım ki batıl inançları vardır. Aslında başka türlü nasıl olabilir ki? Böyle bir hanım eğitim alma fırsatını nasıl bulsun? Bu batıl inançlar çok berbatır, çok berbat! Bizim Hintli kişiliğimizdeki en büyük kusur!” ve bu eleştiriye güçlendirmek istercesine Avrupa Mahallesi’nin ışıkları sağdaki bir tepenin üzerinde belirdi. Nevab Bahadur’un çenesi düştükçe düştü. “Her yurttaşın görevi batıl inançlardan sıyrılmaktır; Hindu eyaletleri hakkında pek bilgim yok, şu sözünü ettiğiniz eyalet, yani Mudkul (yöneticisinin en az on iki top atışıyla selamlandığını hayal ediyorum) hakkında hiç yok, yine de hiç sanmıyorum ki İngiliz Hindistanı kadar

---

50 Hindu prensesi veya race karısı.

başarılı olmuş olsunlar; burada akıl ve düzenin sağlığı iyi gelen bir sel gibi her yana yayıldığını görüyoruz.”

Miss Derek “Vay be!” dedi.

Genç kızın alaycılığından yılmayan yaşlı adam esip gürlmeye devam etti. Dili çözülmüştü ve söylemek istediği bir sürü şey vardı aklında. Kendisi birçok bağımsız şeften daha büyük bir adam olduğu için Miss Quested’in büyük adamların ilginç olmadığı yönündeki görüşünü desteklemek istiyordu, aynı zamanda da, nezaketsizlik ettiğini düşünmesin diye Miss Quested’a kendisinin ne kadar önemli bir adam olduğunu ne hatırlatmalı ne de söylemeliydi. Konuşmasını bunun üzerine kurdu; onları arabasına aldığı için Miss Derek’e duyduğu minneti, sevimsiz bir köpeği kucağına almaya gönüllü oluşunu, akşam vakti insanlara verdiği sıkıntıdan duyduğu üzüntüyü araya sıkıştırdı. Ayrıca tamircisini bulmak ve torunun ne işler çevirdiğini öğrenmek için şehre yakın bir yerde kendisini bırakmalarını istiyordu. Bütün bu kaygılarını ardı ardına sıralarken dinleyicilerinin hiç ilgi göstermediklerinden ve Yargıç’ın da harmonyumun kılıfının arkasında iki genç kadından birini okşadığından kuşkulandı, ama terbiye gereği konuşmaya devam etti. Sıkılıyorlarsa bu onu ilgilendirmezdi, zira kendisi can sıkıntısı nedir bilmezdi ve onlar biraz uygunsuz davranıyorlarsa yine onu ilgilendirmezdi, çünkü Tanrı bütün ırkları farklı yaratmıştı. Kaza geride kalmıştı; hayatı eskiden olduğu gibi yararlı, seçkin, mutlu devam ediyordu ve özenle seçilmiş bir dizi kelimayle kendisini ifade ediyordu.

İhtiyar çalçene yanlarından ayrıldığında, Ronny hiçbir yorum yapmadı, çok ciddiye almadan polo oyunundan bahsetti; Turton ona birisinin arkasından konuşmakta acele etmemesinin daha akıllıca olacağını öğretmişti; bu yüzden Nevab’ın kişiliğiyle ilgili söyleyeceklerini akşamın ileri saatlerine sakladı. Hoşça kal demek için kaldırdığı eli yeniden Adela’nın eline değdi; genç kız bu eli kuşkuya yer vermeyecek şekilde okşadı; Ronny de karşılık verdi; bu karşılıklı ve kararlı dokunuş kesinlikle bir şeyler ifade ediyor olmalıydı. Bungalovun kapısına geldiklerinde bakiştılar, çünkü Mrs. Moore içerideydi. Konuşmak

Miss Quested'a düşüyordu; sinirli bir şekilde "Ronny, Meydan'da sana söylediklerimi geri almak istiyorum," dedi. Ronny kabul etti ve sonuç olarak nişanlanmış oldular.

İkisi de böyle bir sonucu beklemiyordu. Adela en baştaki çalışılmış ve kibirli kararsızlık haline geri dönmek niyetindeydi, ama uygun zamanı kaçırmıştı. Yeşil bir kuşun veya kıllı bir hayvanın tersine o artık bir etiket taşıyordu. Yeniden kendini aşağılanmış hissetti, çünkü etiketlerden nefret ediyordu ve alışığıyla kendisi arasında tam bu noktada başka bir sahnenin, sonuca ulaşmayı geciktirecek dramatik bir sahnenin yaşanmasını isterdi. Ronny'ye gelince rahatsız olmak şöyle dursun, memnun olmuştu; şaşırmıştı, ama söyleyecek bir şeyi yoktu. Zaten söyleyecek ne vardı ki? Evlenmek ya da evlenmemek, buydu sorun ve onlar da olumlu yönde karar vermişlerdi.

Ronny etrafta karınca gibi kaynayan kanatlı yaratıklardan evi koruyan delikli çinko kapıyı açarken "Hadi gel, her şeyi annee anlatalım," dedi. Annesi gürültüye uyandı. Çok az sözünü ettiği, orada bulunmayan çocukları, Ralph ile Stella'yı görüyordu rüyasında; ondan ne istediklerini hemen kavrayamadı. O da gelecek üzerine bitmez tükenmez düşüncelere dalmaya alışkındı ve bu kadar çabuk sonuçlanması eteklerini tutuşturuyordu.

Nişanlandıkları haberini verdikten sonra Ronny içten ve dürüst bir eleştiri yaptı. "Bana bakın, ikiniz de, Hindistan'ı keyfinizce gezin, görün; Fielding'in evinde kendimi gülünç duruma düşürdüğümü biliyorum, ama... şimdi iş değişti. Kendimden çok emin değildim."

"Görevim hiç şüphe yok ki burada bitiyor, artık Hindistan'ı görmek istemiyorum; şimdi dönüş yolculuğumla ilgilenmeliyim," diye düşündü Mrs. Moore. Mutlu evliliğin anlamını ve birinden Ronny'nin doğduğu iki mutlu evliliğini aklından geçirdi. Adela'nın ebeveynlerinin de mutlu bir evliliği olmuştu, aynı olayın genç kuşak tarafından tekrarlandığını görmek çok hoştu. Eğitim yaygınlaştıkça, idealler yüceldikçe ve kişilikler pekiştikçe böyle evlilikler durmadan artacaktı mutlaka. Ama Mrs. Moore okula yaptığı geziden yorgun düşmüştü, ayakları sızlıyordu, Mr. Fielding onu çok hızlı ve çok uzağa yürütmüş-

tü; arabada bu iki genç canını çok sıkmış, ayrılacaklarını düşündürmüşlerdi ona, şimdi her şey yolunda görünüyordu, ama nikâhtan veya buna benzer bir şeyden her zamanki heyecanıyla söz edemiyordu. Ronny'nin evliliği yoluna girmişti, şimdi İngiltere'ye dönmeli ve diğer iki çocuğuna, istiyorlarsa, yardım etmeliydi. Kendisi evlilik yaşını geçmişti, hatta mutsuz bir evlilik için bile çok yaşlıydı; görevi başkalarına yardım etmekti, ödülüyse sempatik olduğunun söylenmesiydi. Yaşlı hanımlar bundan daha fazlasını beklememeliydi.

Akşam yemeğini yalnız yediler. Gelecek hakkında iyimser ve sevgi dolu konuşmalar yapıldı. Daha sonra olup biten olaylardan söz ettiler ve Ronny gününü kendi bakış açısıyla anlattı. Bu, kadınların gününden çok farklıydı, çünkü onlar eğlenir ya da düşünürken Ronny çalışmıştı. Muharrem yaklaşıyordu, her zamanki gibi Çandrapurlu Müslümanlar belirli bir pipal ağacının⁵¹ dalları altından geçemeyecek boyutlarda kâğıt kuleler inşa ediyorlardı. Sonrasında alışıldığı üzere neler olduğu biliniyordu; kuleler ağacın dallarına çarptı, bir Müslüman pipal ağacına tırmanıp o dalları kesti, Hindular protesto etti, dinsel bir çekişme baş gösterdi ve neler neler oldu, askerî birlikler olaya müdahale etti. Turton'ın himayesi altında görüşme ve uzlaşma komiteleri kuruldu ve Çandrapur'un normal gidişatı askıya alındı. Tören alayı bir başka yoldan mı geçmeliydi, yoksa kulelerin boyu mu kısaltılmalıydı? Müslümanlar ilkini teklif ederken Hindular ikincisinde ısrarcı oldular. Genel Yönetici, ağacın dallarının yapay olarak yere doğru eğildiğini anlayınca kadar Hinduları kayırmıştı. Hindular ağaç dallarının doğal olarak aşağı sarktığını iddia ettiler: ölçümler, planlar, olay yerinde yapılan keşif. Ama Ronny gününden memnundu, çünkü İngilizlerin Hindistan'a ne kadar gerekli olduğunu kanıtlamıştı; onlar olmasa kesin kan dökülürdü. Kendinden memnun ses tonunu tekrar kazanmıştı; hoş gitmek için değil barışı korumak için buradaydı; Adela şimdi karısı olmaya söz verdiğine göre kesinlikle anlayacaktı.

51 Hindistan ve Hindic'in'de yetişen kutsal Hint inciri ağacı; bodhi, pepul, peepal, pipal, pippala ya da ashwattha ağacı adıyla da bilinir.

“Otomobildeki bizim yaşlı beyefendi ne düşünüyor?” diye sordu Adela; sesindeki kayıtsız ton tam da Ronny’nin arzu ettiği şeydi.

“Bizim yaşlı beyefendi, kamu işlerinde hep olduğu gibi, yardımsever ve mantıklı biridir. Onu Hintlilere verdiğimiz davette görmüştün.”

“Gerçekten mi?”

“Korkarım, öyle. İnanılmazlar değil mi, en iyileri bile? Hepsi... er geç arka yaka düğmelerini unuturlar. Bugün üç tip Hintliyle ilişkin oldu; Bataçaryalar, Aziz ve bu adam; üçünün de seni yüzüstü bırakması gerçekten de bir tesadüf değil.”

“Aziz’den hoşlanıyorum, Aziz benim gerçek dostum,” diye araya girdi Mrs. Moore.

“Hayvan bize çarptığında Nevab’ın akli başından gidiyor, talihsiz şoförünü terk ediyor ve Miss Derek’e kendini davet ettiriyor... büyük bir suç değil, evet, büyük bir suç değil, ama hiç bir Beyaz bunu yapmazdı.”

“Hangi hayvan?”

“Marabar yolunda küçük bir kaza geçirdik. Adela onun bir sırtlan olduğunu düşünüyor.”

“Kaza mı?” diye haykırdı Mrs. Moore.

“Önemli bir şey değil. Kimsenin canı yanmadı. Bizi arabasıyla gezmeye çıkaran dostumuz ansızın uykusundan uyanınca, olanları bizim suçumuz sanmış olmalı ki, ‘Kesinlikle, kesinlikle’ diye bir terane tutturdu.”

Mrs. Moore korkuyla ürperdi ve “Bir hayalet!” dedi. Ama ke-lime dudaklarından belli belirsiz döküldü. Gençler, kendi bakış açılarıyla çok meşgul olduklarından, karşılık vermediler; destek görmeyen bu düşünce yok oldu ya da insan zihninin kendini nadiren ifade eden kısmına çekildi.

“Evet, bir suç değil,” diye Ronny tekrarladı, “ama yerliler işte böyle, onları kulübe almamamızın nedenlerinden biri de bu ve Miss Derek gibi düzgün bir kızın nasıl olup da yerlilerin hizmetine girdiğini anlamıyorum... Neyse, benim işime dönmem gerekiyor. Krişna!” Krişna, dosyaları bürosundan getirmiş olması gereken gündelikçi-ydi. Adam geri dönmemişti, Ronny or-

talığı birbirine kattı. Esti gürledi, bağırıp çağırdı; sadece deneyimli bir gözlemci onun gerçekten kızgın olmadığını, dosyaları o kadar da istemediğini, sırf alışkanlıktan kıyameti kopardığını söyleyebilirdi. Uşaklar, ellerinde gemici fenerleri, anlayışlı bir tavırla, etrafta dolaşıp duruyorlardı. Krişna! Yeryüzü yankılandı, Krişna! Gökyüzü yankılandı. Ta ki kendi sesinin yankılarıyla yatışıncaya kadar İngiliz bağırıp durdu; sonra orada olmayan gündelikçiye sekiz anna⁵² ceza kesti ve yapılmayı bekleyen gecikmiş işlerle uğraşmak için bitişikteki odaya çekildi.

“Müstakbel kayınvalidenizle pasyans açar mısınız, sevgili Adela, yoksa bu size fazla sıkıcı mı gelir?”

“İsterim tabii, ama çok fazla heyecan duymuyorum. Sonunda bir karara varılmış olmasından memnunum, ama bana köklü bir değişiklik olmuş gibi gelmiyor. Üçümüz de daha önce neyse, yine oyuz.”

“Bu hissedilebilecek en iyi duygu.” Mrs. Moore iskambil falının ilk sırasını dağıttı.

“Sanırım,” dedi genç kız düşünceli bir şekilde.

“Mr. Fielding’in evinde başka türlü bir karara varılacağından korktum... siyah vale kırmızı kızın üstüne...” Oyunla ilgili tatlı tatlı gevezelik ettiler.

Adela ansızın, “Aziz’le Godbole’ye ülkelerinde kalmayacağını söylediğimi işittiniz,” dedi. “Öyle demek istemedim, peki öyleyse neden söyledim? Yeterince samimi, yeterince dikkatli, yeterince ne bileyim... davranmamış olduğumu hissediyorum. Sanki ölçüyü kaçırmış gibiydim. Bana karşı o kadar iyi davranmış ki gemiye binerken ben de iyi olmak istiyordum, ama bunu bir şekilde beceremedim... Mrs. Moore, eğer insan tam anlamıyla dürüst değilse, yaşamak neye yarar?”

Mrs. Moore kartları masaya yaymaya devam etti. Kelimeler muğlaktı, ama o bunları söyleten huzursuzluğu anlıyordu. Bu duyguyu, bu belli belirsiz pişmanlığı ve kuşkuyu, iki defa, kendi nişanlılıkları sırasında yaşamıştı. Sonra her şey yoluna girmişti, bu defa da evliliğin birçok şeyi yoluna koyacağına şüphe

---

52 Eskiden Pakistan ve Hindistan’da kullanılan ve bir rupinin on altıda biri değerinde bakır para.

yoktu. “Sizin yerinizde olsam hiç dert etmezdim,” dedi. “Bunların nedeni daha çok bu tuhaf çevre; sizinle ben önemli şeyleri bırakıp ıvır zıvıra takılıyorruz; burada insanların bize dediği gibi ‘yeni’yiz.”

“Tedirginliklerimin Hindistan’la ilgili olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?”

“Hindistan...” Sözünün sonunu getirmedi.

“Ona neden hayalet dediniz?”

“Neye hayalet dedim?”

“Bize çarpan hayvana. ‘Bir hayalet!’ dediniz laf arasında.”

“Düşünmeden söylemiş olmalıyım.”

“Herhalde bir sırtlandı.”

“Muhtemelen.”

Pasyans açmaya devam ettiler. Çandrapur’da Nevab Bahadur otomobilini bekliyordu. Şehirdeki evinin (nadiren adım attığı, dayalı döşeli olmayan küçük bir ev) arkasındaki, her zaman hatırı sayılır Hintlilerin evlerinin etrafını saran küçük avluda oturuyordu. Sarıklar sanki karanlığın doğal bir ürünüymüş gibi zaman zaman içlerinden biri köpük gibi öne çıkıyor, ona doğru eğiliyor ve geri çekiliyordu. Nevab Bahadur’un kafası meşguldü, kelimeleri telaffuzu dinsel bir kişiliğe uygundu. Dokuz yıl önce ilk araba sahibi olduğunda sarhoş bir adamı ezip öldürmüştü; adam o zamandan beri onun yolunu göz-lüyordu. Nevab Bahadur Tanrı’nın ve yasaların önünde masumdu; hükmedilen tazminatın iki katını ödemişti, ama yararı yoktu; adam kazaya uğradığı yerin yakınlarında korkunç bir kılıkta onu beklemeye devam ediyordu. Ne bir İngiliz ne de şö-förü bunu biliyordu; ırkını ilgilendiren, sözden çok kanla ifade edilebilecek bir sırdı bu. Kazayla ilgili ayrıntıları şimdi dehşet içinde anlatıyordu; başkalarını tehlikeye atmıştı; iki masum ve saygın konunun hayatını tehlikeye atmıştı. Tekrar tekrar, “Ben ölmüş olsaydım, mesele değildi, nasıl olsa bu bir gün olacak, ama bana güvenmiş olanlar...” diyordu. Yanındakiler korkuyla titreyip Tanrı’dan merhamet dilediler. Sadece Aziz uzak duruyordu, çünkü yaşadığı bir tecrübe onun kendisini tutmasına neden oluyordu. Hayaletleri hor gördüğü için tanımamış

mıydı Mrs. Moore'u? Nevab Bahadur'un torununun kulağına – nadiren karşılaştığı, her zaman hoşlandığı ve hep unuttuğu efeme bir genç– “Biliyorsun ya, Nureddin, biliyorsun ya, sevgili dostum, biz Müslümanların tek kelimeyle bu batıl inançlardan kurtulmamız lazım, yoksa Hindistan asla ilerlemez. Daha ne kadar Marabar yolundaki vahşi domuzun hikâyesini dinlemem gerekiyor?” diye fısıldadı. Nureddin bakışlarını yere çevirdi. Aziz devam etti: “Senin deden başka bir kuşaktan, kendisini çok sever ve sayarım, biliyorsun. Onu suçlayacak değilim, lakin bizim bakış açımızdan yanılıyor, çünkü biz genciz. Bana söz vermeni istiyorum, Nureddin... beni dinliyor musun? Kötü Ruhlara inanmayacağına ve ben ölürsem (çünkü sağlığım giderek bozuluyor) üç çocuğumu da bunlara inanmayacak şekilde yetiştireceğine söz ver.” Nureddin gülümsedi ve uygun bir cevap güzel dudaklarından dökülmek üzereydi ki otomobil çıktı geldi ve dedesi onu aldığı gibi götürdü.

Avrupa Mahallesi'ndeki iskambil falı hâlâ devam ediyordu. Mrs. Moore “Siyah bir vale üstüne kırmızı onlu,” diye mırıldanıyor, Miss Quested ona yardım ediyor ve falın çıkmaza girer gibi olduğu anlarda araya sırtlan, nişan, Mudkul Maharanisi ve Bataçaryalarla ilgili ayrıntıları sıkıştırıyor ve Dünya'nın kaba, kupkuru yüzeyi pürüzsüz bir görünüme bürünüyordu; tıpkı Hindistan'a Ay'dan bakıldığında olduğu gibi. Çok geçmeden iskambil falı açan kadınlar odalarına çekildi; başka yerlerde, heyecanlarını paylaşmadıkları, varlığından bile haberdar olmadıkları başka insanlar henüz uyanmamışlardı. Hiçbir zaman sessiz ve asla kapkaranlık olmayan gece ağır ağır ilerledi, onu diğer gecelerden ayıran gökyüzünden dimdik aşağı inip tekrar yukarı sıçırıyormuş gibi görünen, ardında hiçbir serinlik bırakmayan sert ve güçlü bir yel birkaç kere esti: sıcak mevsim yaklaşıyordu.

IX

Aziz tahmin ettiği gibi hastalandı; hafif bir hastalık. Bu olaylardan üç gün sonra kulübesinde yatağında yatıyor, çok hastay-

miş gibi yapıyordu. Hastanede önemli bir şey olsaydı, rahatlıkla yok sayabileceği hafif bir ateş. Arada bir inliyor ve öleceğini düşünüyordu, ama uzun süre böyle düşünmeye devam etmedi, çünkü çok önemsiz şeyler bile dikkatini dağıtmaya yetiyordu. Günlerden pazardı, Doğu'da her zaman anlamı tartışmalı olan ve tembelliğin mazur görüldüğü bir gün. Uyuklarken hem Avrupa Mahallesi'nden hem de mezbahanın ilerisindeki misyoner kilisesinden gelen çan seslerini işitiyordu; farklı amaçlarla çalınan farklı çanlar. Birinci grup gayretli gayretli Anglo-Hindistan'a seslenirken, diğeri mahcup bir şekilde insanlığa sesleniyordu. Aziz'in birinci gruba itirazı yoktu, diğeri, etkisiz olduğunu bildiğinden, umursamıyordu. Yaşlı Mr. Graysford'la genç Mr. Sorley kıtlık sırasında kimilerine din değiştirtmişlerdi, ama durum düzelince, doğal olarak kendi başlarına kalmışlardı, bunun olduğu her seferinde şaşırıp üzül-müşler, ama hiç ders çıkarmamışlardı. "Mr. Fielding'ten başka hiçbir İngiliz bizi anlamıyor," diye düşündü, "ama onu tekrar nasıl görebilirim? Bu odaya adımını atacak olsa utancımдан ölürüm." Ortılığı toparlaması için Hasan'a seslendi, ama ücret olarak aldığı paranın kalp olup olmadığını verandanın basamaklarında çıkardığı sese bakarak deneyen Hasan hiçbir şey işitmemiş gibi yapabileceğine hükmetti; tıpkı Aziz'in seslenmiş olmasına rağmen seslenmemiş olması gibi o da işitmiş olmasına rağmen işitmemişti. "Al sana Hindistan... nasıl da birbirimize benziyoruz... biz buyuz işte..." Yeniden uyuklamaya başladı ve düşünceleri hayatın farklı farklı yüzeyleri üzerinde dolaşıp durdu.

Düşünceleri yavaş yavaş bir nokta üzerinde sabitlendi: misyonerlere göre Dipsiz Kuyu, Aziz'inse hiçbir zaman bir gamzeden daha derin görmediği bir çukur. Evet, birkaç kızla bir akşam geçirmek istiyordu, şarkı söylemek, çılgınlıklar yapmak, şehvet dolu bir geceyle sonlanacak bir eğlence istiyordu. Evet, yapmak istediği şey buydu. Bunu nasıl yapabilirdi? Binbaşı Calendar bir Hintli olsaydı, gençlerin halinden anlar, Kalküta'ya gitmeleri için soru sormadan iki üç gün izin verirdi. Ama Binbaşı ya astlarının buzdan yapıldığını varsayıyordu ya da onla-

rın Çandrapur çarşısına gittiklerini... her ikisi de iğrenç düşünceler. Bir tek Mr. Fielding...

“Hasan!”

Uşak koşarak geldi.

“Şu göz-sineklerine bir bak, kardeşim!” Tavandan sarkan iğrenç kütleyi işaret etti parmağıyla. Kütlenin çekirdeği elektriğe hürmeten asılmış bir teldi. Elektrik semtine uğramamış, ama onun yerine bir göz-sineği kolonisi gelip gövdeleriyle tel sargısını karartmıştı.

“Huzur, göz-sineği bunlar.”

“Güzel, çok güzel, ama ben seni neden çağırdım?”

“Onları kovalamam için,” dedi Hasan yorucu bir düşünme çabasından sonra.

“Kovunca, hep geri geliyorlar.”

“Huzur.”

“Bu sineklerden kurtul; bunun için benim hizmetkârımsın,” dedi Aziz yumuşak bir ses tonuyla.

Hasan’ın düşüncesi seyyar merdiveni ödünç alsın diye küçük çocuğu Mahmud Ali’nin evine göndermek; aşçıya Primus ocağı yaktırıp su ısıtırmak; kolunda bir kovayla şahsen merdivene çıkıp telin ucunu suya daldırmaktı.

“Güzel, çok güzel. Demek ki ne yapmak gerekiyormuş?”

“Sinekleri öldürmek.”

“Güzel. Öldür öyleyse.”

Hasan uzaklaştı, plan kafasında neredeyse şekillenmişti, küçük çocuğu aramaya koyuldu. Bulamayınca yavaş yavaş yürüyerek verandadaki eski yerine döndü, efendisi şingirtisini duyar korkusuyla rupilerini denemeye kalkışmadı. Pazar çanları cıvılamaya başlarken Doğu da İngiltere’nin varoşları aracılığıyla kendisine dönmüş ve dolambaçlı yollardan geçerken gülünçleşmişti.

Aziz güzel kadınları düşünmeye devam etti. Bu konuda düşünceleri hoyrat olmasa da sert ve kesindi. İçinde doğduğu toplumsal düzen sayesinde bedeninin ne istediğini yıllardır biliyordu ve tıp okumaya geldiğinde Avrupa’nın cinsiyet konusundaki bilgiçliği ve yaygarası midesini bulandırmıştı. Bilim sanki

her şeyi yanlış tarafından ele alıyordu. Bir Alman elkitabında buldukları onun deneylerini açıklamıyordu, çünkü kitapta yer almakla onlar kendi deneyleri olmaktan çıkıyordu. Ona babasının veya annesinin anlattıkları ya da hizmetkârlardan kapıldığı bilgiler... o bu tür bilgileri yararlı buluyor ve yeri geldiğinde başkalarına aktarıyordu.

Ama aptalca bir kaçamak yüzünden çocuklarını utanacakları bir duruma düşürmemeliydi. Saygıdeğer biri olmadığı söylentisinin etrafa yayıldığını düşünün bir! Binbaşı Callendar ne düşünürse düşünsün, toplumsal konumunu da dikkate almalıydı. Aziz görgü kurallarına, onları ahlâki bir haleyle çevirmese de, saygı gösteriyordu; bir İngiliz'den esas olarak burada ayrılıyordu. Göreneklere toplumsaldı. Toplum fark etmediği sürece onu aldatmanın zararı yoktu, çünkü ancak toplum farkına vardığında ona zarar vermiş olurdunuz, o, sadakatsizliğin varlığından bile incinen bir dost ya da Tanrı gibi değildir. Bu konuda kafası çok netti, Kalküta'ya tüymek için nasıl bir yalan uyduracağına kafa yoruyordu; gönderdiği telgrafı ya da mektubu Binbaşı Callendar'a gösterebilecek güvenilir kim var diye düşünüyordu ki avlusundan bir tekerlek sesi işitildi. Biri onu soruyordu. Sevildiği düşüncesi ateşini yükseltti ve sahici bir iniltiyle yorganına sarıldı.

"Aziz, sevgili dostum, bizi çok endişelendirdin," diyordu Hamidullah'ın sesi. Gelenler yatağına art arda pat, pat oturdular; bir, iki, üç, dört.

"Bir doktor hasta düşmüşse, bu ciddi bir meseledir," dedi yardımcı mühendis Mr. Seyid Muhammed'in sesi.

"Bir mühendisin hastalanması da aynı derecede ciddi bir meseledir," polis müfettişi Mr. Hak'ın sesi.

"Evet, hepimiz fazlasıyla önemliyiz, maaşlarımız bunu kanıtıyor."

Mühendisin yeğeni Rafi incecik çocuk sesiyle, "Dr. Aziz geçen perşembe öğleden sonra okul müdürünün evinde çaya davetliydi," dedi. "Davete katılan Öğretmen Godbole'nin de hastalanması oldukça garip değil mi?"

Kuşku ateşi her birinin yüreğini dağladı. Otoriter bir ses to-

nuyla “Zırva!” diye sesini yükselten Hamidullah onları yatıştırdı.

Kendilerinden utanan diğerleri, “Kesinlikle zırva,” diye yansılar gibi tekrarladılar. Bir rezalet çıkarmayı başaramayan genç hayta kendine güvenini yitirdi ve ayakta durmaya devam ederken sırtını duvara yasladı.

Duyduğu habere şaşırان Aziz, “Öğretmen Godbole hasta mı olmuş?” diye sordu, “Gerçekten çok üzıldüm.” Zeki ve acınası yüzü yorganının parlak kırmızı kıvrımları arasından çıkıverdi. “Nasılsınız, Mr. Seyid Muhammed, Mr. Hak? Sağlığımı merak etmiş olmanız büyük incelik! Nasılsın, Hamidullah? Ama bana kötü haberlerle geldiniz. Nesi varmış dostumuzun?”

“Neden sen cevap vermiyorsun, Rafi? Ne de olsa büyük otoritesin ya?” dedi amcası.

“Evet, Rafi büyük adam,” dedi Hamidullah onu biraz daha batırmak için. “Rafi, Çandrapur’un Sherlock Holmes’u. Konuş, Rafi.”

Yerin dibine geçen çocuk, “İshal,” diye mırıldandı, ama söz ağzından çıkar çıkmaz cesareti geri geldi, çünkü konumunun güçlendiğini hissetmişti. Kuşku alevleri, farklı yönde de olsa, yaşlıların yüreklerini bir kez daha yokladı. Bu ishal gerçekte koleraanın ilk aşaması olabilir miydi?

“Böyleyse durum çok ciddi demektir: daha mart sonuna yeni vardık. Neden bana haber veren olmadı?” diye sesini yükseltti Aziz.

“Dr. Panna Lal ona bakıyor, efendim.”

“Tabii ya. İkisi de Hindu; alın size ipucu; sinekler gibi birbirlerine yapışır, her şeyi karanlıkta bırakırlar. Rafi, gel buraya. Otur. Bütün ayrıntıları anlat bana. Kusma da var mı?”

“Evet, efendim. Ayrıca çok sancı çekiyor.”

“Anlaşıldı. Yirmi dört saat içinde ölecek.”

Herkes beyninden vurulmuşa dönmüştü, ama Öğretmen Godbole bir dindaşıyla ilişki kurduğu için cazibesini biraz kaybetmişti. Acı çeken biri olarak onları eskisi kadar heyecanlandırmıyordu. Çok geçmeden onu enfeksiyonun kaynağı olarak suçlamaya başladılar. “Bütün hastalıklar Hindulardan kaynak-

lanıyor,” dedi Mr. Hak. Mr. Seyid Muhammed Allahabad ve Ujjain’de dinî fuarları ziyaret etmişti ve onları alaycı bir küçümsemeyle anlatıyordu. Allahabad’da akan bir su vardı, pislikleri alıp götürüyordu, ama Ujjain’de küçük Sipra nehrinin önüne set çekilmişti ve yıkanan binlerce insan mikroplarını havuza bırakıyordu. Kızgın güneşten, tezeklerden, çuhaçiçeklerinden ve bazıları sokaklarda anadan doğma çıplak dolaşan Sadhuların⁵³ kamplarından tiksintiyle söz ediyordu. Ujjain’deki baş mabudun adı sorulduğunda bilmediğini söyledi, sormaya, soruşturmaya tenezzül etmemişti, böyle önemsiz şeylere harcayacak zamanı yoktu. Esip gürlemesi hayli sürdü, heyecana kapılıp Pencapca konuşmaya başladı (o taraflıydı) kimse bir şey anlamadı.

Aziz, dininin övüldüğünü iştikten hoşlandı. Ruhunun yüzeyi yatıştı, derinlerde güzel imgeler oluştu. Mühendis’in yaygaracı veryansını bitince, “Bunlar tam da benim düşüncelerim,” dedi. Ayası dışarı gelecek şekilde elini yukarı kaldırdı, gözleri ışıldamaya başladı, yüreği şefkatle doldu. Yorganından biraz daha çıkarak Galib’den⁵⁴ bir şiir okudu. Şiirin daha önce aralarında geçen konuşmalarla bir ilgisi yoktu, ama içinden gelmişti ve diğerlerinin yüreğine hitap ediyordu. Hepsinin yüreğine dokunmuştu, dokunaklılığın sanatın en yüksek biçimi olduğunda fikir birliğine vardılar; bir şiir, dinleyene kendi zayıflığını duyumsatarak onun yüreğine dokunmalı ve insanlıkla çiçekler arasında karşılaştırmalar yapmasına vesile olmalıydı. Sefil yatak odası sessizliğe büründü; aptalca entrikalar, dedikodu, huzursuzluk yatışırken, havayı ölümsüz kabul edilen kelimeler doldurdu. Tek bir Hindistan’ın olduğu hissi bir savaş çağrısı olarak değil de huzurlu bir güvence olarak günde me geldi; ta ki başlarını başka bir ülkeye çevirinceye kadar süren bir güvence. Galib her ne hissetmiş olursa olsun, neticede Hindistan’da yaşamıştı; bu, onların birliğini sağlamlaştırıyordu. Galib laleleri ve gülleriyle beraber ölmüştü, ama laleler ve

53 *Sadhu* ya da *saddhu*: Hinduizm’de münzevi kutsal kişi, ulu bilge.

54 Mirza Galib (1797-1869): Asıl adı Mirza Asadullah Baig Han olan Britanya koloni dönemi ve Babür Şah döneminde yaşamış klasik Urduca ve Farsça şiirleriyle tanınan şair.

güller ölmez. O şarkısını söylerken Kuzey'in kardeş krallıkları –Arabistan, Acemistan, Fergana, Türkistan– hüzünle (çünkü bütün güzellikler hüzünlüdür) ellerini uzatıyorlardı ve her sokağın ve her evin birbiriyle didiştği gülünç Çandrapur'u selamlıyor, ona bir ülke olduğunu ve bir ruhu bulunduğunu söylüyorlardı.

Odadakilerden sadece Hamidullah şiirden az çok anlardı. Diğerleri kaba sabaydılar ve zekâ seviyeleri düşüktü. Yine de şiiri zevkle dinlediler, çünkü edebiyat uygarlıklarından kopmamıştı. Polis müfettişi, mesela, şiir okuyarak Aziz'in ne kendini küçülttüğüne hükmetti ne de güzellikten kendini korumak isteyen bir İngiliz gibi kahkahayı bastı. Boş bir kafayla oturmakla yetindi ve çoğu hayli bayağı olan düşünceleri yeniden kafasına dolduğunda, bunlar memnuniyet verici bir canlılık kazandılar. Şiirin kimseye bir “yararı” dokunmamıştı, ama şu dünyanın gelip geçiciliğini hatırlatıyordu, güzelliğin kutsal dudakları arasından çıkan bir soluktu, iki toz dünyası arasında bir bülbüldü. Krişna'ya sesleniş kadar belirgin olmasa da, yine de yalnızlığımızı, bir başınalığımızı, bir türlü gelmeyen, ama varlığı büsbütün imkânsız olmayan bir dosta ihtiyacımızı dile getiriyordu. Şiir Aziz'in düşüncelerini yine kadınlara çevirdi, ama farklı bir şekilde: daha az katı, daha yoğun. Şiir kimi zaman üzerinde böyle bir etki bırakırdı, kimi zaman da sadece yurtseverlik duygularını güçlendirirdi ve hiçbir zaman hangi etkinin ortaya çıkacağını önceden kestiremezdi. Ne bunun için ne de hayatındaki diğer şeyler için bir kural bulabilmişti.

Hamidullah, can sıkıcı bir komiteye giderken uğramıştı; eşraftan oluşan milliyetçi eğilimli komitede Hindular, Müslümanlar, iki Sih, iki Parsi, bir Caynist⁵⁵ ve bir Yerli Hristiyan vardı; içlerinden gelmeseyse de birbirlerini sevmeye çalışıyorlardı. İçlerinden biri İngilizleri yerden yere vurduğu sürece her şey yolunda gidiyordu, lakin olumlu hiçbir şey elde edebilmiş değillerdi; İngilizler Hindistan'ı terk edecek olsalar komite de yok olurdu. Hamidullah sevdiği ve uzaktan akrabası olan Aziz'in si-

---

55 Jain dharma olarak da bilinen Caynizm hiçbir canlıya şiddet uygulamama (*ahimsa*) ilkesini benimsemiş Hint dinlerinden biridir.

yasete bulaşmamış olmasından memnundu; onsuz bir yerlere gelinmiyor olsa da siyaset insanın kendisine ve mesleğine zarar veriyordu. Cambridge'i, sona ermiş bir başka şiir gibi hüznle düşündü. Yirmi yıl önce orada ne kadar mutluydu! Mr. ve Mrs. Bannisterların papaz evinde siyasetin hiçbir önemi yoktu. Orada oyunlar, iş ve arkadaşlık iç içe geçmişti ve bir ulusun hayatı için yeterli altyapı olarak görünüyordu. Buradaysa her şey entrika, her şey korkuydu. Mr. Seyid Muhammed ve Mr. Hak, buraya onun arabasıyla gelmiş olsalar da güvenilmeyi hiç hak etmiyorlardı, öğrenci dersin, akrebin tekiydi. Aziz'e doğru eğildi, "Aziz, sevgili dostum, bizim gitmemiz gerekiyor; geç bile kaldık. Çabuk iyileşmeye bak, yoksa bizim küçük arkadaş grubumuz sensiz ne yapar?"

"Bu sevgi dolu sözleri hiç unutmayacağım," diye karşılık verdi Aziz.

"Benim için de çok kıymetlisin," dedi Mühendis.

"Teşekkür ederim, Mr. Seyid Muhammed."

"Benim için de," "Benim için de," diye haykırdı diğerleri; hepsi içlerindeki iyilik ölçüsünde kımıldanmıştı. Küçük ama söndürülemez alevler! Konuklar, Hasan'ın bir koşu gidip çarşıdan getirdiği şeker kamışından çiğner ve Aziz bir fincan baharatlı süt içerken yatağın üzerinde oturmaya devam ettiler. Tam o sırada bir başka arabanın sesi işitildi. O çirkin Mr. Ram Chand'ın kullandığı arabayla Dr. Panna Lal geldi. Odaya alelacele bir hasta odası havası verildi yeniden ve hasta yorganının altına girdi.

"Beyler, beni mazur görün, Binbaşı Callendar'ın emriyle Mr. Aziz'in sağlığını sormaya geldim," dedi Hindu; sırf merakından geldiği bu softa yuvası sinirlerine dokunmuştu.

"İşte yatıyor şurada," diye Hamidullah eliyle yorganın altındaki kabarıklığı işaret etti.

"Dr. Aziz, Dr. Aziz sizden haber almaya geldim."

Aziz ifadesiz bir yüzle Dr. Panna Lal'in elinde tuttuğu termometreye baktı.

"Elinizi de uzatın, lütfen." Aziz'in elini tuttu, gözünü tavan-
daki göz-sineklerine dikti ve sonunda, "Ateşi var," dedi.

“Sanırım, çok fazla değil,” dedi Ram Çand sorun çıkartma arzusuyla.

“Biraz var; yataktan çıkmamalı,” diye tekrarladı Dr. Panna Lal ve Aziz’in ateşinin kaç dereceye çıktığı bilinmesin diye termometreyi silkti. Dapple’la yaşadığı felaketten beri genç meslektaşından nefret ediyordu, ona bir kötülük yapmaya ve Binbaşı Callendar’a onun hasta numarası yaptığını bildirmeye can atıyordu. Ama günün birinde kendisi de bir gün yatakta kalmak isteyebilirdi, ayrıca Binbaşı Callendar her ne kadar yerlilerden her çeşit kötülüğü bekliyor olsa da, birbirleri hakkında laf yetiştirdiklerinde hayatta inanmazdı. Öyle görünüyordu ki anlayış göstermek en güvenli yoldu. “Miden nasıl?” diye sordu, “Başın nasıl?” Ve boş fincanı görünce bir süt diyeti tavsiye etti.

“Hepimizi çok rahatlattınız, çok iyisiniz, Doktor Sahib,” dedi ona biraz yağ çekmek isteyen Hamidullah.

“Ben sadece görevimi yapıyorum.”

“Ne kadar meşgul olduğunuzu biliyoruz.”

“Evet, bu doğru.”

“Şehirde ne kadar çok hastalık var.”

Doktor bu sözde bir tuzak olduğundan şüphelendi; hastalık olduğunu ister kabul etsin ister reddetsin sözleri aleyhine kullanılabildi. “Hastalık her zaman var,” diye karşılık verdi, “ben de her zaman meşgulüm. Doktorluğun doğası böyle.”

“Bir dakikası bile yok, şimdi de son sürat Koleje dönmesi gerekiyor,” dedi Ram Çand.

“Öğretmen Godbole’ye mi bakıyorsunuz?”

Doktor, mesleki bir suskunluğa büründü.

“İnşallah, ishali düzelmiştir.”

“Düzeliyor, ama ishal değildi.”

“Onun için biraz endişelendik; kendisi Dr. Aziz’in yakın dostudur. Şikâyetinin ne olduğunu bize söylerseniz, minnettar kalırız.”

Temkinli bir suskunluktan sonra, “Hemoroit,” dedi Dr. Lal.

“İşte senin koleran, Rafi, kuzum,” diye bağırdı, kendini daha fazla tutamayan Dr. Aziz.

“Kolera, kolera, bakalım daha neler çıkacak? Şimdi sırada ne

var?” diye bağırdı etekleri tutuşan doktor. “Hastalarım ile ilgili bu yalanları kim yayıyor?”

Hamidullah suçluyu işaret etti.

“Kulağıma kolera lafı geliyor, kulağıma hıyarcıklı veba lafı geliyor, kulağıma envai çeşit yalan geliyor. İş daha nerelere vardıracaklar diye soruyorum bazen kendi kendime. Şehir yalan haber kaynıyor; bu yalanları ortaya atanlar bulunup ibretiâlem için cezalandırılmalı.”

“Rafi, duyuyor musun? Şimdi söyle bakalım, neden kafamızı bu zırvalarla doldurdun?”

Öğrenci bunu bir başka çocuktan duyduğunu söyledi, ayrıca hükümetin onları kullanmaya zorladığı kötü gramerin kelimelere bazen yanlış anlamlar yüklediğini ve böylece öğrencileri yanlışla sürüklediğini ileri sürdü.

“Doktora karşı bir suçlamada bulunman için bir sebep değil bu,” dedi Ram Çand.

“Kesinlikle, kesinlikle,” dedi bir tatsızlık çıkmasından endişelenen Hamidullah. Kavgalar çok çabuk çıkıyor ve çok hızlı büyüyordu; Mr. Seyid Muhammed’le Mr. Hak öfkeli görünüyordular, her an patlamaya hazır gibiydiler. “Gerektiği gibi özür dilemelisin, Rafi; görüyorum ki amcan da bunu istiyor,” dedi. “Dikkatsizliğin yüzünden bu beyefendinin canını sıktığın için pişman olduğunu söylemiş değilsin henüz.”

“O henüz bir çocuk,” dedi yatışan Dr. Panna Lal.

“Çocuklar bile öğrenmelidir,” dedi Ram Çandra.

“Sizin kendi çocuğunuz sanırım daha ilk sınavlarını bile veremedi,” dedi ansızın Seyid Muhammed.

“Ah, sahi mi? Evet, belki de. Ama o Prosperity Printing Press’te akrabaları olmak gibi bir avantaja sahip değil.”

“Tabii siz de onların davalarını mahkemede takip etmek gibi bir avantaja sahip değilsiniz artık.”

Seslerini karşılıklı olarak yükselttiler. Üstü kapalı imalarla birbirlerine saldırıp aptalca bir kavgaya tutuştular. Hamidullah’la doktor aralarını bulmaya çalıştılar. Bu hayhuyun arasında birisinin “Pekâlâ, Aziz hasta mı, değil mi?” dediği işitildi. Mr. Fielding fark edilmeden odaya girmişti. Hepsini ayağa fırla-

dı; Hasan İngiliz'in onuruna göz-sineklerinin konduğu tele bir şeker kamışı fırlattı.

Aziz soğuk bir tavırla, "Oturun," dedi. Ne oda ama! Nasıl bir toplantı! Sefil ve çirkin konuşmalar, zemin şeker kamışı kırıntıları, fındık fıstık kabuklarıyla dolu, yer yer mürekkep lekeleri var ve pis duvarlardaki resimler çarpık duruyor; *punka* yok. Aziz böyle bir ortamda ve üçüncü sınıf insanlar arasında yaşamak istemiyordu. Bu kafa karışıklığı içinde, alay ettiği ve sataşılmasına izin verdiği, hiçbir önemi olmayan Rafi'yi düşündü sadece. Çocuk evden mutlu ayrılmalıydı, tersi konukseverliğe sığmazdı.

"Mr. Fielding büyük bir nezaket göstererek dostumuzu ziyaret etmeye gönül indirdi," dedi polis müfettişi. "Bu fevkalade kibarlıktan çok etkilendik."

"Onunla böyle konuşmayın, o bunu istemez; üç sandalye de istemez, neticede üç İngiliz değil kendisi," diye parladı Aziz. "Rafi, buraya gel, otur şuraya. Mr. Hamidullah'la beraber gelmene sevindim, sevgili çocuğum, seni görmek iyileşmeme yaradım edecek."

"Yanlışlarımı bağışlayın," dedi Rafi durumunu sağlamlaştırmak için.

"Eee, Aziz, hasta mısınız, değil misiniz?" diye tekrar sordu Fielding.

"Binbaşı Callendar'ın size hastalık numarası yaptığımı söylediğine şüphe yok."

"Peki, numara mı yapıyorsunuz?" Odadakiler dostça, keyifle gülüştüler. "En iyisinden bir İngiliz," diye düşündüler; "ne kadar cana yakın!"

"Bunu Dr. Panna Lal'a sorun."

"Ziyaretimle sizi yormadığımdan emin misiniz?"

"Elbette değilim. Küçük odamda zaten altı kişi var. Teklifsizliğimi bağışlarsanız, kalın lütfen." Yeniden Rafi'yle konuşmak üzere öbür tarafa döndü; müdürünün gelmesiyle, hakkında yaydığı iftiralara hatırlayarak dehşete düşen Rafi kaçıp gitmekten başka bir şey istemiyordu.

"Aziz hasta olmadan hasta," dedi bir sigara ikram eden Hamidullah. "Sanırım çoğumuz aynı durumdayız."

Fielding bunu kabul etti; bu cana yakın, duyarlı dava vekiliyle iyi anlaşıyorlardı. Hayli samimi olmuşlardı ve birbirlerine güvenmeye başlamışlardı.

“Bütün dünya ölüyor gibi görünüyor, yine de ölmüyor; bu yüzden iyiliksever bir İlahi gücün varlığına inanmalıyız.”

Dinin övülmüş olduğunu düşünen polis memuru, “Bu doğru, çok doğru!” dedi.

“Mr. Fielding buna gerçekten inanıyor mu?”

“Neye inanıyor muyum? Dünyanın ölmediğine mi? Bundan kesinlikle eminim!”

“Yo, yo... İlahi gücün varlığına.”

“İşin doğrusu, ben İlahi gücün varlığına inanmam.”

“Peki, bu durumda nasıl Tanrı’ya inanabilirsiniz?” diye sordu Seyid Muhammed.

“Ben Tanrı’ya inanmam.”

Bu sözleri duyanlar “Ben sana dememiş miydim?” dercesine hafifçe kıpırdandılar, Aziz bir an dehşete düşmüş gibi göründü. “İngilizlerin çoğunun ateist olduğu gerçekten doğru mu?” diye sordu Hamidullah.

“Eğitimli ve düşünmesini bilen insanları mı kastediyorsun? Onlar böyle yaftalanmayı sevmeseler de sanırım bu sorunun cevabı evet. Gerçek şu ki Batı artık günümüzde inanıp inanmamayı mesele etmiyor. Elli yıl önce, hatta siz ve ben gençken, bu konuda hayli yaygara yapılırdı.”

“Peki, bu durumda ahlâkta da bir düşüş görülmüyor mu?”

“Bu neye ahlâk dediğinize bağlı... evet, evet, sanırım ahlâk düşüşe geçiyor.”

“Kusura bakmazsanız bir şey sormak istiyorum, durum böyleyse İngiltere Hindistan’ı ele geçirmiş olmasını nasıl gerekçelendiriyor?”

İşte yine başlıyordu! İşte yine siyaset! “Bu benim pek kafa yorduğum bir sorun değil,” diye cevap verdi. “Ben şahsen sırf bir işe ihtiyacım olduğu için buradayım. İngiltere’nin neden burada olduğunu veya olmasının gerekip gerekmediğini söyleyemem. Bu beni aşar.”

“Nitelikli Hintlilerin de eğitim alanında işe ihtiyacı var.”

“Tahmin ederim; ama önce ben geldim,” dedi Fielding gülümseyerek.

“Bir kere daha özür dilerim; Hintliler dururken bir işi bir İngiliz’in alması adil mi? Elbette belirli bir kişiyi kastetmiyorum. Biz şahsen sizin burada olmanızdan çok memnunuz ve bu samimi konuşmadan çok yararlanıyoruz.”

Bu tür bir konuşmaya verilecek bir tek cevap vardı: “İngiltere Hindistan’ı kendi çıkarı için elinde tutuyor.” Ne var ki Fielding’in içinden bu cevabı vermek gelmiyordu. Dürüst davranma gayreti onu tüketmişti. “Burada bulunmaktan ben de memnunum,” dedi. “Cevabım bu, tek mazeretim bu. Adalet hakkında bir şey söyleyemem. Dünyaya gelmiş olmam bile adil olmayabilir; ne zaman soluk alsam, bir başkasının havasını solumuş oluyorum, öyle değil mi? Yine de dünyaya gelmiş olduğuma memnunum, burada bulunduğuma da. İnsan, ne kadar ciğeri beş para etmez biri de olsa, sonuçta mutluyorsa, bu bir haklı nedendir.”

Hintlilerin kafası karışmıştı. Bu düşünce tarzı onlara yabancıydı, ama kelimeler çok açık, çok iç karartıcıydı. Laf arasında adalet ve ahlâka bir miktar övgü düzülmezse, söylenen söz kulaklarını rahatsız eder, akıllarını durdururdu. Söyledikleriyle hissettikleri (sevgi söz konusu değilse) nadiren aynı olurdu. Sayısız düşünsel uzlaşmaları vardı, bunlara burun kıvrıldığında düşünmekte zorlanıyorlardı. Bu lafları en iyi Hamidullah anlamıştı. “Peki, Hindistan’da bulunmaktan mutlu olmayan İngilizler... onların bir mazereti yok mu?” diye sordu.

“Yok. Kapı dışarı edin onları.”

“Onları diğerlerinden ayırt etmek zor olabilir,” diye güldü Hamidullah.

“Zor olması bir yana, yanlış olur,” dedi Mr. Ram Chand. “Hiçbir Hintli beyefendi insanları kapı önüne koymayı onaylamaz. Biz bu hususta başka uluslardan ayrılıyoruz. Biz maneviyata önem veririz.”

“Doğru, çok doğru,” dedi polis müfettişi.

“Doğru mu, Mr. Hak? Manevi değerlere önem verdiğimizizi düşünmüyorum. Eşgüdüm sağlayamıyoruz, eşgüdüm sağ-

layamıyoruz, iş her zaman gelip buna dayanıyor. Bir randevuyu kaçırmayalım, bir treni yakalayalım, olacak şey değil. Hindistan'ın sözüm ona maneviyatında daha başka neler var? Sizinle benim Eşraf Komitesi'nde olmamız gerekirdi, ama değiliz, dostumuz Dr. Lal hastalarının yanında olmalıydı, ama değil. Böyle devam ediyoruz ve bence kıyamete kadar da böyle devam edeceğiz.”

Yeniden kendine güvenini kazanan Dr. Panna Lal, “Ne kıyameti? Saat daha on buçuk bile değil, ha, ha, ha!” diyerek güldü. “Beyler bir iki kelime etmeme izin vererseniz, bunun ne kadar ilginç bir sohbet olduğunu söylemek ve çocuklarımızı eğittiği, onları tecrübesinden ve fikirlerinden yararlandığı için Mr. Fielding’e teşekkürlerimi ve minnetimi ifade etmek istiyorum...”

“Dr. Lal!”

“Dr. Aziz?”

“Bacağımın üzerinde oturuyorsunuz.”

“Özür dilerim, ama sizin de bana tekme attığınız söylenebilir.”

“Haydi, çıkalım, her halükârda hastayı yoruyoruz,” dedi Fielding ve tek sıra halinde çıktılar; dört Müslüman, iki Hindu ve bir İngiliz. Avlunun gölge yerlerinde bekleyen arabaları çağırırken verandada beklediler.

“Aziz size çok değer veriyor; hastalığı konuşmasını engelledi.”

“Çok iyi anlıyorum,” dedi, bu ziyaretten hayal kırıklığına uğrayan Fielding. Kulüpte hakkında yapılan yorum geçti aklından: “Her zamanki gibi kendini küçük düşürüyor.” Atını bile getirtememişti. İlk karşılaşmalarında Aziz'den çok hoşlanmış ve bu defa daha ileri gideceklerini ummuştu.

X

Son bir saat içinde sıcaklık birden yükselmişti; sokaklar bomboştu; bir sonuç vermeyen bu konuşmalar sırasında sanki bir felaket insanlığı silip süpürmüş gibiydi. Aziz'in kulübesinin karşısında astrolog iki kardeşe ait yarım kalmış büyük bir inşaat vardı ve inşaatın üzerinde bir sincap baş aşağı sarkmıştı; kar-

nını sıcaktan kavrulan yapı iskelesine dayamıştı, uyuz kuyruğu seğiriyordu. Evin tek sakini gibi görünüyordu; sonsuzlukla uyumlu⁵⁶ ciyaklamaları, hiç kuşkusuz, diğer sincaplar dışında kimseye çekici gelmiyordu. Kahverengi kuşların⁵⁷ cayırtı kopardığı ve böcek aramaya çalıştıkları tozlu bir ağaçtan gürültüler geliyordu; bir başka kuş, görünmez bakırcı, “tak, tak”larına başlamıştı. Canlıların büyük çoğunluğu için kendine insan diyen azınlığın arzu ve kararlarının pek önemi yoktur. Hindistan nüfusunun çoğunluğu Hindistan’ın nasıl yönetildiğini umursamaz. İngiltere’de aşağı sınıftan hayvanların da İngiltere için endişelenmediği doğrudur, ancak bu umursamayış tropik bölgede daha belirgindir; dilsiz dünya burnunun dibindedir ve insanlar yorulur yorulmaz kontrolü yeniden ele almaya hazırdır. Kulübenin içindeyken farklı farklı fikirlere sahip olan bu yedi adam dışarı çıktıklarında aynı sıkıntının, “kötü havalar yaklaşıyor” diye niteledikleri belli belirsiz tehdidin farkına vardılar. İşlerini yapamayacaklarını ya da yaptıkları iş için yeterli ücret alamayacaklarını hissettiler. Arabalarıyla aralarındaki mesafede etlerine baskı yapan bir madde vardı; arabanın yastıkları pantolonlarını yakıyordu, gözleri yanıyor, şapkalının altında biriken ter damlaları yanaklarından aşağı süzülüyordu. Başlarını hafifçe eğerek birbirlerini selamladıktan sonra, özsaygılarını ve onları farklı kılan niteliklerini bir başka bungalovun içinde tekrar kazanmak üzere dağıldılar.

Bütün şehirde ve Hindistan’ın büyük bir bölümünde insanlar mahzenlere, yüksek tepelere, ağaç altlarına çekilmeye başlamışlardı. Dehşetin habercisi Nisan’ın eli kulağındaydı. Güneş, krallığına bütün kudretiyle, ama hiç de güzel olmayan bir şekilde –uğursuzluk alameti– geri dönüyordu. Keşke güzel de olsaydı! Kıyıcılığı o zaman çekilebilirdi. Işığın fazlalığı onun zafere ulaşmasını engelliyordu. Sarı-beyaz ışık selinde sadece madde değil parlaklığın kendisi de boğuluyordu. İnsanlar, kuşlar ve başka güneşler için ulaşılamaz bir dost değildi o; ebedi

56 Amerikalı yazar Ralph Waldo Trine’in 1897 tarihli çoksatan romanı *In Tune With Infinite* (Sonsuzlukla Uyumlu) adlı kitabına gönderme.

57 Kahverengi kuşlar: Yedi Kız Kardeş ya da Süfrajetler – Forster’in notu.

bir vaat, hiç aklımızdan çıkmayan uzak bir düşünce değildi; sadece bir varlıktı, bütün diğer varlıklar gibi ve ihtişamdan bir o kadar yoksun.

XI

Hintlilerin arabaları uzaklaşmıştı, Fielding atının avlunun bir köşesindeki küçük bir sundurmanın altında durduğunu ve kimsenin onu getirmek için zahmet etmediğini görebiliyordu. Atını gidip kendisi almak üzere hareketlenmişti ki evden seslenilmesi üzerine durdu. Aziz, saç baş darmadağınık ve üzüntülü, yatağında oturuyordu. “Bu ev sizindir,” dedi alaycı bir şekilde. “Buyurun size Doğu’nun ünlü konukseverliği. Şu sineklere bakın. Duvarlardan dökülen şu sıvaya bakın. Güzel değil mi? Bir Doğu evinin içini gördükten sonra sanırım şimdi gitmek istiyorsunuz.”

“Nasıl olsa, dinlenmeniz gerekiyor.”

“Değerli Doktor Lal sayesinde bütün gün dinlenebilirim. Kendisi Binbaşı Callendar’ın ispiyonu oluyor, sanırım, onu tanıyor sunuzdur, ama bu defa yürümedi. Biraz ateşimin çıkmış olmasına izin verdiler.”

“Callendar, İngiliz olsun, Hintli olsun kimseye güvenmez; onun karakteri böyle, keşke onun emri altında çalışıyor olmasaydınız, ama ne yazık ki çalışıyorsunuz, yapacak bir şey yok.”

“Belli ki gitmek için acele ediyorsunuz, ama gitmeden önce lütfen şu çekmeceyi açar mısınız? Görüyor musunuz, üstünde bir ambalaj kâğıdı var?”

“Evet.”

“Açın onu.”

“Kim bu?”

“O benim karımdı. Bu fotoğrafı gören ilk İngiliz sizsiniz. Şimdi fotoğrafı yerine koyun.”

Fielding, çöldeki taşlar arasında ansızın çiçekler gören bir seyyah gibi şaşırılmıştı. Çiçekler hep oradaydı, ama o onları ansızın görmüştü. Fotoğrafa bakmaya çalıştı, sarı giymiş, dünyaya bakan bir kadının fotoğrafıydı bu. “Gerçekten mi?” diye mi-

rıldandı Fielding, “Neden beni buna layık gördüğünüzü bilmiyorum Aziz, ama çok teşekkür ederim.”

“Önemli değil. Karım çok eğitimli ya da güzel biri değildi, ama bıraksanıza şunu. Onu şahsen görebilirdiniz, resmini neden göremeyesiniz ki?

“Onu görmeme izin verir miydiniz?”

“Neden vermeyeyim? Kaçgöçe inanırım, ama ona sizin kardeşim olduğunuzu söyledim, o da size görünürdü. Hamidullah onu gördü, daha başkaları da.”

“Onların kardeşiniz olduğunu mu düşünüyordunuz?”

“Elbette düşünmüyordunuz, ama böyle bir kelime var ve çok da kullanışlı. Bütün insanlar benim kardeşimdir ve içlerinden biri kardeşimmiş gibi davranıyorsa, karımı görebilir.”

“Bütün dünya böyle davrandığında, artık kaçgöç kalmayacak öyle mi?”

“Böyle bir şey hissedebilecek ve söyleyebilecek biri olduğunuz için size fotoğrafı gösterdim,” dedi Aziz ciddiyetle. “İnsanların çoğunun gücünü aşar bu. Ben kötü davranırken siz iyi davrandığınız için onu size gösterdim. Size seslendiğimde geri geleceğinizi hiç ummamıştım. ‘Aramızda her şey bitti, ona hakaret ettim,’ diye düşündüm. Mr. Fielding, biz Hintlilerin iyiliğe ne kadar ihtiyacımız olduğunu kimse anlayamaz, hatta biz bile anlamıyoruz bunu. Ama bize iyilik yapıldığında bunu anlarız. Unutmayız, ama unutmuş gibi görünebiliriz. İyilik, daha çok iyilik ve daha daha çok iyilik. Sizi temin ederim, bu tek umuttur.” Sesi rüya gören birinin sesiydi. Sesini değiştirerek –ama yine de normal sesine göre daha derinden geliyor gibiydi– “Hindistan’ı ancak duygularımız üzerine inşa edebiliriz. Bütün bu reformların ne yararı var, Muharrem için Arabuluculuk Komiteleri’nin, kulenin boyu mu kısaltılsın, geçit alayı başka bir yerden mi geçsin tartışmalarının, Eşraf Konseyleri’nin ve İngilizlerin derimizin rengini alaya aldıkları resmî davetlerin?”

“Bu, yanlış tarafından başlamak, değil mi? Ben biliyorum, ama kurumlar ve hükümetler bilmiyor.” Fielding yeniden fotoğrafa baktı. Kadın kocasının isteğiyle ve kendi isteğiyle yüzü-

nü dünyaya dönmüştü ve bu çelişkilerle dolu dünya adeta yüzüne yansımış ve onu şaşkına çevirmişti!

Aziz kibarca, “Kaldırın şu resmi, bir önemi yok, o öldü,” dedi. “Onu size gösterdim, zira gösterecek başka bir şeyim yok. Bungalovumun içinde her şeye bakabilir, her şeyi ortaya dökebilirsiniz. Başka bir sırrım yok, çocuklarımin üçü de babaanneleriyle, hepsi bu kadar.”

Fielding yatağın yanına oturdu; kendine gösterilen güven gururunu okşamıştı, ama hüzün doluydu. Kendini yaşlı hissetti. Neden kendisi de böyle heyecan dalgalarına kapılamıyordu ki? Bir dahaki karşılaşmalarında Aziz güvensiz ve çekingen davranabilirdi. Fielding bunu anlıyordu ve anlamış olması onu hüzünlendiriyordu. İyilik, iyilik ve daha fazla iyilik... evet, kendisi bunu sağlayabilirdi, ama bu tuhaf ulusun gerçekten ihtiyacı olan şey bu muydu? Ara sıra kanının zehirlenmesini de istemez miydi? Bu ansızın ortaya çıkan güven patlamasını hak edecek ne yapmıştı ve kendisi buna karşılık ne verebilirdi? Kendi geçmişine baktı. Ne kadar az sırrı vardı! Hayatında kimseye göstermediği şeyler vardı, ama bunlar ilginç olmaktan o kadar uzaktı ki üzerindeki örtüyü kaldırmaya değmezdi. Âşık olmuş, nişanlanmış, kız nişanı bozmuştu, onun anısı ve onunla ilgili düşünceler onu bir süre diğer kadınlardan uzak tutmuştu. Sonra hoşgörü, ardından pişmanlık ve en sonunda dengesini bulmuştu. Bu dengenin dışında gerçekte çok fazla şey yoktu ve Aziz bu tür sırların kendisine açılmasını talep etmiyordu; bunu “Her şey ruhsuzca raflara dizilmiş” diye nitelendirirdi.

“Bu adamla gerçekten içli dışlı olmamalıyım... ve başka herhangi bir kimseyle de...” diye düşündü Fielding. Doğal sonuçtu bu. Ve gerçekten aldırış etmediğini, insanlara yardım etmekle yetindiğini, itiraz etmedikleri sürece onları sevdiğini ve itiraz ederlerse de sakince çekilip gittiğini itiraf etmesi gerekiyordu. Tecrübe insana çok şey öğretir, İngiltere’de ve Avrupa’da öğrendiği her şeyin çok faydasını görmüştü, bu tecrübeler her şeyi açıkça görmesine yardım etmişti, ama bu açıklık şimdi başka şeyler tecrübe etmesini engelliyordu.

“Geçen perşembe tanıştığınız iki hanımefendiyi nasıl buldunuz?” diye sordu.

Aziz beğenmediğini ifade edecek şekilde başını salladı. Soru ona Marabar Mağaraları hakkında söylediği düşüncesizce sözleri hatırlattı.

“Genel olarak İngiliz kadınları nasıl buluyorsunuz?”

“Hamidullah onları İngiltere’de beğenirdi. Burada onlara asla bakmayız. Yani çok dikkatli bakmayız. Başka şeyler konuşalım.”

“Hamidullah haklı: onlar İngiltere’de daha hoşturlar. Onlara uymayan bir şeyler var burada.”

Kısa bir sessizlikten sonra, Aziz, “Neden evlenmediniz?” diye sordu.

Fielding bunun sorulmasına memnun oldu. “Çünkü evlenmeden de pekâlâ idare ediyorum,” diye cevap verdi. “Yeterince ilginç bulursanız, ben de bir gün size biraz kendimden söz etmek istiyordum. Sevdiğim kadın benimle evlenmedi... esas neden bu, ama bu on beş yıl önceydi, bugün bir anlam ifade etmiyor.”

“Ama çocuklarınız yok.”

“Yok.”

“Sorumu hoş görün: evlilik dışı çocuğunuz var mı?”

“Hayır. Olsaydı seve seve söylerdim.”

“Öyleyse, adınız silinip gidecek.”

“Bu kaçınılmaz.”

“Doğrusu bu ya, (başını salladı) bu umursamazlık Doğuluların asla anlayamayacakları bir şey.”

“Çocuk sahibi olmak umurumda değil.”

“Mesele bu değil,” dedi Aziz sabırsızlıkla.

“Yokluklarını hissetmiyorum; ölüm döşөгimin etrafında ağlaşmalarını ve ardımdan saygılı davranmalarını, sanırım genel düşünce bu, istemiyorum. Ardımda bir çocuktan çok bir düşünce bırakmak istiyorum. Hınca hınç dolu olan ve iş bulabilmek için Hindistan’ı istila eden bir İngiltere’de bu zorunlu değil.”

“Neden Miss Quested’la evlenmiyorsunuz?”

“Tanrım, daha neler? Kız tam bir kerkenez.”

“Kerkenez? Lütfen açıkla mısınız? Bu, kötü bir kelime değil mi?”

“Onu tanımıyorum, ama Batı eğitiminin içler acısı ürünlerinden biri gibi göründü bana. İçimi karartıyor.”

“Ama kerkenez, Mr. Fielding? Ne demek bu?”

“Ders veriyormuş gibi konuşuyor da konuşuyor... Hindistan’ı ve hayatı anlamak için kafa patlatıyor, arada notlar alıyor.”

“Ben onun çok hoş ve samimi olduğunu düşünüyordum.”

“Herhalde öyledir,” dedi kendi kabalığından utanan Fielding; evlenmesi gerektiğine dair bir ima bekâr bir adamda aşırı tepkiye yol açar ve kafasının içinde fırtınalar estirir. “Ama istesem de onunla evlenemem, çünkü o buraya Yargıç’la nişanlanmak için geldi.”

“Sahiden mi? Çok sevindim!” diye bağırdı rahatlayan Aziz, çünkü bu durum, onu Marabar gezisini yapmak mecburiyetinden kurtarırdı; çünkü onun resmî Anglo-Hintlileri ağırlaması beklenemezdi.

“Yaşlı anasının işi. Sevgili oğlunun kendi başına bir seçim yapmasından korktuğundan kızı İngiltere’den getirdi, nişanlansınlar diye onları birbirlerinin koluna attı.”

“Mrs. Moore bana bu tasarısından söz etmedi.”

“Yanılmış da olabilirim; kulüpteki dedikoduların uzağındayım. Neyse, neticede nişanlandılar.”

“Evet, tamamen dışındasınız, cancağızım,” dedi Aziz gülümseyerek “Mr. Fielding için Miss Quested olmaz. Hem sonra güzel de değil. Düşünülecek olursa, neredeyse hiç göğsü yok.”

Fielding de gülümsedi, ama bir kadının göğüslerinden söz edilmesini yakışıksız bulmuştu.

“Yargıç için belki yeterlidir, Yargıç da onun için. Size göğüsleri mango gibi bir hanım ayarlayabilirim...”

“Hayır, böyle bir şey yapmayacaksınız.”

“Gerçekten böyle bir şey yapacak değilim, hem sizin konunuz bunu sizin için tehlikeli hale getirir.” Düşünceleri evlilikten Kalküta’ya kaydı. Yüzü ciddileşti. Bir düşünün, müdürü ikna etseydi, onu yanında oraya götürseydi de orada adamın

başına bir iş gelseydi, ne olurdu! Ansızın arkadaşına karşı yeni bir tavır takındı; Hindistan'ın tehlikelerini bilen ve uyarıcı bir koruyucu tavır. "Her konuda çok fazla ihtiyatlı olamazsınız, Mr. Fielding; bu lanet olası ülkede ne söylerseniz söyleyin, ne yaparsanız yapın her zaman sakınmanız gereken kimi haset insanlar vardır. Sağlığımı sormak için geldiğinizde burada oturanların içinde en az üç ispiyoncu olduğunu söylesem şaşırabilirsiniz. Tanrı hakkında o sözleri söylediğinizde bayağı keyfim kaçtı. Rapor edeceklerinden hiç şüphem yok."

"Kime?"

"Bu neyse de, ahlâka mugayir de konuştunuz ve başka insanların işini elinden almak için buraya geldiğinizi söylediniz. Bütün bunlar hiç akıllıca değil. Skandalların çok korkunç sonuçlar doğurduğu bir ülkedeyiz. Üstelik sizi dinleyenlerden biri de bir öğrencinizdi."

"Bunu bana söylediğiniz için çok teşekkür ederim; evet, daha dikkatli olmaya çalışmalıyım ve olmalıyım. Bir konu ilgimi çekti mi kolayca kendimi unutuyorum. Yine de bunun çok fazla zararı dokunmaz."

"Ama açıkça konuşmak başınızı belaya sokabilir."

"Geçmişte sık sık oldu bu."

"İşte, gördünüz mü? Sonunda işinizi bile kaybedebilirsiniz."

"Kaybedersem, kaybederim. Ölmem ya! Ben her şeyi dert etmem."

"Her şeyi dert etmemek! Çok olağanüstü bir ırksınız," dedi Aziz. Uyuyacakmış gibi öbür tarafa dönüp sonra hemen geriye döndü. "İkliminizden midir, nedir?"

"Birçok Hintli de her şeyi dert etmez; Sadhular falan. Ülkenizde takdir ettiğim şeylerden biridir bu. Bir insan karısı ve çocukları oluncaya kadar her şeyi dert etmeyebilir. Evliliğe karşı olmamın nedenlerinden biri de bu. Ben kutsallığı eksik bir kutsal adamım. Bunu üç ispiyoncunuza aktarın ve onlara söyleyin üzerinde düşünsünler."

Aziz büyülenmiş ve ilgi duymuştu; bu yeni fikri kafasında evirip çevirdi. Mr. Fielding'in ve çok az sayıdaki diğer insanın böyle korkusuz olmalarının nedeni buydu demek! Kaybedecek

hiçbir şeyleri yoktu. Kendisine gelince, o toplum içinde ve İslâm içinde kök salmıştı. Kendisini sıkı sıkıya bağlayan bir geleceğe aitti, geleceğin toplumunu oluşturacak çocuklar dünyaya getirmişti. Bu derme çatma kulübede hayal meyal yaşıyor olsa da onun bir yeri vardı, bir yeri vardı.

“İşimden kovulmam mümkün değil, çünkü benim işim eğitim. Ben bu göreve inanırım: insanlara birey olmalarını ve diğer bireyleri anlamalarını öğretmek. İnandığım tek şeydir bu. Devlet kolejinde bunu trigonometriyle falan karıştırdım, Sadhu olduğumda da başka bir şeyle karıştıracam.”

İnançlarını açıklamayı bitirdi, ikisi de sessizliğe gömüldü. Göz-sinekleri her zamankinden beter olmuştu, gözbebeklerinin yakınında dans ediyor ya da kulaklarına doluşuyorlardı. Fielding çılgınca elini kolunu savuruyordu. Böyle çabalamak haremîni yükselttiğinden gitmek üzere ayağa kalktı.

“Uşağınıza atımı getirmesini söylemelisiniz. Benim Urduca mı pek anlamıyor gibi.”

“Biliyorum. Getirmemesini ben emretmişim. Talihsiz İngilizlere böyle küçük oyunlar oynarız. Zavallı Mr. Fielding! Ama şimdi sizi serbest bırakıyorum. Sevgili dostum! Sizinle Hamidullah dışında konuşacak kimsem yok burada. Hamidullah’tan hoşlanıyorsunuz, değil mi?”

“Fazlasıyla.”

“Başınız derde girerse hemen gelip bizi bulacağınıza söz veriyor musunuz?”

“Benim başım hiçbir zaman derde girmez.”

“Amma garip biri, eminim üzüntü nedir, onu da bilmez,” diye düşündü Aziz yalnız kaldığında. Hayranlık duyma dönemi bitmişti, şimdi her tür vesayete karşı geliyordu. Saklısı gizlisi olmayan insanlara karşı hayranlık ve saygı duyması zordu. Fielding, yakından tanıyınca görmüştü ki, gerçekten iyi kalpli ve kalender biriydi, ama akıllı olduğu söylenemezdi. Ram Çand, Rafi ve şürekâsının bulunduğu bir yerde samimiyetle konuşmak tehlikeli ve aptalcaydı. Hiçbir faydalı sonuç çıkmazdı bundan.

Ama dosttular, kardeşiler. Hiç değilse bu kesindi. Dostlukları karısının fotoğrafının önünde onaylanmıştı, birbirlerine

güvenmişlerdi; sevgi bu defa galip gelmişti. Aziz son iki saatin mutlu anıları –Galib’in şiiri, kadınların zarafeti, iyi dost Hamidullah, iyi kalpli Fielding, onurlu karısı ve sevgili çocukları– arasında uyuyakaldı. Hiç kimsenin düşman olmadığı bu hazların bir cennet bahçesinde uyum içinde geliştiği ya da damarlı mermer oluklardan aktığı ya da altında Tanrı’nın doksan dokuz adının beyaz üzerine siyah harflerle kazılı olduğu kubbele- re doğru yükseldiği bir bölgeye geçti rüyasında.

XII

Ganj her ne kadar Vişnu'nun ayağından ve Şiva'nın saçlarının arasından akıyor olsa da eski bir nehir değildi. Dinden daha ötesini gören jeoloji, Ganj'ın ve de onu besleyen Himalayaların bulunmadığı ve Hindistan'ın kutsal bölgelerini okyanusun kapladığı bir çağdan söz eder. Dağlar yükselir, enkazı okyanusu doldurur, Tanrılar dağların üzerine kurulup nehirleri yaratırlar ve ölümsüz dedğimiz Hindistan doğar. Ama Hindistan aslında çok daha eskidir. Okyanusun tarihöncesi devrinde yarımadanın güney bölümü zaten vardı, Darividia'nın yüksek bölgeleri ise karalar var olalı beri karaydı ve bir taraftan onları Afrika'ya bağlayan bir kıtanın batışına, diğer taraftan Himalayaların denizden yükselişine tanık olmuştu. Bu topraklar dünyadaki her şeyden daha eskiydiler. Üzerlerini hiçbir zaman sular kaplamamıştı ve milyarlarca, milyarlarca yıldan beri onları izleyen güneş, yerküremiz bağrından kopmadan önce ona ait olan biçimleri anahatlarıyla hâlâ seçebiliyor olmalıdır. Eğer herhangi bir yerde güneşin etine dokunulacaksa, inanılmaz derecede eski olan bu tepelere dokunulmalıdır.¹

---

1 Sahne, Gya yakınlarındaki Barabar Tepeleri'dir ve Kawa Dol efsanesi ve daha sonraki bir bölümde sözü edilecek olan Hançer Havuzu efsanesi de dahil bir-

Bununla birlikte, onlar da değişmektedir. Himalaya Hindistanı yükselirken bu kadim Hindistan batmış, yavaş yavaş yer-yüzü kavsinin altına gömülmüştür. Belki de gelecek binyıllarda bir okyanus buraları istila edecek, güneşten kopan kayaların üstünü balçıkla kaplayacaktır. Şu anda, Ganj Ovası biraz da denizin etkisiyle onlara sokuluyor. Bu kayalar yeni doğan toprakların altına gömülüyor. Ana kitleleri zarar görmemişse de, ileri uçları kopmuş, diz boyu, boğazına kadar ilerleyen toprağın altında kalmıştır. Bu ileri uçlarda anlatılamaz bir şeyler vardır. Bunlar dünyadaki başka hiçbir şeye benzemez; gözünüze işlemeyegörsün solugunuz kesilir. Dünyanın başka yerlerindeki en vahşi görünümlü tepelerle kıyaslanmayacak şekilde birden dimdik, çılgınca yükselir bu kayalar; ne rüyada ne uyanırken görülen hiçbir şeyle en ufak bir ilişkisi yoktur. Onların “tekinsiz” olduğunu söylemek akla hayaletleri getirir, oysa onlar bütün ruhlardan daha eskidir. Hinduizm birkaç kayayı oymuş, alçıyla sıvamıştı, ama tapınaklara gelen giden olmadı, genellikle olağanüstü şeylerin peşinde olan hacılar sanki burada gereğinden fazlasını bulmuştu. Bazı Sadhular bir zamanlar bir mağaraya yerleşmişlerdi, ama varlıkları tespit edilince buradan kovlanmışlardı; Gya’nın Bo Ağacı’na giderken buradan geçmiş olması gereken Buda bile, dünya nimetlerinden vazgeçme konusunda daha ileri bir hamlede bulunmaktan çekindi ve ardında hiçbir mücadele ve zafer efsanesi bırakmadı Marabar’da.

Mağaralar kolayca tarif edilebilir. Altı metre çapında yuvarlak bir odaya açılan, iki buçuk metre uzunluğunda, bir metre genişliğinde ve bir buçuk metre yüksekliğinde bir tünel. Bu düzenleme tepe boyunca sürekli tekrarlanıyor; hepsi bu kadar; bu bir Marabar Mağarası. Böyle bir mağara gördükten sonra, iki, üç, dört, on dört, yirmi dört mağara gördükten sonra ziyaretçi ilginç mi yoksa sıkıcı mı bir tecrübe yaşadığından, yoksa hiç mi tecrübe yaşamadığından emin olmadan Çandrapur’a geri döner. Mağaralardan söz etmekte ya da onları düşündüğünde birbirlerinden ayırt etmekte zorlanır, çünkü hepsi tıpatıp aynıdır;

çok yerel efsane anlatılır. Barabar’daki mağaralar Budistlerce bilinmektedir ve mağaraların girişleri süssüz değildir – Forster’in notu.

ne duvarlarında bir kabartma ne bir arı yuvası ne de bir yarasa onları birbirinden ayırır. Hiçbir şey, merak uyandıracak hiçbir şey yoktur ve ünleri –çünkü bir ünleri vardır– insanların onlar hakkında söyledikleri sözlerden kaynaklanmaz. Sanki çevredeki ovalar ya da oradan geçmekte olan kuşlar “Ne olağanüstü bir şey!” diye bağırılmışlar da, bu sözler havaya tutunmuş ve insanlar tarafından solunmuştu.

Bunlar karanlık mağaralardır. Güneşe açıldıklarında bile giriş tünelinden yuvarlak odaya çok az ışık sızar. Ziyaretçiler beş dakikalığına gelip bir kibrit çıkıncaya kadar ne görülecek bir şey vardır ne de görececek bir göz. Kibrit çakıldığı anda kayaların derinliklerinden bir başka alev yükselir ve tutsak bir ruh gibi yüzeye doğru hareket eder: yuvarlak odanın duvarları hayranlık uyandıracak kadar perdahlıdır. İki alev birbirlerine yaklaşır ve birleşmeye çabalar, ama birleşemez, zira alevlerden biri hava solur diğeri taş. Nefis renkler işlenmiş bir ayna iki âşığı birbirinden ayırır, birbirinin içine geçmiş pembe ve gri narin yıldızlar, muhteşem bir nebula, bir kuyrukluyıldızın kuyruğundan veya gün ortasındaki aydan daha hafif bir sis, granitin çabucak gözden kaybolan canlılığı sadece burada görünür. İleride bulunan toprağın üzerinde havaya uzanmış yumruklar ve parmaklar ve işte onun postu; hayvanların sahip olduğu bütün örtülerden daha güzel, rüzgâr almayan bir suyun yüzeyinden daha düzgün, aşktan daha şehvetli.

Sadece yuvarlak odaların duvarları böyle perdahlıdır. Tünelin duvarları pürüklü bırakılmıştır; içlerinin mükemmelliğinden sonra akla gelmiş bir düşünce izlenimini verirler. Bir giriş gerekiyordu, insanlar da yapmıştı. Ama başka yerlerde, granitin derinliklerinde hiçbir girişi olmayan odalar da var mıydı? Tanrıların gelişinden sonra açığa çıkarılmamış odalar. Yöredeki söylentilere bakılırsa, tıpkı ölümlerin yaşayanlardan daha çok olması gibi, girişi olmayan mağaralar da ziyaret edilebilen mağaralardan çok fazladır; dört yüz, dört bin ya da milyon mağara. İçlerinde hiçbir şey yoktur; öldürücü salgın hastalıkların ya da define avcılığının başlamasından önce kapatılmışlardı; insanlar merak edip kazı yapacak olsalar, dünyadaki iyiliğin ya

da kötölüğün toplamına hiçbir şey ilave edilmeyecektir. Bunlardan birinin, ne tavanı ne tabanı olan ve kendi karanlığını her yönde sonsuza kadar yansıtan kabarcık biçimindeki bir mağaranın en yüksek tepenin zirvesinde sallanıp duran kocaman bir kayanın içinde olduğu rivayet edilir. Kaya düşüp parçalanacak olsa, mağara da parçalanır; bir paskalya yumurtası gibi içi boştur. Kaya, içinin boş olması nedeniyle rüzgârda sallanır, hatta üzerine bir karga konduğunda bile kıpırdar. İşte kayanın adı ve şaşırtıcı kaidesinin adı buradan gelir: Kawa Dol.

XIII

Bu tepeler bazı ışıklar altında elverişli bir uzaklıktan bakıldığında romantik bir görünüme bürünür. Bir akşam kulübün üst verandasından bu tepeleri gören Miss Quested, laf arasında Miss Derek'e oraya gitmekten hoşlanacağını, Dr. Aziz'in Mr. Fielding'in evinde bunun için bir şeyler ayarlayacağına söz verdiğini, ama Hintlilerin hayli unutkan görüldüğünü söyledi. Onlara vermut sunan uşak bunları işitti. Bu uşak İngilizce anlıyordu. Tam olarak ispiyoncu değildi, ama kulak kabartmak alışkanlığını edinmişti; Mahmud Ali aslında ona rüşvet vermezdi, ama kendi uşaklarının yanına gelip çömelmesini ve kendisi oradayken gezip dolaşmalarını teşvik ederdi. Söylenti ağızdan ağza dolaşırken biraz heyecan yarattı ve Aziz İngiliz hanımların çok gücendiğini ve her Allah'ın günü ondan bir davet gelir umuduyla beklediklerini öğrenerek dehşete düştü. Öylesine söylediği o sözün unutulduğunu sanıyordu. Biri geçici, diğeri kalıcı iki belleği vardı ve mağaraları şimdiye kadar ilkinde havalı etmişti. Şimdi meseleyi kesin bir çözüme kavuşturmak üzere ele alması gerekiyordu. Bu gezi Fielding'in çay davetinin heybetli bir tekrarı olacaktı. Her şeyden önce Fielding'in ve ihtiyar Godbole'nin katılmasını sağlamak gerekiyordu, sonra Fielding'i yalnız olduklarında Mrs. Moore ve Miss Quested'a yanaşmakla görevlendirdi; bu yolla resmî koruyucuları Ronny'nin muhalefetini bertaraf edeceklerdi. Fielding bu işten hiç hoşlanmadı; çok meşguldü, mağaralar ona sıkıcı geliyordu; çıkacak

sürtüşmeleri ve masrafı öngörebiliyordu, ama dostunun kendinden istediği bu ilk hizmeti reddedemezdi, bu yüzden isteneni yaptı. Kadınlar daveti kabul etti. Nişanlılığın gereği olarak yapılacak acil işlerin ortasında bu gezinin sırası değildi, ama Mr. Heaslop'a danıştıktan sonra bunu halledebileceklerine inanıyorlardı. Konuyu Ronny'ye açtıklarında hiç itiraz etmedi; yeter ki rahatlarını sağlama sorumluluğunu Fielding üstlensindi.

Ronny bu pikniğe pek hevesli değildi, keza kadınlar da hevesli değildi; aslında kimse hevesli değildi, yine de gezi yapıldı.

Aziz müthiş tedirgindi. Uzun süren bir gezi olmayacaktı; şafaktan hemen önce Çandrapur'dan kalkan bir tren onları alacak, bir başka tren ikindi yemeğinden önce geri getirecekti; ama o henüz küçük bir memurdu ve bu işi eline yüzüne buluşturmaktan çekiniyordu. Binbaşı Callendar'dan yarım gün izin istemek zorundaydı; izin isteği yakın zamanlardaki hastalık numarası nedeniyle kabul edilmedi; biçarelik; Fielding vasıtasıyla yeniden Binbaşı Callendar'a başvuruldu; küçük görücü, öfke dolu bir muamele karşılığında izin koparıldı. Sofra takımını, onu davet etmeksizin, Mahmud Ali'den ödünç almalıydı. Sonra alkol sorunu vardı; Mr. Fielding ve belki İngiliz hanımlar da içiyor olmalıydılar; demek ki viski-soda ve porto şarabı temin etmeliydi. Marabar istasyonundan mağaralara ulaşım meselesi vardı. Öğretmen Godbole ve onun beslenmesi meselesi vardı, diğer insanların beslenmesi meselesi vardı; sorun bir değildi ki. Öğretmen Hinduizm'in kurallarına sıkı sıkıya bağlı değildi; çay, meyve suyu, soda içer, kim pişirmiş olursa olsun tatlı yerd; sebze ve pirinciye bir Brahman pişirmişse yerd; ama et ve yumurta içeriyorsa, kek yemez ve kimsenin sığır eti yemesine izin vermezdi; biraz ötesindeki bir tabaktaki bir dilim sığır eti bütün mutluluğunu mahvetmeye yeterdi. Başka insanlar koyun eti yiyebilirdi, jambon yiyebilirdi. Ama jambon söz konusu olduğunda Aziz'in dini sesini yükseltiyordu. Başkalarının jambon yemesini hayal edemiyordu. Sorun üzerine sorun çıkıyordu karşısına, çünkü insanları ayrı ayrı bölmelerde tutmaya çalışan Hint yurdunun ruhuna meydan okumuştı.

Sonunda vakit geldi çattı.

Dostları Aziz'i İngiliz hanımlarla arkadaşlık kurmaya çalıştığı için akılsızlıkla suçladılar ve her şeyin kararlaştırılan vakitte yapılması hususunda bütün önlemleri alması için uyardılar. Sonuçta Aziz hareketten önceki geceyi istasyonda geçirdi. Dağılmamaları tembih edilen uşaklar peronda bir arada dururken kendisi kâhyalık görevini üstlenen ihtiyar Muhammed Latif ile ileri geri yürüyüp durdu. Güvensizlik ve gerçek dışılık duygusu doldurmuştu yüreğini. Bir otomobil görüldüğünde kendisine destek vermek üzere içinden Fielding'in çıkacağını umut etti. Ama arabada Mrs. Moore, Miss Quested ve Goalı² uşağı vardı. Ansızın içi mutlulukla dolan Aziz onları karşılamaya koştu. "Sonunda geldiniz. Çok, çok naziksınız!" diye bağırdı. "Bu benim hayatımdaki en mutlu an."

Kadınlar kibarca karşılık verdiler. O an hayatlarındaki en mutlu an değildi, ama erken kalkmanın mahmurluğunu atlatır atlatmaz eğleneceklerine inanıyorlardı. Gezinin kararlaştırıldığı günden beri Aziz'i görmemişlerdi, ona uygun bir dille teşekkür ettiler.

"Bilete ihtiyacınız yok, uşağınıza seslenin, lütfen. Marabar hattında bilet yoktur, onun özelliği bu. Vagona girip Mr. Fielding bize katılınca kadar dinlenin. Haremlik selamlık bir yolculuk yapacağınızı biliyor muydunuz? Bu hoşunuza gider mi?"

Kadınlar hoşlarına gideceği cevabını verdiler. Tren perona girmişti ve vagonlardaki koltuklar üzerinde bir uşak sürüsü maymunlar gibi kaynaşıyordu. Aziz kendi üç uşağından başka dostlarından da ödünç uşak almıştı ve uşaklar arasında üstünlük kavgaları çıkmıştı. İki hanımefendinin uşağı yüzünde küçük gören bir ifadeyle diğerlerinden uzak duruyordu. Kadınlar onu Bombay'dayken, henüz dünya turu yaptıkları sırada hizmetlerine almışlardı. Bir otelde veya zarif insanlar arasında mükemmeldi, ama ikinci sınıf olduğunu düşündüğü birisiyle düşüp kalkıldığında hanımlarını utanç içinde bırakıyordu.

Gece henüz karanlıktı, ama sonunun yaklaştığını gösteren işaretler ortaya çıkmıştı. İstasyon şefinin bir hangarın çatısına tünemiş olan tavukları rüyalarında baykuşlar yerine çaylak-

2 Goa: Hindistan'ın 1961'e kadar Portekiz yönetiminde kalan bölgesi.

ları görüyordu. Lambalar, daha sonra söndürmek zahmetine girmemek için şimdiden söndürülmüştü; karanlık köşelerdeki üçüncü mevki yolcularından tütün kokuları ve tükürme sesleri yükseliyordu; başlar açılıyor, dişler dal parçalarıyla temizleniyordu. Bir görevli başka bir güneşin doğacağına o kadar inanmış olmalıydı ki kampanayı coşkuyla çalıyordu. Uşaklar uyuklarından uyandılar. Tren kalkıyor diye çığırşarak engellemek için trenin iki ucuna doğru koşuştular. Kadınlar vagonuna girmesi gereken çok şey vardı daha; pirinç kaplı bir sandık, üzerine bir fes yerleştirilmiş bir kavun, guava dolu bir havlu, bir seyyar merdiven ve bir tüfek. Konuklar diğer yolculara iyi uyum gösterdiler. Irklarıyla övünen insanlar değillerdi; Mrs. Moore çok yaşlıydı, Miss Quested çok yeni. Ve Aziz'e İngiltere'de kendilerine karşı kibar davranan bir genç adama nasıl davranıyorlarsa öyle davrandılar. Bu, Aziz'i çok duygulandırdı. Kadınların Mr. Fielding'le birlikte geleceklerini düşünüyordu, oysa onlar bir süre kendisiyle yalnız kalacak kadar ona güvenip erken gelmişlerdi.

Aziz, "Uşağınıza yol verin, gitsin," diye öneride bulundu. "Gerekli değil. Artık sadece Müslümanlar arasında olmayacağız."

"Ayrıca çok korkunç bir uşak. Antony, gidebilirsin; seni istemiyoruz," dedi genç kız sabırsızlıkla.

"Efendi gelmemi söyledi."

"Hanımın da gitmeni söylüyor."

"Efendi, sabah boyu hanımların yanından ayrılma dedi."

"İyi ama, hanımların seni istemiyor." Genç kız Aziz'e dönüp "Bizi şundan kurtarın, Dr. Aziz!" dedi.

"Muhammed Latif!" diye seslendi Aziz.

Yoksul akraba kavunun üzerindeki fesle kendininkini değiştirdi ve hayhuyunu idare ettiği vagonun penceresinden dışarıya göz attı.

"Kuzenim Mr. Muhammet Latif. Yo, yo, el sıkışmayın. Eski kafalı bir Hintlidir, selamlaşmayı tercih eder. Bakın, demedim mi size? Muhammed Latif, ne güzel selam veriyorsun. Gördünüz mü? Anlamadı; İngilizce bilmez."

“Yalan söylüyon,” dedi yaşlı adam yavaşça.

“Yalan söylüyom! Harika. Ne komik bir yaşlı adam, değil mi? Daha sonra onunla bol bol şakalaşırız. Her tür ufak tefek işi yapar. Görüldüğü kadar aptal değildir, ama çok, çok yoksuludur. Ne şanslı ki biz büyük bir aileyiz.” Elini adamın kirli boynuna attı. “Ama içeri geçin, rahatınıza bakın; evet uzanın biraz.” Ünlü Doğulu kafa karışıklığı nihayet sona ermiş gibi görünüyordu. “Beni bağışlayın, şimdi gidip diğer iki konuğumuza karşılamam gerekiyor.”

Yeniden sinirlenmeye başlıyordu, çünkü trenin kalkmasına on dakika vardı. Fielding bir İngiliz'di ve onlar asla treni kaçırmazlardı, Godbole ise bir Hindu'ydu, bir önemi yoktu; bu şekilde mantık yürüten Aziz hareket saatinin yaklaşmasına rağmen sakinleşti. Muhammed Latif, Antony'ye gelmemesi için rüşvet vermişti. Peronda önemli şeylerden konuşarak yukarı aşağı dolaştılar. Yanlarına fazla uşak aldıklarında fikir birliğine vardılar ve birkaçını Marabar istasyonunda bırakmaya karar verdiler. Bundan başka Aziz yaşlı adama mağaralarda, kötü yürekliğinden değil de konuklarını eğlendirmek için bir iki eşek şakası yapabileceğini söyledi. İhtiyar adam başını hafifçe yana eğerek kabul etti: her zaman alaya alınmaya hazırды, Aziz'den kendisini es geçmemesini istedi. Kendine verdiği önemle şişinerek açık saçık bir hikâye anlatmaya başladı.

“Başka bir zaman anlatırsın, birader, vaktim olduğunda, daha önce söylediğim gibi şimdi gayri Müslimleri eğlendirmemiz gerekiyor. Üçü Avrupalı, biri unutulmaması gereken bir Hindu. Öğretmen Godbole'ye, kendisini diğer konuklarımdan aşağı hissetmesin diye, elden gelen her türlü ilgi gösterilmelidir.”

“Onunla felsefe tartışırım.”

“Çok nazıksın; ama uşaklar daha da önemli. Hazırlanamamış olduğumuz izlenimi vermemeliyiz. Bu yapılabilir ve senin bunu yapmanı bekliyorum...”

Kadınlar vagonundan bir çığlık koptu. Tren harekete geçmişti.

“Aman Allah'ım!” diye bağırdı Muhammed Latif. Trene doğru atıldı ve bir vagonun basamağına zıpladı. Aziz de aynısını

yaptı. Kolay bir işti bu, çünkü iltisak hattındaki trenler yavaş yavaş hızlanır. “Bizler maymunuz, endişelenme,” diye seslendi gülerek bir parmaklığa tutunurken. Sonra ciğerinin bütün gücüyle “Mr. Fielding! Mr. Fielding!” diye bağırdı.

Fielding’le yaşlı Godbole hemzemin geçitte iner kalkar bariyerin öte tarafında kalmışlardı. Ne korkunç bir felaket! Bariyerler her zamankinden erken indirilmişti. *Tongalarından* atlayıp indiler, el kol hareketleri yaptılar, ama ne fayda! Bu kadar yakinken bu kadar uzak olmak! Tren sarsılarak makas değiştiren umutsuz birkaç laf etme fırsatları oldu.

“Çok korkunç, çok korkunç, beni bitirdiniz.”

“Godbole’nin *pujah*’ı³ yüzünden,” diye haykırdı İngiliz.

Brahman, dininden utanarak başını önüne eğdi. Çünkü bu doğrudu: Godbole duanın ne kadar süreceğini yanlış hesaplamıştı.

“Atlayın, size ihtiyacım var,” diye haykırdı kendinden geçen Aziz.

“Doğru. Elinizi uzatın.”

“Yapmamalı, kendini öldürecek,” diye karşı çıktı Mrs. Moore. Fielding atladı, adımını ayarlayamadı; arkadaşının elini ıskaladı ve rayların üzerine düştü. Tren gümbürtüyle geçip gitti. Fielding gücbela doğruldu ve arkalarından, “Ben iyiyim, merak etmeyin,” diye bağırdı; sonra tren ses eriminden çıktı.

“Mrs. Moore, Miss Quested gezimiz suya düştü.” Neredeyse gözyaşları içinde basamakta sallanıp duruyordu.

“Girin içeri, girin içeri, Mr. Fielding’ten sonra siz de hayatınızı tehlikeye atıyorsunuz. Ben suya düşen bir şey göremiyorum.”

“Nasıl? Lütfen söyleyin bana!” dedi bir çocuk gibi, acınası bir sesle.

“Şimdi hepimiz Müslümanlar arasında olacağız, söz verdiğiniz gibi.”

Onun sevgili Mrs. Moore’u her zamanki gibi kusursuzdu. Camide ona karşı hissettiği bütün sevgi, unutulmuş olduğu

---

3 Hinduların kendilerini konuk eden kişinin veya bir tanrının onuruna ya da bir olayı kutlamak için yaptıkları bir dua ritüeli.

için şimdi daha taze, yeniden ortaya çıktı. Onun için yapmayacağı hiçbir şey yoktu. Onu mutlu etmek için seve seve öldü.

“İçeri girin, Dr. Aziz, başımızı döndürüyorsunuz,” diye seslendi diğer hanımefendi. “Treni kaçırarak kadar aptallarsa, bu onların kaybı, bizim değil.”

“Suçlanması gereken benim. Ben davet sahibiyim.”

“Saçma, vagona girin. Onlar olmadan harika zaman geçireceğiz.”

Miss Quested, Mrs. Moore gibi kusursuz olmasa da çok samimi ve kibardı. Her ikisi de harikulade hanımlardı ve bu güzel sabah onun konuklarıydılar. Aziz kendini önemli ve işinin ehli hissetti. Her geçen gün daha değerli bir dost haline gelen Fielding’in yokluğu elbette bir kayıptı, bununla beraber eğer Fielding gelmiş olsaydı kendisi geri planda kalacaktı. “Hintliler sorumluluk nedir bilmezler,” derdi resmî görevliler, bazen Hamidullah da böyle söylerdi. Bu kötümserlere yanıldıklarını gösterecekti. Gururla gülümseyerek dışarıya kırlara baktı, karanlıkta hareket eden karaltılar dışında henüz hiçbir şey görünmüyordu, sonra bakışlarını yukarıya, Akrep takımıyıldızının uzandığı gökyüzüne dikti; yıldızlar solmaya başlamıştı. Sonra bir pencereden ikinci mevki bir vagona daldı.

“Muhammed Latif, bu arada, bu mağaralarda ne var, birader? Neden hepimiz onları görmeye gidiyoruz?”

Böyle bir soru yoksul akrabanın ufkunu aşıyordu. Cevap olarak sadece bunu bir Allah’ın bir de yöredeki köylülerin bileceğini ve bu ikincilerin seve seve rehberlik edeceklerini söyledi.

XIV

Hayatın büyük bir bölümü o kadar tatsız tuzsuzdur ki hakkında söylenebilecek hiçbir şey yoktur; onu ilginç bir şey olarak göstermek isteyen kitaplar ve konuşmalar kendi varoluşlarını haklı çıkarmak umuduyla abartıya başvurmak zorunda kalır. İş ya da toplumsal zorunluluklardan dokunmuş kozasının içinde, insan ruhu çoğunlukla hazla acı arasındaki farkı bizim iddia ettiğimiz canlılıkla olmasa da kaydederek uyuklayıp du-

rur. En heyecan dolu günlerde hiçbir şeyin olmadığı anlar vardır, içtenlikten uzak bir şekilde, “Çok mutluyum!” veya “Korkunç!” diye haykırmaya devam ederiz. “Bir şey hissettiğim sürece, bu hazdır, bu dehşettir” demenin gerçekte çok anlamı yoktur. Mükemmel bir şekilde uyum sağlamış bir organizmanın sesi çıkmaz.

Şu işe bakın ki Mrs. Moore’la Miss Quested on beş gündür hiçbir şeyi yoğun bir şekilde hissetmemişlerdi. Öğretmen Godbole’nin o tuhaf küçük şarkısından beri aşağı yukarı bir koza içinde yaşamışlardı; aralarındaki fark, yaşlı hanımın kendi umursamazlığını kabul ederken genç olanın kendi umursamazlığına sinirlenmesiydi. Adela’nın inancı bütün olay akışının önemli ve ilginç olduğu yolundaydı; sıkılacak olursa kendini suçlardı ve kendini heyecanlı sözler söylemeye zorlardı. Başka her konuda içten olan genç kadının tek içtensizliği buydu; aslında bu onun gençliğinin entelektüel isyanıydı. Şu anda hem Hindistan’a gelmiş olduğu için hem de nişanlandığı için canı sıkıyordu, oysa bu olayların her ikisi de hayatının her anını mutlulukla doldurmalıydı.

Hintlilerin gözetimi altında da olsa, Hindistan bu sabah çok karanlık görünüyordu. Genç kadının isteği yerine gelmişti, ama çok geç. Ne Aziz ne de onun düzenlemeleri artık onu heyecanlandırabiliyordu. Zerre kadar mutsuz ya da üzgün değildi ve etrafını saran çeşitli tuhaf şeyler –komik “haremlilik-selamlık” vagon, halı ve yastık yığınları, yuvarlanan kavunlar, esans kokuları, seyyar merdiven, pirinç kaplı sandık, elinde bir tepsi içindeki çay ve sıcak suda pişirilmiş yumurtayla ansızın tuvaletten fırlayıp çıkan Mahmud Ali’nin kâhyası – bunların hepsi yeni ve eğlenceliydi ve isabetli bir yorum yapmasına fırsat tanı-mıyordu; genç kız bir türlü içyüzlerine nüfuz edemiyordu. Bu yüzden bundan böyle asıl ilgi odağının Ronny olacağını düşünerek teselli bulmaya çalıştı.

“Ne hoş ve güler yüzlü bir uşak! Antony’den sonra ne büyük rahatlama!”

“Daha ziyade, insanı irkiltiyorlar. Çay yapmak için tuhaf bir yer,” dedi, biraz kestirmeyi uman Mrs. Moore.

“Antony’yi kovmak istiyorum. Perondaki hareketinden sonra kesin kararımı verdim.”

Mrs. Moore, iyi günündeki bir Antony’nin Simla’da kendini göstereceğini düşünüyordu. Tibet’e bakan bir evleri olan kuzenleri tarafından davet edilen Miss Quested Simla’da evlenecekti.

“Her halükârda, ikinci bir uşak tutmamız gerekiyor, çünkü Simla’da siz otelde kalacaksınız ve sanmıyorum ki Ronny’nin Baldeo’su...” Plan yapmaya bayılıyordu.

“Pekâlâ, siz ikinci bir uşak tutarsınız, Antony benim yanımda kalır. Ben bu iştah kaçırıcı durumlara alışkınım. Sıcak mevsimde bana hizmet eder.”

“Ben bu sıcak mevsime inanmıyorum. Tıpkı şu dillerine pensenk ettikleri ‘Ben yirmi yıldır bu ülkedeyim’ lafı gibi, boyuna bundan söz eden Binbaşı Callendar gibi insanlar bunu insana kendini deneyimsiz ve küçük hissettirmek umuduyla yapıyorlar.”

“Ben sıcak mevsime inanıyorum, ama hiçbir zaman beni bu kadar engelleyeceğini düşünmemiştim.” Çünkü telaşsızlıkları yüzünden Ronny’yle Adela Mayıs’a kadar evlenemeyeceklerdi, sonuç olarak da Mrs. Moore umduğu gibi düğünden hemen sonra İngiltere’ye dönemeyecekti. Mayıs’ta Hindistan’a ve bitişindeki denize bir ateş bariyeri düşecekti, o da havanın serinlemesini beklemek için Himalayaların tepesine tünemek zorunda kalacaktı.

“Beni hiçbir şey engelleyemez,” dedi genç kız. “Kocalarının ovanın sıcaklığında kavrulmaya bırakıp serin yerlere giden buradaki kadınlara hiç dayanamıyorum. Mrs. McBryde evlendiğinden beri hiç aşağıda kalmamış; hayli kültürlü kocasını yılın yarısı bir başına bırakıyor, sonra da neden onunla iletişim kuramıyorum diye şaşırıyor.”

“Çocukları var, biliyorsunuz.”

“Evet, bu doğru,” dedi keyfi kaçan Miss Quested.

“İlk düşünülmesi gereken çocuklardır. Büyütüp evlendirinceye kadar. Ancak bundan sonra insan kendisi için yaşama hakkına kavuşur – ovada, dağda, canı nerede çekerse.”

“Tamamen haklısınız. Bunu hiç düşünmemiştim.”

“Yeter ki insan aklını kaybetmesin ve çok yaşlanmasın.” Boşalan bardağını uşağa uzattı.

“Şimdi kuzenlerimin bana Simla’da bir uşak bulacaklarını düşünüyorum, hiç değilse düğün töreni boyunca beni idare edecek birini; daha sonra Ronny’nin niyeti evine yeniden çekidüzen vermek. Şimdiki düzeni bir bekâra göre, evlenince bazı değişikliklerin yapılması gerekiyor elbette; eski uşakları benden emir almak istemeyeceklerdir, onları suçlayamam.”

Mrs. Moore panjurları yukarı kaldırıp dışarı baktı. Ronny ve Adela’yı karşılıklı rızalarıyla bir araya getirmişti, ama onlara gerçekten daha fazla tavsiye veremezdi. İnsanların kendileri önemli olsa da aralarındaki ilişkilerin önemli olmadığını, özellikle evlilik konusunda lüzumsuz yere yaygara koparıldığını giderek daha çok (düş mü karabasan mı?) hissediyordu; insanlar yüzyıllardan beri şehvetle kucaklaşıyorlardı, ama yine de birbirlerini anlamaktan çok uzaktılar. Ve bugün bu durumu o kadar kuvvetle hissediyordu ki, sanki bu durumun kendisi bir ilişki, elini tutmak isteyen bir kişi olmuştu.

“Tepelerden bir şeyler görünüyor mu?”

“Sadece karanlığın çeşitli tonları.”

“Benim sırtlanımın olduğu yerden çok uzakta olamayız.” Adela zamansız alacakaranlığı gözleriyle taradı. Bir tren kuru dere yatağını geçiyordu. Yavaşça köprüyü aşarken tekerlekleri “Toku-duk, toku-duk, toku-duk” diye ses çıkarıyordu. Yüz metre sonra ikinci bir kuru dere yatağı geliyordu, sonra arazinin yükselmekte olduğunu düşündüren bir üçüncüsü. “Belki burası benimkidir; zaten yol tren yoluna paralel uzanıyor.” Geçirdiği kaza şimdi hoş bir anıydı; her zamanki samimiyetiyle bu kazanın aklını başına getirdiğini ve ona Ronny’nin gerçek değerini öğrettiğini hissediyordu. Sonra planlarına geri döndü; plan yapmak çocukluğundan beri onda bir tutkuydu. Zaman zaman bugünü de onurlandırıyor, Aziz’in ne kadar dost canlısı ve zeki biri olduğunu söylüyor, guava yiyor (kızartılmış tatlıları yiyemiyordu), uşaklar üzerinde Urducasını sınıyordu, ama düşünceleri kendi eliyle şekillendirdiği geleceğe ve katlanmaya

karar verdiği Anglo-Hindistan'daki hayatına dönüyordu hep. Turtonlar ve Burtonlar dahil, konuyu kafasında evirip çevirirken tren "Toku-duk, toku-duk, toku-duk" diye düşüncelerine eşlik ediyordu; belirli bir yere gitmeyen ve vagonlarında hiçbir önemli yolcu bulunmayan tren uyukluyordu; iltisak hattında işleyen, kasvetli tarlalar arasındaki düşük toprak setler arasında kaybolmuş bir trendi bu. Mesajı –çünkü bir mesajı vardı– genç kızın donanımlı kafasına girmedi. Arkasında bir yerde, çok uzaklarda, ilginç olayların cereyan ettiği ve ilginç kişiliklerin doğduğu Kalküta ve Lahor gibi önemli kentleri birleştiren bir hatta ekspres bir tren iş müjdesi veren çığlıklarla hızla yol alıyordu. Genç kız bunu anlıyordu. Ne yazık ki Hindistan'da önemli kentlerin sayısı çok azdır. Hindistan kırsaldan ibarettir; tarlalar, tarlalar, sonra tepeler, orman, tepeler ve yine tarlalar. İltisak hattı biter; yol buradan itibaren otomobiller için bir noktaya kadar uygundur; bundan sonra kağnılar tekerlek izlerini takip ederek ağır ağır yol alır; patikalar ekili alanlara dalar ve kırmızı bir boya birikintisinin yanında gözden kaybolur. İnsan aklı böyle bir ülkeyi nasıl kavrar? Kuşaklar boyu istilacılar denemiş, ama hep sürgünde kalmışlardır. İnşa ettikleri büyük kentler inzivaya çekildikleri yerlerden; kavgaları, eve dönüş yolunu bulamayan insanların hastalığından başka bir şey değildir. Hindistan onların derdinden anlar. Bütün dünyanın derdinden en ince ayrıntısına kadar anlar. Yüz tane ağzıyla, gülünç ve yüce nesneleriyle "Gel" diye seslenir. Ama neye gel? Bunu hiçbir zaman söylememiştir. O bir vaat değil, sadece bir çağrıdır.

"Hava yeterince serinlediğinde gelip sizi Simla'dan alırım. Aslında sizi serbest bırakırım," diye sözlerine devam etti güvenilir genç kız. "Sonra şu Moğol şeylerinden bazılarını görürüz – Tac'ı görmezseniz çok yazık olur! Daha sonra da sizi Bombay'dan yolcu ederiz." Ama erken kalktığı için yorgun düşmüş olan Mrs. Moore uyuyakalmıştı. Sağlığı çok yerinde değildi, böyle bir geziye çıkmaması gerekirdi, ama kimsenin keyfi kaçmasın diye kendini zorlamıştı. Rüyalarında hep aynı şeyi görüyordu; diğer iki çocuğu Stella ve Ralph bir şeyler

istiyorlardı, o da onlara aynı anda iki ailede birden olmasının imkânsızlığını anlatıyordu. Uyandığında, plan yapmayı bırakmış olan Adela bir pencereden dışarı sarkmış, “Ne göz kamaştırıcı!” diyordu.

Avrupa Mahallesi’nin bulunduğu yükseltiden bile şaşırtıcı görünen Marabar tepeleri burada tanrıydılar, dünyaysa onların yanında bir hayalet. En yakındaki Kawa Dol idi. Tek bir parçadan ibaret kocaman bir sütun halinde yükseliyordu; tepesinde bir kaya –bu kadar büyük bir kütleyle bir kaya denebilirse– dengede asılı duruyordu. Onun gerisinde, içerisinde mağaralar olan diğer tepeler uzanıyordu; her birisi komşularından geniş birer ova parçasıyla ayrılmıştı. Tepe kümesi, tamamı on adet tepe, tren yanlarından geçerken, varışını gözetliyormuş gibi azıcık yerinden kıpırdadı sanki.

Genç kız, “Bunu dünyada kaçırmak istemezdim,” dedi abartılı bir heyecanla. “Bakın, güneş doğuyor –kesinlikle müthiş bir şey olacak– çabuk buraya gelin, bakın. Bunu dünyada kaçırmak istemezdim. Turtonlara ve onların bitmez tükenmez fil gezintilerine yapışıp kalsaydık bunları asla göremezdik.”

Genç kız konuşurken, gökyüzü sol tarafta öfkeli turuncu bir renge büründü. Renk bir grup ağacın gerisinde bir nabız gibi atarak yükseldi, yoğunlaştı, parlak, inanılmaz ölçüde parlak bir hal aldı, kendisini çevreleyen hava küreyi ileri itti. Mucizeyi beklediler. Ama gecenin ölüp günün yaşamaya başladığı o yüce anda hiçbir şey olmadı. Göğün pınarı kuruyup gitmişti sanki. Doğudaki renkler silindi, tepeler gerçekte daha iyi aydınlanmış olmalarına karşın daha loş görünüyordu ve sabah yeli derin bir hayal kırıklığını beraberinde getirdi. Oda hazırlandığında güvey, neden insanlığın beklediği gibi borazanlarla ve obualarla girmedi içeri? Güneşin doğuşu görkemli değildi. Çok geçmeden sarımtırak güneşin ağaçların gerisinde, sönük bir gökyüzünde gezindiği ve ışınlarının çoktandır tarlalarda çalışmakta olan insanların üzerine düştüğü görüldü.

“Ah, bu sahte bir şafak olmalı –bunun nedeni atmosferin üst tabakalarındaki gece boyunca yere inemeyen tozlar değil mi? Sanırım Mr. McBride böyle demişti. Kabul etmeliyim ki günde-

ğumu dendi mi, İngiltere'nin üstüne yoktur. Grasmere'i hatırlıyor musunuz?"

"Ah, şu gözde Grasmere!" Her şeyden çok küçük gölleri ve dağları seviliyordu Grasmere'in. Romantik, ama erişilebilir Grasmere daha merhametli bir gezegenden gelmişti. Buradaysa kılıksız bir ova Marabar'ın eteklerine kadar uzanıyordu.

"Günaydın, günaydın, şapkalarınızı giyinin," diye bağırdı Aziz trenin diğer ucundan. "Hemen şapkalarınızı giyinin, sabah güneşi baş için çok tehlikelidir. Bir doktor olarak konuşuyorum."

"Günaydın, günaydın, siz de sizinkini giyinin."

"Benimki gibi kalın kafalar için güneş tehlikeli değil." Aziz bir yandan gülerken bir yandan da kafasına vuruyor, saç tutamlarını avuçlayıp çekiyordu.

"Şirin bir yaratık bu," diye mırıldandı Adela.

"Dinleyin – şimdi de Muhammed Latif kendi 'Günaydın'ını diyecek." Birçok anlamsız el kol hareketi.

"Dr. Aziz ne oldu sizin tepelere? Tren durmayı mı unuttu?"

"Belki ring seferi yapan bir trendir, hiç durmadan Çandrapur'a geri dönüyordur. Kim bilir!"

Tren ovaya doğru sapıp bir mil kadar ilerledikten sonra yavaşlayıp bir filin önünde durdu. Bir de peron vardı, ama peron demeye bin şahit isterdi. Sabahın bu erken saatinde boyalı başını sallayan bir fil! Kadınlar kibarca "Ne hoş bir sürpriz!" diye haykırdılar. Aziz bir şey söylemiyordu, ama yüreği gururla dolmuş ve rahatlamıştı. Fil bu pikniğin en önemli özelliğiydi, onu bulabilmek için ne çektiğini bir Allah bilirdi. Fil yarı resmî nitelikte olduğundan en iyi Nevab Bahadur aracılığıyla ona yaklaşılabilirdi, Nevab Bahadur'a da Nureddin aracılığıyla, ama bu sonuncusu hiçbir mektuba cevap vermezdi, ne var ki Aziz'in annesinin onun üzerinde büyük bir etkisi vardı ve kendisine karşı son derece nazik davranan ve kepenkleri kırılan kadınlara özel arabası Kalküta'dan döner dönmez ziyaretine geleceğine söz veren Hamidullah'ın hanımının dostuydu. Bir filin bu kadar uzun ve ince bir ipin ucunda olmasından Aziz sevinç duyuyor ve dostların dostlarının bir gerçek-

lik olduğu, her şeyin eninde sonunda yapılabildiğı ve herkesin er geç mutluluktan payına düşeni alabildiğı Doğu'nun değerini ince bir alayla takdir ediyordu. Muhammed Latif de aynı şekilde durumdan hoşnuttu, çünkü konuklardan ikisi treni kaçırmıştı ve sonuç olarak diğerlerini bir yük arabası içinde takip etmek yerine filin sırtına binebilecekti; uşakların mutluluğunun sebebiyse filin kendilerine duydukları saygıyı artırmış olmasıydı; eşyaları bağıra çağıra ve toz toprak arasında paldır küldür fırlatıyor, birbirlerine emirler yağıdırıyor ve iyi niyetle kıvranıyorlardı.

Aziz cana yakın bir gülümsemeye "Bir saat geliş, bir saat dönüş, mağaraları ziyaret etmek de iki, biz diyelim üç, saat alır," dedi. Tavırlarına ansızın bir azamet gelmişti. "Tren saat on bir buçukta geri dönüyor; her zamanki saatinizde, yani bir on beşte Çandrapur'da Mr. Heaslop'la yemeğe oturmuş olursunuz. Hakkınızda her şeyi biliyorum. Dört saat –oldukça kısa bir gezi– bir saat de aksi tesadüfler için ki bu, bu ülkede pek nadir rastlanan bir şey değildir. Benim niyetim size danışmadan her şeyi planlamak, ama siz Mrs. Moore ya da siz Miss Quested istediğiniz zaman değişiklik yapabilirsiniz; mağaralardan vazgeçmek de dahil. Anlaştık mı? Öyleyse şu vahşi hayvana binin."

Fil diz çökmüştü; gri ve tek başına, bir başka tepe gibi. Kadınlar merdivenden tırmandılar, Aziz avcılar⁴ gibi ilk önce ayağını filin topuğunun sivri kenarına basıp sonra yukarı doğru kıvrılmış kuyruğuna tutunarak yukarı tırmandı. Muhammed Latif onu takip etmek istediğinde kuyruğun ucunu tutan uşak önceden verilen talimata göre kuyruğu bırakınca yoksul akra-ba aşağı kayd ve filin kaba etleri üzerine atılmış ağdan tırmanmak zorunda kaldı. Bu küçük bir saray soytarılığıydı ve eğlen-dirilmek istenen kadınlardan başka kimseyi rahatsız etmedi. Kadınların her ikisi de eşek şakasından nefret ederlerdi. Sonra hayvan iki parçalı bir hareketle silkinerek kalktı ve üstündekileri ovoidan üç metre yükseğe kaldırdı. Tam altlarında, bir filin ayağının etrafında her zaman toplanan hayatın kabuğu, köylü-

4 Metinde *shikar*. Urduçadan Hindi diline, oradan Farsçaya ve Osmanlıcaya geçen şikar, av; şikari, avcı.

ler ve çıplak bebekler vardı. Uşaklar çanak çömleği paldır küldür *tongalara* yüklediler. Hasan, Aziz'in bineceği aygıra bindi ve bulunduğu yükseklikten Mahmud Ali'nin adamını küçümsedi. Öğretmen Godbole'ye yemek pişirsin diye tutulan Brahman dönüş saatini beklemek üzere bir akasya ağacının altına yerleşmişti. Dönüş umudunda olan tren de salına salına tarlalarda dolaşıyor, başını kırkayak gibi bir o yana, bir bu yana çeviriyordu. Bundan başka görülebilecek tek hareket, ovanın şurasına burasına serpili kuyuların antenleri andıran karşı-ağırlıklarının hareketiydi; muyluları üzerinde çamura inip kalkan bu mekanizmalar etrafa cılız bir su akıntısı salıyordu. Manzara ılık sabah havasında hiç de fena değildi, ancak ne renk vardı ne de hayat.

Fil tepelere doğru ilerlerken (solgun güneş şimdi tepelerin eteklerini selamlıyor ve kıvrımlarına gölgeler çiziyordu) hava yeni bir niteliğe büründü; ruhani bir sessizlik kulaklardan çok duyuları istila etti. Hayat he zamanki gibi sürüp gidiyor, ama hiçbir sonuç doğurmuyordu; başka bir deyişle, sesler yankılanmıyor, düşünceler gelişmiyordu. Her şey kökünden sökülmiş gibiydi, bu yüzden de her şeye yanılısama hâkimdi. Sözgelimi, patikanın kıyısında fazla yüksek olmayan bazı toprak yığınları görülüyordu, testere gibi dişli ve kireç şerbetine bulanmış. Bu yükselti neydi? Mezarlar mı, Tanrıça Parvati'nin⁵ göğüsleri mi? Aşağıdaki köylüler her iki cevabı da veriyorlardı. Sonra, bir yılan hakkında aydınlığa kavuşturulamayan bir şaşkınlık yaşandı. Miss Quested ileride, bir derenin öte tarafında dikilmiş ince, kara bir şey gördü ve "Bir yılan!" diye bağırdı. Köylüler aynı fikirdeydi; Aziz, "Evet, filin geçişini izlemek için dikilmiş, çok zehirli, siyah bir kobra," diye açıkladı. Ama Miss Quested, Ronny'nin el dürbünüyle baktığında onun bir yılan olmayıp bir hurma ağacının kurumuş ve burulmuş kökü olduğunu gördü. "Yılan değilmiş," dedi. Köylüler tersini söylediler. Adela bu fikri kafalarına sokmuştu; ondan vazgeçmeyi reddediyorlardı. Aziz dürbünle baktığında onun bir ağaç kökü gibi görün-

---

5 Himavat'ın (Himalayaların) kızı ve Siva'nın karısı; her zaman güzel bir kadın olarak betimlenir.

düğünü kabul etti, ama siyah bir kobra olduğunu söylemekte ısrar etti ve sözüm ona onları hayvanlardan koruyacak birtakım şaklabanlıklar icat etti. Mesele romantizme varmadan karanlıkta kaldı. Kawa Dol kayalığından yükselen ısı dalgaları kafa karışıklığını daha da artırdı. Isı dalgaları düzensiz aralıklarla geliyor ve değişken bir şekilde hareket ediyordu. Zaman zaman bir toprak parçası sanki kızartılıyormuş gibi sıcıyor, sonra hareketsiz kalıyordu. Kayalığa yaklaştıklarında ısı dalgalarının yayılması sona erdi.

Fil sanki kabul edilmek üzere başıyla vuracakmış gibi doğrudan Kawa Dol'a doğru yürüdü, sonra döndü, kayanın etrafını çevreleyen patika boyunca ilerledi. Kayalar tıpkı denize inen falezler gibi toprağa diklemesine gömülmüştü; Miss Quested buna işaret edip ne kadar ilginç olduğunu söyleyecekken ova, deyim yerindeyse, bıçakla soyulmuş gibi sessizce gözden kayboldu ve her iki tarafta da sessiz, ölü granitlerden başka görececek bir şey kalmadı. Gökyüzü her zamanki gibi bütün manzaraya hâkimdi, ama hastalıklı bir şekilde yakın görünüyordu; kayalıkların zirvesine yapışmış bir tavan gibiydi. Bu koridorda bulunan şeyler hiç değişmemiş gibiydi. Kafası kendi cömertliğiyle meşgul olan Aziz pek bir şey fark etmedi. Konukları az buçuk bir şeyler fark ettiler. Buranın çekici ya da ziyaret etmeye değer bir yer olduğunu düşünmüyorlardı; karşılılarına şimdi bir Müslüman anıtının, mesela bir caminin çıkmasını ve Aziz'in onu beğenerek açıklamalar yapmasını tercih ederlerdi. Aziz'in cehaleti apaçık ortadaydı ve neredeyse bir kusur gibi görünüyordu. Neşeli ve kendinden emin konuşmalarına rağmen Hindistan'ın bu özel görünümünü nasıl ele alacağına dair hiçbir fikri yoktu; Öğretmen Godbole'nin yardımı olmaksızın ne yapacağını o da konukları gibi şaşırmişti.

Koridor daraldı, sonra bir tür tepsi gibi genişledi. Burası, aşağı yukarı, hedefleriydi. Harap olmuş bir havuzda hayvanlara yetecek kadar su vardı ve çamurun hizasında yukarılarda kara bir delik görünüyordu; mağaraların ilki. Üç tepe çevreliyordu tepsiyi. Tepelerden ikisi canla başla ısı yayıyordu, ama üçüncüsü gölgede idi; kamplarını buraya kurdular.

“Korkunç, boğucu bir yer gerçekten,” diye mırıldandı Mrs. Moore kendi kendine.

“Uşaklarınız ne kadar hızlılar!” diye haykırdı Miss Quested. Çünkü yere hemen bir kumaş yayılmış, ortasına yapay çiçeklerle dolu bir vazo yerleştirilmişti ve Mahmud Ali’nin kâhyası onlara ikinci defa sıcak suda pişirilmiş yumurta ve çay sunuyordu.

“Mağaraları ziyaretimizden önce bunları yer, sonra da kahvaltı yaparız diye düşündüm.”

“Kahvaltı değil mi bu?”

“Kahvaltı mı? Bu mu? Size böyle tuhaf davranmamı mı bekliyordunuz?” İngilizlerin hiç durmadan yiyip içtikleri, bu yüzden doğru dürüst bir yemek hazırlanıncaya kadar her iki saatte bir onlara bir şeyler ikram etmesinin iyi olacağı söylenmişti ona.

“Her şey ne kadar güzel düzenlenmiş!”

“Bunu Çandrapur’a döndüğümüzde söylemelisiniz. Kendimi ne kadar rezil edersem edeyim, siz yine de benim konuklarırsınız.” Artık ciddi bir şekilde konuşuyordu. Hanımlar birkaç saatliğine ona bağlıydılar ve böyle bir konuma razı oldukları için Aziz onlara minnet duyuyordu. Şimdiye kadar her şey yolunda gitmişti; fil yeni kesilmiş bir dalı ağzına götürüyor, *tonga* oku havaya dikilmiş vaziyette duruyor, aşçı yamağı patates soyuyor, Hasan bağırıyor, Muhammed Latif elinde soyulmuş bir çubukla durması gerektiği gibi ayakta duruyordu. Gezi tam bir başarıydı ve gerçek bir Hint gezisiydi; adsız sansız bir genç adamın başka bir ülkeden gelen konukları ağırlamasına izin verilmişti; bu herkesin –hatta Mahmud Ali gibi kötümserlerin bile– can attığı, ama hiç ellerine geçmeyen bir fırsattı. Konukseverlik tamamdı; onlar artık “onun” konuklarıydı; mutlu olmaları gerekiyordu, şerefi buna bağlıydı; katlanmak zorunda kalacakları en ufak hoşnutsuzluk onun kendi yüreğini parçalayacaktı.

Çoğu Doğulu gibi Aziz konukseverliği fazla önemsiyor, onu samimiyet yerine koyuyor ve konukseverliğin aynı zamanda bir tür sahiplenme ilişkisi içerdiğini ve bununla leke-

lendiğini fark edemiyordu.. Yalnızca Mrs. Moore veya Fieding yakınındayken daha fazlasını görüyor ve almanın vermekten⁶ daha büyük bir mutluluk olduğunu anlıyordu. Bu ikisinin tuhaf ve güzel bir etkisi vardı üzerinde; onlar dostlarıydı ve ebediyen dostları olarak kalacaklardı, tıpkı onun da onların dostu olarak kalacağı gibi; onları o kadar seviyordu ki almak da vermek de bir oluyordu. Onları Hamidullahlardan bile daha çok seviyordu, çünkü onlara ulaşmak için engeller aşmıştı ve bu tür güçlükler onu yüce gönüllü biri yapıyordu. Onların imgelerini hayatının sonuna kadar ruhunda kazılı olarak saklayacaktı. Şezlonguna oturmuş çayını yudumlamakta olan Mrs. Moore'a baktı ve bir an için kendi felaketinin tohumlarını içinde taşıyan bir neşe duydu; çünkü bu onun "Onun için daha başka ne yapabilirim?" diye düşünmesine neden olacak ve böylece konukseverlik kısır döngüsüne geri dönecekti. Bir kurşunu andıran gözlerinin sert gözbebekleri yumuşak bir ışıkla doldu ve "Camimizi hatırlıyor musunuz, Mrs. Moore?" diye sordu.

"Elbette hatırlıyorum," dedi ansızın canlanan ve gençleşen Mrs. Moore.

"Ben ne kadar kaba ve nezaketsizdim, sizse ne kadar iyidiniz."

"Ve ikimiz de ne kadar mutluyduk."

"Böyle başlayan dostluklar, sanırım uzun ömürlü olur. Acaba günün birinde diğer çocuklarınızı da ağırlayabilecek miyim?"

Miss Quested istemeden büyüğü bozarak, "Siz diğer çocuklarını biliyor musunuz? Bana asla onlardan söz etmek istemez," dedi.

"Ralph ve Stella, evet, onlar hakkında her şeyi biliyorum. Ama mağaralara yapacağımız ziyareti unutmamalıyız. Hayatımın en büyük düşlerinden biri, her ikinizin de burada konduğum olmanızla gerçekleşmiş oluyor. Bana ne kadar büyük bir

---

6 Elçilerin İşleri 20:35. Pavlus Efesli İhtiyarlara Veda Ediyor. "Yaptığım her işte sizlere, böyle emek vererek güçsüzlere yardım etmemiz ve Rab İsa'nın, 'Vermek, almaktan daha büyük mutluluktur' diyen sözünü unutmamamız gerektiğini gösterdim." Forster cümleyi tersine çeviriyor.

onur vermiş olduğunuzu hayal bile edemezsiniz. Kendimi Babür Şah gibi hissediyorum.”

“Neden onun gibi?” diye sordu Miss Quested ayağa kalkarken.

“Çünkü atalarım onunla birlikte Afganistan’dan geldiler. Ona Herat’ta katıldılar. Onun çoğu zaman birden fazla fili olur, bazen de hiç fili olmazdı, ama konukseverlik göstermekten asla vazgeçmezdi. Dövüştüğü, avlandığı ya da kaçtığında her zaman bir süreliğine dağların arasında dururdu, tıpkı bizim bugün yaptığımız gibi; konukseverlikten ve zevku sefadan hiçbir zaman geri kalmazdı ve iki lokma yiyeceği kalmış olsa onu güzelce süslerdi, tek bir müzik aleti kalmışsa onunla güzel melodiler çalmaya çalışırdı. O benim idealimdir. Yoksul ama soylu bir adamdı, büyük bir kral oldu.”

“En çok Mr. Fielding’in evinde sözünü ettiğiniz bir başka imparatoru –adını unuttum– sevdiğinizi sanıyordum; bizim kitaplarımızda Aurangzebe diye geçiyor.”

“Âlemgir? A, evet, O daha dindar biriydi. Ama Babür ömründe hiçbir dostuna ihanet etmedi, bu yüzden bu sabah ondan başkasını düşünemiyorum. Peki, nasıl öldüğünü biliyor musunuz? Oğlu için canını verdi. Bir çarpışmada can vermekten çok daha zor bir ölüm. Sıcağa yakalanmışlardı. Kötü havaları geçirmek üzere Kabil’e dönmüş olmalıydılar, ama devlet işleri yüzünden gidemediler ve Hümayun Agra’da hasta düştü. Babür oğlunun yatağı etrafında üç defa dolandı ve ‘Hastalığı aldım götürdüm,’ dedi; gerçekten de alıp götürdü; Hümayun’un ateşi düştü, onun yerine Babür’ün ateşi çıktı ve bu yüzden öldü. Babür’ü Âlemgir’e tercih etmemin nedeni bu. Bunu yapmamalıyım, ama yapıyorum. Fakat sizi geciktirmemeliyim. Görüyorum ki harekete hazırsınız.”

“Hiç de değil,” dedi Adela, yeniden Mrs. Moore’un yanına oturarak. “Bu tür konuşmaları çok seviyoruz.” Çünkü sonunda Fielding’in bahçeli evindeki gibi bildiği ve hissettiği şeyler üzerine konuşuyordu; yeniden çok takdir ettikleri Doğulu rehber olmuştu.

“Moğollardan konuşmaktan her zaman zevk almışımıdır. Bildiğim en büyük keyiftir. Gördüğünüz gibi bu ilk altı imparator

olağanüstü insanlardı, birinden söz edildiğinde diğer beşi dışında dünyadaki her şeyi unuturum. Dünyanın hiçbir ülkesinde böyle altı kralı, demek istediğim babadan oğla art arda altı kralı göremezsiniz.”

“Bize Ekber’den söz edin.”

“Ekber Şah’ın adını duydunuz demek! Güzel. Hamidullah – ki onunla tanışacaksınız– size bütün kralların en büyüğünün o olduğunu söyleyecektir. Ben kendi adıma diyorum ki, ‘Evet, Ekber çok mükemmel bir kraldı, ama yarı Hindu’ydu; gerçek bir Müslüman değildi.’ Buna Hamidullah ‘Şarap içen Babür’den daha az Müslüman değildi,’ diye karşılık verecektir. Ama Babür şarap içtikten sonra hep pişmanlık duyardı, fark burada; Ekber’se Mukaddes Kuran’ın yerine icat ettiği yeni dininden⁷ hiç pişmanlık duymadı.”

“Ama Ekber’in yeni dini çok güzel değil miydi? Bu din bütün Hindistan’ı kucaklayacaktı.”

“Miss Quested, güzel ama budalaca. Siz kendi dininizi muhafaza edersiniz ben kendiminkini. En iyisi budur. Hiçbir şey bütün Hindistan’ı kucaklayamaz, hiçbir şey, hiçbir şey; Ekber’in yanlıgısı buydu.”

“Böyle mi hissediyorsunuz, Dr. Aziz?” dedi Adela düşünceli bir tavırla. “Umarım haklısınızdır. Bu ülkede her şeyi kapsayan bir şey olmalı, yoksa engeller nasıl aşılır?”

Adela zaman zaman düşünüyü kurduğı evrensel kardeşliği tavsiye ediyordu sadece, ama bu düşünce kelimelere dökülür dökülmez gerçekliğini yitiriyordu.

“Benim durumumu ele alın,” diye devam etti genç kız; onu coşturan kendi durumuydu zaten. “Duyup duymadığınızı bilmiyorum, ama ben Mr. Heaslop’la evleneceğim.”

“Bunun için sizi yürekten kutlarım.”

“Mrs. Moore, sorunumuzdan Dr. Aziz’e söz edebilir miyim? Anglo-Hindistanlılık sorunundan yani.”

---

7 Yeni din, Din-i İlahi. Ekber Şah 1582’de bütün eyalet valilerinin önünde Din-i İlahi’yi kurduğunu resmen ilan etti. Artık İslâmiyet, Hristiyanlık, Zerdüştlük, Hinduizm, Sihlik, Budizm ve Caynizm inanç, ibadet ve muamelatı bu dinin çatısı altında birleştirilmişti.

“O sizin sorunuz, benim değil, tatlım.”

“Evet, bu doğru. Neyse, Mr. Heaslop’la evlendiğimde ben de Anglo-Hindistanlı olacağım.”

Aziz protesto olarak elini kaldırdı. “Olamaz. Bu korkunç sözü geri alın.”

“Ama doğru. Bu kaçınılmaz bir şey. Bu nitelemeden kaçınmamam. Kaçınmayı umabileceğim tek şey zihniyet. Kimi kadınlar...” İsim vermekten hoşlanmadığı için durdu, on beş gün önce cesaretle “Mrs. Turton ve Mrs. Callendar” diyebilirdi. “Kimi kadınlar Hintlilere karşı o kadar sert davranıyorlar ve tepeden bakıyorlar ki, onlara benzemeye başladığım söylenirse çok utanırım. Ama –sorunum burada– hiçbir özelliğim yok benim, hiçbir konuda özellikle iyi ya da kuvvetli değilim, çevreme karşı koymama ve onlar gibi olmamı engellemeye yardımcı olacak bir özelliğim yok. Çok acınası kusurlarım var. Makul ve mantıklı kalabilmek için Ekber’in ‘Evrensel din’ini veya eşdeğerini istememin nedeni bu. Ne demek istediğimi anlıyor musunuz?”

Adela’nın sözleri Aziz’in hoşuna gidiyordu ama evliliğinden söz ettiği andan beri zihni algıya sıkı sıkıya kapalıydı. Bu tür şeylere karışmak istemiyordu. Kibarca eğilerek “Mrs. Moore’un ailesinden bir erkekle mutlu olacağınız kesin,” dedi.

“Benim mutluluğum... bu çok farklı bir konu. Ben size bu Anglo-Hindistanlılık konusunda danışmak istiyorum. Bana herhangi bir tavsiyede bulunabilir misiniz?”

“Sizi temin ederim ki diğerlerine hiç benzemiyorsunuz. Siz benim insanlarıma karşı asla kaba davranmazsınız.”

“Bana dediklerine göre, bir yılın sonunda hepimiz nezaketi elden bırakırmışız.”

“Öyleyse size yalan söylemişler,” diye atıldı Aziz, çünkü Adela’nın hakikati dile getirmesi onu can evinden vurmuştu; içinde bulundukları durumda bu söz kendi başına bir hakaretti. Hemen kendini toplayıp güldü, ama genç kızın yaptığı hata aralarındaki sohbeti bölmüş, aralarındaki medeni ilişkiye hasar vermişti; bu hata yüzünden sohbet bir çöl çiçeğinin taçyaprakları gibi dağılmış ve onları tepelerin arasında bırakıvermiş-

ti. Aziz kadınların hepsine elini bir bir uzatarak “Haydi,” dedi. Kadınlar biraz gönülsüzce ayağa kalktılar ve gezilip görülecek yerleri görmeye hazırlandılar.

Birinci mağaranın erişimi oldukça kolaydı. Su birikintisinin kenarından geçtiler, güneşin yakıcı ışınları sırtlarında, bazı sevimsiz taşların üzerine tırmandılar. Başlarını eğerek birer birer tepenin içinde kayboldular. Ziyaretçilerin çeşitli biçimlerdeki silüetleri bir an için görünüp kaybolduğunda mağaranın esner gibi açılan küçük kara ağzı yeniden görünür oluyordu. İnsanlar bir huniye dökülen su gibi içeri emildiler. Kayalıklar pürüzsüz ve çıplak bir şekilde yükseliyordu; kayalıkları birbirine bağlayan gökyüzü pürüzsüz ve yapış yapıştı; kocaman, beyaz bir Brahman çaylağı kayalıklar arasında kasti görünen bir beceriksizlikle kanat çırpıyordu. Usturuflu görünme çabasıyla birlikte insan doğmadan önce gezegenimiz böyle görünmüş olmalıydı. Çaylak kanatlarını çırparak uzaklaştı... Belki kuşlar doğmadan önce... Derken delikten duman çıktı ve insanlar geri döndüler.

Bir Maramar Mağarası, Mrs. Moore’a göre korkunç bir yerdi, çünkü içeride neredeyse bayılıyordu, yeniden açık havaya çıkar çıkmaz bunu söylememek için kendini zor tuttu. Bu çok normaldi; her zaman baygınlık nöbetleri geçirirdi, hem mağara çok kalabalıktı, çünkü beraberlerindeki bütün insanlar arkaları sıra içeri girmişlerdi. Köylülerle ve uşaklarla tıktık tıktık olan yuvarlak oda pis pis kokmaya başlamıştı. Mrs. Moore karanlıkta Aziz’le Adela’yı kaybetti, kendisine kimin dokunduğunu bilemiyor, nefes alamıyordu; iğrenç, çıplak bir şey yüzüne çarptı ve bir tampon gibi ağzının üzerine yapıştı. Yeniden tünelin girişine dönmeye çalıştı, ama bir köylü dalgası onu geri püskürttü. Alnı duvara çarptı. Bir an çıldıracak gibi oldu, deliler gibi sağa sola vurmaya, ağzını kocaman açarak soluk almaya çalıştı. Çünkü onu dehşete düşüren sadece ezilme korkusu ve pis koku değildi, bir de müthiş bir yankı vardı.

Öğretmen Godbole yankıdan hiç söz etmemişti; belki de bu onu hiç etkilememişti. Hindistan’da çok hoş bazı yankılar

vardı; Bijapur'daki kubbenin⁸ etrafında işitilen fısıltılar vardı; Mandu'da havada dolaştıktan sonra söyleyene tastamam geri dönen uzun cümleler vardı. Maramar Mağarası'ndaki yankı bunlar gibi değildir; sözler hiçbir şekilde seçilemez. Ne söylenirse söylensin aynı monoton gürültü cevap verir ve tavan tarafından emilinceye kadar bu ses duvarlarda bir aşağı bir yukarı titrer. Bu ses insanoğlunun kullandığı alfabelerle "buum", "bu-uum" ya da "u-buum" diye ifade edilebilir; son derece boğuk bir ses. Umut, nezaket, aksırma, bir ayakkabının gıcırda-ması, hepsi aynı "buum" sesini çıkarır. Çakılan bir kibritin gürültüsü bile bir çemberi tamamlayamayacak kadar zayıf olan, ama daima tetikte duran bir tırtılın kıvrılmasına yol açar. Ve eğer birçok insan aynı anda konuşacak olursa, üst üste binen bir uğultu başlar, yankı yankıyı doğurur ve mağara birbirinden bağımsız olarak kıvranan küçük yılanlardan oluşan bir yılanla dolar.

Mrs. Moore'un ardından diğerleri de dışarı çıktılar. Geri çekilişin işaretini Mrs. Moore vermişti. Aziz'le Adela'nın gülümseyerek çıktıklarını gördü ve genç adamın, davetinin başarısız olduğunu düşünmesini istemediğinden o da gülümsedi. Mağaradan çıkan herkese tek tek dikkatle bakarak aralarında kötü bir adam aradı, ama böyle birini göremedi, tek amaçları ona saygı göstermek olan olağanüstü iyi huylu insanların arasında olduğunu ve az önce yüzüne çarpan şu çıplak şeyin annesinin sırtına ata biner gibi bağlanmış küçük bir bebek olduğunu anladı. Mağarada kötü hiçbir şey yoktu, ama orada hoşça vakit geçirmemişti; yo hiç eğlenmemişti ve ikinci mağaraya girmeme-ye karar verdi.

"Kibritinin yansımasını gördünüz mü? Çok güzeldi," dedi Adela.

"Unuttum..."

"Ama bunun güzel bir mağara olmadığını, en iyisinin Kawa Dol olduğunu söylüyor."

---

8 Bugünkü adı Vijayapur. Söz konusu kubbe 1627-1657 yılları arasında hüküm süren Muhammed Adil Şah'ın mezarı ve Hindistan'da bugüne kadar inşa edilen en büyük kubbeli anıt olan Gol Gumbaz.

“Oraya gitmeyi düşünmüyorum. Tırmanmaktan nefret ederim.”

“Pekâlâ, kahvaltıyı beklerken yeniden gölgede oturalım.”

“Ama bu, onu hayal kırıklığına uğratar; adamcağız bu kadar zahmete girmiş. Siz devam etmelisiniz; sizin için bu zor olmaz.”

“Belki gitmem gerekir,” dedi ne yaptığını önemsemeyen, ama sevimli görünmek isteyen genç kız.

Muhammed Latifin ciddi azarları eşliğinde uşaklar vs. apar topar kamp yerine dönüyorlardı. Aziz, konukların kayaları aşmasında yardıma geldi. Gücünün doruğundaydı, alçakgönüllü ve kuvvetliydi, eleştirilere alınmayacak kadar kendinden emindi; yaptığı planı konuklarının değiştirmek istediğini duyunca gerçekten sevindi. “Elbette, Miss Quested, Mrs. Moore’u burada bırakıp ikimiz gideriz, çok gecikmeyiz, ama acele de etmeyiz, çünkü biliyoruz ki Mrs. Moore’un da isteği bu yönde.”

“Çok doğru. Ben de gelemediğim için üzgünüm, ama yürümekte zorlanıyorum.”

“Sevgili Mrs. Moore, benim konuğum olduğunuz sürece ne isterseniz yapabilirsiniz. Gelmediğinize memnun oldum; bu kulağa tuhaf gelebilir, ama siz bana tam bir açık sözlülükle, bir dost gibi davranıyorsunuz.”

“Evet, dostunuzum,” dedi Mrs. Moore elini Aziz’in koluna koyarak ve yorgunluğuna rağmen onun ne kadar sevimli, ne kadar iyi olduğunu ve mutlu olmasını ne kadar arzuladığını düşünerek. “Başka bir teklifte daha bulunabilir miyim? Bu defa bu kadar çok insanın sizinle gelmesine izin vermeyin. Sanırım daha rahat edersiniz.”

“Çok doğru, çok doğru,” diye haykırdı Aziz ve diğer tarafa doğru koşarak Miss Quested’la Kawa Dola’a giderlerken kendilerine rehberden başka kimsenin eşlik etmemesini emretti. Dönüp “Tamam mı?” diye sordu.

“Çok güzel, şimdi keyfinize bakın, döndüğünüzde gördüklerinizi anlatırsınız.” Ve şezlonguna gömüldü.

Mağaraların büyük çoğunluğunun olduğu kesime kadar gitmişlerse Adela’yla Aziz kolay kolay bir saatten önce dönemezlerdi. Mrs. Moore defterini çıkarıp yazmaya başladı; “Sevgi-

li Stella, sevgili Ralph,” sonra durup garip vadiye ve onu nasıl istila ettiklerine baktı. Fil bile bir hiç mertebesine inmişti. Bakışlarını mağaranın girişinde gezdirdi. Yo, bu tecrübeyi tekrarlamak istemiyordu. Üzerinde düşündükçe mağarada yaşadıklarını daha nahoş ve daha korkutucu buluyordu. Düşüncesi şimdi o zamankinden daha fazla eziyordu onu. İtiş kakışı ve pis kokuları unutabilirdi, ama yankı tarifsiz bir şekilde hayata bağlılığını zayıflatmaya başladı. Tam da kendini çok yorgun hissettiği bir anda bu yankı çıkagelmiş kulağına “Duygusallık, dindarlık, cesaret; bütün bunlar vardır, ama bunların hepsi aynı şeydir ve pislikten başka bir şey değildir,” diye fısıldamayı başarmıştı. İnsan burada rezil bir şey de söylese, soylu dizeler de okusa sonuç aynı olurdu: “U-buum.” Birisi meleklerin diliyle konuşup⁹ dünyanın bütün geçmiş, şimdiki ve gelecek mutsuzlukları ve anlayışsızlıkları için, fikirleri ve konumları ne olursa olsun ve kaçınmak için ne kadar çabalarlarsa çabalarlarsın ya da hangi hileye başvurlarsa vursunlar insanların başına gelebilecek felaketler için yakarsa da sonuç hep aynı olur; yılan aşağı iner ve tavana geri dönerdi. Şeytanlar, kuzeyin şeytanlarıdır; onlar üzerine şiir yazılabilir, ama kimse bir Maramar Mağarası’nı romantikleştiremez, zira o sonsuzluğu ve sınırsızlığı büyük olmaktan –mağaraları insana uygun kılan tek nitelik– çıkarmıştır.

Mrs. Moore, sabah çok erken kalkıp uzun bir yolculuk yapmış yalnız ve yaşlı bir kadın olduğunu, ruhunu kaplayan umutsuzluğun kendi umutsuzluğu, kendi zayıflığından başka bir şey olmadığını ve güneş çarpması sonucu ölecek olsa, dünyanın geri kalanının yoluna devam edeceğini kendi kendine hatırlatarak mektubuna devam etmeye çalıştı. Ama birden aklının bir köşesinde Din fikri belirdi; zavallı, geveze Hristiyanlık; “Işık olsun!” dan¹⁰ “Tamamlandı” ya¹¹ kadar Hristiyanlı-

9 Korintliler 13:1’e gönderme: “Eğer insanların ve meleklerin dilleriyle konuşsam, ama sevgim olmasa, ses çıkaran bir bakır ya da çınlayan bir zilden farkım olmaz.”

10 Genesis (Yaratılış) 1:3. “Tanrı ‘Işık olsun!’ diye buyurdu ve ışık oldu.”

11 Yuhanna, 19:30. “İsa şarabı tadinca ‘Tamamlandı!’ dedi ve başını eğerek ruhunu teslim etti.”

ğın bütün o kutsal sözlerinin sadece “buum” a eşit olduğunu biliyordu. Korkusunun sınırları hiç olmadığı kadar genişledi; zekâsının kavramaya yetmediği evren ruhuna hiç huzur vermiyordu; son iki aydır içinde bulunduğu ruh hali sonunda nihai şeklini almıştı; çocuklarına yazmak istemediğini fark etti, kimseyle, Tanrı’yla bile iletişim kurmak istemiyordu. Dehşet içinde, kıpırdamadan oturdu ve Muhammed Latif yanına geldiğinde kendisinde bir farklılık olduğunu anlayacağını düşündü. Avunmak için bir süre “Hastalanıyorum” diye düşündü, sonra hayale daldı. Hiçbir şey, hatta Aziz bile onu ilgilendirmiyordu; ona söylediği sevgi dolu ve içten sözler artık samimi değil yapmacık görünüyordu.

XV

Miss Quested, Aziz ve rehber hafif sıkıcı gezintiye devam ettiler. Fazla konuşmuyorlardı, çünkü güneş yükseliyordu. Hava sürekli içine sıcak su damlayan ılık bir banyoya benziyordu; sıcaklık her saniye artıyordu, büyük kayalar “Biz canlıyız,” diyor, küçük taşlar da “Biz de neredeyse canlıyız,” diye cevap veriyordu. Kayaların yarıklarında küçük bitkilerin külleri yatıyordu. Niyetleri zirvedeki sallanan-kayaya kadar tırmanmaktı, ama orası çok uzaktı, bu yüzden büyük mağara grubuyla yetinmek zorunda kaldılar. Oraya giderlerken birkaç mağaraya rastladılar; rehber bu mağaralara girmeye onları ikna etti, ama gerçekte görececek hemen hemen hiçbir şey yoktu; bir kibrit yakıldılar, cıvalı yüzeylerdeki yansımalarını hayranlıkla seyrettiler, yankıyı tecrübe ettiler ve dışarı çıktılar. Aziz, “çok geçmeden bazı ilginç mağaralara rastlayacaklarından neredeyse emindi”, ama duvarlarda keşke bazı oymalar da olsa diye düşünüyordu. Ama asıl kafasını kurcalayan kahvaltıydı. Kamp yerinden ayrılırken düzensizlik belirtileri görülmeye başlamıştı. Mönü-yü gözünün önüne getirdi: Bir İngiliz kahvaltısı, yulaf ezmesi, koyun pirzolası, üzerinde konuşulacak birkaç Hint yemeği ve daha sonra da betel yaprağı.¹² Miss Quested’den hiçbir zaman

12 Hindi dilinde *Pan* ya da *Paan*, Sanskritçe, *parna*.

Mrs. Moore'dan hoşlandığı kadar hoşlanmamıştı; ona söyleyecek çok fazla şeyi olmamıştı, şimdi bir İngiliz memuruyla evlenirken ise söyleyecek daha az şeyi vardı.

Adela'nın da ona söyleyecek çok şeyi yoktu. Aziz'in aklı kahvaltıda, onunki esas olarak evliliğindeydi. Haftaya Simla, Antony'den kurtuluş, Tibet'e toplu bir bakış, can sıkıcı düğün çanları, Ekim'de Agra, Mrs. Moore'u sağ salim Bombay'dan yolculama; sıcaklığın bulanıklaştırdığı bütün bu düşünceler sıra halinde yeniden gözlerinin önünden geçti, sonra düşünceleri daha önemli bir konuya, Chandrapur'daki hayatına döndü. Burada çok ciddi sorunlar –Ronny'nin sınırları ve kendininkiler– vardı; ama sorunlarla yüzleşmekten hoşlanırdı; hırçınlığını (her zaman en zayıf noktası buydu) kontrol edebilir ve Anglo-Hindistan'a ne dil uzatır ne de ona boyun eğerse evlilik hayatının mutlu ve verimli geçeceğine hükmetti. Sorunlara çok fazla teorik yaklaşmamalıydı; her ortaya çıktığında ayrı ayrı ele alacak ve Ronny'nin ve kendinin sağduyusuna güvenecekti. Bereket versin ki her ikisi de fazlasıyla sağduyulu ve iyi niyetliydi.

Ama ters dönmüş bir fincan tabağını andıran bir kayayı ıki-na sıkına tırmanırken “Ya aşk?” diye düşündü. Kayaya iki sıra ayak basacak yer çentilmişti, bu soruyu bir şekilde aklına düşüren de onlar olmalıydı. Ayak basma yerlerini daha önce nerede görmüştü? Evet ya, Nevab Bahadur'un arabasının tozlarında bıraktığı izlerdi bunlar. O ve Ronny... yo, birbirlerini sevmiyorlardı.

“Çok mu hızlı yürütüyorum sizi?” diye sordu Aziz, çünkü Adela, yüzünde tedirgin bir ifadeyle durmuştu. Keşif o kadar ani olmuştu ki Adela kendini ipi kopmuş bir dağcı gibi hissetti. Evlenmek üzere olduğu adamı sevmemek! Bu ana kadar bunu fark etmemek! Hatta bunu şimdiye kadar kendi kendine sormamış olmak! Çözülmesi gereken bir başka sorun. Korkmaktan ziyade sinirlenmişti, gözlerini ıslıl ıslıl yanan kayaya dikmiş kıpırdamadan duruyordu. O akşam karşılıklı olarak birbirlerine saygı duymuş ve tenlerinin temas etmesinden bir ürperti hissetmişti, ama onları birbirine bağlayacak duygu eksikti. Ni-

şanı bozmalı mıydı? Bozmamasının iyi olacağını düşünüyordu; bu başkalarına çok sorun çıkarırdı; ayrıca başarılı bir evlilik için illa da aşkın gerekli olduğuna inanmıyordu. Esas olan aşk olsaydı, çok az evlilik balayından daha uzun ömürlü olurdu. “Hayır, iyiyim, teşekkür ederim,” dedi ve duygularını bastırıp yeniden tırmanmaya koyuldu, ama biraz altüst olmuş hissediyordu kendini. Aziz elini tuttu, rehber bir kertenkele gibi kayanın yüzeyine yapışmış, kendine has bir çekim merkezi tarafından yönetiliyormuş gibi sağa sola zikzaklar çiziyordu.

Adela yeniden durup kaşlarını çatarak, “Evli misiniz, Dr. Aziz?” diye sordu.

“Evet, elbette. Bir gün karımı görmeye gelin.” Bir an için karısı yaşıyormuş gibi yapmak ona daha sanatsal gelmişti.

“Teşekkürler,” dedi Adela dalgın dalgın.

“Karım şu anda Çandrapur’da değil.”

“Peki, çocuklarınız var mı?”

“Evet, tabii, üç çocuğum var,” diye cevap verdi Aziz daha güvenli bir ses tonuyla.

“Sizin için büyük bir mutluluk olmalılar...”

“Elbette, onları çok seviyorum,” dedi Aziz gülerek.

“Hiç şüphem yok.” Ne yakışıklı, ufak tefek bir Doğuluydu bu adam! Ve şüphesiz karısıyla çocukları da çok güzeldi, zira insan genellikle zaten kendisinde olanı elde ederdi. Adela onu kişisel bir heyecan duyarak takdir ediyor değildi; zira kanında bir hercailik yoktu, ama Aziz kendi ırkından kadınlara çekici geliyor olmalıydı. Ne yazık ki kendisinin ve Ronny’nin fiziksel bir çekiciliği yoktu. Güzellik, gür saçlar, narin bir cilt, bunlar insan ilişkilerini farklı kılardı. Bu adamın birçok karısı olmalıydı; Mrs. Turton’a göre Müslümanlar dörtten azına dünyada razı olmazlarmış. Ezelden beri orada duran bu kayanın üzerinde konuşacak başka kimse olmadığından evlilik düşüncesi-nin dizginini başıboş bıraktı ve hiçbir art niyet taşımadan, bütün içtenliğiyle ve öğrenmek için, “Sizin bir mi daha fazla mı eşiniz var?” diye sordu.

Soru genç adamı şoke etti. Bu, üyesi olduğu topluluğun yeni itikadına karşı bir saldırıydı; yeni itikatlar eskilerinden da-

ha hassastır. Genç kız, “Bir tanrıya mı birçok tanrıya mı inanıyorsunuz?” deseydi Aziz’in bir itirazı olmazdı. Ama eğitimli bir Hintli Müslüman’a kaç karısı olduğunu sormak; bu korkunçtu, iğrençti! Aklının nasıl karıştığını gizlemekte zorlanıyordu. “Bir, benim bir karım var,” diye lafı ağzında geveledi ve genç kızın elini bıraktı. Yolun üst kısmında epey mağara vardı, Aziz “Bu İngilizlerin en iyi oldukları zamanda bile Allah belalarını versin,” diye düşünerek dengesini bulmak için içlerinden birine daldı. Adela acele etmeden ve yanlış bir şey söylemiş olduğunun farkına varmadan onu takip etti, ama Aziz’i göremeyince başka bir mağaraya girdi, aklının bir yarısından “turistik yerleri gezmek beni sıkıyor,” diye geçiriyordu, aklının diğer yarısıysa evlilik meselesiyle uğraşıyordu.

XVI

Aziz mağarada bir dakika kadar bekledi ve bir sigara yaktı; Adela’nın yanına döndüğünde ona, “Kendimi hava cereyanından korumak için mağaraya girdim,” falan gibi bir şeyler diyebilecekti. Mağaradan çıktığında başını bir yana eğmiş rehberi yalnız başına buldu. Rehber bir gürültü işitmiş olduğunu söyledi, sonra Aziz de işitti onu: bir otomobil gürültüsü. Şimdi Kawa Dol’un dış yamacındaydılar, yirmi metre kadar tırmandıklarında ovaya göz atabildiler. Chandrapur’dan tepelere doğru bir otomobil geliyordu. Ama onu iyi göremiyorlardı, çünkü duvar gibi dimdik yükselen kaya tepeye doğru kavislenerek kayanın eteklerinin görülmesini engelliyordu, bu yüzden araba yaklaştıkça gözden kayboluyordu. Arabanın tam olarak altlarına, yolun bir patıkaya dönüştüğü ve filin dağların arasına girdiği yere geldiğinde duracağına şüphe yoktu.

Aziz bu tuhaf haberi konuğuna vermek için geri koştu.

Rehber genç kızın bir mağaraya girmiş olduğunu söyledi.

“Hangi mağaraya?”

Adam belirsiz bir şekilde mağara grubunu işaret etti.

“Gözünüzü üzerinden ayırmamalıydınız, bu sizin görevinizdi,” dedi Aziz ters ters. “Burada en az bir düzine mağara var,

konuğumun hangisinde olduğunu nereden bileceğim? Benim girdiğim mağara hangisiydi?”

Anlamı belirsiz aynı işaret. Aziz dönüp yeniden baktığında aynı mağara grubuna bakmakta olduğundan bile emin olmadı. Mağaralar her yöneydiler –sanki burası mağaraların yumurtlama alanıydı– ve deliklerin hepsi aynı büyüklükteydi. Aziz, “Yüce Tanrım, Miss Quested kayboldu,” diye düşündü, sonra kendini topladı ve onu daha sakince aramaya başladı.

“Bağır!” diye emretti.

Bir süre birlikte bağırıdıktan sonra rehber bağırmanın işe yaramayacağını söyledi, çünkü bir Marabar Mağarası kendisininkinden başka bir sesi işitmezdi. Aziz alnını sildi, ama ter giysilerinden içeri akmaya başladı. Burası çok kafa karıştırıcı bir yerdi, bir yandan terası andırıyordu, öte yandan bir yılan izi gibi bir o yana bir bu yana ilerleyen oyuk bir yoldu. Mağaraların her birine teker teker girmeyi denedi, ama nereden başladığını hiçbir zaman bilemiyordu. Mağaraların arkasında mağaralar vardı ya da ikişerli gruplar halindeydiler ve bazıları küçük bir vadinin girişindeydi.

“Buraya gel!” diye seslendi Aziz yumuşak bir sesle ve rehber yanına geldiğinde onu cezalandırmak için yüzüne bir tokat attı. Adam kaçıp gitti ve Aziz yalnız kaldı. “Bu, kariyerimin sonu, konuğum kayboldu,” diye düşündü. Sonra bu esrarın basit ve yeterli açıklamasını buldu.

Miss Quested kaybolmamıştı. Otomobildeki insanların yanına gitmişti; otomobildelikler şüphesiz onun arkadaşlarıydılar, içlerinden biri belki Mr. Heaslop’tı. Adela’yı kısa bir an için aşağıdaki vadide görmüştü; kısa bir an için ama yine de açıkça görmüştü, kayaların arasında bir başka kadınla konuşuyordu. O kadar rahatlamıştı ki genç kızın davranışının tuhaflığını düşünmedi bile. Planın ansızın değişmesine alışmıştı; Adela’nın küçük bir araba gezintisi yapmak umuduyla içgüdüsel olarak Kawa Dol’dan aşağı koşmuş olduğunu varsayıyordu. Kamp yerine tek başına dönmek için yola koyuldu ve az önce görmüş olsaydı kendisini çok rahatsız edecek bir şey ansızın gözüne çarptı: Miss Quested’in dürbünü. Dürbün bir mağaranın eşi-

ğinde, giriş tünelinin ortasında yerde yatıyordu. Dürbünü omzuna asmaya çalıştı, ama kayışı kopmuştu, bu yüzden cebine koydu. Birkaç adım gittikten sonra, genç kızın başka şeyler de düşürmüş olabileceği geldi aklına ve bakmak için geri döndü. Ama eski güçlük yeniden kendini gösterdi: mağarayı çıkaramadı. Aşağıda, ovada otomobilin hareket ettiğini işitti, ama onu yeniden görmesi mümkün olmadı. Kayalığın vadiye bakan yamacından Mrs. Moore'un bulunduğu yere doğru inmeye başladı ve bunda daha başarılı oldu: küçük kamp çok geçmeden renkleri ve olanca karmaşasıyla görüldü; kampın orta yerinde bir İngiliz şapkası, altında da... ah, ne büyük keyif! Mr. Heaslop değil, Fielding gülümsüyordu.

"Fielding! Ah, sizi görmeyi ne kadar istiyordum!" diye bağırdı, ilk defa "Mr."ı bir kenara bırakarak.

Arkadaşı onu karşılamaya koştu; neşeyle, gülümseyerek ve hiç ağırbaşlılık taslamadan bağıra çağıra trenle ilgili açıklamalar yapıyor, özür diliyordu. Fielding biraz önce gelen otomobille –Miss Derek'in otomobiliyle– gelmişti; diğer kadın Miss Derek'ti. Gevezelik ettiler de etiler; bütün uşaklar kulak kabartmak için yemek pişirmeye ara vermişlerdi. Şu eşsiz Miss Derek! Fielding'e postanede rastlamış, "Neden Marabar'a gitmediniz?" diye sormuştu. Treni nasıl kaçırdığını öğrenince de onu götürmeyi teklif etmişti. Bir başka iyi İngiliz kadını. Neredeydi acaba? Fielding kamp yerini aramak için onu şoförle beraber arabanın yanında bırakmıştı. Araba yukarı çıkamazdı –elbette çıkamazdı– hemen yüzlerce insanın aşağıya inip Miss Derek'i araması ve ona yol göstermesi gerekiyordu. Fil de...

"Aziz, içecek bir şey alabilir miyim?"

"Hayatta olmaz." Aziz, koşup bir tane getirmeye gitti.

"Mr. Fielding!" diye seslendi Mrs. Moore oturduğu gölgelikten; henüz konuşmamışlardı, çünkü Fielding'in gelişi diğerinin paldır küldür tepeden inmesine denk gelmişti.

"Günaydın tekrar!" diye seslendi, herkesi iyi bulduğu için fehlayyan Fielding.

"Mr. Fielding, Miss Quested'ı gördünüz mü?"

"Ama ben henüz geldim. Nerede o?"

“Bilmiyorum.”

“Aziz! Miss Quested’i nerde bıraktınız?”

Elinde bir içkiyle dönen Aziz bir an düşünmek zorunda kaldı. Kalbi yeni bir mutlulukla dolmuştu. Piknik, yaşanan birkaç aksilikten sonra, nihayet rüyasında bile göremeyeceği bir hal almıştı, çünkü Fielding sadece gelmekle kalmamış bir de davetsiz misafir getirmişti. “Ah, iyidir kendisi,” dedi; Miss Derek’i görmeye aşığı indi. “Haydi, sağlığınıza! Çin-çin!”

“Sağlığınıza, tamam da çin-çini reddediyorum,” dedi bu cümleden nefret eden Fielding gülererek, “Hindistan’a!”

“Sağlığınıza ve İngiltere’ye!”

Miss Derek’in şoförü hanımına yolu göstermeye gelen kalabalığı durdurdu ve hanımının diğer genç hanımla birlikte Çandrapur’a döndüğünü söyledi; kendisini bunu söylemeye göndermişti. Arabayı hanımı kullanıyordu.

“Evet, büyük ihtimalle böyle olmuştur,” dedi Aziz. “Arabayla bir tur atmaya gideceklerini biliyordum.”

“Çandrapur’a mı? Bu adamın yanlışı var,” diye bağırdı Fielding.

“Ama neden?” Aziz hayal kırıklığına uğramıştı; ama çok önemsemedi; iki genç hanımın iyi dost olduklarına şüphe yoktu. Aziz dördüne birden kahvaltı ikram etmek isterdi, ama konuklar ne istiyorlarsa yapmalıdırlar, yoksa tutsak olurlardı. Neşeyle yulaf ezmesini ve buzu kontrol etmeye gitti.

“Ama ne oldu?” diye sordu ansızın bir şeylerin ters gittiği içine doğan Fielding. Yol boyunca Miss Derek piknikten söz etmiş, pikniği beklenmedik bir şölen olarak nitelemiş ve onu eğlencelerine davet etmeyen Hintlileri davet edenlere tercih ettiğini söylemişti. Oturduğu yerde ayaklarını sallayıp duran Mrs. Moore asık suratlı ve şaşkın görünüyordu. “Miss Derek hiçbir şeyden memnun olmaz, hep huzursuzdur, her zaman acelesi vardır; hep yeni bir şeyler olsun ister; ücretini ödeyen Hintli hanıma geri dönmekten başka dünyada her şeyi yapar,” dedi.

Miss Derek’i sevimsiz bulmayan Fielding, “Ben onu bıraktığımda hiç acelesi yoktu,” diye karşılık verdi. “Çandrapur’a

dönmek söz konusu değildi. Bana öyle geliyor ki Miss Quested'in acelesi vardı."

"Adela'nın mı? Onun hayatı boyunca hiç acelesi olmamıştır," dedi yaşlı hanımefendi sertçe.

"Ben iddia ediyorum ve sonunda ortaya çıkacaktır ki bu Miss Quested'in isteğiyle olmuştur, aslında bundan eminim," diye ısrar etti okul müdürü. Canı sıkılmıştı; en çok da kendine kıızıyordu. Güne treni kaçırmakla –hiçbir suçu olmayan bir günah– başlamıştı; şimdi de gelişiyse Aziz'in planlarını ikinci defa altüst ediyordu. Birinin suçunu paylaşmasını istiyordu; kaşlarını çatıp hayli amirane bir tavırla Mrs. Moore'a, "Aziz sevimli bir adam," dedi.

"Biliyorum," diye karşılık verdi Mrs. Moore esneyerek. "Pikniğimizin başarılı olması için dünya kadar zahmete girmiş."

Birbirlerini çok az tanıyorlardı ve bir Hintli tarafından bir araya getirilmiş olmalarından dolayı hayli sıkıntı hissediyorlardı. Irk meseleleri çözümünü güç biçimlere bürünebilir. Onların durumunda bir çeşit kıskançlığa ve karşılıklı kuşkuya yol açmıştı. Fielding yaşlı kadının heyecanını artırmaya çalışıyor, diğeri ağzını lütfen açıyordu. Aziz gidip onlara kahvaltı getirdi.

"Miss Quested'in böyle yapmış olması çok normal," dedi Aziz, çünkü kırılcılığını azaltmak için olayı biraz kafasında evirip çevirmişti. "Rehberimizle ilginç bir konuşma yapıyorduk ki araba göründü, o zaman Miss Quested dostlarını görmek için aşağı inmeye karar verdi." Olanların fevkalade yanlış olduğunu düşünüyordu. Duygusal olduğu için yanlıştı. Miss Quested'in çok eşlilik üzerine sorduğu soruyu hatırlamaktan hoşlanmıyordu; bu bir konuğa yakışmazdı; bu yüzden bunu aklından çıkardı, tabii ondan uzaklaşmak için bir mağaraya kaçtığını da. Yanlıştı, çünkü genç kıza saygı göstermek istiyordu. Olaylar birbirine karışmıştı ve genç kız üzerinden bu kördüğümü çözmek zorundaydı, tıpkı insanın bir ayrık otunu topraktan söktükten sonra yeri düzeltmesi gibi. Kahvaltı bitinceye kadar bir dünya yalan söyledi. "O kendi dostlarına koştu, ben de benimkilere," diye devam etti gülerek. "Ve şimdi ben dostlarımla birlikteyim onlar da benimle ve birbirleriyle, işte mutluluk buna denir."

Aziz her ikisini de sevdiğinden onların da birbirlerini sevmesini bekliyordu. Onlarınsa böyle bir niyetleri yoktu. Fielding düşmanca, “Bu kadınların başa bela olacaklarını biliyordum,” diye düşünüyordu, Mrs. Moore’sa “Bu adam treni kaçırdı, şimdi de suçu bize yıkmaya çalışıyor,” diye, ama düşünceleri çok belirgin değildi; mağarada geçirdiği hafif baygınlıktan beri kinik bir kayıtsızlığa gömülmüştü. İlk haftaların mucizevi Hindistan’ı, serin geceleri ve sonsuzluk alametleriyle birlikte yok olmuştu.

Fielding bir mağara görmek için alelacele yukarı tırmandı. Ama mağara onu hiç etkilemedi. Sonra file bindiler ve grup arkalarından gelen sıcak hava dalgalarıyla kayalar arasındaki koridordan aşağı, demiryolu istasyonuna doğru inmeye başladı. Fielding’in arabadan indiği yere ulaşılar. Fielding’in aklına ansızın rahatsız edici bir düşünce geldi ve “Aziz, Miss Quested’den tam olarak nerede ve nasıl ayrıldın?” diye sordu.

Aziz neşeli bir tavırla Kawa Dol’u işaret ederek “Orada,” dedi. “Ama nasıl?” Kayalar arasında kaktüslerle dolu bir sel yatağı, daha doğrusu bir kıvrım görünüyordu. “Sanırım rehber yardım etmiştir.”

“Neden olmasın! Çok yardımsever biridir.”

“Tepeden buraya bir patika var mı?”

“Bir dünya var, dostum.”

Fielding arazinin kıvrımından başka bir şey göremiyordu. Başka her yer, toprağa saplanmış bu ılık ılık granitten ibaretti.

“Ama onun sağ salım aşağı inmiş olduğunuzu gördünüz, değil mi?”

“Evet, evet. Onunla Miss Derek’in otomobille gittiklerini gördüm.”

“Sonra da rehber senin yanına geldi?”

“Aynen öyle oldu. Bir sigara alır mıydınız?”

“Umarım bir rahatsızlık söz konusu değildir,” diye konuşmasına devam etti İngiliz. Kayalar arasındaki kıvrım, ovada bir dere yatağı şeklinde devam ediyor, tepelerin suyunu Ganj’a doğru taşıyordu.

“Bir rahatsızlık hissetmiş olsaydı, benden yardım isterdi.”

“O da doğru ya.”

“Tedirgin olduğunuzu görüyorum, başka şeylerden konuşalım,” dedi Aziz nezaketle. “Miss Quested ne isterse yapacaktı, anlaşmamız böyleydi. Görüyorum ki benim adıma endişeleniyorsunuz, ama ben böyle önemsiz şeylere hiç aldırmam.”

“Senin adına endişeleniyorum. Kaba davrandıklarını düşünüyorum,” dedi Fielding sesini alçaltarak. “Böyle çekip gitmeye hiç hakkı yoktu, Miss Derek’in de ona yardakçılık etmeye.”

Normalde çok alıngan olan Aziz bugün hiçbir şeyden etkilenmiyordu. Onu havalandıran kanatlar güçten düşmüyordu, çünkü o görevini yerine getirmiş bir Moğol imparatoruydu. Filerin üzerine oturmuş gerilerde kalan Marabar tepelerini seyrediyor ve krallığının eyaletleri olan kasvetli, düzensiz ovayı, su kovalarının sarsak, küçük hareketlerini, beyaz tapınakları, sık mezarları, tatlı gökyüzünü ve bir ağacı andıran yılanı tekrar görüyordu. Konuklarına elinden geldiğince iyi vakit geçirtmişti, eğer geç gelmiş ya da erken ayrılmışlarsa bu onu ilgilendirmezdi. Mrs. Moore mahfenin bambu sopalarına yaslanmış sallanarak uyukluyor, Muhammed Latif saygılı bir şekilde onu kucaklıyordu; yanında Aziz’in “Cyril” diye düşünmeye başladığı Fielding oturuyordu.

“Aziz, bu pikniğin sana kaç patlayacağını hesapladın mı?”

“Şşş! Bundan söz etmeyelim, sevgili dostum. Yüzlerce, yüzlerce rupi. Tam hesap korkunç olacak; arkadaşlarımla uşakları beni her bakımdan soymuşlar, file gelince, belli ki altın yiyormuş. Bunu kimseye söylemeyeceğinize güveniyorum. Ve Mr. M. L. – lütfen baş harfleri kullanın, bizi dinliyor– ise en kötülerini.”

“Onun işe yaramazın biri olduğunu söylemiştim.”

“Kendine çok faydası dokunuyor ama. Onun namussuzluğu beni mahvedecek.”

“Aziz, bu çok iğrenç!”

“Doğruyu söylemek gerekirse, adamdan çok memnun kaldım; konuklarımı rahat ettirdi; ayrıca onu tutmak görevimdi, o benim kuzenim. Para giderse, para gelir. Para kalırsa, ölüm gelir. Hiç bu faydalı Urdu atasözünü duymuş muydunuz? Herhalde duymamışsınızdır, zira şu an uydurdum.”

“Benim atasözlerim şunlar: Damlaya damlaya göl olur; bugünün işini yarına bırakma; bin düşün bir söyle; Britanya İmparatorluğu bunların üzerinde durur. M. L. ve benzerlerine iş vermedikçe, bilin ki, bizi asla kapı dışarı edemezsiniz.”

“Sizi kapı dışarı etmek mi? Böyle pis bir işi neden dert edineyim ki? Bunu siyasetçilere bırakalım... Yo, öğrenciyken sizin kahrolası yurttaşlarınıza ben de çok kızardım elbette, ama beni mesleğimi yapmaya bırakırlar ve resmî ilişkilerde bana onur kırıcı davranışlarda bulunmazlarsa, gerçekten başka bir şey istemem.”

“Ama istiyorsun, onları pikniğe götürdün.”

“Bu gezinin İngiliz ya da Hintli olmakla bir ilgisi yok; bu bir dost gezisi.”

Böylece gezi kısmen keyifli, kısmen tatsız sona erdi; Brahman aşçıyı gelip aldılar, tren yanan boğazını ovaya doğru uzatarak istasyona vardı ve 20. yüzyıl 16. yüzyılın yerini aldı. Mrs. Moore kendi vagonuna, üç erkek kendilerinininkine bindi; kepenkleri indirdiler, vantilatörleri çalıştırdılar ve biraz kestirmeye çalıştılar. Alacakaranlıkta hepsi cesede benziyordu, hareket etmesine rağmen tren de bilimin merkezi kuzeyden aşağıya manzarayı bozmak için günde dört defa taşınan bir tabut gibi, bir ölü gibi görünüyordu. Tren Marabar tepelerinden ayrılırken içindekilerin küçük evreni gözden kaybordu ve yerini uzaktan görünen ucu bucağı belli ve oldukça romantik Marabar tepelerine bıraktı. Tren kömür vagonundaki kömürleri ıslatmak için bir defa bir tulumbanın altında durdu. Sonra uzaktan ana demiryolu hattı belirdi, cesaretlenen tren ileri atıldı, Avrupa Mahallesi'nin etrafını dolaştı, hemzemin geçidi aştı (raylar şimdi kavruluyordu) ve zangırdarak durdu. Çandrapur, Çandrapur! Gezi sona ermişti.

Sonunda, karanlıkta doğrulup günlük hayatlarına geri dönmeye hazırlanırlarken, uzun süredir devam eden gergin bekleyiş yerini sabahın tuhaflığına bıraktı: Polis Müfettişi Mr. Hak vagonun kapısını ardına kadar açtı ve tiz bir sesle: “Dr. Aziz, ne yazık ki görevim gereği sizi tutuklamak zorundayım,” dedi.

Derhal duruma müdahale eden Fielding, “Hey, bir yanlışlık olmalı,” dedi.

“Efendim, bana verilen talimat bu. Hiçbir şey bilmiyorum.”

“Onu hangi suçtan tutukluyorsunuz?”

“Bir şey söylememem emredildi.”

“Bırakın bunları. Bana tutuklama müzekkeresini gösterin.”

“Efendim, özür dilerim, özel durumlarda tutuklama müzekkeresi gerekmiyor. Mr. McBryde’a başvurun.”

“Elbette öyle yapacağız. Haydi, Aziz, dostum; kaygılanacak bir şey yok, bir yanlışlık olmalı bunda.”

“Dr. Aziz, gelir misiniz lütfen... kapalı bir nakil aracı hazır bekliyor.”

Genç adam hıçkırdı –çıkarıldığı ilk ses– ve arka kapıdan yola kaçmaya çalıştı.

“Bu, beni zor kullanmaya mecbur edecek,” diye inledi Mr. Hak.

“Tanrı aşkına...” diye haykırdı Fielding; onun da sinirleri bozulmuştu. Bir skandal çıkmasın diye Aziz’i tutup geri çekti ve bir çocuk gibi sarstı. Bir saniye gecikseydi, Aziz dışarı çıkmış olacak, düdükler çalınacak, bir insan avı başlayacaktı... “Sevgili dostum, McBryde’a birlikte gideceğiz ve hatanın nereden kaynaklandığını soracağız; düzgün bir adamdır, bu kasti bir şey değildir... özür dileyecektir. Ama asla, asla bir suçlu gibi davranma.”

“Çocuklarım, ismim!” diye hıçkırdı kolu kanadı kırılan Aziz.

“Bir şey yok. Şapkanı düzelt ve koluma gir. Sana yardım edeceğim.”

“Tanrı’ya şükürler olsun, geliyor,” diye haykırdı müfettiş.

Kol kola öğlen güneşinin altına çıktılar. Gar insan kaynıyordu. Yolcular, hamallar her köşeden çıkıyordu, çok sayıda memur, ondan da çok polis vardı. Ronny, Mrs. Moore’u alıp götürdü. Muhammed Latif feryat figan ağlamaya başladı. Kalabalığın içinden kendilerine bir yol açmaya kalmadan Mr. Turton buyurgan bir sesle Fielding’i çağırdı ve Aziz hapishaneye yalnız başına götürüldü.

Genel Yönetici, tutuklamayı bekleme odasının içinden izlemişti ve şimdi odanın delikli çinko kapısı açılınca tapınaktaki bir Tanrı gibi ortaya çıkmıştı. Fielding girdiğinde, kapı arkasından kapatıldı ve bir uşak önünde nöbete durdu, anın önemini belirtmek istercesine bir *punka* başlarının üzerinde kirli kumaş parçalarını savurup duruyordu. Yönetici hemen konuşamadı. Biçimli yüzü bembeyaz olmuştu ve sert bir ifadesi vardı; bu bütün İngilizlerin Çandrapur'da günlerce takınacağı yüz ifadesiydi. Her zaman cesur ve özverili olan Yönetici'nin içinde şimdi büyük bir öfke ateşi yanıyordu; doğru olacağına inansa kendini öldüreceğine şüphe yoktu. Sonunda konuşabildi; "Bütün meslek hayatımdaki en kötü şey oldu," dedi. "Marabar Mağaraları'nın birinde Miss Quested'in onuru çiğnendi."

"Yo, yo, olamaz," dedi soluğu tıkanan ve kusacak gibi olan beriki.

"Şükürler olsun ki, kaçıp kurtulmuş."

"Yo, olamaz, olamaz, Aziz değildir... Aziz olamaz..."

Yönetici başını evet anlamında salladı.

"Kesinlikle imkânsız, çok saçma."

"Polis karakoluna kadar ona eşlik ettiğinizin görülmesi halinde içine düşeceğiniz utançtan korumak için sizi çağırdım," dedi Fielding'in itirazlarına aldırmış etmeyen, hatta onun dediklerini duymayan Turton.

Fielding söyleyecek başka bir kelime bulamayan bir aptal gibi, "Yo, hayır," deyip duruyordu. Kitlesel bir delilik dalgasının yükseldiğini ve hepsini boğacağını hissediyordu; bu dalga çıktığı deliğe geri itilmeliydi, ama o bunu nasıl yapacağını bilmiyordu, çünkü deliliği anlamıyordu; kendisi ortaya çıkan bütün sorunları sükûnetle ve mantıkla çözmeye alışkındı. "Bu suçlamayı kim yapıyor?" diye sordu kendini toplayarak.

"Miss Derek... ve kurbanın kendisi..." Neredeyse yıkılmıştı, kızın adını bile söyleyemiyordu.

"Bizzat Miss Quested onu suçluyor, öyle mi?"

Yönetici başıyla onayladı ve yüzünü başka tarafa çevirdi.

“Öyleyse çıldırmış olmalı.”

“Bu son sözün söylenmesine izin veremem,” dedi Genel Yönetici; ansızın farklı düşündüklerini kavrayarak büyük bir öfkeye kapıldı. “Derhal sözünüzü geri alın. Çandrapur’a geldiğinizden beri bu tür sözler ediyorsunuz.”

“Çok, çok özür dilerim, efendim; elbette sözümü kayıtsız şartsız geri alıyorum.” Çünkü karşısındaki adam da yarı çıldırmış durumdaydı.

“Rica ederim, Mr. Fielding, benimle bu tonda konuşmanızın nedeni nedir?”

“Habere çok şaşırdım, bu yüzden beni bağışlamanızı diliyorum. Aziz’in suçlu olduğuna dünyada inanamam.”

Yönetici elini masaya vurdu. “İşte, işte hakaretinizi daha ciddi bir biçimde tekrarlıyorsunuz.”

“İzninizle buna hayır diyeceğim,” dedi Fielding; beti benzi atmıştı, ama fikrinde ısrarlıydı. “İki genç kızın da iyi niyetli olduklarından en ufak şüphem yok, ama Aziz’e yönelttikleri suçlama bir yanlışlığa dayanıyor olmalı, bunu açığa çıkarmak için beş dakika yeterlidir. Adamın tavırları son derece doğaldı; ayrıca onun böyle utanç verici bir şey yapamayacak biri olduğunu biliyorum.”

“Elbette bir yanlışlığa dayanıyor,” dedi diğerinin ince, ıgneleyici sesi. “Elbette bir yanlışlığa. Bu ülkede yirmi beş yıllık bir tecrübem var” –bir an sustu. “Yirmi beş yıl” sanki bayatlığı ve pintiliğiyle bekleme odasını doldurmuş gibiydi– “ve bu yirmi beş yıl içinde İngilizlerle Hintlilerin sosyal yakınlık kurmaya kalkıştıkları zamanlardaki gibi büyük felaketlere yol açan başka bir şey görmedim. İlişki, evet. Nezaket, muhakkak. Yakınlık: Asla, asla. Bütün gücümle buna karşı duracağım. Altı yıldır Çandrapur’da işin başında ben varım, bu süre içinde eğer her şey yolunda gitmişse, eğer karşılıklı olarak herkes birbirine saygı göstermişse, bunun nedeni her iki halkın da bu kurala uymuş olmasıdır. Yeni gelenler geleneklerimize kulak asmıyorlar ve bir anda görüyorsunuz ne oluyor; yılların işi bozuluyor ve Bölge’nin adı bir kuşak boyu lekeleyiyor. Bugünün bize ne getireceğini göremiyorum, Mr. Fiel-

ding. Siz... çağdaş fikirlerle dolu olan siz, kuşkusuz görebiliyorsunuzdur. Keşke bunun başladığını görecektense kadar yaşamamış olsaydım, bunu biliyorum. Bu benim sonum olacak. Bir hanım, en değerli memurumla nişanlı bir hanım... İngiltere'den yeni gelmiş bir İngiliz kızı... ben bugünü görecektense kadar yaşamış olayım..."

Heyecanının seline kapılan Yönetici adeta yıkılmıştı. Söylediği sözler hem ağırbaşlı hem dokunaklıydı, ama Aziz'le bir ilgisi var mıydı bunların? Fielding haklıysa, hiçbir ilgisi yoktu. Bir trajediyi iki farklı bakış açısından görmek mümkün değildir; Turton genç kızın intikamını almaya karar vermişken, Fielding genç adamı kurtarmayı umuyordu. Buradan çıkıp gitmek ve kendisine hep dostça davranmış olan, genellikle mantıklı ve her halükârda soğukkanlı olduğunu düşündüğü McBryde'la konuşmak istiyordu.

"Zavallı Heaslop annesini götürürken ben buraya özellikle sizin için geldim. Bunun elimden gelebilecek en dostça şey olduğunu düşündüm. Bu gece kulüpte durumu değerlendirmek için gayri resmî bir toplantı yapılacağını size haber vermek niyetindeydim, ama gelmeyi isteyeceğinizden çok emin değilim. Siz oraya nadiren uğrarsınız."

"Elbette gelirim, efendim, benim için girdiğiniz zahmetten dolayı size minnettarım. Sakıncası yoksa, Miss Qusted'in nerede olduğunu sorabilir miyim?"

Yönetici bir el hareketiyle genç kızın hasta olduğunu söyledi.

"Giderek daha da kötüye gidiyor, ne dehşet verici," dedi Fielding acıyı yüreğinde hissederek.

Ama Yönetici, Fielding'e sert sert baktı, çünkü Fielding sakinliğini koruyordu. "İngiltere'den yeni gelmiş bir İngiliz kızı" lafı onu delirtmemişti, İngiliz bayrağı altında birleşme gereği duymamıştı. Sürü duygularıyla hareket etse de o hâlâ haki-katin peşindeydi. Anglo-Hindistan'ı, söndürülmesi emredildikten sonra yakılan bir mantık feneri kadar hiçbir şey çileden çıkamaz. Bütün Çandrapur'da o gün bütün İngilizler normal kişiliklerini bir yana bırakmışlar, kendilerini sadece bir topluluğun parçası olarak düşünüyorlardı. Merhamet, öfke, kahra-

manlık duygularıyla doluydular, ama ikiyle ikiyi toplama güçleri kaybolmuştu.

Görüşmeyi bitiren Genel Yönetici perona doğru yürüdü. Burada hüküm süren kargaşa insanı çileden çıkaracak türdendi. Ronny'nin evinden gönderilen bir uşağa iki hanıma ait ıvır zıvırı toplaması söylenmişti ve adam almaya hiç hakkı olmadığı çeşitli eşyalara da el koyuyordu; öfkeli İngilizlerin peşinden giderken durumdan da istifade ediyordu. Muhammed Latif ona karşı koymaya kalkışmıyordu. Hasan sarığı fırlatmış ağlıyordu. Konukları rahat ettirmek için getirilen bol miktardaki öteberi güneşin altında şuraya buraya dağılmıştı. Yönetici bir bakışta durumu kavradı ve öfkeden deliye dönmüş olmasına rağmen adalet duygusu ağır bastı. Söylenmesi gereken şeyi söyledi ve yağma sona erdi. Yönetici sonra arabayla evine gitti ve yeniden öfkesinin dizginlerini serbest bıraktı. Hendeklerde uyuyan vasıfsız işçileri ya da kendisini selamlamak için dükkânlarının önüne çıkan dükkân sahiplerini gördüğünde, kendi kendine; "Ne mal olduğunuzu sonunda anladım, bunun hesabını vereceksiniz, inim inim inleteceğim sizi," dedi.

XVIII

Bölge Polis Müdürü Mr. McBryde, Çandrapur'daki görevlilerin içinde en akli başında ve en eğitilmiş kişiydi. Bir hayli okumuş ve düşünmüştü; mutsuz bir evlilik sonucunda kusursuz bir hayat felsefesi geliştirmişti. Toplumsal değerleri aşağılayan biri olsa da asla kabadayılık etmezdi, asla öfkeye kapılmazdı; Aziz'i de nezaketle, neredeyse onu rahatlatacak şekilde karşıladı. "Kefaletiniz ödeninceye kadar sizi burada tutmam emredildi," dedi, "şüphesiz dostlarınız bununla ilgilenecektir ve elbette kurallar çerçevesinde sizi ziyaret etmelerine izin verilecektir. Bana bazı bilgiler verildi, buna göre hareket etmem gerekiyor... ben sizin yargıcınız değilim." Aziz gözyaşları içinde götüldü. Onun böyle çökmesi Mr. McBryde'ı sarstı, hiçbir Hintli onu bugüne kadar şaşırtmamıştı, çünkü iklim kuşakları hakkında bir teorisi vardı. Bu teoriye göre, "Bütün bahtsız yerli-

ler, sadece otuzuncu enlemin altında yaşıyor olmaları nedeniyle özünde suçludurlar. Onları kınamamak gerekir; başka hiçbir şansları yoktur; burada doğmuş olsaydık biz de onlar gibi olurduk.” Karaçi’de doğduğu için kendi teorisiyle çelişiyordu ve bazen sessiz ve hüzünlü bir gülümsemeyle bunu kabul ederdi.

“Birinin daha maskesi düştü,” diye düşünüyordu yargıca yazacağı rapor için çalışma masasına otururken.

Fielding’in gelişi çalışmasını kesintiye uğrattı.

McBryde bildiği her şeyi hiç saklamadan anlattı. Miss Derek bir saat kadar önce bizzat sürdüğü Mudkul arabasıyla gelmişti, o ve Miss Quested feci durumdaymışlar. Doğrudan McBryde’in evine gitmişler; o da o sırada tesadüfen evindeymiş; orada suçlamayı kayda geçirmiş ve Aziz’in garda tutuklanmasını ayarlamış.

“Suçlama tam olarak nedir?”

“Aziz Miss Quested’ı mağarada takip etmiş ve rencide edecek şekilde ona asılmış. Miss Quested dürbünüyle ona vurmuş; Aziz dürbünü çekince kayışı kopmuş, böylece Miss Quested kaçmayı başarabilmiş. Biraz önce aradığımızda dürbünü cebinde bulduk.”

Fielding yeniden, “Yo, yo, bu olamaz; beş dakikada mesele aydınlatılır,” diye haykırdı.

“Şuna bir göz atın.”

Kayış yeni kopmuş, mercek kırılmıştı. Kanıta bakılırsa suçlu görünüyordu.

“Başka bir şey söyledi mi?”

“Görünüşe bakılırsa onu korkutan bir yankı varmış. Siz bu mağaralara girdiniz mi?”

“Bir tanesini gördüm. Bir yankı vardı. Bu onun sinirlerini bozmuş olabilir mi?”

“Sorularla onu daha fazla üzemezdim. Tanık kürsüsünde haddinden fazla soruyla karşılaşacak. Önümüzdeki haftalarda neler olacağını düşünmeye dayanamazlar. Keşke Marabar tepeleri ve içindekiler denizin dibini boyulasalar. Her gece kulüpten onları seyrediyorduk ve Marabar zararsız bir isimden başka bir şey değildi... Evet, başladık bile.” Çünkü bir kartvizit getiril-

mişti; tutuklunun avukatı Dava Vekili Mahmud Ali, Dr. Aziz'i görmesine izin verilmesini talep ediyordu. McBryde dilekçeyi imzaladı, gerekli izni verdi ve devam etti: "Miss Derek'ten –ki ikimizin de eski bir dostudur ve rahat konuşur– biraz daha fazlasını dinledim; anlattığına göre kamp yerini aramaya gitmişsiniz, neredeyse tam o anda Miss Derek Kawa Dol'dan taşların yuvarlandığını işitmiş ve kayalığın yamacından aşağı doğru koşan Miss Quested'i görmüş. Neyse, Miss Derek bir tür sel yatağına tırmanmış ve onu bitkin bir vaziyette bulmuş; kaskı yerdeymiş..."

"Rehber yanında değil miymiş?" diye Fielding araya girdi.

"Hayır. Kaktüslerin arasına yığılıp kalmış. Tam kendisini sağa sola atmaya başladığı sırada Miss Derek gelip hayatını kurtarmış. Aşağı inmesine yardım ederek onu arabaya bindirmiş. Miss Quested Hintli şoföre dayanamadığından, 'Uzaklaştır onu,' diye haykırmış ve Miss Derek'in olan bitenden şüphelenmesine yol açan bu olmuş. Doğrudan bizim eve gitmişler, şimdi de oradalar. En azından benim bildiğim kadarıyla hikâye işte böyle. Miss Derek şoförü size göndermiş. Bence çok sağlıklı davranmış."

"Sanırım, Miss Quested'i görmemin imkânı yok, değil mi?" diye ansızın sordu Fielding.

"Bunun mümkün olacağını pek sanmam. Herhalde olmaz."

"Bunu söyleyeceğinizden korkuyordum. Onu görmeyi çok isterdim."

"Kimseyi görecek durumda değil. Ayrıca onu pek iyi tanıyorsunuz."

"Neredeyse hiç tanımıyorum... Ama korkunç bir yanılsama içinde olduğuna ve zavallı çocuğun suçsuzluğuna inanıyorum."

Komiser irkildi, yüzünden bir gölge geçti, çünkü fikirlerinin yanlışlanmasına dayanamazdı. "Böyle bir şey düşünebileceğiniz aklımdan bile geçmezdi," dedi ve önünde duran imzalamış olduğu dilekçeye medet umar gibi baktı.

"Şu dürbün bir an için beni rahatsız etti, ama daha sonra düşündüm ve ona saldırmaya kalkıştıktan sonra dürbünü cebine koymasının imkânsız olduğuna hükmettim."

“Korkarım ki bu pekâlâ mümkün; bir Hintli kötülüğü ele aldı mı, sadece çok kötü olmakla kalmaz, çok da acayipleşir.”

“Sizi anlamıyorum.”

“Nasıl anlayacaksınız ki? Suç konusunu düşündüğünüzde İngilizlere özgü bir suç düşünüyorsunuz. Burada psikoloji farklıdır. Herhalde şimdi de sizi selamlamak üzere tepeden aşağı indiğinde gayet normal görüldüğünü söyleyeceksiniz. Öyle olmaması için hiçbir neden yok. Bu ülkede Bhagavad-Gita’dan ziyade sizin Incil’iniz olması gereken İsyan Kayıtları’ndan birini okuyun.¹³ Gerçi birinin diğeriyle yakından bağlantılı olmadığından emin değilim ya. Çok mu kabalaşıyorum? Görüyorsunuz ya, Fielding, daha önce dediğim gibi siz bir öğretmen-siniz ve sonuç olarak insanlarla sadece en iyi oldukları anlarda karşılaşılıyorsunuz. Sizi yanıltan da bu. Çocuk olarak sevimli olabilirler. Ama ben onları büyüüp erkek oldukları halleriyle tanıyorum. Mesela şuna bakın.” Aziz’in cüzdanını eline aldı. “İçindekileri inceliyorum. Bilgi edineceğimiz fazla bir şey yok. İşte bir mektup, genelev işlettiği anlaşılan bir arkadaşından.”

“Özel mektuplarını dinlemek istemiyorum.”

“Ahlâk durumuyla ilgili olduğu için mahkemede okunacaktır. Kalküta’da kadınlarla buluşma ayarlıyormuş.”

“Bu kadarı yeter, bu kadarı yeter.”

McBryde içtenlikle şaşırarak sustu. İki Sahibin bir Hintli hakkında bütün bildiklerini ortaya dökmelerinden daha doğal ne olabilirdi? İtirazın nereden kaynaklandığını anlayamıyordu.

“Böyle bir şey yaptığı için genç bir adama taş atmaya sizin hakkınız olabilir, ama benim yok. Onun yaşındayken aynısını ben de yaptım.”

Polis müdürü de, doğrusunu söylemek gerekirse, aynısını yapmıştı, ama konuşmanın arzu edilmez bir yöne döndüğün-

---

13 Bugün daha çok Hindistan’ın *İlk Bağımsızlık Savaşı* olarak bilinen, ayrıca *Büyük İsyan*, *Hint İsyanı*, *1857 İsyanı*, *1857 Ayaklanması*, *1857 Kalkışması* adlarıyla da anılan isyan. Bundan başka 1915 tarihli *Sepoy İsyanı* (sepoy, Hint askeri) da vardır. Bhagavad-Gita: Sanskritçe “Rabbin Ezgisi” anlamına gelen kutsal bir Hindu metni. Ramayana ile birlikte Hindistan’ın en önemli iki destanından biri olan Mahabharata’nın en önemli bölümüdür. Burada Krişna, Arjuna’ya savaş alanında bilgeliği öğretmektedir.

ne hükmetti. Fielding'in bir sonraki sorusundan da hiç hoşlanmadı.

"Miss Quested'ı gerçekten göremez miyim? Bundan kesinlikle emin misiniz?"

"Aklınızdan ne geçtiğini bana hiç söylemediniz. Ne demeye onu görmek istiyorsunuz?"

"Siz raporunuzu gönderip de Aziz mahkemeye sevk edilmeden ve bir skandal çıkmadan önce olur da fikrini değiştirir umuduyla. Dostum, bu konuda tartışmayalım; bir iyilik yapın eşinize ya da Miss Derek'e telefon edip sorun. Bir şey kaybetmezsiniz."

"Onlara telefon etmenin yararı olmaz," diye karşılık verdi McBryde telefona doğru uzanırken. "Açık ki böyle bir sorunu Callendar karara bağlamalıdır. Miss Quested'ın ne kadar hasta olduğunu anlamış değilsiniz."

"Onun reddedeceği kesin, adam bunun için dünyaya gelmiş," dedi diğeri umutsuzlukla.

Beklenen cevap geldi: Binbaşı hastasına rahatsızlık verilmesinin sözünü bile işitmek istemiyordu.

"Ben sadece mağarada arkasından gelen kişinin Aziz olduğundan kesinlikle emin olup olmadığını sormak istiyordum."

"Bu kadarını herhalde karım sorabilir."

"Ama... ona... ben... sormak istiyordum. Aziz'e inanan birinin ona sormasını istiyorum."

"Ne fark eder bu?"

"Miss Quested Hintlilere inanmayan insanların arasında."

"İyi de, kendi hikâyesini anlatıyor, değil mi?"

"Biliyorum, ama size anlatıyor bunu."

McBryde kaşlarını çatıp, "Bu fazlasıyla nazik bir mesele," diye mırıldandı: "Her neyse, Callendar onu görmenize hiçbir şekilde izin vermiyor. Ne yazık ki biraz önce hiç de iyi haberler vermedi. Dediğine göre Miss Quested tehlikeyi henüz atlata-mamış."

İkisi de sustu. Büroya bir başka kartvizit getirdiler; Hamidullah'ınki. Muhalif ordu toplanıyordu.

"Şimdi bu raporu tamamlamam gerekiyor, Fielding."

“Bunu yapmamanızı isterdim.”

“Nasıl yazmayabilirim?”

“Bu iş hiç hoşuma gitmiyor; çok ciddi sonuçları olacak. Bir felakete doğru sürükleniyoruz. Tutuklunuzu görebilirim, sanırım.”

McBryde duraksadı. “Ama şu anda dostları onunla görüşüyorlar.”

“Pekâlâ, onlarla işi bittiğinde.”

“Tanrım, sizi bekletmem; doğal olarak sizin herhangi bir Hintli ziyaretçiye göre önceliğiniz var. Demek istediğim, ne yararı var? Neden bu işe bulaşıyorsunuz?”

“O masum, diyorum...”

“Masum veya suçlu, neden bulaşıyorsunuz? Ne yararı var?”

“Neye yarar, neye yarar?” diye haykırdı, bütün çıkış yollarının tıklandığını hissederek. “İnsanın ara sıra soluk almaya ihtiyacı var, en azından benim var. Miss Quested’i görmem mümkün değildi, şimdi de Aziz’i göremiyorum. Sizin yanınıza getirilirken yanında olacağıma söz vermiştim ona, ama daha iki adım atamadan Turton bana seslendi.”

“Tam da Burra Sahib’in yapacağı türden bir şey,” diye mırıldandı McBryde duygusal bir ses tonuyla. Ve fazla koruyucu bir havada görünmemeye çalışarak elini masanın üzerinden uzatıp, “Korkarım ki dostum, birlikte hareket etmeye mecburuz. Biliyorum, yaş olarak sizden gencim, ama hizmette ben sizden çok daha eskiyim; siz bu zehirli ülkeyi benim kadar bilemezsiniz; tecrübelerime dayanarak söylüyorum Chandrapur’da durum önümüzdeki birkaç hafta boyunca çok, ama çok kötüye gidecek.”

“Biraz önce ben de bunu diyordum.”

“Ama böyle bir zamanda, kişisel görüşlere yer yoktur. Sıradan ayrılan kaybolur.”

“Ne demek istediğinizi anlıyorum.”

“Hayır, beni tam olarak anlamıyorsunuz. Kişi sadece kendisi kaybolmaz, dostlarını da zayıf düşürür. Sıradan çıkarsanız, safaları bozarsanız, arkanızda bir gedik bırakırsınız. Bu çakallar – avukatların kartvizitlerine işaret etti– dört gözle böyle bir gedik arıyor.”

“Aziz’i ziyaret edebilir miyim?” oldu Fielding’in cevabı.

“Hayır.” Şimdi Turton’un tavrını bildiği için polis müdürünün hiçbir kuşkusu kalmamıştı. “Onu ancak yargıç kararıyla görebilirsiniz. Ben kişisel olarak böyle bir sorumluluğun altına giremem. Bu durumu daha da karmaşık hale getirir.”

Fielding, on yıl genç olsaydı ya da Hindistan’da on yıl fazla bulunmuş olsaydı McBryde’in sözlerine karşılık vereceğini düşünerek bir an sustu. Kendini toplayıp, “İzin için kime başvurmalıyım?” diye sordu.

“Şehir yargıcına.”

“Çok doğru!”

“Evet, insan zavallı Heaslop’u çok hırpalayamaz.”

Tam o anda daha fazla “kanıt” ortaya çıktı: Aziz’in kulübесinden alınan bir masa çekmecesi bir onbaşının kollarında odaya getirildi.

“Kadın fotoğrafları. Ah!”

“Karısı,” dedi Fielding acıyla yüzünü buruşturarak.

“Nerden biliyorsunuz bunu?”

“O söylemişti bana.”

McBryde inanmadığını belli eden hafif bir gülümsemeyle çekmeceyi karıştırmaya başladı. Yüzünde meraklı ve biraz haşın bir ifade belirdi. “Karısıymış, bilirim ben bu karıları!” diye düşünüyordu. Yüksek sesle, “Sizin artık yola revan olmanız gerekiyor, dostum, Tanrı yardımcımız olsun, Tanrı yardımcımız olsun...”

Sanki duası işitilmiş gibi ansızın bir tapınağın çanları ortalığı ayağa kaldırdı.

XIX

Hamidullah’la karşılaşma bir sonraki aşamaya işaret ediyordu. Hamidullah polis müdürünün bürosunun dışında bekliyordu, Fielding’i gördüğünde saygıyla ayağa fırladı. İngiliz’in hararetle söylediği “Hepsi bir hata,” sözüne, “Ah, bir kanıt mı bulundu?” diye karşılık verdi.

“Bulunacak,” dedi Fielding adamın elini sıkarak.

“Ah, evet, Mr. Fielding, ama bir Hintli tutuklandığında işin sonunun nereye varacağını hiçbir zaman bilemiyoruz.” Tavırları saygılıydı. “Herkesin içinde bana böyle dostça davranmış olmanızı çok takdir ediyorum, ama Mr. Fielding, bir yargıcı delilden başka hiçbir şey ikna etmez. Kartım geldiğinde Mr. McBryde herhangi bir yorum yaptı mı? Sizce başvurum onu rahatsız etti mi, dostuma karşı önyargılı davranmasına mı neden olacak? Eğer öyleyse, memnuniyetle çekilirim.”

“Rahatsız olmadı, ama olsa ne yazar?”

“Ah, siz böyle konuşabilirsiniz, ama biz bu ülkede yaşamak zorundayız.”

Çandrapur’un en önde gelen, vakur tavırlı ve Cambridge diplomalı avukatı cır cır konuşuyordu. O da Aziz’i severdi ve iftiraya uğradığını biliyordu; ama biliyor olmak yeterli değildi, “politika”dan ve “kanıtlar”dan o kadar dem vurdu ki İngiliz’in içi karardı. Fielding de endişeleniyordu; şu dürbün meselesi ya da rehberle ilgili tutarsız ifadeler hiç hoşuna gitmiyordu, ama bunları aklının bir kıyısına itelemiş ve meselenin özünü zehirlemelerini engellemişti. Aziz masumdu, bunu esas alarak hareket etmek gerekiyordu; suçlu olduğunu söyleyenler yanıliyordu ve onları yatıştırmaya çalışmak boşunaydı. Hintlilerin kaderini paylaştığı anda, kendisini onlardan ayıran uçurumun derinliğini fark etti. Her zaman umut kırıcı bir şeyler yapıyorlardı. Aziz polisten kaçmaya çalışmıştı, Muhammed Latif mallarının yağmalanmasını engellemek için parmağını oynatmamıştı. Şimdi de Hamidullah! Öfkeleneneğine ve karşı çıkacağına uygun zamanı bekleyerek oyalanıyordu. Hintliler korkak mıydı? Hayır, ama harekete geçmekte çok kötüydüler, bazen de hiç harekete geçemiyorlardı. Korku her yerdedi; İngiliz Egemenliği buna dayanıyordu; Fielding’e de gösterilen saygı ve nezaket, bilinçsiz bir yatıştırma çabasıydı. Hamidullah’a moralini bozmamasını, her şeyin iyi biteceğini söyledi; morali yerine gelen Hamidullah kavgacı ve mantıklı bir adama dönüştü. McBryde’in “Sıradan çıkar, safları bozarsan, arkanda bir gedik bırakırsın” sözü burada somut bir örneğini buluyordu.

“Her şeyden önemlisi, kefalet meselesiydi...”

Başvuru bu öğleden sonra yapılmalıydı. Fielding kefil olmak istiyordu. Hamidullah gidip Nevab Bahadur’u görmek gerektiğini düşünüyordu.

“İyi de, neden onu da işe karıştıralım?”

Avukatın amacı tam da herkesi işin içine karıştırmaktı. Sonra davayla ilgilenecek avukatın Hindu olmasını önerdi; savunma o zaman daha geniş bir kesimin ilgisini çekecekti. Bir iki isimden –yöredeki durumun gözünü korkutamayacağı uzak bölgelerde oturan isimler– söz etti ve kendi şahsi tercihinin hem mesleki hem kişisel olarak çok büyük üne sahip, adı İngiliz muhalifine çıkmış Kalkütalı avukat Amritrao olacağını söyledi.

Fielding tereddüt ediyordu; bu ona karşı uca savrulmak gibi göründü. Aziz aklanmalıydı, ama mümkün olduğunca ırk nefretine yol açmadan. Amritrao’dan kulüpte nefret ediliyordu. Bu seçim siyasi bir meydan okuma olarak görülecekti.

“Yo, hayır, bütün gücümüzle vurmalıyız. Biraz önce dostumun özel mektuplarının pis bir polisin kollarında içeri taşındığını gördüğümde kendi kendime ‘Bu işi temizleyecek kişi Amritrao’dur,’ dedim.

Sıkıntılı bir sessizlik oldu. Tapınağın çanı olanca ahenksizliğiyle yaygaraya devam ediyordu. Bu uzun ve talihsiz gün neredeyse ikindiye devrilmişti. Sömürge idaresinin çarkları dönüyordu; polis müdürü tutuklama tezkeresini atlı bir ulakla sulh yargıcına gönderdi. Tozun içinde gözden yiten adamın arkasından bakmaya devam eden Fielding “İşleri karmaşık bir hale getirmeyin, oyunu kendi seyrine bırakın,” diye rica etti. “Kazanmak zorundayız, yapabileceğimiz başka bir şey yok. Kız iddiasını asla kanıtlayamaz.”

Bu söz üzerine rahatlayan Hamidullah büyük bir içtenlikle, “Kriz zamanlarında İngilizlerin eline kimse su dökemez,” dedi.

“Hoşça kalın, o zaman, sevgili Hamidullah (şu ‘Mr.’ sözünü artık bir yana bırakalım). Gördüğünüzde Aziz’e sevgilerimi iletin; söyleyin sakın olsun, sakın. Benim şimdi okula dönmem gerekiyor. Bana ihtiyacınız olursa telefon edin, yoksa etmeyin, zira çok işim var.”

“Hoşça kalın, sevgili Fielding, siz kendi insanlarınıza karşı gerçekten bizim yanımızdasınız.”

“Evet. Kesinlikle.”

Fielding taraf tuttuğu için üzgündü. Hiçbir yaftaya maruz kalmadan Hindistan’da yaşayıp gitmekti amacı. Bundan böyle adı “İngiliz karşıtı”na, “fitneci”ye –canını sıkacak ve yararlılığını azaltacak sıfatlar– çıkacaktı. Bu işin sadece bir trajediye değil, aynı zamanda kargaşaya da yol açacağını öngörüyordu; şimdiden birçok sinir bozucu ufak tefek sorun görmüştü ve ne zaman yeniden düşünecek olsa bu sorunların daha da büyüdüğünü görüyordu. Özgürlük ortamında doğduğu için kargaşadan korkmazdı, ama varlığını hemen tanırdı.

Günün bu bölümü Öğretmen Godbole ile yaptığı acayip ve anlaşılması güç bir konuşmayla son buldu. Yine o bitip tükenmez Russel Engereği¹⁴ söz konusuydu. Birkaç hafta önce Kolej’deki öğretmenlerden biri, pek seilmeyen bir Parsi, sınıfında dolaşan bir Russel Engereği görmüştü. Sınıfa yılan belki kendisi girmişti, belki de durum böyle değildi ve personel o günden beri okul müdürüyle bu konuda görüşüp duruyor, ileri sürdükleri teorilerle vaktini alıyordu. Sürünge o kadar zehirliydi ki Fielding onları susturmak istemiyordu ve onlar da bunu biliyorlardı. Böylece kafası başka sorunlarla çatlayacak gibiyken ve Miss Quested’a bir mektupla başvursa mı başvurmasa mı diye endişe içinde kıvrılırken başı sonu olmayan bir konuşma dinlemek zorunda kalıyordu. Konuşmanın sonunda Godbole, “Şimdi izninizi isteyebilir miyim?” diye sordu; henüz ziyaretinin esas sebebine gelmediğinin şaşmaz bir işareti olarak. Godbole gitmek üzere ayağa kalktığı anda, “Sonunda Marabar’a gidebilmiş olmanıza ne kadar sevindiğimi söylemeliyim,” dedi. “Benim zamanında gelemeyişimin sizi engelleyeceğinden korkmuştum, ama Miss Derek’in arabasıyla (daha zevkli bir yolculuk) gitmişsiniz. Umarım başarılı bir gezinti olmuştur.”

“Anlaşılan, siz henüz haberi duymadınız.”

---

14 Hindistan alt kıtası boyunca Güneybatı Asya, Çin ve Tayvan’ın büyük bölümünde bulunan ve bu bölgelerdeki yılan ısırığından ölümlerin en büyük sorumlusu olan zehirli bir engerek türü.

“Evet, duydum.”

“Yo; Aziz’in başına bir felaket geldi.”

“Evet, kolejde bunu duymayan kalmadı.”

“Şey, bana öyle geliyor ki, böyle bir şeyin olduğu bir gezintiye başarılı denemez,” dedi Fielding şaşkın şaşkın bakarak.

“Bilemem, orada değildim.”

Fielding yeniden gözlerini dikip uzun uzun Godbole’nin yüzüne baktı; boşuna bir çaba, zira hiç kimse bir Brahman’ın aklından ne geçtiğini bilemezdi, ama yine de onun bir akli ve bir kalbi vardı ve bütün dostları nedenini bilmeden ona güveniyorlardı. “Canım feci sıkılıyor,” dedi Fielding.

“Büronuza girdiğim an bunu fark ettim. Çok vaktinizi almayacağım, ama küçük bir sorunum var, bu konuda yardımınızı isteyeceğim; bildiğiniz gibi kısa bir süre sonra görevimden ayrılıyorum.”

“Evet, ne yazık ki!”

“Eğitim işine el atmak için Orta Hindistan’a, doğduğum yere gidiyorum. Orada mümkün olduğunca sizinkine benzeyen İngiliz tarzı bir lise açmak istiyorum.”

“Eee?” dedi Fielding, ilgi göstermeye çalışarak.

“Mau’da şu anda sadece yerel dilde eğitim yapılıyor. Bunu değiştirmenin görevim olduğunu hissediyorum. Ekselanslarına en azından başkentte ve ayrıca mümkünse her *pargana*’da¹⁵ bir lise açılmasına izin vermesini tavsiye edeceğim.”

Fielding başını ellerinin arasına aldı; bu Hintliler gerçekten de bazen çekilmez oluyordu.

“Yardımınızı istediğim husus şu: Okula ne ad vermeliyim?”

“Ad mı? Bir okul adı?” dedi Fielding; bekleme odasındaki gibi ansızın içinin bulandığını hissetti.

“Evet, bir ad, okulun her yerde tanınmasına yardım edecek uygun bir ad.”

“Doğrusu, aklımda şu an bir okul adı yok. Zavallı Aziz’den başka hiçbir şey düşünemiyorum. Şu anda onun hapiste olduğunun farkında mısınız?”

“Elbette. Yo, yo, şu an sizden bir cevap beklemiyorum. Sade-

---

¹⁵ Urduca, bölge.

ce boş zamanlarınızda bu konu üzerinde düşünüp bana birkaç isim önermenizi istiyorum. ‘Mr. Fielding Lisesi’ demeyi düşündüm, olmadı, ‘Kral-İmparator Beşinci George.’”

“Godbole!”

Ellerini birleştiren yaşlı adamın muzip ve sevimli bir görünüşü vardı.

“Aziz masum mu, suçlu mu?”

“Buna karar verecek olan mahkeme. Verilecek hükmün delillere uygun olacağından hiç şüphem yok.”

“Evet de, sizin kişisel fikriniz nedir? Burada ikimizin de sevdiği ve herkesin saygı gösterdiği bir insan söz konusu; burada sessiz sakın çalışıyor, işiyle gücüyle uğraşıyordu. Böyle bir şey yapar mı, yapmaz mı?”

“Ah, bu, önceki sorunuzdan daha farklı ve ayrıca da daha zor bir soru: yani bizim felsefemize göre. Dr. Aziz çok değerli bir genç, ona büyük saygım var; ama sanırım siz bana bir insan iyi ya da kötü eylemlerde bulunabilir mi diye soruyorsunuz; bu bizim için gerçekten zor.” Hiç heyecanlanmadan, heceleri bölerek ağır ağır konuşuyordu.

“Ben size soruyorum: Aziz böyle bir şey yaptı mı, yapmadı mı? Açık değil mi bu? Ben yapmadığını biliyorum ve buradan yola çıkıyorum. Yani birkaç gün içinde doğru bir açıklama bulacağımı düşünüyorum. Son düşüncem, bu işi yapanın rehber olduğu şeklinde. Miss Quested’in fesatlığı; Hamidullah böyle düşünüyor olsa da, bence bu olamaz. Sizse bana iyilikle kötülüğün aynı şey olduğundan söz ediyorsunuz.”

“Yo, bağışlayın ama bizim felsefemize göre bu tam olarak aynı şey değil. Çünkü hiçbir şey tek başına yapılamaz. İyi bir hareket yapıldığında hep birlikte yapılır, kötü bir hareket yapıldığında ise bunu herkes yapmıştır. Ne demek istediğimi açıklamak için söz konusu olayı örnek göstermeme izin verin. Marabar tepelerinde kötü bir hareket yapıldığını ve bunun sonucunda da çok saygın bir İngiliz hanımın ağır bir şekilde hastalandığını öğrendim. Buna benim cevabım şu: Bunu Aziz yapmıştır.” Godebole susup sıska yanaklarını emdi. “Rehber yapmıştır.” Tekrar sustu. “Siz yapmışsınızdır.” Kararlı ve alçakgönüllü

bir tavır takındı. “Ben yapmışımdır.” Utangaçça ceketinin kolu-
na baktı: “Öğrencilerim yapmıştır. Hatta hanımefendinin ken-
disi yapmıştır. Kötülük ortaya çıktığında evrenin tamamını ifa-
de eder, tıpkı iyilik ortaya çıktığında olduğu gibi.”

“Ve tıpkı ıstırap ortaya çıktığında ve daha başka bir sürü şey
ortaya çıktığında olduğu gibi ve her şey bir şeydir ve hiçbir şey
bir şey değildir,” diye mırıldandı Fielding kızgınlıkla, çünkü
sağlam bir dayanağa ihtiyacı vardı.

“Bağışlayın, ama yine tartışma düzlemini değiştiriyorsunuz.
İyilik ve kötülük meselesini tartışıyorduk. İstırap salt bireyi il-
gilendiren bir meseledir. Eğer genç bir hanımı güneş çarpmışsa
bunun evren için hiçbir önemi yoktur. Hem de hiç. Şu kadar-
cık bile. Bu tekil bir olaydır, sadece söz konusu kişiyi ilgilendi-
rir. Genç kız başının ağrımadığını düşünürse hasta olmaz, me-
sele de kalmaz. Ama iyilik, kötülük tamamen farklıdır. Onlar
bizim onları düşündüğümüz gibi değil oldukları gibidir ve her
birimizin her ikisine de katkısı vardır.”

“Siz iyiliğin ve kötülüğün aynı şey olduğunu vaaz ediyor-
sunuz.”

“Yo, bir kere daha affınıza sığınıyorum. İyilik ve kötülük, ad-
larının da ifade ettiği gibi farklıdır. Ama benim mütevazı fikri-
me göre her ikisi de Tanrı’nın farklı görünüşleridir. Tanrı birin-
de vardır, diğerinde yoktur ve varlıkla yokluk arasındaki fark
büyüktür, benim zayıf aklımın kavrayabildiği kadar büyük. Yi-
ne de yokluk, varlık anlamına gelir, yokluk var-olmayış değıl-
dir, dolayısıyla ‘Gel, gel, gel, gel’ deme hakkına sahibiz.” Ve bu
son sözlerin içerebileceği bir güzelliğı gizlemek istermiş gibi
soluk almadan ilave etti; “Peki, Marabar’daki ilkçağlardan kal-
ma ilginç yapıtlardan birini görecektir vaktiniz oldu mu?”

Fielding düşünmeye ve kafasını dinlendirmeye çalışarak ses-
sizliğini koruyordu.

Godbole, “Kampın her zaman kurulduğu yerdeki havuzu da
mı görmediniz?” diye kafa ütölemeye devam etti.

Aynı anda bir düzine şeyi aklından geçiren Fielding “Evet,
evet,” diye dalgın dalgın cevap verdi.

“Çok güzel, demek ki Hançer Havuzu’nu gördünüz.” Ve iki

hafta önceki çay partisinde anlatmış olsaydı kabul edilebilecek bir efsane anlatmaya başladı. Efsane kendi kız kardeşinin oğlunu öldüren bir racayla ilgiliydi; cinayeti işlediği hançer ta ki Marabar tepelerine gelinceye kadar uzun yıllar boyunca racanın eline yapışık kalmış; Raca orada susayıp su içmek istemiş, ama bir inek görünce suyun önce ona verilmesini emretmiş, emri yerine getirildiğinde hançer racanın elinden düşmüş ve raca bu mucizenin anısına oraya bir havuz yaptırmış. Öğretmen Godbole'nin konuşmaları sık sık bir inekle son bulurdu. Fielding bu seferki hikâyeyi sıkıntılı bir suskunlukla karşıladı.

Öğleden sonra Fielding Aziz'i görme iznini elde edebildi, ama onu o kadar çökmüş buldu ki her türlü soru faydasızdı. "Beni terk ettin," ağzından çıkan tek anlamlı sözdü. Fielding, Miss Quested'a mektup yazmak için hapisshaneden ayrıldı. Mektup ona ulaşsa bile bir işe yaramayacaktı ve büyük bir ihtimalle de McBrydelar mektubu ona vermeyeceklerdi. Miss Quested onu şaşırtmıştı. Genç kız çok soğuk, mantıklı ve yüreğinde hiçbir kötülük taşımayan biriydi; Çandrapur'da durduk yere bir Hintliyi suçlayacak son insandı.

XX

Her ne kadar Miss Quested kendini İngilizlere pek sevdirememiş olsa da hepsinin ruhlarındaki iyi yanları ortaya çıkarmıştı. Birkaç saat büyük bir heyecan dalgası esti, kadınlar daha kısa süre için de olsa bunu içlerinde erkeklerden daha kuvvetle hissettiler. Mrs. Callendar'la Mrs. Lesley arabayla kavurucu sıcakta kızıdan yeni haberler almak için giderlerken tek düşünceleri "Kız kardeşimiz için ne yapabiliriz?" idi. Mrs. Turton hasta odasına alınan tek ziyaretçiydi. Kadın odadan özverili bir hüznün verdiği soylu bir tavırla çıktı. "O benim sevgili kızım," sözleri döküldü dudaklarından, sonra onun "pukka" olmadığını söylediğini ve genç Heaslop'la nişanlanmasına içerlediğini söylediğini hatırlayarak ağlamaya başladı. Hiç kimse Genel Yönetici'nin karısının ağladığını o güne kadar görmüş değildi. Gözyaşı dökebilirdi; evet, ama bunu her zaman uygun bir

fırsat için saklardı; şimdi o fırsat doğmuştu. Ah, niye bu yabancıya karşı daha nazik, daha sabırlı davranmamışlardı, konukseverlik göstermekle yetinip kalplerini açmamışlardı? Kalbin çok nadiren kullanılan müşfik özünü, pişmanlığın teşvikiyle kısa bir zaman için kullandılar. Her şey (Binbaşı Callendar'ın dediği gibi) bittiyse, her şey bitti demektir, artık bir şey yapılamazdı, ama genç kızın uğradığı aşağılık hakarete biraz sorumluluk payları olduğunu hissediyorlardı. Genç kız onlardan biri değil-diye bile, onu kendilerinden biri yapmalıydılar, şimdi bunu dünyada yapamazlardı, ona artık erişmeleri mümkün değildi. “İnsan neden başkalarını daha fazla düşünmez?” diye iç geçirdi keyfine düşkün Miss Derek. Bu pişmanlıklar en saf halleriyle ancak birkaç saat sürdü. Günbatımından önce başka düşüncelerle saflıkları bozuldu ve (bir acıyla ilk defa karşılaşmamızla garip bir şekilde bağlantılı olan) suçluluk duygusu yavaş yavaş kaybolmaya başladı.

Herkes, üzerinde çalışılmış bir sükûnet içinde arabasını sürüp kulübe geldi –yeşil çitler arasında aheste aheste ilerleyen taşralı soylular– çünkü yerliler onların heyecana kapıldığından şüphe duymamalıydı. Her zamanki içkilerini içtiler, ama her şeyin tadı farklıydı; gökyüzünün pembe boğazına hançer gibi saplanan kaktüs sıralarına baktılar ve anladıkları manzarlardan binlerce kilometre uzakta olduklarını kavradılar. Kulüp her zamankinden daha doluydu, birçok ebeveyn çocuklarını yetişkinlere ayrılan salonlara getirmişti, bu da oraya bir Lucknow¹⁶ Rezidansı havası veriyordu. Genç bir anne –beyinsiz, ama çok güzel biri– bebeği kucağında sigara içilen bir odadaki alçak bir kanepeye oturmuştu; kocası uzak bir yerdeydi, o da “zenciler saldırır” korkusuyla evine dönemiyordu. Küçük bir demiryolu memurunun karısıydı, genellikle adam yerine konmazdı, ama bu akşam, dolgun vücudu, mısır püskülünü andıran gür saçlarıyla uğruna dövüşmeye ve ölmeye değer her şeyi simgeliyordu; belki de zavallı Adela'dan daha kalıcı bir simge. Erkekler ona, “Endişe etmeyin, Mrs. Blakiston, bunlar Muharrem davulları,” diyorlardı. Mrs. Blakiston böyle bir anda bi-

16 Uttar Pradeş'in başkenti.

le çenesinden aşağı baloncuklar damlamamasını dilediği bebeğini göğsüne bastırarak “Öyleyse başladılar,” diye inledi. “Yok, hayır. Hem her halükârda kulübe gelemezler.” Pallas Athena¹⁷ gibi kadının yanı başında dikilen ve gelecekte böyle bir züppe-lik yapmamaya karar veren Mrs. Turton, “Burra Sahib’in evine de gelemezler, canım, seninle bebeğin bu gece orada uyuyacaksınız,” dedi.

Genel Yönetici ellerini çırparak herkesin susmasını istedi. Fi-elding’e öfkesini kustuğu zamankinden çok daha sakindi. Gerçekte, her zaman, birçok kişiye hitap ettiğinde baş başa görüşmelerde olduğundan çok daha sakindi. “Özellikle hanımlara söylemek istiyorum,” dedi. “Telaşlanmak için en ufak bir neden yok. Sakin olun. Sakin olun. Gerekmedikçe dışarı çıkmayın, hizmetkârlarınızın yanında konuşmayın. Hepsi bu kadar.”

Ondan biraz uzakta duran karısı, halkı selamladığı zamanki sesiyle “Harry, şehirden yeni haber var mı?” diye sordu. Bu saygıdeğer konuşma sırasında geri kalanlar sessiz kaldılar.

“Her şey son derece normal.”

“Ben de böyle düşünüyordum. Bu davullar elbette sadece Muharrem nedeniyle çalınıyor.”

“Sadece Muharrem hazırlığı. Geçit töreni gelecek haftadan önce yapılmayacak.”

“Tam olarak, pazartesi günü.”

“Mr. McBryde bir Kutsal Adam kılığında orada bulunuyor,” dedi Mrs. Callendar.

“Bu, dillendirilmemesi gereken bir şey,” dedi Yönetici ona bakarak. “Mrs. Callendar, böylesi zamanlarda lütfen daha dikkatli olun.”

“Ben... şey, ben...” Yöneticinin bu sertliğinin onu koruduğunu hissedenden kadın rencide olmamıştı.

“Başka soru var mı? Anlamlı sorular.”

“O... o adam nerede?” diye sordu Mrs. Lesley titreyen bir sesle.

“Hapiste. Kefalet reddedildi.”

---

17 Yunan mitolojisinde bilgelik, cesaret, esin, adalet tanrıçası. Genellikle zırh içinde ve elinde mızrak ve kalkanla gösterilir. Roma mitolojisindeki karşılığı Minerva.

Sonra Fielding konuştu. Miss Quested'in sağığıyla ilgili resmî bir duyuru yapılp yapılmadığını, ciddi söylentilerin bir dedikodudan mı ibaret olduğunu öğrenmek istiyordu. Sorusu oradakilerin üzerinde, biraz da genç kızın adını telaffuz ettiği için kötü bir etki yarattı, Aziz gibi genç kızdan da genellikle dolaylı bir şekilde söz ediliyordu.

"Umarım, Callendar çok geçmeden bizi durumdan haberdar eder."

"Bu son soruya nasıl anlamlı soru denebilir, anlamıyorum," dedi Mrs. Turton.

Genel Yönetici yeniden ellerini çırparak, "Hanımlar, artık sigara salonunu terk ederler mi, lütfen?" dedi. "Ve söylediklerimi unutmayın. Bu zor zamanda yardımlarınıza çok önem veriyoruz, bunu da her şey normalmiş gibi davranarak yapabilirsiniz. Bütün istediğim bu kadar. Size güvenebilir miyim?"

"Elbette, Burra Sahib," diye hep bir ağızdan cevap verdi bitkin, endişeli yüzler. Kadınlar uslu uslu, ama sevinç içinde çıktılar; Mrs. Blakiston kutsal bir ateş gibi ortalarında. Yöneticinin basit sözleri onlara İmparatorluğun ileri karakolu olduklarını hatırlatmıştı. Adela'ya duydukları acımayla karışık sevginin yanı sıra uzun vadede bu sevgiyi boğacak başka bir duygu daha doğuyordu. Bunun ilk işaretleri sıradan ve küçüktü. Mrs. Turton briç masasında yüksek sesle acımasız şakalar yaptı ve Mrs. Lesley bir kaşkol örmeye koyuldu.

Sigara salonu boşaldığında Genel Yönetici formalitelere dayalı olmayan bir hâkimiyet kurmak için bir masanın kenarına oturdu. Kafası çelişik düşüncelerle allak bullaktı. Bir yandan adaletten ayrılmamak, diğer yandan Miss Quested'in öcünü almak, Fielding'i cezalandırmak istiyordu. Gördüğü her yerliyi kırbaçlamak, ama askerî bir müdahaleyi gerektirecek bir ayaklanmaya yol açacak bir şey yapmamak istiyordu. Askerî birlikleri göreve çağırma korkusu içinde her zaman canlılığını koruyordu; askerler bir şeyi düzeltir, ama bir düzinesini bozardı ve sivil yönetimi aşağılamayı severlerdi. Odada bu akşam bir asker vardı; Gurka alayından yolunu şaşırmış bir asteğmen; adam biraz sarhoştı ve orada bulunmasını Tanrı'nın bir inayeti olarak

görüyordu. Genel Yönetici iç çekti. O eski sıkıcı uzlaşma ve ölçülü davranma çabasından başka yapacak bir şey görünmüyordu. İngilizlerin, daha sonra hesap vermeden onurlarını korumak için canlarının çektiği şeyi yaptığı eski güzel günleri özlemle düşündü. Zavallı genç Heaslop kefaleti reddederek bu yönde bir adım atmıştı, ama Genel Yönetici zavallı genç Heaslop'un böyle yapmış olmasını akıllıca bulmuyordu. Bu karar sadece Nevab Bahadur ve diğerlerini kızdırmayacaktı, davayı izleyen Hindistan Hükümeti'ni de hesaba katmak gerekiyordu; onun da arkasında kaçık ve korkakların grup toplantıları, İngiliz Parlamentosu vardı. Kendine sürekli olarak kanun nezdinde Aziz'in henüz suçlu olmadığını hatırlatması gerekiyordu ve bu çaba onu yoruyordu.

Daha az sorumluluk taşıyan diğerleri doğal davranabiliyorlardı. Onlar "kadınlardan ve çocuklardan" söz etmeye başlamışlardı; üst üste birkaç defa tekrarlandığında erkek kısmının aklını başından alan şu cümle. Hepsi dünyada en sevdikleri şeyin tehlikede olduğunu hissedip öç almak istiyor ve içleri yakıcı bir intikam ateşiyle doluyordu; bu hayal içinde Miss Quested'in soğuk ve yarım yamalak bilinen yüzünün yerini dünyanın en tatlı, en sıcak şeyi alıyordu. "Ama bunlar kadınlar ve çocuklar," diye tekrarlıyorlardı; Yönetici insanların kendi kendini zehirlediği bu duruma son vermenin görevi olduğunu biliyordu, ama buna cesaret edemiyordu. "Onlardan rehine almalıyız," vs. Bahsi geçen kadınların ve çocukların birçoğu birkaç güne kadar Hill Station'a gideceklerdi; biri onların derhal özel bir trenle gönderilmelerini önerdi.

"Çok güzel bir öneri," diye bağırdı asteğmen. "Ordu er geç gelmek zorunda kalacak. (Özel trenle askeri birlikler zihninde ayrılmaz bir bütün oluşturunuyordu.) Barabas tepeleri askerin kontrolü altında olsaydı, bu asla olmazdı. Bütün yapılması gereken mağaranın girişine bir avuç Gurka yerleştirmekti."

"Mrs. Blakiston, keşke birkaç İngiliz askeri olsaydı diyordu," diye araya girdi birisi.

"İngiliz işe yaramaz," diye bağırdı kime sadık kalması gerektiğini karıştıran asteğmen. "Bu ülke için yerli birlikler. Ve-

rin bana doğru dürüst yerliyi, verin bana Gurkaları, verin bana Rajputları, verin bana Jatları, verin bana Pencaplıları, verin bana Sihleri, verin bana Marathaları, Bhilleri, Afridileri ve Pathanları ve eğer iş gerçekten oraya varırsa, bana it kopuk takımının verilmesine bile aldırmam. Doğru rehberlik edilmeleri şartıyla. Ben onları nereye isterseniz götürebilirim...”

Genel Yönetici adama başıyla dostça bir işaret yaptı ve kendi insanlarına; “Etrafta silahla dolaşmaya başlamayın. Aksine bir sebep ortaya çıkıncaya kadar her şeyin tam olarak her zamanki gibi yürümesini istiyorum. Kadınlarınızı dağlara gönderin, ama sessiz sedasız yapın bunu ve Tanrı aşkına bir daha özel trenlerden söz etmeyin. Ne düşündüğünüzün ya da hissettiğinizin önemi yok. Kuşkusuz benim de duygularım var. Bir tek Hintli bu işe kalkıştı... ve suça teşebbüsle suçlandı.” Alnına fiske vurdu ve oradakilerin hepsi onun da kendileri kadar acıyı yüreğinde hissettiğini kavrayıp onu sevdiler ve ona daha fazla güçlük çıkarmamaya karar verdiler. “Daha başka gerçekler ortaya çıkıncaya kadar bu gerçeğe göre hareket edin,” diye bitirdi sözlerini. “Her Hintlinin bir melek olduğunu düşünün.”

“Haklısınız, Burra Sahib... Melekler... Çok doğru...” diye mırıldandılar. Asteğmen, “Tam dediğim gibi. Yerliyi kendi haline bırakırsanız mesele yoktur. Lesley! Lesley! Geçen ay sizin şu Meydan’ınızda polo oynadığımız adamı hatırlıyor musun? Neyse, o iyi biriydi işte. Polo oynayan bir yerli iyidir. Asıl dikkat etmeniz gereken eğitilmiş sınıflar, bakın, bu defa ne dediğimi biliyorum.”

Sigara salonunun kapısı açıldı ve içeriye uğultu halinde kadın sesleri doldu. Mrs. Turton’un, “Kızımız şimdi daha iyi,” diyen sesi işitildi ve topluluğun her iki kesiminden de sevinç ve rahatlama ifade eden iç çekişleri yükseldi. İyi haberler getiren Hükümet doktoru içeri girdi. Kocaman ve tombul suratından huysuzluk akıyordu. Salonu bakışlarıyla taradı, bir divana çökmüş Fielding’i gördü, “Hmm!” dedi. Herkes ayrıntılar için onu sıkıştırmaya başladı. “Böyle bir iklim olduğu sürece hiç kimse tehlikeden uzakta değildir,” oldu Callendar’ın cevabı. Hastasının iyileşmesinden hiç hoşnut değilmiş gibi gö-

r n yordu ve Binbaşı'yı tanıyan hiç kimse için bu durum bir sürpriz değildi.

“Oturun, Callendar; anlatın, nedir durum?”

“Bunu yapmak için bana biraz zaman tanıyın.”

“Sevgili kızımız nasıl?”

“Ateşı var.”

“Karımın dediğine göre ateşinin d şt ğ   söyleniyormuş.”

“Belki de öyledir. Hiçbir şeyi garanti edemem. Beni sorularınızla bunaltmayın, Lesley.”

“Affedersin, dostum.”

“Heaslop hemen arkamdan geliyor.”

Heaslop adının geçmesi herkesin yüzünde güzel bir ifadenin belirmesine yol açtı. Miss Quested sadece bir kurbandı, ama genç Heaslop bir şehitti; hizmet etmeye çalıştığı bu ülkedeki bütün kötülükler üzerine saldırmıştı; o Sahib'in ha ını taşıyordu. Buna karşılık ona bir şey veremedikleri için kendilerini yiyip bitiriyorlardı; hiçbir şey yapmadan oturup adaletin seyrini bekledikleri için kendilerini korkak hissediyorlardı.

“Keşke değerli asistanıma izin vermeseydim. Eskiden dilimi tutardım. Kendimi sorumlu hissetmek; bu beni bunaltıyor. Sen önce izin verme, sonra ısrara dayanamayıp pes et. Yaptığım şey bu, evlatlarım, yaptığım şey bu.”

Fielding piposunu ağzından çıkardı ve ona dikkatli dikkatli bakmaya koyuldu. Fielding'in korktuğunu düşünen diğeri devam etti: “Anladığım kadarıyla gezintiye bir İngiliz de eşlik edecekti. Pes etmemin nedeni bu.”

“Kimsenin sizi suçladığı yok, azizim Callendar,” dedi Genel Yönetici bakışlarını yere çevirerek. “Bu gezintinin güvenliğinin yeterince sağlanmamış olduğunu görüp onu engellememiş olduğumuz için bu işte hepimiz sorumluyuz. Benim şahsen bundan haberim oldu; bu sabah hanımları gara götürmesi için arabamızı ödünç verdik. Bu anlamda hepimiz bu işe bulaştık, ama size şahsen yüklenebilecek en ufak bir suçlama yok.”

“Ben böyle hissetmiyorum. Keşke hissedebilseydim. Sorumluluk çok korkunç bir şey; ondan kaçınan biriyle benim ortak hiçbir yanımla olamaz.” Fielding'in gezintiye katılma sözü verdi-

ğini, ancak sabah erken kalkan treni kaçırdığını bilenler onun için üzülyorlardı; bir insan yerlilerle düşüp kalktığına olacağı buydu; bu işler her zaman rezaletle biterdi. Daha çok şey bilen Yönetici suskunluğunu korudu, çünkü içindeki memur Fielding'in hizaya geleceğini umuyordu hâlâ. Konuşma yeniden kadınlara ve çocuklara döndü; Binbaşı Callendar fırsattan yararlanarak astegmeni yakaladı ve onu okul müdürüne karşı kışkırttı. Gerçekte olduğundan daha sarhoşmuş gibi yaparak hakaretamiz sözler sarf etmeye başladı.

“Miss Quested'in uşağı hakkında söylenenleri duydunuz mu?”

“Hayır, N'olmuş ona?”

“Heaslop dün gece, gözünü bir an bile hanımından ayırmaması hususunda Miss Quested'in uşağını uyarmış. Tutuklu bunu öğrenmiş ve onu arkada bırakmanın bir yolunu bulmayı başarmış. Onu satın almış. Heaslop isimlerle ve ödenen para miktarıyla birlikte bütün bu hikâyeyi yeni öğrenmiş bulunuyor. Bu âlemde çok iyi tanınan Muhammed Latif adlı muhabbet tellalı parayı vermiş. Uşakla ilgili bu kadar. Ya İngiliz... şuradaki dostumuz? Ondan nasıl kurtuldular? Yine parayla.”

Fielding kendisini destekleyen mırıltılar ve haykırışlar arasında (çünkü dürüstlüğünden henüz kimse kuşkulandırmıyordu) ayağa kalktı.

“Görüyorum ki sözlerim yanlış anlaşılmış, özür dilerim,” dedi Binbaşı saldırgan bir ses tonuyla. “Demek istediğim Mr. Fielding'e rüşvet verdikleri değildi.”

“Öyleyse, ne demek istediniz?”

“Sizi geç bırakması için diğer Hintliye –Godbole'ye– rüşvet verdiler. Dua ediyormuş. Bilirim ben o duaları!”

“Bu çok gülünç...” Fielding yeniden yerine oturdu; öfkeden titriyordu; insanlar birbiri peşi sıra çamura sürükleniyorlardı.

Bu hamleyi yaptıktan sonra Binbaşı bir sonrakine hazırlandı. “Heaslop annesinden bir şey daha öğrendi. Aziz onu bir mağarada havasızlıktan boğmaları için bir grup yerliye para vermiş. Bu, onun sonu olmuş, daha doğrusu dışarı çıkamasaymış sonu olurmuş. Ne güzel planlanmış, değil mi? Temiz iş. Sonra Aziz genç kızla birlikte devam edebilmiş. O, Miss Quested ve yine

Muhammed Latif'in bulduğu bir rehber. Rehber şimdi sırra kadem basmış durumda. Güzel, değil mi?" Binbaşı bangır bangır bağırmaya başladı. "Oturma zamanı değil. Harekete geçme zamanı. Ordu birliklerini çağırın çarşayı temizleyin."

Binbaşının öfke dolu taşkınlıklarına genelde pek itibar edilmezdi, ama bu defa herkesi rahatsız etmişti. Suç, düşündüklerinden daha ağırdı; 1857'den beri bu kadar insanlık dışı bir suç görülmemişti. Fielding zavallı Godebole'ye duyduğu öfkeyi unuttu ve düşünceye daldı; kötülük her yönde yayılıyordu; öyle görünüyordu ki kötülüğün, insanların yaptığı ve söylediği her şeyden bağımsız olarak kendi varlığı vardı; Aziz'le Hamidullah'ın niçin hayattan vazgeçtiklerini, niçin umutlarını yitirdiklerini şimdi daha iyi anlıyordu. Hasmı onun sıkıntılı olduğunu görünce, Lesley'e göz kırparak "Umarım bu kulübün içinde konuşulanlar burada kalır," demekten çekinmedi.

"Burada kalmaması için ne neden var ki?" diye karşılık verdi Lesley.

"Yok tabii. Ancak burada bulunan bir üyenin bugün öğleden sonra tutukluyu görmüş olduğunu duydum. Tavşana kaç, tazıya tut diyemezsiniz, hiç değilse bu ülkede."

"Burada bulunan biri böyle mi yapmak istiyormuş?"

Fielding yeniden kapışmak istemiyordu. Söyleyecek sözü vardı, ama onun da sırası gelecekti. Bu saldırı başarıya ulaşmadı, çünkü Yönetici desteklememişti. Fielding bir süre ilgi odağı olmaktan çıktı. Sonra kadın seslerinin uğultusu yeniden içeri doldu. Ronny kapıyı açmıştı.

Genç adam bitkin ve üzüntülü görünüyordu, ayrıca her zamankinden daha kibardı. Üstlerine karşı her zaman saygı göstermişti, ama bu defaki yüreğinin derinliklerinden geliyordu. Uğradığı hakarete karşı onlardan korunma talep ediyor gibiydi, onlar da içgüdüsel bir saygıyla ayağa kalktılar. Ama Doğu'da her insan eylemine biraz resmiyet bulaşmıştır; onu onurlandırırken Aziz'i ve Hindistan'ı mahkûm ediyorlardı. Fielding bunu kavradı ve yerinden kalkmadı. Bu sevimsiz ve terbiyesiz bir hareketti, belki sağlıksız da, ama çoktandır edilgen davranmış olduğunu hissediyordu, direnmeyecek olursa yanlış

bir akıntıya kapılabilirdi. Onu görmeyen Ronny, boğuk bir sesle, “Oturun... oturun lütfen hepiniz, ben sadece verilen kararı öğrenmek istiyorum.”

“Heaslop, onlara kaba kuvvet kullanılmasına karşı olduğumu anlatıyordum,” dedi Yönetici özür diler gibi. “Sizin de benim gibi hissedip hissetmediğinizi bilmiyorum, ama benim durduğum nokta bu. Mahkeme kararı verildiğinde durum değişir.”

“En iyi siz bilirsiniz, benim tecrübem yok, Burra Sahib.”

“Anneniz nasıl, dostum?”

“Daha iyi, teşekkür ederim. N’olur, hepiniz oturun.”

“Bazıları hiç ayağa kalkmadı,” dedi genç asker.

“Binbaşı da bize Miss Quested’la ilgili güzel haberler verdi,” diye Turton devam etti.

“Doğru, doğru. Çok sevindim.”

“Birkaç saat önce durumunu daha kötü buluyordunuz, değil mi Binbaşı? Kefaleti reddetmemin nedeni bu.”

Callendar dostça bir suç ortaklığıyla güldü ve “Heaslop, Heaslop,” dedi, “bir daha kefalet talebi olduğunda, karar vermeden önce ihtiyar doktora bir telefon edin. Zahmetini esirgemez, ama laf aramızda kalsın, ihtiyar doktorun dediklerine pek aldırmayın, kendisi su katılmadık bir aptaldır, fazla söze gerek yok, ama elinden geleni yapar...” Yapmacık bir nezaketle sustu. “Ah, dostlarından biri buradaymış.”

Asteğmen, “Ayağa kalk, domuz,” diye bağırdı.

“Mr. Fielding, ayağa kalkmanızı engelleyen nedir?” diye sordu, sonunda münakaşaya dahil olan Yönetici. Bu, Fielding’in beklediği saldırıydı, cevap vermeliydi.

“Bir açıklamada bulunabilir miyim, efendim?”

“Pek tabii.”

Milliyetçiliğin ve gençliğin tutkularından uzak, görmüş geçirmiş ve kendinden emin okul müdürü kendisi için çok kolay olan bir şey yaptı. Ayağa kalktı ve “Dr. Aziz’in masum olduğuna inanıyorum,” dedi.

“İstiyorsanız, bu fikirde olmaya hakkınız var, ama Mr. Heaslop’a hakaret etmeniz için bir neden midir bu?”

“Açıklamamı bitirebilir miyim?”

“Elbette.”

“Mahkemenin vereceği kararı bekliyorum. Eğer Aziz suçlu bulunursa görevimden istifa ediyor ve Hindistan’dan gidiyorum. Kulüptense şu an istifa ediyorum.”

“Bu da nesi? Durun biraz!” diyen, pek de düşmanca olmayan sesler yükseldi, çünkü düşündüğünü açık açık söyleyen bu adamı sevmişlerdi.

“Soruma cevap vermediniz. Mr. Heaslop içeri girdiğinde neden ayağa kalkmadınız?”

“Bütün saygımla şunu ifade edeyim ki, efendim, ben burada sorulara cevap vermek için değil, kişisel bir açıklama yapmak için bulunuyorum, onu da yaptım.”

“Bu Bölge’nin yönetimini üstlenip üstlenmediğinizi sorabilir miyim?”

Fielding kapıya doğru yürüdü.

“Bir dakika, Mr. Fielding. Henüz gitmiyorsunuz, lütfen. İstifa etmekle çok isabetli bir şey yapmış olduğunuz kulüpten ayrılmadan önce, işlenen bu suçtan nefret ettiğinizi söyleyecek ve Mr. Heaslop’tan özür dileyeceksiniz.”

“Benimle resmî sıfatınızla mı konuşuyorsunuz, efendim?”

Başka bir sıfatla hiçbir zaman konuşmamış olan Yönetici öyle öfkelendi ki kendini kaybetti. “Derhal bu odayı terk edin,” diye haykırdı. “Garda sizi karşılamakla kendimi alçalttığım için pişmanım. Hempalarınızın seviyesine düşmüşsünüz; siz zayıfsınız, zayıf; sorunuz bu sizin ...”

“Ben de bu odayı terk etmek istiyorum, ama bu beyefendi önümde dikildiği sürece bunu yapamam,” dedi Fielding hafif alayla; asteğmen yolunu kesmişti.

“Bırak, gitsin,” dedi Ronny neredeyse gözyaşları içinde.

Durumu kurtaracak tek çağrı buydu. Heaslop’un her isteği yerine getirilmeliydi. Kapıda ufak bir itiş kakış oldu, Fielding her zamankinden daha hızlı bir şekilde kadınların kâğıt oynadığı odaya daldı. “Düşseydim ya da öfkeme yenilseydim ne olacaktı?” diye düşündü Fielding. Elbette biraz kızmıştı. Meslektaşları daha önce ona hiç kötü davranmamış ya da onu za-

yıf diye nitelememişti, üstelik Heaslop onu mahcup etmeye çalışmıştı. Ortada daha belirgin meseleler varken, keşke kavgayı zavallı Heaslop üzerinden yürütmemiş olsaydım diye düşündü.

Ancak olan olmuş, kavgaya girilmiş, bir şekilde üstesinden gelinmişti; yeniden sakinleşmek ve dengesini bulmak için bir süreliğine terasa çıktı. Orada ilk gözüne çarpan Marabar tepeleri oldu. Bu mesafeden ve bu saatte tepeler olanca güzellikleriyle ortaya çıkmıştı; bunlar Monsalvat, Walhalla'ydı,¹⁸ azizlerle ve insanlarla dolu, çiçeklerle kaplı bir katedralin kuleleriydi. Şimdi yasaların ortaya çıkarmaya çalıştığı nasıl bir kötülük pusuya yatmıştı burada? Rehber kimdi ve henüz bulunamamış mıydı? Genç kızın şikâyet ettiği "yankı" neydi? Fielding bunları bilmiyordu, ama yakında öğrenecekti. Bilginin gücü büyüktü ve güçlüklerin üstesinden gelirdi. Günün son anlarıydı; Marabar tepelerine baktıkça onlar bir kraliçe yürüyüşüyle zarafetle kendine doğru yaklaşıyor gibi görünüyor, çekicilikleri gökyüzününkine karışıyordu. Tepeler gözden kaybolurken bütün uzayı doldurdular, bereketli serinliğiyle gece indi, gökte yıldızlar parıladı ve tüm evren bir tepeye dönüştü. İngiliz'in yanından yüzünü başka yöne çevirerek yel gibi geçen güzel, nefis bir an. O, kendisi hiçbir şey hissetmemiş, sanki böyle bir an olduğunu bir başkası anlatmış, o da inanmak zorunda kalmıştı. Ansızın içini şüphe ve tedirginlik kapladı; bir insan olarak gerçekten başarılı olup olmadığını merak etti. Kırk yıllık tecrübeden sonra hayatını çekip çevirmeyi ve en ileri Avrupa ilkelerine göre hakkını vermeyi öğrenmiş, kişiliğini geliştirmiş, sınırlarını keşfetmiş, tutkularını dizginlemişti ve bütün bunları bilgiçlik taslamadan veya dünya zevklerine düşkünlük göstermeden becermişti. Övgüye değer bir başarı, ama zaman geçtikçe, bütün bu zamanı başka bir uğraşa adanmış olması gerektiğini hissetmeye başladı; bunun ne olduğunu

---

18 Montsalvat: Richard Wagner'in "Parsifal" adlı operasında Titirel tarafından inşa edilen ve Kutsal Kâse'nin tutulduğu kalenin adı. Valhalla: İskandinav mitolojisinde ve Wagner'in kuartetinde savaşta ölen değerli savaşçıların tanrıların yakınında bulunduğu yerin adı.

hiçbir zaman bilmemişti, asla bilmeyecekti, bilemeyecekti; hüzünlenmesinin nedeni buydu.

XXI

Mevcut duruma hiçbir faydası dokunmayacağı için pişmanlıklarını unutarak günün geri kalan bölümünde atını yeni müttefiklerine doğru sürdürdü. Kulüple ilişkisini kestiğine memnundu, çünkü orada birkaç dedikodu kulağına çalınacak ve onları şehirde anlatacaktı; bu fırsattan yoksun kalması iyi olmuştu. Bilardo oyunlarını, ara sıra yaptığı tenis maçlarını ve McBryde'la gevezeliklerini özleyecekti, ama hepsi bu kadardı, bu yüzden rahatlamış bir ruh haliyle devam etti yolculuğuna. Çarşının girişinde bir kaplan –kahverengi, sarı çizgili bir kaplan kılığına girmiş ve maske takmış bir yumurcak– atını ürküttü. Muharrem hazırlıkları ilerliyordu. Şehir davul sesleriyle inliyordu, ama bunlar neşeli davullardı. Fielding küçük bir taziye çadırını¹⁹ görmeye davet edilmişti, Peygamber'in Kerbela'da şehit edilen torununun mezarından çok kabarık bir eteğe benzeyen entipüften, önemsiz bir çadır. Çocuklar bağırış çağırış çadırın üzerine renkli kâğıtlar yapıştırıyorlardı. Fielding akşamın geri kalanını Nevab Bahadur, Hamidullah, Mahmud Ali ve ittifakın diğer üyeleriyle geçirdi. Kampanya da devam ediyordu. Ünlü Amritrao'ya tel çekilmiş ve ondan kabul ettiğini bildiren cevap alınmıştı. Kefalet talebi tekrarlanacaktı; Miss Quested artık tehlikede olmadığına göre bu talebi reddedemezlerdi. Toplantı ciddi ve mantıklıydı, ama avluda çalmalarına izin verilen bir grup gezici müzisyen tadını geçiriyordu. Müzisyenlerin her birinin elinde içi çakıl taşı dolu kocaman birer çömlek vardı ve hüzünlü bir şarkı söylerken çömlekleri aşağı yukarı şiddetle sallıyorlardı. Gürültüden dikkati dağılan Fielding müzisyenlerin kovulmasını önerdi, ama Nevab Bahadur karşı çıktı; buraya gelmek için kilometrelerce yol tepen müzisyenlerin şans getirebileceğini söyledi.

Gecenin geç bir vakti, Heaslop'a kaba davranmakla yapmış

19 Bu Muharrem hazırlıkları Jubbulpore'da gözlemlenmişti – Forster'in notu.

olduğu taktik ve ahlâkî hatayı Godbole'ye anlatıp fikrini öğrenmek geçti içinden. Ama yaşlı adam çoktan yatağa girmiş ve birkaç gün sonra başlayacağı yeni işine rahatsız edilmeden sıvışmıştı bile. O her zaman böyle bir sıvışma becerisi göstermiştir.

XXII

Adela günlerce McBryde'in evinde yattı. Hafif güneş çarpmıştı kızcağızı, ayrıca etinden yüzlerce kaktüs dikenini temizlemek gerekmişti. Miss Derek'le Mrs. McBryde ellerinde büyüteç saatlerce cildini incelemişler ve hep yeni diken kümeleriyle karşılaşmışlardı; gözden kaçırılırsa kopacak ve ete gömülüp kanına karışacak minik dikenler. Genç kız iki kadının parmaklarının altında kıpırdamadan yatıyordu ve bu durum mağarada başlayan şoku derinleştiriyordu. O zamana dek kendine dokunulup dokunulmadığına aldırmaz etmemişti: duyuları anormal derecede uyuşmuştu; beklediği tek dokunuş ruhsal dokunuştı. Şimdi bütün duyarlılığı tepki vermeye başlayan ve sağlıksız bir şekilde kendi kendini besleyen bedeninin dış yüzeyinde toplanmıştı. Bütün insanlar gözüne neredeyse aynı görünüyordu; tek farkla ki kimileri yaklaşırken kimileri uzaklaşıyordu. "Mekânda şeyler birbirine değer, zamanda uzaklaşır," diye kendi kendine tekrarlıyordu dikenler çıkarılırken; düşünme yetisi çok zayıfladığından bunun felsefi bir düşünce mi, yoksa bir kelime oyunu mu olduğuna karar veremiyordu.

Ona çok nazik, aslında, aşırı nazik davranıyorlardı; erkekler çok saygılı, kadınlar çok sevecen. Ama görmek istediği tek insan, Mrs. Moore, onu görmeye gelmiyordu. Derdini ya da durmadan sağduyu ile isteri arasında neden gidip geldiğini kimse anlamıyordu. Dikkate değer bir şey olmamış gibi konuşmaya başlıyordu: "O iğrenç mağaraya girdim," diyordu duygusuz bir sesle, "alışıldık yankıyı başlatmak için tırnaklarımla duvarı çiziktirdiğimi hatırlıyorum, sonra dediğim gibi o gölge ya da gölge gibi bir şey ortaya çıktı, giriş tünelinin aşağı tarafında, çıkış yolumu tıkayan bir gölge. Bana bir asır gibi geldi, ama öy-

le sanıyorum ki gerçekte otuz saniyeden fazla sürmüş olamaz. Ona dürbünle vurdum; o, dürbünün kayışıyla beni mağaranın içine çekmeye çalıştı, kayış koptu, ben kaçtım, hepsi bu. Gerçekte bana hiç dokunmuş değil. Bütün bunlar çok saçma görünüyor.” Sonra gözleri doluyordu. “Haliyle çok üzüldüm, ama üstesinden geleceğim.” Bundan sonra tam bir sessizliğe bürünüyor ve kadınlar onun kendilerinden biri olduğunu hissediyor ve ağlıyorlardı; yan odadaki erkekler ise, “Aman Tanrım! Aman Tanrım!” diye mırıldanıyorlardı. Genç kızın ağlamayı kepaze bir şey olarak gördüğünü, Marabar’da maruz kaldığı hakareten çok daha sinsi bir hakaret, ileri görüşlülüğünün ve düşünce namusunun bir inkârı olarak saydığını kimse kavramıyordu. Adela her zaman “olayı mantık çerçevesinde düşünmeye” çalışıyor, herhangi bir zarar görmediğini hatırlatıyordu hep kendine. “Büyük bir sarsıntı” yaşamıştı, ama neydi bu? Bir süreligine aklı onu ikna ediyordu, sonra yankıyı yeniden işitiyor, ağlıyor, Ronny’ye layık olmadığını söylüyor ve saldırganın en büyük cezaya çarptırılmasını istiyordu. Bu krizlerden birinden sonra, çarşıya gidip karşılaştığı herkesten özür dilemek geçti içinden, çünkü belli belirsiz bir şekilde, dünyayı bulduğundan daha kötü bir hale getirdiğini hissediyordu. Ta ki yeniden uyanan bilinci kendisine hatasını gösterinceye ve onu yeniden bir kısır döngüye sokuncaya kadar bunun kendi suçu olduğunu hissediyordu.

Ah, Mrs. Moore’u görebilseydi bir! Yaşlı kadın da iyi değildi ve Ronny’nin dediğine göre canı dışarı çıkmak istemiyordu. Sonuçta giderek büyüyen yankı genç kızın kulaklarında adeta zonkluyor, mağaradaki o hiçbir önem atfedilemeyecek gürültü gündelik hayatına sızıyordu. Perdahlı duvara –hiç neden-siz– vurmuş, yankı sona ermeden adam peşinden gelmiş; dürbünün düşmesiyle gürültü zirveye ulaşmıştı. Kaçtığında ses arkasından fişkırırmıştı ve yavaş yavaş bir ovayı sulayan bir nehir gibi hâlâ da fişkırmaya devam ediyordu. Sadece Mrs. Moore bu sesi fişkırdığı yere geri püskürtüp haznedeki deliği tıkayabilirdi. Kötülük serbest kalmıştı... Genç kız başkalarının hayatını istila edişini işitebiliyordu... Ve Adela bu ıstırap dolu, bunaltıcı

atmosferde günler geçirdi. Dostları yerlilerin topluca öldürülmesini isteyerek onun moralini yüksek tutmaya çalışıyorlardı, ama o, moral bulamayacak kadar perişan ve zayıftı.

Kaktüs dikenlerinin hepsi çıkarılıp genç kızın ateşi düştüğünde Ronny onu eve götürmeye geldi. Öfke ve ıstıraptan perişan haldeydi; Adela onu teselli edebilmeyi istiyordu, ama içtenlikleri bir karikatüre dönüşmüş gibiydi ve konuştukça daha perişan oldular, daha çok içlerine kapandılar. Havadan sudan konuşmak en az acı vereniydi; Ronny ve McBryde genç kıza kriz sırasında doktorun emriyle ondan gizledikleri iki şey anlattılar. Adela, Muharrem anmaları sırasında ortaya çıkan karışıklıkları ilk defa öğrendi. Neredeyse bir isyan çıkıyormuş. Şenliğin son günü, tören alayı izin verilen güzergâhtan ayrılarak Avrupa Mahallesi'ne girmeye kalkışmış ve kâğıt kulelerin geçmesine engel olan bir telefon hattı kesilmişti. McBryde ve polisleri durumu düzeltmiş, doğrusu iyi bir iş çıkarmışlardı. Sonra başka ve üzücü bir konuya geçtiler: mahkeme konusuna. Tutukluyu teşhis etmesi için mahkemenin huzuruna çıkması gerekecek ve Hintli bir avukat tarafından sorguya çekilecekti.

Adela sadece, "Mrs. Moore da bana eşlik edebilir mi?" diye bildi.

"Elbette ve ben de orada olacağım," diye cevap verdi Ronny. "Davaya ben bakamayacağım; taraf olduğum için bana itiraz ettiler. Yargılama Chandrapur'da olacak; başlangıçta dava başka bir yere nakledilir diye düşünmüştük."

"Miss Quested bütün bunların ne anlama geldiğini herhalde anlıyordur," dedi McBryde üzgün bir tavırla. "Davaya Das bacakacak."

Das, Ronny'nin yardımcısıydı; geçen ay onlara arabasını gönderceğini söyleyip de göndermeyen Mrs. Bataçarya'nın özbeöz kardeşi. Kibar ve zeki biriydi; önündeki delillere göre sadece bir tek hüküm verebilirdi; ama bir İngiliz kızı hakkında karar verecek oluşu İngiliz kolonisinin öfkeyle sarsılmasına yol açmış ve bazı kadınlar bu konuda vali yardımcısının karısı Leydi Mellanby'ye telgraf çekmişlerdi.

"Birisinin huzuruna çıkmalıyım."

“İşte bu; işte böyle bakmalı meseleye. Yürekli birisiniz, Miss Quested.” Bu düzenlemeler çok canını sıktı ve bunları “Demokrasinin meyveleri” diye tanımladı. Eski günlerde bir İngiliz kadın mahkeme önüne çıkmak zorunda kalmazdı, ne de bir Hintli onun özel meselelerini tartışmaya cüret edebilirdi. İngiliz kadın yazılı ifadesini verir, yargıç davayı yürütürdü. McBryde ülkenin içinde bulunduğu durumdan dolayı genç kızdan özür diledi, bunun sonucu olarak kızcağız ansızın gözyaşlarına boğuldu. O ağlarken Ronny, zemini boydan boya kaplayan Keşmir halısının güllerine basarak acı içinde odada volta atıyor ya da bakır Benares kâseleri üzerinde parmaklarıyla trampet çalıyordu. “Bunu her gün daha az yapıyorum, yakında tamamen iyileşmiş olacağım,” dedi Adela, çok berbat görüldüğü duygusuyla ve sümükürerek. “İhtiyacım olan tek şey bir iş. İşte bu yüzden bu gülünç ağlama nöbetlerini engelleyemiyorum.”

“Bunda gülünç bir şey yok, sizin olağanüstü olduğunuzu düşünüyoruz,” dedi polis içtenlikle. “Bizi sadece size daha fazla yardım edemiyor olmak üzüyor. Burada kalmış olmanız –böyle bir zamanda– bu ev için en büyük onurdur...” O da heyecanına yenilmişti. “Bu arada, siz hastayken size bir mektup geldi,” diye devam etti. “Bunu itiraf etmek tuhaf, ama mektubu açtım. Beni bağışlayacak mısınız? İçinde bulunduğumuz şartlar pek alışıldık değil. Mektup, Fielding’dendi.”

“Bana diyecek nesi varmış ki?”

“Çok üzücü bir şey oldu. Savunma onu yanına çekti.”

“Adam kaçık, kaçık,” dedi Ronny umursamazca.

“Bu sizin görüşünüz, ama bir insan görgüsüz olmadan da kaçık olabilir. Miss Quested onun size nasıl davrandığını bilse iyi olur. Ona siz anlatmazsanız, bir başkası anlatır.” McBryde genç kıza anlattı. “Fielding şimdi, söylememe gerek var mı, savunmanın ana dayanağı. Bir zorba sürüsü içindeki hakkaniyetli tek İngiliz. Çarşıdan heyetler kabul ediyor, birlikte betel çiğniyor ve birbirlerinin ellerine kokular sürüyorlar. Böyle bir insanın zihin dünyasına girmek kolay değil. Öğrencileri boykotta; ona duydukları hayranlık derslerini öğrenmelerini engelliyor. Fielding olmasaydı başımıza bu Muharrem belası as-

la açılmazdı. Onun bütün topluluğa çok büyük zararı dokundu. Mektup şurada bir iki gün sizin iyileşmenizi bekledi, sonra durum o kadar ciddileşti ki bize belki bir faydası olur düşüncesiyle mektubu açtım.

“Oldu mu?” diye sordu Adela zayıf bir sesle.

“Hayır. Fielding sadece sizin yanıldığınızı söylemek gibi bir münasebetsizlikte bulunuyor.”

“Yanılmış olmayı isterdim.” Genç kız dikkatli ve resmî bir dille yazılmış mektuba göz gezdirdi. “Dr. Aziz masum,” diye okudu. Sonra sesi yine titremeye başladı. “Ama sana karşı davranışını düşünsene, Ronny. Benim hatırıma ne kadar çok şeye katlanmışsın! Onun böyle davranmış olması çok şaşırtıcı. Sevgili dostum, sana borcumu nasıl ödeyeceğim? İnsanın verecek bir şeyi olmadığında nasıl öder? Herkes ilişkiye giderek daha az katkıda bulunurken kişisel ilişkiler neye yarar? Bana öyle geliyor ki iyi olmaya çalışmak için hepimizin gidip çölde yüzlerce yıl yaşamamız gerekiyor. En başından başlamak istiyorum. Öğrendiğimi sandığım her şey sadece bir engel, bilgi falan değil. Kişisel ilişkiler kurmak için yaratılmamışım ben. Neyse, gidelim, gidelim. Mr. Fielding’in mektubunun elbette bir önemi yok; istediğini düşünebilir ve yazabilir, ancak sen bunca şeye katlanırken sana böyle kaba davranmamalıydı. Önemli olan bu... Koluma girmene gerek yok, ben çok iyi bir yürüyüşçüyümdür, bu yüzden bana dokunma, lütfen.”

Mrs. McBryde onu içtenlikle uğurladı. Bu kadınla ortak bir yanı yoktu ve samimiyetinden bunalıyordu. Şimdi ikisinden birinin kocası emekli oluncaya kadar yıllar yılı görüşeceklerdi. Gerçekte Anglo-Hindistan onu adamakıllı ele geçirmişti; bu ona başına buyruk olmayı öğretecekti. Alçakgönüllü, ama çekingen bir tavırla teşekkür etti. “Birbirimize yardım etmemiz gerekir, hayatı olduğu gibi kabul etmeliyiz,” dedi Mrs. McBryde. Miss Derek de oradaydı ve hâlâ Mihracesiyle ve Ranisiyle ilgili komik şakalar yapıyordu. Mahkemede tanıklık yapacağı bahanesiyle Mudkul otomobilini geri göndermeyi reddetmişti; bu işe çok bozulacaklardı. Hem Mrs. McBryde hem Miss Derek ön adıyla hitap ederek onu öptüler. Sonra Ronny onu götürdü.

Sabahın çok erken bir saatiydi, çünkü gün, sıcak mevsim yaklaştıkça iki tarafa doğru uzayan bir canavar gibi kabarıyor ve fanilerin hareketi için pek az yer bırakıyordu.

Eve yaklaşırlarken Ronny, “Annem dönüşünü sabırsızlıkla bekliyor, ama o yaşlı bir kadın, bunu unutmamalı. Yaşlı insanlar, bence asla kendilerinden beklendiği gibi hareket etmezler,” dedi. Yaklaşan hayal kırıklığı için genç kızı uyarıyor gibiydi, ama o bunun üzerinde durmadı. Mrs. Moore ile dostlukları o kadar derin ve gerçekti ki ne olursa olsun sonsuza kadar devam edeceğinden emindi. “Senin hayatını kolaylaştırmak için ne yapabilirim? Önemli olan sensin,” dedi iç çekerek.

“Sevgili eski dost, deyim yerindeyse.”

“Sevgili eski dost.” Sonra Adela, “Ronny, annen de hasta değil, değil mi?” diye haykırdı.

Ronny onu rahatlattı; Binbaşı Callendar oldukça memnundu.

“Ama onu... asabi bulacaksın. Biz asabi bir aileyiz. Neyse, kendin görürsün. Benim sinirlerimin de bozuk olduğuna hiç kuşku yok; bürodan eve döndüğümde annemden onun verebileceğini hissettiğinden daha fazlasını bekliyordum. Senin için muhakkak özel bir gayret gösterecektir; yine de eve döndüğünde hayal kırıklığına uğramanı istemiyorum. Çok şey bekleme.”

Şimdi evi görüyorlardı. Adela’nın biraz önce ayrıldığı evin aynısıydı. Tıknefes, kızgın ve acayip bir şekilde haşın Mrs. Moore bir kanepede oturuyordu. Girdiklerinde ayağa kalkmadı, Adela o kadar şaşırdı ki kendi derdini unuttu.

“Demek ikiniz de döndünüz,” ağzından çıkan tek karşılama sözü oldu.

Adela oturup ellerini tuttu. Mrs. Moore ellerini çekti ve genç kız başkalarının kendisini iğrendirdiği gibi kendisinin de onu iğrendirdiğini hissetti.

“İyi misin? Ben giderken iyi görünüyordun,” dedi Ronny sinirli bir şekilde konuşmamaya çalışarak; annesine kızı iyi karşılamasını söylemişti ve şimdi sinirlenmemek elinde değildi.

“İyiyim,” dedi Mrs. Moore isteksizce. “Aslını sorarsanız, dönüş bileti bakıyordum. Bilet değiştirilebiliyormuş. Eve dönmek

için sandığımdan daha çok gemi seçeneğim varmış.”

“Bunu daha sonra konuşuruz, olmaz mı?”

“Ralph’la Stella ne zaman döneceğimi bilmek istiyor olabilirler.”

“Bu tür planlar için bol bol zamanımız var. Adela’mızı nasıl buluyorsun?”

“Bütün bunları atlatma hususunda sizin yardımınıza güveniyordum; tekrar sizinle beraber olmak ne büyük bir lütf; başka herkes benim için bir yabancı,” dedi genç kız çabuk çabuk.

Ama Mrs. Moore hiç de yardımcı olmaya gönüllü değildi. Alınmış gibi bir hali vardı. Sanki “Sürekli rahatsız mı edilmem gerekiyor?” der gibiydi. Hristiyanca yumuşaklığı yok olmuş ya da sertliğe, insan ırkına karşı bir kızgınlığa dönüşmüştü; tutuklanma olayıyla hiç ilgilenmemiş, neredeyse hiç soru sormamıştı ve evlere bir saldırı yapılmasının beklendiği o korkunç Muharrem gecesini yatağından çıkmaya yanaşmamıştı.

“Bütün bunların önemli olmadığını biliyorum; mantıklı olmalıyım, bunun için uğraşıyorum,” diye devam etti gözleri yendiren Adela. “Başka bir yerde olsaydı umursamazdım; aslında, gerçekte bunun nerede olduğunu bilmiyorum.”

Ronny onun ne demek istediğini anladığını varsayıyordu: genç kız söz konusu mağarayı belirtemiyor ya da tarif edemiyor, bu konuda kafasını netleştirmeyi reddediyordu; yargılama sırasında savunmanın bu belirsizlikten yarar sağlamaya çalışacağı açıktı. Ronny kıza moral verdi: herkes biliyordu ki Marabar Mağaraları’nı birbirinden ayırt etmenin imkânı yoktu; gelecekte elbette beyaz boyayla üzerlerine numaralar yazılacaktı.

“Evet, şüphesiz, ama demek istediğim tam olarak bu değil; o yankıyı ışıtmeye devam ediyorum.”

“Ne yankısı bu?” diye sordu, genç kıza ilk defa ilgi gösteren Mrs. Moore.

“Bir türlü kurtulamıyorum.”

“Hiçbir zaman da kurtulacağınızı sanmam.”

Ronny annesine Adela’nın geldiğinde ruhsal açıdan pek sağlıklı olmayacağını özellikle belirtmişti, yine de annesi kesinlikle kötü davranıyordu.

“Mrs. Moore, nedir bu yankı?”

“Bilmiyor musunuz?”

“Hayır, nedir bu? Söyleyin bana. Sizin açıklayabileceğinizi hissediyordum... bu beni o kadar rahatlatacak ki...”

“Bilmiyorsanız, bilmiyorsunuzdur; ben size anlatamam.”

“Söylememenizin zalimlik olduğunu düşünüyorum.”

“Söyle, söyle, söyle,” dedi yaşlı kadın acı acı. “Sanki bir şey söylenebilirmiş gibi! Bütün ömrüm söylemekle ya da söylenenleri dinlemekle geçti. Artık rahat bırakılma vaktim geldi. Ölmek için değil,” diye ilave etti yüzünü ekşiterek. “Şüphesiz ölmemi bekliyorsunuz, ama sizinle Ronny’nin evlendiğini ve diğer ikisinin evlenmeye niyetleri olup olmadığını gördükten sonra kendi mağarama çekileceğim,” dedi. Sözlerini gündelik hayat düzeyine indirmek ve daha da acıklı kılmak için gülümsedi. “Hiçbir gencin sorular sorup cevaplar beklemeyeceği bir yere. Bir rafa.”

“Tamam da, bu arada duruşma günü yaklaşıyor,” dedi oğlu hararetle, “birbirimize yakışık almayacak sözler söylemek yerine duygularımızı bastırıp birbirimize yardım etsek daha iyi olur. Tanık kürsüsünde de böyle şeyler mi söyleyeceksin?”

“Tanık kürsüsünde ne işim var?”

“Gösterdiğimiz delillerle ilgili bazı hususları doğrulamak için.”

“Sizin gülünç mahkemelerinizde işim olmaz benim,” dedi Mrs. Moore öfkeyle. “Beni oraya sürükleyemezsiniz.”

Adela, “Ben de oraya sürüklenmesini istemiyorum! Benim yüzümden daha fazla sıkıntı yaşamasin,” diye haykırarak yeniden yaşlı kadının ellerini tuttu ve yaşlı kadın yine ellerini çekti. “Yapacağı tanıklık olmazsa olmaz değil.”

“Ben tanıklık yapmak istediğini sanıyordum. Seni kimsenin suçladığı yok, anne, ama ilk mağarada onları terk etmiş olduğun ve Adela’yı onunla gitmeye teşvik ettiğin gerçeği de ortada; oysa devam edecek kuvveti kendinde bulsaydın hiçbir şey olmazdı. Bunu o planladı, biliyorum. Sen de tıpkı daha önce Fiedling’le Antony’nin tuzığa düştüğü gibi tuzığa düştün... Bu kadar açık konuştuğum için kusuruma bakma, ama mahkemeye

karşı bu kadar kibirli bir tavır takınmaya hiç hakkın yok. Hattaysan, bu başka bir şey, ama iyi olduğunu söylüyorsun, ve öyle de görünüyorsun, bu durumda bize arka çıkarsın diye düşünüyordum, evet, düşündüğüm tam olarak buydu.”

“Hasta olsun ya da olmasın onun canını sıkmana izin veremem,” dedi Adela. Kanepeden kalkıp Ronny’nin kolunu tuttu, sonra bıraktı ve içini çekerek yeniden oturdu. Ama Ronny onun kendine verdiği destekten memnundu, annesine küçümseyerek baktı. Annesinin yanında kendini hiç rahat hissetmezdi; o başkalarının sandığı gibi hiç de sevimli, yaşlı bir kadın değildi ve Hindistan onun içyüzünü tamamen ortaya çıkarmıştı.

“Düğününüze katılacağım, ama mahkemenize gelmem,” dedi Mrs. Moore parmaklarıyla yavaş yavaş dizlerine vurarak; çok huzursuz olmuş ve kabalaşmıştı. “Sonra da İngiltere’ye dönerim.”

“Senin de kabul ettiğin gibi, mayısta İngiltere’ye dönemezsin.”

“Fikrimi değiştirdim.”

“Neyse, bu beklenmedik dalaşmaya son versek iyi olacak,” dedi genç adam birkaç adım atarak. “Anladığım kadarıyla her şeyin dışında tutulmak istiyorsun, bu kadarı yeter.”

“Vücudum, benim zavallı vücudum,” diye iç çekti Mrs. Moore. “Neden güçlü değil? Ah, neden çekip gidemiyorum uzaklara? Neden görevimi tamamlayıp gidemiyorum? Yürüdüğümde neden başıma ağrılar giriyor, nefesim kesiliyor? Her zaman yapılacak şu var, yapılacak bu var, kendi bildiğin gibi yapacağın şu, onun anladığı gibi yapacağın bu; hep anlayış gösterme, hep kafa karışıklığı ve birilerinin ya da ötekilerin yükünü çekme. Neden şu ya da bu kendi anladığım gibi yapılamaz, neden bunlar beni rahat bırakarak yapılamaz? Bir şey neden illa yapılmalıdır, hiç anlamıyorum? Niçin bu evlilik, bütün bu evlilikler?.. Evlilik bir işe yarasaydı insan ırkı yüzyıllar önce tek bir kişi olurdu. Ya aşk hakkında edilen şu palavralar, kilisede aşk, mağarada aşk; sanki aralarında şuncacık bir fark varmış gibi. Bu zırvalar yüzünden işimden gücüm-den ediliyorum!”

“Ne istiyorsun?” diye sordu çileden çıkan Ronny. “Herkesin anlayacağı bir dille anlatamaz mısın? Anlatabiliyorsan, anlat.”

“Pasyans kâğıtlarımı istiyorum.”

“Pekâlâ, git al.”

Ronny, beklediği gibi, zavallı kızın ağladığını gördü. Ve her zamanki gibi pencerenin hemen dışında kulak kabartmış bir Hintli bulunuyordu; bu defaki Maliliydi. Altüst olan Ronny annesini ve onun yaşlılara özgü yersiz müdahalelerini düşünerek bir süre sessizce oturdu. Annesini Hindistan’a davet etmemiş ve ona karşı herhangi bir minnet altında kalmamış olmayı diledi.

“Ee, sevgili dostum,” dedi sonunda, “bu pek alışıldık bir karşılama biçimi değil. Annemin eteğinde bu kadar taş olduğunu bilmiyordum.”

Adela ağlamayı kesti. Yüzünde rahatlama ve dehşet karışımı olağandışı bir ifade vardı. “Aziz, Aziz,” diye tekrarladı.

Bu ismi ağızlarına almaktan hepsi kaçınıyordu. Bu isim şer kuvvetiyle aynı anlama gelir olmuştu. Onun adı artık “tutuklu”, “söz konusu kişi”, “davalı” idi ve şimdi bu ad kulağa yeni bir senfoninin ilk notası gibi geliyordu.

“Aziz... bir yanlış mı yaptım?”

“Çok yorgunsun,” diye bağırdı, fazla şaşırmayan Ronny.

“Ronny, o masum; korkunç bir hata yaptım.”

“Neyse, otur bakalım.” Ronny odayı gözleriyle taradı, ama birbirini kovalayan iki serçeden başka bir şey yoktu. Adela söz dinledi ve Ronny’nin elini tuttu. Ronny hafifçe vurarak elini okşarken genç kız ona gülümsedi ve suyun yüzeyine çıkmış gibi derin bir nefes alarak kulağına dokundu.

“Yankı şimdi daha iyi.”

“Bu çok güzel. Birkaç güne kadar tamamen düzelirsin, ama mahkeme için kendine iyi bakmalısın. Das çok iyi biri; hepimiz senin yanında olacağız.”

“Ama Ronny, sevgili Ronny, belki de yargılamaya hiç gerek yoktur?”

“Ne dediğini anlamıyorum, senin kendinin de anladığını sanmıyorum.”

“Dr. Aziz bir şey yapmadıysa, serbest bırakılmalıdır.”

Ölüm döşegindekine benzer bir titreme Ronny’nin bedenini yalayıp geçti. “Serbest bırakılmıştı... ancak Muharrem ayaklanması çıkınca onu yeniden hapsedmek zorunda kaldılar,” dedi acele acele. Genç kızın dikkatini başka yöne çekmek için eğlenceli olduğunu düşündüğü hikâyeyi anlattı. Nureddin, Nevab Bahadur’un arabasını çalmış ve karanlıkta Aziz’le birlikte bir hendeğe düşmüşler. Her ikisi de arabadan dışarı savrulmuş ve Nureddin’in yüzü derin bir şekilde kesilmiş. Feryatlarını inançlı insanların bağrış çağrışları boğduğundan, polis tarafından hayli zaman sonra kurtarılmışlar. Nureddin Minto Hastanesi’ne kaldırılmış, Aziz de halkın huzurunu bozmak gibi ilave bir suçlamayla yeniden hapsedilmiş. Hikâye anlatmayı bitirdikten sonra “Bir dakika,” deyip, müsait olduğunda uğramasını söylemek için Callendar’a telefon etmeye gitti, çünkü genç kızın sağlığı bu yolculuğu kaldıramamıştı.

Geri döndüğünde Adela sinir krizi geçiriyordu, ama hastalık farklı bir şekil almıştı; genç kız Robby’ye sarılıp hıçkırdı, “Yapmam gereken şeyi yapmam için bana yardım et. Aziz iyi bir insan. Annenin ne dediğini duydun.”

“Neyi duydum?”

“O iyi bir insan; onu suçlamakla çok yanlış yaptım.”

“Annem asla böyle bir şey demedi.”

“Demedi mi?” diye sordu, makul ve bütün önerilere açık genç kız.

“Bu ismi bir defa bile ağzına almadı.”

“Ama Ronny, onu duydum.”

“Sana öyle gelmiş. Böyle bir şey uydurduğuna göre çok iyi olmasan gerek.”

“Sanırım değilim. Kendime şaşıyorum.”

“Annemin söylediği her şeyi, dinlenebildiği kadarıyla, dinledim; giderek tutarsızlaşıyor.”

“Sesini alçalttığı sırada bunu söyledi; sonuna doğru, sevgiden söz ederken... sevgi... takip edemedim, ama o sırada, ‘Doktor Aziz kesinlikle bunu yapmadı,’ dedi.”

“Bu kelimelerle mi?”

“Kelimelerden çok, fikir.”

“Asla, asla, sevgili dostum. Kesinlikle sana öyle gelmiş. Kimse onun adını ağzına almadı. Baksana sen... Fielding’in mektubuyla karıştırıyor olmalısın.”

“İşte bu, işte bu,” diye bağırdı büyük ölçüde rahatlayan genç kız. “Adının bir yerde telaffuz edildiğini biliyordum. Bu meseleyi açıklığa kavuşturduğun için sana minnettarım... beni üzen ve sinir hastası olduğumu kanıtlayan türden bir hata.”

“Öyleyse, artık onun masum olduğunu söyleyip durmazsın, değil mi? Çünkü benim bütün çalışanlarım birer ispiyoncudur.” Gidip pencereden baktı. Malili uşak gitmişti, onun yerine iki küçük çocuk peyda olmuştu; İngilizce bilmeleri mümkün değildi, yine de çocukları sepetledi. “Hepsi bizden nefret ediyor,” diye açıkladı. “Mahkeme kararını verdikten sonra her şey yoluna girecektir, onların hesabına olup biten şeyi kabulleniyorlar; ama şu anda bir hatamızı yakalamak için su gibi para akıtıyorlar; senin ettiğin gibi bir söz arayıp da bulamadıkları şey. Bu onlara bütün bunların biz memurların bir katakullisi olduğunu söyleme imkânını verir. Ne demek istediğimi anlıyorsun.”

Mrs. Moore aynı öfkeli suratla geri döndü ve oyun masasının önündeki sandalyeye kendini pat diye bıraktı. Kafa karışıklığını gidermek için Ronny annesine hiç lafı dolandırmadan tutuklunun adından söz edip etmediğini sordu. Mrs. Moore soruyu anlamadı, sorunun sorulma sebebini açıklamaları gerekti. Yaşlı kadın, “Adını hiç söylemedim,” dedi ve pasyans açmaya başladı.

“Sizin ‘Aziz masumdur,’ dediğinizi sandım, ama bu Fielding’in mektubundaydı.”

“Elbette o masum,” dedi yaşlı kadın kayıtsızca. Bu konuda ilk defa fikrini söylüyordu.

“Gördün mü, Ronny, haklıymışım,” dedi genç kız.

“Yo, haklı değildin, bunu hiç söylemedi.”

“Ama öyle düşünüyor.”

“Ne düşündüğü kimin umurunda?”

“Siyah onlu üzerinde kırmızı dokuzlu...” sesi duyuldu masadan.

“O böyle düşünebilir, Fielding de, ama kanıt diye bir şey var, sanırım.”

“Biliyorum, ama...”

“Konuşmak yine bana mı düşünüyor?” diye sordu Mrs. Moore kafasını kaldırarak. “Hem de sen devamlı sözümü keserken.”

“Sadece söyleyecek makul bir şeyin varsa.”

“Ah, bütün bunlar ne bıktırıcı... incir çekirdeğini doldurmaz şeyler...” (Ve Mrs. Moore sevgi, sevgi, sevgi diye alay ederken zihni sanki onlardan uzaklaşıyor, karanlıklardan çıkıyordu.)

“Ah, neden her şey hâlâ benim görevim? Sizin bu gereksiz telaşınızdan ne zaman kurtulacağım? O, mağarada mıydı, siz mağara mıydınız ve sonra... ve Bize bir oğul doğdu, bize bir Çocuk verildi...²⁰ ve ben iyi miyim, o kötü mü, kurtulduk mu?... ve her şeyin sonunda, şu yankı.”

“Artık pek fazla duymuyorum,” dedi Adela yaşlı kadına yaklaşıp. “Onu siz uzaklaştırdınız, siz iyilikten başka bir şey yapmazsınız, o kadar iyisiniz ki.”

“İyi değilim, hayır, kötüyüm.” Kartlarını masadan toplamıştı ve yeniden dağıtırken sakın sakın konuşuyordu. “Kötü, yaşlı bir kadın, kötü, iğrenç. Büyürlerken çocuklara karşı iyiydim, sonra bu genç adamla camide karşılaştım, onun mutlu olmasını arzu ettim. İyi, mutlu, küçük insanlar. Böyle insanlar yok, onlar bir rüyaydı... Ama yapmadığı bir şey yüzünden ona işkence etmeniz için size yardım etmeyeceğim. Kötü olmanın farklı yolları vardır ve ben benimkini sizinkine tercih ediyorum.”

“Tutuklunun lehine bir kanıtın var mı?” diye sordu Ronny, resmî bir tonla. “Varsa, o zaman bizim değil tutuklunun lehine tanık kürsüsüne çıkmak boynunun borcudur. Kimse seni engellemez.”

“İnsanların, senin dediğin gibi, karakterlerini biliyoruz,” diye cevabı yapıştırdı Mrs. Moore hor görerek; sanki gerçekte karakterler hakkında daha fazlasını biliyor da söyleyemiyormuş gibi. “Hem İngilizlerin hem de Hintlilerin onun hakkında iyi

---

20 İshaya 9:6’dan biraz değiştirerek. “Çünkü bize bir çocuk doğacak, bize bir oğul verilecek.”

şeyler söylediğini duydum ve böyle bir şeyin onun yapacağı türden bir şey olmadığını hissettim.”

“Bu ikna edici değil, anne, ikna edici değil.”

“İkna edici değil.”

“Ve Adela’ya yapılan büyük bir düşüncesizlik.”

Adela, “Yanılmışsam bu çok korkunç olur. Canıma kıyarım,” dedi.

Ronny ondan yana döndü: “Daha demin ne diye uyardım seni? Biliyorsun ki haklıydın; bütün şehir bunu biliyor.”

“Evet, o... Bu çok, çok korkunç. Beni mağarada takip ettiğinden her zamankinden çok eminim... ancak davayı geri çekmenin imkânı yok mu? Durmadan yeni yeni kanıtlar sunmak fikrinden korkuyorum ve siz hepiniz burada kadınlara karşı çok iyisiniz ve İngiltere’de olduğundan çok daha güçlüsünüz... Miss Derek’in otomobiline bak. Ah, elbette bunun ilgisi yok, bundan söz ettiğim için utanıyorum, lütfen bağışla beni.”

“Mesele yok,” dedi Ronny yarım ağızla. “Elbette, dediğin gibi, seni bağışlarım. Ama dava şimdi yargıç önüne gelmeli; bu gerçekten zorunlu, çark harekete geçti.”

“Adela çarkı harekete geçirdi; çark sonuna kadar dönecek.”

Adela bu incitici söz üzerine ağlayacak gibi oldu; aklına mükemmel bir fikir gelen Ronny vapur tarifesini eline aldı. Anne-si hemen Hindistan’dan gitmeliydi; burada ne kendine faydası vardı ne de bir başkasına.

XXIII

Eyaletin vali yardımcısının karısı Leydi Mellanby Çandrapurlu hanımların kendisine başvurmalarını çok iyi karşılamıştı. Bir şey yapamazdı; ayrıca İngiltere’ye gidiyordu, ama sempatisini bir başka şekilde göstermesinin bir yolu varsa, bunu öğrenmek isterdi. Mrs. Turton, Mr. Heaslop’un annesinin İngiltere’ye dönmek için bir gemide yer bulmaya çalıştığını, ancak çok geç kaldığını ve bütün gemilerin dolu olduğunu yazdı; Leydi Mellanby nüfuzunu kullanabilir miydi? Leydi Mellanby bile bir yolcu gemisinin boyutlarını büyütemezdi, ama çok, çok iyi bir

kadıncı; bu tanımadığı meçhul yaşlı kadını kendisine ayrılan kamarada ağırlayabileceğini bildiren bir telgraf çekti. Bu gökten inen bir armağan gibiydi, alçakgönüllü ve minnettar Ronny her işte bir hayır olduğunu düşünmeden edemedi. Adı, zavallı Adela sayesinde hükümet binasında biliniyordu ve şimdi de Mrs. Moore Hint Okyanusu ve Kızıl Deniz boyunca sürececek yolculuk boyunca adını Leydi Mellanby'nin belleğine kazıyacaktı. Ronny annesine, beklenmedik ve büyük bir şeref kazanan yakınlarımıza duyduğumuz gibi bir şefkat duymaya başlamıştı yeniden. Annesi görmezden gelinebilecek bir kadın değildi, yüksek bir görevlinin eşinin dikkatini çekebilirdi hâlâ.

Böylece Mrs. Moore istediği her şeye kavuşmuştu; mahkemeden, düğünden ve sıcak havadan kurtulmuştu; rahat ve ayrıcalıklı bir konumda İngiltere'ye dönecek ve diğer çocuklarını görecekti. Oğlunun önerisi üzerine ve kendi arzusuyla yola çıktı. Ama şansının yaver gitmiş olmasını heyecanla karşılamadı. Bu duruma evrenin dehşetinin ve küçüklüğünün aynı anda görünür olmasıyla gelmişti; birçok yaşlı insanda rastlanan çift görmenin alacakaranlığı. Bu dünya gönlümüze göre değilse, o zaman Cennet vardı, Cehennem vardı, Yok oluş vardı; bu büyük şeylerden biri veya diğeri; gerisinde yıldızların, ateşlerin, mavi ya da kapkara bir göğün bulunduğu o muhteşem manzara vardı. Bütün kahramanca çabalar ve sanat olarak bilinen her şey böyle bir arka planın olduğunu varsayar; tıpkı dünya gönlümüze göre olduğunda bütün pratik çabaların dünyadan başka bir şey olmadığını varsaydığı gibi. Ama çift görmenin alacakaranlığında hiçbir şatafatlı kelimenin ifade edemeyeceği ruhsal bir kargaşa oluşur; ne harekete geçebiliriz ne harekete geçmekten kendimizi alıkoyabiliriz; sonsuzluğu ne göz ardı edebiliriz ne de ona saygı gösterebiliriz. Mrs. Moore her zaman olacıklara boyun eğmeye eğilimli olmuştu. Daha Hindistan'a ayak bastığı anda ülke gözüne güzel görünmüştü ve cami havuzuna akan suyu ya da Ganj'ı ya da diğer yıldızlarla birlikte gecenin şalına takılmış ayı gördüğünde bu ona muhteşem ve basit bir amaç gibi görünmüştü. Evrenle bir olmak ne kadar saygın ve basitti! Ama her zaman daha önce yapılması gereken küçük bir

iş, azalan desteden açılacak yeni bir kart vardı ve o böyle oyalandı-
nırken Marabar'da çanlar çalıyordu.

Hangi ses o tertemiz temizlenmiş granit kovukta onunla konu-
şmuştu? İlk mağaralarda ne oturmuştu? Çok eski ve çok kü-
çük bir şey. Zamandan önce, hatta mekândan da. Dügme bu-
runlu, yüce gönüllülükten uzak ölümsüz solucanın ta kendisi.
Onun sesini işittiğinden beri aklından hiçbir büyük fikir geç-
memişti; gerçekte Adela'ya gıpta ediyordu. Bir kızın korkusu
etrafında koparılan bunca yaygara! Hiçbir şey olmamıştı, "ve
olduysa bile," diye düşündü pörsük bir rahibenin kinizmiye-
le, "olduysa bile, aşktan daha büyük kötülükler vardır." O ağza
alınmaz suç ona aşk gibi görünüyordu: bir mağarada, bir kili-
sede; bumm, ikisi de aynı kapıya çıkıyordu. Vizyonların derin-
lik gerektirdiği varsayılır, ama... bir tane edininceye kadar bek-
le, sevgili okur! Cehennem de ufak olabilir; sonsuzluğun yılanı
kurtçuklardan oluşabilir; hiç aklından çıkmayan düşünce şuy-
du: "Müstakbel gelinime daha az, bana daha çok ilgi gösteril-
melidir, benim hüznüm gibi hüznün yoktur," ancak kendisine
ilgi gösterilince sinirleniyordu.

Oğlu Bombay'a kadar ona eşlik edemezdi, Çandrapur'da du-
rum gerginliğini koruyordu ve bütün memurların görevleri-
nin başında kalmaları gerekiyordu. Antony de gelemezdi, yok-
sa vaktinde dönüp tanıklık edemeyebilirdi. Böylece Mrs. Mo-
ore yanında kendisine geçmiş hatırlatacak kimse olmadan se-
yahat etti. Rahatlamıştı. Sıcaklık bir sonraki hamlesinden önce
biraz geri çekilmişti ve yolculuk pek de nahoş değildi. Çandra-
pur'dan ayrılırken yine dolunay vardı. Suları çekilmekte olan
kanalları gümüş ipliklere dönüştüren ay, dönüp Mrs. Moo-
re'un penceresine baktı. Hızlı ve rahat posta treni Mrs. Moo-
re'la birlikte gecenin içinden kayıp gitti ve ertesi gün güneşin
altında kavrulan, ama ovaların umutsuz melankolisinden uzak
manzaraları katederek Orta Hindistan'da ilerledi. Mrs. Moore
insanoğlunun yıkılmaz hayatını ve değişen yüzlerini, kendisi
için ve Tanrı için inşa ettiği evleri kendi derdiyle alakalı şey-
ler olarak değil görülmesi gereken şeyler olarak seyrediyordu.
Sözgelimi günbatımında geçtiği ve bir haritada yerini bulduğu,

ormanlık tepeler arasında büyük bir kale olan Asirgar diye bir yer vardı. Hiç kimse ona daha önce Asirgar'dan söz etmemişti, ama çok büyük ve görkemli surları, sağında da bir cami vardı. Sonra onu unuttu. On dakika sonra Asirgar yeniden görüldü. Cami şimdi surların solundaydı. Tren Vindiya Dağları'ndan aşağı inerken Asirgar'ın etrafında bir yarım daire çiziyordu. Burayı kendi ismi dışında neyle ilişkilendirebilirdi? Hiçbir şeyle; burada yaşayan kimseyi tanımıyordu. Ama kale kendisine iki defa bakmış ve sanki “Kaybolmuyorum,” demişti. Gecenin bir yarısı sıçrayarak uyandı, çünkü tren batı falezinden paldır küldür iniyordu. Ay ışığının aydınlatığı zirveler pence-
renin önünden köpüklü dalgalar gibi hızla geçiyordu; sonra kısa bir sürede geçilen ova, gerçek deniz ve Bombay'ın yoğun şafağı. Bu kıta üzerinde daha önce onu taşımış olan ve bir daha taşımayacak olan rayların son metrelerini kapsayan Victoria Terminali'ni gördüğünde “Görülmesi gereken yerleri görmedim,” diye düşündü. Asla Asirgar'ı ya da diğer el değmemiş yerleri ziyaret etmeyecekti; ne Delhi'yi ne Agra'yı ne Rajputana kentlerini ne Keşmir'i ne insanların konuşmaları arasında kimi zaman ışıldayan daha karanlık harikaları; çift dilde yazılı Girnar kayasını,²¹ Şri Belgola anıtını, Mandu ve Hampi yıkıntı-
larını, Kajraha tapınaklarını, Şalimar bahçelerini görmeyecekti. Batı'nın kurup sonra çaresizce terk ettiği bu devasa kentte bir arabayla giderken, buranın Bombay'dan başka bir yer olmamasına karşın, durmak ve sokaklarda koşuşturan yüzlerce Hintliyi anlamak istedi. Atların ayakları onu ileri taşımaya devam etti, çok geçmeden gemi yola çıktı ve binlerce hindistan-
cevizi ağacı limanda belirdi ve onu uğurlamak için tepelere tırmandı. “Demek bir yankıyı Hindistan sandın; Marabar Mağaraları'nı bir son saydın,” diyerek ona güldüler. “Bizim onlarla ortak neyimiz var, ya da onların Asirgar'la? Güle güle!” Sonra vapur Colaba'yı döndü, yarımada sallanarak uzaklaştı, Gats falezleri tropik bir denizin sisleri arasında eriyip gitti. Leydi Mel-
lanby aşağıdan seslenip sıcakta durmamasını tavsiye etti: “Sağ

21 Guajarat'taki kutsal Girnar tepeleri Prakritçe ve Sanskritçe yazılı Caynist tapınaklarıyla ve Şri Belgola heykelleriyle ünlüdür.

salim kızartma tavaşından çıktık,” dedi Leydi Mellanby, “kendimizi ateş atmanın manası yok.”

XXIV

Sıcaklık, Mrs. Moore’un ayrılmasından sonra aniden vites yükselterek yüz on iki dereceye²² dayandı ve suçun termometreyle cezalandırılacağı bir noktaya ulaştı. Elektrikli vantilatörler çattırtılı sesler çıkararak vızıldıyor, paravanlara su çarpılıyor, buzlar şangırdıyor ve bu savunmaların etrafında grimsi bir gökle sarımsı bir toprak arasında toz bulutları tereddütle yer değiştiriyordu. Avrupa’da hayat soğuktan dolayı inzivaya çekilir; nefis ocak başı efsaneleri –Balder, Persephone²³– bunun sonucudur, ama burada bizzat hayatın kaynağından, kalles güneşten kaçmak gerekir ve hiçbir şiir bu kaçış güzelleştiremez, çünkü hayal kırıklığı güzel olamaz. İtiraf etmeseler de şiir insanların burnunda tüter; insanlar neşenin incelikli, hüznün yüce olmasını arzuluyor ve sonsuzluğu biçimlendirmek istiyorlardı; Hindistan’da bunları veremiyordu onlara. Asabiyetin ve ihtirasın bir buğdaypası gibi yayıldığı nisan ayının her yılki hayhuyu, Hindistan’ın insanlığın daimi umutlarına dair bir yorumuydu. Balıklar kendilerini şartlara daha iyi uydurur; havuzların suyu çekilmeye başlayınca balık kıvrılıp çamurun içine gömülür ve yağmurların onu çamurdan kurtarmasını bekler. Ama insanlar bütün bir yıl boyunca uyumlu olmaya çalışırlar ve sonuçlar kimi zaman tam bir felaket olur. Uygarlığın muzaffer arabası anınsızın tekleyip hareketsiz kalabilir; böyle anlarda İngilizlerin yazgısı, ülkeyi yeniden biçimlendirmek niyetiyle gelip sonunda onun kalıbına giren ve üstleri onun tozuyla kaplanan atalarının yazgılarına benzer görünür.

---

22 Yaklaşık 44,5 °C.

23 Balder: İzlanda mitolojisinde baş tanrı Odin ile karısı Frigg’in oğlu, yaz güneşinin tanrısı. Güzelliği ve hak bilirliliği ile bütün tanrıların sevgisini kazanan Balder hakkındaki efsanelerin çoğu ölümüyle ilgilidir. Persophone (Lat. Proserpina): Yunan mitolojisinde Zeus’la bereket tanrıçası Demeter’in kızı. Yeraltı dünyasının kralı Hades tarafından kaçırılmış ve onun karısı olarak Cehennemin tanrıçası olmuştur.

Adela, yıllarca entelektüel bir hayat sürdürdükten sonra, yenisinden bir Hristiyan olarak her sabah diz çöküp dua eder olmuştı. Bunda bir zarar görünmüyordu, bilinmeyenle ilişki kurmanın en kısa ve en kolay yolu buydu; dertlerini oraya havale edebilirdi. Tıpkı Hindu memurların maaşlarının artmasını Laksmi'den²⁴ istemeleri gibi, o da hayırlı bir karar verilmesi için Yehova'ya dua ediyordu. Kral'ı koruyan Tanrı'nın polise yardım edeceğine kuşku yoktu. Tanrı'sı ona teselli edici bir cevap veriyordu, ama ellerinin yüzüne dokunmasıyla isilik oluyordu ve ona öyle geliyordu ki bütün gece ciğerlerine çöken aynı tatsız hava pıhtısını yutup çıkarıyordu. Mrs. Turton'ın sesi de onu rahatsız ediyordu. Bu ses "Hazır mısınız, genç hanım?" diye yan odadan gürlüyordu.

Adela "Bir dakika," diye mırıldanıyordu. Mrs. Moore'un gidişinden sonra Turtonlar onu evlerine almıştı. Kibarlıkları inanılmazdı, ama onları etkileyen genç kızın kişiliği değil konumuydu; başına feci bir iş gelmiş ve kendisi için çok fazla bir şey yapılamayacak bir İngiliz kıızıydı. Adela'nın aklından neler geçtiği hususunda Ronny dışında kimsenin en ufak bir fikri yoktu; Ronny de belli belirsiz bir kuşku duyuyordu, zira resmiyetin olduğu yerde her türlü insani ilişki zarar görür. Adela üzüntüyle, "Sana dertten başka bir şey getirmedim; Meydan'da söylediklerimde haklıydım, sadece arkadaş kalsak daha iyi olurdu," dedi ona, ama Ronny karşı çıktı, çünkü genç kız ne kadar çok acı çekerse Ronny ona o kadar çok değer veriyordu. Ronny'yi sevmiş miydi? Bu soru bir şekilde Marabar'la ilişkiliydi, o ölümcül mağaraya girerken aklında bu vardı. Birini sevme yeteneğine sahip miydi?

"Miss Quested, Adela, hangisini uygun görüyorsanız, saat yedi buçuk; kendinizi hazır hissettiğinizde mahkemeye gitmek için yola çıkmamız gerekiyor."

"Dua ediyor," dedi Yönetici'nin sesi.

"Affedersiniz, canım, hiç acele etme... *Chota hazri'n*²⁵ iyi miydi?"

---

24 Vişnu'nun karısı Talih ve Bolluk tanrıçası.

25 Chhota haazri veya chota hazri, Urduca. Şafaktan sonraki saatlerde yapılan hafif atıştırma, genellikle çay veya kahve eşliğinde birkaç bisküviden ibarettir.

“Yiyemeyeceğim, biraz konyak alabilir miyim?” diye sordu Yehova’yı yüzüstü bırakarak.

Konyak getirildiğinde titredi ve gitmeye hazır olduğunu söyledi.

“İçin şunu; fena bir fikir değil, bir yudum.”

“Bir faydası olacağını sanmıyorum, Burra Sahib.”

“Mahkemeye konyak gönderdin, değil mi, Mary?”

“Sanırım gönderdim, şampanya da.”

“Bu akşam size teşekkür edeceğim, şu an çok berbat durumdayım,” dedi genç kız, sanki söyleyeceğini doğru dürüst söylerse dertleri azalacakmış gibi her heceyi özenle telaffuz ederek. Suskun kalmaktan korkuyordu, çünkü bunun altında kendisinin algılayamadığı bir şeylerin yatabileceğini düşünüyordu ve mağaradaki dehşet verici serüvenini Mr. McBryde’la birlikte kırk yarak, tuhaf bir şekilde prova etmişti; adamın gerçekte ona dokunmadığını, ama onu sürüklediğini vesaire. Bu sabahki amacı müthiş gergin olduğunu ve muhtemelen Mr. Amritrao’nun çapraz sorgusu karşısında kendini kaybedeceğini ve dostlarını utandıracağını bildirmektir. “Kulaklarımdaki yankı fena halde geri geldi,” dedi onlara.

“Aspirine ne dersiniz?”

“Bu migren değil, yankı.”

Genç kızın kulaklarındaki uğultuyu uzaklaştıramayan Binbaşı Callendar, ona büyütülmemesi gereken bir kuruntu tanısı koydu. Böylece Turtonlar konuyu değiştirdiler. Serin, hafif bir esinti geceyi gündüzden ayırarak toprağı yalıyordu; on dakika içinde kesilecekti, ama şehre inerken ondan yararlanabilirlerdi.

“Kendimi kaybedeceğimden eminim,” diye tekrarladı genç kız.

“Kaybetmeyeceksiniz,” dedi Yönetici, sesi şefkat doluydu.

“Elbette kaybetmeyecek, o gerçekten güçlü bir kadındır.”

“Ama Mrs. Turton...”

“Evet, sevgili çocuğum?”

“Kendimi kaybetsem de bunun bir önemi olmaz. Başka yarılmalarda bu önemli olabilir, ama bunda değil. Kendime şöyle diyorum: İstedğim gibi davranabilirim, ağlayabilir, saçmala-

yabilirim; Mr. Das fazlasıyla adaletsiz olmadıkça davayı kazanacağımın eminim.”

“Mutlaka kazanacaksınız,” dedi Yönetici, ama genç kıza mutlaka temyize başvurulacağını hatırlatmadı. Nevab Bahadır savunmayı finanse ediyordu, “Masum bir Müslüman’ın mahvolmasına” izin vermektense iflas bayrağını çekmeyi tercih ederdi; arka planda bu kadar tanınmış olmasa da başka destekler de vardı. Dava mahkeme mahkeme dolaşabilir ve hiçbir görevlinin öngöremeyeceği bir şekilde sonuçlanabilirdi. Gözlerinin önünde Çandrapur’un huyu suyu değişiyordu. Arabası avludan çıkıp dönerken kaportası üzerinde aptalca bir öfkenin tıkırtısı işitildi; bir çocuk tarafından fırlatılan bir çakıl taşı. Caminin yakınlarında daha büyük taşlar atıldı. Meydan’da motosikletli bir yerli polis birliği çarşıdan geçerken onlara eşlik etmek üzere bekliyordu. Yönetici sinirlenmişti, “McBryde kocakarından başka bir şey değil,” diye söylendi; ama Mrs. Turton, “Gerçekten de, Muharrem’den sonra birazcık güç gösterisinin bir zararı olmazdı; bizden nefret etmiyorlarmış gibi davranmak gülünç, bu komediye bir son verin,” dedi; Mr. Turton tuhaf, hüzünlü bir sesle, “Bilmem neden, ben onlardan nefret etmiyorum,” dedi; gerçekten de onlardan nefret etmiyordu, çünkü aksi halde kendi meslek hayatını da kötü bir yatırım olarak mahkûm etmiş olurdu. Yıllar yılı etrafta koşturduğu piyonları hem hakir görüyor hem de seviyordu, harcadığı onca emeğe değmesi gerekiyordu. Beyaz uzun bir duvarın üzerinde müstehcen bazı çizimler gördüğünde, “Aslında, burada işi zora sokan kadınlarımız,” diye düşünüyordu içten içe ve Miss Quested’a duyduğu centilmence duyguların altında ortaya çıkacağı günü bekleyen hınç duygusu pusuya yatmıştı; belki bütün centilmenliklerin altında bir nebze hınç yatmaktadır. Mahkemenin önünde bazı öğrenciler toplanmıştı; yalnız olsaydı karşılırlarına dikileceği kendilerini kaybetmiş çocuklar; şoföre binanın arkasına dolanmasını söyledi. Öğrenciler yuh çekip alay ettiler ve Rafi (tanınmamak için bir arkadaşının arkasına saklanarak) İngilizlerin korkak olduğunu haykırdı.

Bir grup İngiliz'in toplandığı Ronny'nin özel odasına vardılar. Hiçbiri korkmuyordu, ama garip haberler gelmeye devam ettiği için hepsi sinirliydi. Çöpçüler greve gitmişlerdi ve sonuç olarak Çandrapur'daki helâların yarısı kaderlerine terk edilmişti; ama sadece yarısı, çünkü Dr. Aziz'in suçsuzluğunu pek o kadar önemsemeyen Bölge'deki diğer çöpçüler öğleden sonra gelip grevi kıracaklardı, ama neden bu anlamsız ve garip olaylar oldu ki? Ve birkaç Müslüman kadın, tutuklu beraat edinceye kadar ağızlarına lokma koymamaya yemin etmişti; ortalıkta görünen kişiler olmadıklarından ölmeleri çok önemli değildi, zaten ölüden farkları yoktu, ama yine de çok rahatsız edici bir şeydi bu. Beyazların küçük, sert grubundan kimsenin açıklayamadığı yeni bir ruh her tarafa egemen olmuş gibi görünüyordu; yeni bir düzen oluşuyordu. Bütün bunların arkasında Fielding'i görme taraftarıydılar. Onun zayıf ve acayip olduğu fikrinden vazgeçilmişti. Fielding'i şiddetle kötülüyorlardı: iki avukatla otomobilde görülmüştü; Amritrao ve Mahmud Ali'yle; İzci hareketini fitne çıkarmak amacıyla desteklemişti; üzerinde yabancı ülke pulları olan mektuplar alıyordu, muhtemelen bir Japon casusuydu. Bu sabah, mahkemedен çıkacak karar bu dönegin hakkından gelecekti, ama ülkesine ve imparatorluğa hesapsız kötülüğu dokunmuştu. Herkes Fielding'in kötülüklerini sayıp dökerken Miss Quested elleri koltuğun kol koyma yerlerinde, gözleri kapalı oturmuş gücünü toplamaya çalışıyordu. Bir süre sonra onu fark ettiler ve bu kadar çok gürültü ettikleri için utandılar.

"Sizin için bir şey yapamaz mıyız?" diye sordu Miss Derek.

"Sanmıyorum, Nancy, ben kendim de kendim için bir şey yapabilecek gibi görünmüyorum."

"Ama böyle konuşmanız kesinlikle yasak; harikuladesiniz."

"Evet, kesinlikle," dedi koro saygıyla.

Ronny yeni konu açmak için, "Bizim Das iyi bir adamdır," dedi alçak sesle.

"Onların hiçbirisi iyi değildir," diye karşı çıktı Binbaşı Calendar.

"Das gerçekten iyidir."

“Mahkûm etmekten çok beraat ettirmekten korkar demek istiyorsunuz, çünkü beraat ettirirse işini kaybeder,” dedi Lesley bilmiş bir ifadeyle hafifçe gülerek.

Ronny’nin demek istediği gerçekten de oydu, ama (buradaki hizmet sisteminin daha incelikli geleneklerine uygun olarak) asları hakkında birtakım “yanılsamalar” besliyordu ve Das’ın gerçekten özel okul geleneğine has bir medeni cesarete sahip olduğunu düşünmekten hoşlanıyordu. Davaya bir Hintlinin bakıyor olmasının –bir bakıma– iyi olduğuna işaret etti. Mahkûmiyet kaçınılmazdı, bu yüzden hükmü bir Hintlinin vermesi daha iyi olurdu, uzun vadede daha az yaygara kopardı. Akıllı bu argümanla meşgul olduğundan Adela zihninde geri planda kalmıştı.

“Demek ki Leydi Mellanby’ye başvurmuş olmamı onaylamıyorsunuz,” dedi Mrs. Turton bariz bir öfkeyle. “Lütfen özür dilemeyin, Mr. Heaslop, haksız çıkmaya alışkıyım.”

“Ben bunu demek istememiştim...”

“Tamam ama. Özür dilemeyin demiştim.”

“Bu domuzlar bir hainlik yapmak için hep tetikte duruyorlar,” dedi Lesley onu yatıştırmak için.

Binbaşı, “Domuzlar, sanırım öyle,” diye tekrarladı. “Ve ayrıca, bak ne diyeceğim! Olanlar aslında, burada bulunanlar için doğurduğu sonuçlar dışında, son derece güzel. Bu onları bağır-tacak; bağırımlarının zamanı geldi. Hastanede ben onların kalbine bir şekilde Tanrı korkusunu düşürdüm. Bizim önde gelen sözüm ona kraliyet yanlısının torununu görmeliydiniz.” Zavalılı Nureddin’in nasıl görüldüğünü anlatırken acımasızca kıkır kıkır güldü. “Güzellik diye bir şeyi kalmadı; üstten beş diş, alttan iki diş ve burun delikleri... Panna Lal dün ona bir ayna getirdi, Nureddin hüngür hüngür ağladı... Güldüm, güldüm; siz olsanız siz de gülerdiniz. Dün onun siyahi erkek güzellerinden biri olduğunu düşünüyordum, şimdi yara bere içinde yatıyor; Allah belasını versin, canı cehenneme... ben onun son derece edepsiz olduğunu düşünüyorum...” Birisi dirseğiyle dürtünce cümlesini yarıda kesti, ama ilave etti: “Keşke ben de eski yarıdımımı doğrasaymışım; bu insanlara ne yaparsanız az.”

“Sonunda mantıklı bir şeyler söylendi,” diye bağırdı Mrs. Turton, kocasının canını fazlasıyla sıkarak.

“Benim dediğim de bu; böyle bir şeyden sonra acımasızlıktan söz edilemez diyorum.”

“Kesinlikle. Bunu unutmayın, siz erkekler zayıfsınız, zayıf, zayıf. Neden! Onlar bir İngiliz kadını gördüklerinde buradan mağaralara kadar elleri ve dizleri üzerinde sürünerek gitmelidirler, onlarla konuşulmamalıdır, yüzlerine tükürmelidir, tekme-lenmelidirler; Briç Partilerimizle falan onlara çok yüz verdik.”

Sustu. Duyduğu öfke yüzünden bütün bedenini ateş basmıştı. Oturup yeni sıkılmış limon suyu içmeye başladı ve yudumlar arasında “Zayıfsınız, zayıf” diye mırıldanmaya devam etti. Ve aynı komedi tekrarlandı. Miss Quested’ın gündeme getirdiği meseleler kendisinden daha önemli olmuştu ki onu tamamen unutmuşlardı.

O sırada duruşmanın başlayacağı ilan edildi.

İngilizlerin sandalyeleri kendilerinden önce mahkeme salonuna gitti, çünkü saygıdeğer görünmeleri önemliydi. Çaprallar her şeyi hazır ettiğinde salaş salona bir panayır çadırına girer gibi tek sıra halinde girdiler. Yönetici yerine otururken küçük, hiyerarşik bir şaka yaptı, etrafındakiler gülümsediler, ne dediğini işitmeyen Hintliler yeni bir zulmün eli kulağında olduğunu düşündüler, yoksa sahibler ne diye kıkırdasınlardı ki?

Mahkeme salonu kalabalık ve elbette çok sıcaktı; Adela’nın dikkatini çeken ilk kişi, orada bulunanların en alçakgönüllüsü, yargılamayla hiçbir resmî ilişkisi olmayan biriydi: *punkayı* salıyan adam. Yarı çıplaktı ve biçimli bir vücudu vardı, arkada, ortadaki dar yolun üzerinde yüksekçe bir yere oturmuştu. Adela içeri girerken adamı fark etti, adam sanki mahkemenin gidişatını yönetiyor gibiydi. Aşağı sınıf Hintlilerde kimi zaman görülen bir güce ve güzelliğe sahipti. Bu tuhaf ırk toz kadar değersiz sayılıp el sürülmez bulunduğu, doğa başka bir yerde yarattığı fiziksel mükemmeliyeti hatırlar ve toplumun kategorilerinin onu ne kadar az ilgilendirdiğini kanıtlamak üzere yeryüzüne birkaç tane tanrı gönderir. Bu adam nerde olsa dikkati çekerd; Chandrapur’un sıska, dar kalçalı sıradan insanları ara-

sında bir ilah gibi görünüyordu; yine de bu şehirde doğmuştu, şehrin çöpünden beslenmişti ve hayatı çöp yığınları arasında sona erecekti. Halatı kendine doğru çekip, ritmik bir şekilde gevşeterek, kendi payına düşmeyen hava dalgalarını birbiri ardı sıra başkalarına doğru gönderirken sıradan insanın yazgısıyla bir ilişkisi yok gibi görünüyordu, doğaüstü bir erkek yaratıktı, iyi ve kötü ruhları birbirinden ayıran bir varlıktı. Tam karşısında yüksek bir kürsüde yardımcı yargıç oturuyordu; eğitilmiş, kendini bilen, vicdanlı. *Punka* görevlisi bunlardan hiçbiri değildi; yaşadığının bile doğru dürüst farkında değildi ve mahkeme salonunun neden her zamankinden daha dolu olduğunu anlamıyordu, aslında her zamankinden daha dolu olduğunu bilmiyordu, bir halatı çektiğini bilse de bir yelpazeyi salladığını bilmiyordu. Onun bir başınalığındaki bir şey orta sınıf İngiliz kızını etkiledi ve dert ettiği şeylerin küçüklüğü nedeniyle kendini payladı. Ne sebeple bu bir salon dolusu insanı bir araya toplamıştı? Kendine has düşünceleri ve onları kutsayan varoşların Yehovası; ne hakla dünyada kendilerine bu kadar önem atfediyor ve uygarlık sıfatını tekellerine alıyorlardı? Mrs. Moore... genç kız etrafına bakındı, ama Mrs. Moore çok uzaklarda, denizdeydi; ihtiyar kadın o aksi ve tuhaf ruh haline bürünmeden önce yolculukta tartışabilecekleri türden bir sorundu bu.

Mrs. Moore'u düşünürken giderek netleşen sesler işitti genç kız. Çığır açan yargılama başlamıştı; polis müdürü oturumu açıyordu.

Mr. McBryde ilginç bir konuşmacı olmak için pek çaba göstermedi; etkili ve güzel konuşmayı buna ihtiyacı olan savunmaya bıraktı. Tavrından şu anlaşıyordu: "Adamın suçlu olduğunu herkes biliyor, Andamanlar'a²⁶ gitmesinden önce bunu herkesin önünde söylemek zorundayım." Ahlâka ya da duygulara seslenmedi, ancak tavırlarındaki çalışılmış umursamazlık yavaş yavaş kendini hissettirdi ve dinleyenlerin bir kısmının öfkesini kamçıladi. Piknik fikrinin nasıl doğduğunu uzun uzadı-

---

26 Andaman adaları, Hint Okyanusu'nda Andaman denizi ile Bengay körfezi arasında yer alan Andaman adaları Hintli suçlular için uzun yıllar sürgün yeri olarak kullanılmıştır.

ya anlattı. Tutuklu, Miss Quested'la okul müdürünün evindeki bir eğlencede tanışmış ve onunla ilgili niyetler beslemeye orada başlamıştı: tutuklandığında üzerinde bulunan dokümanların da kanıtlayacağı gibi ahlâk kurallarını pek umursamayan bir hayat sürmekteydi; iş arkadaşı Dr. Panna Lal onun karakterine ışık tutacak bir konumdaydı ve Binbaşı Callendar bizzat konuşacaktı. Mr. McBryde burada sustu. Duruşmayı olabildiğince düzgün yürütmek istiyordu, ama Doğu Patolojisi, en sevdiği konu, yine aklına takıldı; buna direnemezdi. Genelgeçer bir hakikati dile getirirken hep yaptığı gibi gözlüklerini çıkararak salondakilere hüzünlü gözlerle baktı ve açık tenli ırkların koyu tenli ırklara fiziksel olarak çekici geldiğini, ama tersinin doğru olmadığını söyledi; bunu kimseyi üzmemek, kimseye kötü davranmak için söylemiyordu; her bilimsel gözlemcinin doğrulayacağı bir gerçektir bu.

“Hatta kadın erkekten çok daha çirkin olduğunda bile mi?”

Bu yorum tavandan düşer gibi salonun ortasına düşmüştü. Polis müdürünün konuşması ilk defa kesiliyordu, Yargıç buna müdahale etmek zorunda olduğunu hissetti. “Bu adamı dışarı atın,” dedi. Yerli polislerden biri henüz ağzını bile açmamış adamlardan birini yakalayıp yaka paça dışarı attı. Mr. McBryde gözlüğünü takıp devam etti. Ama yapılan yorum Miss Quested'i altüst etmişti. Çirkinliğinin yüzüne vurulmasından hoşlanmamıştı, titriyordu.

“Fenalaştın mı, Adela?” diye sordu Miss Derek sevecen bir öfkeyle.

“Hiç başka türlü hissetmedim ki, Nancy. Sonuna kadar gitmeliyim, ama korkunç, çok korkunç.”

Bu, bir dizi olayın ilkiydi. Dostları etrafında telaşla kaynaşmaya başlamıştı; Binbaşı yüksek sesle, “Hastam için daha iyi bir oturma düzeni ayarlanmalıydı; neden ona kürsüde bir yer verilmiyor? Burada hava alamıyor,” dedi.

Mr. Das'ın canı sıkılmış gibi görünüyordu; “Sağlık durumu dikkate alınır mı, Miss Quested'a burada bir sandalye vermekten mutlu olurum,” dedi. Çarpalar yukarıya bir değil birçok sandalye taşıldılar ve bütün grup Adela'nın peşinden kürsü-

ye hücum etti; dinleyiciler arasında kalan tek Avrupalı Mr. Fielding'di.

"Böyle daha iyi oldu," diye söylendi Mrs. Turton yerine yerleşirken.

"Birçok nedenle gayet iyi bir değişiklik," diye karşılık verdi Binbaşı.

Yargıç bu sözü kınaması gerektiğini biliyordu, ama bir şey söylemeye cesaret edemedi. Onun korktuğunu gören Callendar buyurgan bir sesle, "Çok doğru, McBryde, devam edin şimdi; sözünüzü böldüğümüz için bizi bağışlayın," dedi.

"Sizler iyi misiniz?" diye sordu polis müdürü.

"İyiiz, iyiiz."

"Devam edin, Mr. Das, biz burada sizi rahatsız etmek için bulunmuyoruz," dedi Yönetici yukarıdan bakan bir havayla. Doğrusunu söylemek gerekirse, duruşmanın idaresini ele geçirirken çok fazla rahatsızlık vermemişlerdi.

Dava devam ederken Miss Quested salonu gözleriyle taramıştı; başlangıçta, sanki gözlerini dağlayacakmış gibi ürkek ürkek. *Punkayı* hareket ettiren adamın sağında ve solunda şöyle böyle tanıdığı yüzler olduğunu gördü. Aşağısında, Hindistan'ı görme yolundaki aptalca girişiminin bütün kalıntıları toplanmıştı; Briç Partisi'nde karşılaştığı insanlar, arabalarını göndermeyen karı koca, otomobilini ödünç veren zengin adam, çeşitli uşaklar, köylüler, memurlar ve tutuklunun kendisi. Simsiyah saçları, becerikli elleriyle güçlü, temiz giyimli ufak tefek Hintli orada oturuyordu. Belirgin bir heyecan duymadan onu seyretti. Son karşılaşmalarından beri onu bir kötülük ilkesi düzeyine çıkarmıştı, ama şimdi eskiden neyse öyle görünüyordu; sadece bir tanıdık. Değersiz, önemsiz, kupkuru bir adam ve "suçlu" olmasına rağmen günahkâr bir havası yoktu. "Sanırım suçlu. Yanılmış olmam mümkün mü?" diye düşündü. Çünkü bu soru, Mrs. Moore'un gidişinden beri vicdanını rahatsız etmese de hep aklına takılıyordu.

Savunma vekili Mahmud Ali ayağa kalktı, ağır ve yersiz bir alaycılıkla müvekkilinin de kürsüye yakın bir yere oturtulup oturtulamayacağını sordu: Mr. Callender bir devlet hastane-

sinin yöneticisi olarak böyle düşünmese de Hintliler bile zaman zaman kendilerini kötü hissedebilirlerdi. “Mükemmel mizah anlayışının bir başka örneği,” diye şakıdı Miss Derek. Ronny, bu güçlüğü nasıl halledeceğini görmek için Das’a baktı; Mr. Das heyecanlandı ve savunma vekili Mahmud Ali’yi şiddetle tersledi.

“Affınızı rica ediyorum...” Sıra Kalkütalı ünlü avukattaydı. Kısa kesilmiş saçlarıyla, boylu poslu, iri kemikli ve yakışıklı bir adamdı. “Bu kadar çok Avrupalı hanımın ve beyin kürsüde olmasına itiraz ediyoruz,” dedi temiz bir Oxford aksanıyla. “Tanıklarımızın gözünü korkutacaklar. Onların yeri halkın geri kalanıyla birlikte salondur. Sağlığının iyi olmaması nedeniyle Miss Quested’a bir itirazımız yok; Bölge Polis Müdürü’nün açıkladığı bilimsel gerçeklere rağmen yargılama boyunca ona her türlü saygıyı göstermeye çalışacağız; ama diğerlerine itirazımız var.”

“Bu kadar saçmalık yeter, karar verilsin artık,” diye hırıldadı Binbaşı.

Seçkin ziyaretçi Yargıç’a saygıyla bakmaya devam ediyordu.

“Sizinle aynı fikirdeyim,” dedi Mr. Das umutsuzca burnunu kâğıtlara gömerek. “Sadece Miss Quested’a burada oturma izni vermiştim. Dostları aşağı inmek lütfunda bulunmalılar.”

“Aferin, Das, çok iyi dedin,” dedi Ronny etkileyici bir dürüstlikle.

“Aşağı inmek mi? Ne akıl almaz bir münasebetsizlik!” diye haykırdı Mrs. Turton.

“Haydi, Mary, sesini çıkarmadan gel aşağı,” diye mırıldandı kocası.

“Hey, hastamı burada tek başına bırakamam.”

“Doktor’un burada kalmasına itirazınız var mı, Mr. Amrit-rao?”

“İtiraz etmem gerekiyor. Kürsü otorite sağlar.”

“Otuz santim daha yüksek olduğunda bile mi? Öyleyse hepiniz gelin,” dedi Yönetici gülmeye çalışarak.

“Çok teşekkür ederim, efendim,” dedi rahatlayan Mr. Das. “Teşekkürler, Mr. Heaslop; teşekkürler hanımlar.”

Miss Quested de dahil grup yüksek mevkiden aşağı indi. Uğradıkları hakaretin haberi çabucak yayıldı ve dışarıdaki insanlardan alaycı kahkahalar yükseldi. İngilizlerin ardından özel sandalyeleri geldi. Hayli boş kafalı olan ve duyduğu nefret yüzünden hiçbir işe yaramayan Mahmud Ali buna bile itiraz etti; kimin emriyle bu özel sandalyeler getirilmişti, Nevab Bahadur'a neden bir sandalye verilmemişti, vs. Salondaki insanlar sıradan ve özel sandalyeler, halı yolluklar, otuz santim daha yüksek kürsüler hakkında konuşmaya başladılar.

Ama bu küçük gezinti Miss Quested'in sinirlerine iyi gelmişti. Salonda bulunan herkesi gördüğünden beri kendini daha rahat hissediyordu. En kötüsünü görmüş gibiydi. Artık "gerektiği gibi", yani rezil olmadan sonuna kadar gidebileceğinden emindi, bu iyi haberi Ronny ile Mrs. Turton'a verdi. Ama bununla ilgilenemeyecek kadar İngilizlerin uğradığı itibar kaybıyla meşguldü kafaları. Adela oturduğu yerden dönek Mr. Fielding'i görebiliyordu. Kürsünün yanındayken onu daha iyi görebiliyordu ve dizinde bir Hintli çocuğun oturduğunu biliyordu. Fielding duruşmayı ve onu izliyordu. Bakışları karşılaştığında, doğrudan ilişki kurmak onu ilgilendirmiyormuş gibi bakışlarını kaçırды.

Yargıç da durumdan memnundu. Kürsü savaşını kazanmış ve kendine güveni artmıştı. Anlayışla ve tarafsızlıkla tanıkları dinlemeye devam ediyordu ve sonunda bu ifadelere uygun bir karar vermesi gerektiğini unutmaya çalışıyordu. Polis müdürü tuttuğu yolda dümdüz ilerledi: bu münasebetsiz taşkınlıkları bekliyordu; bunlar aşağı bir ırkın doğal hareket tarzıydı; Aziz'e duyduğu nefreti ele veren hiçbir şey kaçırmadı ağzından; sadece derin bir aşağılama vardı sözlerinde.

Grubun yakıştırdığı adla, "tutuklunun kandırdığı aptallar" – Fielding, uşak Antony, Newab Bahadur– üzerinde uzun uzadıya durdu. İşin bu yönü Miss Quested'a hep kuşkulu görünmüştü ve polisten bunu pek fazla deşmemesini talep etmişti. Ama ağır bir ceza verilmesine oynuyorlar ve saldırının önceden tasarlanmış olduğunu kanıtlamak istiyorlardı. Stratejiyi açıklamak için de Marabar tepelerinin bir haritasını yapmış, gezinin

izlediği yolu ve kamp kurdukları yeri –“Hançer Havuzu”nu– haritaya işaretlemişlerdi.

Yargıç arkeolojiye ilgi gösterdi.

Bir örnek mağaranın kesiti gösterildi, üzerinde “Budist Mağara” yazılıydı.

“Budist değil, sanırım Caynist...”

Mahmud Ali, bir komplonun iç yüzünü ortaya çıkarıyormuş havasında, “Saldırının hangi mağarada yapıldığı ileri sürülüyor, Budist mi, Caynist mi?” diye sordu.

“Bütün Marabar Mağaraları Caynisttir.”

“Evet, efendim. Peki, hangi Caynist mağara?”

“Bu tür soruları sorma fırsatını daha sonra bulacaksınız.”

Mr. McBryde onların budalalıklarına hafifçe gülümsedi. Hintliler böyle bir noktada hep çuvallardı. Savunmanın, suç işlendiği sırada sanığın başka bir yerde olduğunu kanıtlamak gibi çılgınca bir umuda kapılmış olduğunu, rehberin kimliğini tespit etmeye çalıştıklarını ama başarılı olamadıklarını, Fielding’le Hamidullah’ın mehtaplı bir gece Kawa Dol’a giderek ölçüp biçtiklerini biliyordu. “Mr. Lesley onların Budistlerin mağaraları olduğunu söylüyor, bunu bilebilecek birisi varsa o da Mr. Lesley’dir. Ama dikkatinizi mağaranın biçimine çekebilir miyim?” Ve orada ne olup bittiğini anlattı. Sonra Miss Derek’in oraya varışından, Adela’nın kuru dere yatağından yuvarlanırcasına inişinden, iki hanımefendinin Chandrapur’a dönüşünden ve gelir gelmez Miss Quested’in dürbünden söz edilen belgeyi imzalamasından söz etti. Sonra kanıtların en önemlisine geldi sıra: dürbünün sanığın üzerinde bulunmasına. Gözlüklerini çıkararak, “İlave edecek başka bir şeyim yok,” diye bağladı sözlerini, “Şimdi tanıklarımı çağıracağım. Gerçekler kendi adlarına konuşacak. Sanık, çifte hayat süren insanlardan. Bana kalırsa, zamanla yozlaşmış olmalı. Bu tip insanların hep yaptığı gibi kendini gizlemekte ve toplumun saygın bir üyesiymiş gibi davranmakta, hatta resmî bir görev edinmekte büyük kurnazlık göstermiştir. Şimdi tamamen ahlâksız ve korkarım ki ıslah olmaz biri. Konuklarından bir başkasına, bir başka İngiliz hanımefendiye çok acımasızca ve hayvanca davranmıştır. On-

dan kurtulmak ve serbestçe suç işleyebilmek için bir mağara-
da onu uşaklarıyla sıkıştırmıştır. Neyse, bunu yeri geldiği için
söyledim.”

Ama bu son sözleri yeni bir fırtınanın patlamasına yol açtı ve
yeni bir isim, Mrs. Moore, salonda kasırga gibi esti. Mahmud
Ali öfkeden kudurdu, sinirleri boşandı, çılgınlar gibi bağırmaya
başladı, müvekkilinin cinayet ve tecavüzle de suçlanıp suçlan-
mayacağını ve bu ikinci İngiliz hanımın kim olduğunu sordu.

“Onu tanık olarak çağırmaya niyetim yok.”

“Niyetiniz yok, çünkü çağıramazsınız, onu ülkeden kaçırdı-
nız; o, Mrs. Moore, müvekkilimin suçsuzluğunu kanıtlayacak-
tı; o, bizim tarafımızdaydı, yoksul Hintlilerin dostuydu o.”

“Onu siz de çağırabilirdiniz,” diye bağırды Yargıç. “İki taraf
da çağırmadı, kimse ondan tanık olarak söz etmemeli.”

“Mrs. Moore’u iş işten geçinceye kadar bizden gizlediler –bu-
nu çok geç öğrendim– İngiliz adaleti işte bu, işte sizin İngiliz
egemenliğiniz. Mrs. Moore’u sadece beş dakikalığına bize geri
verin, arkadaşımı kurtarsın, çocuklarının adını kurtarsın; onun
tanıklığını reddetmeyin, Mr. Das; siz de bir babasınız, bu son
sözlerinizi geri alın; onu nereye götürdüklerini bize söyleyin;
ah, Mrs. Moore...”

“Eğer bunun bir önemi varsa, annem Aden’e varmış olma-
lıdır,” dedi Ronny soğuk bir ifadeyle; müdahale etmemeliydi,
ama yapılan şiddetli hücum onu şaşırtmıştı.

“Onu orada hapseden sizdiniz, çünkü Mrs. Moore gerçeği
biliyordu.” Mahmud Ali neredeyse aklını yitirmişti; o hayhuy
arasında, “Kariyerimi mahvediyorum, zararı yok; hepimiz birer
birer mahvolacağız,” diye mırıldandığı işitildi.

“Davanızı savunmanın yolu bu değil,” diye akıl verdi Yargıç.

“Bir davayı savunuyor değilim, sizin de yargılama yaptığınız
yok. İkimiz de köleyiz.”

“Mr. Mahmud Ali, sizi daha önce de uyardım, yerinize otur-
mazsanız otoritemi kullanacağım.”

“Durmayın, kullanın; bu mahkeme bir komedi, ben gidiyo-
rum.” Ve belgelerini Amritrao’ya vererek salonu terk etti; kapı-
dan bir oyuncu gibi ama büyük bir tutkuyla “Aziz, Aziz; ebe-

diyen elveda,” diye seslendiği işitildi. Karışıklık artarak devam ediyor, Mrs. Moore adı dillerden düşmüyordu ve bu hecelerine anlama geldiğini bilmeyen insanlar onları bir büyü gibi tekrarlıyorlardı. Bu iki kelime Hintçeleşip Esmis Esmur’a dönüştü ve dışarıya, sokağa taşındı. Yargıç boş yere tehditler savurup, insanları salondan dışarı attı. Büyü kendi kendine tükeninceye kadar elinden bir şey gelmezdi.

“Hiç beklenmedik bir şey bu,” dedi Mr. Turton.

Ronny açıklamada bulundu. Gitmeden önce annesi uykusunda, özellikle de uşakların verandada bulunduğu öğleden sonraları uykusunda Marabar Mağaraları hakkında konuşmuş ve Aziz’le ilgili söylediği birbirini tutmayan birkaç söz kuşkusuz üç beş anna karşılığında Mahmud Ali’ye satılmıştı. Bu tür şeyler Doğu’da hiç eksik olmazdı.

“Bu tür bir şey deneyeceklerini düşünmüştüm. Çok ustaca.” Adamların bir karış açılmış ağızlarına baktı. “Bunu tamamen dinleri gibi alıyorlar,” diye ilave etti sakince. “Konuşmaya başladılar mı bir daha susmuyorlar. Senin Das için üzülüyorum, durumu hiç iç açıcı değil.”

“Mr. Heaslop, sevgili annenizi işin içine çekmek ne utanç verici bir şey,” dedi Miss Derek öne doğru eğilerek.

“Bu bir oyun, az daha başarıyorlardı da. Şimdi Mahmud Ali’yi neden seçtikleri anlaşılıyor, fırsat doğduğunda rezalet çıkarsın diye. Bu onun uzmanlık alanıdır.” Ama gösterdiğinden daha fazla nefret ediyordu bu işten. Annesinin adının Esmis Esmoor’a, bir Hindu tanrıçasına dönüştürüldüğünü işitmek onu çileden çıkarıyordu.

“Esmis Esmur

Esmis Esmur

Esmis Esmur

Esmis Esmur...”

“Ronny...”

“Ne var, eski dost?”

“Bütün bunlar çok garip değil mi?”

“Senin için çok üzücü olmasından korkuyorum.”

“Yo, hiç de umursamıyorum.”

“E, bu çok iyi.”

Adela her zamankinden daha doğal ve sağlıklı bir şekilde konuşmuştu. Dostlarına doğru eğilerek, “Benim için endişelenmeyin, eskisinden daha iyiyim; kendimi hiç kötü hissetmiyorum; daha da iyi olacağım, teşekkürler, teşekkürler, iyilikseverliğinize teşekkürler,” dedi. Bağırarak teşekkür etmesi gerekmişti, zira “Esmis Esmur” ezgisi devam ediyordu.

Ansızın bağırış sona erdi. Sanki dua işitilmiş ve kutsal emanetler sergilenmişti. “Meslektaşım adına özür dilerim,” dedi Amrit-rao herkesi büyük bir şaşkınlığa sevk ederek. “Kendisi müvekkilimin çok yakın bir arkadaşdır, duygularına yenik düştü.”

“Mr. Mahmud Ali şahsen özür dilemelidir,” dedi Yargıç.

“Kesinlikle, efendim, bizzat özür dilemeli. Mrs. Moore’un burada tanıklık yapmak istediğini ve söyleyecek önemli şeyleri olduğunu biraz önce öğrendik. Ama gelip tanıklık yapamadan önce oğlu tarafından apar topar ülkeden çıkarıldı; bu da, özellikle tek Avrupalı tanığımızın, Mr. Fielding’in gözünün korkutulmaya çalışılmasından sonra Mr. Mahmud Ali’nin zıvanadan çıkmasına sebep oldu; Mrs. Moore’un polisin tanığı olduğu söylenmeseydi Mr. Mahmud Ali hiçbir şey söylemezdi.” Amrit-rao yerine oturdu.

“Bunun davayla bir ilgisi yok,” dedi Yargıç. “Tekrar ediyorum, Mrs. Moore tanık olarak burada değil. Ne siz Mr. Amrit-rao ne de siz Mr. McBryde hanımefendinin ne söyleyeceği hakkında tahminde bulunma hakkına sahipsiniz. Kendisi burada değil, netice olarak bir şey söyleyemez.”

“Pekâlâ, savımı geri alıyorum,” dedi polis müdürü bezgince. “Fırsat verilseydi on beş dakika önce de geri alırdım. Bu tanıklığın benim için hiçbir önemi yok.”

“Ben zaten o savı savunma için geri almıştım.” Hukukçulara has bir mizahla ilave etti: “Belki siz de dışarıdaki beyleri bu savı geri almaya ikna edersiniz.” Çünkü sokaktaki nakarat devam ediyordu.

“Korkarım, benim gücümün sınırları o kadar uzağa ulaşmaz,” dedi Das gülümseyerek.

Böylece sessizlik yeniden sağlandı ve Adela tanıklık etmek

üzere kürsüye geldiğinde yargılamanın başladığı andan beri en sakin atmosfer hüküm sürüyordu salonda. Tecrübe sahibi insanları hiç şaşırtmadı bu. Yerlilerin sağı solu belli olmazdı. Önemsiz bir konuda esip gürlerler de kriz çıktığında kıllarını kıpırdatmaya enerjileri kalmaz. Bütün aradıkları bir mağduriyettir ve bunu da yaşlı bir hanımın sözümona kaçırılmasında bulurlar. Aziz sürgüne gönderildiğinde kendilerini daha az mağdur hissedeceklerdir.

Ama kriz henüz patlamamıştı.

Adela her zaman gerçeği, sadece gerçeği söylemek istemişti ve bunu zor bir görev olarak gördüğünden provasını da yapmıştı; söylemek zordu, çünkü mağarada yaşadığı talihsizlik, az da olsa, hayatının bir başka parçasıyla, Ronny ile nişanlanmasıyla bağlantılıydı. Mağaraya girmeden önce aşk üzerine düşünüyordu, bütün masumiyetiyle Aziz'e evliliğin nasıl bir şey olduğunu sormuş ve sorusunun onun içindeki kötülüğü uyandırdığını düşünmüştü. Bunu anlatmak inanılmaz acı verecekti ona, karanlıkta kalmasını istediği tek noktaydı bu; başka kızları rahatsız edebilecek ayrıntıları vermeye hazırdı, ama özel hayatına ait bu hikâyeye imada bulunmaya cesaret edemiyordu; bir şeyler açığa çıkar diye alenen sorguya çekilmekten korkuyordu. Ama cevap vermek için ayağa kalktığında kendi sesini duydu ve bundan bile korkmaz oldu. Yeni ve bilmediği bir duygu onu muhteşem bir zırh gibi koruyordu. Ne olduğunu düşünmüyor, hatta hatırlamanın normal sırasına göre bile hatırlamıyordu, ama Marabar Mağaraları'na geri dönmüştü ve Mr. MacBryde'la oradan, bir tür karanlığın içinden konuşuyordu. O vahim gün en küçük ayrıntısına kadar geri dönmüştü, ama şimdi onu aynı anda hem yaşıyor hem yaşamıyordu ve bu ikili ilişki o güne anlatılmaz bir ihtişam katıyordu. Ne demeye gezintinin "sıkıcı" olduğunu düşünmüştü ki? İşte güneş yeniden doğuyordu, fil bekliyordu, solgun kaya yığınları etrafında uzanıyor ve ilk mağara ortaya çıkıyordu; içeri giriyordu, bir kibritin alevi cılalı duvarlarda yansıyor; o anda görememiş olsa bile güzel ve anlamlı bir görüntüydü bu. Sorular soruldu ve her birine doğru cevap bulundu; evet, "Hançer Havuzu"nu fark etmişti, ama adını bilmiyordu;

evet, Mrs. Moore ilk mağaradan sonra yorulmuş ve büyük bir kayanın gölgesinde, kurumuş çamura yakın oturmuştu. Uzaklardaki ses gerçekliğin yollarından geçerek yavaşça sokuldu ve *punkan*ın esintisi onu hafifçe havalandırdı...

tutuklu ve rehber yanınızda başka kimse olmadan mı sizi Kawa Dol'a götürdüler?"

"O tepelerin en biçimli olanı. Evet." Genç kız konuşurken Kawa Dol'u yaratıyordu; kayalığın kavsinin yukarısındaki oyukları görüyor ve yüzüne çarpan sıcak hava dalgalarını hissediyordu. Ve bir şey şu sözleri ilave etmesine yol açtı: "Bildigim kadarıyla başka kimse yoktu. Yalnız gibiydik."

"Pekâlâ, yamacın ortalarında yatay bir kuşak ya da daha doğru bir deyişle, kuru bir dere yatağının başlangıcına yakın, etrafında mağaraların serpili olduğu bir toprak kırığı var."

"Nereyi kastettiğinizi biliyorum."

"Bu mağaralardan birine tek başınıza girdiniz."

"Çok doğru."

"Ve tutuklu arkanızdan geldi."

"Şimdi yakaladık onu," dediği işitildi Binbaşı'nın.

Genç kız sessiz kaldı. Mahkeme, sorgulama mevkii, cevabını bekliyordu. Ancak Aziz cevap yerine girinceye kadar bu cevabı vermeyecekti.

"Tutuklu arkanızdan geldi, değil mi?" diye sordu Yargıç, her ikisinin de kullandığı tekdüze ses tonuyla; üzerinde tamamen mutabık kalınmış kelimeleri kullanıyorlardı, bu yüzden yargılamamanın bu bölümü hiçbir sürpriz içermiyordu.

"Bu soruya cevap vermeden önce bana bir dakika verir misiniz, Mr. McBryde?"

"Elbette."

Gözünün önünde birçok mağara vardı. Kendini bunlardan birinde görüyordu, aynı zamanda da dışarıdaydı ve Aziz'in girmesi için mağaranın girişini gözetliyordu. Ama yerini saptayamadı. Bu daha önce de duyduğu bir şüpheydi, ama bu defa dağlar kadar sağlam ve çekiciydi, "Ben pek..." –konuşmak gözünün önünde canlandırmaktan daha zordu– "pek emin değilim."

"Pardon?" dedi polis müdürü.

“Emin olamıyorum...”

“Cevabınızı duyamadım.” Korkmuş görünüyordu; ağzı çat diye kapandı. “O yatay kuşakta ya da adı her neyse, oradaydınız ve mağaralardan birine girdiniz. Sanığın arkanızdan geldiğini söylüyordum.”

Genç kız başını salladı.

“Ne demek istiyorsunuz, açıklar mısınız lütfen?”

“Hayır,” dedi genç kız monoton ve renksiz bir sesle. Salonun çeşitli yerlerinden hafifçe sesler işitilmeye başladı, ama ne olup bittiğini henüz Fielding’den başka kimse anlamış değildi. Fielding genç kızın bir sinir krizi geçirmek üzere olduğunu ve dostunun kurtulduğunu görmüştü.

“Bu da ne demek, ne diyorsunuz? Açık konuşun, lütfen.” Yargıç öne doğru eğildi.

“Korkarım, hata ettim.”

“Ne tür bir hata?”

“Dr. Aziz mağarada kesinlikle arkamdan gelmedi.”

Polis müdürü elindeki belgeleri sertçe masaya indirdi, sonra onları yeniden eline alıp sakince, “Şimdi, Miss Qusted, devam edelim. Olaydan iki saat sonra evimde imzaladığınız ifadeden okuyorum,” dedi.

“Bağışlayın, Mr. McBryde, devam edemezsiniz. Tanıkla ben konuşuyorum. Ve herkes sessiz olsun. Konuşmalar devam ederse, salonu boşalttırırım. Miss Qusted, bana hitaben konuşun, bu davanın yargıçı olan bana ve sözlerinizin ne kadar ciddi sonuçlar doğuracağını dikkate alın. Yemin etmiş olduğunuzu unutmayın, Miss Qusted.”

“Dr. Aziz kesinlikle...”

“Bu yargılamayı tıbbi nedenlerle durduruyorum,” diye bağırdı Binbaşı, Turton’ın bir sözü üzerine ve bütün İngilizler anında sandalyelerinden doğruldular; arkalarında ufak tefek yargıcın gözden kaybolduğu büyük, beyaz figürler. Hintliler de ayağa kalktılar, aynı anda yüzlerce şey oldu, bu yüzden felaketi daha sonra herkes başka başka şekilde anlattı.

“Suçlamayı geri mi çekiyorsunuz? Cevap verin bana,” diye çılgık attı adaletin temsilcisi.

Anlamadığı bir şey genç kızı ele geçirdi ve konuşmaya zorladı. Gözlerinin önündeki hayaller yok olmuş ve gerçek dünyanın yavanlığına geri dönmüş olsa bile öğrenmiş olduğu şeyi hatırlıyordu. Kefaret ve itiraf; bunlar bekleyebilirdi. Haşın, sıkıcı bir ses tonuyla “Her şeyi geri çekiyorum,” dedi.

“Yeter... oturun. Mr. McBryde, bu durum karşısında devam etmek istiyor musunuz?”

Polis müdürü sanki bozulmuş bir makineymiş gibi tanığına baktı ve “Delirdiniz mi?” dedi.

“Ona soru sormayın, efendim; buna artık hakkınız yok.”

“Düşünmem için bana zaman verin...”

“Sahib, davayı geri çekmelisiniz; bu bir skandala dönüşüyor,” diye gürledi ansızın Nevab Bahadur salonun gerilerinden.

“Geri çekmemeli,” diye haykırdı Mrs. Turton artan gürültüye karşı. “Diğer tanıkları çağırın; hiçbirimiz güvende değiliz...” Ronny onu engellemeye çalıştı, kadın ona öfkeyle bir tokat indirdi, sonra da bağıra çağıra Adela’ya hakaretler yağdırdı.

Polis müdürü dostlarının yardımına koşarken durmaya tenezzül etmeden Yargı’ya “Tamam, davayı geri çekiyorum,” dedi kayıtsızca.

Mr. Das gerginlikten yarı ölü vaziyette ayağa kalktı. Duruşmayı yönetmişti, evet, tek kelimeyle yönetmişti. Bir Hintlinin de mahkemeye başkanlık edebileceğini kanıtlamıştı. Kendisini işitebileceklerle, “Tutuklu, adına bir leke sürülmeksizin serbesttir; mahkeme masraflarına başka bir mahkeme bakacak,” dedi.

Sonra mahkemenin düzeni, bu kırılgan iskele çöktü; alaycı haykırışlar ve öfke doruğa çıktı, insanlar çığlık atıp küfrettiler, birbirlerini tekmelediler, içlerini çeke çeke ağladılar. Şurada uşakları tarafından korunan İngilizler, ötede Hamidullah’ın kollarında bayılan Aziz. Bir tarafta zafer, diğer tarafta yenilgi; antitez tamamdı. Sonra hayat her zamanki karmaşıklığına geri döndü; insanlar çeşitli amaçlarla birbiri ardı sıra itiş kakış salondan çıktılar ve çok geçmeden hayal sahnesinde güzel, çıplak tanrıdan başka kimse kalmadı. Alışılmadık bir şeyler olduğunun farkına bile varmadan *punkanın* ipine asılmaya, boş kür-

süye ve ters dönmüş özel sandalyelere bakmaya ve çökelmekte olan toz bulutlarını ritmik bir şekilde dalgalandırmaya devam etti.

XXV

Miss Quested kendi sınıfından insanları reddetmişti. Onlara sırtını döndü ve bir Hintli esnaf kalabalığı arasında mahkeme salonunun halkın çıkışına ayrılmış kapısına doğru sürüklendi. Çarşının, Londra'nın varoşlarının kokusundan daha tatlı, ama daha rahatsız edici, hafif, tarifsiz kokusu doldurmuştu ortalığı; yaşlı bir adamın kulağına tıkanmış bir parça kokulu, ham pamuk, kararmış dişleri arasındaki betel yaprağı kalıntısı, hoş kokulu pudralar, yağlar... geleneksel Kokulu Doğu, ama insan teriyle karışmış; sanki büyük bir kral bir rezalete bulaşmış da kendini kurtaramıyormuş gibi ya da güneşin ısısı yeryüzünün bütün ihtişamını kaynatıp, kızartıp bir tek kütleye dönüştürmüş gibi. Adela kimsenin dikkatini çekmedi. Omzu üzerinden el sıkıştılar, bedeninin içinden geçen seslerle birbirlerine seslendiler; çünkü Hintli, kendini yönetenleri göz ardı ettiğinde onların varlığından da bihaber olurdu. Adela kendi yarattığı dünyada yeri olmaksızın Mr. Fielding'e doğru itiliyordu.

“Ne arıyorsunuz burada?”

Onu düşman olarak bildiğinden, tek kelime etmeden gün ışığına çıktı.

Fielding arkasından seslendi, “Nereye gidiyorsunuz, Miss Quested?”

“Bilmiyorum.”

“Ortalıkta böyle dolaşamazsınız. Sizi getiren araba nerede?”

“Yürüyeceğim.”

“Delilik bu... bir ayaklanma çıkacağı düşünülüyor... polis grevde, ne olacağını kimse bilmiyor. Neden kendi insanlarınızla kalmadınız?”

“Gidip onları mı bulmalıyım?” dedi Adela hiç heyecan belirtisi göstermeden. İçinin boşaldığını hissediyordu, içinde bir değer, bir erdem yoktu.

“Gidemezsiniz, artık çok geç. Şimdi özel girişe nasıl ulaşabilirsiniz? Benimle gelin, şu tarafa... çabuk... sizi kendi arabama bindireceğim.”

“Cyril, Cyril, beni bırakma,” diye seslendi Aziz bitkin bir sesle.

“Hemen geleceğim... Şu taraftan, itiraz etmeyin.” Genç kızın kolunu kavradı. “Davranışımı bağışlayın, ama kimsenin durumunu bilmiyorum. Arabamı yarın istediğiniz zaman gönderin, olur mu?”

“Ama arabayla nereye gideceğim ki?”

“Nereye isterseniz. Sizin planlarınızı ben nereden bileyim?”

Fayton sakın bir yan yolda emniyettedir, ama atlar yoktu, çünkü duruşmanın böyle ansızın bitmesini beklemeyen seyis, atları alıp bir dostunu ziyarete gitmişti. Adela uysalca arabaya bindi. Adam onu yalnız bırakamıyordu, çünkü karışıklık her an artıyor ve şuradan buradan fanatikçe sesler yükseliyordu. Çarşıdan geçen ana yol tıkanmıştı; İngilizler Avrupa Mahallesi'ne yan yollardan gidiyorlardı; tırtıllar gibi yakalanmışlardı ve kolayca öldürülebilirlerdi.

“Ne yapmak niyetindeydiniz?” diye bağırdı birden. “Oyun mu oynuyordunuz, hayatı mı inceliyordunuz, ne yapıyordunuz... ne?”

“Efendim, bunlar sizin için,” diye araya girdi kolunda bir yasemin çelengiyle yoldan koşarak gelen bir öğrenci.

“Bu süprüntüleri istemiyorum, toz ol.”

“Efendim, ben bir atım, sizin atınız olacağız,” diye bağırdı bir başka öğrenci arabanın okunu havaya kaldırarak.

“Git seyisini getir, Rafi, sen iyi bir çocuksun.”

“Hayır, efendim, bu bizim için bir onurdur.”

Fielding öğrencilerinden bıkmıştı. Ona duydukları saygı arttıkça sözünü daha az dinliyorlardı. Boynuna bir yasemin ve gül kemendi attılar, arabanın çamurluğunu bir duvara sürtüp çizdiler ve gürültüsüyle kalabalık bir insan grubunun dikkatini çeken bir şiir okudular.

“Çabuk olun, efendim, sizi omuzlarımızın üstünde taşıyacağız.” Ve Fielding'i yarı sevecenlikle, yarı saygısızca arabaya tıktılar.

“Sizin için uygun olup olmadığını bilmiyorum, ama neticede emniyettesiniz,” dedi Fielding. Araba sarsılarak çarşıya daldı ve biraz heyecana yol açtı. Miss Quested’dan Çandrapur’da o kadar nefret ediliyordu ki, mahkemede sözünü geri almasına bile itibar eden olmadı ve yalanları yüzünden ilahların onu çarp- tığı söylentisi yayıldı. Ama kahraman okul müdürünün yanın- da oturduğunu gördüklerinde sevinç çığlıkları attılar (bazıları ona Mrs. Moore diye seslendi) ve Fielding’e yakışsın diye onu da çiçeklerle süslediler. Boyunlarında çiçek çelenkleri, yarı tan- rı yarı insan, çiftimiz Aziz’in muzaffer landosunun peşi sıra çe- kilip götürüldü. Onları selamlayan alkışlarda biraz da alaycılık vardı. İngilizler her zaman birbirlerine tutunurlar! Eleştiri buy- du. Çok da haksız sayılmazdı. Bu görüşü Fielding de paylaşı- yordu ve biliyordu ki şimdi bir yanlış anlaşılma olur da mütte- fikleri kıza saldırarak olursa canı pahasına onu savunmak zo- rundaydı. Kızın uğruna ölmek değil, Aziz’le birlikte sevinmek istiyordu.

Tören alayı nereye gidiyordu? Dostlara, düşmanlara, Aziz’in evine, Yönetici’nin evine, Binbaşı’ya toz yutturacakla- rı ve (tutuklularla karıştırılan) hastaların salıverileceği Min- to Hastanesi’ne, Simla, Delhi’ye.²⁷ Öğrenciler tören alayının Kolej’e gittiğini düşünüyorlardı. Bir dönemece geldiklerin- de faytonu sağa çevirdiler, yan yollardan bir yamacı inip bah- çe kapısından mango bahçesine girdiler ve böylece Fielding ve Miss Quested için her şey sulh ve sükûna kavuşmuş oldu. Ağaçlar parlak yapraklarla ve ince, yeşil meyvelerle doluydu; havuz uyukluyordu ve onun ardında da yazlık evin nefis, ma- vi kemerleri görünüyordu. “Efendim, diğerlerini getirmeye gideceğiz; bu bizim kollarımıza biraz ağır gelecek bir yük,” dendiği işitildi. Fielding genç kızı bürosuna götürdü ve McB- ryde’a telefon etmeye çalıştı. Ama ulaşamadı, teller kesilmiş- ti. Fielding’in bütün uşakları sıvışmışlardı. Bir kez daha genç kızı terk etmesi mümkün değildi. Ona birkaç oda verdi, buz, içki, bisküvi getirdi ve yatmasını tavsiye etti; kendisi de yat-

27 Kuzey Hindistan’da, Himaçal Pradeş’teki Simla sıcak mevsimde hükümetin sı- gınağıdır.

tı; yapacak başka bir şey yoktu. Tören alayının uzaklaşan seslerini dinlerken kendini huzursuz hissetti, canı sıkıldı; yaşadığı şaşkınlık mutluluğunu gölgeliyordu. Bu bir zaferdi, ama garip bir zafer.

Aynı anda Aziz, “Cyril, Cyril...” diye bağıyordu. Nevab Bahadur, Hamidullah, Mahmud Ali, kendi çocukları ve bir çiçek yığınıyla birlikte arabaya tıklıtmıştı; mutlu değildi. Bütün sevenleri etrafında olsun istiyordu. Zafer hiç zevk vermiyordu, çok acı çekmişti. Tutuklandığı anda işi bitmişti; yaralı bir hayvan gibi düşmüştü; umutsuzdu, korkaklık değil, ama bir İngiliz kadının sözlerinin kendi sözlerine ağır basacağını bilmesiydi bunun nedeni. “Kader!” dedi; Muharrem’den sonra yeniden tutuklandığında da, “kader!” demişti. O korkunç zamanda ona bir tek sevgi kalmıştı ve sevgi özgürlüğünün acı veren ilk anlarındaki tek duygusuydu yine. “Cyril neden bizi takip etmiyor? Geri dönelim.” Ama tören alayı geri dönemezdi. Bir kanalın içindeki yılan gibi çarşının dar yollarından aşağı Meydan havzasına doğru ilerliyordu; orada geri dönüp avını seçecekti.

“İleri, ileri,” diye haykırıyordu her sözü bir çığlığa dönüşen Mahmud Ali. “Kahrolsun Yönetici, kahrolsun Polis Şefi.”

“Mr. Mahmud Ali, bu akıllıca değil,” diye yalvardı Nevab Bahadur. İngilizlere saldırmakla bir şey kazanılamayacağını biliyordu; İngilizler kendi kazdıkları kuyuya düşmüşlerdi, orada bırakılmaları daha iyi olurdu, ayrıca Nevab’ın çok malı mülkü vardı, anarşiyi onaylayamazdı.

“Cyril, yine beni terk ettin,” diye haykırdı Aziz.

“Yine de derli toplu bir gösteri gerekli,” dedi Hamidullah, “yoksa hâlâ korktuğumuzu düşünürler.”

“Kahrolsun Hükümet Doktoru... Nureddin’i kurtaralım.”

“Nureddin mi?”

“Ona işkence ediyorlar.”

“Aman Tanrım...” çünkü orada hâlâ bir dost vardı.

“Hayır etmiyorlar. Hastaneye saldırmak için torunumu bahane etmenize izin veremem,” diye yaşlı adam itiraz etti.

“Ediyorlar. Callendar duruşmadan önce bununla övündü.

Tatty'lerin²⁸ arasından işittim, 'O zenciye işkence ettim,' di-yordu."

"Aman Tanrım, aman Tanrım... Ona zenci dedi, öyle mi?"

"Yaralarının üzerine antiseptik yerine biber koymuşlar."

"Mr. Mahmud Ali, bu mümkün değil; biraz hoyratlık çocuğu incitmez, onun disipline ihtiyacı var."

"Biber. Hükümet Doktoru böyle dedi. Bizi birer birer yok et-meyi umuyorlar; başaramayacaklar."

Bu yeni hakaret kalabalığın öfkesini kamçıladı. Kalabalığın o ana kadar bir amacı yoktu ve bir mağduriyete ihtiyacı var-dı. Meydan'a varıp da Minto'nun soluk renkli kemerlerini gör-düklerinde haykırışlarla oraya yöneldiler. Vakit öğleye yakındı. Toprak ve gökyüzü inanılmaz derecede çirkindi, kötülük ruhu yine ortalıkta kol geziyordu. Ona karşı Nevab Bahadur tek ba-şına mücadele ediyor, kendi kendine bunun doğru olamayaca-ğını söylüyordu. Torununu daha geçen hafta koğuştta görmüş-tü. Ama Nevab Bahadur da ileriye, yeni açılan uçuruma doğru sürüklendi. Öç almak için Binbaşı Callendar hırpalanacak son-ra da sıra Avrupa Mahallesi'ne gelecekti.

Ama felaket savuşturuldu; savuşturan da Dr. Panna Lal'dı.

Dr. Panna Lal İngilizlerin hoşuna gitmek umuduyla, ayrıca Aziz'den nefret ettiği için davada tanık olmayı teklif etmişti. Da-va düştüğünde çok zor bir durumda kaldı. Yaklaşmakta olan ça-tışmayı çoğu insandan önce gördü ve Mr. Das duruşmayı bitir-mededen önce sıvıştı, gelecekteki gazaptan kaçmak için Dapple'ı çarşının içinden dörtünela sürdü. Hastanede emniyette olacaktı, çünkü Binbaşı Callendar onu koruyacaktı. Ama Binbaşı gelme-miştii ve şimdi durum hiç olmadığı kadar kötüydü, çünkü kana susamış bir ayaktakımı kapıya dayanmıştı ve başkaldıran müs-tahdemler onun arka duvardan aşmasına yardım etmek yerine hastaların neşeli çığırışları arasında onu havaya atıp tutuyorlar-dı. Korkudan ölüırken, "İnsan sadece bir kere ölür," diye hay-kırdı ve saldırganları karşılamak için sallana sallana avluyu ge-çip bir elinde açık sarı bir şemsiye, diğer elini yukarı kaldırıp

---

28 Hindistan'da sıcak havalarda evi serinletmesi için kapıya ve pencerelere asılıp sürekli ıslak tutulan kokulu ottan hasır.

kalabalığı selamladı. Muzaffer landoya yaklaşırken “Affedin beni,” diye inledi. “Dr. Aziz söylediğim alçakça yalanlar için beni affedin.” Aziz ağzını açmadı, diğerleri boyunlarını kalınlaştırıp horgörülerinin belirtisi olarak çenelerini yukarı kaldırdı. “Korkmuştum, yanıldım,” diye devam etti Dr. Lal. “Sizin karakterinizle ilgili her hususta yanıldım. Ah, n’olur, hastalığınızda size süt veren bu yaşlı hekimi bağışlayın! Ah, herkese merhamet gösteren Nevab Bahadur, benim küçük, yoksul dispanserimi mi istiyorsunuz? İstedığınız her şeyi alın.” Heyecanlanmıştı, ama tetikteydi, vasat İngilizcesine gülümsediklerini gördü ve ansızın soytarıyı oynamaya başladı, şemsiyesini yere fırlatıp, üzerinde tepindi, kendi burnuna yumruk attı. Ne yaptığını biliyordu, ötekiler de. Böyle bir adamın alçalmasında acınası ya da ebedi bir yan yoktu. Cibilliyetsiz biri olan Dr. Panna Lal’in kendini rezil etmesi mümkün değildi, bu yüzden akıllıca davranıp diğer Hintlilere kendilerini krallar gibi hissettirmeye karar verdi, çünkü bu onların öfkelerini yatıştırabilirdi. Nureddin’i istediklerini anladığında bir keçi gibi sıçradı, emri yerine getirmek için önleri sıra tavuk gibi koşturdu. Hastane kurtulmuştu; Dr. Lal o sabahki performansının neden kendisine bir terfi getirmediğini ömrünün sonuna kadar anlayamadı. Terfi talebinde bulunduğu Binbaşı Callendar’a karşı kullandığı argüman “Bir şey vaktinde yapılmalı, efendim, vaktinde,” oluyordu.

Nureddin yüzü gözü sargılı ortaya çıkınca kalabalık sanki Bastille düşmüş gibi rahatladı ve bir uğultu koptu. Bu an, gösterilerin kırılma anıydı, Nevab Bahadur kontrolü ele geçirmeyi başardı. Genç adamı herkesin içinde kucakladı ve Adalet, Cesa-ret, Özgürlük ve Sağduyu üzerine ayrı ayrı başlıklar altında kalabalığı yatıştıran bir konuşma yaptı. Sözlerine devamla, İngilizlerin verdiği bütün unvanlardan vazgeçeceğini, bundan böyle sadece Mr. Zülfikâr olarak herkes gibi bir hayat süreceğini ve hemen köydeki evine çekileceğini açıkladı. Lando geri döndü, kalabalık arabaya eşlik etti ve kriz atlatıldı. Marabar Mağaraları neticede yerel yönetimi büyük bir sıkıntıya sokmuştu; çok sayıda hayatı değiştirmiş, birçok kariyeri yerle bir etmişti, ama ne bir kıtayı parçalayabilmiş, ne de bir bölgeyi sarsabilmişti.

“Bu gece eğleneceğiz,” dedi yaşlı adam. “Mr. Hamidullah siz ve dostlarımız Fielding’le Amritrao’yu getirmek ve bu ikincisinin özel bir yemek isteyip istemediğini öğrenmek görevini veriyorum. Diğerleri benimle kalsın. Akşam serinliği çökünceye kadar Dilkuşa’ya gitmek üzere yola çıkmayacağız elbette. Diğer beylerin duygularını bilmiyorum, ama kendi adıma, benim biraz başım ağrıyor, keşke dostumuz Panna Lal’dan bir aspirin istemeyi düşünebilseydim.”

Sıcak hakkı olanı talep ediyordu. Çıldırdatamadığından sersemletiyordu; çok geçmeden Çandrapur savaşıçılarının çoğu uykuya dalmıştı. Avrupa Mahallesi’ndekiler bir saldırı olacak korkusuyla biraz nöbet tuttular, ama kısa bir süre onlar da –her insanın hayatının üçte birinin geçtiği ve bazı kötümserler tarafından sonsuzluğun önsezisi olduğu düşünülen– rüyalar âlemine girdiler.

XXVI

Fielding’le Miss Quested yeniden buluşup sayısız, ilginç konuşmalarından birine başladıklarında vakit akşama yaklaşıyordu. Fielding, uyandığında, Miss Quested’i aramaya birilerinin gelmiş olduğunu görmeyi ummuştu, ama Kolej dünyanın gerisinden kopmuş durumdaydı hâlâ. Adela, bir tür görüşme yapıp yapmayacaklarını sordu, Fielding buna cevap veremeyince, “Benim bu sıra dışı davranışım için bir açıklamanız var mı?” dedi.

“Yok,” dedi Fielding soğuk bir şekilde. “Madem geri çekecektiniz, neden böyle bir suçlamada bulundunuz?”

“Evet, neden?”

“Sanırım size minnettar olmalıyım, ama...”

“Minnet beklemiyorum. Ancak söyleyeceklerimi dinlemek isteyeceğinizi düşündüm.”

“Şey,” diye mırıldandı kendini küçük bir çocuk gibi hissedenden Fielding, “aramızda bir tartışmanın hoş bir şey olacağını sanmıyorum. Samimi olmak gerekirse, ben bu pis işte karşı taraftayım.”

“Benim tarafımın ne dediğini bilmek sizi ilgilendirmiyor mu?”

“Çok fazla değil.”

“Size anlatacaklarım elbette bir sır değil. Bu yüzden sözlerimi sizin tarafa aktarabilirsiniz, çünkü bugünkü şerden büyük bir hayır çıktı: Artık hiçbir sırrım yok. Yankım kayboldu; kulağımdaki uğultuya yankı diyorum. Anlayacağınız, bu geziden sonra hep hastaydım, belki ondan önce de.”

Bu söz Fielding’in bayağı ilgisini çekti; bu onun da bazen kuşkulandığı bir şeydi. “Ne tür bir hastalık?” diye sordu.

Adela başının yan tarafına dokundu, sonra başını salladı.

“Tutuklanmanın yapıldığı gün benim de ilk aklıma gelen buydu: sanrı.”

“Gerçekten böyle olduğunu mu düşünüyorsunuz?” diye sordu genç kız büyük bir alçakgönüllülükle. “Sanrı görmemin sebebi ne olabilir?”

“Marabar’da üç şeyden biri olmuş olabilir,” dedi hiç istemesine rağmen bir tartışmanın içine sürüklenerek. “Dört şeyden biri. Ya Aziz suçludur ki sizin dostlarınız böyle düşünüyor ya siz bu suçlamayı kötülüğünüzden uydurdunuz ki benim dostlarım böyle düşünüyor ya da bir sanrı gördünüz. Ben en çok buna inanmaya eğilimliyim.” –ayağa kalkıp odada biraz dolaştı– “şimdi bana geziden önce de rahatsızlık hissettiğinizi söylüyorsunuz... bu önemli bir kanıt... dürbünün kayışını sizin kendinizin kopardığınızı düşünüyorum; o zaman boyunca mağarada yalnızdınız.”

“Belki...”

“Kendinizi ilk defa ne zaman iyi hissetmediğinizi hatırlıyor musunuz?”

“Size çay içmeye geldiğimde, burada, bu verandada.”

“Biraz şanssız bir partiydi. Aziz’le Godebole, her ikisi de daha sonra hasta oldular.”

“Hasta değildim... lafi edilemeyecek kadar belli belirsiz bir şeydi: benim kişisel meselelerimle karıştı. Söylenen şarkıdan çok hoşlanmıştım... ama tam o sırada, o anda saptayamadığım bir hüznün bastı beni... yo, hüznün kadar somut bir şey değil: bu-

nu en iyi hafif baskı altında yaşamak duygusu tarif eder. Hafif baskı. Meydan'da polo maçı seyretmeye Mr. Heaslop'la birlikte gittiğimizi hatırlıyorum. Daha bir sürü şey oldu; ne oldukları önemli değil, ama onlardan hiçbirisiyle eşit seviyede olamadım. Mağaraları gördüğümde kesinlikle bu ruh halindeydim ve siz de diyorsunuz ki (hiçbir şey beni şaşırtmaz ya da incitmez)... siz de diyorsunuz ki ben orada bir sanrı gördüm; bazı kadınların kendilerine evlilik teklifi yapılmadığı halde yapıldığını düşünmesi gibi, ama daha korkunç bir biçimi.”

“Sorunu samimiyetle ortaya koyuyorsunuz, her halükârda.”

“Dürüst olmak üzere yetiştirildim; sorun şu ki bu beni bir yere götürmüyor.”

Kızı daha çok sevmeye başlayan Fielding gülümsedi ve “Bizi cennete götürür,” dedi.

“Götürür mü?”

“Eğer cennet olsaydı.”

“Patavatsızlık etmeme izin verirseniz, sormak isterim, siz cennete inanmıyor musunuz, Mr. Fielding?” diye sordu genç kız Fielding’e mahcup bir şekilde bakarak.

“İnanmıyorum. Yine de dürüstlüğün bizi oraya götüreceğine inanıyorum.”

“Bu nasıl olabilir?”

“Sanrılara geri dönelim. Bu sabah ifade verdiğiniz sırada sizi dikkatle izledim, yanılmıyorsam, sanrı (sizin deyiminizle hafif baskı; gayet güzel bir tanım) ansızın yok oldu.”

Adela mahkemede ne hissettiğini hatırlamaya çalıştı, ama hatırlayamadı; ne zaman yorumlamak istese görüntü gözünün önünden kayboluyordu. “Olaylar bana mantık silsilesi içinde görünüyor,” dedi, ama hiçbir şey olmamıştı.

“Ben inanıyorum ki –dilinizin sürçmesi umuduyla sizi dikkatle dinliyordum elbette–inanıyorum ki şu zavallı McBryde içinizdeki şeytanı kovdu. Size dolambaçsız bir soru sorar sormaz, dolambaçsız bir cevap verdiniz ve kendinizi kaybettiniz.”

“Bu anlamda şeytan kovmak. Ben de, bir hayalet gördüğümü kastediyorsunuz sandım.”

“Oraya kadar gitmem.”

“Çok saydığım insanlar hayaletlere inanıyorlar,” dedi Adela birden. “Dostum Mrs. Moore inanır.”

“O, yaşlı bir kadın.”

“Sanırım ona karşı kabalaşmanız gerekmiyor, oğluna da.”

“Kabalaşmak değildi niyetim. Yaşımızı başımızı aldıkça doğaüstüne karşı koymamız zorlaşıyor demek istedim. Kendimde de bunu hissediyorum. Henüz onsuz yaşayıp gidiyorum, ama ne baştan çıkarıcı bir şey, kırk beş yaşında ölümlerin yeniden yaşayacağını iddia etmek; insanın kendi ölümlerinin; başkalarının ölümlerinin önemi yok.”

“Çünkü ölümler tekrar yaşamazlar.”

“Korkarım, yaşamazlar.”

“Ben de.”

Bir anlık sessizlik oldu, aklın zaferini izleyen sessizlik anı... Sonra Fielding kulüpte Heaslop’a karşı davranışı için yeterince zarif bir şekilde özür diledi.

Bir başka sessizlik anından sonra “Dr. Aziz benim hakkımda ne diyor?” diye sordu genç kız.

“O... o, içinde bulunduğu perişan durumda düşünecek halde değil, doğal olarak acı çekiyor,” dedi Fielding biraz beceriksizce; çünkü Aziz’in söylediği sözler sadece acı değil iğrençti. Sözlerinin ana fikri “Böyle bir acuzeyle adımın birlikte anılması beni küçültür,” idi. Güzel olmayan bir kadın tarafından suçlanmak onu kızdırmıştı; cinsellik konusunda tam bir züppeydi. Bu, Fielding’i şaşırtmış ve üzmüştü. Cinsellikten zevk almak, hilesiz hurdasız olduğunda ona itici gelmezdi, ama yolundan sapmış bir cinsellik –bir metresi güzelse otomobillerle, çirkinse sineklerle bir tutan türden– onun duygularına yabancıydı ve ne zaman ortaya çıksa Aziz’le aralarında aşılmaz bir engel olduğunu hissediyordu. Bu, yeni bir biçim altında, bütün uygarlığın yüreğini kemiren eski, çok eski hastalıktı: züppelik, mal mülk edinme arzusu, itibarlı kazanımlar; azizlerin Himalayalara çekilmelerinin nedeni şehvetten çok bundan kaçmak içindi. Konuyu değiştirmek için Fielding, “İzin verin analizimi bitireyim. Aziz’in kötü biri olmadığına hemfikiriz, siz de değilsiniz, ayrıca bunun bir sanrı olduğundan da tam olarak emin de-

ğiliz. Değınmemız gereken dördüncü bir ihtimal daha var: başka biri miydi?”

“Rehber.”

“Kesinlikle, rehber. Çoğu kez böyle düşündüm. Ne yazık ki Aziz onun suratına vurdu, o da korkup ortadan kayboldu. Bu çok can sıkıcı bir durum, polis de bize yardım etmeye hiç yanaşmadı; rehberin onlar için hiç önemi yoktu.”

“Belki de o rehberdi,” dedi Adela sakince; mesele ansızın onun için ilginç olmaktan çıkmıştı.

“Ya da civarda başıboş dolaşan Paştun çetelerden birisi olabilir mi?”

“Başka bir mağarada olan ve rehberin dikkat etmediğı bir sırada ardımdan gelen biri? Belki.”

O sırada Hamidullah geldi ve onları bir odaya kapanmış konuşuyor olarak görmekten hiç hoşlanmadı. Çandrapur’daki herkes gibi o da Miss Quested’in davranışlarına bir anlam veremiyordu. İkisinin son sözlerini işitmişti. “Merhaba, Fielding, dostum,” dedi. “Nihayet sizi yakalayabildim. Hemen Dilkuşa’ya gelebilir misiniz?”

“Hemen mi?”

“Ben zaten kalkıyordum, beni dert etmeyin,” dedi Adela.

“Telefon kesik; Miss Quested dostlarına ulaşamıyor,” diye açıkladı Fielding.

“Bir daha onarılamayacak kadar çok şey kırıldı döküldü,” dedi diğeri. “Yine de bu hanımı Avrupa Mahallesi’ne ulaştırmanın bir yolu olmalı. Uygarlığın imkânları çoktur.” Miss Quested’a bakmadan konuşuyordu ve genç kızın ona doğru yaptığı küçük bir el hareketini görmezden geldi.

Bu karşılaşmanın dostça olabileceğini düşünen Fielding, “Miss Quested bu sabahki davranışı hakkında açıklamalar yapıyordu,” dedi.

“Belki mucizeler çağı geri dönmüştür. İnsan her şeye hazırlıklı olmalıdır, diyor düşünürlerimiz.”

Adela, Hamidullah’a dönerek “Seyircilere bir mucize olarak görünmüş olmalı,” dedi sinirli sinirli. “Gerçek şu ki çok geç olmadan bir hata yaptığımı anladım ve bunu söyleyecek kadar

soğukkanlılığımı koruyabildim. Benim bütün sıradışı davranışımı böyle özetleyebiliriz.”

“Gerçekten böyle özetleyebiliriz,” diye karşılık verdi öfkeden titreyen, ama genç kızın başka bir tuzak kurmakta olduğunu düşündüğü için kendini tutan Hamidullah. “Tamamen özel bir konuşmada, kendi adıma, davranışınızı takdir ettiğimi ve sevgi dolu gençlerimizin sizi çiçeklerle süslemesinden keyif aldığımı söyleyebilirim. Ama Mr. Fielding gibi ben de şaşırdım; aslında şaşırmak kelimesi yetersiz. En yakın dostumu bir çirkefin içine sürüklediğinizi, sağlığını bozduğunuzu ve toplumumuz ve dinimiz hakkındaki cehaletiniz yüzünden anlayamadığınız bir şekilde geleceğini mahvettiğinizi görüyorum, sonra ansızın tahnık kürsüsüne çıkıyorsunuz ve ‘Yo, hayır, Mr. McBryde, neticede çok emin değilim, onu serbest bırakabilirsiniz,’ diyorsunuz. Kendi kendime ‘Ben delirdim mi?’ diye sorup duruyorum. Bu bir rüya mı, eğer öyleyse ne zaman başladı? Hiç şüphesiz bu henüz sona ermemiş bir rüya olmalı. Çünkü bizimle işinizin henüz bitmemiş olduğunu anlıyorum, şimdi sıra size mağaraları gezdiren zavallı, yaşlı rehberde.”

“Hiç de öyle değil, biz sadece ihtimalleri tartışıyorduk,” diye araya girdi Fielding.

“İlginç bir eğlence, ama biraz vakit alıcı. Bu saygın yarımada da yüz yetmiş milyon Hintli var²⁹ ve elbette onlardan biri ya da diğeri mağaraya girmiştir. Mutlaka bir Hintli suçludur, bundan kuşku duyamayız. Sevgili Fielding, bu ihtimaller çok vaktinizi alacağından,” –burada kolunu İngiliz’in omzuna atıp öne ve arkaya doğru yavaşça salladı– “Nevab Bahadur’un –daha doğrusu Mr. Zülfikâr’ın, çünkü kendisini artık bu isimle çağırmanızı istiyor– evine gelmeyi düşünseniz iyi edersiniz.”

“Memnuniyetle, bir dakika...”

“Ne yapacağıma şimdi karar verdim,” dedi Miss Quested. “Dak evine³⁰ gideceğim.”

“Turtonlara gitmiyor musunuz?” diye sordu şaşkınlıktan

---

29 Gerçekte 1921’de 319 milyon.

30 Hindistan’daki İngiliz yöneticiler tarafından Hindu ve Müslüman hacılar için inşa ettirilmiş konuk evi.

gözleri fal taşı gibi açılan Hamidullah. “Onların misafiri olduğunuzu sanıyordum.”

Çandrapur’un Dak evi ortalamanın altındaydı ve uşaksız olduğu kesindi. Fielding, Hamidullah’la birlikte sallanmaya devam ediyor olsa bile, ondan bağımsız düşünüyordu, bir süre sonra, “Benim daha iyi bir fikrim var, Miss Quested,” dedi, “Burada, Kolej’de kalmalısınız. En az iki gün burada olmayacağım, rahatınıza bakabilir ve canınızın istediği gibi planlarınızı yapabilirsiniz.”

“Ben bu fikre karşıyım,” dedi Hamidullah yüzünde bir dehşet ifadesiyle. “Bu çok kötü bir fikir. Bu gece bir gösteri daha yapılabilir, Kolej’e bir saldırı yapıldığını düşünün. Bu hanımefendinin güvenliğinden siz sorumlu tutulursunuz, sevgili dostum.”

“Dak evine de saldırabilirler pekâlâ.”

“Doğru, ama o zaman sorumluluk sizin olmaktan çıkar.”

“Elbette. Zaten yeterince sıkıntı verdim.”

“Duydunuz mu? Hanımefendi kendisi de kabul ediyor. Bizimkilerden gelecek bir saldırıdan korkmuyorum; onların hastanede ne kadar barışçı davrandığını görmeliydiniz; sizi itibarsızlaştırmak için polisin gizlice düzenleyeceği bir saldırıya karşı önlem almalıyız. McBryde’in elinde bu amaçla kullanabileceği yığınla hayta var ve bu onun için kaçırılmaz bir fırsat.”

“Boş verin. Miss Quested Dak evine gitmeyecek,” dedi Fielding. Ezilenlere karşı doğal bir yakınlık duyuyordu, biraz da bu yüzden Aziz’in yanına gitmemiş ve zor durumdaki genç kızı yalnız bırakmamaya karar vermişti. Ayrıca aralarında geçen konuşmaların sonucu olarak ona saygı duymaya başlamıştı. Genç kız öğretmen tavırlarını hâlâ sürdürüyor olsa da artık hayatı incelemiyordu, hayat onu inceliyordu; gerçek bir insan olmuştu.

“Öyleyse nereye gidecek? Bununla da işimiz iş!” Çünkü Hamidullah Miss Quested’den hiçbir zaman hoşlanmamıştı. Adela mahkemede heyecanlanmış, kendini kaybetmiş, dövünmüş ve Tanrı’nın adını haykırmış olsaydı Hamidullah’ın hayal gücünü ve bağışlayıcılığını harekete geçirebilirdi; onda ikisinden de bol bol vardı. Ama Doğu ruhunu rahatlatırken genç kızı onu ürpertmişti, sonuç olarak Hamidullah onun samimi olduğuna

pek inanamıyordu ve onun bakış açısından değildi de. Çünkü genç kızın davranışları soğuk bir adalet ve dürüstlük düşüncesine dayanıyordu; iddiasını geri alırken haksızlık yaptığı insanlara hiç sevgi duymamıştı. İyilik, iyilik ve yine iyilik eşlik etmedikçe ve Tanrı'ya birlikte olan Söz Tanrı olmadıkça³¹ bu öldürücü topraklarda hakikat hakikat değildir. Ve kızın –Batı'nın bakış açısından hayli övgüye değer– fedakârlığı haklı olarak reddedildi, çünkü isteyerek yapmış olsa bile bütün kalbiyle yapmış olduğu bir fedakârlık değildi. Hindistan'ın buna verdiği karşılık hepi topu öğrencilerin attığı birkaç çiçek oldu.

“Ama nerede yemek yiyecek, nerede uyuyacak? Ben size söyledim, burada ve burada haytalar başına bir darbe indirirlerse, indirmiş olurlar. Benden bu kadar. Pekâlâ, Miss Quested?”

“Çok iyisiniz. Herhalde kabul etmem gerekirdi, ama ben Mr. Hamidullah'la aynı fikirdeyim. Başınıza daha fazla dert olmamalıyım. Sanırım en iyisi gidip Turtonların orada yatmama izin verip vermeyeceklerini görmek, eğer beni geri çevirirlerse Dak'a giderim. Yönetici, biliyorum ki beni içeri alır, ama Mrs. Turton bu sabah beni bir daha asla görmeyeceğini söyledi.” Genç kız öfke duymadan ya da Hamidullah'ın düşündüğü gibi kibir duymadan konuşuyordu. Amacı, olabildiğince az sıkıntı vermektir.

“O mantıksız kadının hakaretlerine maruz kalmaktansa burada kalmak çok daha iyi.”

“Onu mantıksız mı buluyorsunuz? Eskiden ben de bu fikirdeydim, ama artık öyle düşünmüyorum.”

“Bakın, işte çözümümüz geliyor,” dedi hafif tehditkâr sevgi gösterisine son verip pencereye giden Hamidullah. “Yargıç buraya geliyor. Tanınmamak için üçüncü sınıf bir *band-ghari*'yle³² gelmiş, yanında uşaklarından kimse yok, ama işte geldi Yargıç.”

Adela'nın sertçe “Nihayet, gelebildi,” demesi üzerine Fieding genç kıza şöyle bir baktı.

31 Yuhanna 1: 1. “Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı.”

32 Hindistan'da kullanılan dört tekerlekli bir at arabası.

“Geliyor, geliyor, geliyor. Korkudan siniyorum, tir tir titriyorum.”

“Ona ne istediğini sorar mısınız, Mr. Fielding?”

“Sizi istiyor, elbette.”

“Benim burada olduğumu bile bilmiyordur.”

“İsterseniz, önce ben görüşeyim.”

Fielding odadan çıktığında Hamidullah iğneleyici bir sesle genç kıza, “Gerçekten, gerçekten Mr. Fielding’e daha fazla sıkıntı vermeniz gerekiyor muydu? O çok düşünceli bir insan.” Kız buna cevap vermedi ve ev sahipleri geri dönünceye kadar aralarında tam bir sessizlik oldu.

“Size verecek haberleri varmış,” dedi Fielding. “Onu verandada bulacaksınız. İçeri girmemeyi tercih ediyor.”

“Dışarı çıkıp yanına gitmemi mi istiyor?”

“Sizden bunu istesin ya da istemesin, sanırım yapacağınız bu,” dedi Hamidullah.

Genç kız kısa bir an sustu, sonra, “Çok doğru,” dedi ve ardından Okul Müdürüne gün boyu gösterdiği kibarlık için birkaç kelimeyle teşekkür etti.

“Tanrı’ya şükür, bitti,” dedi Fielding. Verandaya giderken genç kıza eşlik etmemişti, çünkü Ronny’yi bir daha görmeyi gereksiz buluyordu.

“İçeri girmemesi onur kırıcı.”

“Ona kulüpteki davranışından sonra bunu yapamazdı. Heaslop’ın kötü biri olmadığı ortaya çıktı. Ayrıca, Kader bugün ona çok kaba davrandı. Annesinin öldüğünü bildiren bir telgraf almış; zavallı yaşlı kadın.”

“Ah, gerçekten mi? Mrs. Moore. Çok üzüldüm,” dedi Hamidullah oldukça kayıtsız bir tavırla.

“Denizde ölmüş.”

“Sıcaktandır, sanırım.”

“Muhtemelen.”

“Mayıs, yaşlı bir kadının yolculuğa çıkmasına izin verilecek bir ay değil.”

“Kesinlikle. Heaslop asla gitmesine izin vermemeliydi; bunu biliyor. Çıkalım mı?”

“Mutlu çift avludan çıkıncaya kadar bekleyelim... tahammül edilemeyecek kadar ağırdan alıyorlar. Aklımda kaldığına göre siz takdiri ilahiye inanmıyordunuz, Fielding. Ben inanıyorum. Bu, suçsuzluğumuzu kanıtlamamızı engellemek amacıyla tanığımızı uzaklaştırdığı için Heaslop’a verilen ceza.”

“Bu konuda hayli ileri gittiniz. Mahmud Ali istediği kadar bağırıp çağırsın zavallı, yaşlı kadının tanıklığının hiçbir değeri yoktu. İsteseydi bile yaşlı kadın Kawa Dol’un içini göremezdi. Sadece Miss Quested kurtarabilirdi Aziz’i.”

“Aziz’in dediğine göre o Aziz’i ve Hindistan’ı sevmiş, Aziz de onu.”

“Sevginin tanıklık olarak bir değeri yoktur. Bir avukat bunu biliyor olmalıdır. Ama Çandrapur’da bir Esmis Esmur efsanesinin yayılmak üzere olduğunu görüyorum, dostum Hamidullah ve bunun yayılmasını engelleyecek değilim.”

Diğeri gülümseyip saatine baktı. İkisi de bu ölüme üzülmüş-tü, ama heyecanlarını başka yerlerde tüketmiş orta yaşlı insanlardı, az tanıdıkları biri için üzüntüyle feveran etmeleri beklenemezdi. Herkes sadece kendi yakınlarının ölümüyle ilgilenir. Bir an için ortak acı yüzünden yakınlaşmayı düşündüyse-ler bile, bu düşünce çabucak kayboldu. Zaten bir insanın yer-yüzünde karşılaştığı bütün kederler için, sadece insanların değil, hayvanların, bitkilerin ve belki de taşların katlandığı acılar için üzülmesi mümkün müdür? Ruh çabucak yorulur, anladığı çok az şeyi de anlamayacağı korkusuyla alışkanlığın ya da şansın emrettiği köşesine çekilir ve orada acı çeker. Fielding ölen kadına sadece iki, üç defa rastlamıştı, Hamidullah onu bir defa uzaktan görmüştü ve şimdi ikisi de Dilkuşa’da yapılacak toplantıyla, çok başarılı bir şekilde geç kalacakları “zafer” yemeğiyle daha çok ilgileniyorlardı. Mrs. Moore’dan ertesi güne kadar Aziz’e söz etmemeyi kararlaştırdılar, çünkü Aziz ona çok düşküncü; kötü haber eğlencesini berbat edebilirdi.

“Ah, işte bu çekilmez!” diye mırıldandı Hamidullah. Çünkü Miss Quested geri dönmüştü.

“Mr. Fielding, Ronny size bu yeni felaketten söz etmiş miydi?”

Fielding başını eğdi.

“Heyhat!”

Genç kız olduğu yere çöktü, sanki taş kesilmişti.

“Sanırım Heaslop sizi bekliyor.”

“Yalnız kalmaya çok ihtiyacım var. O benim en iyi dostumdu, Ronny’den çok benim arkadaşımdı. Ronny’yle birlikte olmaya dayanmam... Açıklamam mümkün değil... bütün bunlardan sonra burada kalmama izin verir miydiniz?”

Hamidullah anadilinde şiddetle küfretti.

“Memnuniyetle, ama Mr. Heaslop bunu ister mi?”

“Ona sormadım, ikimiz de çok üzgünüz... bu çok karmaşık bir şey, mutsuzluk insanın kafasında oluşturduğu şeye o kadar az benziyor ki. Düşünmek için ikimiz de yalnız kalmalıyız. Gidip Ronny’yi yeniden görün.”

“Sanırım bu defa o içeri gelmeli,” dedi Fielding, bu kadarını kendi saygınlığına borçlu olduğunu hissederek. “Ondan içeri girmesini isteyin.”

Adela yanında Ronny ile geri döndü. Ronny perişan bir durumda, ama burnu havalardaydı –doğrusu, tuhaf bir bileşim– hemen atılıp kesik kesik konuşmaya başladı. “Miss Quested’i götürmeye geldim, ama Turtonlardaki konukluğu bitti, şimdiye kadar da başka bir yer ayarlanmadı, benim evim bir bekâr evi...”

Fielding nezaketle sözünü kesti. “Başka bir şey söylemeyin, Miss Quested burada kalıyor. Ben sadece sizin rızanızdan emin olmak istemiştim. Miss Quested, kendi uşağınıza çağırırsanız iyi olur, tabii bulunabilirse; ama ben kendi uşağıma size hizmet etmesi için emir vereceğim, ayrıca burada olduğunuzu izcilere de haber vereceğim. Onlar kapandığından beri Koleji’i korudular, hâlâ da bu göreve devam ediyor olabilirler. Burada gerçekten herhangi bir yerdeki kadar güvende olacağınızı düşünüyorum. Perşembeye geri dönerim.”

Bu arada düşmana acı vermek için hiçbir fırsatı kaçırmak istemeyen Hamidullah Ronny’ye, “Annenizin öldüğünü duyduk, efendim. Telgrafın nereden çekildiğini sorabilir miyim?” dedi.

“Aden’den.”

“Mahkemede çoktan Aden’e varmış olduğunu söyleyerek övünüyordunuz.”

“Ama Bombay’dan ayrıldıktan hemen sonra öldü,” diye araya girdi Adela. “Bu sabah adını seslendiklerinde ölmüştü. Denize gömülmüş olmalı.”

Bu sözler, her şeye rağmen Hamidullah’ı durdurdu, herkes-ten çok Fielding’i şaşırtan kaba tavırlarından vazgeçirdi. Miss Quested’in Kolej’e yerleşmesinin ayrıntıları konuşulurken Hamidullah sessizliğini korudu, sadece Ronny’ye, “Şu açıkça anlaşılmalıdır ki, efendim, ne Mr. Fielding ne de herhangi birimiz bu hanımefendinin Kolej’deki emniyetinden sorumluyuz,” dedi ve Ronny bunu kabul etti. Hamidullah bundan sonra üç İngiliz’in yarı şövalyece davranışlarını sakince eğlenerek seyretti; Fielding’i inanılmaz derecede aptal ve zayıf buldu ve iki gençteki öz-saygı yoksunluğuna şaşıp kaldı. Saatler sonra Dilkü-ş’a doğru arabayla ilerlerken kendilerine eşlik eden Amrit-rao’ya, “Mr. Amritrao, Miss Quested’in ödemesi gereken tazminat miktarını değerlendirdiniz mi?” diye sordu.

“Yirmi bin rupi.”

Başka bir şey konuşulmadı, ama bu söz Fielding’i dehşete düşürdü. Bu acayip ve dürüst kızın parasını ve muhtemelen nişanlısını da kaybedeceği düşüncesine katlanamıyordu. Genç kız ansızın bilincinde daha çok yer etmeye başladı. Bu acımasız ve akıl almaz günün verdiği yorgunlukla insan ilişkileri konusunda her zaman sahip olduğu mantıklı bakış açısını kaybetti ve kendi içimizde değil birbirimizin zihinlerinde var olduğumuzu hissetti; mantığın desteklemediği ve daha önce aklına bir tek defa, felaketten sonra kulübün verandasında Marabar’ın yumruk ve parmaklarının bütün göğü kaplayacak kadar büyüdüğüne gördüğü gece gelen bir düşünce.

XXVII

“Aziz, yattın mı?”

“Hayır, haydi konuşalım, gelecekle ilgili hayaller kuralım.”

“Hayal kurma konusunda beş para etmem.”

“O zaman, iyi geceler, dostum.”

Zafer Şöleni sona ermişti ve davetliler Mr. Zülfikâr’ın kona-

ğının terasında yatmış uyuyor ya da cibinliklerinin içinden yıldızları seyrediyorlardı. Tam başlarının üzerinde Aslan takım-yıldızı vardı, Regulus'un³³ diski o kadar büyük ve parlaktı ki bir tüneli andırıyordu ve bu fantezi bir defa kabul edildi mi, bütün diğer yıldızlar da birer tünel gibi görünüyordu.

"Bugünün olaylarından memnun musun, Cyril?" diye solundaki ses devam etti.

"Ya sen?"

"Çok yemiş olmam dışında, evet. 'Mide nasıl, baş nasıl?' bana kalırsa, Panna Lal ile Callendar sepetlenirler."

"Çandrapur'da toplu bir nakil olacak."

"Sen terfi edeceksin."

"Hakkımdaki duyuları ne olursa olsun rütbemi düşüremezler."

"Her halükârda birlikte tatile çıkarız, Keşmir'i ziyaret ederiz, belki İran'a gideriz, çünkü çok param olacak. Onuruma sürülen leke karşılığında ödenecek olan para," diye açıkladı müstehzi bir sükûnetle. "Benimle birlikteyken tek kuruş harcamayacaksın. Bunu her zaman istemişimdir ve yaşadığım talihsizlikler sayesinde buna kavuştum."

"Büyük bir zafer kazandın..." diye başladı Fielding.

"Biliyorum, dostum, biliyorum; sesinin böyle ciddi ve kaygılı çıkmasına gerek yok. Bundan sonra ne diyeceğini biliyorum: Miss Quested'a bu parayı ödetmeyelim ki böylece İngilizler 'İşte bir beyefendi gibi davranan bir Yerli, bu kadar esmer tenli olmasaydı onu kulübümüze bile kabul edebilirdik,' desinler. Yurttaşlarınızın beni onaylaması artık umurumda değil, İngiliz karşıtı oldum, aslında daha önce olmalıydım; bu beni bir sürü talihsizlikten kurtarırdı."

"Özellikle beni tanımaktan."

"Diyorum ki, gidip Muhammed Latif'in yüzüne su boca edelim mi? Bu şekilde uyandırılınca öyle komik oluyor ki."

Bu bir soru değil kesin karardı. Fielding bunu böyle kabul

---

33 Aslan takım-yıldızının en parlak yıldızı olup Leo, Leonis ya da Aslan'ın Kalbi olarak bilinir. Dünya'ya uzaklığı 77,5 ışık yolu olan yıldız aslında bir ikiz yıldızdır.

etti ve evin çatısını süpürüp geçen hafif bir esintinin hoş bir şekilde doldurduğu kısa bir sessizlik oldu. Şölen, gürültülü, patırtılı olsa da hoştu ve şimdi de bu karışık topluluk dinlenmenin keyfini –ister çalışsın ister aylaklık etsin Batı’nın bilmediği bir şey– çıkarıyordu. Uygarlık burada, imparatorluğun kalıntılarını ziyaret ederek bir hayalet gibi dolaşır ve büyük sanat eserlerinde ya da mucizelerde değil asil yerlilerin oturduklarında ya da yere uzandıklarında yaptığı hareketlerde görülür. Yerli giysileri içindeki Fielding, hareketlerinin iğreti olduğunu bütün sakarlığıyla öğrenirken Nevab Bahadur elini bir tabağa doğru uzattığında ya da Nureddin bir şarkıyı alkışladığında; daha fazla geliştirilmesi gerekmeyen güzel bir şey başarmış oluyordu. El kol hareketlerinin verdiği bu huzur, Anlayışı aşan bir Huzurdur,³⁴ ne de olsa, Yoga’nın toplumsal eşdeğeridir. Eylemin uğultusu dindiğinde huzur görünür hale gelir ve Batı’nın rahatsızlık verebileceği, ama asla ele geçiremeyeceği bir uygarlığı ortaya çıkartır. Orada el daima uzanır, yerden kalkan diz mezarın hüznüne değil, ama sonsuzluğuna sahiptir. Aziz bu akşam çok uygardı, kusursuzdu, vakurdu, alabildiğine inatçıydı; diğeri çekine çekine, “Evet, Miss Ques- ted’in yakasını bırakmalısın. Senin masraflarını ödemesi adil olur, ama ona yenilgiye uğratılmış düşman gibi davranmamalısın,” diyebilirdi.

“Zengin midir? Seni bunu keşfetmekle görevlendiriyorum.”

“Yemekte, hepiniz heyecanlandığınızda, sözünü ettiğiniz miktarlar onu mahveder, bu rakamlar akıl alır gibi değil. Bak-sana buraya...”

“Hava her ne kadar biraz kararmış olsa da bakıyorum. Cyril Fielding’in gerçekten çok iyi bir insan olduğunu görüyorum, en iyi dostum, ama bazı bakımlardan bir budala. Miss Ques- ted’in yakasını kolayca bırakırsam kendi adıma ve genel olarak Hintliler için daha iyi bir şöhrete kavuşacağımı düşünüyorsun. Hayır, hayır. Bu, zayıflığıma verilecek ve bir terfi çabası olarak yorumlanacaktır. Aslını sorarsan, İngiliz Hindista-

---

34 Pavlus’tan Filipililere Mektup, 4:7. “O zaman Tanrı’nın her kavrayışı aşan esenliği, Mesih İsa aracılığıyla yüreklerinizi ve düşüncelerinizi koruyacaktır.”

nı'yla bütün ilişkimi kopartmaya karar verdim. İngilizlerin artık beni aşağılayamayacakları Haydarabad ve Bopal gibi Müslüman bir eyalette iş arayacağım. Bana başka türlü bir tavsiyede bulunmayın.”

“Miss Quested’la yaptığım uzun bir konuşmanın sonunda...”

“Senin uzun konuşmalarını dinlemek istemiyorum.”

“Sakin ol. Miss Quested’la yaptığım uzun konuşma sırasında onun psikolojisini anlamaya başladım. Biraz kendini beğenmiş olduğundan, kolay biri değil. Ama son derece samimi ve çok cesur. Yanıldığını anladığında silkinip kendine geldi ve bunu söyledi. Bunun ne demek olduğunu anlamamı istiyorum. Etrafındaki bütün dostları ve İngiliz yönetimi onu ileriye iteklerken o duruyor ve her şeyi unufak ediyor. Ben onun yerinde olsam çekinirdim. Lakin o bunu yaptı; kalabalık coşmadan önce öğrencilerim bizi bir yan sokağa sürüklemeseydi ulusal bir kahraman olurdu. Ona saygılı davran. Her iki dünyanın da ondan nefret etmesi adil olmaz. Bunların hepsinin –damdaki beyazlara bürünmüş insanları işaret etti– ne isteyeceğini biliyorum, ama onları dinlememelisin. Merhametli ol. Senin şu altı Moğol imparatorundan biri gibi davran ya da topunun davranacağı gibi.”

“Kendilerinden özür dileninceye kadar Moğol imparatorları bile merhamet göstermemişlerdir.”

Oturduğu yerde doğrulan Fielding, “Mesele buysa, o da özür dileyecektir,” dedi sesini yükselterek. “Bak, sana bir teklifte bulunacağım. Duymak istediğin sözleri bana söyle, yarın bu saatte imzalanmış olarak onları sana getireyim. Yasa gereği yapmak zorunda olduğu aleni özür yerine değil bu. Ona ilaveten.”

“Sevgili Dr. Aziz, keşke mağaraya girmiş olsaydınız; ben acuzenin tekiyim, bu benim son şansımdı.’ Bunu imzalar mı?”

“Hadi, iyi geceler, iyi geceler; bu laftan sonra yatma vakti gelmiş demektir.”

“İyi geceler, galiba geldi.”

“Keşke böyle bir şey dememiş olsaydın,” diye devam etti Fielding kısa bir sessizlikten sonra. “Bu sende görmeye tahammül edemediğim bir şey.”

“Ben sendeki her şeye tahammül ediyorum, peki, ne yapmalı?”

“Böyle söyleyerek beni incitiyorsun; iyi geceler.”

Bir süre ikisi de konuşmadı, sonra uykulu ama duygulu bir ses, “Cyril, senin sevecen gönlünü hoşnut edecek bir fikrim var: Mrs. Moore’un fikrini alacağım,” dedi.

Gözlerini açıp binlerce yıldızı seyreden Fielding konuşamadı, yıldızlar onu susturmuştu.

“Onun sözüyle her şey çözülecek; ona tamamıyla güveniyorum. Eğer bu genç kızı affetmemi tavsiye ederse, affedeceğim. O benim onurumu yaralayacak hiçbir şey tavsiye etmez, senin gibi.”

“Bunu yarın sabah tartışalım.”

“Tuhaf değil mi? Onun Hindistan’dan gittiğini hep unutuyorum. Mahkemede adını bağırdıkları sırada onun orada olduğunu hayal ettim. Gözlerimi kapatmışım, acımı hafifletmek için kasten zihnimi allak bullak ediyordum. Tam şu anda yeniden unuttum. Ona yazmak zorunda kalacağım. O şimdi Ralph’la Stella’ya giden yolda hayli mesafe almış olmalı.”

“Kime?”

“Diğer çocuklarına.”

“Diğer çocuklarını duymadım.”

“Tıpkı benim gibi iki oğluyla bir kızı var Mrs. Moore’un. Bana camide anlattı.”

“Onu çok az tanıyordum.”

“Ben onu topu topu üç defa gördüm, ama onun bir Doğulu olduğunu biliyorum.”

“Çok tuhafsın... Miss Quested’a karşı hiçbir cömertlik göstermezken Mrs. Moore’a karşı tam bir centilmen gibi davranıyorsun. Miss Quested her şeye rağmen bu sabah doğru dürüst davrandı, oysa yaşlı hanımefendi senin için hiçbir zaman bir şey yapmadı; orada olsaydı, senin lehine konuşacağı tahminden öte bir şey değil, sadece hizmetkârların dedikodusuna dayanıyor. Heyecanların amaçlarıyla hiç orantılı görünmüyor, Aziz.”

“Heyecan bir çuval patates midir ki kantara vurasın? Ben bir

makine miyim? Bundan sonra da bana heyecanlarımı kullana kullana tüketeceğim söylenecek.”

“Sanırım bu sana söylenmeliydi. Akla uygun görünüyor bu. Manevi âlemde bile iki karpuzu bir koltuğa sığdıramazsın.”

“Eğer haklıysan, dostluğun bir anlamı yok demektir; o zaman her şey bir alışverişten ibaret oluyor ki bu çok iğrenç bir şey; şu korkuluk duvarından aşağı atlayıp kendimizi öldürelim. Yolunda gitmeyen bir şey mi var, seni bu akşam bu kadar maddiyatçı yapan?”

“Senin insafsızlığın benim maddiyatçılığımдан beter.”

“Anlıyorum. Şikâyet edecek başka bir şey kaldı mı?” Aziz iyi huylu ve sevecendi, ama biraz çetindi. Hapiste geçirdiği günler karakterinde, kesinlikle geçmişteki gibi dalgalanmalar göstermeyecek yeni yönlerin ortaya çıkmasına yol açmıştı. “Çünkü sonsuza kadar dost olacaksak seni rahatsız eden her şeyi önümme sermen çok daha iyi olur. Mrs. Moore’u sevmiyorsun, benim sevmemden de rahatsız oluyorsun, ancak zamanla onu seveceksin.”

Ölmüş birinden sanki yaşıyormuş gibi söz edildiğinde sohbet sıkıcı bir hal alır. Gerilime daha fazla dayanamayan Fielding, “Üzgünüm, ama sana Mrs. Moore’un öldüğünü söylemeliyim,” deyiverdi.

Bütün konuşmalarını dinlemekte olan, ama şölen gecesinin keyfini kaçırmak istemeyen Hamidullah bitişik yataktan, “Aziz, seni işletiyor, bu kötü adama inanma,” diye haykırdı.

“İnanmıyorum,” dedi Aziz, eşek şakasının böylesine karşı şerbetliydi.

Fielding başka bir şey söylemedi. Gerçek gerçektir, sabahleyin Mrs. Moore’un öldüğünü herkes öğrenmiş olacaktı. Ama öldüğü başkalarınca bilinmediği sürece insanların gerçekten ölmemiş olduğu fikri ona çok çarpıcı geldi. Onlarla ilgili bir yanlış söz konusu olduğu sürece bir anlamda ölümsüz oluyorlardı. Kendi yaşadığı bir olay bu düşüncesini destekliyordu. Uzun yıllar önce yakın bir dostunu, Hristiyan cennetine inanan ve bu fani hayatın değişiklik ve tesadüflerinin ardından tekrar buluşacakları konusunda ona güvence veren bir kadını

yitirmişti. Fielding samimi ve sıkı bir ateistti, ama dostlarının bütün fikirlerine saygı duyardı; böyle yapmak dostlukta esastır. Bir süre, ölen kişi kendisini bekliyor gibi geldi ona; bu yanılsama yok olduğundaysa ardında neredeyse suç gibi bir boşluk bıraktı: “Bu gerçekten son,” diye düşündü, “ona son darbeyi vurdum.” Bu akşam Nevab Bahadur’un evinin damında Mrs. Moore’u öldürmeye kalkışmıştı, ama o elinden kaçmayı başarmıştı ve kimsenin huzuru kaçmamıştı. Çok geçmeden ay doğdu –gündoğumunu önceleyen ince bir hilal– kısa bir süre sonra da insanlar ve öküzler o bitip tükenmez çalışmalarına başladı ve Fielding’in kısa kesmeye çalıştığı gönül okşayıcı ara faslı doğal sonucuna ulaştı.

XXVIII

Mrs. Moore ölmüştü; ölmüş ve gemi güneye doğru yol almayaya devam ederken denizin derinliklerine gömülmüştü, çünkü Bombay’dan kalkan gemiler Arabistan’ı dönmeden önce burnunu Avrupa’ya çeviremez; güneş onu son defa aydınlattığında ve bedeni bir başka Hindistan’a –Hint Okyanusu’na– indirildiğinde tropik bölgeye sahilde olduğundan daha yakındı Mrs. Moore. Ardında acı dolu bir rahatsızlık bıraktı, zira ölüm geminin adını kötüye çıkarır. Kimdi bu Mrs. Moore? Aden’e ulaşıldığında Leydi Mellanby telgraf çekti, mektup yazdı ve iyi yürekliğin gerektirdiği her şeyi yaptı, ama bir vali yardımcısının karısı böyle bir şeyle uğraşamazdı, “Hasta düştüğünde zavalılcığı sadece birkaç saattir tanıyordum,” diyordu tekrar tekrar, “gerçekten çok üzücü bir olay, yurda dönüşün insana verdiği keyfi kaçırıyor.” Bir hayalet, gemiyi Kızıl Deniz’e kadar takip etti, ama Akdeniz’e girmeyi başaramadı. Süveyş Kanalı’nda bir yerlerde, her zaman toplumsal bir değişim meydana gelir: Doğu haklarını kaybeder ve Batı etkisini hissettirmeye başlar, bu geçiş sırasında Mrs. Moore’un hayaletini başlarından attılar. Port Said’de kuzeyin sert rüzgârlı, kapalı havası karşıladı onları. Hava o kadar soğuktu ve o kadar zinde tutuyordu ki insanı, yolları ayırdıkları ülkede de havanın serinlemiş olduğu hissine

kapıldılar, oysa doğa yasalarına uygun olarak hava sıcaklığı giderek artıyordu.

Ölüm Çandrapur'da daha ince ve daha kalıcı biçimlere büründü. Bir İngiliz'in annesini bir Hintli'nin hayatını kurtarmaya kalkıştığı için öldürdüğü dedikodusu çıktı; bunda yetkilileri rahatsız edecek kadar hakikat payı vardı. Bazen öldürülen bir inek oluyordu ya da Ganj'da çıkan domuz dişli bir timsah. Bu tür saçmalıklarla savaşmak düpedüz yalanla savaşmaktan daha zordur. Bunlar çöp yığınlarının altında saklanır, kimsenin bakmadığı bir anda harekete geçer. Bir dönemde Esmis Esmur'un iki ayrı mezarda kalıntılarının olduğu söylentisi çıktı: biri tabakhanenin yanında, diğeri yük istasyonunun yakınlarında. Mr. McBryde her ikisini de ziyaret etti ve bir tapınma başlangıcının işaretlerini gördü: seramik çanaklar vs. Tecrübeli bir memur olduğundan ateşe körükle gitmedi ve iki hafta kadar sonra kurdeşen yatıştı. McBryde, "Bütün bunların arkasında propaganda var," derken yüz yıl önce ülkede kendilerine yer edinirlerken Avrupalılar'ın ülkenin hayal gücüne hitap ettiklerini; bazen ölümlerinden sonra yerel ilahlara, belki tam bir Tanrı değil ama onun bir parçasına dönüştüklerini, tıpkı tanrıların büyük tanrılara, onların da kalender Brahma'ya katkıda bulunduğu gibi zaten var olana yeni bir nitelik ya da jest ilave ettiklerini unutuyordu.

Ronny Hindistan'dan ayrılma kararını annesinin kendisinin aldığını kendi kendine tekrarlayıp duruyordu, ama vicdanı rahat değildi. Ona çok kötü davranmıştı; ya pişmanlık duyması (ki bu zihinsel bir altüst oluş anlamına geliyordu) ya da ona karşı acımasız davranması gerekecekti. O, ikinci yolu tuttu. Aziz'i koruyacağım derken annesi ne kadar sinir bozucuydu! Adela'nın üzerinde ne kötü tesiri olmuştu! Şimdi de onu yerlilerle koyun koyuna yatıran gülünç mezarıyla sorun yaratıyordu. Başka türlü davranmak elinden gelmezdi elbette, ama hayattayken de insanı çileden çıkaran benzer gezilere çıkmaya kalkışmıştı; Ronny bunu onun hesabına yazdı. Genç adamın dünya kadar derdi –sıcaklık, yöredeki gerginlikler, vali yardımcısının yaklaşan ziyareti, Adela'nın sorunları– vardı ve bütün

bunları garip bir çelenk halinde bir araya getiren şey de Mrs. Moore'un Hintlileşme çabalarıydı. Öldüğünde bir anneye ne olur? Muhtemelen cennete gider, her halükârda ortadan kaybolur. Ronny'nin dini, tropik iklimlerde bile bozulmayan steril devlet okulu diniydi. Nereye girerse girsin –camiye, mağaraya ya da tapınağa– kolejın beşinci sınıfındaki ruhani görüntüsünü koruyordu ve oraları anlamaya çalışan her girişimi “zayıflık” olarak niteliyordu. Kendini topladı ve bu düşünceleri kafasından kovaladı. Uygun bir zamanda, annesinin devam ettiği Northamptonshire'daki kiliseye üvey erkek ve kız kardeşleriyle birlikte annesinin doğum ve ölüm tarihlerini içeren ve denize gömülmüş olduğunu anlatan bir plaket asacaklardı. Bu kadarı yeterliydi.

Ve Adela'nın da gitmesi gerekecekti; Ronny şimdiye kadar bu teklifi onun kendisinin yapmış olmasını isterdi. Artık onunla evlenemezdi; bu kariyerinin sonu olurdu. Zavallı Adela, durumu içler acısıydı... Fielding'in nezaketi sayesinde Kolej'de kalıyordu; bu uygun olmadığı gibi aşağılayıcıydı da, ama Avrupa Mahallesi'nde kimse onu evine kabul etmezdi. Onunla bütün özel konuşmalarını hakkındaki tazminat kararı verilinceye kadar ertelemişti. Aziz yardımcı yargıcın mahkemesinde tazminat davası açmıştı. Kararın verilmesinden sonra Ronny genç kızdan nişanı bozmasını talep edecekti. Adela sevgisini öldürmüştü, zaten çok güçlü bir sevgi duyuyor değildi; Nevab Bahadır'un arabasındaki kaza olmasaydı asla nişanlanmazlardı da. Adela, hayatının artık geride bıraktığı toy öğrencilik dönemine –Grasmere, ciddi konuşmalar, yürüyüşler, bu tür şeyler– aitti.

XXIX

Eyalet vali yardımcısının ziyareti Marabar meselesinin hallinde bir sonraki aşama oldu. Sör Gilbert, entelektüel olmasa da, açık fikirli bir adamdı. Sekretarya'da geçen uzun meslek hayatında Hint halklarıyla doğrudan ilişki kurmayan vali yardımcısı onlardan kibarca söz edebiliyor ve ırksal önyargılardan üzüntü duyuyordu. Yargılamanın böyle sonuçlanmasını tak-

dir etti ve Fielding'i "hoşgörölü, makul davrandığı ve tutulabilecek en hayırlı yolu başından beri tuttuğu" için kutladı. "Aramızda kalmak üzere şunu da söyleyeyim ki..." diye devam etti. Fielding mahrem konuşmaları uygun bulmuyordu, ama Sör Gilbert söylemekte ısrarcıydı; olay, "saatin ibresinin geriye değil ileriye doğru hareket ettiğini anlamayan tepedeki bazı dostlarımız tarafından yanlış yönetilmişti, vs., vs." Bir şeyin garantisini verdi; okul müdürü kulüpten çok samimi bir davet alacaktı, Fielding'ten daveti kabul etmesini rica etti, hayır emretti. İnmeye tenezzül ettiği Himalayalara kendinden gayet memnun bir şekilde geri döndü; Miss Quested'ın ödemesi gereken paranın miktarı, mağaralarda gerçekte ne olup bittiği; bunlar onu ilgilendirmeyen yöresel ayrıntılardı.

Fielding kendini giderek daha fazla Miss Quested meselesinin içine çekilmiş buldu. Kolej hâlâ kapalıydı ve o Hamidullahlarda yatıp kalkıyordu, bu yüzden Adela'nın istiyorsa okulda kalmaması için hiçbir sebep yoktu. Onun yerinde olsaydı, Ronny'nin gönülsüz ve endişeli nezaketine boyun eğmektense çoktan çeker giderdi, ama o Hindistan'da kalış süresinin dolmasını bekliyordu. Oturacak bir ev, serinliğin çoktugü anlarda çıkıp dolaşacak bir bahçe; bütün istediği buydu ve Fielding bunları ona sağlayabiliyordu. Başına gelen felaket ona kendi sınırlarını göstermişti; Fielding şimdi onun ne kadar hakikati ve iyi biri olduğunu anlıyordu. Her iki tarafın da ona kötü davranmasından asla yakınmıyor, bunu aptallığının cezası olarak görüyordu. Fielding onun Aziz'den şahsen özür dilemesinin yerinde olacağını ima etmesi üzerine, üzüntüyle, "Elbette. Bunu ben kendim düşünmeliydim, içgüdülerim bana hiç yardımcı olmuyor. Duruşmadan sonra neden ona koşmadım ki? Elbette ona bir özür mektubu yazarım, ama yazmama yardımcı olur musunuz, lütfen?" Samimi ve dokunaklı cümlelerle dolu bir mektup hazırladılar birlikte, ama mektup büsbütün dokunaklı değildi. "Başka bir mektup yazayım mı?" diye sordu Adela. "Sebep olduğum zararı telafi edebileceksem hiçbir şeyin önemi yok. Şunu doğru yapıyorum, bunu doğru yapıyorum, ama ikisi bir araya konunca yanlış oluyor. Bu da benim

karakterimin kusuru. Bugüne kadar bunu kavramamıştım. Adil olur ve sorular sorarsam, her güçlüğün üzerinden aşarım sanıyordum.” Fielding, “Mektubumuz, ikimizin de yüzleşmesinin iyi olacağı basit bir nedenle başarısız oldu,” diye karşılık verdi. “Aziz ya da genel olarak Hindistan için gerçek bir sevgi duymuyorsunuz.” Adela bunu kabul etti. “Sizi ilk gördüğümde Hindistan’ı görmek istiyordunuz, Hintlileri değil. Bu bizi bir yere götürmez diye aklımdan geçti. Hintliler sevilip sevilmediklerini anlarlar; bu noktada aldatılamazlar. Adalet onları asla tatmin etmez, İngiliz İmparatorluğu’nun sağlam bir temel kuramamasının sebebi de bu.” Sonra Adela, “Ama ben birini sevebilir miyim?” dedi. Muhtemelen Heaslop’tan hoşlanmıştı; Adela’nın hayatının bu yönü onu ilgilendirmediklerinden Fielding konuyu değiştirdi.

Hintli dostları, diğer taraftan, biraz fazla kurumlanıyorlardı. İngilizlerin tepeden bakmasına yol açacak olan zafer onları saldırganlaştırmıştı. Saldırıyı büyötmek istiyorlar ve bunun için çoğu var olmayan yeni acılar ve haksızlıklar keşfetmeye çalışıyorlardı. Mücadeleye genellikle eşlik eden hayal kırıklığından mustariptiler. Kavganın amaçlarıyla zaferin meyveleri hiçbir zaman aynı değildir; ikincinin kendi değerleri vardır ve sadece azizler onları reddeder, ama ele geçirilir geçirilmez sahip göründükleri ölümsüzlük yok olur. Sör Gilbert’in yaltaklık derecesinde kibarlığına rağmen, temsil ettiğı yapı hiçbir şekilde boyun eğmemişti. İngiliz bürokrasisinin egemenliğı, her yere nüfuz eden ve rahatsızlık yaratan güneş gibi, yerli yerinde duruyordu ve bundan sonra ne yapılacağını, Mahmud Ali dahil, kimse açıkça göremiyordu. Sağda solda nutuk atma ve ufak tefek illegal ayaklanmalar denenmişti sadece; bunların gerisinde gerçek, ama belli belirsiz bir eğitim arzusu yatıyordu. “Mr. Fielding, acilen hepimizin eğitilmesi gerekiyor.”

Aziz dostça ve dediğim dedik tavırlarını sürdürüyordu. Fielding’in, kendi deyişiyile, ondan “Doğu’ya teslim olmasını” ve sevecen bir bağımlılık halinde yaşamasını istiyordu. “Bana güvenebilirsin, Cyril.” Bundan kuşku duyulamazdı ve Fielding’in kökleri İngilizlerin dünyasında değildi. Yine de gerçekten bir

tür Muhammed Latif olamazdı. Bu konuda tartıştıklarında ırksal bir şeyler araya giriyordu; acıtmaksızın, ama derilerinin rengi gibi kaçınılmaz bir şey: kahverengine karşı pembe-gri. Ve her seferinde Aziz sözü “Yardımların için sana minnettar olduğumu anlamıyor musun?” diye bağlıyordu. Diğeri, “Beni ödüllendirmek istiyorsan, Miss Quested’a tazminat ödetme,” diye karşılık veriyordu.

Adela konusundaki bu duygusuzluk Fielding’in canını sıkıyordu. Genç kıza karşı bağışlayıcı olmak her bakımdan doğrudu; bir gün Fielding’in aklına Mrs. Moore’un anısından yardım almak geldi. Aziz, Mrs. Moore’a inanılmaz derecede saygı duyuyordu. Onun ölümü yüreğini derinden dağlamıştı; çocuklar gibi ağlamış ve üç çocuğuna da ağlamalarını emretmişti. Ona saygı duyduğuna ve onu sevdiğine hiç kuşku yoktu. Fielding’in ilk girişimi başarısız oldu. Cevap, “Nereye gelmek istediğini anlıyorum. Onlardan intikam almak istiyorum. Neden bana hakaret ettiler, cebimdeki mektupları okudular ve karımın fotoğrafını karakola getirdiler ki? Ayrıca parayı da istiyorum; ona açıkladığım gibi küçük çocuklarımla eğitimi için,” oldu. Ama yumuşamaya başlamıştı; Fielding biraz nekroman-si³⁵ uygulamaktan utanmıyordu. Ne zaman tazminat meselesi açılrsa Fielding ölü kadının adını ileri sürüyordu. Diğer propagandacıların ona bir mezar icat etmeleri gibi, Fielding de yanlışlığına inandığı hiçbir şey söylemeden, muhtemelen hakikat-ten hayli uzak çıkarımlara dayalı şeyler söyleyerek Aziz’in kalbinde tartışmalı bir Mrs. Moore imgesi yarattı. Aziz ansızın pes etti. Mrs. Moore’un tek isteğinin oğluyla evlenmek üzere olan kadına karşı hoşgörölü davranması olduğunu hissetti; bu onun anısına karşı gösterebileceği en büyük saygıydı; masraflar dışında bütün tazminat isteğinden vazgeçtiğini büyük bir coşkuyla dile getirdi. İncelik gösteriyordu, ama öngördüğü gibi, İngilizlerin nezdinde bu ona bir itibar kazandırmadı. Hâlâ onun suçlu olduğuna, kariyerinin sona ermiş olduğuna inanıyorlardı ve Tunbridge Wells ya da Cheltenham’deki emekli Anglo-Hintliler hâlâ birbirlerine, “Şu Marabar davası zavallı

35 Ölülerle haberleşerek fala bakma.

kızcağız ifade vermeye cesaret edemediği için düştü; pis bir iş yani,” diye mırıldanmaya devam ediyorlardı.

Dava böylece resmen kapandıktan sonra, Eyalet’in başka bir bölgesine gönderilmek üzere olan Ronny her zamanki çekingenliğiyle Fielding’e yaklaşıp, “Miss Quested’a yaptığınız yardımlar için size teşekkür etmek istiyorum. Kendisi konukseverliğinizi, daha fazla suistimal etmeyecek, İngiltere’ye dönme ye karar verdi. Dönüş yolculuğunu biraz önce ayarlamış bulunuyorum. Anladığım kadarıyla sizi görmek istiyor.”

“Hemen görmeye gidiyorum.”

Koleje vardığında genç kızı biraz üzgün gördü. Nişanın Ronny tarafından bozulmuş olduğunu öğrendi. “Çok akıllıca davrandı,” dedi Adela hazin bir tavrıyla. “Bunu önce ben ona söylemeliydim, ama ne olacağını merak ederek oyalanıp durdum. Uyuşukluğumla hiç pişmanlık duymadan adamcağızın hayatını mahvedebilirdim; insanın yapacak bir şeyi, ait olduğu bir yeri olmadığında farkına bile varmadan herkesin başına bela oluyor.” Fielding’i rahatlatmak için, “Sadece Hindistan’dan söz ediyorum. İngiltere’de sapıttığım yok. Oraya uyum gösteriyorum; yo, İngiltere’de kimseye zarar verdiğimi düşünmeyin. Beni oraya postaladıklarında bir işe girerim. Yeniden başlamak için yeterince param kaldı ve kendim gibi bir sürü dostum var. Her şey yoluna girecek,” dedi. Sonra içini çekerek, “Ama burada herkesin başına iş açtım... bunu bir türlü aklımdan çıkaramıyorum. Evlenip evlenmeme konusunda kılı kırk yarıyorum, sonunda Ronny ile ayrılıyor ve üzülmüyoruz bile. Evlenmeyi hiç düşünmemeliydik. Nişanlandığımızı ilk duyurduğumuzda şaşırmamış mıydınız?”

“Pek değil. Benim yaşımda insan nadiren şaşırır,” dedi Fielding gülümseyerek. “Evlilik her halükârda çok saçma bir şey. Çok önemsiz nedenlerle başlayıp devam eder. Bir yandan toplumsal kaygılar destekler onu, diğer taraftan teolojik kaygılar; ama ne biri ne diğeri bunu bir evlilik yapar, değil mi? Neden evlendiklerini hatırlayamayan arkadaşlarım var; karıları da öyle. Sonradan birçok soylu neden icat edilse de, bence evlilikler çoğu defa tesadüfen oluyor. Evliliğe hiç de iyi gözle bakmıyorum.”

“Ben böyle bakmıyorum. Bu yanlış başlangıç tamamen benim suçum. Ronny’ye ihtiyacı olan hiçbir şey vermiyordum, sanırım beni reddetmesinin gerçek nedeni bu. O mağaraya girerken, ona karşı sevgi duyuyor muyum diye düşünüyordum. Bunu size henüz anlatmadım, Mr. Fielding. Bundan pek emin değildim. Şefkat, saygı, kişisel ilişki... bunları şeyin yerine koymaya çalıştım...”

“Artık aşk istemiyorum,” diye eksik kelimeyi onun yerine söyledi Fielding.

“Ben de istemiyorum. Yaşadıklarım beni iyileştirdi. Ama başkalarının onu istemesini istiyorum.”

“Ama ilk konuşmamıza dönecek olursak (çünkü sanıyorum bu bizim son konuşmamız olacak)... o mağaraya girdiğinizde arkanızdan kim geldi ya da kimse gelmedi mi? Şimdi söyleyebilir misiniz? Bu konunun havada kalmasını istemiyorum.”

“Diyelim ki rehberdi,” dedi Adela kayıtsızca. “Asla bilinmeyecek. Sanki parmağımı karanlıkta cilalı duvarın üzerinde doluşturmuşum ve daha ileri gidemiyormuşum gibi. Ben bir şeyle mücadele ediyorum, siz de öyle. Mrs. Moore... o biliyordu.”

“Bizim bilmediğimizi o nereden bilecekti?”

“Telepatiyle, muhtemelen.”

Bu zayıf ve ciddiyetsiz kelimenin hiçbir geçerliliği yoktu. Telepatiyle? Ne açıklama ama! Geri alınması gerekiyordu; Adela da öyle yaptı. Ruhunu zapt eden yular genç kızın daha ileri gitmesine izin vermiyordu; Fielding’in de. Bu dünyanın ötesinde hiçbir zaman dokunamayacakları başka dünyalar var mıydı ya da mümkün olan her şey bilinç alanlarına giriyor muydu? Bunu bilemezlerdi. Sadece bakış açılarının aşağı yukarı aynı olduğunu anlıyor ve bundan belli bir memnuniyet duyuyorlardı. Kim bilir belki de hayat bir karmaşa olmayıp, sadece bir gizemdi. Belki de ortalığı velveleye veren ve dalaşan yüz Hindistan birdi ve yansıttıkları evren tekti. Bunu değerlendirmek için ellerinde bir aygıt yoktu.

“İngiltere’ye vardığınızda bana yazın.”

“Sık sık yazarım. Bana karşı fazlasıyla kibar davrandınız. Şimdi tam giderken anlıyorum bunu. Keşke karşılığında ben de

sizin için bir şeyler yapabilseydim, ama görüyorum ki istediğiniz her şey e sahipsınız.”

“Sanırım,” diye karşılık verdi Fielding kısa bir suskunluğun ardından. “Hiç burada olduğı kadar kendimi mutlu ve güven- de hissetmedim. Hintlilerle gerçekten iyi anlaşıyorum, onlar da bana güveniyorlar. İşimden istifa etmemiş olmam iyi oldu. Bir vali yardımcısı tarafından övölmek de. Bir sonraki depreme kadar olduğum gibi kalırım.”

“Tabii bu ölüm çok üzdü beni.”

“Aziz de ona çok düşkündü.”

“Ama bu bana ölümün kaçınılmazlığını hatırlattı: kurmaya çalıştığımız bütün bu kişisel ilişkiler geçici. Eskiden ölümün seçici olduğunu düşünürdüm; bu romanlardan edindiğimiz bir fikir, çünkü roman kahramanlarından bazıları konuşsunlar diye sona kalıyorlar. Şimdi, ‘Ölüm kimsenin gözünün yaşına bakmaz,’ cümlesi benim için gerçek olmaya başlıyor.”

“Çok fazla gerçek olmasına izin vermeyin, yoksa siz kendiniz ölürdünüz. Bu, ölümü fazla düşünmeye yapılan itiraz. Neyle uğraşırsak ona bulaşırız.³⁶ Aynı ayartıya bir ara ben de kapılmıştım, ama çabucak kendimi kurtardım; biraz daha yaşamak istiyorum.”

“Ben de!”

Bir dostluk havası oluşmuştu, sanki cüceler el sıkışıyor- du. Her ikisi de, erkek de genç kız da, güçlerinin zirvesindeydi- ler; makul, dürüst, hatta zekiydiler. Aynı dili konuşuyor, aynı fikirleri ileri sürüyorlardı; yaş ve cinsiyet farkı onları birbirinden ayırmıyordu. Yine de tam olarak tatmin olmuş değillerdi. “Biraz daha yaşamak istiyorum,” ya da “Tanrı’ya inanmıyorum,” benzeri düşüncelerde hemfikir olduklarında, kelimele- rin ardından sanki evren küçük bir boşluğu doldurmak üzere yer değiştirmiş gibi ya da kendileri muazzam bir yükseklikten kendi hareketlerini seyrediyormuş gibi garip bir etki ortaya çıkıyordu; cüceler bilincin aynı dar platformunda durdukları hususunda birbirlerini temin ederek konuşuyor, el sıkışıyorlardı. Haksız olduklarını düşünmüyorlardı, çünkü dürüst insanlar

36 Shakespeare, *Soneler* 111.

haksız olduklarını hisseder hissetmez bir kararsızlık çıkar ortaya. Yıldızların ardında onlar için sonsuz bir amaç yoktu ve böyle bir şeyi hiç aramıyorlardı. Ama daha önce birçok vesileyle olduğu gibi onları şimdi efkâr basmıştı; bir düşün gölgesinin gölgesi çıkarlarının üzerine inmişti ve bir daha asla görünmeyecek nesneler sanki başka bir dünyadan mesajlar gönderiyordu.

“İzin verirseniz, sizden çok hoşlandığımı söylemek isterim,” dedi Fielding.

“Sevindim, çünkü ben de sizden hoşlanıyorum. Tekrar görüşmeye çalışalım.”

“İngiltere’de görüşürüz, yurda dönüş izni alabilirsem.”

“Ama sanırım, galiba şu an bunu yapacak değilsiniz.”

“Belli mi olur? Aslında şimdiden kafamda bir şeyler var.”

“Bu çok iyi olurdu.”

Böylece sohbet tavsayıp gitti. On gün sonra Adela müteveffa dostunun gittiği aynı yolu tuttu. Musonlardan önceki son sıcak hava dalgası gelip çatmıştı. Köyleri, kasabaları kasıp kavuruyordu. Evler, ağaçlar, tarlalar hep aynı kahverengi bula maçtandı ve Bombay’daki deniz iskeleler boyunca bir çorba gibi kaynıyordu. Adela’nın son Hindu serüveni, onu gemiye kadar kayıkla takip edip şantaj yapmaya kalkışan Antony’yle olmuştu. Onun Mr. Fielding’in metresi olduğunu söylemişti Antony. Herhalde verilen bahşişten memnun kalmamıştı. Adela kameranın alarm zilini çalarak adamı dışarı attırdı, ama söylediği sözler hayli skandal yaratmıştı; yolculuğunun ilk kısmında insanlar onunla pek konuşmadı. Hint Okyanusu ve Kızıl Deniz boyunca kendisiyle ve Çandrapur’un döküntüleriyle baş başa kaldı.

Mısır’da hava değişti. Kanalin her iki yakasına yığılmış temiz kumlar sanki bütün güçlükleri ve belirsizlikleri silip süpürüyor, Port Said bile sabahın pembe-gri ışığında tertemiz ve çekici görünüyordu. Adela Amerikalı bir misyonerle birlikte kıyıya çıktı, gezerek Lesseps Heykeli’ne³⁷ kadar gittiler ve Le-

---

37 Ferdinand de Lesseps (1805-1894): Fransız diplomat. Süveyş Kanalı’nı inşa etmesiyle tanınır.

vant'ın³⁸ canlandırıcı havasını içlerine çektiler. “Tropik ülkelerde yaşadıktan sonra hangi görevle yurdunuza geri dönüyorsunuz, Miss Quested?” diye sordu misyoner. “Dikkat edin, neye dönüyorsunuz, demiyorum, neye geri dönüyorsunuz diyorum. Her hayatta hem dönmek hem de geri dönmek vardır. Bu ünlü öncü (parmağıyla heykeli işaret etti) benim sorumu aydınlığa kavuşturacaktır. O Doğu'ya dönüyor ve Batı'ya geri dönüyor. Bunu, birisinde bir kangal sucuk bulunan ellerinin zarif duruşundan anlayabilirsiniz.” Misyoner, ruhundaki boşluğu maskelemek için genç kıza şakacı bir tavırla baktı. “Dönmek” ve “geri dönmek”le ne kastettiği hakkında hiçbir fikri yoktu, ama hitabetini daha parlak göstermek için sık sık kelimeleri çiftler çiftler kullanırdı. “Anlıyorum,” diye cevap verdi Adela. Ansızın Akdeniz'e özgü bir zihin berraklığıyla anladı: İngiltere'ye döndüğünde ilk iş Mrs. Moore'un diğer çocuklarını, Ralph ile Stella'yı arayacak, sonra da mesleğine dönecekti. Mrs. Moore iki evliliğinden olan çocuklarını birbirinden uzak tutmaya çalışmıştı hep ve Adela bugüne kadar ailenin daha genç koluyla tanışmamıştı.

XXX

Yargılamanın yöredeki bir başka sonucu Hindu-Müslüman uzlaşısı oldu. Şehrin ileri gelenleri arasında yüksek sesle dostluk sözleri verildi ve birbirlerini gerçekten daha iyi anlama arzusu doğdu. Aziz hastanedeyken bir gün oldukça sevimli biri ziyaretine geldi: Mr. Das. Yargıç ondan iki iyilik istedi: zona hastalığı için bir ilaç ve kayınbiraderinin yeni aylık dergisi için bir şiir. Aziz her ikisini de verdi.

“Azizim Das, siz beni hapse atmaya çalışmışken ben ne diye Mr. Bataçarya'ya bir şiir göndermeye çalışayım? Şaka, şaka. Onun için elimden gelen en iyi şiiri yazarım, ama ben sizin derginin Hindular için olduğunu düşünüyordum.”

“Hindular için değil genel olarak Hintliler için,” dedi Das çekine çekine.

---

38 Doğu Akdeniz anlamında.

“Genel olarak Hintli diye biri yok.”

“Yoktu, ama siz bir şiir yazdığınızda olabilir. Siz bizim kahramanımızsınız; bütün şehir, inancı ne olursa olsun, sizin arkanızda.”

“Biliyorum, ama bu devam edecek mi?”

“Korkarım, etmez,” dedi kafası çok net olan Das. “Bu yüzden, size bir tavsiyede bulunmama izin verirseniz, şiire çok fazla Farsça ifade koymayın ve bülbülden de çok bahsetmeyin.”

“Bir saniye,” dedi Aziz kurşunkalemin ucunu ısırarak. Reçete yazıyordu. “İşte, buyurun... şiirden daha iyi değil mi bu?”

“Her ikisini de yazabilene ne mutlu!”

“Bugün sürekli iltifat ediyorsunuz.”

“O davada yargıçlık yaptığım için bana hınç duyduğunuzu biliyorum,” dedi beriki düşünmeden elini uzatarak. “Çok kibar ve dostça davranıyorsunuz, ama sizin bu tavırlarınızın altında her zaman bir ironi olduğunu düşünüyorum.”

“Hayır, hayır, ne saçma!” diye karşı çıktı Aziz. Hindularla Müslümanlar arasındaki uzlaşmanın tipik bir örneği olan yarı kucaklaşmayla el sıkıştılar. Uzak iklimlerin insanları arasında romantizm ihtimali her zaman vardır, ama Hintlilerin çeşitli kolları bilinmezin kolayca üstesinden gelecek kadar iyi tanırlar birbirlerini. Bu yaklaşım incelikten uzaktır. “Mükemmel,” dedi Aziz diğerinin geniş omzuna pat pat vururken, “Keşke bana tezeği anımsatmasalar,” diye düşünerek. Das ise “Bazı Müslümanlar ne kadar haşinler,” diye düşünüyordu. Her biri diğerinin gönlünden geçenleri okuyarak efkârla birbirlerine gülümsediler, hitabet yeteneği daha gelişmiş olan Das, “Kusuruma bakmayın,” dedi, “sorumluluklarımı anlayın. Hayat bu dünyada, bildiğimiz gibi, hiç de kolay değil.”

“Şu şiire gelince, ara sıra bir şeyler çiziktirdiğimi nereden duydunuz?” diye sordu çok memnun olan ve bir hayli heyecanlanan Aziz; edebiyat onun için her zaman bir teselli, çirkin gerçeklerin berbat edemediği bir şey olmuştü.

“Öğretmen Godbole, Mau’ya hareket etmeden önce sık sık söz ederdi.”

“Nereden biliyormuş ki?”

“O da bir şairdi; Birbirinizi keşfedemediniz mi?”

Kendisinden şiir istendiği için koltukları kabaran Aziz aynı akşam çalışmaya koyuldu. Parmaklarının arasında kalemi hissetmez hissetmez hemen bülbüller yaratmaya başladı. Şiiri yine İslâm'ın çöküşü ve aşkın kısılgı üzerineydi; elinden geldiğince hüznü ve tatlı olmasına çalışıyordu, ama yazdıkları kişisel deneyimden beslenmiyordu ve bu asil Hinduların ilgisini çekecek türden şeyler değildi. Yazdıklarından hoşnut kalmayınca diğer uca savruldu ve yayımlanamayacak kadar hakaret içeren bir taşlama yazdı. Sadece acıma veya kin ifade edebiliyordu, oysa ikisiyle de hayatta işi olmamıştı. Şiiri çok seviyordu – bilim onun için, Avrupa giysileri gibi kimse görmediğinde bir kenara bıraktığı sonradan edinilmiş bir şeyden ibaretti– ve bu akşam büyük kalabalıkların alkışlayacağı ve hatta kırlara kadar her yerde söylenecek yeni bir şarkı yazmayı arzuluyordu. Hangi dilde yazılmalıydı bu şarkı? Ve hangi mesajı iletmeliydi? Daha çok sayıda gayri-Müslim Hintli'yi görmek ve asla dönüp geriye bakmamak için kendi kendine söz verdi. Tutulacak tek sağlıklı yol buydu. Cordova ve Semerkant³⁹ zaferlerinin bu enlemde ve bu saatten sonra ne faydası olacaktı? Bunlar geçmişte kalmıştı ve biz bunlara ağlarken İngilizler Delhi'yi işgal ediyor ve bizi Doğu Afrika'dan atıyorlardı. İslâm, ne kadar doğru olsa da, özgürlüğün yolunu ancak dolaylı olarak aydınlatır. Geleceğin şarkısı dini aşmalıdır.

Mr. Bataçarya için yazılacak şiir hiç yazılamadı, ama bir sonucu oldu. Aziz'in belirsiz ve büyük bir vatan fikrine yönelmesine yol açtı. Doğduğu topraklar için doğal bir sevgi beslemiyordu, ama Marabar tepeleri onu oraya doğru götürüyordu. Gözlerini kısarak Hindistan'ı sevmeye çalıştı. Hindistan Japonya'yı örnek almalıydı. Ulus olmadığı sürece evlatlarına saygı gösterilmezdi. Aziz daha sert ve kibirli olmuştu. Alay ettiği ya da görmezden geldiği İngilizler ona her yerde zulmediyordu; rüyalarına bile dadanıyorlardı. “Benim en büyük hatam yö-

39 İspanyolca Cordoba, Arapça Kurtuba, 711'den Kastilyalı III. Fernando'nun şehri aldığı 1236'ya kadar Müslümanların kontrolündeydi. Semerkant çok uzun yıllar Arap medeniyetinin beşiklerinden biri oldu.

neticilerimizi ciddiye almamak oldu,” dedi Hamidullah’a erte-
si gün; Hamidullah içini çekerek, “Onları ciddiye almamak en
akıllıca davranış, ama uzun vadede bunu sürdürmek mümkün
değil,” dedi. “Er ya da geç senin başına gelen türden, onların
bizimle ilgili gizli düşüncelerini açığa çıkaran bir felaket ortaya
çıkabilir. Bizzat Tanrı gökten onların kulübüne inse de senin ma-
sum olduğunu söylese, inanmazlardı. Şimdi Mahmud Ali’yle
benim entrikalar üzerinde neden bu kadar vakit harcadığımızı
ve Ram Çand gibi kişilerle işbirliği yaptığımızı anlıyorsundur.”

“Ben komitelere katlanamam. Çeker giderim.”

“Nereye? Turtonlar ve Burtonlar, hepsi aynı.”

“Ama bir Hint devletinde değil.”

“Devlet adamlarının⁴⁰ daha terbiyeli davranmak zorunda ol-
duklarına inanıyorum. Bu hiçbir yere varmaz.”

“İngiltere Hindistanı’nı kesinlikle terk etmek istiyorum, is-
terse daha düşük maaşlı bir işte çalışacak olayım. Sanırım ora-
da şiir yazabilirim. Keşke Babür zamanında yaşasaydım, onun
için dövüşse, onun için yazsaydım. Bütün bunlar geçmişte kal-
dı ve ‘Bütün bunlar geçmişte kaldı’ demenin bir yararı yok,
çünkü daha bu laf ağzımızdan çıkar çıkmaz bizi güçsüzleştirir-
yor. Bizim bir krala ihtiyacımız var, Hamidullah; bu hayatımızı
kolaylaştırır. Bugünkü durumda, bu garip Hinduların değerini
bilmeliyiz. Şimdiki fikrim onların devletlerinden birinde dok-
tor olarak bir görev edinmeye çalışmak.”

“Bu fazla ileri gitmek oluyor.”

“Mr. Ram Çand’le işbirliği yapmak kadar değil.”

“Peki ya para, para; bu acımasız Racalar sana asla yeterli bir
ücret ödemezler.”

“Ben hiçbir yerde asla zengin olmayacağım, bu benim karak-
terime uymaz.”

“Mantıklı olsan da, Miss Qusted’a tazminat ödetseydin...”

“Bunu yapmamakla iyi ettim. Geçmişi tartışmak faydasız,”
dedi Aziz; ses tonu ansızın sertleşmişti. “İngiltere’de kendine
bir koca bulabilsin diye servetini kendisine bıraktım; bunun
için paraya ihtiyacı olacak. Bana bir daha bundan söz etme.”

40 Yerel Devletler’deki İngiltere memuru danışmanlar.

“Nasıl istersen, ama hayatına yoksul bir adam olarak devam edeceksin; artık Keşmir’de tatili unut, bir ormana çekilip şiir yazmak yerine, mesleğine dört elle sarılmalı ve yüksek maaşlı bir makama gelmelisin. Çocuklarını okut, yeni çıkan bilimsel dergileri takip et, Avrupalı doktorları sana saygı duymaya zorla. Yaptıklarının sonuçlarını bir erkek gibi kabul et.”

Aziz ona usulca göz kırptı ve “Mahkemede değiliz. Erkek olmanın birçok yolu var; benimkisi kalbimin derinliklerindeki-ri dile getirmek.”

“Böyle bir söze verecek cevap yok,” dedi, etkilenen Hamidullah. Kendini toplayıp gülümseyerek, “Muhammed Latifin ku- lağına çalınan münasebetsiz dedikoduyu duydun mu?” dedi.

“Hangisini?”

“Miss Quested Kolej’de kalırken, Fielding ziyaretine gidiyor- muş... uşakların dediğine göre gecenin hayli geç saatlerinde.”

“Fielding öyle yaptıysa kızcağız için hoş bir değişiklik ol- muştur,” dedi Aziz yüzünde garip bir sırıtıyla.

“Ama ne demek istediğimi anlıyorsun!”

Genç adam yeniden göz kırptı ve “Tastamam! Yine de kas- tettiğin şeyin sorunlarımı halletmede bana bir yararı yok,” de- di. “Çandrapur’dan gitmeye karar verdim. Sorun şu: nereye gi- deceğim? Şiir yazmaya karar verdim. Sorun şu: ne hakkında? Bana hiç yardım etmiyorsun.” Sonra Hamidullah’ı ve kendisini şaşırtacak şekilde sinirleri boşandı. “Ama kim bana yardım edi- yor? Kimse dostum değil. Hepsi, çocuklarım bile hain. Dostlar- dan bıktım usandım.”

“Ben de tam benimle birlikte perdenin arkasına gelmeni tek- lif edecektim, ama üç hain çocuğun da orada, bu yüzden gel- mek istemezsin herhalde.”

“Özür dilerim, hapishaneden çıktığımdan beri huyum değiş- ti, götür beni, beni bağışla.”

“Nureddin’in annesi şimdi karımı ziyaret ediyor. Sanırım her şey yolunda.”

“Bugüne kadar karşıma birlikte değil, ayrı ayrı çıktılar. Yü- zümü gördüklerinde birlikte şaşırmaları için onları hazırlasan iyi olur.”

“Yo, uyarmayıp onları şaşırtalım, kadınlarımız arasında bir sürü saçmalık hüküm sürüyor. Senin yargılanman sırasında bu kaçgöçten vazgeçecekmiş gibi yapıyorlardı! İçlerinden yazabilenler bu konuda bir de belge kaleme aldılar; ama sonunda hepsi fos çıktı. Hepsinin Fielding’e ne kadar saygı duyduğunu biliyorsun, ama hiçbiri onu görmüş değil. Karım göreceğini söylüyor, lakin adam ne zaman gelecek olsa hep bir bahane oluyor; kendini iyi hissetmiyor, odanın durumundan utanıyor, ona ikram edecek iyi bir tatlı bulunmuyor, sadece Fil Kulağı⁴¹ oluyor ve dersem ki Fil Kulağı Mr. Fielding’in en sevdiği tatlıdır, kendininkilerin ne kadar kötü olduğunu bildiğini söylüyor ve bu yüzden onu göremiyor. On beş yıldır, sevgili dostum, tam on beş yıldır benim Begüm’le tartışıyorum ve bir arpa boyu yol almış değilim, yine de misyonerler bizim kadınlarımızın ezilmiş olduğunu söylüyorlar. Şiir için bir konu arıyorsan, al sana konu: Zannedildiği gibi değil, kendisi olarak Hintli kadın.”

XXXI

Aziz’de gerçeklik duygusu diye bir şey yoktu. Art arda gelen duyguları inançlarına yön veriyor ve İngiliz dostuyla aralarında trajik bir soğukluk yaratıyordu. Kazanmışlardı, ama başlarına taç giydirilmeyecekti. Fielding uzak bir yere, bir konferansa gitmişti, Miss Quested hakkındaki dedikoduyu duyduktan sonra birkaç gün bundan hiç rahatsızlık duymadı, sonra onun doğru olduğunu kabul etti. Dostlarının eğlenmesine ahlâki açıdan hiçbir itirazı yoktu ve Cyril orta yaşlı biri olduğundan, kadın piyasasında en iyi çiçeği derleyemezdi, bulduyuyla yetinmeliydi. Ama hâlâ düşmanı olarak görmeye devam ettiği bu kadının gönlünü almaya çalışmasına gücenmişti; neden bundan kendisine söz etmemiştii? Sırdaşlık olmayınca dostluk dediğin nedir ki? Kendisi bazen hoş karşılanmayacak şeyler anlatmış ve İngiliz de hoşgörüle dinlemişti, ama karşılığında o hiçbir sırrını açmamıştı.

41 Hindistan’a özgü ballı, şekerli bir hamur işi.

Aziz, Fielding'i dönüşünde garda karşıladı, akşam yemeğini onunla birlikte yemeyi kabul etti, sonra görünüşte neşeli bir tavırla, dolambaçlı yöntemlerle dostunun sabrını zorlamaya başladı. Avrupalılar arasında ayyuka çıkan bir skandal söz konusuydu; Mr. McBryde ile Miss Derek. Miss Derek'in Çandrapur'a sadakatle bağlılığının sebebi belli olmuştu: Mr. McBryde odasında yakalanmıştı ve karısı şimdi onu boşuyordu. "Şu namus timsali adam. Gelgelelim Hindistan'ın iklimini suçlayacaktır. Gerçekte her şey bizim suçumuz. Ne dersin, senin için önemli bir haber yakalamış mıyım, Cyril?"

"Pek değil," dedi, kendisine uzak olan günahlara ilgi göstermeyen Fielding. "Benim vereceğim haberi dinle sen." Aziz'in yüzü aydınlandı. "Toplantıda kararlaştırıldı..."

"Bu akşam okul müdürlüğünü bir kenara atıyoruz. Benim derhal Minto'ya gitmem gerekiyor, kolera salgını kötü görünüyor. Yöredeki vakalara bakmakla başlayacağız, dışarıdan gelenler de olacak. Doğrusunu söylemek gerekirse hayat çok iç karartıcı. Yeni hükümet doktoru, belli etmeyi pek göze alamasa da, öncekinin aynı. İşte idari değişikliklerin sonucu. Çektiğim onca acı bize bir şey kazandırmadı. Ama baksana, Cyril, şimdi aklıma geldi; McBryde gibi senin hakkında da bir dedikodu var. Seninle Miss Quested'in çok yakın dost olduğunuzu söylüyorlar. Daha açık söylemek gerekirse, seninle onun uygunsuz davrandığınızı söylüyorlar."

"Söylerler."

"Bütün şehrin ağzında; senin ününe zarar verir bu. Biliyorsun, herkes senin arkanda değil. Böyle bir söylentiye engellemek için elimden geleni yaptım."

"Hiç zahmet etmeseydin. Miss Quested sonunda gitti."

"Gidenlere değil, kalanlara zarar verir böyle söylentiler. Ne kadar korkup endişelendiğimi bir hesap edin. Uykularım kaçtı. Önce benim adımları andılar onunla birlikte, şimdi de senin adını."

"Böyle abartılı cümleler kurma."

"Nasıl?"

"Korku ve endişe gibi."

“Bütün hayatım Hindistan’da geçmedi mi? Kötü bir izlenimin ne gibi sonuçları olacağını bilmez miyim?” Sesinde neredeyse öfke seziliyordu.

“Evet, ama ölçü dostum, ölçü. Sen her zaman ölçüyü kaçırıyorsun. Böyle bir söylentinin çıkmış olması yazık, ama o kadar da önemli değil; o kadar önemsiz ki başka bir şey konuşabiliriz.”

“Ama sen daha çok Miss Quested adına üzülüyorsun. Bunu yüzünden okuyabiliyorum.”

“Üzülebildiğim kadar. Ben her şeyi dert etmem.”

“Cyril, her şeyi dert etmemekle övünmen seni mahvedecek. Bu, her tarafta sana düşman kazandırıyor ve beni fazlasıyla rahatsız ediyor.”

“Ne düşmanı?”

Aziz’in aklında kendisinden başkası olmadığından, cevap veremedi. Kendini aptal gibi hissettiği için daha da öfkelen-di. “Bu şehirdeki güvenilirmez insanların listesini sana defalarca verdim. Senin yerinde olsaydım, etrafımın düşmanlarca çevrili olduğunu bilirdim. Gördüğün gibi alçak sesle konuşuyorum, çünkü seyisinin yeni olduğunu görüyorum. Onun bir ispiyoncu olmadığını nereden bileyim?” Sesini daha da alçalttı, “Her üçüncü uşak bir ispiyoncudur.”

“Peki, mesele nedir?” diye sordu Fielding gülümseyerek.

“Bu son söylediğim şeye karşı mı çıkıyorsun?”

“Sadece bu beni ilgilendirmiyor. Sivrisinekten çok ispiyoncu var, ama beni öldürecek birine rastlayıncaya kadar yıllar geçer. Senin aklında başka bir şey var.”

“Yok, gülünç olma.”

“Var. Bilmediğim bir nedenle bana darılmışsın.”

Cepheden saldırı onu silahsız bırakmıştı. Kısa bir sessizlikten sonra, “Demek Matmazel Adela ile akşamları birlikte eğleniyordunuz, öyle mi, seni yaramaz çocuk?” dedi.

Bu tatsız ve küstah konuşmalar pek öyle laf olsun diye yapılıyor değildi. Fielding bu dedikodunun ciddiye alınmasına o kadar şaşır-mış ve yaramaz çocuk diye nitelenmekten o kadar rahatsız olmuştu ki kendini kaybedip bağır-maya başladı: “Seni

rezil! Allah benim belamı versin! Eğlenmişiz öyle mi? Böyle bir zamanda bu mümkün mü?”

“Ah, çok özür dilerim, bütün samimiyetimle. Doğu’nun şehvet düşkünü hayal gücü işbaşında,” dedi; görünüşte neşeli gibiydi ama içi parçalanmıştı; bu hatayı yapmasından saatler sonra bile yüreği için için kanıyordu.

“Anlasana, Aziz, şartlar... ayrıca kız Heaslop’la nişanlıydı, bundan başka ben hiçbir zaman ona karşı...”

“Evet, evet; ama sen söylediğim şeye karşı çıkmayınca doğru olduğunu sandım. Ah sevgili dostum, Doğu ve Batı. Ne büyük bir yanlış! Lütfen bu küçük rezili hastanesine bırakır mısın?”

“Gücenmedin ya?”

“Kesinlikle gücenmedim.”

“Gücendinse, bunu daha sonra açıklığa kavuşturabiliriz.”

“Açıklığa kavuştu bile,” diye cevap verdi Aziz vakarla. “Söylediklerinin her kelimesine inanıyorum, bu konunun daha fazla kurcalanmasına gerek yok.”

“Ama bunu söyleme tarzımın açıklığa kavuşturulması gerekiyor. İstemedem kaba davrandım. Çok çok pişmanım.”

“Bütün kabahat benim.”

Bu tür müşküller ilişkilerini hâlâ sekteye uğratiyordu. Yersiz bir susuş, yanlış anlaşılan bir ses tonu, konuşmanın bambaşka bir yöne sapmasına yetiyordu. Fielding şaşırılmış, ama şoke olmamıştı, fakat aradaki farkı nasıl gösterecekti? Aynı ırktan bile olsalar iki insan aşkı aynı anda düşünmediğinde her zaman ortaya bir sorun çıkar, karşılıklı gücenme ve sürprizler. Fielding, Miss Quested hakkındaki duygularını yeniden özetlemeye başladı. Aziz onun sözünü kesti: “Ama ben sana inanıyorum,” dedi, “Muhammed Latif böyle bir şey uydurduğu için şiddetle cezalandırılacak.”

“Bırak ya, şunu; bütün dedikodular gibi gerçek hayatı boğmaya çalışan şu yarı canlı şeylerden biri. Hiç dikkate alma, zavallı Mrs. Moore’un mezarları gibi bu da yok olacaktır.”

“Muhammed Latif kendini entrikaya kaptırdı. Ondan zaten hiç memnun değiliz. Onu bir hediye vermeden ailesine geri göndersek hoşunuza gider miydi?”

“M. L.’yi akşam yemeğinde tartışırız.”

Aziz’in bakışları ansızın donuklaşıp sertleşti. “Akşam yemeği! Ne şanssızlık; unutmuşum. Akşam yemeği için Das’a söz vermiştim.”

“Das’ı bana getir.”

“Das başka arkadaşlarını da çağırmış olacak.”

“Kararlaştırdığımız gibi benimle birlikte yemek yemeye geliyorsun,” dedi Fielding uzaklara bakarak. “Buna dayanamam. Benimle yemeğe geliyorsun. O kadar.”

Şimdi hastaneye varmışlardı. Fielding, Meydan’ın etrafını dolaşarak tek başına yoluna devam etti. Kendine kızmıştı, ama her şeyi hale yola koymak için yemeğe güveniyordu. Postane-de Genel Yönetici’yi gördü. Uşakları binanın içine koşmak için birbirleriyle yarışırken arabaları yan yana park etmişlerdi. “Günaydın; demek geri döndünüz,” dedi Yönetici buz gibi bir sesle. “Bu akşam kulüpte boy gösterirseniz memnun olurum.”

“Yeniden kulüp üyesi olmayı kabul ettim, efendim. Gelmemi gerekli görüyor musunuz? Beni mazur görürseniz, sevinirim, zira akşam yemeği için başkasına sözüm var.”

“Sizin duygularınız söz konusu değil, önemli olan Vali Yardımcısı’nın isteği. Resmî bir sıfatla mı konuştuğumu soracaksınız belki. Evet öyle. Bu akşam saat altıda sizi bekliyorum. Daha sonraki planlarınıza karışacak değiliz.”

Fielding bu sıkıcı küçük görevi vaktinde yerine getirdi. Ona zoraki bir konukseverlik gösterdiler: “Bir yudum bir şey iç, bir içki al.” Geride kalan tek kadın olan Mrs. Blakiston’la konuştu beş dakika. Bir Sahib olarak büyük bir günah işlemiş olduğunu bilen ve boşanma davası nedeniyle çabuk pirelenen bir ruh haline bürünen McBryde’la konuştu. Yeni hükümet doktoru Binbaşı Roberts’la ve yeni yargıç genç Milner’la konuştu; ama kulüp ne kadar değişirse o kadar aynı kalacağına benziyordu. “Bu hiç iyi değil,” diye düşündü, dönüş yolunda caminin yanından geçerken, “yapılan işlerin sağlam bir temeli yok; ülke çağdaşlaştıkça, çöküş daha da hızlanacak. 18. yüzyılda zulüm ve adaletsizlik ortalığı kasıp kavururken görünmez bir güç tahribatı onarıyordu. Bugün her şey yankı yapıyor; kimsenin dur-

duramadığı bir yankı. İlk ses zararsız olabilir, ama yankı her zaman kötüdür.” Yankı hakkındaki düşünce Fielding’in aklının bir köşesinde hep öylece duruyordu. Onu daha ileriye götüremiyordu. Bu yankı kavrayamadığı ya da reddettiği bir evrene aitti. Cami de bunu kavramıyordu. Caminin, kendisi gibi derinlikten yoksun sıra kemerleri ona ancak sınırlı bir sığınak sağlıyordu. “Allah’tan başka ilah yok” bizi madde ve ruhun karmaşık derinliklerine götürmüyordu; sadece kelimelerle oynanan bir oyundu bu; dinsel bir hakikat değil, dinsel bir kelime oyunu.

Aziz’i fazlasıyla yorgun ve moralsiz buldu Fielding ve akşam sona erinceye kadar aralarındaki yanlış anlama konusunda herhangi bir imada bulunmamaya karar verdi; o zaman daha kabul edilebilir bulunacaktı davranışı. Kulüp konusunda içini döktü; mecburiyetten gittiğini ve tekrar emredilmedikçe bir daha asla oraya gitmeyeceğini söyledi. “Daha doğrusu, muhtemelen asla; çünkü çok yakında İngiltere’ye dönüyorum.”

“Sonunda İngiltere’ye gideceğini düşünüyordum,” dedi Aziz sakince, sonra sohbetin konusunu değiştirdi. Yemeği sıkıntıyla yediler, sonra dışarı çıkıp Moğol verandasında oturdular.

“Sadece kısa süreliğine gidiyorum. Resmî bir iş. Üstlerim beni Çandrapur’dan bir süre uzaklaştırmak istiyorlar. Bana çok değer vermeleri gerekiyor aslında, ama umursadıkları yok. Durum biraz gülünç.”

“Nasıl bir iş bu? Boş vaktin olacak mı?”

“Dostlarımı görmeye yetecek kadar.”

“Böyle bir cevap almayı bekliyordum. Sen sadık bir dostsun. Başka şeylerden konuşsak mı?”

“Seve seve. Neyden konuşalım?”

“Şiirden,” diye karşılık verdi Aziz gözünde yaşlarla. “Şiirin insanları cesur bir insan yapma gücünü neden kaybettiğini tartışalım. Annemin babası da şairdi ve Büyük İsyan’da size karşı savaştı. Bir isyan daha çıksaydı ona denk biri olduğumu gösterebilirdim. Gerçekte ben bir dava kazanmış, bakacak üç çocuğa sahip ve başlıca sohbet konusu resmî planlar olan bir doktorem.”

“Şiirden söz edelim.” Dikkatini bu zararsız konuya verdi. “Siz Hintliler acınacak bir haldesiniz. Ne hakkında yazacaksınız? Ebediyen ‘Gül soldu,’ diye yazamazsınız. Biliyoruz ki gül solar. Hindistan hiç kimsenin Hindistan’ı değilken ‘Hindistan, benim Hindistanım’ türü yurtsever şiirler de yazamazsınız.”

“Bu konuşma hoşuma gidiyor. İlginç bir yere varabilir.”

“Şiirin hayatla ilgili olması gerektiğini düşünmekte çok haklısın. Seni ilk tanıdığımda, onu bir büyü gibi kullanıyordun.”

“Beni ilk tanıdığında çocuktum. O zaman herkes dostumdu. Dost: Farsça’da Tanrı’nın adlarından biri. Ama ben dindar bir şair de olmak istemiyorum.”

“Olacağını umuyordum.”

“Sen kendin bir ateistken?”

“Dinde doğru olamayacak bir şeyler var, ama henüz terennüm edilmemiştir.”

“Daha açık söylesene.”

“Hinduların belki de bulmuş olabilecekleri bir şey.”

“Bırak terennüm etsinler.”

“Hindular terennüm edemezler.”

“Cyril, bazen akıllıca şeyler söylüyorsun. Şiirden konuştuğumuz şimdilik yeter. Senin şu İngiltere seyahatine dönelim.”

“Şiiri daha iki dakika bile tartışmadık,” dedi beriki gülümseyerek.

Ama Aziz ayrıntıya düşkündü. Kısa bir sohbet imkânı yakalamıştı ve sohbetin kendi sorununu çok iyi özetlediğini hissediyordu. Bir an karısını hatırladı; hatıraların çok yoğun olduğu anlardaki gibi, geçmiş gelecek oldu ve karısını kendisiyle birlikte yabancılardan çok uzaklarda, Hindistan’ın huzurlu bir eyaletinde gördü. “Sanırım Miss Quested’i görmeye gidersin,” dedi.

“Vakit bulabilirsem. Onu Hampstead’de görmek tuhaf olacak.”

“Hampstead nedir?”

“Londra’da sanatçıların ve düşünürlerin ikamet ettiği semtlerden biri...”

“Orada rahatı yerinde olmalıdır: onu görmek hoşuna gide-

cek... Olur şey değil, ne fena başım ağrıyor bu akşam! Belki koleraya yakalanacağım. Ben izin isteyeyim, yarın erken gideceğim.”

“Arabayı ne zaman istersin?”

“Zahmet etme... bisikletle giderim.”

“Ama bisikletini getirmedi ki. Benim arabamla geldin; bırak geri götürsün.”

“Fena olmaz,” dedi Aziz neşeli görünmeye çalışarak. “Bisikletim burada değil, ama senin arabanda çok fazla görülüyorum. Mr. Ram Chand senin cömertliğinden yararlandığımı düşünüyor.” Keyfi kaçmış ve rahatsız olmuştu. Konudan konuya atlayarak dereden tepeden konuşuyorlardı. İkisi de sevecen ve içtendi, ama rahat değillerdi.

“Aziz, bu sabah ettiğim aptalca laf için beni bağışladın mı?”

“Bana rezil demiş olmanı mı kastediyorsun?”

“Evet, benim her zamanki sersemliğim. Seni ne kadar sevdiğimi bilirsin.”

“Önemli değil, hepimiz hata yaparız. Bizimki gibi bir dostlukta ağızdan kaçan birkaç kelimenin hiç önemi yok.”

Ama arabayla eve dönerken belli belirsiz bir hüznü kapladı içini; bir beden ya da ruh sızısı yüzeye çıkmayı bekliyordu. Eve vardığında, geri dönüp sevgisini gösteren bir şeyler söylemek istedi, fakat bunun yerine arabanın sürücüsüne yüklü bir bahşiş vermekle yetindi; sıkıntıyla yatağına oturdu ve Hasan beceriksizce masaj yaptı ona. Göz-sinekleri bir *almeira*’nın tepesine kümelenmiş; pamuklu halı üzerindeki kırmızı lekeler daha da genişlemişti, çünkü Aziz’in tutuklu olduğu süre boyunca Muhammed Latif burada yatıp kalkmış ve ortalığa hayli tükürmüştü; polisin zorla açtığı masa çekmecesini yara bere içindeydi; Çandrapur’da, hava dahil her şey, tükenmişti. Sıkıntı şimdi yüzeye çıkıyordu; dostunun para uğruna Miss Quested’la evleneceğinden, İngiltere’ye de bu yüzden gittiğinden kuşkulanıyordu.

“Huzur?” (Çünkü Aziz alçak sesle konuşmuştu).

“Tavandaki şu sineklere bak. Neden onları kovalamadın?”

“Huzur, geri dönüyorlar.”

“Bütün kötü şeyler gibi.”

Hasan konuyu değiştirmek için aşçı yamağının bir yılanı nasıl öldürdüğünü anlattı, bu iyiydi, ama yılanı ikiye bölerek öldürmüştü, bu kötüydü, çünkü yılan birken iki olmuştu.

“Bir tabağı kırdığında, iki tabak olur mu?”

“Aynı şekilde bardak ve yeni bir çaydanlık gerekli, bana da bir ceket.”

Aziz içini çekti. Herkesin derdi kendineydi. Birinin ihtiyacı bir ceketti, bir başkasının ki zengin bir eş; herkes hedefine kendince akıllı bulduğu dolambaçlı yollardan yaklaşıyordu. Fielding genç kızı yirmi bin rupi tutarında bir tazminattan kurtarmıştı, şimdi de peşinden İngiltere’ye gidiyordu. Eğer onunla evlenmek niyetindeyse, bu her şeyi açıklardı; kız ona daha büyük bir drahoma getirecekti. Aziz kendi kuşkularından emin olamıyordu; keşke emin olsaydı, çünkü o zaman onu alenen suçlar ve meseleyi açıklığa kavuştururdu. Kuşku ve inanç kafasında yan yana varlığını sürdürüyordu. Bunlar farklı kaynaklardan doğuyordu ve asla birbirlerine karışmaları gerekmiyordu. Doğuluda kuşku, insanı sıkılğan yapan ve ansızın düşmanca tavırlara sevk eden bir tür kötü huylu tümör, bir akıl hastalığıdır; Batılının anlayamayacağı bir şekilde hem güven hem güvensizlik yaratır. Bu onun şeytanıdır, tıpkı Batılının ki ni iki yüzlölük olması gibi. Aziz bunun pençelerine yakalanmıştı ve hayal gücü, temelleri Dilkuşa’da yıldızların altında konuştukları gece atılan şeytani bir şato kuruyordu. Kız, Kolej’de kaldığı sürede elbette Cyril’in metresiydi; Muhammed Latif haklıydı. Ama hepsi bu kadar mı? Belki de mağarada kızın arkasından giden Cyril’di.... Yo, imkânsız. Cyril, Kawa Dol’a hiç çıkmamıştı. Imkânsız. Gülünç. Yine de hayal gücü onu acıyla titretiyordu. Böyle bir ihanetin –eğer doğruysa– Hindistan tarihinde eşi görölmemişti; hiçbir şey bundan kötü olamazdı,hatta Afzul Han’ın şivaji tarafından öldürölmesi⁴² bile. Sanki bir hakikat tarafından sarsılıyordu; Hasan’dan kendisini yalnız bırakmasını istedi.

42 Bijapur Müslömanlarının komutanı Afzul Han 1659’da Marathaların lideri şivaji tarafından bir görüşme sırasında boğazı kesilerek öldürölldü ve ordusu Pratagad savaşında yenildi.

Ertesi gün çocuklarını Masuri'ye⁴³ geri götürmeye karar verdi. Kendisine veda edebilsinler diye onları duruşma için getirtmişti ve çocuklar kutlamalar sırasında Hamidullahlarda kalmışlardı. Binbaşı Roberts ona izin verecekti ve o burada yokken Fielding İngiltere'ye gidecekti. Bu fikir hem inançlarına hem kuşklarına uyuyordu. Hangisinin doğru olduğunu olaylar ortaya çıkaracaktı ve her iki durumda da itibarı kurtulmuş olacaktı.

Fielding ortada düşmanca bir şeylerin olduğunun bilincindeydi ve Aziz'i gerçekten sevdiği için iyimserliği onu burada yüzüstü bıraktı. Işın içine sevgi karıştığında her şeyi dert etmemek öyle kolay olmuyordu. Her şeyin hallolacağı yolunda bir umut besleyemediğinden, oldukça özenli ve modern bir mektup yazdı: "Beni kadınlar konusunda erdemlilik taslamakla suçladığın aklımda. Eğer bugün günahsız yaşıyorsam bunun nedeni kırkımı aşmış olmamdır; hayatımı yeniden gözden geçirme zamanı. Seksenimde hayatımı yeniden gözden geçireceğim. Ve doksanıma basmadan başkaları benim hayatımı gözden geçirecek. Ama, ölü ya da diri, kesinlikle ahlâk düşüncesinden yoksunum. Benimle ilgili bu gerçeği lütfen anla." Aziz mektuptan hiç hoşlanmadı. Mektup onu incitti. İnsanların kendine açılmasından, ne kadar kaba olursa olsun, hoşlanırdı, ama genellemeler ve karşılaştırmalar ona her zaman itici gelmişti. Hayat bilimsel bir elkitabı değildir. Dostu denize açılmadan önce Masuri'den dönememiş olduğu için üzüldüğünü bildiren soğuk bir cevap yazdı: "Ama yapabiliyorken küçük, mütevazı tatilimi yapmalıyım. Bundan böyle her konuda tutumlu davranmalıyım, Keşmir hayalleri ebediyen yok oldu. Sen geri döndüğünde ben uzak bir yerde, yeni bir görevde köle gibi çalışıyor olacağım."

Fielding gitti; Çandrapur'u adeta eriten –yer ve gök karamella gibi görünüyordu– son sıcaklarda Hintlilerin en kötü hayalleri doğrulandı. Dostları bunları teşvik ediyordu, çünkü Okul Müdürü'nü sevmiş olsalar da, özel işleri hakkında bu kadar çok

---

43 Masuri, "dağların kraliçesi" Himalayalar dağ kolunda, Delhi'nin kuzeydoğusunda 2000 m yüksekliğinde bir dağ.

şey öğrenmiş olmasından rahatsızlık duyuyorlardı. Mahmud Ali burada bir hıyanet olduğunu ilan etmekte gecikmedi. Hamidullah, “Son zamanlarda bize kesinlikle eskisi kadar samimi davranmıyordu,” diye mırıldandı ve Aziz’i “çok fazla şey beklememesi,” hususunda uyardı, “neticede o ve genç kız aynı ırkın üyeleriydiler.” Aziz “Nereye gitti benim yirmi bin rupim?” diye düşündü. Parayı kesinlikle umursamazdı –para konusunda sadece cömert olmakla kalmayıp, hatırladığında borçlarını da gecikmeden öderdi– bununla birlikte bu para aklından hiç çıkmıyordu, çünkü bu konuda oyuna getirilmişti ve bu para, Hindistan’ın birçok zenginliği gibi, ülkeden kaçırılmıştı. Cyril, Miss Quested’la evlenecekti; giderek bundan hiç şüphesi kalmıyordu. Marabar meselesinin açıklanamayan bütün yönleri bu kanının pekişmesine hizmet ediyordu. O korkunç ve manasız pikniğin doğal sonucuydu bu ve çok geçmeden Aziz düğünün artık yapılmış olduğuna kendini ikna etti.

XXXII

Mısır çok çekiciydi; üzerinde dört çeşit hayvanla bir tür insanın yürüdüğü yemyeşil bir halı kuşağı. Fielding’in, işleri için birkaç günlüğüne buraya uğraması gerekmişti. Iskenderiye’de tekrar gemiye bindi; Bombay’daki karmaşanın aksine parlak mavi gökyüzü, sürekli esinti, temiz, düz sahil hattı. Girit, sırtları karlı sıradağlarıyla karşıladı onu, sonra Venedik görüldü. Piazzetta’ya ayak bastığında dudaklarına bir fincan nefasetin değdiğini hissetti ve onu bir sadakatsizlik duygusuyla içti. Venedik’in yapıları, Girit’in dağları ve Mısır’ın tarlaları gibi doğru yerlerdeydi, oysa zavallı Hindistan’da her şeyin yeri yanlıştı. Fielding kutsal tapınakların ve top top tepelerin arasında biçimsel güzelliği unutmuştu; hem zaten biçim olmadan nasıl güzellik olabilirdi ki? Bir camide biçim şurada, burada ürkek ve başarısız denemelerde bulunur, endişeden kaskatı kesilir hatta, ama ah, bu İtalyan kiliseleri! San Giorgio, kendisi olmasa denizden pek de yükselemeyecek olan bir adanın üzerindeydi, Salute⁴⁴ kana-

44 Santa Maria della Salute bazilikası.

lin girişini tutuyordu, ama o olmasaydı Büyük Kanal kanal mı olurdu! Üniversite öğrencisi olduğu eski günlerde St. Mark'ın rengârenk örtüsüne sarınmıştı, ama şimdi mozaik ve mermerlerden daha değerli bir şey sunuluyordu ona: insan eserleriyle onların üzerinde durduğu toprak arasındaki uyum, çamurun içinden çıkan uygarlık, etiyle kanıyla, makul bir biçimin ruhu. Hintli dostlarına resimli kartpostallar yazıp gönderirken şu anda duyduğu keyfi hiçbirinin duyamayacağını, bunun da aralarında ciddi bir engel yaratacağını fark etti. Onlar Venedik'in mimarisini değil, ihtişamını göreceklerdi; her ne kadar Venedik henüz Avrupa değilse de Akdeniz'in uyumunun bir parçasıydı. İnsanlık, ölçüsünü ve ilkesini Akdeniz'de bulmuştur. İnsanlar, ister Boğaziçi'nden ister Herakles Sütunları'ndan⁴⁵ geçerek, bu nefis gölden ayrıldıklarında, korkunç olana ve olağanüstüye yaklaşırlar; güney çıkışıysa en acayip dünyaya götürür. Sırtını yeniden bu dünyaya dönen Fielding kuzeye giden trene bindi; ebediyen öldüğünü düşündüğü sevecen, yumuşak hayaller haziran ayının düğünçiçeklerini ve papatyalarını gördüğünde çiçek açtı.

---

45 Herkül Sütunları, Herkül'ün Sütunları ya da Herakles Sütunları olarak bilinen Cebelitarık Boğazı.

Tapınak

XXXIII

Marabar tepelerinin birkaç yüz kilometre batısında ve iki yıl sonra Öğretmen Narayan Godbole Tanrı'nın huzurunda durmaktadır. Tanrı henüz doğmamıştır –doğum gece yarısı olacaktır– öte yandan Tanrı doğalı yüzyıllar olmuştur, O'nun doğması imkânsızdır, çünkü O, bütün insani süreçlerin ötesinde, evrenin Efendisi'dir. O bugün var, dün yoktu, bugün yok, dün vardı. O ve Öğretmen Godbole aynı halının karşılıklı iki ucunda duruyorlardı.

Tukaram, Tukaram

Sen benim babamsın, anamsın, her şeyimsin.

Tukaram, Tukaram

Sen benim babamsın, anamsın, her şeyimsin.

Tukaram, Tukaram

Sen benim babamsın, anamsın, her şeyimsin.

Tukaram, Tukaram

Sen benim babamsın, anamsın, her şeyimsin.

Tukaram...

Mau sarayının bu koridoru başka koridorlarla bir avluya açı-
lıyordu.¹ Duvarlar bembeyaz alçı sıvalıydı, sütunlar ve tonoz-
lar ise renkli örtüler, yanardöner toplar, mat pembe şamdan-
lar ve çarpık çurpuk çerçeveli kararmış fotoğraflardan neredey-
se görünmüyordu. Koridorun sonunda hanedan kültü, küçük,
ama ünlü bir türbe vardı ve doğacak olan Tanrı, yemek kaşığı
büyüklüğünde gümüş bir heykeldi. Hindular halının her iki ta-
rafında bulabildikleri yerlere oturmuş ya da bitişik koridorla-
ra ve avluya taşmışlardı; Hindular, sadece Hindular, mülayim
yüzlü insanlar; çoğu, köylerinin dışında geçen bütün olayların
rüya âleminde geçtiğini düşünen köylüler. Bunlar, kimilerinin
gerçek Hintli dediği ölesiye çalışıp ter döken Hint köylüleriy-
di. Aralarında kasabadan birkaç tüccar, memurlar, saray men-
supları, yöneticinin dalkavukları oturuyordu. Okul çocukları
etkisiz bir grup oluşturunlardı. Topluluk bir İngiliz kalabalı-
ğa yabancı, sevecen, mutlu bir ruh hali içindeydi, faydalı bir ik-
sir gibi kaynıyordu. Köylüler gümüş heykele bir göz atmak için
kordonu yarıdıklarında, yüzlerini çok güzel ve ıslıl ıslıl bir ifa-
de bürüdü, kişisel hiçbir yanı olmayan bir güzellik, çünkü var-
lığını sürdürdüğü sürece herkesi birbirine benzetmiş, kaybol-
duğunda herkes kendi özüne dönmüştü. Aynı şey müzik için
de söylenebilir. Müzik vardı, ama o kadar çok farklı kaynaktan
geliyordu ki ahenk diye bir şey söz konusu değildi. Bağırtilar,
haykırışlar, mırıltılar birbirinin içinde eriyerek gök gürültüsü-
ne karışmadan önce bir uğultu halinde saraya doğru sürükleni-
yordu. Bütün gece aralıklarla yağmur yağdı durdu.

Sıra Öğretmen Godbole'nin korosundaydı. Eğitim bakanı
olarak bu onura layık görülmüştü. Önceki şarkıcı grubu kala-
balığın içine dağıldığında, Godbole kalabalığı yarararak ileri doğ-
ru atıldı, bu arada kutsal sesler zinciri kesintiye uğramasın di-

---

1 Mau peyzajı ve mimarisi iki küçük Orta Hindistan eyaletinden, Çatarpur ve Dewas'tan alınmıştır, ancak sakinleri hayalidir, özellikle de yaşlı Raca'ya model-
lik eden biri yoktur. Krişna festivali, Dewas sarayında ağırlandığım dokuz
gün boyunca katıldığım ve Hindistan'da yaşadığım tecrübelerin en tuhafı ve
en etkileyicisi olan Gokal Aştami festivalinin hemen ardından yapılıyordu.
Dewas'ta Maratha hanedanı hüküm sürüyordu ve Tukaram bir Maratha aziziy-
di – Forster'in notu.

ye yüksek sesle şarkı söylemeye başlamıştı bile. Yalınayaktı ve baştan aşağı beyazlar içindeydi; başında açık mavi bir sarık vardı, bir yasemin çelengine takılan altın çerçeveli kelebek gözlüğü burnunun üzerinde eğik duruyordu. O ve onu destekleyen altı meslektaşı zillerini şingırdatıyor, küçük davullarını tokmaklıyor, portatif bir armonyumu vızıldatıyor ve şarkı söylüyorlardı:

Tukaram, Tukaram

Sen benim babamsın, anamsın, her şeyimsin.

Tukaram, Tukaram

Sen benim babamsın, anamsın, her şeyimsin.

Tukaram, Tukaram...

Önlerindeki bir Tanrı'ya bile değil, bir azize şarkı söylüyorlardı; Hindu inanışına sahip olmayan birinin fevkalade doğru bulmayacağı hiçbir hareket yapmıyorlardı; Hindistan'ın yaklaşan bu zaferi (bizim deyişimizle) bir kargaşadan başka bir şey değildi, mantığın ve biçimin sekteye uğramasıydı. Bütün bu insanların onuruna bir araya geldiği Tanrı'nın kendisi neredeydi? Kendi sunağının düzensizliğinde ayırt edilemez olan Tanrı, daha alt düzeydeki tanrı heykelleri arasında gözden kaybolmuş, gül yaprakları altında boğulmuş, üstüne yağlıboya taklidi resimler asılmış, Racanın atalarını temsil eden altın kitabelerin gölgesinde kalmıştı ve rüzgâr lime lime muz yapraklarını salladığında büsbütün gözden siliniyordu. Onuruna –gümbürtüsü ilahinin ritmini bozan bir motorun çalıştırdığı– yüzlerce elektrik ampulü yakılmıştı. Yine de Tanrı'nın yüzü görünmüyordu. Etrafına yüzlerce gümüş tabak yığılmıştı, ama hiçbir etkisi olmuyordu. Devlet şairleri tarafından kaleme alınan yazıtlar okunamayacakları yerlere asılmıştı ya da raptiyeleri alçı sıvadan sökülmüştü; bunlardan (Tanrı'nın evrenselliğini belirtmek için İngilizce yazılmış) bir tanesi, tasarımcının kaleminin sürçmesi sonucunda “God si Love”² –“Tanrı Sevgidir”– şeklindeydi.

2 Forster bu yazının Mughal Sarai Garı'nda 10 Ocak 1913'te majüskül harflerle mermer bir levha üzerine kazınmış olduğunu kaydediyor.

Tukaram, Tukaram...

diye devam etti, aynı anda çocuklarını öne sürmeye çalışan iki annenin perde gerisinden gelen bağırtilarıyla desteklenen koro. Küçük bir kız çocuğunun bacağı bir yılanbalığı gibi dışarı fırladı. Avluda, Avrupalılaştırmış küçük bir orkestra, yağmurdan sırlıslık vaziyette tökezleyerek bir vals çalışıyordu. "Nights of Gladness"³ icra ediyorlardı. Şarkıcılar bu rakipten hiç rahatsız olmadılar, onlar her türlü rekabetin ötesindeydiler. Öğretmen Godbole'nin dış dünyayla ilgili küçük bir parçası kelebek gözlüğüyle ilgili bir sorun olduğuna karar verinceye kadar hayli zaman geçti ve gözlüğünü düzeltinceye kadar da yeni bir ilahi seçemedi. Zillerden birini yere bıraktı, bir eliyle havayı döverken boşta kalan eliyle boynundaki çiçekleri yokladı. Bir meslektaşına ona yardım etti. Birbirlerinin kır sakallarına doğru şarkı söylerken zinciri içine gömüldüğü simden kurtardılar. Godbole nota kitabına baktı, tempoyu bozan davulcuya bir kelime söyledi, kalın, belirsiz bir ses çıkardı ve yeni bir tempo tutturdu. Bu çok daha heyecan verici, çağrıştırdığı imgeler çok daha kesindi ve şarkıcıların yüzlerine bön ve cansız bir ifade yerleşti. Bütün insanları, bütün evreni seviyorlardı ve geçmişlerinin kırıntıları, küçük küçük ayrıntılar evrensel bir hararet içinde erimeden önce bir an için ortaya çıktı. Böylece Godbole, kendisi için önemli olmasa da, Çandrapur günlerinde tanıştığı ihtiyar bir kadını hatırladı. Bu heyecanlı vaziyette iken kadın aklına tesadüfen gelmişti, kendisi seçmemişti onu; yüzeye çıkmayı talep eden onca imge arasından ortaya çıkacağı tutmuştu, küçük, minnacık bir ayrıntı; Godbole maneviyat gücüyle onu bütünlüğün var olabileceği o yere kovdu. Bütünlük, yeniden yaratma değil. Algısı giderek zayıflıyordu; nerede gördüğünü unuttuğu bir yabancıasını hatırladı, muhtemelen bir taşın üzerinde görmüştü. Yabancıasını da bir o kadar sevdi, onu da aynı yere

3 Charles Ancliffe (1880-1952) tarafından 1912'de bestelenen ve Hindistan'da çok sevilen vals.

kovdu, Tanrı'yı taklit ediyordu. Yabanarısının üzerine yapıştığı taşı da... yo, bunu yapamazdı, taşı atmaya kalkışması yanlış olurdu, mantık ve bilinç ağır bastı, kırmızı halıya geri döndü ve onun üzerinde dans etmekte olduğunu keşfetti. Yukarı ve aşağı, zilleri çalarak ve küçük bacaklarını oynatarak sunağa kadar olan mesafenin üçte birini aldıktan sonra gerisingeri dönüyordu, arkadaşları da onunla ve birbirleriyle dans ediyorlardı. Gürültü, gürültü, Avrupalılaştırmış orkestra daha yüksek sesle çalmaya başlamıştı, sunakta tütsü, ter, göz kamaştırıcı ışıklar, muz ağaçlarını sallayan rüzgâr, gürültü, gök gürültüsü, kol saatinin on bir elliyi gösterdiğini gördü kollarını havaya kaldırıp ruhunu aksettiren görüntüden uzaklaştığında. Kalabalık daha yüksek sesle bağırıyordu. Dans etmeye devam etti. Kenarda çömelmiş olan çocuklar ve adamlar zorla kaldırılıyor ve duruşlarını değiştirmeden komşularının kucağına bırakılıyordu. Böylece açılan yoldan aşağı bir tahtirevan ilerliyordu.

Bu gelen devletin yaşlı yöneticisiydi, doktorların aksini tavsiye etmelerine rağmen Doğum törenini izlemeye getirilmişti.

Kimse Raca'yı selamlamadı, o da zaten bunu istemiyordu; bir insanı yüceltmenin zamanı değildi. Tahtirevan bir taht olup da tapınağı kirletmesin diye yere konamazdı. Racayı tahtirevanın ayakları havadayken kaldırıp sunağa yakın bir yerde halının üzerine bıraktılar; koskocaman sakalını düzelttiler, Raca ayaklarını altına aldı, içinde kırmızı bir toz olan bir kâğıt tutuşturular eline. Hastalıktan tükenmiş vaziyette sırtını bir sütuna verip oturdu, dökemediği gözyaşlarıyla gözleri büyüdü.

Çok beklemesi gerekmedi. Başka hiç kimsenin dakik olmadığı bir ülkede, Doğum saatine dakikası dakikasına riayet edilirdi. Beklenen vakitten üç dakika önce bir Brahman Gokul köyünün (şu şaibeli hikâyedeki Beytüllahim)⁴ bir maketini getirip sunağın önüne bıraktı. Kil maket kenar uzunluğu yaklaşık bir metreye bir metre olan bir tahta tepsinin üstüne yerleştirilmişti, çok hoştu, mavi beyaz boyanmış ve kâğıt şeritlerle süslenmişti. Burada, koca kafasıyla kendine çok küçük ge-

4 Mathura yakınlarındaki Gokul, Tanrı Krişna'nın doğduğu efsanevi yerdir. Batı Şeria'daki Beytüllahim ya da Betlehem İsa'nın doğduğu yer olarak bilinir.

len bir sandalyeye oturmuş olan Kral Kansa (yani Herod) bazı masumların öldürülmesine nezaret etmekteydi.⁵ Ve bir köşede hemen hemen aynı boyutlarda İsa'nın annesiyle babası duruyordu ve bir rüyada birbirlerinden uzaklaşmaları isteniyordu. Maket kutsal değildi, ama bir dekorasyondan daha fazlasıydı, çünkü insanları Tanrı'nın gerçek imgesinden uzaklaştırıyor ve o mübarek şaşkınlıklarını artırıyor. Köylülerden bazıları Doğum'un olduğuna inanıyor, Tanrı doğmuş olmalı, aksi halde onu göremezdik diyorlardı haklı olarak. Ama saat gece yarısını çaldı ve aynı anda gongların havayı yırtan gürültüsü, ardından da fillerin borazanı andıran böğürtüleri işitildi; toz paketi olanlar onları sunağa attılar; Sonsuz Aşk pembe tozlar, günlük kokuları, şangırtılar, bağırtilar arasında ŞRİ KRİŞNA biçimini aldı ve dünyayı kurtardı. Sadece Hintliler için değil, yabancılar, kuşlar, mağaralar, demiryolları ve yıldızlar için bütün gam, keder yok oldu; her şey neşe ve kahkaha doldu; hastalıklar, kuşkular, zulüm ve korku zaten hiç var olmamıştı. Kimi havaya sıçradı, kimi kendini yüzükoyun yere bırakıp bütün insanlığın sevgilisinin çıplak ayaklarını öptü; perdenin gerisindeki kadınlar dövünüp çığlıklar atıyorlardı; küçük kız perdeden dışarı kayıp siyah, kısa saç örgülerini savurarak dans etmeye başladı. Bu bir cümbüş değildi; türbenin geleneği bunu yasaklıyordu. Ama insan ruhu umutsuz bir çarpılmayla bilinmeyi alt etmeye çalışmış ve bu mücadelede bilimi, tarihi ve, evet, güzelliği fırlatıp yere atmıştı. Başarmış mıydı? Daha sonra kaleme alınan kitaplar "Evet," diyor. Ama eğer böyle bir olay varsa, daha sonra nasıl hatırlanabilir? Bu, kendinden başka bir şeyle nasıl ifade edilebilir? Sırlar sadece inançsız olanlardan gizlenmezler, ehil kimseler bile onları aklında tutamaz. İsteyen, Tanrı'nın huzurunda olduğunu düşünebilir,

---

5 Hindu mitolojisinde Kansa ya da Kansa, Vrişni krallığının zorba hükümdarıdır, Dewaki'nin sekizinci çocuğu tarafından öldürüleceğini bir kehanetten öğrenince Dewaki ile kocası Vasudeva'yı hapseder ve ilk yedi çocuklarını öldürür, ancak Vasudeva sekizinci çocukları olan Krişna'yı kaçırmayı başarır ve Krişna neticede Kansa'yı öldürür. Herod da aynı şekilde bir kehanet yüzünden doğan ilk çocukları öldüren Yahudi kralıdır. Büyük Herod ya da Herod Agrippa (İÖ.10 – İS.44) adıyla da bilinir.

ama bu düşünce hemen mazi olur ve zamanın kurallarına uymak zorunda kalır.

O sırada halının üzerinde kâğıt hamurundan bir yılan ve bir çerçeve içinde salınan bir beşik belirdi. Öğretmen Godbole bu ikincisine kolunda kırmızı, ipek bir peşkirle yaklaştı. Peşkir Tanrı'ydı, aynı zamanda da değildi ve Tanrı heykeli sunağın karmaşası içinde duruyordu. Peşkir bir bebek şeklinde katlanmıştı. Öğretmen onu kucağında hoplattı ve Raca'ya verdi, o da büyük bir çabayla, "Bu bebeğe Şri Krişna adını veriyorum," dedi ve beşiğe bıraktı. Gözünden yaşlar boşandı, çünkü Tanrı'nın kurtuluşunu görmüştü. Raca ipek bebeği kaldırıp halka gösteremeyecek –önceki yıllarda bu onun ayrıcalığıydı– kadar halsizdi. Hizmetçileri Raca'yı kaldırdı, kalabalığın içinden yeni bir yol açıp onu sarayın daha az kutsal bir bölümüne götürdüler. Orada, bir dış merdivenle Batı bilimine ulaşılabilen bir odada Dr. Aziz onu bekliyordu. Türbeye kadar ona eşlik etmiş olan Hindu hekim Raca'nın hastalığının belirtilerini kısaca anlattı. Esrime azalınca hasta aksileşmişti. Dinamoyu çalıştıran buhar makinesinin gümbürtüsü onu rahatsız ediyordu; bu makinenin evinde ne işi olduğunu sordu. Sorup öğreneceklerini söylediler ve ona bir yatıştırıcı verdiler.

Aşağıda, kutsal koridorlarda neşe yerini eğlenceye bırakmıştı. Çeşitli oyunlar oynayıp yeni doğan Tanrı'yı eğlendirmek ve Brindabanlı oyunbaz sütçü kızlarla⁶ Krişna'nın oynadığı oyunları taklit etmek hepsinin göreviydi. Tereyağı burada çok önemli bir rol oynuyordu. Beşik ortadan kaldırıldığında, devletin önde gelen soyluları masum bir eğlence için toplandılar. Sarıklarını çıkardılar; içlerinden biri alnına bir topak tereyağı koydu ve burnunun üzerinden ağzına kaymasını beklemeğe başladı. Ama buna vakit kalmadan başka biri arkasından sokulup erimekte olan tereyağını kapığı gibi ağzına attı. Kutsal mizah anlayışının kendilerinininkiyle uyuştüğünü keşfeden soylular keyifle güldüler. "Tanrı Sevgidri!" Cennette eğlence var. Tanrı kendi kendine el şakaları yapabilir, kendi altından san-

---

6 Brindabanlı (Vrindabanlı) "gopi"ler (sığırtmacı kızlar) genç Krişna'nın oyun arkadaşları olmuştu.

dalyelerini çekebilir, kendi sarıklarını ateşe verebilir, yıkanırken kendi giysilerini çalabilirdi. İnce beğeniden fedakârlık etmek suretiyle bu tapınma Hristiyanlığın çekindiği bir sonuca ulaştı: işin içine neşeyi de kattı. Ruh gibi madde de selamete varmalıydı, eğer el şakaları yasaklanırsa çevrim tamamlanmamış olurdu. Tereyağını yuttuktan sonra incelikli olduğu ortaya çıkan başka bir oyuna başladılar: Krişna yerine konan bir çocuğun sevilip okşanması. Kırmızı sarı güzel bir top havaya fırlatılıyor, topu yakalayan kişi kalabalıktan bir çocuk seçip kollarına alıyor ve okşayıp sevsinler diye etrafta dolaştırıyordu. Yara-dan'ın hatırına bu sevgili yaratığı herkesi okşuyor ve güzel sözler mırıldanıyordu. Çocuk anne babasının kollarına bırakıldıktan sonra top yeniden havaya fırlatılıyor ve başka bir çocuk bir an için dünyanın Arzusu oluyordu. Ve tanrı koridorlar boyunca oraya buraya zıplıyor, tesadüfen, tesadüfün yardımıyla fanileri Ölümsüzlüğüyle aydınlatıyordu... Bu oyunu uzun süre oynadıktan sonra –sıkılma nedir bilmedikleri için tekrar tekrar oynadılar, tekrar tekrar oynadılar– birçok sopa aldılar ve pata küte birbirlerine vurmaya başladılar, sanki Pandava savaşlarında⁷ dövüşüyorlarmış gibi onlarla birbirlerini dövdüler, birbirlerinin pestilini çıkardılar ve daha sonra şurası burası kırmızıya boyanmış ve kuru incirlerle süslenmiş siyah kocaman bir küpü bir ağ içinde tapınağın tavanına astılar. Heyecanlı bir oyun başladı. Havaya sıçrayıp ellerindeki değneklerle küpe vuruyorlardı. Küp çatladı, kırıldı ve içindeki yağlı pirinç ve süt yüzlerine döküldü. Sütü pirinci yediler, birbirlerinin ağızlarına sürdüler ve halının üzerindeki yemek için birbirlerinin ayaklarının arasına daldılar. Kutsal lapa öteye beriye saçıldı, o ana kadar bir şekilde dışarıda tutulan okul çocukları paylarını almak için zincirlerini kopardılar. Koridorlarda, avluda tehlikesiz bir kargaşa hüküm sürüyordu. Sinekler de uyanıp Tanrı'nın cömertliğinden paylarına düşeni istemeye geldi. Armağanın nite-

---

7 Hindu destanı Mahabharata'da, *Pandavalar*, Pandu'nun iki karısı Kunti ve Madri'den olan oğullarıdır. Kardeşler Kuru tahtı için kuzenleri Kauravalara karşı Kuruşektra'da yetmiş gün savaşmışlardır. Bu savaşta Krişna, Pandava kardeşlerden Arjuna'nın arabacılığını yapmıştır.

liği nedeniyle kavga eden yoktu, onu başkasına veren kutsanmış oluyordu, çünkü Tanrı'yı taklit ediyordu. Bu "taklitler", bu "yerine geçmeler" saatler boyunca devam etti, her birinin yüreğinde, kapasitesine göre, başka hiçbir şeyin uyandıramayacağı heyecanların uyanmasına yol açtı. Hiçbir imge diğerlerinden daha üstün değildi; Doğum'da gümüş bir oyuncak bebeğın mi, kilden bir köyün mü, ipek bir peşkirin mi, akıl almaz bir ruhun mu, yoksa dini bütün bir kararlılığın mı ortaya çıktığı tartışmalıydı. Belki hepsi! Belki hiçbirisi! Belki bütün doğum yalnızca bir alegoriydi! Yine de dinî takvimin en önemli olayıydı. Tuhaf düşüncelere yol açtı. Yağ ve toza bulanmış Öğretmen Godbole bir kere daha ruhsal hayatını geliştirmişti. Mrs. Moore'u ve etrafını saran dertleri giderek artan bir netlikte yeniden görmüştü. Kendisi bir Brahman'dı, o ise bir Hristiyan, ama önemi yoktu, bunun zihninin ona oynadığı bir oyun mu yoksa telepatik bir çağrı mı olduğu önemsizdi. Kendini Tanrı yerine koyup kadını sevmek ve kadının yerine koyup Tanrı'ya "Gel, gel, gel, gel," demek hem görevi hem arzusuydu. Bütün yapabileceğı buydu. Ne kadar yetersiz! Ama herkesten yeteneğı kadar ve biliyordu ki kendisi pek yetenekli değildi. Tapınaktan kasvetli ve yağmurlu bir sabaha adım atarken "Yaşlı bir İngiliz kadın ve küçücük mü küçücük yabanarısı," diye düşündü. "Çok fazla görünmüyor, yine de benden daha büyük."

XXXIV

Dr. Aziz de saraydan aynı anda ayrıldı. Şehrin ana caddesinden uzakta güzel bir bahçenin içindeki evine dönerken ihtiyar velimetinin ileride balçık içinde sendeleyerek, bata çıka yürüdüğüünü gördü. "Merhaba," diye seslendi; böyle seslenmesi yersizdi, çünkü dindar adam kollarıyla havada daireler çizerek rahatsız edilmek istemediğini belirtti. Aziz çabucak "Özür dilerim," dedi, bu doğru davranıştı, çünkü Godbole başı artık bedenine ait olmayıncaya kadar boynunu burarak gergin bir sesle, "Herhalde Avrupa Konukevi'ne varmıştır," dedi; söylediklerinin akından geçenlerle hiç ilgisi yoktu.

“Gerçekten mi? Ne zaman?”

Ama zaman çok kesin bir şeydi. Godbole kollarıyla anlamı-belirsiz hareketler yapıp gözden kayboldu. Aziz kimden söz edildiğini biliyordu –Fielding– ama hakkında hayatını altüst edecek bir şey düşünmeyi reddediyordu ve hâlâ sellerin onun gelişini engelleyeceğine güveniyordu. Kendi bahçe kapısından çıkan küçük bir ırmak onu çok umutlandırdı. Böyle bir havada birinin Deora’dan buraya gelebilmesi imkânsızdı. Fielding’in ziyareti resmiydi. Çandrapor’dan tayin edilmiş ve şimdi de İngilizce eğitiminin uzak eyaletlerde ne durumda olduğunu görmek üzere Orta Hindistan’a görevle gönderilmişti. Evlenmişti, bu evliliği beklendiği gibi Miss Quested’la yapmıştı; Aziz’in içinden onu tekrar görmek gelmiyordu.

“Hey gidi koca Godbole, hey!” diye düşünerek gülümse-di Aziz. Dinsel konuları merak ettiği yoktu; her sene yapılan bu maskaralığın anlamını hiçbir zaman kavramış değildi, ama Godbole’nin tatlı bir ihtiyar olduğundan emindi. Mau’ya onun aracılığıyla gelmiş ve onun sayesinde kalmıştı. Buranın Çandrapur’unkilerden tamamen farklı sorunlarını onsuz asla kavrayamazdı. Çünkü burada bölünme Brahman ile Brahman olmayan arasındaydı; Müslümanlarla İngilizlerin kıymeti harbiyesi yoktu, bazen günlerce sözleri bile edilmezdi. Godbole bir Brahman olduğundan, Aziz de taktik icabı onlardan biri oldu. Sık sık bunu birlikte alaya alırlardı. Hindistan toprağındaki yarıklar sonsuz sayıdadır: uzaktan bakınca yekpare bir kitle gibi görünen Hinduizm dallara ayrılan, birleşen, yaklaşılan yöne göre isim değiştiren mezhep ve boylara bölünmüştür. En iyi öğretmenlerle yıllarca araştır, başını kaldırdığında, sana anlatılan hiçbir şeyin gerçeklikle bağdaşmadığını görürsün. Aziz, görev ve başladığı gün, “Hiçbir şeyi araştırmıyorum, saygı duyuyorum,” demiş ve mükemmel bir izlenim yaratmıştı. Şimdi ona karşı önyargılar asgari seviyeye inmişti. Sözde Hindu bir doktor olarak Aziz gerçekte sarayın başhekimiydi. Aşırı ve bu tür Batılı hevesleri bir yana bırakmıştı, Çandrapur’da bile mesleği ameliyat masası çevresinde dönen bir oyundan başka bir şey değildi; burada, bu geri bölgedeyse aletlerini paslanmaya bı-

rakmış, hastaneyi rölantide yürütüyor, gereksiz korku ve telaşa yol açmıyordu.

İngilizlerden kaçma içgüdüğü temelsiz değildi. Onu sürekli korkutmuşlardı; korkuya karşı sadece iki türlü tepki gösterilebilirdi: komitelerde bağırıp çağırmak ya da Sahib'in nadiren geldiği balta girmemiş uzak bir ormana çekilmek. Eski dostları, avukatlar, Anglo-Hindistan'da kalıp ajitasyona yardımcı olmalarını istiyorlardı, Fielding'in ihaneti olmasa onu ikna edebilirlerdi. Haberler Aziz'i şuncacık şaşırtmamıştı. Duruşmadan sonra Fielding'in tören alayına katılmaması aralarını açmıştı; kızı savunmaya kalkışması aralarındaki soğukluğu daha da artırdı; sonra Venedik'ten gönderilen o kartpostallar, o kadar soğuk ve dostane olmaktan uzaktı ki herkes bir şeylerin yanlış gittiğinde hemfikir oldu. Ve nihayet, uzun bir sessizlikten sonra, Hampstead'den beklenen mektup. O sırada Mahmud Ali de oradaydı. "Seni şaşırtacak bir haber. Tanıdığın biriyle evlenmek üzereyim..." Aziz gerisini okumadı. "Buyur işte, benim yerime sen cevap yaz..." diyerek mektubu Mahmud Ali'ye fırlattı. Daha sonra gelen mektupları okumadan yaktı. Aptalca bir deneyin sonuydu bu. Her ne kadar zaman zaman zihninin bir köşesinden Fielding'in kendisi için fedakârlıkta bulunduğu düşüncesi geçiyorsa da bütün bu düşünceler şimdi İngilizlere karşı duyduğu derin nefretle iç içe geçmiş durumdaydı. "Neticede ben bir Hintliyim," diye düşündü yağmur altında kıpırdamadan durarak.

Hayat gayet iyi geçiyordu, iklim sağlığa elverişliydi, bu yüzden çocukları bütün yıl yanında kalabiliyordu; yeniden evlenmişti –gerçek bir evlilik değildi, ama Aziz o gözle bakmayı seviyordu– Farsça okuyor, şiir yazıyordu; ata biniyordu ve bazen iyi Hindular başlarını başka tarafa çevirdiklerinde ava da çıkıyordu. Şiirlerinin bir tek konusu vardı: Doğulu Kadın. "Kaçgöç sona ermelidir," şiirlerinin nakaratıydı, "yoksa asla özgür olamayız." Ve Plassy'de⁸ kadınlar da erkeklerin yanında savaşmış

8 Plassy veya Plassey (Kalküta'nın 150 km kuzeyindeki Palaşı) savaşı, British East India Company'nin Bengal'in son bağımsız Nevabı Siraj-ud-daulah ve Fransız müttefikleri üzerinde kesin zafer kazandığı 1757 tarihli savaş. Bu sava-

olsaydı Hindistan asla istila edilemezdi şeklinde fantastik bir iddiada bulunuyordu. “Ama biz kadınlarımızı yabancılara göstermeyiz”; bunun nasıl becerilebileceğini açıklamıyordu, çünkü o şiir yazıyordu. Bülbüller ve güller yerli yerinde duruyordu, İslâm’ın yenilmiş olmasının yarattığı üzüntü kanına işlemişti ve zamanımızın kaygılarıyla defedilemezdi. Bunlar mantığa aykırı şiirlerdi; tıpkı yazarı gibi. Yine de doğru bir noktaya işaret ediyorlardı: yeni bir aile hayatı olmaksızın bir vatan yaratılamazdı. Şiirlerinin birinde –tuhaf ihtiyar Godbole’nin sevdiği tek şiir– (gerçekten sevmediği) anavatanın üzerinden atmış, doğrudan enternasyonalizme girmişti. Godbole, zoraki bir gülümsemeyle, “Ah, işte bu *Bhakti*;⁹ ah, genç dostum, bu farklı, çok güzel. Ah, diğer uluslar vakitlerini boşa harcarken yerinden kıpırdamıyor gibi görünen Hindistan doğrudan buraya ulaşacak. Bunu Hindi diline çevirebilir miyim? Gerçekte, Sanskritçeye de çevrilebilir, öylesine ilham verici ki. Evet, elbette diğer şiirleriniz de çok güzel. Ekselansları Albay Maggs’e, son sefer geldiğinde, sizinle övündüğümüzü söylüyordu,” dedi.

Albay Maggs, İngiliz devletinin bölgedeki temsilcisiydi ve Aziz’in canından bezmiş hasmıydı. Cinayet masasının gözü duruşmadan beri Aziz’in üstündeydi; ona karşı dava konusu edebilecekleri bir şey yoktu ellerinde, ama başından bahtsız bir olay geçmiş bütün Hintliler izlenmeliydi ve Miss Quested’in hatası yüzünden Aziz ömrünün sonuna kadar gözlem altında tutulmalıydı. Albay Maggs, bir şüphelinin Mau’ya geleceğini kaygıyla öğrendi ve şakacı bir tutum takınarak Müslüman bir doktorun kutsal bedenine yaklaşmasına izin verdiği için ihtiyar Raca’yla kafa buldu. Birkaç yıl önce Raca bu imayı

şın Hindistan’ın sömürge güçlerince işgalinde hayati öneme sahip olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır.

- 9 Sanskritçe’de tam olarak “bağlanma, katılma, adanma, yakınlık, saygı, inanç ya da (dinsel bir ilke veya kurtuluşun aracı olarak) aşk, tapınma, takva” anlamına gelir. Hinduizm’de *Bhakti*, cinsiyetine, kastına veya sınıfına bakılmaksızın inayetiyle kurtuluşa erişilecek yüce bir tanrıya, genellikle Vişnu’ya (özellikle onun Rama veya Krişna olarak enkarnasyonuna) ya da Şiva’ya tapınmadır. Şvetāsvatara Upaniṣad gibi eski metinlerde terim sadece herhangi bir çabaya katılma ve ona duyulan aşk anlamına gelir ya da maneviyatın olası yollarından birini ifade eder.

dikkate alır, gereğini yapardı, çünkü İngiliz devletinin temsilcisi o zamanlar korkulacak biriydi, en uygunsuz zamanda üzerinize İmparatorluğun yıldırımlarını yağdırır, politikayı altüst eder, otomobil ve kaplan avı talep eder, konukevinin görüşüne engel olan ağaçları kestirir, inekleri huzurunda sağdırır ve genel olarak işlerinin kontrolünü üstüne alırdı. Ama yukarılarda bir politika değişikliği olmuştu. Yöredeki yıldırımlar artık hoş karşılanmıyordu, bunu keşfeden bir grup bağımsız küçük eyalet birbirleriyle yazışmış ve verimli sonuçlara ulaşmıştı. Albay Maggs'in ne kadar tolerans göstereceğini ya da göstermeyeceğini görmek Mau'da bütün devlet dairelerinin oynadığı eğlenceli bir oyun haline gelmişti. Albay Maggs, Dr. Aziz'in atanmasını sineye çekmek zorunda bırakılmıştı. Raca yapılan imayı umursamadı, bunun yerine, kral naibinin açık fikirli emirleri sayesinde Hinduların eskisinden daha az ayrıcalıklı olduğu ve görevinin zamana uymak olduğunu düşündüğü cevabını verdi.

Evet, şimdiye kadar Aziz için her şey yolunda gitmişti, ama ülkenin geri kalanının eğlenceye daldığı bugün çok farklı bir krizle karşı karşıyaydı. Evinde onu bir not bekliyordu. Fielding'in geceleyin gelmiş olduğundan şüphe edilemezdi, Godbole'nin bunu bildiğinden de, zira not ona yazılmıştı, o da Aziz'e göndermeden önce okumuş ve kenarına, "Güzel bir haber değil mi, ama ne yazık ki dinsel görevlerim beni harekete geçmekten alıkoyuyor," yazmıştı. Fielding, Mudkul'u (Miss Derek'in eski avlağı) teftiş ettiğini, Deora'da boğulayazdığını, programında belirtilen zamanda Mau'ya ulaştığını ve eski dostunun pedagojik yeniliklerini inceleyerek burada iki gün kalmayı umduğunu haber veriyordu. Yalnız da gelmemişti. Karısı ve kayınbiraderi ona eşlik ediyordu. Sonra not, Devlet Konukevi'nden her zaman gelen cinsten bir nota dönüyordu. Birtakım hizmetler talep ediliyordu. Yumurta yoktu. Cibinlikler yırtıktı. Ekselanslarına ne zaman saygılarını sunacaklardı? Fener alayı düzenleneceği doğru muydu? Fener alayı olacaksa, seyredebilirler miydi? Kimseye zahmet vermek istemiyorlardı, ama eğer bir balkona çıkabilir ya da bir kayık elde edebilirlerse... Aziz notu yırtıp attı. Miss Quested'a yöredeki hayatı göstermekten

gına gelmişti. Hain, iğrenç cadaloz! Hepsi kötü insanlardı. Onlardan uzak durabilmeyi umuyordu, ama bu güç olacaktı, çünkü Mau'da günlerce kalacakları kesindi. Ovayı vuran seller daha da kötüydü ve Asirgar garı yönünde göllerin solgun, gri yüzeyleri görünüyordu.

XXXV

Aziz Mau'yu keşfetmeden çok önce, bir başka genç Müslüman oraya çekilmişti; bir evliya. Annesi ona “Git, tutukluları kurtar,” demişti. Bunun üzerine adam bir kılıç alıp kaleye gitmiş. Bir kapının kilidini açmış, bütün mahkûmlar dışarı çıkıp eski işlerine dönmüşler, ama buna çok sinirlenen polis onun kafasını kesmiş. Kafasının yokluğuna aldırış etmeyen genç adam şehirle kaleyi birbirinden ayıran kayaların üzerinde yürümeye devam etmiş, önüne çıkan polisleri öldüre öldüre gidip emirlerini yerine getirdiği annesinin kapısının önüne yığılmış. Sonuç olarak bugün onun adına inşa edilmiş iki türbe bulunmaktadır –başının türbesi yukarıda, gövdesininki aşağıda–¹⁰ bunlara o yakınlarda yaşayan birkaç Müslüman ve ayrıca Hindular taparlar. “Allah’tan başka ilah yoktur”; bu dinsel uyarı Mau’nun ılık havasında erir gider; bu hac yolculuğunun ve üniversitelerin alanına girer; feodalizmin ve tarımın değil. Aziz buraya gelip İslâm’ın bile puta tapar olduğunu görünce onları küçümse-di ve Âlemgir gibi burayı arıtmak, saflaştırmak istedi. Çok geçmeden bunu dert etmekten vazgeçti, Ekber gibi. Neticede bu evliya mahkûmları serbest bırakmıştı, Aziz’in kendi de hapis-hanede yatmıştı. Gövde Türbesi Aziz’in kendi bahçesindeydi ve her hafta bol miktarda kandil ve çiçek hasadı veriyordu, Aziz onları gördüğünde kendi çektiklerini hatırlıyordu. Baş türbesi çocuklar için iyi bir gezi güzergâhı oluşturuyordu. Büyük *pu-jah*’nın¹¹ ertesi günü Aziz izinliydi, çocuklarına kendisiyle gel-

10 Baş ve Gövde türbeleri Dhar'da görülmüştür. Baş Türbesi'nin mimarisi Bidar yakınlarındaki bir tepe üzerine inşa edilmiş bir yapıdan esinlenmiştir – Foster'in notu.

11 *Puja* veya *poojan*. Hindular tarafından bir veya daha çok tanrının onuruna veya bir olayı kutlamak için yapılan dua ritüeli.

melerini söyledi. Cemile Aziz'in elini tuttu, Ahmed'le Kerim önden koşuyor, bir yandan da başsız gövdenin sendeleye sendeleye kaleden aşağı inerken neye benzediği üzerinde laflıyorlardı, karşılırlına çıksaydı korkarlar mıydı acaba? Aziz onların batıl inançlı olmalarını istemiyordu, bu yüzden çocukları azarlardı, onlar da, "Peki, anladık, baba," diye cevap verdiler, çünkü terbiyeli çocuklardı, ama tıpkı kendisi gibi ileri sürülen dellillerden etkilenmez cinstendiler ve kibarca bir süre sustuktan sonra tabiatlarının kendilerini söylemeye zorladığı şeyleri söylemeye devam ettiler.

İnce, uzun, sekizgen bir yapı yamacın başında çalılar arasında dikiliyordu. Baş Türbesi'ydi bu. Çatısı yoktu, doğrusunu söylemek gerekirse bir paravandan başka bir şey değildi. İçinde alçak bir kubbe, onun içinde de parmaklıkların arasından görünen patiskayla sarılıp sarmalanmış kesik bir mezar taşı. Paravanın iç köşeleri arı yuvalarıyla dolup taşıyordu, kırık telekler ve havadaki diğer ıvır zıvır hafif bir sağanak halinde hiç durmadan düşmeye devam ediyordu; bu döküntüler rutubetli taş döşemenin tüylerle kaplanmasına yol açmıştı. Muhammed Latiften arıların davranış biçimini öğrenmiş olan Ahmed, "Bize zararları dokunmaz, değil mi ki namuslu bir hayat sürüyoruz," diyerek cesaretle içeri daldı; kız kardeşi daha ihtiyatlıydı. Türbeden boyutu ve tasarımıyla bir yangın perdesini andıran bir camiye gittiler; Çandrapur'un kemerleri küçülmüş, her iki ucundaki çıkıntıları minareyi akla getiren yalancı mermerden düz bir süs parçasına dönüşmüştü. Bu komik, küçük şey dik duramıyordu bile, zira üzerine konduğu kayalık yamaç aşağı kayıyordu. Cami ve türbe, Arabistan'ın protestolarının tuhaf bir sonucuydu.

Aziz'le çocuklar artık ıssız bir yer olan eski kalede dolaştılar ve çeşitli manzaraları hayranlıkla seyrettiler. Manzara, onların standartlarına göre, nefisti; gökyüzü kurşuni ve kapkaraydı, çok fazla yağmur yağmış, toprakta yer yer göletler oluşmuştu ve çamurdan vıcık vıcıktı. Muhteşem bir muson; son üç yılın en iyisi, havuzlar şimdiden dolmuştu, muhtemelen mahsul çok bereketli olacaktı. Nehre doğru (Fieldinglerin Deora'dan

kaçtıkları yol) saġanak korkunçtu, posta arabalarını halatlarla çekmek zorunda kalmışlardı. Boğazın belirlediği yerde ağaçlar içindeki açıklığı güç bela seçebiliyorlardı, onun üstünde, elmas madeninin bulunduğu yerde kayalar ıslak ıslak parlıyordu. Hemen yakınında genç Rani'nin, tek başına sellerin ortasında kalmış kır evi vardı ve kaçgöçü pek umursamayan Alteslerinin hizmetçileriyle birlikte bahçede çamurlara bata çıka yürüdüğü ve damdaki maymunlara sarisini salladığı görülüyordu. Ama galiba en iyisi aşağıya dikkatle bakmamaktı, hatta Avrupa Konukevi'ne doğru da. Konukevi'nin ötesinde küçük beyaz alevleri andıran tapınaklarla kaplı bir başka gri-yeşil dağ silsilesi yükseliyordu. Sadece bu yönde, sürekli birbirlerini ziyaret eden, sayısız ineğe, bütün betel yaprağı endüstrisine sahip olan ve ayrıca Asirgar otobüslerinin hisselerini elinde tutan iki yüzden fazla tanrı vardı. Bunların çoğu şu anda saraydaydı ve hayatlarının en güzel günlerini yaşıyorlardı; çok şişman ya da yolculuk yapamayacak kadar mağrur olan diğerleri kendilerini temsil edecek birer simge göndermişlerdi. Din ve yağmurla dolu hava çok yoğundu.

Ahmed'le Kerim rüzgârda uçuşan beyaz gömlekleriyle sevinç çığlıkları ata ata kalede koşturuyorlardı. Çok geçmeden yolları boş gözlerle eski, bronz bir topa bakan bir sıra tutuklu ve mahkûmla kesişti. Çocuklar, "İçinizden hanginiz bağışlanacaksınız?" diye sordular. Çünkü bu gece Baş Tanrı'nın geçit töreni vardı. Baş Tanrı, devlet erkânının eşliğinde saraydan çıkacak, şimdi artık şehrin içinde olan hapishanenin yanından geçecekti. Uygarlığımızın sularını çalkalandırarak¹² oradan geçtiği sırada bir mahkûm bağışlanacaktı. Sonra Tanrı, Konukevi'nin bahçesine kadar uzanan büyük Mau havuzuna doğru yürüyüşüne devam edecek; orada başka bir şey, son bir kutsama yapılacak, bundan sonra Tanrı yeniden uykusuna dönecekti. Aziz ailesi, Müslüman olduğundan, bu kadarını kavrayamıyordu, ama hapishaneye yapılacak ziyaret herkesin

12 Yuhanna 5:4'e gönderme. "Zira zaman zaman bir melek iniyor havuzun suyunu çalkandırıyordu ve suyun çalkalandırılmasından sonra havuza ilk giren kişinin hastalıkları, ne olursa olsun, iyi oluyordu."

bildiği bir şeydi. Mahkûmlar hüzünle gülümseyerek soylularla kurtulma şanslarını tartışıyorlardı. Bacaklarındaki prangalar olmasa başkalarından farkları yoktu, onlar da zaten kendilerini farklı hissetmiyorlardı. İçlerinden henüz mahkemeye çıkarılmamış beşi bağışlanmayı umamazdı, ama mahkûm olanların hepsi umutluydu. Tanrı'yla Raca'yı birbirinden ayırt edemiyorlardı, her ikisi de onların çok üstündeydi, ama daha eğitilmiş olan gardiyan Ekselanslarının sağlığını sorma cesaretini gösterdi.

“Her gün daha iyiye gidiyor,” diye cevap verdi büyücü doktor. Aslında Raca ölmüştü, geceki tören gücünü tüketmişti. Şenliğin şanına gölge düşmesin diye ölümü gizlenmişti. Aziz halkın içinde görünme ve onları yanlış yönlendirme görevini üstlenirken Hindu hekim, özel sekreter ve güvenilir bir uşak cesedin başında kalmışlardı. Aziz yöneticiyi çok sevmişti, onun yerini alacak kişinin yanında geliri artmayabilirdi, ama henüz bu tür sorunları dert etmiyordu, çünkü yaratılmasına yardım ettiği yanılısamayla uğraşıyordu. Çocuklar yeniden etrafta koşuşturmaya başladılar, Muhammed Latifin yatağına koyacakları bir kurbağa arıyorlardı küçük yaramazlar. Kendi bahçelerinde yüzlerce kurbağa vardı, ama kesinlikle kaleden bir kurbağa yakalamaları gerekiyordu. Babalarına aşağıda iki *topi* gördüklerini haber verdiler. Fielding'le kayınbiraderi yolculuktan sonra dinlenmek yerine evliyanın mezarına çıkan yamacı tırmanıyorlardı.

“Taş atalım mı?” diye sordu Kerim.

“Canlarına okuyalım mı?”

“Ahmed, gel buraya, seni hınzır.” Aziz elini büyük oğluna vurmak için kaldırdı, ama vurmak yerine öptü. Oğullarının şu an yanında olması ve sevgi dolu, cesur çocuklar olduklarını bilmek güzeldi. İngilizlerin devletin konduğu olduğunu, bu yüzden zehirlenmemeleri ve söyledikleri şeylerin her zamanki gibi kibarca ve coşkuyla onaylanması gerektiğini söyledi.

İki konuk sekizgen yapıya girdi, ama girmeleriyle çıkmaları bir oldu, çünkü peşlerinde birkaç arı vardı. İngilizler başlarını döve döve oraya, buraya koşuyorlardı; çocuklar alayla çığırıştı-

lar ve sanki bir tıpa çekilmiş gibi birden keyifli bir yağmur indirdi. Aziz'in eski dostunu selamlamaya hiç niyeti yoktu, ama bu olay keyfini yerine getirdi. Kendini güçlü ve sağlam hissediyordu. "Merhaba, beyler, başınız dertte mi?" diye seslendi.

Arılardan birinin soktuğu kayınbirader bağardı.

"Bir su birikintisine yatın, efendim; burada istemediğiniz kadar var. Bana yaklaşmayın... Ben onları kontrol edemem, onlar Hindistan devletinin arıları, Ekselanslarına şikâyet edin." Gerçek bir tehlike söz konusu değildi, çünkü yağmur şiddetini artırıyordu. Arılar türbenin içine döndüler. Aziz yabancınn yanına gitti, bileğinden birkaç iğne çıkardı ve "Hadi toplayın kendinizi ve erkek gibi davranın."

"Nasılsın Aziz, bunca zaman sonra? Buraya yerleştiğini duydum," dedi Fielding kulağa hiç de dostça gelmeyen bir tonla. "Sanırım birkaç arı tarafından sokulmanın önemi yok."

"Hem de hiç. Konukevine merhem gönderirim. Oraya yerleşmiş olduğunuzu duydum."

"Neden mektuplarıma cevap vermedin?" diye sordu Fielding doğrudan konuya girerek, ama bardaktan boşanırcasına yağmaya başlayan yağmur cevap almasına vakit bırakmadı. Ülkede yeni olan arkadaşı topi'si üzerinde tıkırdayan yağmur damlalarını işitince arıların yeniden saldırıya geçtiğini sanarak çığlık atmaya başladı. Fielding adamın maskaralığını hayli sert bir şekilde engelledi, sonra, "Arabamıza giden bir kestirme yol var mı?" diye sordu. "Yürüyüşten vazgeçmemiz gerekiyor. Hava tehlikeli bir hal aldı."

"Evet, bu taraftan."

"Sen gelmiyor musun?"

Aziz gülünç bir selam verdi; bütün Hintliler gibi önemsiz münasebetsizliklerde çok ustaydı. Hareketleri, Fielding'in çok iyi anladığı gibi, "Tir tir titriyorum ve itaat ediyorum," diyor-du. Dik bir yamaçtan yola indiler –iki adam önden gidiyor, akli fikri arıların soktuğu kolunda olan kayınbirader (adamdan çok bir çocuk) onları takip ediyor, en arkadan da gürültücü ve arsız üç Hintli çocuk – altısı da sıırıslıklam olmuştu.

"Nasıl gidiyor, Aziz?"

“Her zamanki gibi.”

“Buradaki hayatından memnun musun?”

“Sen seninkinden ne kadar memnunsun?”

Fielding eski yakınlıklarını tekrar kurma çabasından vazgeçerek ve daha resmî bir tavır takınarak, “Konukevi’nden kim sorumlu?” diye sordu; daha yaşlanmış ve sertleşmişti.

“Ekselanslarının özel sekreteri herhalde.”

“Nerede, peki?”

“Bilmiyorum.”

“Buraya geldiğimizden beri bir tek Allah’ın kulu yanımıza gelmedi.”

“Gerçekten mi?”

“Önceden Durbar’a yazmış, burayı ziyaret edip edemeyeceğimizi sormuştum. Gelebileceğim söylendi, ben de gezimi buna göre ayarladım; ama Konukevi’nin çalışanlarına kesin bir talimat verilmiş gibi görünmüyor; yumurta bulamıyoruz, sonra karım kayığa binmek istiyor.”

“İki tane kayık var.”

“Doğru da kürekleri yok.”

“Albay Maggs son defa buraya geldiğinde kürekleri kırdı.”

“Dördünü de?”

“Çok güçlü bir adamdır.”

“Hava açarsa, fener alayınızı bu akşam bir kayıktan izlemek istiyoruz,” diye devam etti Fielding. “Bu konuda Godbole’ye yazdım, ama hiç ilgi göstermedi; herkes ölü burada.”

“Belki mektubun söz konusu Bakan’a hiç ulaşmamıştır.”

“İngilizlerin geçit törenini izlemesinin bir sakıncası var mı?”

“Buradaki din hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Ben şahsen izlemeyi aklımdan bile geçirmem.”

“Hem Mudkul’da hem Deora’da çok farklı karşılandık, Deora’da olağanüstü kibardılar, Mihrace ve Maharani her şeyi görmemizi istediler.”

“Onlardan ayrılmamalıydınız.”

“Bin, Ralph”... arabalarına varmışlardı.

“Binin, Mr Quested ve Mr. Fielding.”

“Mr. Quested da kim?”

“Bu iyi bilinen ismi yanlış mı telaffuz ettim? Karınızın kardeşi değil mi bu genç adam?”

“Sen benim kiminle evlendiğimi sanıyorsun?”

Çocuk kızarak, “Ben Ralph Moore’um,” dedi ve o anda yeni bir sağanak bastırdı ve ayaklarının dibinden bir sisin yükselmesine neden oldu. Aziz geri çekilmeye çalıştı, ama çok geçti artık.

“Quested? Quested? Karımın Mrs. Moore’un kızı olduğunu bilmiyor musun?”

Aziz titriyor renkten renge giriyordu; bu haberdan hoşlanmamıştı, Mrs. Moore’un adını duymaktan hoşlanmamıştı.

“Garip tavırlarının nedeni demek buydu?”

“Tavırlarımın nesi varmış?”

“Mahmud Ali’nin senin adına yazmasına izin verdiğin saçma sapan mektup.”

“Bana kalırsa bu konuşmanın kimseye faydası yok.”

“Nasıl oldu da böyle bir hata yaptın?” dedi Fielding, öncekinden daha dostane, ama açıkça hor gören ve iğneleyici bir tavırla. “İnanılır gibi değil. Sanırım sana karımın adının da geçtiği en az altı, yedi mektup yazdım. Miss Quested! Ne garip bir düşünce!” Fielding’in gülümseyişinden Aziz, Stella’nın güzel olduğu sonucunu çıkardı. “Miss Quested bizim en iyi dostumuz, bizi o tanıştırdı, ama... ne şaşırtıcı bir düşünce. Aziz, bu yanlış anlaşılmayı daha sonra tartışıp bir sonuca bağlamalıyız. Bu kesinlikle Mahmud Ali’nin bir entrikası. Benim Miss Moore’la evlendiğimi çok iyi biliyordu. Bana yazdığı küstah mektupta karımdan ‘Heaslop’un kız kardeşi’ diye söz ediyordu.”

Bu isim içindeki öfkeyi uyandırdı. “Demek Mrs. Moore’un kızı, bu delikanlı Heaslop’un kardeşi ve sen de onun eniştesisin, hadi bana eyvallah.” Utanç, kendine olan saygısını geri getiren bir öfkeye dönüştü. “Kiminle evlendiğinden bana ne? Bütün istediğim beni burada, Mau’da rahatsız etmemen. Sizi istemiyorum, hiçbirinizi özel hayatımda istemiyorum, bunu son nefesimi verinceye kadar söyleyeceğim. Evet, evet, çok aptalca bir hata işledim; beni aşağılayabilir, bana karşı soğuk davranabilirsin. Düşmanımla evlendiğini sandım. Mektuplarını hiç

okumadım. Mahmud Ali beni aldattı. Paramı çaldığını sandım, ama” –ellerini çırpıp, çocukları etrafını sardılar– “bunun paramı çalmaktan bir farkı yok. Mahmud Ali’nin her şeyini bağışlarım, çünkü o beni seviyordu.” Yağmur tabanca gibi patlar-ken sustuktan sonra, “Kalbim bundan sonra sadece kendi hal-kım için atacak,” dedi ve dönüp uzaklaştı. Cyril, özür dileyerek ve bir yandan da gülerek çamurlar içinde Aziz’i takip etti; tartışmak ve Heaslop’un nişanlısıyla değil, kız kardeşiyle evlendiği gibi çürütülemez bir sav ileri sürerek durumu düzeltmek istiyordu. Artık ne fark ederdi? Hayatını bir hata üzerine kurmuştu, ama kurmuştu. Çocuklar anlayabilsin diye Urduca konuşarak, “Kiminle evlenmiş olursan ol, lütfen bizi takip etme. Hiçbir İngiliz’le, erkek veya kadın, dost olmak istemiyorum.”

Aziz eve heyecanlı ve mutlu bir ruh hali içinde döndü. Mrs. Moore’un adı geçtiğinde anılarını canlandıran tedirgin ve tekinsiz bir an yaşanmıştı. “Esmis Esmur...” sanki yardımına koşacaktı. Yaşlı kadın her zaman o kadar iyiydi ki, ve yüzüne bakmadığı bu genç onun oğlu Ralph Moore’du; kibar davranmaya söz verdiği Stella ve Ralph; ve Stella Cyril’le evlenmişti.

XXXVI

Sarayın patırtısı ve tamtamları hiç susmadı. Vahyin açıklanması sona ermişti, ama etkisi hâlâ sürüyor ve insanlarda vahyin henüz gelmediği duygusunu uyandırıyor. Vahyin gelmiş olmasına rağmen beklenti devam ediyordu; tıpkı cennette olacağı gibi. Tanrı her ne kadar doğmuşsa da, birçok kişi tören alayının henüz yapılmadığını kabul ediyordu. Normal yıllarda, gün ortasında Raca’nın özel dairesinde çok güzel oyunlar oynanırdı. Raca’nın, erkek ve çocuklardan oluşan kutsal bir oyuncu grubu vardı; grubun görevi Raca’nın önünde çeşitli danslar ve Raca inancıyla ilgili meditasyonlar yapmaktır.¹³ Raca rahatça kurulup Kurtarıcı’nın Indra’yı¹⁴ bozguna uğratmak için dünyaya

13 Kutsal danslar Çatarpur’da yapılırdı; J. R. Ackerley’in *Hindu Holiday*’inde dansların bir tanımı vardır – Forster’in notu.

14 Hinduizm’de savaş ve fırtına tanrısı. Zeus’la karşılaştırılır.

indiğı Üç Adım'ı, ejderin ölümünü, şemsiyeye dönüşen dağı ve akşam yemeğinden önce Tanrı'ya yakaran (ve komik sonuçlara yol açan) Sadhu'yu izlerdi. Sütçü kızların Krişna önündeki dansında ve Krişna'nın sütçü kızlar önündeki daha da görkemli dansında her şey doruğa ulaşır, müzik ve müzisyenler döne döne oyuncuların koyu mavi giysilerinin arasından allı pullu taşlarına ulaştığında her şey bir olurdu. Raca ve konukları o zaman bunun bir tiyatro oyunu olduğunu unuttur, oyunculara taparlardı. Bugün buna benzer bir şey olamaz, çünkü ölüm bunu engeller. Ölüm burada Avrupa'daki kadar engel olmuyordu buna, o kadar dokunaklı değildi, alaycılığı o kadar zalim değildi. Tahtın, şimdi sarayda olan ve ne olup bittiğinden kuşkulanan iki talibi vardı ne yazık ki; ama hiç dalaşmıyorlardı, çünkü din Hinduların gözünde yaşayan bir güçtür ve bazı anlarda önemsiz ve geçici olan şeyleri bir sorun olmaktan çıkartır. Eğlence vahşi ve samimi bir şekilde devam ediyordu; herkes birbirini seviyor ve sıkıntıya ya da acıya yol açacak her şeyden içgüdüleriyle uzak duruyordu.

Aziz bunu ancak ortalama zekâya sahip bir Hristiyan'ın anlayabileceğı kadar anlıyordu. Mau'nun aniden kuşkudan ve bencillikten kurtulduğunu görerek şaşırmıştı. Bir yabancı olmasına ve törenlerin dışında tutulmasına rağmen, ona bu dönemde her zaman cana yakın davranmışlar, uzak durduğı için kendisine ve ailesine saygı gösterip ufak tefek hediyeler vermişlerdi. Konukevi'ne merhem göndermek dışında bütün gün yapacak hiçbir işi yoktu, onu da günbatımına doğru hatırladı; o saatte dispanser kapalı olduğundan evde onun yerini tutabilecek bir şey aradı. Muhammed Latife ait bir kutu merhem buldu. Muhammed Latif merhemini götürülmesini istemiyordu, çünkü merhem kaynatılırken okunup üflenmişti, ama Aziz kullandıktan sonra geri getireceğine söz verdi: atla dolaşmak için bahane arıyordu.

Aziz sarayın önünden geçtiğinde tören alayı yeni oluşturuluyordu. Büyük bir kalabalık, gümüşten bir ejderha başı şeklinde olan ön kısmı yarı açık, yüksek kapıdan görünen tahtırevanın yüklenmesini seyreliyordu. Irili ufaklı tanrılar tahtı-

revana yükleniyordu. Aziz, görmesine ne kadar izin verildiğini bilmediği için gözlerini kaçırdı, az kalsın eğitim bakanıyla çarpışıyordu. “Ah, beni geç bırakabilirdin.” Öğretmen Godbole; Hindu olmayan birinin temasının yeniden yıkanmayı gerektireceğini söylemek istiyordu; sözlerinde coşkudan eser yoktu. “Özür dilerim,” dedi Aziz. Diğer gülümsedi, yine Konukevi’nde kalanlardan söz etti; Aziz, Fielding’in karısının Miss Quested olmadığını söyleyince, “Yo, yo, Mr. Fielding Mr. Heaslop’un kız kardeşiyle evlenmişti, bir yıldır biliyorum bunu,” dedi, yine sesinde en ufak bir coşku yoktu. “Bana neden söylemediniz? Sizin bu suskunluğunuz beni çok zor bir durumda bıraktı.” Ne olursa olsun kimseye bir şey söylediği görülmemiş olan Godbole yine gülümsedi ve özür diler bir tonda, “Bana kızmayın. Kendi mütevazı sınırlarım içinde sizin dostunuzum; ayrıca, bugün benim kutsal bayramım,” dedi. Aziz bu adamın huzurunda garip bir şekilde her zaman kendini bir bebek gibi hissederdi, umulmadık bir şekilde eline oyuncak alan bir bebek gibi. Aziz de gülümsedi ve atını dar bir yola doğru sürdü, çünkü izdiham artıyordu. Çöpçüler bandosu geliyordu. Ot sepetlerini ve mesleklerinin diğer amblemlerini çala çala muzaffer bir ordu gibi doğrudan sarayın kapısına doğru yürüdüler. Bütün diğer müzikler susmuştu, çünkü Horlananların ve Dışlananların¹⁵ saati gelmişti; kirli Çöpçüler bandosu müziklerini icra etmedikçe Tanrı tapınağından çıkamazdı; insan ruhunun onlarsız asla huzur ve uyum bulamayacağı bir lekeydi onlar. Bir an için muhteşem bir manzara ortaya çıktı. Kapılar ardına kadar açıldı, içerideki bütün saray halkı görüldü, hepsi yalınayak ve beyazlar içindeydi; ortada altın işlemeli kumaşlarla örtülmüş, tavus kuşu teleklerinden yelpazelerle ve kırmızı renkli kalın kumaştan yuvarlak sancaklarla süslenmiş Tanrı Sandığı duruyordu. Sandık ağzına kadar küçük heykellerle ve çiçeklerle doluydu. Taşıyıcıların omuzlarına yüklenirken musonların dost güneşi bulutları delip dünyayı rengârenk yaptı, öyle ki saray duvarlarına çizilmiş sarı kaplanlar sanki sıçrayacakmış gi-

15 İşaya 53: 4. “[Yehova] Hor görüldü, dışlandı; acıları bilen, hastalıkları yakından tanıyan bir adamdı. Yüz çevirdiğimiz biri gibi hor görüldü, onu hiçe saydık.”

bi göründü; pembe, yeşil bulut kümeleri göğün üst katmanlarında birbiriyle buluştu. Tahtırevan hareket etti... Dar yol tahtırevanı takip edecek olan fillerle doluydu; sırtlarındaki sepetler sırf alçakgönüllülükten bomboştu. Aziz, bu kutsal törenlere, onun bildiği törenlerle hiçbir bağlantısı olmadığından, ilgi göstermiyordu; içi sıkılıyor, kuzeyden gelip de Hindistan'da iyi meyve, taze su, akıllı sohbetler, hatta bir dost bulamayan sevgili imparatoru Babür gibi müstehzi bir tavırla karşılıyordu bütün bunları.

Dar yol Aziz'i çabucak şehrin dışına, yüksek kayalıklara ve ormana getirdi. Burada atın dizginlerine asılıp en uzak kavisine kadar ayaklarının altında uzanan büyük Mau havuzunu seyretti. Havuz, akşam bulutlarını yansıtarak aşağıdaki dünyayı benzer bir ihtişamla dolduruyordu, öyle ki yer ve gök aşırı mutluluktan kendilerinden geçip çarpışacaklarmış gibi birbirlerine doğru eğiliyordu. Aziz tükürdü, yine müstehzi, her zamankinden daha müstehzi bir ruh haline büründü. Çünkü parlak çemberin ortasında küçük, kara bir leke ilerliyordu; Konukevinin kayığı. Bu İngilizler küreğinin yerini tutacak bir şeyler bulmuş, Hindistan'da devriye gezme görevine devam ediyorlardı. Bu manzara Hinduları nispeten değerli kılmıştı; dönüp sarayın süt beyazı kubbesine bakınca, Hinduların mabutlarını etrafta gezdirmekten zevk almalarını temenni etti, çünkü onlar hiç değilse burunlarını başkalarının hayatlarına sokmuyorlardı. Çandrapur'da Aziz'in aklını çelen ve Miss Qusted'a yaklaştıran "Hindistan'ı görme" isteği aslında Hindistan'ı yönetmenin bir biçiminden başka bir şey değildi, altında başka bir istek yatmıyordu. Kayıktakiler, Tanrı heykelinin birazdan ineceği basamaklara gözlerini dikmiş bakarken Aziz kayıkta ne olup bittiğini tam olarak biliyordu; başlarını resmen belaya sokmadan hangi mesafeye kadar kürek çekebileceklerini kafasında tarttı.

Aziz gezintisinden vazgeçmedi, çünkü Konukevi'nde sorgulayabileceği hizmetkârlar olacağını biliyordu; biraz bilgi her zaman işe yarardı. Kraliyet mezarlarının yer aldığı kasvetli burun boyunca uzanan patikayı izledi. Saray gibi mezarlar da kar beyazı alçı sıvalıydı ve içlerinden gelen bir ışıkla parlıyorlardı,

ama ışıltıları alacakaranlıkta doğaüstü bir niteliğe bürünmüştü. Burun yüksek ağaçlarla kaplıydı, yarasalar asılı durdukları dallardan ayrılıyor, havuzun yüzeyini sıyırarak uçarken öpücük sesleri çıkarıyorlardı; bütün gün baş aşağı asılı durmaktan susamışlardı. Mutlu Hint akşamlarının işaretleri çoğalıyordu; her yerde kurbağalar, sürekli yanan tezekler; tepesinde, alacakaranlıkta kanat çırparken kanatlı iskeletlere benzeyen geç kalmış bir guguk kuşu sürüsü. Havada ölüm vardı, ama hüznün yoktu; kaderle arzu arasında bir uzlaşma yapılmış ve insanoglundun yüreği bunu kabullenmişti.

Avrupa Konukevi suyun altmış metre yukarısında, ormanın kayalık ve ağaçlarla kaplı bir çıkıntısı üzerinde yükseliyordu. Aziz oraya vardığında su mor-gri renkte ince bir zarla kaplanmış, kayık tamamen gözden kaybolmuştu. Bir nöbetçi Konukevi'nin verandasında uyuyor, haç biçiminde yerleştirilmiş boş odalarda ışık yanıyordu. Aziz hiç de dostane olmayan duyularla, ne var ne yok bakınarak odadan odaya gitti. Piyanonun üzerinde duran iki mektup ödülü oldu; hızla atılıp çabucak göz attı mektuplara. Bunu yapmaktan utanmıyordu. Özel yazışmaların kutsallığı Doğu'da hiçbir zaman kabul görmemiştir. Dahası Mr. McBryde geçmişte kendisinin bütün özel mektuplarını okumuş ve içindekileri ortalığa dökmüştü. Mektuplardan biri –içlerinden daha ilginç– Heaslop tarafından Fielding'e yazılmıştı. Mektup eski dostunun kafa yapısına ışık tutuyor ve Aziz'i ondan daha da soğutuyordu. Mektup daha çok, neredeyse bir ahmak olduğu anlaşılan Ralph Moore hakkındaydı. "Ne zaman isterseniz kardeşimi bana yollayabilirsiniz. Size yazıyorum, çünkü onun kötü bir düzenleme yapacağı muhakkak." Sonra: "Sizinle tamamen aynı fikirdeyim; hayat kin gütmeye değmeyecek kadar kısa, ayrıca Hindistan'ın Zalimleriyle bir dereceye kadar uzlaşmış olmanıza memnun oldum. Elde edebileceğimiz her tür desteğe ihtiyacımız var. Umuyorum ki Stella'yla bir dahaki karşılaşmamızda sizi de yanında getirir, o zaman bir bekâr olarak elimden geldiğince iyi ağırlarım sizi; yeniden görüşmemizin zamanı kesinlikle geldi. Annemin ölümünden ve benim kendi sorunlarımdan sonra kız kardeşimin sizinle ev-

lenmesi sinirlerimi altüst etti ve beni mantıksız davranışlara itti. Dedığınız gibi her şeyi hale yola koymanın vakti geldi; iki tarafın hataları da geçmişte kalsın. Bir oğlunuzun, varisinizin olmasına sevindim. İkinizden biriniz Adela'ya bir daha mektup yazdığınızda, ona benim mesajımı iletin, onunla da barışmak istiyorum. Anglo-Hindistan'dan çıkmış olduğunuz için şanslısınız. Her gün olay, her gün olay; hepsi propaganda yüzünden, ama iplerin kimin elinde olduğunu bir türlü tespit edemiyoruz. İnsan burada ne kadar uzun süre yaşarsa, her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu o kadar fazla anlıyor. Benim kişisel düşüncem, bütün bunların arkasında Yahudiler var.”

Havuç-burun böyle diyordu. Suyun öte tarafından gelen gürültüler bir an için Aziz'in dikkatini dağıttı; geçit alayı yola çıkıyordu. İkinci mektup Miss Quested'dan Mrs. Fielding'eydi. Mektupta birkaç ilginç husus vardı. Mektubun yazarı Ralph'ın Hindistan'dan kendisinden daha çok hoşlanacağını umuyordu ve anlaşıldığı kadarıyla ona bu amaçla para veriyordu... “Benim asla şahsen geri ödeyemeyeceğim bir borç.” Miss Quested bu ülkeye nasıl bir borcu olduğunu hayal ediyordu? Aziz bu cümleden hazzetmedi. Ralph'ın sağlığından söz ediliyordu. Boyuna “Stella ve Ralph”, hatta “Cyril” ve “Ronny” deniyordu; Aziz'in hiç bilmediği bir ruh hali içinde yazılmış tamamen dostane ve duygusal satırlar. Ancak kadınların özgür olduğu bir ülkede mümkün olabilecek bu rahat iletişime Aziz gıpta etti. Bu beş insan küçük sorunlarını hallediyor ve bozulan saflarını yabancılara karşı sıklaştırıyorlardı. Heaslop da buna dahil oluyordu. İşte İngiltere'nin gücünün yaptığı şey; birden tepesi atan Aziz hızla piyanoya vurdu; tuşlar şişip üçerli gruplar halinde birbirlerine yapışmış olduğundan kaydadeğer bir gürültü çıktı.

“Hey, kim var orada?” diye seslendi sinirli, ama saygılı bir ses; Aziz bu sesi daha önce nerede duymuş olduğunu hatırlayamadı. Bitişik odanın alacakaranlığında bir şey hareket etti. Aziz, “Hükümet doktoru, viziteye geldi, çok az İngilizce biliyor,” diye cevap verdi, mektupları ceketinin cebine attı ve Konukevi'ne serbestçe girip çıktığını göstermek için piyanoya tekrar vurdu.

Ralph Moore aydınlığa çıktı.

Ne tuhaf görünüşlü bir genç, uzun boylu, vaktinden önce yaşlanmış, endişeyle ferî sönmüş iri, mavi gözler, seyrek, dar-madağın saçlar! İmparatorluğun genellikle ihraç ettiği tipler-den değildi. Aziz'in içindeki doktor, "İleri yaştaki bir anne doğurmuş," diye düşündü, şair Aziz ise onu oldukça yakışıklı buldu.

"İşlerin çokluğundan daha erken uğrayamadım. Arıların soktuğu yerler nasıl, bir bakalım," dedi koruyucu bir havayla.

"Ben... dinleniyordum. Bunun daha iyi olacağını düşündüler; epeyce zonkluyor."

Delikanlının çekingenliği ve ülkede "yeni" olduğunu fazlasıyla belli eden hali doktorun incinmiş ruhunda karmaşık etkiler yarattı. Doktor tehdit edercesine "Buraya gelin, lütfen, bırakın da bir bakayım," dedi. Tamamen yalnızdılar, Aziz hastaya Callendar'ın Nureddin'e davrandığı gibi davranabilirdi.

"Bu sabah demiştiniz ki..."

"En iyi doktor bile yanılabilir. Buraya gelin, lütfen, kolunuza lambanın ışığında bakayım. Fazla vaktim yok."

"Ahh..."

"Ne oldu? Sorun nedir?"

"Eliniz hiç hafif değil."

Aziz irkildi ve bakışlarını ellerine çevirdi. Bu sıradışı genç adam haklıydı, yapmacık bir öfkeyle cevap vermeden önce ellerini arkasına sakladı. "Ellerimden size ne? Çok garip bir laf. Ben canınızı yakmayacak uzman bir doktorum."

"Acıya aldırmam ben, canım acımıyor."

"Acımıyor mu?"

"Gerçekten acımıyor."

"Çok güzel bir haber," diye alay etti Aziz.

"Ama acımasızlık var."

"Size bir merhem getirdim, ama bu sinirli halinizde kolunuza nasıl süreceğim bir mesele," diye devam etti Aziz, biraz sustuktan sonra.

"Merhemi bana bırakın, lütfen."

"Kesinlikle olmaz. İlacı geri dispansere götürmem gereki-

yor.” Aziz çocuğa doğru uzandı, diğeri masanın uzak tarafına geriledi. “Şimdi sokulan yerleri tedavi etmemi istiyor musunuz, yoksa bir İngiliz doktoru mu tercih edersiniz? Asirgar’da bir tane var. Asirgar altmış dört kilometre uzakta ve Ringnod barajı yıkıldı. Şimdi ne durumda olduğunuzu anlıyor musunuz? Sanırım bu konuda Mr. Fielding’le konuşsam iyi olacak; şu davranış şekliniz gerçekten büyük saçmalık.”

“Kayıkla gittiler,” dedi delikanlı, yardım arar gibi etrafına bakınarak.

Aziz yalandan çok şaşırmış gibi yaptı. “Umarım Mau yönüne gitmemişlerdir. Böyle bir gecede bu insanlar çok fanatik olurlar,” dedi. Onu doğrularcasına bir hıçkırık sesi işitildi, sanki bir devin dudakları aralanmıştı; tören alayı hapishaneye yaklaşıyordu.

“Bize böyle davranmamalısınız,” diye kafa tuttu delikanlı ve bu defa Aziz duraladı, çünkü ses, korku dolu olsa bile, zayıf değildi.

“Nasıl böyle?”

“Dr. Aziz, size bir kötülük yapmadık.”

“Demek, adımı biliyorsunuz. Evet, ben Dr. Aziz'im. Yo, elbette yakın dostunuz Miss Quested Marabar’da bana bir kötülük yapmadı.”

Aziz'in son sözlerini boğarak bütün devlet toprakları patladı. Hapishane avlusundan ateşlenen bir havai fişek sinyali vermişti. Tutuklu serbest bırakılmıştı ve şarkıcıların ayaklarını öpüyordu. Evlerden gül yaprakları yağıyordu, kutsal baharatlar ve Hindistan cevizi getirmişlerdi... Yarı yola geldikleri andı bu; tapınağını büyüttmüş olan Tanrı sevinç içinde bekliyordu. Kurtuluş söylentileri araya giren başka haberlerle ve çeşitli değişikliklere uğrayarak Konukevindekilerin kulağına ulaştı. Ortalığın ansızın aydınlanmasıyla iki adam şaşırarak verandaya çıktılar. Yukarıda, kalede bronz top hâlâ parılıyordu, evlerin dans eder, sarayın küçük kanatlarını cırpır gibi görüldüğü şehir bir ışık lekeliydi. Aşağıdaki su, tepeler ve yukarıdaki gök henüz şenliğe dahil olmamıştı; sadece evrenin şekilsiz kütleleri arasında kendini göstermeye çalışan zayıf bir ışık ve bir şarkı var-

dı. Şarkı tekrarlarına tekrarlarına işitilir oldu; koro tanrıların isimlerini tekrarlıyor ve ters çeviriyordu.¹⁶

*Radhakrişna Radhakrişna,
Radhakrişna Radhakrişna
Krişnaradha Radhakrişna,
Radhakrişna Radhakrişna*

diye şarkı söylüyorlardı, Konukevi'ndeki nöbetçi uyandı, demir uçlu mızrağına yaslandı.

“Artık gitmem gerekiyor, iyi geceler,” dedi Aziz ve elini uzattı; dost olmadıklarını tamamen unutmuş, mağaralardan daha uzaktaki güzel bir şeye odaklanmıştı. Diğeri uzatılan eli sıktı, Aziz ne kadar kötü davrandığını o zaman anladı ve yumuşak bir sesle, “Beni artık kaba bulmuyor musunuz?” diye sordu.

“Hayır.”

“Bunu nereden bileceksiniz, tuhaf çocuk?”

“Zor değil, her zaman bildiğim tek şey bu.”

“Bir yabancıнын dostunuz olup olmadığını her zaman bilir misiniz?”

“Evet.”

“Öyleyse, siz de Doğulusunuz.” Konuşurken hafif bir titremeyle delikanlının elini bırakmıştı. Bu sözleri Mrs. Moore'a bu olaylar dizisinin başlangıcında camide söylemiş, bunca acıdan sonra nihayet serbest kalmıştı. İngilizlerle asla dostluk kurma! Cami, mağaralar, cami, mağaralar. İşte yine başlıyordu. Sihirli merhemi delikanlıya uzattı. “Bunu alın, kullandığınızda beni düşünürsünüz. Geri istemiyorum. Size bir hediye vermem gerekiyor, yanımda bundan başka bir şey yok; siz Mrs. Moore'un oğlusunuz.”

“Öyleyim,” diye kendi kendine söylendi delikanlı; Aziz'in belleğinin derinlerinde gizli bir şey yüzeye çıkmaya çalışıyordu.

“Ama aynı zamanda da Heaslop'un kardeşisiniz, çok yazık, bu iki ulus dost olamaz.”

---

16 Radha, Krişna'nın karısıdır. Sadık Hinduların toplantılarında her iki tanrının adı ahenkle tekrarlanır.

“Biliyorum. Henüz olamazlar.”

“Anneniz size benden söz etti mi?”

“Evet.” Ve delikanlı ses ve hareketlerinde Aziz’in takip edemediği bir değişiklikle ilave etti: “Mektuplarında, mektuplarında. Sizi severdi.”

“Evet, anneniz dünyadaki en iyi dostumdur.” Duyduğu derin minnettarlığa kendi de şaşırarak sustu. Mrs. Moore’un bu sonsuz iyiliği kaç para ederdi? Aklın sınavından geçirilirse, pek bir şey etmezdi. Lehinde tanıklık etmemiş, hapishanede ziyaretine gelmemişti, yine de yüreğinin en derin köşesinde yeri vardı, Aziz onu her zaman sevip saymıştı. “Şimdi muson mevsimindeyiz, havaların en iyi olduğu mevsim,” dedi, tören alayının ışıkları bir perdenin kıvrımları üzerine işlenen bir nakış gibi dalgalanırken. “Annenizin yağmurlarımızı görmesini ne kadar isterdim. Yaşlı, genç herkesin ve her şeyin mutlu olduğu bir mevsimdir bu. Biz onları takip edemiyor da olsak oradakiler vahşi gürültüleri içinde mutlular; havuzlar dolu, bu yüzden dans ediyorlar; Hindistan bu işte. Devlet memurlarıyla beraber olmasaydınız, size ülkemi gezdirirdim, ama yapamam. Belki sadece yarım saatliğine sizi dışarıya çıkarıp suda gezdirebilirim.”

Döngü başa mı dönüyordu? Geri adım atamayacak kadar duygulanmıştı. Sessizce geceye yürümeli ve Mrs. Moore’un oğluna bu saygıyı göstermeliydi. Küreklerin nerede olduğunu biliyordu –konukevinde kalanları kayıkla dolaşmaktan caydırmak için gizlenmişlerdi– diğer kayığa rastlama ihtimaline karşı Aziz ikinci kürek çiftini de getirdi; Fieldingler uzun sırkılarla iterek kayıklarını hareket ettiriyorlardı, tehlikeyle karşılaşabiliyorlardı, çünkü rüzgâr hızını artırmaya başlamıştı.

Göle indiklerinde Aziz’in tavırlarına bir rahatlık geldi. Bir eylem onun için her zaman başka bir eylem anlamına geliyordu; çok geçmeden yüreği konukseverlik duygularıyla dolup taştı; ayın karmaşılaştıkça ışıkları ve gürültüsü artan vahşi tören alayını anladığına kendini ikna ederek Mau’ya övgüler dizmeye başladı. Kürek çekmeye pek gerek yoktu, zira yeni çıkan sert bir rüzgâr kayığı istedikleri yönde sürüklüyordu. Dikenli bitkiler kayığın omurgasını çizdi, küçük bir adaya çarpıp tur-

na kuşlarının havalanmasına neden oldular. Ağustos ayının hiç sonu gelmeyecekmiş gibi görünen tuhaf ve gelip geçici sel suları onları taşıyordu. Kayık dümensiz, küçük bir gezinti sandalığıydı. Kürekler kucağında kış tarafına oturan konuk ayrıntılar hakkında hiç soru sormuyordu. Tam o sırada bir şimşek çaktı, onu bir ikincisi –ağır gökyüzünde küçük, kırmızı çizikler– izledi. “Raca mıydı bu?” diye sordu konuk.

“Ne... ne demek istiyorsunuz?”

“Geriye kürek çekin.”

“Ama Raca öldü, yok.”

“Geriye doğru kürek çekin; ne demek istediğimi anlayacaksınız.”

Aziz rüzgâra karşı ilerlemekte zorlandı. Ama gözlerini Konukevi’nin yerini gösteren küçük ışıktan hiç ayırmadan kürekleri birkaç kere suya daldırdı.

“İşte, orada...”

Karanlıkta yüzmekte olan şey bir sayvan altında ıslıl ıslıl kral giysileriyle oturan bir kraldı.

“Bunun ne olduğunu kesinlikle bilmiyorum, “diye fısıldadı Aziz. “Ekselansları öldüler. Sanırım hemen geri dönsek iyi olur.”

Mezarların bulunduğu buruna yakındılar, ağaçların arasındaki bir aralıktan Raca’nın babasının çatrisini¹⁷ görmüşlerdi. Bu her şeyi açıklıyordu. Aziz, Hinduların büyük masraflarla aslına uygun olarak yaptırdıkları Raca heykelini duymuştu, ama sık sık gölde kürek çekmiş olmasına rağmen şimdiye kadar hiç gözüne çarpmamıştı. Heykelin gölden görülebildiği bir tek nokta vardı ve Ralph onu oraya yönlendirmişti. Aziz, delikanlının konuktan çok bir rehber olduğu duygusuna kapılarak kayığı çabucak uzaklaştırdı. “Geri dönelim mi?” diye sordu.

“Tören hâlâ devam ediyor.”

“Daha fazla yaklaşmamayı tercih ederim; çok tuhaf adetleri var, canınızı yakabilirler.”

“Biraz daha yaklaşalım.”

---

17 Chhatri: Kelime anlamı sayvan ya da şemsiye; bir mezarın üzerine inşa edilen küçük şapel.

Aziz boyun eğdi. Kalbinin derinliklerinde biliyordu ki o, Mrs. Moore'un oğluydu ve elbette kalbi işe karışınca kadar hiçbir şey bilmiyordu. "Radhakrişna, Radhakrişna, Radhakrişna, Radhakrişna, Krişnaradha," diye devam ediyordu ilahi, derken ansızın değişti ve o an ortaya çıkan kısa sessizlikte, Çandrapur'da duruşma sırasında kulağına çalınan kurtuluş hecelerini iştirir gibi oldu.

"Mr. Moore, Raca'nın öldüğünü kimseye söylemeyin. Bu hâlâ bir sır; size söylememem gerekirdi. Kimsenin mutluluğuna gölge düşürmemek için festivalin sonuna kadar Raca hayat-taymış gibi davranacağız. Daha fazla yaklaşmak istiyor musunuz?"

"Evet."

Aziz, kayığı kaynaşan yıldızları andıran karşı kıyıdaki meşalelerin aydınlığından uzak tutmaya çalışıyordu. Havai fişekler atılıyor, toplar gümbürdüyordu. Ansızın, Krişna'nın tahtirevanı Aziz'in beklemediği kadar yakından, yıkık bir duvarın ardından ortaya çıktı ve gölün aşınmış, pırıl pırıl merdivenlerinden aşağı inmeye başladı. Tahtirevanın her iki yanında şarkıcılar düşe kalka ilerliyorlardı, saçlarına çiçekler takmış vahşi ve güzel bir kadın, genç bir azize özellikle dikkat çekiyordu. Kadın Tanrı'yı, kendi anladığı gibi, ona hiçbir nitelik atfetmeden övüyordu. Diğerleri Tanrı'yı bedeninin şu veya bu uzvunda ya da göğün bir işaretinde görerek, yine ona herhangi bir nitelik atfetmeden övüyorlardı. Koşar adım sahile indiler ve kıyıdaki dalgacıların içinde durdular; kutsal bir yemek hazırlandı ve bu yemekten kendilerini yemeğe layık görenler yediler. Godbole rüzgârda sürüklenen kayığı fark edip kollarını salladı; bunu öfkeyle mi, sevinçle mi yaptığını Aziz hiçbir zaman öğrenemedi. Yukarıda Mau'nun seküler gücü –filler, topçular, kalabalık–duruyordu, onların da çok yukarısında şiddetli bir fırtına koptu; başlangıçta sadece havanın üst katmanlarıyla sınırlı bir fırtına. Şiddetli esintiler karanlık ve ışıkla karışıyor, yağmur kuzeyden sicim gibi iniyor, kesiliyor, bu defa güneyden sicim gibi iniyordu; rüzgâr aşağıdan başlayıp yukarı yükseliyordu. Bu fırtınanın ortasında çırpınıp duran şarkıcıların sesinde korku-

dan başka her şey vardı ve Tanrı'yı fırlatmaya, Tanrı'nın Kendisi'ni (her ne kadar Tanrı fırlatılamazsa da) fırtınaya fırlatmaya hazırlanıyorlardı. Yıllardır O'nu böyle fırlatıp atıyorlardı ve daha başkalarını da –küçük Ganpati¹⁸ heykelleri, on günlük mısır sepetleri, Muharrem törenlerinde kullanılan türden küçük tabutlar¹⁹– günah keçileri, kabuklar, bir yolculuğun, şimdi değil, burada değil, ancak imkânsız olduğunda çıkılacak zor bir yolculuğun simgeleri: fırlatılıp atılacak olan Tanrı bunun simgesiydi.

Gokul köyünün maketi bir tepsi üzerinde yeniden ortaya çıktı. Çiçeklerin halesiyle dolu olan Gümüş heykelciğin yerini tutmak üzere getirilmişti; başka bir simgenin hesabına gümüş heykelcik yok olacaktı. Hizmetkârlardan biri maketi eline aldı, mavi beyaz kâğıt şeritleri yırtıp attı. Hizmetkâr çıplak, geniş omuzlu, ince belli –yine o görkemli Hintli vücudu– biriydi ve kurtuluş kapılarını kapatmak ona atalarından miras kalmış bir görevdi. Adam maketi önü sıra iterek kil bebekler sandalyelerinden kayıp yağmurda eriyinceye ve Kral Kansa Tanrı'nın annesiyle babasına karışincaya kadar karanlık sulara yürüdü. Masif ve karanlık, küçük dalgalar maketi yavaş yavaş yalıyordu, sonra büyük bir dalga hepsini silip süpürdü, derken İngilizce bir bağırta işitildi: “Dikkat edin!”

İki kayık çarpışmıştı.

Dört yabancı kollarını savurdu, bir yerlere tutunmaya çalıştı, ileri doğru uzattıkları kürekler ve sırkalar hortuma yakalanmış efsanevi bir canavar gibi fırdöndü. Kayıkların çaresizce hizmetkâra doğru sürüklendiğini gören dindarlar büyük bir öfkeyle –ya da neşeyle– bağırıştılar. Adam, güzel esmer yüzünün tek bir kası oynamadan onları bekliyordu; tepsinin üzerindeki son parçalar erirken tepsiye çarptılar.

Sarsıntı önemsizdi, ama en yakında olan Stella kendini kocasının kollarına attı, öne eğildi, sonra Aziz'in üstüne düştü: onun bu hareketleri kayığı devirdi. Sıcak, sığ sulara yuvarlan-

18 Ganpati veya Ganeş: Fil başlı bilgelik tanrısı.

19 Tazia: Arapça taziye kelimesinden. Taziye aynı zamanda törenlerde kullanılan Hasan'la Hüseyin'in temsili mezarları ya da tabut anlamına da gelir.

dılar ve kulakları sağır eden bir uğultu içinde çırpınarak ayağa kalktılar. Serbest kalan kürekler, kutsal tepsi, Ronny'yle Ade-la'nın mektupları suyun üstünde karman çorman bir biçimde yüzmeye başladı. Toplar ateşlendi, davullar çalındı, filler böğürdü; sonra gök kubbenin üzerinde bir tokmak gibi patlayan şimşeksiz, müthiş bir gök gürültüsü bütün sesleri bastırdı.

Bu, Hindistan'ın olabilecek en büyük zirvesiydi. Yağmur düzenli bir şekilde herkesi ve her şeyi ıslatmaya koyuldu, çok geçmeden tahtırevanın zerdüz örtüsünü ve pahalı, yuvarlak sancakları berbat etti. Meşalelerden bazıları söndü, havai fişekler ateş almadı, ilahi söyleyenler azaldı ve tepsi Öğretmen Godbole'ye geri döndü; o da tepsiye yapışmış bir parça çamuru alıp hiç merasimsiz alnına sürdü. Olan olmuştu ve davetsiz misafirler toparlanıp ayağa kalkarlarken Hindular kalabalık şehre doğru darmadağınık yürümeye başladı. Heykel de geri gitti ve ertesi gün hanedan türbesinin al yeşil perdelerinin ardında, kendine has bir tarzda, şatafattan uzak öldü. İnsanlar daha uzun süre ilahi söylemeye devam ettiler... dinin yırtık pırtık kenarları... tatmin edici ve çarpıcı olmayan düğümler... "Tanrı sevgidri." Son yirmi dört saatin büyük belirsizliğine bakınca hiç kimse olayın heyecan merkezinin neresi olduğunu, bir bulutun merkezini saptadığından daha kesinlikle söyleyemezdi.

XXXVII

Bir daha karşılaşamayacaklarının bilincinde olmakla birlikte, yeniden dost olan Aziz'le Fielding son defa Mau ormanlarında atla gezmeye gittiler. Seller sona ermiş, Raca resmen ölmüştü, bu yüzden Konukevi'nde kalanlar adaba uygun davranmak için ertesi sabah gidiyorlardı. Cenaze töreni ve dinî kutlamalar nedeniyle gezi tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Fielding, her gün İmparator-Kral Beşinci George Lisesi'ni gezdirmeye söz veren, ama her zaman bir bahane bulan –oysa bu onun başlıca amacıydı– Godebole'yi neredeyse hiç görememişti. O öğleden sonra Aziz için iç yüzünü açık etti: İmparator-

Kral orayı bir tahıl ambarına çevirmişti ve Eğitim Bakanı bunu eski okul müdürünün öğrenmesini istememişti. Okul, Genel Vali'nin temsilcisi tarafından ancak geçen yıl açılmıştı ve kâğıt üzerinde her şey yolunda görünüyordu; Godbole okulun yokluğu fark edilmeden ve öğrencilerin kendileri çoluk çocuğa karışmadan önce tekrar açılmasını umut ediyordu. Fiedling bu karışıklığa ve enerji kaybına güldü, ama eskisi gibi hiçbir şeyi kafaya takmamazlık edemiyordu artık; eğitim onun daimi ilgi alanıydı, çünkü geliri ve ailesinin refahı buna bağlıydı. Çok az Hintlinin eğitimin özünde iyi bir şey olduğunu düşündüğünü biliyordu ve şimdi birçok nedenden buna hayıflanıyordu. Hint eyaletleri hakkında ağır bir şeyler söylemeye başladı, ama Aziz'in dostça tavırları daha fazla şey söylemesini engelledi. Bu uzlaşma her şeye rağmen bir başarıydı. Göldeki o tuhaf kazadan sonra aralarında başka bir saçmalık ya da hoşnutsuzluk yaşanmadı ve sanki hiçbir şey olmamış gibi güle oynaya eski ilişkilerine döndüler. Şimdi hoş çalılıklar ve kayalar arasında at sürüyorlardı. Çok geçmeden ağaçlar seyrelti, güneşe çıktılar; önlerinde pırıl pırıl kelebeklerle dolu, otlu bir yamaç uzanıyordu; karşılarına çıkan bir kobra görünürde belli bir amacı olmadan kıvrıla kıvrıla sürünüp hintayvası ağaçlarının altında gözden kayboldu. Gökte topak topak, beyaz bulutlar, yerdeyse beyaz su birikintileri vardı; uzaklardaki dağlar mordu. Manzara her ne kadar İngiltere'deki parkları andırıyor olsa da yine de garipti. Kobraya hareket alanı bırakmak için atların dizginlerine asıldılar ve Aziz cebinden Miss Quested'a göndermek istediği bir mektup çıkardı. Sevimli bir mektup. Eski düşmanına iki yıl önceki iyi davranışı için teşekkür etmek istiyordu: çok iyi davranmış olduğu bugün açıkça ortadaydı. "Mau'daki en büyük gölümüze düşerken –hangi şartlar altında düştüğümüzü diğer dostlarımız anlatacaktır– Miss Quested'ın ne kadar cesur olduğunu düşündüm ve bunu ona, yetersiz İngilizceme rağmen, söylemeye karar verdim. Hapiste olmak yerine burada çocuklarımla birlikte mutlu yaşıyorsam onun sayesinde olduğundan hiç şüphem yok. Çocuklarımı size sevgi ve saygı duyacak şekilde yetiştireceğim."

“Miss Quested çok mutlu olacaktır. Onun ne kadar cesur davrandığını nihayet anladığına memnun oldum.”

“Etrafıma iyilik etmek ve o sefil Marabar hadisesinin bütün izlerini sonsuza kadar silmek istiyorum. Senin paramı ele geçirmek istediğini düşünmekte utanılacak kadar acele ettim; mağaradaki kadar berbat bir hata.”

“Aziz, karımla konuşmanı isterdim. O da Marabar’ın silindiğine inanıyor.”

“Nasıl olur?”

“Bilmiyorum, belki sana söyler, bana söylemiyor. Benim katılmadığım fikirleri var... aslında, ondan uzakta olduğumda bunların gülünç olduğunu düşünüyorum. Onun yanındayken, sanırım ona duyduğum sevgi nedeniyle, kendimi yarı ölü, yarı kör hissediyorum. Karım bir şeyin peşinde. Sen, ben ve Miss Quested, kabaca söylemek gerekirse, hiçbir şeyin peşinde değiliz. Biz elimizden geldiğince doğru dürüst yaşayıp gidiyoruz, sen biraz daha önde... övünç duyulacak küçük bir grup. Ama karım bizimle değil.”

“Ne demek istiyorsun? Stella sana sadık değil mi, Cyril? Bu beni çok üzer.”

Fielding duraksadı. Evliliğini düşündüğünde kendini pek mutlu hissetmiyordu. Yeniden fiziksel ihtiras duyar olmuştu – orta yaşın sönmeye yüz tutmuş korlarının son parlayışı– ve karısının kendisini, kendisinin onu sevdiği kadar sevmediğini biliyor, onun üstüne fazla düşmekten utanıyordu. Ama Mau’ya yaptıkları ziyaret sırasında durum biraz düzelmmişti. Sonunda aralarında bir bağ kurulmuş gibiydi; her ilişkinin selameti için gerekli olan şu dış bağ. İlahiyatın diliyle söylemek gerekirse, evlilikleri takdis edilmişti. Fielding Aziz’e, Stella’nın kendisine sadece sadık olmakla kalmayıp muhtemelen daha da sadık olacağını söyleyebilirdi; kendisi açısından da yeterince açık olmayan bir şeyi ifade etmeye çalışırken farklı insanların farklı farklı bakış açıları olduğunu söyledi aptal aptal. “Marabar hakkınca Stella’yla konuşmayacaksan, neden Ralph’le konuşmaysın? O gerçekten akıllı bir çocuk. Ve ablasının biraz gerisinden gidiyor (aynı metafor), ama onunla aynı yolda.”

“Ona da kendisine söyleyecek bir şeyim olmadığını söyle, o gerçekten akıllı bir çocuk ve her zaman Hintli bir dostu olacak. Onu biraz da veda edebilmem için beni sana getirdiği için seviyorum. Bunu düşünmek gezimizi berbat edip bizi üzer, ama unutmayalım ki bu bir veda, Cyril.”

“Biz de düşünmeyiveririz.” Fielding de bunun son görüşmeleri olduğunu hissediyordu. Bütün aptalca yanlış anlaşılmalara açıklığa kavuşturulmuştu, ama sosyal konumları dikkate alınırsa bir daha karşılaşmalarının imkânı yoktu. Fielding yurttaşı bir kadınla evlenerek kaderini Anglo-Hindistan’ın kaderine bağlamıştı ve onun bazı kısıtlamalarını kabul ediyor, geçmişte gösterdiği kahramanlığa şaşıyordu. Bugün bir Hintlinin hatırına kendi halkına karşı mı çıkacaktı? Aziz bir hatıraydı, bir ganimetti; birbirleriyle gurur duyuyorlardı, ama gene de ayrılmaları kaçınılmazdı. Bu son öğleden sonra elinden gelenin en iyisini yapmak arzusuyla, kendisi için en değerli kişi olan karısı hakkında samimiyetle konuşmaya zorladı kendini. Ona göre Mau’ya yapılan ziyaret başarılı olmuştu. Bu Stella’yı sakinleştirdi; her ikisi de huzursuzluk duyuyordu. “Stella burada yatıştırıcı bir şeyler buldu, tuhaf dertlerine bir çözüm,” dedi. Bir süre sustuktan sonra – toprak suyu içerken havayı binlerce öpücük sesi dolduruyordu – devam etti: “Krişna meselesi hakkında bir şey biliyor musun?”

“Sevgili dostum, ona resmî olarak Gokul Aştami diyorlar. Bütün devlet daireleri kapalı oluyor, zaten başka türlü seninle beni neden ilgilendirsin ki?”

“Gokul, Krişna’nın doğduğu köy... ya da aşağı yukarı doğduğu, çünkü Gokul’la başka bir köy arasında tıpkı Büytüllahim’le Nasıra arasında olduğu gibi bir tereddüt söz konusu. Benim keşfetmek istediğim şey hikâyenin ruhani yanı, tabii varsa.”

“Benimle Hindular hakkında konuşmanın faydası yok. Birlikte yaşamak bana onlar hakkında daha çok şey öğretmedi. Onları rahatsız ettiğimi düşündüğümde, rahatsız etmiyorum. Onları rahatsız etmediğimi düşündüğümde rahatsız ediyorum. Belki oyuncak bebek evlerinin üzerine düştüğüm için beni kovarlar, belki de maaşımı iki katına çıkarırlar. Zaman gösterecek. Onları neden bu kadar merak ediyorsun?”

“Açıklaması zor. Zaman zaman ihtiyar Godbole’yi azıcık anlamak dışında onları gerçekte hiçbir zaman ne anladım ne sevdim. İhtiyar hâlâ ‘Gel, gel’ diyor mu?”

“Muhtemelen.”

Fielding iç geçirdi, dudaklarını araladı, kapadı, sonra küçük bir kakhaha atarak, “Anlatamıyorum, çünkü hangi kelimelerle ifade edeceğimi bilmiyorum, ama karımla kardeşi, gelenekleriyle ilgilenmemelerine rağmen Hinduizm’den neden hoşlanıyorlar? Benimle bu konuda konuşmak istemiyorlar. Hayatlarının bazı yönlerinin bir hata olduğunu düşündüğümü biliyorlar, çekiniyorlar. İşte bu yüzden onlarla konuşmanı istiyorum, neticede sen bir Doğulusun.”

Aziz cevap vermek istemedi. Ralph ve Stella’yla tekrar karşılaşmak istemiyordu, onların da kendisiyle karşılaşmak istemediklerini biliyordu, sırlarını merak ettiği yoktu ve sevgili Cyril’inin biraz sakar olduğunu hissediyordu. Yanından –gördüğü değil, işittiği bir şey– uçtu ve Miss Quested’a yazdığı mektubu yeniden okumasına neden oldu. Ona başka bir şey daha söylemek istemiyor muydu? Kalemını çıkarıp ilave etti: “Kendi hesabıma ben bundan böyle sizin isminizi ruhumdaki çok kutsal bir şeyle, yani Mrs. Moore’la ilişkilendireceğim.” Bitirdiğinde manzaranın aynası unufak oldu, çayırılık kelebeklere bölündü. Mekke hakkında bir şiir²⁰ –Kavuşmanın Kâbesi– hacıların Dost’u görmeden öldüğü dikenli çalılık; sonra bunlar geçti hızla aklından; sonra karısını düşündü, sonra manevi hayatının belirgin bir özelliği olan bütün o yarı mistik, yarı şehvetli altüst oluşlar bir toprak kayması gibi ayağının altından kaydı ve Aziz kendini ormanda sevgili Cyril’le at sürerken buldu.

“Kapat çeneni,” dedi. “Son saatimizi aptalca sorularla berbat etme. Krişna’yı rahat bırak da anlamlı şeylerden konuşalım.”

Öyle yaptılar. Mau’ya dönerken yol boyu siyaset konusunda ağız dalaşına girdiler. Çandrapur’dan beri ikisi de katılaştı;

20 Şiir Aziz’in diğer konuşmalarında da göndermeler yaptığı eser olan Mevlana Celaleddin Rumi’nin *Mesnevi*’sinden. Aziz’i ortaya çıkaran uygarlık ya da uygarlıklar karışımı yakın zamanlarda Lucknowlu genç romancı Ahmed Ali’nin *Twilight in Delphi/Delfi*’de Alacakaranlık adlı eserinde çok etkileyici bir şekilde hatırlatılmıştır – Forster’in notu.

birbirlerini hırpalamaktan keyif aldılar. Ayrılacak olmalarına rağmen, belki de ayrılacakları için, birbirlerine güveniyorlardı. Fielding “artık kibar davranmasına lüzum olmadığını” söyledi, İngiliz İmparatorluğu sırf kabalıktan dolayı ortadan kalkacak değildi. Aziz, “Pekâlâ, bizim de size ihtiyacımız yok,” diye cevabı yapıştırdı ve Fielding’e soyut bir nefretle baktı. Fielding, “Biz olmayınca, Hintliler çabucak güçten düşerler. İmparator-Kral Lisesi’nin durumuna bir bak! Kendine bak, tıbbi unutup büyücülüğe başlamışsın. Şiirlerine bak.” “Çok da güzel şiirler, Bombay taraflarında yayımlanacak.” “Peki ne diyor bu şiirler? Kadınlarımızı özgürleştirin, Hindistan da özgürleşecektir. Denesene, dostum. İlk olarak kendi kadınına özgür bırak, bak bakalım Ahmed’in, Kerim’in ve Cemile’nin yüzlerini kim yıkayacak. Çok hoş bir durum.”

Aziz giderek daha da heyecanlanıyordu. Üzengileri üzerinde yükseldi ve şahlanması umuduyla atın dizginlerine asıldı. Sonra kendini bir muharebede hissediyor olmalı ki haykırdı: “Çekin gidin, bütün Turtonlar ve Burtonlar. Sizi on yıl önce tanımak isterdik... artık çok geç. Eğer sizinle görüşüyor ve komitelerinizde yer alıyorsak, politika icabı bu, kendinizi kandırmayın.” Aziz’in atı şahlandı. “Çekin gidin, çekin gidin diyorum. Bu kadar ıstıraba neden katlanalım ki? Eskiden sizi suçluyorduk, şimdi kendimizi suçluyoruz, giderek akıllanıyoruz. İngiltere sıkıntıya girinceye kadar sesimizi çıkarmayacağız, ama bir sonraki Avrupa savaşında... işte o gün bizim zamanımız gelmiş olacak.” Sustu; manzara, ne kadar güler yüzlü olsa da, insanın umudunun üzerine bir mezar taşı gibi düşüyordu. Atlarının eşkin yürüyüşüyle Hanuman’a²¹ adanmış bir tapınağı geçtiler – Tanrı dünyayı o kadar sevdi ki²² bir maymunun bedenine büründü– sonsuzluk görüntüsü altında, müstehcenliği bizim eti-

21 Vişnu’nun avatarlarından biri olan Rama’ya karısı Sita’yı kurtarmasında yardım eden bir vanara [maymun]. Kimilerine göre Şiva’nın avatarlarından biridir ve Bakhti’nin zirvesini simgeler. Daha çok Vayu Deva, yani rüzgâr tanrısının oğlu olarak tanınır.

22 Yuhanna 3:16. “Çünkü Tanrı dünyayı o kadar sevdi ki biricik oğlunu verdi. Öyle ki O’na iman edenlerin hiçbiri mahvolmasın, hepsi sonsuz yaşama kavuşsun.”

mizle, kemiğimizle hiçbir benzerlik taşımayan, şehvetengiz bir Saivite²³ tapınağı boyunca ilerlediler. Kelebekler ve kurbağalar arasında suları sıçratarak yola devam ettiler; çalılıarın arasından yaprakları tabak büyüklüğünde kocaman ağaclar yükseliyordu. Günlük hayat geri dönüyordu, türbe neredeyse kapanmıştı.

“İngilizlerin yerine kimi isterdin Japonları mı?” diye alay etti Fielding dizginleri çekerken.

“Hayır Afganları. Benim kendi atalarım.”

“Hindu dostların bu fikirden hoşlanırlar, değil mi?”

“Bu halledilir... Doğulu devlet adamlarıyla bir toplantı yapılır.”

“Halledileceğine ne şüphe.”

“Şu eski ‘Peşaver’den Kalküta’ya kadar herkesi soyar, her kadının ırzına geçeriz’ hikâyesi sanırım. Sizi kovmayalım diye bizi korkutmak için bunu birkaç önemsiz kişiye tekrarlatıp sonra da her hafta *Pioneer*’de²⁴ yayımlarsınız! Bildiğimiz şeyler!” Ama şu Afganları Mau’da görmeyi başaramıyordu, köşeye sıkıştığını görerek bir anavatani olduğunu ya da olması gerektiğini hatırlayınca kadar atını şaha kaldırdı. Sonra haykırdı: “Hindistan bir ulus olacak! Hiçbir yabancıya yer yok burada! Hindular, Müslümanlar ve Sihler hepsi bir olacak! Hurra! Hindistan’a hurra! Hurra! Hurra!”

Hindistan, bir ulus! Ne ideal! Pasaklı 19. yüzyıl kardeşliğinin son dönemeci bata çıka ilerleyerek dünyanın bugününde kendine yer edinmeye çalışıyor! Tek dengi Kutsal Roma İmparatorluğu iken şimdi Guatemala’yla, belki Belçika’yla aynı saflarda yer alıyor! Fielding yine alay ediyordu. Öfkeden deliye dönen, ne söyleyeceğini bilemeden atını bir o yana bir bu yana süren Aziz, haykırdı: “Her durumda kahrolsun İngilizler! Burası kesin. Pılınızı pırtınızı toplayıp tez elden toz olun! İki taraf da birbirimizden nefret ediyor olabiliriz, ama biz daha çok

23 Shaivam takipçilerine *Shaiva*, *Saiva*, *Shaivite* ya da *Saivarkal* denir. Saivite tapınakları dikilmiş taşlarla temsil edilen *lingam* (fallus) şeklinde cisimleşen Siva tapıncına adanmıştır. Saiva, Hinduizm’in Siva’ya tapınan, ama onun enkarnasyonu fikrini reddeden kolu olarak da bilinir.

24 Allahabad’da yayımlanan ve özellikle genç Rudyard Kipling’in katkılarıyla tanınan dergi.

nefret ediyoruz. Eğer ben sizi defedemezsem Ahmed defedecek, Kerim defedecek, beş bin beş yüz yıl da alsa sizden kurtulacağız, evet, o zaman her Allah'ın belası İngiliz'i denize dökacağız, sonra" –atını öfkeyle Fielding'in üstüne sürdü– "sonra," onu öper gibi yaparak sözünü bağladı, "ikimiz dost oluruz."

"Neden şimdi dost olmayalım?" dedi diğeri onu sevgiyle tutarak. "Benim istediğim şey bu. Senin istediğin şey de."

Ama atlar istemiyordu... bir sıçrayışta birbirlerinden uzaklaştılar; toprak istemiyordu, aralarından binicilerin tek sıra halinde geçebileceği kayalar dikiyordu önlerine; tapınaklar, havuz, hapisane, saray, kuşlar, leşler, Konukevi, kayaların arasından tek sıra halinde çıktıklarında gördükleri, ayaklarının altında uzanan Mau istemiyordu hepsi yüzlerce ağızdan, "Hayır, henüz değil," diyordu ve gökyüzü de, "Hayır, burada olmaz," diyordu.

Waybridge, 1924

**HİNDİSTAN'A İKİ GEÇİT:
VICTORIA DEVRİ VE MODERN ÇAĞDA FORSTER
MALCOLM BRADBURY**

I

Kimi büyük yazarlar vardır ki, eserleri sanatın kendine özgü güçlerine ve boyutlarına yapmış oldukları katkılarla bizim için önemlidir; diğerlerininse eserleri değerlere bizzat hitap eder ve bu sayede –en azından belli okurlar için– eşsiz bir enerjiyle yaşamlarını sürdürür. İkinci işleve sahip pek fazla çağdaş İngiliz yazar olmadıysa da E.M. Forster kesinlikle onlardan biridir. Yazdığı erdemlerin somut bir hali oldu, bize onların işlevini ve yazgısını anlattı; diğer yazarlar ve insanlık için geride derin bir miras bıraktı. Bu kısmen sanatı tutku olduğu kadar zekâ, hayal gücü olduğu kadar dürüstlük gerektiren bir mesele olarak gördüğü içindir. Kurduğu bu ilişkilerle, bir zamanlar tanıdık olan bir inancın –sanatın sihirli olduğu kadar, faal bir erdem türü olabileceğine dair inancın– çağdaş bir halini bize sunmuş, insanın ne olabileceğine dair duygularımıza şiddetle hitap etmiştir. Bu tür edebi hümanist nitelikleri, çağdaş edebiyat eleştirisinin kişiler dışı bağlamı içerisinde ifade etmek her zaman kolay değildir; ortam giderek erdemi metnin içindeki yapısal performansa yormaya ve gerisini ihmal etmeye başlamıştır. Halbuki bunlar ciddi erdemlerdir; neyse ki elimizde nasıl bir miras bırakmış olduğunu anlamamıza yetecek sayıda kişisel tanıklık bulunuyor, özellikle Christopher Isherwood ve An-

gus Wilson gibi yazarlardan. Aynı zamanda Tony Tanner'ın Forster okumalarında eskiden ve günümüzde var olduğunu belirttiği "tote-mizm kalıntısı"nın¹ –burada ben de kendi entelektüel, ahlâki ve edebi vefa borcumu ifade etmeliyim– kendine göre tehlikeleri bulunur; Forster'ın mevcut itibarının bazı tuhaf ve rahatsız özellikleri rolüne ve bırakmış olduğu etkiye eklenebilir. Büyük bir yazar olduğuna şüphem yok fakat eleştirmenler ona olan güvensizliklerini defalarca ifade ettiler ve birçok kez yüzyılın Joyce, Conrad veya Lawrence gibi büyüklüğünden emin olduğumuz yazarlarıyla aynı mertebede olup olmadığını sorguladılar.

Bunun nedeni nedir? Bir neden kesinlikle Forster'ın tarihsel düşünmeye olan modern yatkınlığımıza, Karl Popper'ın deyişiyle "vicdan yerine tarihsel kehanet"i koyma eğilimimize maruz kalmasıdır. Forster bir keresinde "Victoria dönemi liberalizminin kapanışına" ait olduğunu belirtmiş, bu sözü çoğu zaman olduğu gibi aleyhinde kullanılmıştır. Bu sebepten entelektüel ve edebi yazgısı, liberal İngiltere'nin –tarihçilerin tarihini 1914 olarak belirlediği– ekonomik bireyselleşmeyle sosyal gelişimin eşitliğinin siyasi ivmesini yitirdiği tuhaf ölümüyle ilişkilendirilmiştir. Siyasi liberalizmin vadesini doldurmasını tarihsel bir gereklilik olarak açıklamak, Sanayi Devrimi'nin ikinci aşamasının getirdiği yeni toplumsal şartlarda işlemeyen bir sentezin uğramaya mahkûm olduğu bir başarısızlık olarak görmek kolay olduğuna göre, Forster'ın fikirlerinin ve inancının tarih nazarında rafa kaldırılmış olduğunu söylemek de mümkündür. Forster durumun ironisinin farkına varıp ondan istifade etse de, sosyal determinizme hak ettiğiinden fazla değer verilmesine dair önemli sorular yöneltse de onun dolaylı olarak sözcülüğünü yaptığı liberalizmin bir siyasi güç olmaktan çok bir ahlâki inanç olarak daha uzun bir tarihe sahip olduğu gerçeğini genellikle göz ardı ederiz. Bununla beraber bir diğer güvensizlik vardır ki, bu da Forster'ın ima ya da ifade ettiği sanat ve kültür fikrine duyulan güvensizliktir.

Bulunduğumuz yüzyılda eleştirmenler edebiyat değerlendirmesinde giderek modernist normları benimsemişlerdir; her ne kadar yazarlarımızın çoğu tam anlamıyla modernist olmasalar da. Forster burada bir paradoks teşkil eder; o hem bir modernisttir hem de değil-

---

1 Wilfred Stone'un *The Cave and the Mountain* (Mağara ve Dağ) kitabına yazdığı incelemeden, *London Magazine*, VI, sayı 5, Ağustos 1966, s. 102.

dir. Eserlerinde sanatı aşkın, muntazam bir eser olarak görmeye olan çağırısı modernistlerinkine yakındır; diğer yandan sanatı sorumluluk sahibi bir güç, bir inanç hareketi, bir değerlendirme yöntemi ve manevi meraka olduğu kadar manevi iradeye dair bir içgüdü olarak da görür. Belki buradan çıkaracağımız sonuç Forster'ın alıştığımız anlamda bir modernist olmadığı, daha ziyade modernizme geçişin merkezindeki kişilerden bir tanesi olduğudur; kendi ilgi duyduğu, arkasında durduğu düşünce de bu olmuştur. Forster gerçekten de iki farklı düşünce türünün ve iki bilinç arasındaki gerilimin olağanüstü bir temsilcisi olmuştur. Yenilik çağının başlangıcında durur, hem onun saflarından hem de karşısından konuşur. Bu anlamda beş romanının –özellikle de son ikisinin– hümanist edebi zihninin yarı düşmanlık gördüğü bir ortamda sahip olduğu avantaj ve dezavantajları yansıttığı söylenebilir; yeni bir deneyimle dolaysız karşılaşmanın gerilimini açık, insanın içine işleyen bir şekilde ifade eder. Forster eğitimi ve mizacı gereği durumdaki ironiyi –kültürün tarihin içinde bulunduğunu, sanatın hümanizmle makul olarak anlaşılması ve değerlendirilmesi fikrinin, hümanizmin kendine ait sosyal bir çevresi ve sınırları olduğu için bir şartlanma olduğu ironisini– yakalayabilecek bir tarihçiydi. Bu yüzden Forster aynı zamanda hem aşkın simgenin, sanat eserinin ışıltıya bütünlüğünün sözcülüğünü yapıyordu hem de tersinin, sanatın asıl sorumluluğunun, tarihin olumsal dünyasını bilmek ve içinde yaşamak olduğu görüşünün.

Forster gerçekten bazı eleştirmenlerin onu itham ettiği gibi bir Victoria dönemi liberaliye, inanç, teknik ve estetik konularında boy ölçüştüğü ahlâkçı romantik mirasla bu çevrenin karşılaşmalarından da etkilenmiştir. Forster'ın Victoria dönemi liberalizminin kapanışına ait olduğuna dair itirafı gerçek bir miras ifade eder; gene de bu son, aynı zamanda yeni inanç biçimlerinin, yeni edebi duruş ve süreçlerin başlangıcıdır. Söylemek istediğim Forster'ın alıştığımız anlamda modernist bir yazar değil, bizim için modernizmin taşıdığı anlamlarla –aşkınlık ümidi, kıyamet hissi, avangart duruş, mesafelilik duygusu, tarihte yeni bir evrenin başladığına dair his– tamamen yüz yüze gelmiş olan, bir yandan da modernizmi gücendirecek pek çok şeye (genelde ironiye dönüşen kararsız bir dengeyle) tutunan bir yazar olarak kendisini gösterdiği.

Köklerinin Victoria döneminin öncesine giderek İngiliz romantizmine kadar ulaştığı geleneksel edebi mirası, Forster *Marianne Thornton* gibi kitaplarında açık ve anlamlı bir şekilde ifade etmiştir. Victoria dönemi üst orta sınıf aydınlarının liberal ve radikal yaklaşımının biçimlendirici etkisini göstermiş; protestan Hristiyanlıktan agnostik aydınlanmacılığa uzanan, "yardımseverler, piskoposlar, din adamları, milletvekilleri ve Miss Hannah More"un oluşturduğu, esin aldığı ve değer verdiği bu dünyaya aynı zamanda başkaldırmıştır. Kültür tarihçisi için kıymeti şartlanmamışlığında, tarafsızlığında, benliğin ve sınıf çıkarlarının üstünde davranmasında ve sosyal konumunu kaybetmeden, ekonomik köklerinin ötesine geçmesindedir. Toplumda faaliyet gösteren eleştirel zekâyâ dair görüşü dolayısıyla herhangi bir ayırım duygusuna eşlik etmez; çoğu terimini de İngiliz romantik düşüncesinin ahlâkçı saflarından alır. Forster'ın buradan neyi miras aldığı aşîkârdır: En etkileyici İngiliz romantiklerin, özellikle Wordsworth ve Coleridge'in bir tarafta şairin hayalgücünden beslenen talepleri ve aşkınsal vizyonu ile öbür tarafta doğru akıl ve ahlâki ödevi büyüleyici bir şekilde birleştirmenin; toplumsal dünyayı bütün yönleriyle, bütün olumsuzluklarıyla kucaklayan bir Bütünlük vizyonu yaratabilmenin gücü. Dolayısıyla iç ve dış dünya arasındaki, ihtiras ve hayal gücüyle yaratılan kişisel bağlantının toplumsal bir muadili vardır, bu da toplumun da bütünlüklü olmaya mecbur olduğuna dair bir düşüncedir. Bu düşünce, Mill'in altını çizdiği gibi, "en zengin çeşitliliğiyle insan gelişiminin mutlak ve esas önemini"² teslim etmelidir; Arnold'un deyişiyle de, kusursuzluk hem ruh ve zihnin iç durumu hem de insan ailesinin *genele* yayılması olabilir. Forster öykücülüğünde bu denklemden tamamen faydalanır ve ilişkilerin meydana geldiği bireysel hayatlar kadar, toplumsal alanı da konu eder; karakterlerini ve toplumu kâh doğru aklın ve kültürün safından, kâh her ne kadar yetersiz de olsa sonsuzluğa dair iddida bulunabilecek olan kalbin, tutkuların ve hayalperest düşlerin gücünün safından eleştirir. Dolayısıyla "ne kalplerinin ne de akıllarının sesini [dinleyen] karanlıkta yürüyenlerin engin ordusu" (*Manzaralı Bir Oda*) yayılım ateşine tutulur; birleştirici duygular da yalnız insanla insanı değil, insanla sonsuzluğu, hatta toplumsal düzeni de kucaklar.

2 Wilhelm von Humboldt'un *Devlet Faaliyetinin Sınırları* eserinden yapılan bu alıntı, John Stuart Mill'in *Hürriyet Üzerine* kitabına epigraf olmuştur.

Ancak Forster –bu değerler dünyasının bir mirasçısı olduğu kesin-se bile– bu durumdan huzursuzdur. *Howards End*'de süreç olarak bil-diğimiz, itiraz edilemez tarihsel güç ve etkilerden derinlikli bir şekil-de bahseder; İngiltere'nin pastoral ve hayat dolu tabiatı şehirleşme-nin ve sanayileşmenin zorlu işlemleriyle bir bagaj uygarlığına dönüş-müştür; ait olduğu aydın kesimin ekonomik kaygıları ise ironik bir hal almıştır. *Hindistan'a Bir Geçit*'te romantizmin ulaştığı hükümsüzlük, içimizdeki ve dışımızdaki dünyaların *bu-uum* sesiyle yankılandığı ma-ğarada ifşa edilir; Coleridgeci hüznün ötesinde olan bir uçtur bu; ha-yalperest ümit konuşmayan, tamamen yabancı bir doğanın, yalnız kendini yansıtan bir doğanın önünde kaybolup gider. Düşleme dürtüsü ve doğru akla duyulan liberalce istek ve hem sonsuzluk hem in-sanlıkla birleşme arzusu doğanın ve tarihin amansız güçlerinin karşı-sına oturtulur; Forster'ın hayalperest konularının hareketini engelledi-ği gibi, özellikle de son iki romanında, ironik bir karşı kuvvet yaratır. Bu dengeleyici duygu, manevi uçuşumla birleşen tarihsel kıyamet his-si, şüphesiz tanınır biçimde modernisttir. Erken romanlarında bir top-lumsal güldürü türü –iyi ve kötü eylemi kesin çizgilerle ayırmak iste-yen liberallere karşı ahlâkçı gerçekçiliğin iddialarını ifade eden güldü-rü– olarak görünen unsur, sonraki romanlarda yapısal bir temel iro-niye dönüşür: Forster'ın temsil etmesi gereken değerlere doğrudan meydan dahi okur. Lionel Trilling'den alıntı yapmamız gerekirse (ken-disi Forster'ın ironik yönü hakkında çok anlamlı şeyler yazmıştır), er-ken eserlerde “olay örgüsü belirli katiyetlerden söz ederken üslup hiç-bir şeyin o kadar basit olamayacağı”nı³ gösterdiğinden muadil bir iro-niden söz edilebilir, bu karmaşıklıklar sonraki eserlerde artar ve dün-yaya dair iki karşıt görüşün zihinsel ve estetik boyutunu kapsar ha-le gelir.

Forster'ın iki farklı düşünce biçimini –biri miras, biri çağdaşlık mecburiyeti olan bir grup kaçınılmaz fikir– hazmetme biçimi, öykü-cülük tekniğinin acayip estetik sonuçlarına denk durumdadır. Victo-ria dönemindeki ustalarının teknik anlamda akranı olarak kabul edi-lir (Walter Allen onun için “soyuna çekmiş” der);⁴ kendisi de özellik-le üç yazara olan borcunu ifade etmiştir: Jane Austen, Samuel But-

3 E.M. Forster, 1944, s. 13.

4 *The English Novel*, 1954, s. 319.

ler ve Marcel Proust. Benimsediği ahlâkçı sosyal ironi için ilk iki yazara duyduğu vefa hissi açıklama gerektirmez; yalnız üçüncü isim tekniğini “gelenekçi” olarak yorumlayanların yanıltıcı olduğunu ele verir. Elbette romanlarında âlim-i mutlak yazar, sanki bir rehber, bir deneme ya da vaaz kaleme alıyormuş gibi bir dille sunduğu hikâyeye aracılık eder; bunu olanların gerçekliğini oluşturmak için olduğu kadar, kurmacayı aklın bulunduğu alanda tutmak için de yapmaktadır. Aynı zamanda eserini simgesel veya ototelik (kendine has amacı olan) bir insan yapıtı olarak da sunar; sanat eseri “evrende iç uyum barındırabilen tek maddi nesnedir” (*Two Cheers for Democracy*). Estetiğe dair en kapsamlı açıklaması olan *Roman Sanatı*’nın ilginç olan tarafı, simgesel veya post-empresyonist üslubu daha “gelenekçi” kabul edilebilecek bağlama yerleştirmeye çalışmasıdır; roman bir hikâye *anlatır* (hikâyenin *kendisi* değildir), nesnelerin, olayların ve tarihin koşullu dünyasında yer alır. (Dolayısıyla Forster, son aşamada Tolstoy’u Proust’un önüne alır.) Fakat aşkın amaçlara da sahiptir; sanat, “ahmak ırkımızın ürettiği tek muntazam ürün” sonsuzluğa erişebilecek, nesnelerin ardındaki birliğe ulaşacak ve (Shelley’nin bahsettiği anlamıyla) kehanette bulunabilecek Platonik bir güce sahiptir.

Bu anlamda Forster, Bloomsbury’deki herkes kadar post-empresyonist veya post-Patercidir;⁵ sanatın nihai faaliyet alanı “göze görünmeyen”dir. Yöntemsel olarak bu simgesel güç, müziğe eşlik eder gibidir; malzemesini hikâyenin dışında ve ötesinde kalan farklı roman özelliklerinden, tematik yinelemelerden, *leitmotif*lerden, şablonlar ve ritimden, kehanette bulunan şarkıdan toplar. Sanatın hayatın ötesine geçmekle onu kurtarıp kurtaramayacağı sorusu modernizm için çok önemlidir; biçimsel olarak aşkın olanla –epifani veya birleştirici simge– tarihsel dünya arasındaki karşılaşma pek çok modernist eserde karşımıza çıkar. Forster’ın görüşü de, modernizmde çoğunlukla olduğu gibi, düalisttir: Sanat insanın ve nesnelerin dünyasının ötesine –“hikâye”nin dünyasına– ulaşabilir ama asla o dünyayı geride bırakamaz; içinde anlamlar ve bağlantılar araması gerekir. Forster’ı di-

5 Walter Pater (1839-1894) İngiliz deneme yazarı ve edebiyat eleştirmeni. Eserlerinde mevcut ahlâkçı ve nesnel eleştiriye karşı, hayata ve sanata karşı öznel, ızafî bir yaklaşımı savunmuştur – ç.n.

ğerlerinden ayıran, tarihe dair zayıf ümit duygusudur: anlayarak ve doğru bir ilişki kurarak, insanın tarihi bir yere kadar kurtarabileceğine dair ümididir.

Forster'ın bulunduğumuz yüzyıla geçiş sırasında meydana gelen en büyük entelektüel, kültürel ve estetik ihtilaflara bulaşmış olduğunu belirtmiştim; bunu sağlayan da olumsuzluğa, insan dünyasını yöneten güçlere olan keskin sezgisidir. Ortaya çıkan, modern edebi huzursuzluğun karmaşık bir halidir. Stephen Spender'in⁶ çağdaş İngiliz yazınının iki temel hattı olarak gördüğü "modern" ve "çağdaş" edebi geleneğin ortasında bir aracı olarak duran Forster, bulunduğu geçiş dönemindeki bir yazarın yapabileceği kritik seçimleri göstermek adına bu ağırlığı taşır. Sonsuzluk ve olumsuzluk arasında kalmış olsa da bu baskıyla modernist olduğunu belirten çoğu yazardan daha çok boğuşmuştur. Sonsuzluğun "krizi"ne dair sezgisi, zamansal dünyanın ayırıcı ve değişken güçlerine dair sezgisine karışmış olduğu içindir bu. Modernleşen dünyanın kültür hareketleri içerisinde sonsuz görüşün sıkıntılarını artarak konu eder; daha eklektik bir deneyim oluşturma ihtiyacına dair artan sezgisi sonucu modern zihnin kaybolduğu yeni bir çoklu evrenin, kaotik bir değerler kargaşasının kapısını aralar. Dolayısıyla düşleri, evrende bir düzen veya birlik olduğu hissini verseler de aslında her romanda karakterlerin çözmesi gereken bir anarşi halinde ifade edilir. Dolayısıyla bütünüyle kurtuluşu getirmez çünkü zamansal dünya zihinsel, ahlâki, toplumsal ve manevi görecelik hissimizi her defasında genişletir, dünya düzenini açıklayan tek bir felsefenin veya evrenbilimin olmadığı bir dünya yaratır; bu dünyada Mrs Moore'un deyişiyle "ama bunların hepsi ayrı şeydir ve pislikten başka bir şey değildir"e inanmak mümkündür. Hayatı görmekle insanın yalnızca çokluluğu göreceğine dair ima ile bu iddia, birleştirici görüşün zıddıdır; Forster en dolu ve en eklektik kitabı olan *Hindistan'a Bir Geçit*'te bize bu olasılığı –ve toplumsal ilişkiler, kişisel ilişkiler ve manevi boyuttaki kaynaklarını– olabildiğince gösterir.

Forster'ın bir birlik ideali, topyekûn çözüm isteği olabilir ama onda yalnız bunu görmekle hata etmiş oluruz. Kişiliği itibarıyla çözümler üreten bir romancı değil, tereddütleri, ruhun barındırdığı olumsuz-

6 *The Struggle of the Modern*, 1963.

lıkları ve güçleri konu eden bir romancıdır. Şefkatin, anlayışın ve tüm varlıklarla bütünleşmenin gücü onun gözünde tüm güçlerden baskındır. Ancak bütünlük iddiaları her zaman koşulludur; varlığını teslim etmemiz gereken gizem ise telafi edilmesi, hatta hükümsüzlüğüyle kabul edilmesi gereken karmakarışıkla bir arada var olmaktadır. Forster kültürümüzde ve dünya düzenimizde insanda bir anarşi fikri uyandıran bu güçleri dikkatle ele aldığı –ve bu güçleri kullanarak yalnız fikre ulaşma isteğini değil, fikrin tüm hikmetini de tehdit ettiği– için bu denli önemli bir yazardır zaten; düşününce, bizim de her zaman bir bütün halinde görmediğimiz bir romancıdır.

//

Forster zor ve kaçamaklı bir yazardır; eleştirmenlerini huzursuz etmiş, eserlerinin ne kadar tuhaf bir muğlaklığa sahip olduğunu düşündürmüştür. Elindekilere dair gözlemleri ve yapılarını oluşturma biçimi, genelde karmaşık bir ilişki içindeki iki üslup üzerinden gerçekleşir. Biri, sanatı sembolist bir bütün olarak kabul eden görüşle el ele giden "şiiir"; diğeri de bu dünyanın sorunları ve güçlüklerini getiren komedi ve ironi gibi küçümseyici üsluptur. Bu yüzden, sunulan eleştirel ilgiye bağlı olarak eserlerini aynı anda olumlu ve olumsuz olarak yorumlamak mümkündür.

Bu yüzden, Wilfred Stone gibi bazı eleştirmenlere göre, *Hindistan'a Bir Geçit* Forster'in en yapıcı ve ümitli romanıdır; Stone'un deyişiyle, "birlik ve ahengin hayatın nihai vaadi olduğu" eseridir.⁷ "Kitabın üzerine durduğu konu," der Stone, "tüm farklarımıza rağmen, hepimizin tek olduğudur. (...) Bedenen tek çevreye ait olduğumuzdan, bedenen tekizdir; işte bu ortaklığı inkâr edişimiz ve bu *participation mystique*'in (katılım mistiği) bastırılması, insanın Hindistan'ı ve kendisini böylesine bir beyhudelik ve körlükle yönetmesine neden olmuştur."⁸ Fakat James McConkey ve Alan Wilde gibi eleştirmenler tamamen zıt bir görüşü benimsemiş ve bu eseri, insanın kaotik hayatıyla inatçı ve sonsuz bir gerçeklik arasındaki nihai kopuşu anlatan roman olarak görmüşlerdir. Bu karar kısmen okurun romana Trilling gi-

7 Stone, *The Cave and the Mountain*, Stanford ve Londra, 1966, s. 344.

8 a.g.e., s. 339.

bi nispeten gerçekçi bir okuma yapmasına ya da E.K. Brown'ın yapmış olduğu gibi, "sembolist" bir roman olarak yorumlamasına bağlıdır. Romanın resmetmiş olduğu insanlar ve görgü kuralları, siyaset ve insan davranışı âlemi anlaşmazlık yaratıyorsa, eserin "muntazam ürün" olarak dünyası da içerisinde derin karşılıkları, herhangi bir karakterin ötesinde bulunan anlamların çözülmesi gayesini barındırır. Eserin bu yönü üzerine, Frank Kermode romanın aldatmacaya başvurduğunu belirtmiş, Forster'ın vadedilmiş bir bütünlüğü, retorik ve yapısal birliği olan bir evren aldatmacası kurduğunu ve mutlak eksiksizlik üzerinden insanların dünyasını sınıdığını dile getirmiştir: "Medeniyetin hariç tuttuğu veya bağlantısını kopardığı tüm şeyler, anlamın devamlılığı için var olmalıdır."⁹ Bu, insan dünyası ile muntazam dünya arasında çelişkili bir ilişki olduğu anlamına gelir ki, görünüşe göre Lionel Trilling'in romanda olaylar ve hikâye arasındaki tuhaf dengesizlikten bahsederken kastettiği de budur: "Karakterlerin boyutu olay örgüsü için uygundur; hikâye içinse yeterince büyük değildir; ama hikâyenin anlamı da zaten budur."¹⁰ Fakat Forster'ın genelde ele aldığı da bu gibi zamansallık ve aşkınlık tezatlarıdır; aralarındaki ilişkiyi açıklamak için romanın genel yapısına yakından bakmamız gerekir.

Kitap, büyük ölçüde Forster'ın önceki romanlarıyla bağdaştırdığımız konular ve meseleleri ele alır. Evreni ikiye bölen insana ve doğaya dair karşıt iddialar gene karşımızdadır; görünür olan ile olmayanın, kamusal ile özelin, insan faaliyeti ve kurumlarının iktidarı ile henüz doğru kurumların ve faaliyetin bulunamadığı nihai sırların iddiaları. Forster'ın neye yakınlık duyduğu da gene bellidir. Kitap, çeşitli olasılıkları ve felaketleriyle insan ilişkilerinin deney sahasına; doğru ilişkilerin vazgeçilemez şartları olan "iyi niyet ve buna ek olarak kültür ve zekâ"ya; insanları birbirinden ayıran, fakat Fielding gibi liberal görüşlülerin aşmayı umduğu çıkar çatışmaları ve âdetlere yoğunlaşmıştır. Bunları sunuş biçimi de tanıdık gelen bir biçimde karmaşıktır: Gizemli bir dünyanın "şairane" bir tasviri ile sersem bir dünyanın "komik" tasviri arasında gider gelir; bu da bir açıdan kendi zıddını temsil eder, insan ilişkilerinin normal durumuna işaret eder gibidir.

9 "The One Orderly Product (E.M. Forster)", *Puzzles and Epiphanies*, 1962, s. 84.

10 Trilling, E.M. Forster, s. 126.

Ancak Forster'ın bu kitapta, daha önce edebiyatında hiç ulaşmamış olduğu yeni kabiliyetlere ve zenginliklere erişmiş olduğu bana kalırsa yadsınamaz; bu artan zenginlik de duyarlılığının genişlemesine, dahası yeni bir karmaşıklık duygusu yakalamış olmasına bağlıdır. Örneğin, *Hindistan'a Bir Geçit* –Jamesvari kozmopolit bir değer tarifesi aracılığıyla zıt düşen değer sistemlerini çözme teşebbüsleri gibi– salt bir uluslararası roman değil, bir küresel romandır. İngiltere ile Hindistan arasındaki zıtlık meselenin sonu değildir, çünkü Hindistan da içinde bölünmüştür; Hindistan'ın karşısındaki zorluk, sahipsiz evrenin karşısındaki zorluktur, Henry Adams'ın dinamoyu gördüğünde fark ettiği zorluğun yeni bir halidir. *Howards End*'de şehir nasıl bir metafor ise, Hindistan da *Geçit*'te de aynı şekildedir; tesadüfün bir metaforudur. Forster'ın tek kaygısı, bir sosyal alanı diğerinin ölçütleriyle yüzleştirerek bir toplumsal güldürü ironisi peşinde koşmak değildir; toplumsal ve siyasi çıkarımları uzatarak dinî ve mistik çıkarımlara, nihayet böyle bir rastlantısallık karşısında, insanın manayı nasıl yapılandırdığına dair en temel soruya ulaşır.

Kısacası, romanın coğrafi ölçeğinin ardında dev bir görüş noktası ölçeği bulunmaktadır. Forster, Hindistan'ın farklı kısımlarını barındıran bir yapı oluşturmaya çalışmıştır; kitabın yargıları üç farklı dinin bayramları ve ayinleri, bu çok uluslu toplumun ırksal, siyasal, kültürel, dinî ve mistik heterodoksluğu, aynı anda hem anlamı çağıran ("Gel, gel,") hem de reddeden bir ülkenin fiziki tablosunca desteklenmektedir. "Hiçbir şey bütün Hindistan'ı kucaklayamaz, hiçbir şey, hiçbir şey," der Aziz; coğrafya ve toprağın ruhu insanları ayırmıştır (Sorun üzerine sorun çıkıyordu karşısına, çünkü insanları ayrı ayrı bölmelerde tutmaya çalışan Hint yurdunun ruhuna meydan okumuştur); hatta mezhepler bile aynı toprak gibi kendi içinde bölünmüştür: "Hindistan toprağındaki yarıklar sonsuz sayıdadır: uzaktan bakınca yekpare bir kitle gibi görünen Hinduizm dallara ayrılan, birleşen, yaklaşılana göre isim değiştiren mezhep ve boylara bölünmüştür."

Forster'ın toplumsal komedyası, anlayışlı bir gözün resmettiği çeşitli gruplar arasında bir değer sisteminin diğeriyle buluştuğu anlarda meydana gelen karışıklıklar ve anlaşmazlıklara yol açan ironik uluslararası ve yurtiçi karşılaşmaları yaratmayı amaçlar. Diğer amacıysa, şairane bir ışınım gizemli güçlerde barınan ironileri ve doğanın yapma

evrenine yerleşmiş karmaşayı çıkarmaktır. Geleneksel olarak bir çeşit sonsuzluğu temsil eden "güzellik" in yokluğunda bilhassa bazı aldatmacalar vardır, bu yüzden Romantizm'in söylemi sıcak güneşin altında olumsuz hale gelir; bu güneş "İnsanlar, kuşlar ve başka güneşler için ulaşılamaz bir dost değildi o; ebedi bir vaat, hiç aklımızdan çıkmayan uzak bir düşünce değildi; sadece bir varlıktı, bütün diğer varlıklar gibi ve ihtişamdan bir o kadar yoksun." Hindistan'da kozmik bir anlamı davet eden pek çok şey vardır ama bu anlam hem insana hem de sonsuzluğa yer verir:

Yol kenarındaki ağaçlar cılızdı, aslında bütün manzara vasattı ve kırların bir güzelliğe imkân tanımayacak kadar engin olduğunu düşündürüyordu. Manzaranın her parçası boş yere "Gel, gel," diye haykırıyordu. Her tarafa yetecek kadar tanrı yoktu. İki genç insan ağızlarını nadiren açtılar ve kendilerini önemsiz hissettiler.

Tüm bunlar, başlığın anımsattığı Whitmanvari teşebbüsü geniş bir kapsayıcılığa dönüştürür. Forster'ın romanında toplumsal ve insani alanını daha önce hiç erişemediği yerlere ulaştırdığını da gösterir. Bu durumu romandaki olayların insani boyutunun, ışıyarak genişleyen bir dille hikâye boyutuna doğrudan bağlı olduğunu söyleyerek açıklamak mümkündür. Romanın insani olay örgüsü Adela Quested'a bağlı bir hikâyedir: Evlenmek için Hindistan'a gelen Quested, Hindistan'da nişanlısının ne hale geldiğini görünce tereddütte kapılır ve İngilizler ile Hintliler arasında makul bir ilişki yaratmaya çalışır. Bir Hintli'nin tertiplemediği bir geziye katılır, Marabar Mağaraları'na gittiklerinde orada bu Hintli tarafından tacize uğradığına inanır. Adamı tecavüze teşebbüs etmekle suçlar; her ne kadar mahkemede bu suçlamasından vazgeçse de olay ihtilaf ve düşünce ayrılıklarına sebep olmuş, ülkede var olan siyasi ve kurumsal gerilimleri açığa vurmuştur.

Olay örgüsü bizi kişisel ilişkilerden toplumsal alana taşır (buradaysa mesele siyasi ilişkilerdir); yer büyük ölçüde Chandrapur kenti ve çevresi, zamansa belirtilmemiş olsa da belli ki 1920'lerdir. Forster'ın maharetle resmettiği kalabalık toplumsal alan, başlıca kendi âdetleri ve davranış biçimleri olan ırk ve din gruplarından oluşur. Hindistan'ı birlikte ziyaret etmekte olan Adela Quested ve Mrs Moore'un gözün-

den gördüğümüz İngilizler ise kurumsal işlevleriyle ayırt edilirler. Genellikle profesyonel orta sınıf olan İngilizler, Ronny'nin deyişiyle "adaleti sağlamak ve barışı korumak" olan vazifelerine uyum sağlamışlardır. Dayanışmanın, âdetlerin, rütbenin ve ilgisizliğin önemini öğrenmişlerdir; yargıları ve sosyal düzenleri, belli bir durum içinde belli bir sınıftır. Vazifesine bağlı ve ağırbaşlı bir ahlâk duygusuna, akılcı bir adalet anlayışına sahiptirler; mistisizm ve ataletle şüpheyle yaklaşır; derin İngilizlikleri bulundukları konum itibarıyla daha da koyulaştırır. Siyasi ve toplumsal vazife düzleminde faaliyet gösterirler; karakterleri birbirine bağlayan ve Forster'ın birinden diğerine ilmik işler gibi geçmesine olanak tanıyan ilişkileri ise, siyasi ve toplumsal rolleri üzerinden kurarlar.

Çoğunlukla Aziz'in gözünden gördüğümüz diğer bir grup ise Hintlilerdir; fakat dinleri ve sınıflarıyla bölünmüş haldedirler. Gene burada başlıca gördüklerimiz profesyonel sınıflardır; vazifeleriyle İngilizlere, aile ve dost ilişkileriyle kendi halklarına bağlıdırlar. Ortaya çıkan iki ana küme elbette Hindular ve Müslümanlardır; Forster ayrıldıkları noktaları ve kendilerine ait bir Hindistan düşü arasındaki farkları dikkatle çizer. İngilizlerle temelden ayrıldıkları nokta ülkelerinin kargaşasına vermiş oldukları uzun ve uyumlu yanıttır; bu yanıt İngilizlerin tecrit halinde koruyabildikleri değer çizgilerini bulandırır ve rehavet, duygusallık ve gizemcilik gibi şeylere izin verir. Forster, Hindistan âdetleri ve inançlarını ayrıntılarıyla inceler; kendine ait sınıflandırmalarını, toplumsal ve ahlâki ayrımlar yaptığı ve yapmadığı yerleri not eder ve hepsinin ötesinde, Hintlilerin sistemli veya rasyonel değil, kavrayışlı ve dingin bir şekilde yaşayarak farklı bir fiziki ortama uyum sağladıklarını fark eder.

Bu dünyalar –Anglo-Hint (dönemin terimini kullanacak olursak), Hindu, Müslüman– birbirlerine bağlanır ve ayrılırlarken bize tam haliyle resmedilirler; Forster da her birini hayalperestliğini esirgmeden inceler. Onun büyük ölçüde ilgisini çeken, normalde romancılarda olduğu gibi aralarındaki ilişkiler değil, ayrıldıkları noktalardır. Romanın sosyal sahnelerinde orada olmayanların varlığını hep hissederiz; romanın ilk kısmında sohbetler de genellikle o mecliste olmayan kişiler hakkındadır: Hintliler beyazları konuşur, beyazlar Hintlileri. Bu da romanın, olaylar adına kurulan topluluklardan sayısı binlere varan bir

karakter listesine dönüşen engin sosyal kapsamını ortaya koyar: Kernaldaki bazı karakterler bir anlığına görünüp kaybolurlar; yelpazeci ya da kulüpte karanlıkta duyulan ses ya da Çandrapur'un "yürüyen çamurları" andıran sakinleri.

Bu karmaşık sosyal dünya ortaya karmaşık bir ahlâk çıkarır ve hiçbir zümrenin değerlerine saf erdem muamelesi yapılmaz; İngilizler ülkeye rasyonellik ve "uygarlık" örtüsünü germiş olabilir ama Hindistan'ın direnişi –"Uygarlığın muzaffer arabası ansızın tekleyip hareketsiz kalabilir"– uygarlığı Hindistan'ın gerçekliğinde ironik bir duruma sokar; hayatın yalnızca yüzeyine işleyebilmiş, cılız bir işgal haliyle kalmışlardır. Diğer taraftan Hindistan'ın dingin genişliği de bir toplumsal çürüme hali, ruhani olduğu kadar alçalmış olarak gösterilir; insan burada ihmal edilmiş gibidir. Forster'da erdemin geleneksel deposu işlevini gören iyi niyet ve buna ek olarak kültür ve zekâ bu evrende ağır aksak ilerleyebilir. Forster'ın toplumlar arası birliğe olan liberal özlemiye eylemin büyük bir kısmını yönetse de başlıca gündemini barındırmaz. İnsana bir şehir kılavuzu izlemeyi veren yanıltıcı açılış bölümünde Forster sosyal çevrenin ötesine, tepedeki gökyüzüne uzanır; ilk bakışta insanların birliğinin olasılığının temsili, insanları kendi kapalı zümrelerinde birbirinden uzaklaştıran sosyal kurumların ve sınırlandırmaların yıkılmasıyla gelecek olan kurtuluş gibi gelse de bu jest muğlak bir anlama sahiptir. Yönetim merkezinin "ikisinin de üstünü örten gökyüzünden başka kentle ortak hiçbir yanı yoktur" fakat gökyüzünün kendisi sonsuz bir gizemdir, uzandığı yerler "yıldızlarla bu kubbe arasındaki mesafe, kubbenin ötesinde uzanan mesafenin yanında bir hiçtir; bütün renkleri ardında bırakan bu derinlik maviden kurtulmuş olarak uzar gider." Elbette, sosyal kurumların dünyasının ötesinde Aziz'in ulaşmaya çalıştığı "kalbin gizli gizli, derinden anlaşılması"nın dünyası vardır; Ronnie ile Azi tartıştığında Mrs Moore'un, "Evet, bunların hepsi doğrudur, ama bir insanı anlatmak için ne kadar yanlış bir özetti bu; böyle yapmakla hayatının özü katledilmiş oluyordu", diye düşünürken yok edilen dünya budur.

Forster her zamanki gibi bu "hayatın özü"ne ve ona tehlike oluşturan şeyi kurmakta çok beceriklidir; kitabın çoğunda bu varlığın erdemlerini ve utkularını anlatır. Bir anlamda sosyal dünyayı kurtaranlar *gerçekten de* onun sınıflandırma çabasına göğüs geren Adela ve

Mrs. Moore, Fielding, Aziz, Godbole gibilerdir. Forster içinde bir güldürü sezmediği sürece hiçbirinin zaferlerini küçümsemez. Ancak önelerine –bu yerde– kişisel mücadelelerle hâkim olamayacakları sonsuz bir dünya koymayı da ihmal etmez. Romanda ahlâki zaferin mevcut olduğu yer sadece burası değildir; hatta romanın düz yapısını oluşturan bu direniş eylemleri genelde başarısızlıkla sonuçlanır. Adela’nın ki sıradan bir felakettir; kişisel olanı toplumsala yansıtmak gibi ahlâki bir hata işler. Fielding’in durumu daha karmaşıktır; iyi niyet ve buna ek olarak kültür ve zekâ yoluyla liberal dostluk yanlısıdır ama aynı Mrs. Moore gibi, o da bir yankıyla karşılaşır:

“(…) 18. yüzyılda zulüm ve adaletsizlik ortalığı kasıp kavururken görünmez bir güç tahribatı onarıyordu. Bugün her şey yankı yapıyor; kimsenin durduramadığı bir yankı. İlk ses zararsız olabilir, ama yankı her zaman kötüdür.” Yankı hakkındaki düşünce Fielding’in aklının bir köşesinde hep öylece duruyordu. Onu daha ileriye götürmüyordu. Bu yankı kavrayamadığı ya da reddettiği bir evrene aitti. Cami de bunu kavramıyordu. Caminin, kendisi gibi derinlikten yoksun sıra kemerleri ona ancak sınırlı bir sığınak sağlıyordu.

Bu dünyanın içine girebilen Mrs. Moore ise bir diğer karşı kuvvetle karşılaşır; sınır duvarları yıkıldığında ortaya çıkan ahlâki nihilizm. Onun felaketi romana egemendir, çünkü ahlâki ve mistik erdemi durumsallığın alanına yerleştirir; o da manevi anarşiye tabidir. Olay örgüsünün ötesinde, sonuçların ve ilişkilerin düz dünyasında kurmaca yapısının olduğu, ruhani olayları bir araya getiren ikinci bir evren bulunur; onun ötesinde de bunları tarihe yerleştiren ve bu olaylara anlam vermeye çalışan insan yapılarının ötesinde bulunan evrenin sonsuz girintilerine seslenen üçüncü bir evren vardır.

Bu romanda, önceki eserlere kıyasla, insanlar dünyasının iktidarının azalmasında bunu görmemiz mümkündür. Zamanın ve şartların evreni, insanı çevreleyen doğa, insanın varlığının basiretsizce bir işgal olduğu kıtanın ölçeği, insanı ve eserlerini gölgeleyen gökyüzünün yanında ufalıdır. Forster’in eserlerinden aşına olduğumuz sevgi yoluyla kurtuluşu sağlayan güçlerin –sonsuzluğu yansıtan kişisel ilişkiler, görülmeyene erişme isteği– evrenin desteği olmaksızın bu bağlantı için hamleler yaptıkları cücelerle ve cüce ilişkilerle dolu bir dün-

yadır bu. Aynı motif tekrar eder; fakat Mrs Moore bunu en iyi, durumunu değerlendirdiği ve mağaradaki manevi boşluk hissini fark ettiği sahnede ifade eder:

“İnsanların kendileri önemli olsa da aralarındaki ilişkilerin önemli olmadığını, özellikle evlilik konusunda lüzumsuz yere yaygara koparıldığını giderek daha çok (düş mü karabasan mı?) hissediyordu; insanlar yüzyıllardan beri şehvetle kucaklaşıyorlardı, ama yine de birbirlerini anlamaktan çok uzaktılar.” Ve bugün bu durumu o kadar kuvvetle hissediyordu ki, sanki bu durumun kendisi bir ilişki, elini tutmak isteyen bir kişi olmuştu.

Bu olumsuz vazgeçme anı elbette “birçok yaşlı insanda rastlanan çift görmenin alacakaranlığı”nın bir parçasıdır ve kitaptaki tek anlam değildir. Ama kesinlikle egemen olan anlamdır. Tersini aramaya koyulduğu zaman Adela temel ahlâki hatasını çözer:

Adela’nın inancı bütün olay akışının önemli ve ilginç olduğu yolundaydı; sıkılacak olursa kendini suçlardı ve kendini heyecanlı sözler söylemeye zorlardı. Başka her konuda içten olan genç kadının tek içtensizliği buydu; aslında bu onun gençliğinin entelektüel isyanıydı. Şu anda hem Hindistan’a gelmiş olduğu için hem de nişanlandığı için canı sıkındı, oysa bu olayların her ikisi de hayatının her anını mutlulukla doldurmalıydı.

İnsan ilişkilerini ufaltan yalnız tarihî ve toplumsal çevrenin büyüklüğü değildir çünkü onun telafisi mümkündür; doğa da aynı şeyi yapar, onun ise telafisi yoktur.

III

Aşkınlığa dair imaları elbette roman boyunca bulmak mümkündür. Yapısal olarak mevsimleri takip eder, ısrarla yakan güneşten sondaki okunmuş şifalı suya, Cami’den Mağaralar’a, oradan Tapınak’a doğru ilerler. Sıralama olarak bunu seçmekle Forster manevi bir olasılığın ümidini canlı tutmayı, aşağıdaki dünyanın ötesinde bulunan dünyayı gözümüzde canlandırmayı başarır. Bu motifin zirveye ulaştığı noktada Godbole’nin “Bütünlük, yeniden yaratma değil,” teşebbüsünde-

dir. Fakat burada kutsal aydınlanma yerini komik bir yüceltmeye bırakır; Forster ruhsal olarak karmaşık bulduğu her şeyi –toplumu olduğu kadar ruhu da bölen ağlar, tuzaklar ve hapishaneleri– tekrar her şeyin birbirine girdiği komik evrene koyar. Bir anlığına şahit olduğumuz Mau bayramı, Hintlilerin çoklu evreninin kutlanmasıdır. Roman da herkesten çok Mrs. Moore ve Godbole’nin iştirak ettiği ve kitabın en büyük ustalığını teşkil eden şiirsel âlem, insanların bulunduğu karmakarışık dünyayla tekrar buluşur; bu duygusal çağlayan manevi (Godbole’nin aydınlanmasıyla) ve toplumsal (bayramın kendisiyle) dünyada var olan ayrımları bir anlığına onarır. Roman boyunca devam etmiş bir motif olan kucaklama isteğini, Hindistan her şey olduğu için cennetin de herkesi kapsaması gerektiğine dair isteği giderir. Başta iki Hristiyan misyoner anlaşılmamıştır: Çok bilmiş olan Mr. Sorley’ye göre

Tanrı’nın merhameti, sınırsız olduğundan, bütün memelileri kapsayabilirdi. Ya yabancıları? Söz yabancılarına gelince Mr. Sorley huzursuzlanır konuyu değiştirme eğilimi gösterirdi. Ya portakallar, kaktüsler, kristaller ve balçık? Ya içindeki mikroplar, Mr. Sorley? Yo, yo, bunun sonu gelmez. Birilerini topluluğumuzun dışında tutmalıyız, yoksa elimiz boş kalır.

Godbole’nin ruhani evreni ise çok daha kucaklayıcıdır:

Godbole nota kitabına baktı, tempoyu bozan davulcuya bir kelime söyledi, kalın, belirsiz bir ses çıkardı ve yeni bir tempo tutturdu. Bu çok daha heyecan verici, çağırtırdığı imgeler çok daha kesindi ve şarkıcıların yüzlerine bön ve cansız bir ifade yerleşti. Bütün insanları, bütün evreni seviyorlardı ve geçmişlerinin kırıntıları, küçük küçük ayrıntılar evrensel bir hararet içinde erimeden önce bir an için ortaya çıktı. Böylece Godbole, kendisi için önemli olmasa da, Chandrapur günlerinde tanıştığı ihtiyar bir kadını hatırladı. Bu heyecanlı vaziyette iken kadın aklına tesadüfen gelmişti, kendisi seçmemişti onu; yüzeye çıkmayı talep eden onca imge arasından ortaya çıkacağı tutmuştu, küçük, minnacık bir ayrıntı; Godbole maneviyat gücüyle onu bütünlüğün var olabileceği o yere kovdu. Bütünlük, yeneden yaratma değil. Algısı giderek zayıflıyordu; nerede gördüğünü

unuttuğu bir yabanarısını hatırladı, muhtemelen bir taşın üzerinde görmüştü. Yabanarısını da bir o kadar sevdi, onu da aynı yere kovdu, Tanrı'yı taklit ediyordu. Yabanarısının üzerine yapıştığı taş da... yo, bunu yapamazdı, taş atmaya kalkışması yanlış olurdu, mantık ve bilinç ağır bastı, kırmızı halıya geri döndü ve onun üzerinde dans etmekte olduğunu keşfetti.

Düsturu –“bütünlük, yeniden yaratma değil”– elbette aşkınlığın bir alt türü, bütünlüğün bir anlığına yakalanması, ruhaniyetle dolu bir evrene seslenmedir. Romanın simgesel olay örgüsüne, ışıyan bir imge olarak sahip olduğu enerjiye bağlanır; “ondan sonra bu, ondan sonra şu” şeklinde bir dünya kuran lineer bir olay örgüsü değildir bu. Roman boyunca yaşlı bir kadın, bir yabanarısının peşinde ilerleyerek bu “yüzeye çıkmayı talep eden onca imge”yi alır ve –tüm varlıklarla değilse de bu imgeler, ruhani evrene davetsiz olarak giren diğer her şeyle– yeni çağrışımlar oluşturur. Fakat geriye kalan taş gibi, belki ruh da gündelik olaylarda evrene müdahale etmeyecektir: “Belki hepsi! Belki hiçbirisi!” Kendilerini geleneksel, toplumsal veya tarihi çağrışımlarından kurtaran nesneler diyalogun ve insan kurmacasının ötesinde, şiirsel biçimlerin kendi bilinç düzeninde faaliyet gösterdiği bir alanda yeni bir düzen kurarlar. Fakat burada da ironi karşımıza çıkar: Gizem bazen karmakarışıktır; bütünlüğün olduğu evrende bazen “bunların hepsi aynı şeydir ve pislikten başka bir şey değildir” Eğer ki tarihin görevi engel oluşturmaksa ve bize insan olaylarını nihai, toplu bir şekilde vermiyorsa; eğer ki atlar, toprak, insan kurumlarının tümü bize “Hayır, daha değil,” diyorsa, o halde benzer engeller ruhun ve simgelerin dünyasında da mevcuttur: gökyüzünün “Hayır, orada değil,” dediği gibi.

Lineer, toplumsal olaylar örgüsü dünyaya tutarlılık sağlayacak bir yapıya ulaşmak için çok çaba sarf etmiştir ama tek bulduğu şey doaylı, şüpheli ve ironik bir vaattir; tarihin karmaşıklığını kişisel ilişkiler ancak bir yere kadar çözebilir. Simgesel olay örgüsüne gelirsek, aşkınlığa ulaşır ama kurtuluş getirmez; karşımızdadır ama “bir türlü gelmez.” Romanın gücü şüphesiz Whitmansı bir kalabalıkları kucaklama, bilinen dünyanın düzeninde sonsuzluğu arama isteğinden gelir. Bu istek gerçeğe dönüştürülmüş müdür? Sonsuzluğa dair ima-

lar insanların dünyasında (sevgide ve ilişkilerde) ve doğada (nesnelerin içinde var olan gizemli güçlerde) belirli simgelere sahiptir; toplumsal ve doğal âlemde bir bütünlük vaadi taşıyan dokunuşlara rastlanır. Fakat kendi içlerinde bütünlükleri yoktur; aynı anda hem tarihe hem de ümide bağlı yaşayan insanın elinden gelen tek şey olan çift görüşten mustariptirler. Dünya etrafımızda sonsuzluğa uzanır, bizim ötemizde de bir sonsuzluk mevcuttur. Sorduğumuz sorularsa bizi yalnız toprağın amansız düşmanlığına ve gökyüzünün amansız müphemliğine götürür.

Evren o halde bir imadan ziyade bir şifredir; romantik anlamda bir aydınlanma değil, bir maskedir. Sevgi sevgiyle mi yanıtlanır? Ettiğimizi mi buluruz? Cevabın çelişkili olduğu kesindir: evrensel Platonik olguların bulunduğu fakat camın ardını göstermeyecek kadar karanlık olduğuna dair çelişki. Camın ardında bir ışık var mıdır, yoksa yalnız benliğimizi gösteren bir ayna mıdır? Platonik mağara, Platon'un inşa ettiğinden çok daha karanlıktır çünkü yankıyı bu denkleme sokar; böylelikle kendimizi topyekûn anlam taşımayan, yalnız olayların bir anlatımı olan insanlar dünyasında buluruz. Platonik romantik eylem olan mağarada yakılan kibrit, kitaba egemen olan belirsizliktir. Cilalı taş duvarda *kendisini* mi görür, yoksa bu parlama sadece bir vaat midir?

Ziyaretçiler beş dakikalığına gelip bir kibrit çakıncaya kadar ne görecek bir şey vardır ne de görececek bir göz. Kibrit çakıldığı anda kayaların derinliklerinden bir başka alev yükselir ve tutsak bir ruh gibi yüzeye doğru hareket eder: yuvarlak odanın duvarları hayranlık uyandıracak kadar perdahlıdır. İki alev birbirlerine yaklaşır ve birleşmeye çabalar, ama birleşemez, zira alevlerden biri hava solur diğeri taş. Nefis renkler işlenmiş bir ayna iki âşığı birbirinden ayırır, birbirinin içine geçmiş pembe ve gri narin yıldızlar, muhteşem bir nebula, bir kuyrukluyıldızın kuyruğundan veya gün ortasındaki aydan daha hafif bir sis, granitin çabucak gözden kaybolan canlılığı sadece burada görünür. İleride bulunan toprağın üzerinde havaya uzanmış yumruklar ve parmaklar ve işte onun postu; hayvanların sahip olduğu bütün örtülerden daha güzel, rüzgâr almayan bir suyun yüzeyinden daha düzgün, aşktan daha şehvetli.

Whitman'ın her şeyi benlik ve tarihin devam eden hatları üzerinde birleştiren aşkınlığından ziyade, Melville'e özgü, evrenin şeytani bir şifre olduğu, anlama ulaşma isteğinin yalnız bahsedilen anlamın yutulmasıyla sona erdiği anlaşılmaz, narsist aşkınlık değil midir bu? Bu roman aslında Forster'ın *Hindistan'a Bir Geçit*'inden ziyade, Forster'ın *Moby Dick*'i değil midir?

Çeviren EMRAH SERDAN

SONSÖZ
FORSTER'IN ROMANCILIĞINA DAİR
PETER BURRA

Kendini yaratıcılığın müphem dürtüsüne kaptırdığında, insanın seçtiği ifade türünü belirleyen şey bir teslimiyet duygusu değil de tesadüftür belki. Bir sanatın işleviyle diğeri arasındaki ayrım kesin değildir; örtüşmeye, birbirine karışmaya, hatta kendilerini tanımlarken bunu açıklayamaz bir dille yapmaya meyillidirler. Tartıştıkları ortak tek bir konu vardır, o da insanların yaşadığı ve bildiği hayat; bu hayatı yaşamakla uğraşanların böylesine dolaysız bir tecrübeyi araya mesafe koyarak düşünmesi için ortada görünür bir sebep olmadığından, en az sanatın kendisi kadar eski bir diğer faaliyet (eleştiri) en başından beri ona eşlik etmiş, sürekli ve çeşitli yöntemlerle, asla tam olarak ikna edici olmadan, varlığının sebeplerini açıklamaya gayret etmiştir. Bugün gelmeyi başardığımız ileri noktada (hayata ve hayata dair fikirlerimizden bahsediyorum), insanlar, buna Mr. Forster da dahil, yaşadığımız gerçek hayat ile sanatların bize sunduğu hayat arasındaki farkı tarif etmeyi görev edinmiştir. Böylesine bir farkın varlığı bile ne kadar ilerlemiş olduğumuzu göstermeye yeter. Bu şartların oluşmasına muhtelif olaylar yol açtı, bunların en önemlisi de sanatçının "ayıklama" pratiğidir. "Hayatın büyük kısmı," der örneğin Mr. Forster, "öylesine sıkıcıdır ki, hakkında söylenecek hiçbir şey yoktur"; bu düşünceye katılmasanız bile (misal Mrs. Virginia Woolf, geçici bir izlenimin dahi atlanamayacağını belirterek hayatın bütününe önemli olduğunu işaret etmiştir dene-

bilir) gerçek hayatın düzensiz ve biçimsiz olduğu bir gerçektir; sanatçı ise bu hayata dair izlenimlerini daha ufak bir alana, en az bir boyutunu çıkararak yerleştirmeye mecburdur. Dolayısıyla kendine göre en önemli kısımları seçip, kaosu bir çeşit düzen haline getirmek tek çıkar yoldur. Sunduğu hayat kaçınılmaz olarak gerçekliğin dağınıklığından daha derli toplu ve muntazamdır. Çoğu insanın sanatın –özellikle de romanın– sağladığı izlenimlere güvenip hayatın da böylesine düzenli ve derli toplu olduğuna inanması ve bu inancı sarsacak bir şey yaşadıklarında sarsılması ya da melankoliye kapılması olasıdır. İlginçtir, bir eser hayata ne kadar çok “benzer” ise, onlara o kadar anlamsız gelir. Modern yazarların ve sanatçıların en ilginç amaçlarından biri, hayatın muntazamlığına dair bu yanılgıyı yok etmek olmuştur.

Bu ayıklamanın nereye kadar götürülebileceği, ayıklanan maddelelerin nasıl bir muhakemeye bağlı olduğu gibi sorulara fazla kafa yorulmaz. Bu soruların uygulanmasıyla sanat eseri son haliyle ortaya çıkar. Ayıklama giderek artan bir eğilim; demek istediğim, sanatçı dolaysız hayatın içinden sürekli daha fazlasını çıkarır, ta ki bu eğilimin makul sonucu olan “soyutlama”ya ulaşana kadar. Onu iten gerçeğin kalbine ulaşma, hayatın esas niteliğini yakalama tutkusudur; bu niteliği de yalnız Mrs. Woolf’un deyişiyle “yabancı ve harici” olan kısmın olabildiğince çoğunu atarak ifade edebilir.

Sanatın tüm biçimleri içinde en az soyut olan, hayatın kılığına ve süslerine en çok ihtiyaç duyan, hayatın düzenli, gidişatı belirli olduğunu en çok farz eden türdür roman. Mr. E.M. Forster zengin zihninde gezinen düşünceleri roman türünde ifade etmeyi seçmiş, hem teoride hem pratikte muazzam bir anlayış sergilemişse de, bu türden yalnız hoşnutsuzluk ve öfkeyle bahsetmiştir. “Evet, öyle olmasına öyle,” diye itiraf eder, büyük bir gönülsüzlük ve keyifsizlikle, “romanın bir hikâye anlatması gerekir (...) keşke öyle olmasa da, bu adi ve atavir biçimin yerine başka bir şey, melodi ya da hakikate dair bir anlayış gelebilse.” Elimizden pişmanlığını daha da büyük bir gönülsüzlükle tekrarlamak dışında bir şey gelmiyor. *Roman Sanatı* 1927’de yazılmış, şimdiyse 1934 yılındayız; ve evet, öyle olmasına öyle, roman ebediyen bir hikâye anlatmaya devam edecekmiş gibi geliyor. Soyut görüntüler onu böylesine cezbediliyorsa, Mr. Forster niçin roman türünü benimsedi?

Başta tavizi düşündü. Savaş öncesi romanlarıyla aynı dönemde bir dizi öykü yazmış, bunların bir kısmını 1911'de *Cennet Dolmuşu* kitabında derlemiştir; diğerleri ise 1928'de *The Eternal Moment* (Ebedi An) kitabında yayımlandı. İkinci kitaba adını veren öykü dışında hepsi simgeci fanteziler ya da fabllardan ibaretti. Büyük çoğunluğu, Forster'ın ikinci romanı *The Longest Journey*'de (En Uzun Yolculuk, 1907) Rickie'nin yazdığı ya da yazmaya çalıştığı türden öykülerdir; ilginçtir ki bu karakteri yaratırken Forster kişisel beğenilerinden faydalanmışa benzer. Rickie'nin öykülerine dair söyledikleri, belki de Forster'ın düşünceleridir: "Saçmalığın böylesi! Gerçek olan böylesine harikulade iken, numara yapmanın ne âlemi var ki?" Yalnız fanteziler çözümün yarısından fazlasını oluşturamazdı. Hâlâ içinde fazlasıyla hikâyeye barındırıyordu. Rickie, tıpkı Mr. Forster gibi, müzisyene öykünüyordu: "Müzik kanatlanır. (...) Ben onun gibi yükselemem; yalnız parmağım ile işaret edebilirim." Öyleyse niçin simgeci fantezilerden saf fanteziye, soyutlamaya, müziğe geçmedi?

Nedeni, müziğin ya da soyutlamanın yapabileceğinden daha kesin bir ifadeye ihtiyaç duyan fikirleri olmasıdır. Toplumsal reformun kıyısında bir sanatçıdır Forster. Davalara ilgi duyar. Çoğu sanatçının eninde sonunda yaptığı gibi dışarıdaki dünyanın siyasi ve ekonomik meseleleri ile arasına duvar örmemiştir. "Otuz yaşından sonra kapıyı biraz örtmek kaçınılmaz," diye yazmıştır, "eğer zihin yaratıcı bir erke dönüşecekse." Mr. Forster ise kapıyı asla tam olarak kapatmamıştır. Asla Dickens gibi "gaye" sahibi bir romanı oturup yazmadıysa da (bu sanat biçiminin özellikle burun buruna olduğu türden bir tehliktir bu yersizlik), *Hindistan'a Bir Geçit*'in (1924) "Hint meselesi ile ilgilenenlerin görmezlikten gelemeyeceği bir kitap" olduğu bir gerçektir. Emek Araştırma Dairesi uluslararası şubesindeki heyetin tavsiyesiyle yayımlanan *A History and Guide of Alexandria* (İskenderiye Tarihçesi ve Rehberi) ve *Notes on the State of Egypt* (Mısır'daki Duruma İlişkin Notlar), yazarın daha az okunan eserleri arasındadır. Roman yazmak muhtemelen Forster'ın hayatındaki en önemli unsur olmadı. Dünyada her zaman yapacak daha iyi şeyler olduğu izlenimi almadan edemeyiz. Yine de laf açılmışken, estetik yönümüzün öne çıkmasına bir anlığına izin verecek olursak, *Howards End*'den (1910) günümüze

ortaya çıkan tek romanın on yıl önceki *Hindistan’a Bir Geçit* olduğunun matemini tutmamız gerekir.

O halde istemeyerek de olsa romanın bir hikâye anlattığını kabul etmiş, müzik olmasını dilese de, bu “adi ve ataerkil biçim”i kullanmaya karar vermiştir. Romandan böylesine hazzetmeyen bir yazarın eserlerinde işlevini olabildiğince kısması, olay örgüsünün düğümünü aradan çıkararak olay gibi rahatsız edici bir unsura mümkün mertebe değinmeyeceği düşünülebilir. Aslına bakacak olursak tam tersi geçerlidir. *Hindistan’a Bir Geçit*’ten daha önce de değindiğimiz bir paragrafı olduğu gibi alıntılamanız gerekiyor:

Hayatın büyük bir bölümü o kadar tatsız tuzsuzdur ki hakkında söylenebilecek hiçbir şey yoktur; onu ilginç bir şey olarak göstermek isteyen kitaplar ve konuşmalar kendi varoluşlarını haklı çıkarmak umuduyla abartıya başvurmak zorunda kalır. İş ya da toplumsal zorunluluklardan dokunmuş kozasının içinde, insan ruhu çoğunlukla hazla acı arasındaki farkı bizim iddia ettiğimiz canlılıkla olmasa da kaydederek uyuklayıp durur. En heyecan dolu günlerde hiçbir şeyin olmadığı anlar vardır, içtenlikten uzak bir şekilde, “Çok mutluyum!” veya “Korkunç!” diye haykırmaya devam ederiz. “Bir şey hissettiğimiz sürece, bu hazdır, bu dehşettir” demenin gerçekte çok anlamı yoktur. Mükemmel bir şekilde uyum sağlamış bir organizmanın sesi çıkmaz.

Bu paragrafın en vurucu kısmı olan son cümle Mr. Forster’in felsefesinin önemli bir yönüne ışık tutsa da, bizi şimdi ilgilendiren paragrafın tamamıdır ki görünüşte Mrs. Woolf için kurgunun ana malzemesi olan sürekli tecrübeye dair duyarlılık pahasına olayı vurgular gibidir. Gerçekten de olan budur. Mr. Forster’in romanları hikâye anlatır. Ama nasıl hikâyelerdir bunlar! Ne müthiş ve olasılıksızdır hepsi! Ne korkunç, skandallarla doludurlar! Adam öldürme, rüşvet ve şantaj; iftira ve yalancı şahitlik; şiddet dolu erotik sahneler, gayri meşru çocuklar, köy delileri, özel okul dedikoduları, ipe sapa gelmez tesadüfler, bir Gotik romansın sayfalarından fırlamış gibi duran gizemli bir kâhya; at arabası kazası geçirerek, tren altında kalarak, denizde boğularak, futbol sahasında yere yıkılarak ölenler. Kitaplarına ilişkin ilk izlenim kaçınılmaz olarak olaylardaki şiddet olacaktır. En bek-

lemediğimiz anda elektrik çarpmış gibi oluruz. Yazarın kasıtlı olarak istediği de budur: üslup en mülayim halde ilerlerken birden korkunç bir olay tüm yalınlığıyla patlak verir. "Gerald o gün öldü. Futbol maçı sırasında sinir krizi geçirmişti." "Robert'a ulaştıklarında çoktan boğulmuştu." Bu ve sayısız diğer olayda (Mrs. Wilcox, Leonard Bast, Rickie'nin ölümleri ve Dr. Aziz'in tutuklanması) kritik olay öyle beklenmedik bir şekilde meydana gelir ki, başta mecazi olarak mı kullanıldığı anlaşılmaz. Zamanla bu numaraya alışırız. Çoğu zaman ikinci okuyuşumuzda bu çok için zemin hazırlandığını, olasılığın ufak tefek işaretlerle meşrulaştırıldığını görürüz; ama bu öylesine belli belirsizdir ki o an görememiş olduğumuz için kendimize kızamayız. İlk dört romanın hiçbir kısmı inanılır değildir; çok az kısmı güvenilir. Yalnız görünüşteki bu yalınlığın sebebi, yazarın insanlara dair fikirleri için elverişli bulunduğu "adi ve ataerki biçim"e duyduğu kayıtsızlıktan fazlası olmalıdır. Daha çok planlanmış bir şiddet ve ağırbaşlılığımıza karşı yürütülen bir saldırdır; yersiz eleştirilerde bulunmamızı engellemeyi, bizi (kendi deyişle) "sektirerek", hayır ya da şer yoluyla söylediğini yapmaya zorlamayı amaçlar. Başarılı da olur. İyi bir operanın tımtırlı ikna yeteneğine sahiptir. Öyküleri birbirlerine kıyasla yeterince gerçekçidir; olaylar da meydana geldikleri kitaplar içerisinde bir bütünün birbiriyle alakalı kısımları gibidir. Bir sanat eserinin estetik vecizliği için de tek önemli olan budur. Yalnız bu olayların olasılığını kendi hayatımız üzerinden değerlendirdiğimizde şüpheye düşeriz. Yatılı okul müdürünün yardımcılığını yapan Ansell, öğle yemeğinde okul arkadaşı Rickie'yi tüm çocukların gözü önünde aşağıladığı sırada, sadık sınıf başkanlarının birbirine girmeye hazırlandığı sırada öğretmenlerinin varlığını kabul etmediği bir gayri meşru kardeşi olduğunu söyler. Hangi yatakhane, böyle bir yatakhane olan hangi okul, böyle bir olaydan sonra varlığını sürdürebilir ki? Böyle şeyler bizim başımıza gelmez. Gerçek değildirler.

Gelgelelim kitapta bu sahne bile gerçekçi durur. Öylesine hiddetle yazılmıştır ki, taşıdığı inanç adeta yankılanır. İşte o opera gerçeğine sahiptir.¹ Bunun dışında, bu olayın olasılığı için gereken zemin zaten Ansell'in karakterinin anlatıldığı sırada hazırlanmıştır. Sarsıcı bir sah-

---

1 Verilebilecek diğer örnekler Gino ve Philip'in *Meleklerin Uğramadığı Yer*'deki kavgası, *Howards End*'de Leonard Bast'ın ölümüdür.

nedir (böyle olması istenmiştir) ama şaşırtıcı değildir. Tüm karakterlere ve meydana gelen her şeye uygundur. Bu karakterleri bu olaylar ile harmanlayarak böyle sahnelere sebep olan bir yazarı yine de suçlamak isteyenler olacaktır ama bu his geçersiz kılınır. Işın doğrusu, kullandığı malzeme daha çok sansasyonel öykülere uygunmuş gibi görünse de, Mr. Forster'ın hikâyeleri üstün zanaat örnekleridir. *Roman Sanatı* kitabında romanın bileşenlerini büyük bir sezgi ile incelemiş, bir unsur için diğerinden (karakter için olay örgüsünden ya da tam tersi) nasıl fedakârlık yapıldığını göstermişti. Mr. Forster yalnız karakterlerini geliştirmek amacıyla, olası görünmemesi pahasına yalnız onlara hizmet eden bir hikâye kurar. (İlk dört romanı kastediyoruz. *Hindistan'a Bir Geçit*'te tüm bileşenleri hiç görülmemiş mutlak bir işbirliği içerisinde sunmaktadır.)

Buna rağmen kitapları güzeldir, her biri en seçkin haliyle bir sanat eseridir; bunun sebebi de Dizgi ve Ritim olarak tarif ettiği niteliklere bu kadar ilgi göstermesidir. Bu niteliklerden kastettiği, romanın farklı kısımlarını birbirine bağlayan çeşitli araçlardır. Etkisinin okurun hafızasına ve rastgele ayrıntıların önemini fark etme yetisine bağlı olduğunu belirtir ve der ki:

Alacağımız son his (eğer hikâye ustaca oluşturulduysa) işaretler ve zincirler değil, estetik olarak veciz bir nesne olacaktır; romancı istese en baştan gösterebilecekse de, o an gösterse aynı derecede güzel olmayacaktır.

Mr. Forster işaretler ve zincirler sanatını umulmadık yerlere taşımıştır. En basit haliyle, muhtemelen çok sonra yaşanacak olaylara hazırlık amacıyla ipuçları bırakmaktan ibarettir. Genelde öyle gelişigüzel bir şekilde bırakılmışlardır ki, neredeyse fark etmeyiz bile; bu yüzden romanlarını tam olarak anlamanın yolu mutlaka ikinci defa okumaktan geçer. Örneğin Mrs. Wilcox, Leonard Bast ve Mrs. Moore'un ölümleri en akla yatmayacak zamanda gerçekleşir; yazarın işi bitti, o yüzden öldüler deriz. Aslına bakacak olursanız, buna mahsus zemin hazırlamak için sağlık durumlarına ilk değindiği sırada bu önemini anlamayacağımız kadar sıradan bir şekilde yapılmıştır. Bir diğer iyi örnek de *Meleklerin Uçmadığı Yer*'dedir. Philip, Caroline'a Gino'yla olan konuşmasını sorar. "Nelerden söz ettiniz peki?" 'Havadan –ya-

rın akşamdan önce yağış olacağını söyledi-...’”, vs. Gino’nun çocuğunun öldüğü araba kazasına sebep olan sağanak yağışlı fırtına için gerekli hazırlık böylece kaza meydana gelmeden yetmiş sayfa önce yapılmış olur.

Amacı yalnız hikâyeyi sağlamlaştırmak olan bu basit numara, Mr. Forster’ın ritim adını verdiği, halbuki daha çok ana motif olarak tanımlanabilecek bir diğer numaraya dönüşür. Forster’ın bunun için verdiği örnek Proust’ta yer alan Vinteuil ezgisi ve daha sonra önemli bir şekilde tekrarlanmalarıdır. Ana motifin başlı başına ayrı bir öneme sahip olması gerekmez de, her değinildiğinde bir önceki sefer ile olan ilişkisiyle önemi birikerek artar. *The Longest Journey*’de birden fazla örnek bulunur: Orion takımyıldızı bunlardan biridir; *Manzaralı Bir Oda*’daki menekşeler gibi tekrarlanır. *The Longest Journey*’de daha yapısal olan motif, Cadover’daki demiryolu geçididir. Rickie ve Agnes, Mrs. Failing’in evine geldiklerinde, Stephen bindikleri trenin geçmekte olan bir çocuğu ezdiğini onları suçlayan bir dille haber verir. Çocuğun ruhuna ne olduğuna dair anlamsız bir şakalaşma başlayınca, Stephen buna dayanamaz. “‘Bir köprü lazım bize,’ diye ateş püskürdü. ‘Bu berbat lakırdı ve demiryolu geçidi değil.’” Daha sonra ikinci bir çocuğu Stephen’ın kurtardığını okuruz. Rickie kitap boyunca geçitten defalarca geçer ve her seferinde ölümü hatırlar. Sonunda sarhoş halde raylara uzanmış bulunduğu Stephen’ı son bir gayretle kurtarıken kendisi ölür. Kitabın son bölümünde ise Stephen laf arasında demiryoluna bir köprü inşa edildiğini söyler. Kitabı sonlandıran karanlıkta uzaktan bir trenin sesi duyulur. Bütünlük hissi muazzamdır.² Ana motif olarak kullanılan imgeler simgeleşmenin eşiğindedir. Mr. Forster, ifade edilemez bir fikri imgeye dönüştürme amacıyla kesinlikle Mrs. Woolf kadar simgelere başvurmaz; buna rağmen çağrışım yoluyla onlara tek başlarına sahip olduklarından daha fazla anlam yükler.

En “estetik olarak veciz” kitaplardan biri olan, fikri tıpkı musiki gibi sabitlenemez, anlamı açıklanamaz olan *Hindistan’a Bir Geçit*’te de

---

2 İnsan *Anna Karenina*’yı hatırlamadan edemiyor. Diğer yandan bu romanın başında meydana gelen kaza, Anna’ya sonundaki intiharı için fikir vermiş olur. Burada ise tamamen tesadüf eseridir; Hardy’nin bayıldığı türden bir estetik ironidir.

diğerine seslenen pasajın uç örneklerinden birini görürüz. Mrs. Moore, kitapta ilk gününün sonunda eve dönerek yatağa girer. Yalnızdır.

Mantosunu asmaya gittiğinde, askının ucuna bir yabanarısının konmuş olduğunu gördü. [...] "Sevgili dostum," dedi Mrs. Moore yabanarısına. Yabanarısı uyanmadı, ama Mrs. Moore'un sesi dışarıya ulaştı, gecenin sıkıntısını artırdı.

Bu enfes sahne görünüşte hiçbir şeye bağlı değil gibidir. Ama aradan sayfalar ve yıllar geçtikten sonra bir zamanlar Mrs. Moore'a bir çay partisinde şarkı söylemiş ihtiyar Öğretmen Godbole, aklında uçuşan düşünceler arasında birden, olağanüstü bir çağrışım ile o sahneyi hatırlatan bir imgeye rastgelir.

Yağa ve toza bulanmış Öğretmen Godbole bir kere daha ruhsal hayatını geliştirmişti. Mrs. Moore'u ve etrafını saran dertleri giderek artan bir netlikte yeniden görmüştü. Kendisi bir Brahman'dı, o ise bir Hristiyan, ama önemi yoktu, bunun zihninin ona oynadığı bir oyun mu yoksa telepatik bir çağrı mı olduğu önemsizdi. Kendini Tanrı yerine koyup kadını sevmek ve kadının yerine koyup Tanrı'ya "Gel, gel, gel, gel," demek hem görevi hem arzusuydu. Bütün yapabileceği buydu. Ne kadar yetersiz! Ama herkesten yeteneği kadar ve biliyordu ki kendisi pek yetenekli değildi. Tapınaktan kasvetli ve yağmurlu bir sabaha adım atarken "Yaşlı bir İngiliz kadın ve küçücük mü küçücük yabanarısı," diye düşündü. "Çok fazla görünmüyor, yine de benden daha büyük."

Böyle bir güzellik ile şaka olmaz.

En önemlisi de kitaplarında binaları, yerleri ve yer isimlerini –yineleyen bir fikirle uygun bir şekilde ilişkilendirilebilecek, dolayısıyla simge olarak anlam taşıyabilecek olanları– üzerine inşa ettiği çerçeve olarak kullanmasıdır. *Manzaralı Bir Oda* ve *Howards End*, hikâyeye damgasını vuran düşünceleri temsil etmektedirler. *The Longest Journey* ve *Hindistan'a Bir Geçit*'in üçer kısmı (Cambridge, Sawston, Wiltshire; Cami, Mağaralar, Tapınak) biçimlerini ve ara bağlantılarını alakalı ve zıt mekânsallıklardan alan üç bölümlü senfoniler gibi tasarlanmıştır. *Hindistan'a Bir Geçit*'te "Marabar Mağaraları" edebi tasarıda bir gövde gösterisinin temelini oluşturur. Senfonide bu garip melodinin sü-

rekli olarak döndüğü ana notadır. Kitabın ilk yarısında mağaraların lafının sürekli geçmesi, dikkatimizi yaşanacak olan felakete yönlendirir. Olay yaşandıktan sonra mağaraların lafı geçtiğinde ise merkeze, asla çözülememiş olan gizeme döneriz. Cami, Mağaralar ve Tapınak adlı üç yapı, insanın ruhani serüvenlerinin dışarıdan aldığı biçimdir ama yalnızca hikâyeyle ilişkileri üzerinden; saf simgecilik, istenmeyen bir gerçekçiliği mecbur kılar.

O halde kitaplarının hammaddesini bu kadar ayrı yapan, onun geniş olarak Ritim adını verdiği niteliklidir; yani ana motifi oluşturan sözcüklerin ve imgelerin, dramatik ironi ve simgelerin yardımcı işleviyle kullanılması. Biçimlerin en dağınıya düzen katan da işte budur. Bu motif, ironi ve simge aracı aslında antikçağ birlik kuralının günümüzdeki muadilidir; eski avantajların tümüne sahip, en ağır eksiklerin ise hiçbirini içermeyen paha biçilemez bir icattır.

Mr. Forster'ın müzikte mümkün olmayan türden belirgin bir ifadeye ihtiyaç duyan fikirlere sahip olduğu için romanı seçen bir müzisyen olduğunu söylemiştik. İnsanlara tutkuyla ilgi duyar; yalnız fikren değil –bu tutkuyu iddia eden çoğu romancının kastettiği muhtemelen budur–, aynı zamanda yaşayan benliklere de. Gözlemleri öylesine samimi, tasvirleri öyle isabetlidir ki, karakterlerinin gizli yaşamlarını görsek bile (ki kendi deyişiyle, romancının keşfedebileceği biricik ayrıcalığı budur) hepsinin kişiliği tıpkı yaşayan dostlarımızınki gibi tarifi güç ve eksiklerle doludur. Kişisel deneyimi sosyal deneyime kıyaslar-ken olağanüstü bir sezgi sergiler; sosyal mekân onun için bir insanın eksiksiz analizinde asla atlanamayacak bir unsurdur. Daha saf, daha musikiye benzer bir biçim yerine sosyal komedi romanını bu nedenle seçmiştir zaten.

“Uygun bir şekilde harmanlanan karakterler” romanın en önemli bileşenlerinden biridir, der bize. Fikirleri ifade eden bir araç olarak her şey buna bağlıdır. Mr. Forster'ın eserlerini diğerlerinden ayıran bu karışımın cinsidir; zıtların şiddete varan çatışmaları etrafında kuruludur. *Meleklerin Uğramadığı Yer*'de bu çatışma geleneksel ahlâk dünyası ile daha çok “doğa”yı andıran dünya arasındadır. Bu zıtlığı vurgulamak adına çatışan öğeler İngiltere ve İtalya'yı mesken edinmişlerdir: “Çatışmanın kişilikler arasında kalmaktan çok uzak olduğunu (...) uluslar arasında olduğunu.” Kuzey ile Güney, Kültür

ile Barbarlık arasındaki bir mücadeledir bu. Kültür ve Barbarlık, *The Longest Journey*'de yine karşı karşıya gelir. Bu kez çatışma Rickie ve Stephen arasındadır; ikisi daha sonra aynı annenin çocukları olduklarını öğrenirler: biri Cambridge eğitimliyken, diğeri Wiltshire bayırlarında çobanlar tarafından büyütülmüştür. Her iki kitapta da daha önce dikkat çektiğimiz gibi hikâyedeki şiddet, bu zıtlığın şiddetinden kaynaklanır. Bir sonraki roman *Manzaralı Bir Oda*'da bu çatışma daha sessiz, incelikli bir şekilde sunulduğu gibi, hikâyeye de daha inceliklidir. İngiltere ve İtalya arasındaki zıtlık yine vurgulanır; yalnız arabacı "Phaethon" ile âşığı "Persephone"nin hikâyedeki yeri dışında ülkeler iki zıddı temsil etmez. Mücadele bir önceki romanda olduğu gibi dışarıda değildir ve daha çok Cecil Vyse ve George Emerson arasında, "ortaçağ" sıkılganlığında kalburüstü hayat ile serbest bedensel açıklık, sahte duygular ile gerçek duygular arasında kalan Lucy'yi anlatır.

Howards End önceki kitaplar kadar şiddetlidir. Fevkalade karmaşık bir eser olsa da, (kitaptaki çatışmayı olabildiğince basit bir dille ifade etmek gerekirse) iş hayatı ile kültür hayatı, "Wilcoxlar" ve "Schlegeller" (bu isimler iki farklı yaşam biçiminin simgesi haline gelirler) arasındaki, "telgrafların ve öfkenin içtenlikten uzak hayatı" ile "insandan insana ilişkiler" hayatı arasındaki çatışma olarak özetlenebilir. Yazar sırf zıtlığı artırmak amacıyla kasten bir ayrıntı daha ekler: Wilcoxlar tepeden tırnağa İngilizken, Schlegeller Alman kökenlidir.

Bu kitabı on dört yıl sonra izleyen *Hindistan'a Bir Geçit*'te çatışma başta yalnız ırk temelliymiş gibi gelir. Tipler arasındaki ayırım o kadar öne çıkmazken, Hindistan'da İngilizlerin varlığının felaketlere yol açan garipliğini anlatan siyasi coşku daha çok ağır basar. Kitaptaki propaganda öğesi yadsınamazken, yazılmasındaki nihai amacın bu olduğunu söylemek yanlış olur. Örneğin kitabın son kısmı "Tapınak"ta kaygılar bambaşkadır. "Çünkü burada bölünme Brahman ile Brahman olmayan arasındaydı; Müslümanlarla İngilizlerin kıymeti harbiyesi yoktu, bazen günlerce sözleri bile edilmezdi." İngilizlerin Mau'ya girmesi tamamen tesadüfidir ve yalnız kitabın asıl konusu olan Fielding ve Dr. Aziz arasındaki dostluğu metne kazandırma amaçlıdır. Son yolculuklarında aralarında yükselen kayalar, yollarını ayıran atlar doğru, hep Hindistan'daki ayrımı simge-

lemektedir, buna rağmen bu ayırım iki adamın, Philip ve Gino'nun, Rickie ve Stephen'in, Schelegeller ve Wilcoxlar arasındakinden daha büyük değil, yalnız daha hususidir. Dolayısıyla yazarın ilgilendiği şeyin bir kez daha insanlar arasındaki çatışma, başkasıyla yakınlık kurmak için her bireyin aşması gereken engeller olduğu görülür. Aradaki kişisel ana anlaşmazlık, harici bir şart ile –ırklar arasındaki ayırım– kasten vurgulanır.

Bu analizleri gerçek sayılamayacak bir izlenim bırakamayacak kadar kuru oldukları için reddetmeden önce, çatışmanın her birinde var olan bir unsuru değinmek gerekiyor. Mr. Forster beş kitabının her birine ancak serbest olarak tarif edilebilecek bir karakter ekler: Bu karakter her türlü karmaşıklığın ve zorluğun ötesini görür, hem gerçeklerde hem de hikâyedeki olgularda görünenin arkasındaki gerçekliğin bütünüyle farkındadır. Onların herkesi aşan bilgeliği ve kendilerine özgü bilgi dağarcığı, diğerlerinin hataları ve yanlışlarını ironik bir tezata dönüştürür. Bu karakterler Gino, Stephen, George (babasıyla birlikte), Mrs. Wilcox ve Mrs. Moore'dur. Erkeklerin bedensel yönü vurgulanırken, kadınlarınsa sezgileri daha kuvvetlidir. Mrs. Wilcox ve Mrs. Moore hikâyelerinde çok ufak roller oynarlar. Orta yaşlı kadınlarda, bedensel yönü kuvvetli olanlarla ilişkilendirilen o serbest niteliği bulmak ilginç olsa da, Shakespeare'in kadın kahramanlarında da buna rastlamak mümkündür. Her ikisi de bir olayın arkasındaki gerçeği, özellikle karmaşık durumlarda iken hiçbir tereddüte kapılmadan seçmeyi başarır. Helen Schlegel'in Paul'u gizliden gizliye sevmesini "Mrs. Wilcox biliyordu (...) oysa ki ne Paul ne ben ona tek kelime etmiştik, yine de sanıyorum başından beri her şeyi biliyordu." Mrs. Moore da Dr. Aziz için benzer şekilde "Elbette o masum," der. Her ikisi de fazla konuşmazlar. Kendi içe dönük hayatlarına çomak sokmadığı sürece bu ufak aptallıklar ve hayallerle dolu dünyadan tamamen el etek çekmişlerdir. İkisi de son derece gizemlidir; kişilikleri, elimizdeki belgelerden anlaşılabilen çok ötesinde dudak uçuklatıcı bir kudrete sahiptir. Mrs. Wilcox;

Bırakın entelektüel olmayı, pek öyle kavrayışlı biri de değildi, yine de tuhaf bir şekilde büyük bir insan olduğu izlenimi yaratıyordu. Düşünce ve sanat konularında arkadaşları arasında zikzaklar çiz-

rek gidip gelen Margaret, kendi kişiliklerini aşan ve eylemlerini cüceleştiren bir kişilikle karşı karşıya olduğunun bilincindeydi.

Tuhaf bir kaza ikisini birbirine bağlar: ikisi de düşmanın ordugâhındadır. Diğer bir deyişle, bu çatışmada tutmaya yanaşmayacağımız taraftadırlar. Hatta Mrs. Moore'un bulunduğu Anglo-Hindistan çevresi kesinlikle sempatimizi kazanmaz. Dolayısıyla daha sonra döneneğimiz zıtların buluşmasına zemin hazırlamış olurlar. Bu gizemin bir kısmı üç adama da bulaşmıştır. İlginçtirler, çünkü bir sosyal kome-dinin ortasında geri kalan herkesin büründüğü kılığı giymeyi reddederler. Muhterem Arthur Beebe'in de söylediği gibi: "Gerçeği söyleyen insanları anlamak o kadar zor ki; en azından ben bunu zor buluyorum."

Kurduğu çatışmanın cinsinden bile Mr. Forster'in bedensel güce atfettiği önem anlaşılabilir. Sakat Richie'nin ruhunun kurtulabilmesini mümkün kılan tek bir şey vardır: "bedenen güçlü olandan nefret etme günahını işlememesi; bedeni zayıf olan herkesin korkması gereken bir günahtır bu." Stephen karakterinde bedensel güç yüceltilerek nefes kesen bir güzellik haline gelir; tüm roman Lawrence'ın³ birkaç yıl sonra yazacağı eserleri sürekli akla getirir. Romanın üçte birine gelindiğinde ilk kez karşımıza çıktığında, birden romanın dili onu karşılayan bir müzik gibi yükselir. Yakın gözlemlerle kâğıda geçirilmiş davranış ve hareketlerin muazzam bir hayal gücünün işleyerek çıkardığı ürünüdür. Kendisi hem merkezinde hem kenarında hayatın ta kendisidir; dünyanın esasında var olan, yazarın gözüyle dönüşüme uğramış ya-lınlıktır. Taşıdığı önemi okur bir çırpıda anlarken hiçbir karakter –hava-sı yerinde olduğu sırada Mrs. Failing dışında– bunu görmez, ta ki hi-tabeti kuvvetli filozof Ansell onu özetleyinceye kadar:

Şiire özgü bir sessizlik zaptetti Ansell'i. Bu adamı sevmek yapmacık-lık mı olurdu, yoksa sahiden de muhteşem biri miydi? Romantik ol-duğu söylenemezdi; çünkü Romans kollarını uzatmış, erişilmez ola-na özlem duyan bir figürdür. Sürekli olarak geri döndüğümüz Grek-lerin bazı tasvirleri onu andırıyordu. İnsan bir şey beklemiyordu on-dan: ne sözünde saflık, ne de keskin bir düşünce. Yine de bir yer-den dönmüş olduğuna dair söylentiler yayıldı: hiçbir sesin olmadığı

3 D.H. Lawrence (1885-1930), İngiliz romancı. – ç.n.

bir tarlada kurulmuş bir tanrılar sofrasına dönmüştü; bundan böyle ilelebet aynı yemeği paylaştığı o misafirlerin cemiyetine ait olacaktı.

Gino ve Emerson apayrı insanlardır ama aynı bedenselliği ve dürüstlüğü temsil ederler. Gino "doğanın bir parçası"dır. "Yüzyıllardır gelişen uygarlık, kültür, yüceliş", onun uyandırdığı istekler karşısında savunmasızdır. George'daki niteliğin varlığı, Lucy'nin nişanlı olduğu Cecil'de olmayışıyla tezat oluşturur. Kitabın başında George'da gizli olarak var olsa da gelişmemişken, Lucy ile seyrek buluşmaları bu özelliğini açığa çıkarır. Lucy, Cecil'i hiçbir yeri görmeyen bir salona, George'u ise tüm hayatı gören manzaralı bir odaya benzetmeye başlar. Lucy ve George arada sırada buluştuklarında birbirlerine "bir şeyin arkasından bakar gibi"dirler: "dünyaya sıkıntı veren saçmalıklara" suya girerken çıkardıkları ufak kıyafet öbeklerinin arkasından ki bu kıyafetler birden dile gelerek (bu hayal gücü insana Daudet'yi hatırlatır) haykırırlar: "Hayır. Önemli olan bizleriz. Biz olmadan hiçbir girişim başlamaz. Bütün bedenler sonunda bize dönecektir." Çıplaklığının yeni bir kuşkusuzluk kazandırdığı George ise onu "sabah yıldızının haykırışı ile" selamlar; sonunda onu Cecil'in yapmacıklığından ayırıp kendi erkeksi dünyasına çağırır. Lucy başta haklı olduğunu kendisine itiraf edemese de birkaç dakika sonra Cecil'den tenis için dört kişiyi toplaması istenir:

Cecil'in sesi duyuldu: "Sevgili Freddy, ben sporcu değilim. Senin de bu sabah çok iyi söylediğin gibi, 'Öyle insanlar vardır ki, kitaplardan başka bir işe yaramazlar.' Böyle birisi olduğumu itiraf ediyorum ve başınıza bela olmayacağım." Lucy gerçeği gördü. Cecil'e nasıl bir dakika bile katlanabilmişti? Adam kesin olarak çekilmez biriydi ve kız aynı akşam nişanı bozdu.

Gino, Stephen ve George'un bedensel zindelikleri önemli bir diğer açıdan daha vurgulanır. Her biri içlerinden "bedensel ve ruhani hayatın sonsuza kadar fışkıracak gibi" olduğunu fark eder, biz de bunun ne kadar istisnai olduğunu okuruz. Stephen "çocuk sahibi olacaktı; bu akıntıya katkıda bulunacak olan kendisiydi, Rickie değil; yalnız o, gelecekteki zürriyeti üzerinden bilinmeyen bir denize karışacaktı." Gino da bebeğini yıkarken "Ama ne güzel şey!" der. "Ve o benim! Hep

benim olacak; ilelebet. Benden nefret etse bile benim olacak. Başka türlü olamaz çünkü. Onu ben yarattım, ben babasıyım.” George ve Lucy’nin hikâyesi de şu sözlerle sona erer: “Gençlik onları sarmaladı; Phaethon’un şarkısı karşılık görmüş tutku, vuslata ermiş aşk üzerineydi. Ne var ki, Lucy ile George bundan daha esrarlı bir aşkın bilincine varmışlardı. Şarkı uzaklaşıp kayboldu ve onlar kışın karlarını Akdeniz’e taşıyan ırmağın sesini dinlediler.”

Gino, Stephen, George: bunlar kahramandırlar. Mrs. Woolf *Dalgalar*’ında Percival’in sahip olduğu serbest unsuru temsil ederler. Gelgelelim Percival tapınarak sevilen ve arzulanan bir zıt, elde edilemezin simgesiyken, Mr. Forster bu karakterleri diğer tarafla çatışması, ayrılması için hikâyeye dahil eder. Mr. Forster zıtların çatışmasını anlatsa da yalnız zıtlığı değil, zıtların birleşmesini de konu eder. Paylaştıkları insaniyete olan saygısından, her ne kadar zıt olsalar da iki tiplemenin asla bütünüyle ayrı olamayacaklarının farkındadır. Bu nedenle bakış açısı sürekli hareket halindedir: Her iki taraf da sempati kazanmak için sırayla sunulur; ilk izlenimler çiğnenir, doğrulanır, tekrar çiğnenir ve nihai hesabı yapmak için kuvvetli bir ilgi ve hafıza gerekir. *The Longest Journey*’de dönmeye çağırıldığımız şeyin Doğa olduğundan şüphe edemeyiz: vurgulanan şey toprağın değeridir. Bununla birlikte, felaketin sebebi de Rickie’nin Stephen yoluyla öğrendiği toprağa olan inançtır, halasının “Topraktan sakın,” uyarısına kulak asmayı reddedişidir. “Uyarılar” söz konusu olduğunda Mrs. Herriton, Mrs. Failing, Mrs. Wilcox, Hindistan sakini İngilizler –kısacası hayal gücünün uğramadığı insanlar– her zaman haklıdır. En çok *Howards End*’de izlenimlerimizin birbirine girmesi söz konusudur. “Wilcoxlar” ve “Schlegeller” olabildiğince eşit sempati ile bize sunulurlar: tıpkı Shakespeare’in II. Richard ve Bolingbroke’u, ya da IV. Henry’nin birinci kısmında kral yanlıları ve isyancıları anlattığında yaptığı gibi. Terazinin bir tarafının nihayet ağır basması için neredeyse okurun kişisel hislerinin devreye girmesi gerekir.

Howards End’de iki karşıt görüş öylesine sık dokunmuştur ki iplikleri birbirinden ayırmak mümkün değil gibidir. Schlegel ve Wilcox aileleri bir tesadüf eseri tanışır. “Schlegeller” iki kız, bir erkek kardeşten oluşur: Margaret, Helen ve genç ve sanatkârane Tibby. Manevi yuvaları Queen’s Hall müzikhölüdür, ne idüğü belirsiz ileri düşün-

celeri vardır. "Wilcoxlar" ise paragözdür; "Ailecek tüm oyunlara çok düşkünler"dir ve "erkeklerde çekiciliğın zırvadan başka bir şey olmadığını" düşünürler. Bütün sıkıntı, Helen ve Paul'un birbirine âşık olduğunu zannetmesiyle başlar; bu yanılgı birkaç saatten fazla sürmez.

"Bunca telgrafın ve kızgınlığın nedeninin, sırf senin genç bir adamla bir defa buluşman olduğunu düşünmek!" diye tamamladı Margaret.

Helen başını sallayarak onayladı.

"Ben de bunu sık sık düşünmüşümdür, Helen. Dünyadaki en ilginç konulardan biridir bu. Gerçek şu ki dışarıda, senin ve benim asla dokunmadığımız muazzam bir hayat var; telgraf ve kızgınlıkların da işin içine karıştığı bir hayat. Bizim esas kabul ettiğimiz insandan insana ilişkiler orada esas olmaktan çıkar. Aşk orada, evlilik sözleşmeleri; ölüm, veraset vergisi anlamına gelir. Buraya kadar tamam. Ama problem tam da bu noktadan kaynaklanıyor. Bu dış hayat, görünüşte korkunç da olsa, çoğu kez gerçek hayat gibi görünüyor; direnen, karakteri gerçekten oluşturan o. Kişisel ilişkiler sonunda şapşallığa mı varıyor ne?"

"Tamamen Miss Schlegellerden oluşan bir dünya," diye belirtir yazar, "renksiz ve kansız bir yer olurdu. Ama dünya bildiğimiz dünya olduğundan, Miss Schlegeller orada belki de yıldızlar gibi parlarlar." İşte bu kadar mesafelidir. İki unsur birbirine tesir etmeyi sürdürür; her birinin yüceliği ve sınırları muazzam bir berraklık ile ortaya çıkar. Helen "kişisel hayat"a çekilirken, Margaret için "dış hayat" yavaş yavaş yetişemediği "gerçek bir güç"e dönüşür. Fark eder ki, "Bu ruh olmasızın, hayat asla protoplazmanın ötesine geçemeyebilirdi."⁴ Sonunda Mr. Wilcox'un ikinci eşi olur. Kitabın krizine geldiğinde ve felaket meydana geldiğinde, Wilcoxların tüm zaafı önümüze serilir: Başarısızlığa uğramalarının sebebi bu "kişisel hayat"ı tatmamış olmalarıdır. Bir an yazar onları ayıracak, böyle bir tezatı uzlaştırmamanın imkânsız olduğunu, "doğasının dışına çıkanların felakete davetiye çıkardığı" nı ifa-

4 Lawrence'ın Forster'a mektupları çok komiktir: "Howards End'de o iş insanlarını yücelterek ölümcül bir hatanın kıyısından döndün. İşten kimseye hayır gelmez." Wordsworth'un "Doğal inanç diye bir şey söz konusu değildir çünkü doğal olan insan Tanrı'ya düşmandır," sözünü okuyan Blake'in, Wordsworth'ü materyalist olarak yaftalaması gibi.

de edecek gibidir. Gelgelelim hayat normale döner. Margaret buna rağmen Mr. Wilcox'u kabul eder. Hikâyenin sonunda, felaket geçmi-
şe doğru uzanır, pek çok acı çekilir ve pek çok yanlış ortaya çıkarken Margaret kabulünün nihai bilgeliğiyle, "Hiçbir yanlışın yok," der. An-
lamıştır ki sevgi, görüşlerden daha önemlidir. Bir erkekle ilişki kurmak
gibi ender rastlanan bir ihtimali, insanın görüşleri gibi hayalî bir dava
uğruna harcamak ne büyük ahmaklık olur. İnsandır önemli olan, ne
düşünceleri ne de eserleri. "Sonuçlarını tartışma zahmetine girmeye-
ceğim," der İngiliz İmparatorluğu konuşulduğu sırada. "Bu beni aşar.
Ben sadece insanlara bakıyorum. Bir imparatorluk bugüne kadar hep
canımı sıkmıştır, ama onu kuran kahramanlığı takdir ederim." Bir baş-
ka yerde yine: "Savaşlardan nefret ediyor, askerleri seviyordu; onun
en sevimli tutarsızlıklarından biriydi bu." Bu tutarsızlık ile Mr. Fors-
ter'in felsefesini hiç göstermediği kadar açık bir şekilde ifade etmiş
olması mümkündür. Tepeden tırnağa isyancı olabilirsin olmasına ama
imparatorluk kuranlara karşı koyabilecekmiş gibi yapma. Pasifist ola-
bilirsin; bunun askerlere verdiği değeri etkilemesine izin veriyorsan
tutarlılığın yanlış tarafına vurgu yapmış olursun. İnsanın düşünceleri
ve yaşam biçimi kaçınılmaz olarak diğer düşünceler ve yaşam biçim-
leriyle çakışacaktır. Buna rağmen bir insan ona ait fikirler veya kaza-
lardan daha fazlasıdır. Schlegellerin Wilcoxları kabul etmesi mümkün-
se, İngilizlerin Hintlilerle birlikte at binmesi de mümkündür. Edinile-
cek son bilgelik örneği ise şudur: "Hiçbir yanlışın yok."

Bu sözler (Mrs. Woolf'un bir sözünü ödünç almak gerekirse) bü-
tün bir kitabın ağırlığını taşır. Forster'in başyapıtı *Hindistan'a Bir Geçit*
boyunca yankılanan o kehanetimsi "ses tonu", büyük tragedya yazar-
larının uzlaşmaya vardıkları son sözleri söylerken kullandıkları o ton
ile çıkar. Tıpkı büyük şiirler için söylediği gibi insanın "adıyla aynı eti-
keti taşıması kabil olmayan" o imsiiz yerden fırlar. "Bu yerin tüm de-
rin kişilikler ile ortak bir yönü vardır; mistik yönü kuvvetli olanlar bu
ortak niteliğin Tanrı olduğunu iddia edeceklerdir."

O halde her şeyden sonra eğer Mr. Forster'in romanları sahiden
"bir hikâye anlatıyor" ise, daha çekici başka şeyleri – "melodi" ve "ha-
kikate dair bir anlayış" – içerdiğini söylemek daha doğru olacaktır.
Hiçbir kelime onları tarif edemez; melodi yalnız kendi aracılığıyla işi-
tilebilir. Burada yalnızca biçimi ve yöntemine işaret etmeye çalıştım.

Eserlerinde en takdire şayan olan şeylere neredeyse hiç değinilmedi: göz kamaştıran mizah anlayışı, asla hedefinden sapmayan isabetli ve ince hicvi, ister “düz” ister “yuvarlak” olsun hepsi çarpıcı karakterleri,⁵ bilhassa konuşma alışkanlıkları söz konusu olduğunda kişilere uygun bir üslup verme yeteneğindeki hatasızlık; eserlerini başkalarından ayıran da işte bu ve diğer sanatlardır. Bunlara kendi isminin damgası vurulmuştur. Bizi bırakmayacak olan İsimsiz Kehanet, Cami ve Tapınak’ın ulvi güzelliği, Stephen’ın atletik vücududur. Sonuç olarak daha fazlasını istemek belki de sadece ahmaklık olur. Stephen’ın taşıdığı anlamı fark edebilmiş, Wilcoxlara “hiçbir yanlıştın yok” diyebilen bir zihnin kendine ait bir hikmet sahibi olması mümkündür; organizma, tamamıyla uyum içinde olduğu zaman, sessizdir.

Çeviren EMRAH SERDAN

---

5 Burra, burada *Roman Sanatı*’nın “Karakter” bölümünde Forster’ın karakterler arasında yaptığı ayrımı değiniyor – ç.n.

D. H. LAWRENCE'IN KİTABA DAİR MEKTUPLARI

Martin Secker'a, Del Monte Çiftliği, Questa'dan 23 Temmuz 1924'te yazmış olduğu mektup:

Sevgili Secker,

Hindistan'a Bir Geçit'i okuyorum. İyi olmasına iyi ama insan bir bomba düşse de bu mesele sona erse diye içinden geçirmeden edemiyor. Hayatın altında akan nehirler, yüzeyde meydana gelenlerden daha ilginçtir; E.M. de insanları, yalnızca ve yalnızca bıkkınlık verinceye kadar insanları görüyor. (...)

John Middleton Murry'ye, Del Monte Çiftliği, Questa'dan 3 Ekim 1924'te yazmış olduğu mektup:

(...) Hopi Dansı yazısını beğendiğine memnun oldum. Tüm ırklar aynı kökenden çıkma, düşününce. Aynı kökten çıkan birçok gövde: Gövdeler asla birbirine dolaşmıyor, diğerini "anlamaya" çalışmıyor. Ben de Forster'ın Hindularını "anladığı"nı sanmıyorum. Hindistan onun için yalnızca olumsuz yüklü: çünkü köküne erişmeye çalışmıyor. Yine de *Hindistan'a Bir Geçit* çok ilgimi çekti. En azından bizim beyaz safsatalarımızı sahici, samimi ve etraflı bir şekilde çürütmüş gibi geldi bana. Olumsuz mu, olumsuz. Ama âdet

gereği Kral Charles'ın kafasını uçuracaksın. Celladın da elini sıkacak
caksın. (...)

D.H. Lawrence'ın Toplu Mektupları'ndan,
ed. Harry T. Moore, 1962

Çeviren EMRAH SERDAN

VIRGINIA WOOLF'UN KİTABA DAİR DÜŞÜNCELERİ

Howards End ve *Hindistan'a Bir Geçit*'ten önce yazmış olduğu romanların hiçbiri, Mr. Forster'ın maharetinin tümünden istifade etmiyordu. Garip ve bazı açılardan çelişkili maharetleriyle sanki onun son derece duyarlı ve faal zekâsını canlandıracak, fakat aşk ve tutku gibi sınır tecrübeleri gerektirmeyecek bir konuya, ona eleştirmesi için malzeme verecek ve soruşturmaya davet edecek; muazzam sayıda ince fakat kesin gözlemlerle inşa edilmeyi bekleyen, son derece dürüst fakat sıcakkanlı bir zihince sınanabilecek; tüm bunlarla birlikte, nihayet inşa edildiğinde günbatımının sağanağı ve gecenin sonsuzluğunun karşısında simgesel bir anlamlılıkla durabilecek bir konuya ihtiyaç duyuyordu. *Howards End*'de İngiliz toplumunun alt orta, orta ve üst orta sınıfları bütün bir kumaş halinde dokunmuştur. Şimdiye kadar var olandan daha büyük ölçekte bir teşebbüstür; başarısız olduysa, sebebi bu teşebbüsün cüssesidir. Gerçekten de bu ayrıntılı ve son derece ustalıkla kitabın sayfalarına döndüğümüzde, muazzam teknik başarısı, aynı zamanda derinliği, bilgeliği ve güzelliği onu nasıl bir başarısızlık olarak nitelendirmiş olduğumuzu bize düşündürür. Tüm kıstaslara göre ve de başından sonuna elimden düşüremeyişimizden bir başarı olduğunu söylemeliyiz. İncelik, hüner, bilgelik, derinlik, güzellik; hepsi bir arada olsa da, kaynaşmış halde değillerdir. Schlegel, Wilcox ve Bast aileleri bulundukları sınıf ve çevre olarak temsil ettikleriyle ola-

ğanüstü bir gerçekçilikle karşımıza çıksalar da çok daha ince olmakla birlikte hoş bir ahengi olan *Meleklerin Uğramadığı Yer*'den daha az tatmin edici bir toplam etkiye sahiptir. Gene Mr. Forster'ın hünerlerinde bir sapkınlık olduğu hissine kapılmadan edemeyiz; çeşitli ve kalabalık oluşlarıyla birbirlerine sürekli çelme takar gibidirler. Daha az özenli, daha az adaletli ve her vakanın farklı yönlerine daha az duyarlı yaklaşmış olsa, sanki tek bir meselenin tepesine daha şiddetle inebilirmiş gibi gelir. Hal böyleyken, darbesinin şiddeti azalır. Uykusu hafif olduğu için odadaki bir sestten devamlı uyanan birine benzer. Hecav şairi şaşırtır; ahlâkçı, komedyeni omzundan çeker; nesnelerle ilgilediği, onların güzelliğinden aldığı keyfi kaybetmediği sürece asla kendini kaybetmez, unutmaz. Bu yüzden kitaplarının lirik kısımları ayrı olarak bakıldığında olağanüstü güzel olsalar da, bağlamın içinde başarısızlığa uğrarlar. Metin –örneğin Proust'ta olduğu gibi– nesnenin kendisinden taşan bir albeni ve güzellikle kendiliğinden çiçeklenebilecekken, bu kısımların huzursuzlukla var edildiğini düşünmeden edemeyiz; bu satırlar çirkinliğin öfkeliendirdiği bir zihnin ürünüdür, bir protesto olarak meydana geldikleri için de hararetlidirler.

Fakat *Howards End*'de bir şaheser yaratmak için gereken tüm nitelikler çözelti halinde mevcuttur. Karakterler gözümüze fevkalade gerçekçi gelirler. Hikâyenin dizilimi ustaca kotarılmıştır. Kitaptaki tarrif edilemez ama son derece önemli olan şey, yani atmosfer, adeta zekâ ile parlar; üzerine en ufak bir yapmacıklık zerresinin, tek bir hile kırıntısının bile düşmesine izin vermez. Daha büyük bir cenk meydanaında, Mr. Forster'ın tüm romanlarında gördüğümüz kavga –önemli olan şeylerle önemsiz olan şeyler arasındaki, gerçek ile taklit arasındaki, gerçek ile yalan arasındaki mücadele– gene devam eder. Komedi gene nefis, gözlemler yine yanlışsızdır. Ama yine, tam kendimizi yine düşlerin keyfine bıraktığımız an, bir sarsıntıyla irkiliriz. Biri omzumuzu dokunur. Bu durumu fark etmeli, not düşmeliyiz. Margaret ve Helen'in kendileri olarak konuşmadıkları belli edilir bize; kelimelerinin başka, daha geniş bir maksadı vardır. Bu anlamı bulmak için çabalarken, tüm becerilerimizin özgürce işlediği büyülü hayal dünyasından, zekâmızın vazife bilinciyle çalıştığı teorelin alacakaranlığına adım atarız. Bu tip yabancılaşmalar Mr. Forster'ın en içten anlarında, kitapta bir kılıcın indiği veya kitaplığın devrildiği kriz anında gelmeyi

huy edinmişlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, "büyük sahneler"e ve önemli karakterlere tuhaf bir abeslik getirirler. Fakat güldürüye asla bulaşmazlar. İnsan sersemce bir düşünceye kapılır, Mr. Forster'ın yeteneklerine müdahale edesi, onu yalnız komedi yazmaya zorlayası gelir. Karakterlerinin davranışlarından sorumluluk duymayı bıraktığı, evrendeki sorunu çözmesi gerektiği hissinden kurtulduğu zamanlarda en keyifle okunan romancılardan biri haline gelir. *Howards End*'de saygıdeğer Tibby ve zarif Mrs. Munt, bizi eğlendirmek için eklenmişler de, hikâyeye taze hava getirirler. Onları yaratan kişiden istedikleri kadar uzaklaşabilecekleri inancı bize coşku verir. Margaret, Helen ve Leonard Bast sıkıca birbirine bağlıdır; yazar dümeni eline alacakları ve teoriyi bozacakları düşüncesiyle gözünü onlardan ayırmaz. Fakat Tibby ve Mrs. Munt dilediği yere gider, dilediğini söyler, dilediğini yapar. Mr. Forster'ın romanlarında ufak karakterler ve önemsiz sahneler bu yüzden yazarın en çok emek verdiği yerlerden daha canlıdır. Fakat bu büyük, ağırbaşlı ve son derece ilginç kitaba dair sözlerimi sona erdirirken, eşit büyüklükte fakat bu kadar tedirgin olmayan bir başka şeyin habercisi olabilecek önemli, fakat yetersiz bir eser olduğunu belirtmemek haksızlık olur.

Hindistan'a Bir Geçit yayımlanıncaya kadar uzun bir süre geçti. Aradan geçen zamanda Mr. Forster'ın kendi muzip zihnine daha kolay uyum sağlayan, etrafında yeşeren şiiri ve düşleri daha özgürce ifade ettiği bir teknik geliştirmiş olabileceğini düşünenler yanıldılar. Hayata sanki sokak kapısı olan bir evmiş gibi giren, koridordaki masaya şapkasını bırakan ve sırayla tüm odaları gezen muhafazakâr tavır halen aynıdır. Ev halen İngiliz orta sınıfının evidir. Fakat *Howards End*'den farklı olan bir şey vardır. Mr. Forster her zaman itinalı bir ev sahibi gibi romanlarının başında durmuş, bir şeyleri takdim etmeye ve açıklamaya, şuradaki bir basamak, oradaki bir cereyan konusunda misafirlerini uyarmaya çalışmıştır. Fakat bu kitapta, belki hem misafirlerinden, hem de evin kendisinden bıktığı için, bu dertlerini unutmuş gibidir. Bu muazzam kıtayı neredeyse tek başımıza gezmemize izin verir. Özellikle ülkeye dair bazı şeyleri kendi kendimize, neredeyse kazara, sanki oradaymışız gibi fark ederiz; bir an resimlerin önünde uçuşan serçelere takılır gözümüz, sonraki an alnı boyalı bir file, sonra de-

vasa, kötü tasarım ürünü sıra tepelere. İnsanlarda da aynı rahat, kaçınılmaz hava mevcuttur, bilhassa Hintlilerde. Belki ülkenin kendisi kadar önemli değillerdir ama canlı, duyarlıdır. İngiltere’de olduğu gibi ancak belirli bir uzaklığa gidebilecekleri, ötesineyse yazarın teorisini bozmamak için geçemeyecekleri hissini duymayız artık. Aziz serbest bir insandır. Mr. Forster’ın elinden çıkmış olan en üstün karakterdir, ilk kitabı *Meleklerin Uğramadığı Yer*’deki diş hekimi Gino’yu hatırlatır. Mr. Forster’ın Sawston’la arasına bir okyanus koymuş olmasının faydalı olduğunu düşünebiliriz. Cambridge’in etki alanından bir müddet çıkmak ona iyi gelmiştir. Yine ince ve hassas eleştiriye sunabileceği bir dünya maketi kurma gereksinimini duysa da, bu kez maket daha büyük ölçeklidir. Değersizliği, bayağılığı ve kahramanlık merakıyla İngiliz toplumu kendini daha geniş, daha karanlık bir arka plana bırakılmış bulur. Önemli yerlerde muğlaklıklar, kusurlu sembolizm anları ve insan aklının alamayacağı kadar izlenime tutulması gibi şeyler hâlâ olsa da, önceki kitaplarda bizi kaygılandıran çift bakışın o zamandan beridir tekleştiğini hissederiz. Canlılık çok daha yedirilmiştir bu kez. Mr. Forster bu yoğun ve dolgun gözlemler bütününe ruhani bir ışıkla canlandırma işini neredeyse başarmıştır. Yer yer yorgunluk ve düş kırıklığı belirtileri görürüz; fakat bazı bölümler berrak ve olağanüstü güzelliğe sahiptir ve hepsinden önemlisi, bize şu soruyu sorudur: Bir sonraki yazdığı ne olacak?

Çeviren EMRAH SERDAN

**Forster'ın son romanı
Hindistan'a Bir Geçit,
özelde yazarın,
geneldeyse İngilizlerin
Hindistan ile olan
çok katmanlı ilişkisini
anlatan modern
bir başyapıt.**

Forster'ın Dewas mihracesinin yanında
yazman olarak çalıştığı Hindistan
günlerinden geleneksel
kıyafetli bir portresi, 1922.

Sözlüsünü ziyaret etmek için müstakbel kayınvalidesi ile birlikte Hindistan'a yolculuk eden Adela Qusted, Çandrapur'a gider. Burada İngilizlerin kurduğu küçük dünyadan uzaklaşarak "asıl Hindistan"ı görmeye karar verip canayakın ve hayat dolu Dr. Aziz'i rehber edinir. Marabar Mağaraları'nda yaşanan gizemli bir olay sonucu Aziz, Adela'yı taciz etmekle suçlanır ve kendisini halkıyla sömürgeci güçlerin arasında aniden patlak veren bir skandala ve gerilen ilişkilerin içinde bulur. "İngiliz İmparatorluğu'nun mücevheri" olarak bilinen ülkeyi ve emperyalizmin pençesinde hareketsiz kalan bir toplumu anlatan *Hindistan'a Bir Geçit*, büyük tarihî ve siyasi olayların savurduğu insan hayatlarının dokunaklı bir hikâyesini sunuyor.

**"İnsan yansısı ruhun, insanlaştırılması zor olan üzerinde
kazandığı zaferi anlatan bir roman."**

EDWIN MUIR

